

TOJ
DAC

The Turkish
Online Journal
of Design
Art and
Communication

The Turkish
Online Journal
of Design
Art and
Communication

OCTOBER 2022

Volume 12 – Issue 4

DOI: 10.7456/11204100

ISSN: 2146-5193

Editors

Prof. Dr. Okan ORMANLI

www.tojdac.org

**ABOUT TOJDAC
(ISSN: 2146-5193)**

Design, art and communication are evaluated together since they are interdisciplinary fields. It is not possible to understand design as a mode of communication without considering design theories and design principles. The design works that do not have an artistic point of view and/or the art works that do not have design principles and design theories can not exist. In addition to these, art or design is known as a communication activity. As a result, these three fields are intertwined and essential for one another.

TOJDAC, which was first published after Visualist 2012 International Congress on Visual Culture at Istanbul Kültür University, is an online journal that publishes original research papers and solicits review articles on developments in these three fields. The scientific board consists of the Visualist 2012 scientific committees.

In this context, TOJDAC is qualified as an “**international peer-reviewed journal**”. It is a peer-reviewed international journal published **four times a year**. Each volume has a different theme and a guest editor. Themes and subheads that are chosen under the main topic of “**Design, Art and Communication**” are determinants in choosing and publishing articles. The journal is indexed in Ulakbim, Crossref, Index Copernicus, Google Scholar, Cite Factor, Dergipark and Ebsco Host.

The aim of TOJDAC is to create a source for academics and scientists who are doing research in the arts, design and communication that feature formally well-written quality works. And also create a source that will contribute and help develop the fields of study.

Accordingly, TOJDAC’s intentions are on publishing articles and scientific works which are guided by a **scientific quality sensibility**.

Publisher

Çanakkale Onsekiz Mart University

ISSN: 2146-5193

Peer Review Process

The editorial board peruses the submitted material with regard to both form and content before sending it on to referees. They may also consider the views of the advisory board. After the deliberation of the editorial board, submitted material is sent to two referees. In order for any material to be published, at least two of the referees must approve it. The revision and improvement demanded by the referees must be implemented in order for an article to be published. Authors are informed within three months about the decision regarding the publication of their material. All the papers are controlled academically with the **Turnitin** program.

Open Access Policy

The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication (TOJDAC) adopted a policy of providing open access. This is an **open access** journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the [BOAI definition of open access](#).

Publication Charge

The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication (TOJDAC) journal is editorially amending since July 2020 issue. We are sharing the change with you and hope to be get supported.

We worked with many articles and authors contributed to them in our publication life since 2011. Our wish is to continue in the same way. Many of our workmates and colleagues are making efforts during the issue of our journal in referee and editing, Digital Object Identifier (DOI) buying and digital costs. We are not taking support from any institution or organization. Thus, a contribution is demanded (for per article) for the articles to enter into the publication process after July 2020 issue. At this point, the change our journal made is sending the determined amount of related article to the stated account number after article is accepted and informed to be published. In this context for all submitted articles, the fee is 500 Turkish Lira for per article (not being conditioned to acceptance/rejection)

Publication Ethics

TOJDAC requires all authors to adhere to the ethical standards as prescribed by the Committee on Publication Ethics ([COPE](#)) which take privacy issues seriously and is committed to protecting your personal information.

Ethics Committee Approval

"Ethics Committee Approval" is required for the following researches. An approved "Ethics Committee Approval" must be obtained from the institution where the author of the article is located. The researches requiring the Ethics Committee's approval are as follows:

Any researches carried out with qualitative or quantitative approaches that require data collection from participants using survey, interview, focus group work, observation, experiment, interview techniques, Use of humans and animals (including material / data) for experimental or other scientific purposes, Clinical researches on humans, Researches on animals,

Retrospective studies in accordance with the law of protection of personal data,

Also;

Stating that the "informed consent form" was taken in the case reports,

Obtaining and specifying the permission of the owners for the use of scale, questionnaire and photos belonging to others,

Stating that copyright regulations are obeyed for the ideas and works of art used.

"Ethics Committee Permission" should be stated in these articles. The articles should include the statement that Research and Publication Ethics are complied with.

Plagiarism Policy

All the papers submitted have to pass through an initial screening and will be checked through the Advanced Plagiarism Detection Software (CrossCheck by iThenticate). **The report of Turnitin rate must be under the %10.** In essays which have plagiarism rate under %5 may be asked for updates according to scientific committees' peer review.

Copyright

Copyright aims to protect the specific way the article has been written to describe scientific research in detail. It is claimed that this is necessary in order to protect author's rights, and to regulate permissions for reprints or other use of the published research. TOJDAC have a copyright form which is required authors to sign over all of the rights when their article is ready for publication. All site content, except where otherwise noted, is licensed under a [Creative Common Attribution Licence](#). (CC-BY-NC 4.0)

Waiver Policy

TOJDAC do not grants waivers to some authors who are unable to afford manuscript handling fee.

Copyright without Restrictions

The journal allows the author(s) to hold the copyright without restrictions and will retain publishing rights without restrictions.

The submitted papers are assumed to contain no proprietary material unprotected by patent or patent application; responsibility for technical content and for protection of proprietary material rests solely with the author(s) and their organizations and is not the responsibility of the TOJDAC or its Editorial Staff. The main (first/corresponding) author is responsible for ensuring that the article has been seen and approved by all the other authors. It is the responsibility of the author to obtain all necessary copyright release permissions for the use of any copyrighted materials in the manuscript prior to the submission.

What are my rights as author?

It is important to check the policy for the journal to which you are submitting or publishing to establish your rights as Author. TOJDAC's standard policies allow the following re-use rights:

The journal allows the author(s) to hold the copyright without restrictions.

The journal allows the author(s) to obtain publishing rights without restrictions.

You may do whatever you wish with the version of the article you submitted to the journal.

Once the article has been accepted for publication, you may post the accepted version of the article on your own personal website, your department's website or the repository of your institution without any restrictions.

You may not post the accepted version of the article in any repository other than those listed above (i.e. you may not deposit in the repository of another institution or a subject-matter repository) until 12 months after publication of the article in the journal.

You may use the published article for your own teaching needs or to supply on an individual basis to research colleagues, provided that such supply is not for commercial purposes.

You may use the article in a book authored or edited by you *_ at any time after publication in the journal. This does not apply to books where you are contributing a chapter to a book authored or edited by someone else. You may not post the published article on a website or in a repository without permission from TOJDAC.

Indexing

TOJDAC is indexed in; CROSSREF, TÜBİTAK ULAKBİM, EBSCOHOST, INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL, GOOGLE SCHOLAR, ASOS INDEX, TURK EDUCATION INDEX, CITE FACTOR, DERGİPARK AKADEMİK, INFOBASE INDEX, AKADEMİK ARAŞTIRMALAR İNDEKSİ, OPEN ACCESS LIBRARY, ROAD INDEX, SCIENCE IMPACT FACTOR, SOBİAD.

Call For Papers

TOJDAC will bring together academics and professionals coming from different fields to discuss their differing points of views on these questions related to “Design, Art and Communication”.

Main Topics of TOJDAC

- New Media (web 2.0, web 3.0, interactivity, convergence, virtuality, etc.)
- Digital Arts (cinema, television, photograph, illustration, kinetic, graphics, etc.)
- Digital Society (E-community, surveillance society, network society, etc.)
- Virtual Reality, Augmented Reality, Mixed Reality
- User Experience
- Cyber Culture
- Digital Content Marketing/Management
- Social Media Analytics (rating, monitoring)
- Visual Culture (digital advertising, visual semiotics and applications)
- Virtual Addiction
- Social Sciences

Language of TOJDAC

Turkish and English

Contact

İstanbul - Turkey

e-mail: tojdac@gmail.com

web: www.tojdac.org

The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication TOJDAC
ISSN: 2146-5193

Editor

Prof. Dr. Okan ORMANLI, İstanbul Kültür University, Türkiye, ormanliokan.iku@gmail.com

Editorial Board

Prof. Dr. Hasan SAYGIN (İstanbul Aydın University)
Prof. Dr. Cem Sefa SÜTÇÜ (Marmara University)
Prof. Dr. Erhan AKYAZI (Marmara University)
Prof. Dr. Güven Necati BÜYÜKBAYKAL (İstanbul University)
Prof. Dr. Nilüfer TİMİSİ NALÇAOĞLU (İstanbul University)
Prof. Dr. Deniz YENGİN (Çanakkale Onsekiz Mart University)
Prof. Dr. Okan ORMANLI (İstanbul Kültür University)

Guest Editorial

Prof. Dr. Cem SÜTÇÜ, Marmara University, Türkiye
Prof.Dr. Çiğdem AYTEKİN, Marmara University, Türkiye
Assoc. Prof.Dr. And ALGÜL, İstanbul Aydın University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Arzu ECEOĞLU, İstanbul Kültür University, Türkiye

Scientific Committee

Prof.Dr. Aysel Aziz, İstanbul Yeni Yüzyıl University, Türkiye, aysel.aziz@yeniyuzuil.edu.tr
Prof.Dr. Atilla Girgin, İstanbul Aydın University, Türkiye, atillagirgin@aydin.edu.tr
Prof.Dr. Christine I. Ogan, University of Indiana, U.S.A. ogan@indiana.edu
Prof.Dr. Donald L. Shaw, University of North Carolina, U.S.A.
Prof.Dr. Douglas Kellner, UCLA University, U.S.A. kellner@ucla.edu
Prof.Dr. Farouk Y. Seif, Antioch University, U.S.A.
Prof.Dr. Filiz Balta Peltekoğlu, Marmara University, Türkiye, filiz@marmara.edu.tr
Prof.Dr. H.Hale Künüçen, Başkent University, Türkiye, kunucen@baskent.edu.tr
Prof.Dr. Haluk Gürgen, Bahçeşehir University, Türkiye, haluk.gurgencomm.bau.edu.tr
Prof.Dr. Hülya Yengin, İstanbul Aydın University, Türkiye, hulyayengin@aydin.edu.tr
Prof.Dr. Jean-Marie Klinkenberg, Liege University, Belgium
Prof.Dr. Judith K. Litterst, St. Cloud State University, U.S.A.
Prof.Dr. Lev Manovich, University of California, U.S.A. manovich.lev@gmail.com
Prof.Dr. Lucie Bader Egloff, Zurich University, Switzerland
Prof.Dr. Korkmaz Alemdar, Atılım University, Türkiye
Prof.Dr. Nazife Güngör, Üsküdar University, Türkiye, nazifegungor@gmail.com
Prof.Dr. Nurcay Türkoğlu, Arel University, Türkiye, nurcayturkoglu@arel.edu.tr
Prof.Dr. Nilüfer Timisi Nalçaoğlu, İstanbul University, Türkiye
Prof.Dr. Nilgün Tatal Chevion, Galatasaray University, Türkiye, ntatal@gsu.edu.tr
Prof.Dr. Hasan Saygın, İstanbul Aydın University, Türkiye, hasansaygin@aydin.edu.tr
Prof.Dr. Maxwell E. McCombs, University of Texas, U.S.A. maxmccombs@utexas.edu
Prof.Dr. Murat Özgen, İstanbul University, Türkiye, mozgen@istanbul.edu.tr
Prof.Dr. Mutlu Binark, Başkent University, Türkiye, mbinark@gmail.com
Prof.Dr. Özden Çankaya, İstanbul Aydın University, Türkiye, ozdencankaya@aydin.edu.tr
Prof.Dr. Selçuk Hünerli, İstanbul University, Türkiye, shunerli@istanbul.edu.tr
Prof.Dr. Suat Gezgin, İstanbul University, Türkiye, gezgin@istanbul.edu.tr
Prof.Dr. Sung-do Kim, Korea University, South Korea
Prof.Dr. Ümit Atabek, Yaşar University, Türkiye, umit.atabek@yasar.edu.tr
Prof.Dr. Yasemin Giritli Inceoğlu, Galatasaray University, Türkiye
Prof.Dr. Cem Sütçü, Marmara University, Türkiye, cemsutcu@yahoo.com
Prof.Dr. Emel Karayel Bilbil, Marmara University, Türkiye
Prof.Dr. Ceyhan KANDEMİR, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof.Dr. Erhan Akyazi, Marmara University, Türkiye
Prof.Dr. Güven Necati Büyükbaykal, İstanbul University, Türkiye
Prof.Dr. Nesrin Özden Dönmez, Marmara University, Türkiye
Prof.Dr. Işıl Zeybek, İstanbul Kültür University, Türkiye, i.zeybek@iku.edu.tr
Prof.Dr. Mehmet Üstünipek, İstanbul Kültür University, Türkiye, m.ustunipek@iku.edu.tr
Prof.Dr. Çiğdem Aytekin, Marmara University, Türkiye, cigdem.aytekin@marmara.edu.tr
Prof.Dr. Tolga Kara, Marmara University, Türkiye, tolgakara@marmara.edu.tr

Prof.Dr. Okan Ormanlı, İstanbul Aydın University, Türkiye, okanormanli@aydin.edu.tr
Prof.Dr. İncilay Cangöz, Anadolu University, Türkiye, icangoz@anadolu.edu.tr
Prof.Dr. Banu Manav, İstanbul Ayyansaray University, Türkiye, manav.banu@gmail.com

Assoc.Prof.Dr. Barış Atiker, Bahçeşehir University, Türkiye, barisatiker@gmail.com
Assoc.Prof.Dr. Can Karagülle, Bolu İzzet Baysal University, Türkiye, karagulle_c@ibu.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Nazan Haydari Pakkan, Bilgi University, Türkiye, nazan.haydari@bilgi.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Ezgi Öykü Yıldız, İstanbul Kültür University, Türkiye, e.yildiz@iku.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Nuran Öze, Arkin Yaratıcı Sanatlar ve Tasarım University, Türkiye, nuran.oze@arucad.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Metin Uçar, Kastamonu University, Türkiye, metinucar@kastamonu.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Gülçin Cankız Elibol, Hacettepe University, Türkiye, gcelibol@yahoo.com
Assoc.Prof.Dr. Gül Yağartürk, Akdeniz University, gulyasarturk@yahoo.com
Assoc.Prof.Dr. Önder Yağmur, Atatürk University, Türkiye, oyagmur@atauni.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Arif Can Güngör, İstanbul Aydın University, Türkiye, acangungor@aydin.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Nilay Özsvağ Uluçay, Muğla Sıtkı Koçman, Türkiye, nozsavas@gmail.com
Assoc.Prof.Dr. Dilek Tunalı, Dokuz Eylül University, Türkiye, tunali.dilek@gmail.com
Assoc.Prof.Dr. Derya Elmalı Şen, Karadeniz Teknik University, Türkiye, d_elmali@ktu.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Alım Selin Mutdoğan, Hacettepe, University, Türkiye, smutdogan@gmail.com
Assoc.Prof.Dr. Ceren Yegen, Mersin University, Türkiye, cerenyegen@mersin.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Selvihan Kılıç Ateş, Balıkesir University, Türkiye, selvihan@balikesir.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Fatih Us, Ondokuz Mayıs University, Türkiye, mim.fatihus@gmail.com
Assoc.Prof.Dr. Muteber Erbay, Karadeniz Teknik University, Türkiye, merbay@ktu.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Parisa Göker, Bilecik University, Türkiye, parisa.goker@bilecik.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Hikmet Eldek Güner, Erciyes University, Türkiye, hikmeteldek@gmail.com
Assoc.Prof.Dr. Serap Yılmaz, Karadeniz Teknik University, Türkiye, serapciveleks@gmail.com
Assoc.Prof.Dr. Funda Kurak Açıcı, Karadeniz Teknik University, Türkiye, fundakurak@ktu.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Emine Saka Akın, Bozok University, Türkiye, sakin7@hotmail.com
Assoc.Prof.Dr. Yeliz Kuşay, Marmara University, ykusay@marmara.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Aypek Arslan, Ankara Hacı Bayram Veli University, asuman.aypek@hbv.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. İsmail Emre Kavut, Mimar Sinan University, Türkiye, emre.kavut@msgsu.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Erdem Öngün, Trakya University, erdemongun@trakya.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Zuhale Akbayır, Marmara University, zuhal.akbayir@marmara.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Deniz Cemal Koşar, Muğla Sıtkı Koçman University, denizckosar@gmail.com
Assoc.Prof.Dr. Bilge Narin, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, narinbilge@gmail.com
Assoc.Prof.Dr. Serdar Karakaya, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, serdarkarakaya62@hotmail.com
Assoc.Prof.Dr. Engin Çelebi, Çukurova Üniversitesi, engincelebi@cu.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Ayten Övür, İstanbul Aydın University, Türkiye, aytenovur@aydin.edu.tr
Assoc.Prof.Dr. Ayşegül Akaydın Aydın, İstanbul Aydın University, Türkiye, aakaydinaydin@aydin.edu.tr

Assist.Prof.Dr. Berk Çaycı, İstanbul Ticaret University, Türkiye, bcayci@ticaret.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Merve Kaaraoğlu Can, Kütahya Dumlupınar University, Türkiye, mervekaraoglucan@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Gökmen Karadağ, İstanbul Aydın University, Türkiye, gokmenkaradag@aydin.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Tuğçe Çevik, İstanbul Aydın University, Türkiye, tugcecevik@aydin.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Hülya Soydaş Çakır, Fenerbahçe University, Türkiye, hulyascakir@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Arzu Erçetin, İstanbul Kültür University, Türkiye, a.eceoglu@iku.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Tuğba Renkçi Taştan, İstanbul Ayyansaray University, Türkiye, tugbarenkcitastan@ayvansaray.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Filiz Karakuş, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Türkiye, ferdemir06@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Eda Öz Çelikbaş, Karabük University, Türkiye, ozedaoz@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Ebru Okuyucu, Afyon Kocatepe University, Türkiye, ebruokuyucu@hotmail.com
Assist.Prof.Dr. Renk Dimli Oraklıbel, Bahçeşehir University, Türkiye, renk.dimlioraklibel@arc.bau.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Sarp Bağcan, İstanbul Gelişim University, Türkiye, bagcansarp@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Ziya Nazım Perdahçı, Mimar Sinan University, Türkiye, nz.perdahci@msgsu.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Bilgen Tuncer Manzakoglu, Bahçeşehir University, Türkiye, bilgen.manzakoglu@arc.bau.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Ayşen Oluk Ersümer, Akdeniz University, Türkiye, aysenoluk@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Özge İslamoğlu, Karadeniz Teknik University, Türkiye, ozgesever@hotmail.com
Assist.Prof.Dr. Ayşegül Akaydın Aydın, İstanbul Aydın University, Türkiye, aakaydinaydin@aydin.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Dilek Karaaziz Şener, Hacettepe University, Türkiye, dsener@hacettepe.edu.tr
Assist.Prof.Dr. İlke İlter Güven, Dokuz Eylül University, Türkiye, ilke.ilter@deu.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Filiz Bilgin Ülken, Mersin University, Türkiye, filizbilgin77@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Servet Senem Uğurlu, Mimar Sinan University, Türkiye, senem-ugurlu@windowslive.com
Assist.Prof.Dr. Hatice Aybike Karakurt, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Türkiye, aybikeak@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Yelda Yanat Bağcı, Hasan Kalyoncu University, Türkiye, yeldayanat@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Sevinç Koçak, İstanbul Kültür University, Türkiye, sevinc_kocak@hotmail.com
Assist.Prof.Dr. Emel Demir Askeroğlu, Namık Kemal University, Türkiye, edemir@nku.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Oylum Tunçelli, Kocaeli University, Türkiye, oylum.tuncelli@hotmail.com

Assist.Prof.Dr. Serpil Akdağlı, Afyon Kocatepe University, Türkiye, serpil.akdagli@dpu.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Merve Çelik Varol, İstanbul University, Türkiye, mervecelik20@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Asuman Kaya, Eskişehir Teknik University, Türkiye, asumankaya@eskisehir.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Ahmet İlkey Ceyhan, İstanbul Kent University, Türkiye, ilkayceyhan@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Hüda Sayın Yücel, Kırıkkale University, Türkiye, hudasayn@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Betül Aytepe Serinsu, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Türkiye, betul.aytepe@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Fatma Bulat, Kırıkkale University, f.bulat@kku.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Begüm Aylin Önder, İstanbul Aydın University, Türkiye, begumonder@yandex.com.tr
Assist.Prof.Dr. Tuncay Çiçek, Gazi University, Türkiye, alpago_25@hotmail.com
Assist.Prof.Dr. Mehmet İlker Berkman, Bahçeşehir University, Türkiye, miberkman@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Evin Eriş, Fenerbahçe University, Türkiye, erisevin@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Sevdâ Emlak, İzmir Demokrasi University, Türkiye, sevda.emlak@idu.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Betül Yarar Koçer, Mersin University, Türkiye, betulyerar@mersin.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Hülya Demir, Ondokuz Mayıs University, Türkiye, hulya.demir@omu.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Sena Coşkun, Afyon Kocatepe University, Türkiye, senacoskun@aku.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Nur Emine Koç, İstanbul Aydın University, Türkiye, nurkoc@aydin.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Koray Sevindi, İstanbul Medeniyet University, Türkiye, koraysevindi@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Aslihan Zinderen, Atatürk University, Türkiye, aslihan.cezik@atauni.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Tahsin Emre Fırat, Atatürk University, Türkiye, tahsinemrefirat@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Esin Ghadiani, Trabzon University, Türkiye, esinaygun@trabzon.edu.tr
Assist.Prof.Dr. Begüm Aylin Önder, İstanbul Aydın University, Türkiye, begumonder@yandex.com
Assist.Prof.Dr. Betül Hatipoğlu Şahin, KTO Karatay University, Türkiye, betulhatip@gmail.com
Assist.Prof.Dr. Neslihan Göker, Fırat University, Türkiye, neslihanucesoy@gmail.com
Lecturer İsmail Hakkı Polat, Kadir Has University, Türkiye
Dr. Salvatore Scifo, Bournemouth University, UK

ÖNEMLİ: Dergide yayınlanan görüşler ve sorumluluk yazarlara aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Bütün makaleler Turnitin programı ile intihal yönüyle akademik anlamda kontrol edilmektedir.

IMPORTANT: All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. The published contents in the articles can not be used without being cited. All the papers are controlled academically with the Turnitin program.

Editörün Mesajı

Sevgili TOJDAC Okuyucuları,

Bu sayıda Cilt 12, Sayı 4 yayınımızı sizlerle paylaşmaktan mutluluk duyuyoruz. Dergimizin yayınlanan bu sayısında kabul edilen 26 yazarın 17 makalesi bulunmaktadır.

Sevgili okurlar, daha detaylı bilgi almak, öneri ve görüşleriniz paylaşmak ya da eserlerinizi yayınlamak için gönderimlerinizi lütfen aşağıdaki e-posta adresine iletin. Bizlere TOJDAC Sekreterliği info@tojdac.org adresinden ulaşabilirsiniz.

İletişimde kalmak ve bir sonraki sayımızda buluşmak umudu ile.

Editörler

Prof. Dr. Okan ORMANLI

İstanbul Kültür Üniversitesi
Sanat ve Tasarım Fakültesi
İstanbul TÜRKİYE
Tel: (0286) 218 00 18
E-mail: tojdac@gmail.com
URL: <http://www.tojdac.org>

From the Editor

Greetings Dear readers of TOJDAC,

We are happy to announce to you that our Volume 12, Issue 4 has been published. There are 17 articles from 26 authors published in this current issue.

Dear readers, you can receive further information and send your recommendations and remarks, or submit articles for consideration, please contact TOJDAC Secretariat at the below address or e-mail us to info@tojdac.org

Hope to stay in touch and meeting in our next Issue.

Editor

Prof. Dr. Okan ORMANLI

İstanbul Kültür University
Art and Design Communication
İstanbul TÜRKİYE
Tel: (0286) 218 00 18
E-mail: tojdac@gmail.com
URL: <http://www.tojdac.org>

TABLE OF CONTENTS
October 2022 Volume 12 Issue 4
(10.7456/11204100)

RESEARCH ARTICLES

AN EVALUATION OF THE DISCUSSIONS OF JOURNALISM AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE JOURNALISM <i>AYSEL AY</i>	913
RECYCLED BRICKS AND TILES IN SUSTAINABLE DESIGN RECONVERSION IN ARCHITECTURAL APPLICATION <i>BETÜL AYTEPE SERİNSU</i>	927
NEWS CONTENT PRESENTATION IN PODCAST BROADCASTING <i>DUYGU DUMANLI KÜRKÇÜ</i> <i>GÖKTÜRK YILDIZ</i> <i>REZAL KOÇ</i>	940
UNDERSTANDING THE TRANSFORMATION OF HOUSING FOCUSING ON CONSUMPTION AND MEDIA <i>ESRA ORHAN YILMAZ</i> <i>ALIM SELİN MUTDOĞAN</i>	954
INVESTIGATION OF CROSS-CULTURAL COMPETENCIES OF SPA EMPLOYEES IN THE SCOPE OF CONTACT HYPOTHESIS <i>GENCAY SAATCI</i> <i>SEVİL ATALAY TOHUMCU</i> <i>ÖZGE GÜDÜ DEMİRBULAT</i>	968
THE PATRON OF THE PERIOD OF MEHMED THE CONQUEROR: AN EVALUATION ON THE STRUCTURES OF RUM MEHMED PASHA <i>GÖKSU ÖNER</i>	982
TEACHERS' VIEWS ON VALUE-CENTERED SCHOOL CULTURE: THE CASE OF ISTANBUL <i>HANDAN YALVAÇ ARICI</i> <i>ESMA BUDAK</i>	994
A LESS-KNOWN EXAMPLE OF MONUMENTAL ARCHITECTURE IN BITLIS: YUMURTATEPE (PAPŞİN) CHURCH <i>HAZAL CEYLAN ÖZTÜRKER DEMİR</i>	1010
TOPIC MODELING ANALYSIS OF NGO'S TWITTER POSTINGS BETWEEN 2020-2021 IN TURKEY WITHIN THE CONTEXT OF CLIMATE CHANGE COMMUNICATION <i>KEMAL GÜNAY</i> <i>YEŞİM GÜÇDEMİR</i>	1026

- AN OTTOMAN INTELLECTUAL REPUBLICAN INTELLECTUAL MUSICIAN: KAZIM
UZ
MEHMET ÖNCEL 1046
- FROM THE PROJECT TO THE SCREEN THE ADVENTURE OF THE “YALNIZ EFE”
(1987) TV SERIES
M. SAMİ OKUMUŞ 1056
- THE CULTURAL ELEMENTS OF THE HITITE CIVILIZATION REINTERPRETATION
AS A PLASTIC LANGUAGE
NAİLE ÇEVİK 1079
- GOLDEN RATIO AND FIBONACCI SEQUENCE: UNIVERSAL FOOTPRINTS OF THE
GOLDEN FLOW
RASİM BASAK 1092
- THE EFFECT OF ETHICS ON CORPORATE REPUTATION IN THE CONTEXT OF
PUBLIC RELATIONS: THE CASE OF ISTANBUL METROPOLITAN MUNICIPALITY
SADIK SAYILGANOĞLU 1108
- US AND OTHERS IN INTERNET DICTIONARIES: A RESEARCH ON TITLE AS
SYRIAN ASYLUM SEEKERS IN EKŞİ SÖZLÜK
SİNEM NELİK
GÖKTÜRK YILDIZ 1125
- COMPULSORY TELEWORKING DUE TO COVID 19 PANDEMIC AND
TECHNOLOGY-BASED SUPERVISION
SONGÜL DEMİREL DEĞİRMENCİ 1140
- APPLIED THEORY EDUCATION IN COMMUNICATION STUDIES: EXAMPLE OF
COMMUNICATION THEORIES LECTURE
TAMER BAYRAK
DENİZ YENGİN 1152

İÇİNDEKİLER
Ekim 2022 Cilt 12 Sayı 4
(10.7456/11204100)

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

- YAPAY ZEKÂ HABERCİLİĞİ VE GAZETECİLİK TARTIŞMALARINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME
AYSEL AY 913
- SÜRDÜRÜLEBİLİR TASARIMDA GERİ KAZANILMIŞ TUĞLA VE KİREMITLERİN MİMARİ UYGULAMALARDA YENİDEN DÖNÜŞÜMÜ
BETÜL AYTEPE SERİNSU 927
- HABER İÇERİKLERİNİN SUNUMUNDA PODCAST YAYINCILIĞI
DUYGU DUMANLI KÜRKÇÜ
GÖKTÜRK YILDIZ
REZAL KOÇ 940
- KONUTUN DÖNÜŞÜMÜNÜ TÜKETİM VE MEDYA ODAĞINDA OKUMAK
ESRA ORHAN YILMAZ
ALIM SELİN MUTDOĞAN 954
- TEMAS HİPOTEZİ KAPSAMINDA SPA ÇALIŞANLARININ KÜLTÜLERARASI YETERLİLİKLERİNİN İNCELENMESİ
GENCAY SAATCI
SEVİL ATALAY TOHUMCU
ÖZGE GÜDÜ DEMİRBULAT 968
- FATİH SULTAN MEHMED DÖNEMİ BANİSİ: RUM MEHMED PAŞA'NIN YAPILARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
GÖKSU ÖNER 982
- DEĞER MERKEZLİ OKUL KÜLTÜRÜNE DAİR ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ
HANDAN YALVAÇ ARICI
ESMA BUDAK 994
- BİTLİS'TE AZ BİLİNEBİR ANITSAL MİMARİ ÖRNEĞİ: YUMURTATEPE (PAPŞİN) KİLİSESİ
HAZAL CEYLAN ÖZTÜRKER DEMİR 1010
- İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLETİŞİMİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE 2020-2021 YILLARI ARASINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TWİTTER PAYLAŞIMLARININ KONU MODELLEME ANALİZİ
KEMAL GÜNAY
YEŞİM GÜÇDEMİR 1026

OSMANLI MÜNEVVERİ CUMHURİYET AYDINI BİR MÜSİKİŞİNAS: KÂZIM UZ <i>MEHMET ÖNCEL</i>	1046
PROJEDEN EKRANA YALNIZ EFE (1987) DİZİ FİLMİNİN SERÜVENİ <i>M. SAMİ OKUMUŞ</i>	1056
HİTİT UYGARLIĞI KÜLTÜREL UNSURLARININ PLASTİK BİR DİL OLARAK YENİDEN YORUMLANMASI <i>NAİLE ÇEVİK</i>	1079
ALTIN ORAN VE FIBONACCI SAYILARI: ALTIN AKIŞIN EVRENSEL İZLERİ <i>RASİM BASAK</i>	1092
HALKLA İLİŞKİLER BAĞLAMINDA ETİK KURALLARININ KURUMSAL İTİBARA ETKİSİ: İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ <i>SADIK SAYILGANOĞLU</i>	1108
İNTERNET SÖZLÜKLERİNDE BİZ VE ÖTEKİLER: EKŞİ SÖZLÜK'TEKİ SURİYELİ SİĞİNMACILAR BAŞLIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA <i>SİNEM NELİK GÖKTÜRK YILDIZ</i>	1125
COVID 19 PANDEMİSİYLE ZORUNLU ESNEK ÇALIŞMA VE TEKNOLOJİ ELİYLE DENETİM <i>SONGÜL DEMİREL DEĞİRMENCİ</i>	1140
İLETİŞİM ÇALIŞMALARINDA UYGULAMALI KURAM EĞİTİMİ: İLETİŞİM KURAMLARI DERSİ ÖRNEĞİ <i>TAMER BAYRAK DENİZ YENGİN</i>	1152

DOI Numbers of TOJDAC
October 2022 Volume 12 Issue 4
(10.7456/11204100)

- AN EVALUATION OF THE DISCUSSIONS OF JOURNALISM AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE JOURNALISM
AYSEL AY 10.7456/11204100/001
- RECYCLED BRICKS AND TILES IN SUSTAINABLE DESIGN RECONVERSION IN ARCHITECTURAL APPLICATION
BETÜL AYTEPE SERİNSU 10.7456/11204100/002
- NEWS CONTENT PRESENTATION IN PODCAST BROADCASTING
DUYGU DUMANLI KÜRKÇÜ
GÖKTÜRK YILDIZ
REZAL KOÇ 10.7456/11204100/003
- UNDERSTANDING THE TRANSFORMATION OF HOUSING FOCUSING ON CONSUMPTION AND MEDIA
ESRA ORHAN YILMAZ
ALIM SELİN MUTDOĞAN 10.7456/11204100/004
- INVESTIGATION OF CROSS-CULTURAL COMPETENCIES OF SPA EMPLOYEES IN THE SCOPE OF CONTACT HYPOTHESIS
GENCAY SAATCI
SEVİL ATALAY TOHUMCU
ÖZGE GÜDÜ DEMİRBULAT 10.7456/11204100/005
- THE PATRON OF THE PERIOD OF MEHMED THE CONQUEROR: AN EVALUATION ON THE STRUCTURES OF RUM MEHMED PASHA
GÖKSU ÖNER 10.7456/11204100/006
- TEACHERS' VIEWS ON VALUE-CENTERED SCHOOL CULTURE: THE CASE OF ISTANBUL
HANDAN YALVAÇ ARICI
ESMA BUDAK 10.7456/11204100/007
- A LESS-KNOWN EXAMPLE OF MONUMENTAL ARCHITECTURE IN BITLIS: YUMURTATEPE (PAPŞİN) CHURCH
HAZAL CEYLAN ÖZTÜRKER DEMİR 10.7456/11204100/008
- TOPIC MODELING ANALYSIS OF NGO'S TWITTER POSTINGS BETWEEN 2020-2021 IN TURKEY WITHIN THE CONTEXT OF CLIMATE CHANGE COMMUNICATION
KEMAL GÜNAY
YEŞİM GÜÇDEMİR 10.7456/11204100/009

AN OTTOMAN INTELLECTUAL REPUBLICAN INTELLECTUAL MUSICIAN: KAZIM
UZ

MEHMET ÖNCEL

10.7456/11204100/010

FROM THE PROJECT TO THE SCREEN THE ADVENTURE OF THE “YALNIZ EFE”
(1987) TV SERIES

M. SAMİ OKUMUŞ

10.7456/11204100/011

THE CULTURAL ELEMENTS OF THE HITITE CIVILIZATION REINTERPRETATION
AS A PLASTIC LANGUAGE

NAİLE ÇEVİK

10.7456/11204100/012

GOLDEN RATIO AND FIBONACCI SEQUENCE: UNIVERSAL FOOTPRINTS OF THE
GOLDEN FLOW

RASİM BASAK

10.7456/11204100/013

THE EFFECT OF ETHICS ON CORPORATE REPUTATION IN THE CONTEXT OF
PUBLIC RELATIONS: THE CASE OF ISTANBUL METROPOLITAN MUNICIPALITY

SADIK SAYILGANOĞLU

10.7456/11204100/014

US AND OTHERS IN INTERNET DICTIONARIES: A RESEARCH ON TITLE AS
SYRIAN ASYLUM SEEKERS IN EKŞİ SÖZLÜK

SİNEM NELİK

GÖKTÜRK YILDIZ

10.7456/11204100/015

COMPULSORY TELEWORKING DUE TO COVID 19 PANDEMIC AND
TECHNOLOGY-BASED SUPERVISION

SONGÜL DEMİREL DEĞİRMENCİ

10.7456/11204100/016

APPLIED THEORY EDUCATION IN COMMUNICATION STUDIES: EXAMPLE OF
COMMUNICATION THEORIES LECTURE

TAMER BAYRAK

DENİZ YENGİN

10.7456/11204100/017

YAPAY ZEKÂ HABERCİLİĞİ VE GAZETECİLİK TARTIŞMALARINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Aysel AY
Marmara Üniversitesi, Türkiye
ayselay4722@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-2816-1634

<i>Atıf</i>	Ay, A. (2022). Yapay Zekâ Haberciliği ve Gazetecilik Tartışmalarına Dair Bir Değerlendirme. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 913-926.
-------------	--

ÖZ

Teknolojik gelişmeler hangi dönemde ve düzeyde olursa olsun sosyo-ekonomik sonuçlar doğurmuştur. Yaşamakta olduğumuz çağ açısından da dijitalleşme hayatımızı değiştiren önemi yadsınamaz bir gerçektir. Toplumun ve finans kaynaklarının tartışmasız bir parçası olan gazetecilik de bu gelişmelerden payına düşeni almaktadır. Artık bir haberi kimin yaptığına değil, 'neyin' yapmış olabileceğine de bakılmaktadır. Dijital teknolojiyle üretilmiş olan yapay zekâ gazetecilik alanında da sıkça kullanılmaktadır. Dahası yapay zekâ haberciliği gazetecinin yerine geçme iddiasına sahiptir. Bu gelişmeler gazetecilik mesleği ve haber üretimi açısından yeni tartışmalar ortaya koymaktadır. Bu tartışmalar oldukça geniş bir çerçeveye sahiptir. Çalışmanın amacı, yapay zekâ haberciliği ve gazetecilik arasında gelişmekte olan etkileşimin ne gibi konuları gündeme getirdiğine dair bir portre çizmektir. Bu nedenle çalışmada, yapay zekâ haberciliğine yönelik gelişmeler gazetecilik, haber ve içerik üretimi çerçevesinde değerlendirilecektir. Çalışmada geleneksel derleme yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda literatürden elde edilen bilgiler doğrultusunda yapay zekâ haberciliği hakkındaki tartışmalar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yapay Zekâ Haberciliği, Gazetecilik, Yapay Zekâ, Haber Üretimi.*

AN EVALUATION OF THE DISCUSSIONS OF JOURNALISM AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE JOURNALISM

ABSTRACT

Regardless of the historical periods and the level of development that have taken place, technological advances have always brought socio-economic consequences. In our age, the importance of digitalization in changing our lives is an undeniable fact. Journalism, which is an indisputable part of society and financial resources, also takes its share from these developments. It is no longer considered who produced the news, but also "what" might have produced it. Artificial intelligence, which is produced with digital technology, is also frequently used in the field of journalism. Moreover, artificial intelligence journalism claims to replace the journalist. These developments reveal new debates within a broad framework in terms of journalism profession and news production. These discussions have a very broad framework. The aim of the study is to illustrate the emerging interaction between artificial intelligence journalism and journalism as a profession. Therefore, in this study, developments in artificial intelligence journalism will be evaluated within the framework of journalism in general, the production of news and content. The traditional review method was used in the study. In this context, discussions about artificial intelligence journalism are discussed in line with the review of the relevant literature.

Keywords: *Artificial Intelligence Journalism, Journalism, Artificial Intelligence, News Production.*

GİRİŞ

Yapay zekâ insanoğlu için yeni bir ilgi alanı değildir. Binlerce yıl öncesinde de insanlar kendi edimlerinin benzerini aktarabildikleri hatta tanrılaştırdıkları varlıkları icat etmeye çalışmışlardır. Örneğin Yunan mitolojisindeki efsaneye bakıldığında teknoloji ve artizan tanrısı Hephaestus ile mimar Pygmalion akıllı robot olarak düşündükleri Talos'u yaratmışlardır. Talos, bronzdan dev bir adamdır. Europa adlı kadını korumak amacıyla Girit Adası'nın etrafını her gün 3 defa dolaşmaktadır (İnce, 2017: 16). Bu efsaneden de anlaşılacağı üzere, doğal olmayan, insan tarafından üretilmesi mümkün görünen bir 'yapay zekâ' fikri, belki tümüyle aynı amaçları barındırmasa da her zaman insanoğlunun gündeminde yer etmiştir. Bunun yanında, 'güvenlik' sebebiyle var olduğu iddia edilen Talos'un yaratımı gibi insanoğlu gerek güvenlik gerekçesiyle olsun gerekse iletişim, ulaşım ya da sağlık amacıyla olsun teknoloji üretme yolunda sürekli bir çaba içerisinde. Diğer bir deyişle, teknoloji adına yapılan her şey temel olarak, insan hayatını kolaylaştırma adına yapılmıştır. Güvenlikten sağlığa, ulaşımdan iletişime, akla gelebilecek hemen hemen her alanda, hayatı daha hızlı ve kolay yaşama yollarının arandığı bir gerçektir.

Bu arayışta tarih boyunca insanoğlu hem kendi edimlerini hem doğayı taklit ederek icatlar yapmıştır. Öyle ki bu icatlar bazı alanlarından insan faktörünü tümüyle ortadan kaldırmıştır. Bugün için de bu durum farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Zira teknoloji ilerledikçe getirdiği olanakların toplumları dönüştürmesi bazen ürkütücü de gelse kaçınılmazdır. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'nun teknolojik gelişmelerden geri kalışının sebebi olarak görülen matbaanın geç gelişi hattatları işsiz bırakacağı endişesini barındırmaktaydı. Şimdi ise bunun çok daha ötesinde hemen hemen her alanda yapay zekâ ile yapılanlar ve yapılabilecekler konuşulmaktadır. Matbaanın gelişi gazetecilik mesleğinin bir anlamda yaratıcısı iken yapay zekâ gazetecilik tanımını değiştirme potansiyelini barındırmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada, yapay zekâyâ yönelik gelişmeler gazetecilik, haber ve içerik üretimi çerçevesinde değerlendirilecektir. Çalışmada geleneksel derleme yöntemi kullanılmıştır. Geleneksel derlemede belirli bir konuda yayınlanmış olan iki ya da daha fazla çalışmanın üzerinde inceleme yapılmaktadır. Bu incelemelerde ilgili çalışmalarda yer alan bulgu, sonuç ve değerlendirmeler sentezlenmektedir. Çoğunlukla alanda uzman olan kişilerce belirli bir yöntem izlenmeksizin, farklı yollarla ve farklı kaynaklardan elde edilen bilgilerin derlendiği çalışmalardır (Burns ve Grove, 2009; Gerrish ve Lacey, 2010; Moule ve Goodman, 2009; aktaran Karaçam, 2013: 27). Bu bağlamda literatür taraması sonucu elde edilen bilgiler doğrultusunda yapay zekâ haberciliği hakkındaki tartışmalar ele alınmıştır.

YAPAY ZEKÂ İLE YENİ DÜNYA DÜZENİ

Yeni dünya düzeni ifadesi 20. yüz yılın son çeyreğindeki ekonomik ve teknolojik gelişmeleri tanımlamak için kullanırken günümüzün gelişmelerinin yanında eski bir betimleme olarak kalmaktadır. Elbette o günün teknolojisinde görülen potansiyel de bu söylemi günümüze yaklaştırmaktadır ancak açıklamaya yetmemektedir. Benzer şekilde McLuhan'ın 'The Medium is the Message' adlı kitabında sözünü ettiği, tüm kitle iletişim araçlarının insanın psişik ya da fiziksel yetilerin uzantısı olma durumunu hatırlatan ama onun çok ötesine geçen bir teknoloji söz konusudur. Nitekim McLuhan, 'Tekerlek ayağın, kamera gözün uzantısı olarak kullanılır (McLuhan, 2005: 26) demişti. Fakat yapay zekâ uzantının ötesinde bireyin hatta yönetim mekanizmalarının yerine tümüyle geçme potansiyelini taşımaktadır. Keza Evgeny Morozov 'Verinin Yükselişi ve Siyasetin Ölümü' adlı makalesinde, içindeki sensörler sayesinde arabanın hareket edip etmediğini anlayıp sahibine ileten akıllı telefonlardan, trafiğin seyrini değiştirebilecek akıllı yollara, belediye hizmetlerinin gerçek ihtiyaç sahiplerini tespit etmesini sağlayan akıllı şehirlerden, yaşam belirtilerini ölçebilen akıllı yataklara kadar birçok alanda akıllı teknoloji ile kuşatıldığımızdan söz etmektedir. Morozov bu akıllı sistemin yeni tip yönetim biçimini olabileceğinin altını çizerek bu sistemin 'algoritmik düzenleyici' olduğunu belirtmektedir (Morozov, The rise of data and the death of politics, 2014:1-12) Bir bakıma algoritmalarla 'yeni dünya düzeni' yeniden kurgulanmaktadır. Büyük veri ve onun yönetimi ise burada kilit noktayı oluşturmaktadır.

Bunun yanında, Morozov'un yaklaşımı teknolojinin uygulanışı açısından kapsayıcılığı gösterirken, Zygmunt Bauman toplumdaki yansımalarına dikkat çekmektedir. Bauman, bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler açısından günümüz dünyasında, "teknoloji kapalı bir sistem haline gelmiştir" demektedir. Bauman, dünyayı yöneten ekonomilerin merkezde kaldığını, dünyanın geri kalan kısmının ise 'çevre'yi oluşturduğunu ve bu alanların teknolojik işlemler adına hammadde ya da atık alan olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, teknolojik gelişme ile beraber ortaya çıkan sorunlar, teknolojiye yönelik talepler olarak değerlendirilerek yine, yeni teknolojiler üretilerek çözülmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle teknoloji aracılığıyla artan sorunlar, teknoloji geliştirmeyi bir o kadar ihtiyaç haline getirmektedir. Bu döngü, teknolojik ilerlemenin eliyle ortaya çıkan çözümü olmayan tek sorun olarak kapalı bir sistem yaratır ve sistemden çıkmak mümkün görünmemektedir. Ayrıca Bauman, teknolojinin modern insanın dışında kalamayacağı bir iktidar alanı yarattığı için bireyin teknolojik bir nesne haline geldiğini belirtmektedir (Bauman, 2011: 226-237). Bu nesneleşme bireyin bir veri haline gelmesi ile ilgilidir. Veriye sahip olmak ise hem şirketler için hem de siyasal iktidarlar için bir yönetme aracıdır.

Nitekim Andrew Illiadis ve Federica Russo, verinin 'bir iktidar biçimi' olduğunu dile getirmektedirler. Illiadis ve Russo, önemli sayıda kullanıcının verilerinin kâr amaçlı kuruluşlarca, veri bankalarındaki algoritmalar aracılığıyla, bireylerin duyguları, kültürel yapıları ya da üye oldukları yapılara yönelik ayrı ayrı işleme araçları geliştirildiğini belirtmektedirler. Dahası bu verileri işleyen şirketlerin kişilerden gizlice, araştırma ya da kâr amaçlı kullanıldığını, bunu yapanlar içinde sadece işletmelerin değil, bilgisayar korsanları da bulunduğunu iddia etmektedir (Illiadis & Russo, 2020: 1-2).

Diğer yandan tüm bunlar ister teknolojik gelişmeler açısından olsun ister toplumsal sonuçları açısından olsun algoritmaların hayatımızda ne denli önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmamız açısından bu gelişmelerin önemi ise, gazeteciliğin bir meslek olarak toplumsal yöne dokunmasının yanı sıra, bilgisayar teknolojilerinin kullanımı gereği algoritmalarla yararlanmasıdır. Buna bağlı olarak yapay zekâ haberciliğine değinmeden önce yapay zekânın gelişimine bakmakta yarar vardır.

Yapay zekâ düşüncesi ilk kez ortaya atan isim Alan Turing'dir. 1948 yılında 'Akıllı Makineler' (Intelligent Machinery) adlı makalesini yayımlayan Alan Turing (Copeland, 2004: 2), bu yazısında, insanın herhangi bir parçasını taklit edebilecek makinelerin yapılabileceğine inandığını söylemektedir. Bu iddiasını açıklarken de hali hazırda zaten işitme yerine geçen mikrofona, görme yerine televizyon kamerasının olduğunu bunların insanın küçük parçalarını barındırdığını ve daha da geliştirilebileceğinden söz etmektedir. Hatta, insan sinir sisteminin taklit edilerek uzaktan kontrol edilebilir robotların dahi üretilbileceğini, elektrik devrelerinde kullanılan sistemin sinir sisteminin temel özelliklerini taşıdığını, bunların bilgileri bir yerden alıp başka yere iletebileceğini ve saklayabileceğini dile getirmektedir (Turing, 2004: 420)¹.

Diğer yandan, yapay zekâ üzerine çok sayıda bilim insanı çalışma yapmıştır. Matematikçi John von Neumann'dan, nöropsikoloji çalışmalarının etkisiyle nöral ağlar üzerinde çalışmalar yapan Warren McCulloch, Walter Pitts, Donald Hebb gibi isimlere kadar birçok bilim insanı yapay zeka üzerine farklı yaklaşımlar ortaya koyulmuştur. Ancak bu isimler günümüz yapay zekasının kurucusu olmaktan çok ilham olabilecek çalışmalar yaparak farklı alanlarda ilerlemişlerdir. Diğer yandan günümüzdeki kullanım şekliyle yapay zekânın oluşturulabilmesi adına Marvin Minsky, John McCarthy, Allen Newell, Herbert Simon gibi bilim insanlarının bir araya gelmesi bu süreçteki en önem gelişmelerden biridir. Bu isimlerin bir araya gelme süreçleri Boston ve Pittsburgh çevresinde iki bağımsız, gayri resmi grubun ortaya çıkmasıyla başlamış, daha sonra ilk AI programının sunulduğu ve tartışıldığı 1956 Dartmouth konferansında zirve noktasına ulaşmıştır. Nitekim, bilgisayarın düşünebildiğini gösterdiği iddia edilen ilk bilgisayar programı Allen Newell ve Herbert Simon birlikte yazmışlardır. Elbette bu tarihten sonra, adı geçen bilim insanların yanı sıra onların öğrencileri de birçok çalışma yapmış kimi zaman ise hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. Dahası bu çalışmalarını ilk kez ortaya koyanların birkaç yılda

¹ Alan Turing 'Intelligent Machinery' adlı çalışmasında insan sinir sistemi ve beynine yönelik esin kaynaklarını, insan ve robot arasındaki sosyal farkları ekleyerek anlatmaktadır. Bkz. "B. Jack Copeland, The Essential Turing Seminal Writings in Computing, Logic, Philosophy, Artificial Intelligence, and Artificial Life plus The Secrets of Enigma içinde Intelligent Machinery (1948)."

ilerleyebileceklerini düşünmelerine karşın beklenen anlamlı ilerlemeler 1980 sonlarını bulmuştur (Crevier, 1993: 26-145).

Tüm bu çalışmaların yanında halen bir yapay zekanın doğru çalıştığına dair değerlendirme Alan Turing (1950) tarafından önerilen Turing Testi ile yapılmaktadır. Turing Testi, yapay zekanın tatmin edici bir çalışma tanımını sağlamak için tasarlanmıştır. Turing, yapay zekanın akıllı davranışını, tüm bilişsel görevlerde bir sorgulayıcıyı kandırmaya yetebilecek kadar insan düzeyine gelebilmiş performansı elde etme yeteneği olarak tanımlamıştır. Kabaca söylemek gerekirse, Turing'in önerdiği test, bilgisayarın bir insan tarafından bir teletip aracılığıyla sorgulanması ve sorgulayıcının diğer uçta bir bilgisayar mı yoksa bir insan mı olduğunu anlayamaması durumunda testi geçmesi gerektiğidir (Russell & Norvig, 1995).

Turing Testi'ne tabii olan çalışmalar, Turing'den sonra da birçok kez satranç ve dama oyunları için programlar yazılarak yapay zekanın pratik örnekleri verilmiştir. Ancak hiçbiri IBM tarafından hazırlanan Derin Mavi (Deep Blue) gibi başarılı olamamıştır. Derin mavi, 1997 yılında Dünya satranç şampiyonu Garry Kasparov'u yenerek insanoğluna yapay zekâ karşısında ilk yenilgisini aldırılmıştır. 2011 yılında ise bu sefer Riziko adıyla TRT 1 ekranlarında da yer almış olan 'Jeopardy' isimli yarışma programında Watson adlı yapay zekâ yine insan karşısında galip gelmiştir. Elbette IBM sadece yarışmalarda yapay zekâyı kullanmamıştır. 2012 yılında, tıp alanında kullanılmak üzere düzenlenen Doktor Watson, ilk ticari amaçlı yapılan yapay zekâ olarak piyasaya sunulmuştur (İnce, 2017: 17).

2015 yılında Google'ın bir yapay zekaya, DeepMind'a okumayı öğrettiğine dair hikayeler ortaya çıkması yapay zekâ açısından kayda değer ilerlemeler içinde yer almaktadır. DeepMind'in ana şirketi 2010 yılında Londra'da kurulmuştu. 2014 yılında, oyun oynamayı veya metin okumayı öğrenme gibi bilişsel eylemleri gerçekleştirmeyi öğretebilecek bir sinir ağı kuran Google tarafından satın alındı (Whittaker, 2019: 108). 2016 yılında ise, Google DeepMind'ın AlphaGo sistemi, 18 kez dünya şampiyonu olan Go oyuncusunu yenmiştir. Apple'ın Siri'si, Microsoft'un Cortana'sı, Google'ın Google Asistanı ve Amazon'un Alexa'sı sayesinde, tüketiciler artık günlük hayatlarını yönetmeye yardımcı olmak için çeşitli yapay zekâ destekli sanal asistanlara kolayca erişebilmektedir (Castro & New, 2016). Benzer şekilde bir makine kavrayışıyla ilgili olarak, 2018'in başlarında, Microsoft ve Alibaba'dan ekipler birbirinden bağımsız şekilde, Stanford Soru Yanıtlama Veri Kümesi'nde (SQuAD)² insan performansıyla eşleşebilecek yapay zekalar oluşturduklarını iddia ettiler (Whittaker, 2019: 108).

Bunun yanında, yapay zekâ çalışmalarının önde gelen isimlerinden olan Herbert Simon'ın 1957 yılında yapay zekâ çalışmaları için söylediği şu sözler yapılan çalışmaların ileri görüşlülüğünü ve amacını ortaya koymaktadır:

"Amacım sizi şaşırtmak ya da şok etmek değil. Ancak basitçe şöyle özetleyebilirim: Artık hayatımızda, düşünebilen, öğrenebilen ve yaratabilen makineler var. Üstelik, bu şeyleri yapma yetenekleri, - yakın bir gelecekte- üstesinden gelebilecekleri problemlerin yelpazesi, insan zihninin gidebildiği yere uzanuncaya kadar hızla artacaktır (Crevier, 1993: 1)."

Simon'un bu sözlerinin belirli ölçüde doğru çıktığı söylenebilir. Ancak bireyin edimlerinin tamamının kazanıp kazanmayacağı tartışmasını doğuran temel unsurlara değindiği söylenebilir. Yapay zekâ haberciliğine yönelik tartışmalarda da bir makinenin gazeteci yerine, 'düşünebilen, öğrenebilen, analiz eden ve yaratabilen makine' haline gelip gelmeyeceği en temel problemi oluşturmaktadır. Bu bağlamda yapay zekânın içerik üretimine değinilebilir.

İÇERİK ÜRETİMİNDE YAPAY ZEKÂ KULLANIMINA DAİR GELİŞMELER

Yapay zekâ kullanımının temelinde, dijitalleşen dünyada büyük verinin analizi ve verinin artışıdaki hıza insan eliyle ulaşmanın pek mümkün olmaması gibi sorunlara çözüm oluşturma kaygısı da olduğu söylenebilir. Ayrıca verinin büyüklüğü kaynağın güvenilirliğinin tespitini de zorlaştırdığı için algoritmaların yardımına daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla yapısı gereği, geniş bir hacme,

² Detaylı bilgi için bkz. <https://rajpurkar.github.io/SQuAD-explorer/>

hıza, çeşitliliğe sahip olan ‘büyük veri’ doğrulanma ve değer tanımlarını da barındırmaktadır (Bayrakçı & Albayrak, 2018: 91). Dijitalleşen her alan gibi gazetecilik için de büyük verinin kullanımı önemlidir. Dahası bu gelişmeler gazetecilik mesleğini dönüştürme iddiasını barındırmaktadır. Bilindiği üzere hali hazırda ‘veri gazeteciliği’nden söz edilmektedir. Ancak veri gazeteciliğinde eldeki verilerin belirli bir amaca yönelik olarak ayrıştırılması ve çeşitli programlar aracılığıyla ‘bulutlar’ oluşturularak habere konu olan içeriğin bağlantılandığı alanları tespit etmeye yöneliktir.

Yapay zekâ ile içerik üretimi ise haber üretme süreci ile ilgilidir. Bu açıdan yapay zekâ teknolojileri arasında makine öğrenmesi, bilgisayarların görüntü analizi yapabilmesi ve doğal dil işleme süreci özellikle de yapay zekâ haberciliği için en anlamlı başlıklardır. Bu başlıklara ek olarak makine öğrenmesi altında anılabilecek ‘derin öğrenme’ (deep learning) teknolojisi ilk kez yapay zekâdan söz eden bilim insanlarının ilham kaynağı olan sinir ağlarının çalışma sistemini taklit etmeden yola çıkmaktadır (Ford, 2018: 16-17 akt: Küçükvardar vd., 2020: 1065). Buradaki ayırım şu şekilde yapılabilir; bir konuşmanın metne dönüştürülmesi derin öğrenmenin örneği iken haber içeriklerinin Facebook tarafından otomatik olarak önerilmesi makine öğrenimi olarak ifade edilebilir (Küçükvardar vd., 2020: 1065). Diğer bir deyişle, kullandığımız çevrimiçi tüm platformlarda kullanılan makine öğrenmesine yönelik algoritmalar elde ettikleri verilerle bizi ‘tanımakta’ ve karşımıza bizim için ‘uygun’ olduğunu istatistiksel olarak (daha önceki içerik tercihlerimizden yola çıkarak) tespit ettiği içeriği sunmaktadır.

Ancak yapay zekâ haberciliği bunun da ötesine geçerek, makine öğrenimi çerçevesinde, belirli algoritmaların yazılması dışında insan müdahalesi olmadan hazırlanan haber içeriklerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Yapay zekâ haberciliği dijital yapılarıdaki verilerinden algoritmalar aracılığıyla otomatik metin oluşturma teknolojisi olan Doğal dil oluşturma (NLG) aracılığıyla içerik üretmektir. Bu teknoloji, Arria, Applied Semantics, Automated Insights ve Narrative Science gibi birkaç şirket tarafından son on yılda geliştirilmiş ve ticarileştirilmiştir. Bu teknoloji ilk olarak 1950’lerde makine çevirisi çabalarının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır ancak yakın zamana kadar kullanılmamıştır. Bununla birlikte, otomatik gazetecilik olarak da anılan bu habercilik anlayışına yönelik bazı araştırmalar, "algoritmik gazetecilik" veya "robot gazetecilik" şeklinde de tanımlanmakta ve nicel bir gazetecilik biçimi olarak sınıflandırılmaktadır (Caswell & Dörr , 2017: 479).

Yapay zekâ haberciliği için bir diğer anlamlı başlık olan doğal dil öğrenme süreci (NLP), bir bilgisayar programının, metin veya ses verilerini anlayarak ve bunlara yanıt vererek, cümlelerden anlam çıkararak veya okunabilir metinler üreterek, insanlar gibi metni ve konuşulan kelimeleri manipüle etme yeteneğidir. (de-Lima-Santos & Ceron, 2022: 15). NLP en başta İngilizce’de olmak üzere diğer dillerde de yapay zekanın başarılı bir şekilde iletişim kurmasını sağlamak amaçlı çalışmalar, sorgulama öncesinde veya sırasında sağlanan bilgileri depolamak için bilginin betimlenebilmesi, soruları cevaplayabilmek ve yeni sonuçlar çıkarabilmek adına depolanmış bilgileri kullanabilmek için otomatik olarak akıl yürütebilme kabiliyeti, yeni koşullara uyum sağlamak ve modellemeleri tespit ve tahmin etmek için makine öğrenimini ifade etmektedir. Ayrıca Turing testini tümüyle geçebilmek için, nesnelere algılamak için ‘bilgisayar görüntü tespiti’ ve bu nesnelere hareket ettirebilmek için robotik davranış gerekmektedir (Russell & Norvig, 1995: 6). Bilgisayar görüntü analizi diyebileceğimiz sistem ise, parmak izini ve yüz tanıyan sistemlerden, plaka okumayı ya da tıbbi görüntülemeyi sağlayan sistemlere, Hollywood’da aksiyon filmlerinde sıkça kullanılan; kaynak görüntüdeki noktaları takip ederek bilgisayar tarafından oluşturulan görüntüleri canlı çekimle birleştirme gibi birçok şey için kullanılmaktadır (Szeliski, 2011: 5-7).

Ayrıca yapay zekanın bir alt dalı olan bilgisayar görüntü analizi (CV) için Batı dışı bir örnek olarak Çin’deki Xinhua Haber Ajansı’ndan söz edilebilir. Bu haber ajansı bilgisayar görüntü analizini (CV) aktif olarak kullanan ilk ajanslar içinde yer almaktadır. Daha açık ifadeyle, Xinhua Haber Ajansı, gerçek zamanlı hikayeler üretmek adına insan-makine iş birliğini vurgulayarak haber odasını yeniden inşa etmek için diğer yapay zekâ alt alanlarıyla birlikte bilgisayar görüntü analizini de kullanmaktadır (de-Lima-Santos & Ceron, 2022: 21). Bilindiği üzere, Çin hükümeti binlerce gözetim kameralarıyla bilgisayar görüntü analizinden uzun yıllardır faydalanmaktadır (Morozov, The Net Delusion The Dark

Side of Internet Freedom, 2011). Bu nedenle Çin'deki bir haber ajansının bu konuda ilerlemesi şaşırtıcı değildir. Benzer şekilde, (2022) başka haber kuruluşları da sahte görüntüleri tespit etmek için bilgisayar görüntü analizini kullanmaktadır.

Öte yandan bu teknolojik gelişmeler medya şirketlerini de etkilemiştir. Çünkü haber ya da içerik üretme ve raporlama gibi genelde medya şirketlerinin çalışma alanına giren unsurlar, yapay zekâ üreten teknoloji firmalarının kapsamına girmiştir. Nitekim Narrative Science ve Automated Insights gibi yapay zekâ alanında öncü şirketlerin yazılımları, hem insan gazetecilerin ele alabileceğinden çok daha fazla haber üretmiştir hem de haberleri yalnızca Anglo-Amerikan modelini harfi harfine takip ediyor ve öyle ele alıyor gibi görünecek şekilde üretmiştir (Whittaker, 2019: 111).

Yapay zekâ teknolojisi ile ilgili en anlamlı gelişmeler ise daha çok 2006 yılından sonra görülmektedir (Whittaker, 2019). Yukarıda adı geçen ve günümüzde 'Automated Insights' olarak bilinen şirket ilk olarak 'StatSheet' adlı web sitesini kurmuştur. Bu site tümüyle yapay zekâ aracılığıyla haber üreten ilk web sitesi olma özelliğine sahiptir. Ancak 2011 yılında, sadece spor alanında içerik veren bu site yerine 'Automated Insights' adlı firma kurulmuştur. StatSheet bir süre sonra kapanmıştır. Firma yeni adıyla dünyanın önde gelen yapay zekâ üreticisi olmuştur. (StatSheet Changes Name to Automated Insights, Scores \$4 Million, 2011). Bu veriye dayalı spor haberleri mantığı esasen yeni değildir. Online bir platform olmasa da StatSheet'ten önce, 2003 yılında Michael Lewis tarafından yayınlanan "Moneyball: The Art of Winning an Unfair Game" adlı kitaptaki tüm istatistiksel veriler insan müdahalesi olmadan elde edilmiştir (Whittaker, 2019: 110).

Matematiksel çalışan bir sistem için ilk örneklerin istatistiki bilgi verme şeklinde olması elbette şaşırtıcı değildir. Bunun yanında, tümüyle yapay zekâ kullanılarak haber üretimi yapan haber sitesi az olsa da çeşitli haber içeriklerinde yapay zekadan yararlanan haber kuruluşu sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için algoritmaları oluşturabilecek kuruluşlara ihtiyaç vardır. Daha önce de söz edildiği gibi yapay zekâ teknolojilerinin günümüzdeki en önemli temsilcileri Narrative Science ve Automated Insights'tır. Nitekim Wordsmith adlı algoritma 170 ülkede (<https://wordsmith.org>, 2022), en çok kullanılan ve muhtemelen en hacimli haber yazma platformlarından biridir. Yüksek teknoloji şirketi Automated Insights tarafından geliştirilen algoritma, verileri analiz edebilir ve bunları ayarlanmış stiller ile tutarlı bir anlatıya yerleştirebilir. Automated Insights'ın web sitesine göre, "*Wordsmith, verilerinizi anlayışlı bir anlatıya dönüştüren doğal dil oluşturma platformudur*" (Miroshnichenko, 2018: 8). 2013 yılında Wordsmith, 300 milyon haber üreterek tüm büyük medya şirketlerinin toplamından daha fazlasına imza atmıştır (Ulanoff, 2014).

2015 yılına gelindiğinde ise Automated Insights ve Associated Press ortak bir basın açıklaması yayınlamışlardır. Bu açıklamaya göre, yapay zekâ aracılığıyla Wordsmith bir yıl içinde, manuel çabalara göre on iki kat artışla dört ayda bir, 4.400 rapor elde etmiştir. Bu tür raporlamanın bir başka gözle görülür etkisi de Associated Press Wordsmith'i kullanmaya başlamadan önce, raporlarını Amerikan ve dünya borsalarında işlem gören ilk 300 firma üzerinde toplama eğilimindeydi, ancak Automated Insights'ın yazılımını kullandıktan sonra bu sayı, 4500 firmaya çıkmıştır (Whittaker, 2019: 111).

Ayrıca bunun dışında yine ABD'de, 2010'ların başında kurulan Narrative Science adlı şirketin kurucusu olan Kristian Hammond'un öncülüğünde, Medill gazetecilik okulu ile Northwestern Üniversitesi'ndeki McCormick Mühendislik Okulu'nun ortaklaşa hazırladıkları, Akıllı Bilgi Laboratuvarı, oyun hikayeleri yayınlayan StatsMonkey adlı bir algoritma geliştirmiştir (Levy, 2012). StatsMonkey, beyzbol maçları hakkında internetten toplanan istatistiksel verileri kullanarak spor etkinliklerinin haber ve benzeri içeriklerini yazmak için kullanılan bir sistemdir. Bu haberleri yazmak için StatsMonkey, anlatıların belirli bir oyun için ne geçerli olduğunu, bu anlatılardan hangilerinin en ilginç veya önemli olduğunu ve oyundaki hangi anların her bir anlatıya en çok örnek teşkil ettiğini belirlemelidir (Allen, Templon, McNally, Birnbaum, & Hammond, 2010: 2). Bunları önemli ölçüde başaran StatsMonkey, 2011'de çocuk beyzbol ligi için 400.000 rapor yazmıştır. 2012 yılında bu sayı 1,5 milyona çıkmıştır. Bu rakamın daha da anlamlandırmak için aynı yıl ABD'de 35.000 gazeteci olduğunun altı çizilebilir. Onlara ne kadar para teklif edilirse edilsin, Küçükler Ligi maçlarını karşılamaya istekli olmayacaklardır. Bu, robot

gazeteciliğinin başka bir yönüdür—algoritmalar, insan muhabirler tarafından "haber değeri" olmadığı için atlanan konuları kapsayabilir. Bu konular hâlâ oldukça sadık okuyucular bulmaktadır. (Miroshnichenko, 2018: 10). Ayrıca gazetecinin sadece bir alanda bu kadar yüksek sayıda haber içeriği üretmesi de oldukça zordur. Nitekim StatSheet örneğinde de bir yılda 100 bin haber yayınlanmıştır ancak şirkette yalnızca 12 kişi çalışmaktadır (StatSheet Changes Name to Automated Insights, Scores \$4 Million, 2011).

Yapay zekanın habercilik açısından kullanım alanı elbette raporlama ile sınırlı değildir. Birçok haber kuruluşu, neyin tanıtılacağına karar vermek, abonelikleri artırmak ve kullanıcı davranışını tespit etmek dahil olmak üzere çeşitli iş sorunlarını çözmek adına algoritmalarından faydalanmaktadır. Bu nedenle, makine öğrenimi tabanlı haber kişiselleştirme sistemleri, The New York Times gibi haber yayıncıları ve Google News gibi haber toplama uygulamaları tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır (Stray, 2019: 3). Ayrıca, algoritmalar tarafından yürütülen işlemlerle ilgili olarak, haber endüstrisinde kullanımları kabaca birkaç alana ayrılmaktadır; veri madenciliği, konu seçimi, yorum moderasyonu ve metin yazma gibi (Miroshnichenko, 2018: 4).

Diğer yandan makine öğrenimi sadece bireylerin tercihlerini belirlemek için değil aynı zamanda çevrimiçi platformlarda kötü dil kullanımının da önüne geçmek için kullanılmaktadır. Nitekim Jigsaw ve Google tarafından geliştirilen ve çevrimiçi ortamda iyi sohbetler yapmayı kolaylaştırmak için makine öğrenimini kullanan ve ücretsiz hizmet veren 'Perspective API'ı kurmuşlardır (Adams, 2018). Perspective API'nin sloganı bu anlamda dikkat çekicidir; '*çevrimiçi toksikliği azaltmak için makine öğrenimini kullanma*'. Haber içeriklerine yapılan yorumların takibi açısından bu girişim oldukça anlamlıdır. Keza Perspective API'nin kullanıcıları içinde The New York Times, Le Monde ve Financial Times gibi gazeteler de yer almaktadır (<https://www.perspectiveapi.com>, 2022).

HABERCİLİKTE YAPAY ZEKANIN KULLANIMI

Teknoloji tüm mesleklerde olduğu gibi gazetecilik mesleğinde de çok önemli bir yere sahiptir. Matbaanın icadı başlı başına gazeteciliğin doğuşuna neden olan teknoloji iken bilgisayar teknolojileri gazetecilik mesleğini bir o kadar etkili şekilde dönüştürme eğilimindedir. Sarah Cohen, James T. Hamilton ve Fred Turner, bilişimsel gazeteciliğin³ gelişimini anlattıkları makalelerinde, fotokopi makinasının bile gazetecilik için devrimsel niteliğe sahip olduğunu belirtmektedirler. Çünkü bu bilginin kopyalanması ve dağıtılmasını hatta sızdırılmasını daha kolay hale getirmiştir. Ayrıca bilgi edinme özgürlüğüne de katkı sağlamıştır (Cohen, Hamilton , & Turner, 2011: 67).

Yapay zekâ haberciliği denince ilk akla gelen örnek gazetelerden biri ise Los Angeles Times'tır. Andrey Miroshnichenko, yapay zekâ içerik üretiminin bir alt dalı olarak değerlendirilebilecek robotik gazeteciliğinin tarihinde bir kilometre taşı olarak gördüğü hikâyeyi şöyle anlatmaktadır: '*17 Mart 2014'te, sabah 6:25'te, Los Angeles Times'ın gazetecisi ve programcısı Ken Schwencke, bir depremle sarsılarak uyandı. Dizüstü bilgisayarına koştu ve Quakebot adlı bir algoritma tarafından kendisine gönderilen bir e-posta bildirimini buldu*' Schwencke, Quakebot'un hazırladığı içeriği uygun bulur ve yayınlar. Böylece Los Angeles Times veri madenciliği aracılığıyla deprem hakkında haber yapan ilk medya kuruluşu olur. Sarsıntıdan sekiz dakika sonra, dahası herhangi bir insan gazetecinin bildirebildiğinden çok daha önce, stajyer robo-gazeteci, biyo-meslektaşlarını geride bırakmıştır (Miroshnichenko, 2018: 4-5). Ancak Quakebot aynı zamanda yapay zekanın haber yapmasında karşılaşılabilecek başka sorunlara da örnek teşkil etmektedir. 21 Haziran 2017'de Santa Barbara'nın 6.8 büyüklüğünde büyük bir depremle salladığını yanlışlıkla bildirmiştir. Bu alay konusu olmuştur çünkü deprem aslında 1925'te meydana gelmiştir. Los Angeles Times bu gerçeği söyleyerek hızla bir düzeltme yapmıştır (Seager, 2017).

Öte yandan, yapay zekâ haberciliği sadece büyük ulusal gazeteler için geçerli değildir. Birleşik Krallık'taki yerel gazeteler, Google'dan 706.000 Euro'luk bir hibe ile desteklenen Press Association,

³Bilgisayar teknolojileri kullanılarak yapılan gazetecilik biçimi. (Bkz.Cohen, S., Hamilton , J. T., & Turner, (2011).Computational Journalism. *Communications of the ACM* , 66-71.)

Urbs Media ortaklığıyla bir otomatik haber üretimi projesine dahil olmuştur. Urbs Media, bu yolla her ay 30.000 yerleştirilmiş haber raporu oluşturmayı hedeflemektedir. Urbs Media, bu hizmetin yapay zekâ desteğini NLG (doğal dil oluşturma) uzmanı Arria adlı firmadan almaktadır (Marr, 2017). Bu örnek de mali ve teknik desteği olan her haber kuruluşunun yapay zekadan faydalanmak isteyeceğinin göstergesidir.

Reuters ise gazetecilerin verileri analiz etmesine, haber önermesine ve hatta bazı cümleler yazmasına yardımcı olacak bir yapay zekâ geliştirmiştir. Burada amaç muhabirlerin yerini alması değil, onları dijital veri bilimcisi ve metin yazarlığı asistanlığı ile güçlendirmektir. Lynx Insight olarak adlandırılan bu yazılım, 2017 yılının yaz aylarından 2018 başlarına kadar onlarca gazeteci tarafından denenmiş ve daha sonra Reuters haber odalarında kullanıma sunulmuştur (Kobie, 2018).

YAPAY ZEKÂ HABERCİLİĞİNE YÖNELİK TARTIŞMALAR

Yapay zekâ haberciliğine yönelik daha birçok örnekten bahsedilebilir. Ancak yapay zekanın haber üretiminde kullanımına yönelik örneklerin giderek artması gazetecilik mesleği açısından düşündürücüdür. Nitekim bu durum, gazetecilik mesleği ve haber oluşturmaya yönelik tartışmaları ortaya çıkmaktadır. Bu tartışmalar içinde; yapay zekanın gazetecinin mesleğini elinden alıp almayacağı, araştırmacı gazeteciliği sağlayıp sağlayamayacağı, eğer yapay zekâ ve insan ortak çalışacaksa kime 'gazeteci' deneceği ve bu şekilde medya sahipliğindeki değişimin nasıl olacağı gibi konular yer almaktadır. Elbette bu çalışmada bu tartışmalardan doğan soruların tamamına cevap vermek mümkün değildir. Dahası bu sorunların hepsi tek başına bir araştırma konusudur. Bu nedenle bu tartışmaların ne olduğuna yönelik bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır.

İlk olarak yapay zekâ haberciliği araştırmacı gazetecilik açısından ele alınabilir. Jonathan Stray, AP, Reuters ve Forbes gibi büyük haber kuruluşlarının kurumsal kazançlar ve spor puanlarına ilişkin yapılandırılmış veri beslemelerine dayalı olarak, ayda binlerce haber üretmesiyle birlikte, son birkaç yılda otomatik haber üretim teknikleri yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandığı dile getirmektedir. Ancak Stray'e göre bunlar daha çok otomatikleştirilmiş haber üretimidir. Bu durum gazetecilikteki insan ve makinelerin rollerine ilişkin anlayışlara temelden meydan okurken, otomatikleştirmenin araştırma gerektiren haberlerin yazılmasını sağlamayacağını bunun için yapay zekanın gerektiğini belirtmektedir (Stray, 2019). Nitekim araştırmacı gazetecilik anlayışı daha karmaşık bir süreci ifade etmektedir. Makine öğrenmesi ile belirli bir içerik üretilse de yapay zekanın henüz sentez yapabilmesinden söz edilemez. Bu nedenle Stray, bunun için daha zamana ihtiyaç duyulabileceği düşüncesinde haklı olabilir. Turing, 'in de dediği gibi; fabrikadan çıkan bir makinenin üniversite mezunu biriyle eşit şartlarda rekabet etmesini beklemek haksızlık olacaktır. Üniversite mezunu biri en az yirmi yıl veya daha uzun süredir insanlarla temas halindedir. Bu temas süresi boyunca davranış kalıbı şekillenmiştir (Turing, 2004: 421). Benzer bir şekilde insanlarla temas halinde olan bir gazeteci elbette bir makineden daha etkili bir iletişim kurabilecektir. Ancak bu şu anki yapay zekâ teknolojisi için geçerlidir. Gelecekte yapay zekanın da deneyim alanı gelişeceği ön görülebilir bir şeydir. Ancak bunun insan deneyimine ne kadar yaklaşacağı tartışma konusudur.

Bu nedenle Stray, yapay zekanın insan eliyle yapılandırılan daha fazla veriye ulaşabileceğini, bunların kategorize edebileceğini ancak bir araştırmacı gazetecilik anlayışı ile ele alamayacağından söz etmektedir. Çünkü ilk olarak, verinin ulaşılabilirliğine bakmak gerekir. Stray'e göre, bir veri kamuya açık bile olsa, bazı verilerin talep edilmesi, daha derin araştırılması ya da üzerine tartışılması gerekir. Özellikle de dijital olmayan ortamlardaki verilere yapay zekâ ile ulaşılması mümkün değildir. İkincisi, konunun bir daha ele alınmasının pek de mümkün olmadığı özgün hikayeler için bir kereliğine ilgili konu için algoritmalar yazılması medya kuruluşlarının yöneticileri için pek tercih edilebilir görünmemektedir. Üçüncüsü, aralarında bağ kurulması gereken farklı belgelerin birbiriyle karmaşık ilişkisini anlayabilmesi ve yorumlaması mümkün görünmektedir. Dördüncüsü, bir haberin doğrulanması da önemli bir aşamadır. Yapay zekâ bunu yapamadığında yanlış bilgileri yayınlaması etik ve hukuksal sorunlar doğurabilir (Stray, 2019: 4-12). Bu noktada Quakebot'un 1925 yılındaki deprem haberini yeni olmuş gibi yayınlamasını hatırlayabiliriz. Bu örneğin yanında ironik duracak şekilde, dijital ortamda milyonlarca veri içinde haber kaynağı doğrulama açısından yapay zekanın daha başarılı olduğu iddia

edilmektedir. Mike Brown, yapay zekâ aracılığıyla sahte hesapları tespit etmek ve yalan haber içeriklerini en aza indirmeye yardımcı olacağını dile getirmektedir (Brown, 2018). Yapay zekanın yalan haber ile baş etmede önemli bir yere sahip olduğu düşüncesi de ayrı bir tartışma konusudur. Esasen yapay zekaya haberciliğinin tüm bu artıları ve eksileri yapay zekaya yönelik genel çerçeveyi çizmektedir. Dijital olmayan her bir veri yapay zekanın görüş alanının dışına çıkacaktır.

İkinci olarak gazetecinin yerine tümüyle yapay zekanın geçip geçmeyeceği düşüncesine bakılabilir. Yiannis N. Moschovakis'e göre, haber yazma algoritmaları -bu yenilik için şu anda ne düşünülürse düşünülün- sonunda insan gazetecilerin yerini almayı hedeflemektedir. Biri robo-gazetecileri haber odalarında bir nevi yardımcı, bir nevi stajyer olarak görse bile, haber yazma algoritmaları fikrinin nihai amacı, yapay zekanın insanlar yerine ve hatta insanlardan daha iyi bir şekilde, haber yazmalarınıdır (Moschovakis, 2001: 2). Medyanın da kâr amacı güden bir sektör olduğu düşünüldüğünde nihai amacın daha az insan gücü ile daha fazla üretim olması pek şaşırtıcı değildir. Ancak bu gazetecilik mesleği adına endişe verici bir durumdur. Bu endişe iş kaybının yanı sıra gazetecilik mesleğinin topyekûn mekanikleşmesidir. Dahası teknolojik gelişme çabası mesleği kendi kendini tüketen bir Leviathan'a dönüştürmektedir.

Bunun yanında, veri gazeteciliği üzerine araştırmalar yapan Amerikalı akademisyen Meredith Broussard, gazeteciliğin merkezinde insanın olması gerektiğini belirterek, yapay zekâ ile yapılanın özgün bir gazetecilik biçimi olmadığını yalnızca başkalarının özgün gazetecilikleri ile hazırladıkları içerikleri bir makineyle yeniden yazdıklarını dile getirmektedir. Broussard'a göre bu *'ilginç bir oyun ama haber değil'* (DeGeurin, 2018). İnsanoğlu putları yaratıp kendi edimleri ona yüklediği gibi yapay zekâ ile gazetecilik edimlerini bir makineye devretmektedir. Fromm, ilkinin bireyin kendine yabancılaşması ile sonuçlandığı belirtmektedir (Fromm, 1990: 138). İkincisi ise, gazeteciye mesleğine yabancılaştırma potansiyeli taşımaktadır.

Yapay zekâ haberciliğine dair öngörüler elbette tartışmaya açıktır. Ancak yapay zekâ haberciliğinin öncü firmalarından Narrative Science'in kurucu ortağı Kristian Hammond'un 2012 yılında verdiği röportajda, 2030 yılına kadar medya içeriğinin %90'ını algoritmaların yazacağını ifade etmesi oldukça iddialıdır. Hammond, Narrative Science büyüdükçe, yapay zekâ öykülerinin de gazeteciliğin besin zincirinde (emtia haberleri, daha detaylı ve açıklayıcı haberlere) yukarılara çıkacağına inandığını dile getirmektedir. Hammond'a göre; "20 yıl içinde Narrative Science'in hikâye yazmadığı hiçbir alan kalmayacak (Levy, 2012)."

Tüm bunların yanında, İngiltere'nin önde gelen haber ajansı Press Association (PA), yapay zekâ kullanımının gazetecinin yerine geçmekten çok, onun yapamadığını yapacağını iddia etmektedir. Buna göre yapay zekâ, kapanan yerel gazetelerin ya da istihdam fazlası gazetecilerden boşalan yeri doldurarak çok daha fazla haber üretimi gerçekleştirilebilir. Press Association (PA) yetkilileri, bunu yaparak kimseyi işsiz bırakmış olmayacaklarını, tam tersine kimsenin yapamadığını yapabileceklerini fark ettiklerini belirtmektedir.

Üçüncü tartışma konusu, yapay zekanın hazırlayacağı haber içeriğinde söz sahibi olması gereken tarafın gazeteci mi yoksa bilgisayar mühendisi mi olacaktır. Cohen ve arkadaşlarının da sözünü ettiği gibi, Miroshnichenko da gazetecilikte algoritmaların kullanılması, mühendislerin ve programcıların haberlerin nasıl oluşturulduğu ve yayıldığı üzerinde önemli ölçüde daha büyük bir etkiye sahip olacağı anlamına gelir (Miroshnichenko, 2018: akt: Kim, 2019).

Gazeteciler ve programcılar, veriye dayalı hikayeler yazarken farklı düşünürler ve farklı önceliklere sahiptirler ve Linden (2017), verilerin seçimi ve değerlendirilmesinin gazeteciler için bir görev olması gerektiğini, doğrulama, standardizasyon ve normalleştirilmenin ise normalde programcıların görevi olduğunu öne sürmektedir (Kim, 2019).

Daha da önemlisi bilişim temelli gazeteciliğin amacı demokrasiye katkı sağlaması adına bir anlamda 'bekçi köpeği' (watchdog) görevi görerek yönetimleri halk adına denetlemektir ve bilişimsel gazetecilik

bunu sağlayabilme potansiyelini barındırmaktadır. Bu noktada, Cohen ve çalışma arkadaşları, eski bir soru ile cevap aramaya çalışmaktadırlar: "Koruyucuları kim koruyor?" (Who guards the guardians?). Cohen ve çalışma arkadaşları bundan yüz yıl önce bu soruya cevaben 'gazeteci' denebileceğini ancak bugün bu cevabın sadece bir parçası olabileceğini söylemektedirler. Bu nedenle günümüzde gazeteci ve bilgisayar bilimcisinin birlikte çalışması gerektiğini dile getirmektedirler. (Cohen, Hamilton , & Turner, 2011: 67-71).

Levy'e göre ise belki bir noktada insanlar ve algoritmalar iş birliği yapacak ve her bir ortak kendi gücüne göre oynayacak. Kusursuz hafızaları ve verilere erişme yetenekleriyle bilgisayarlar, insan yazarlar için birer rehber görevi görebilir. Ya da tam tersi, insan muhabirler deneklerle röportaj yapabilir ve başıboş ayrıntıları toplayabilir ve ardından bunları her şeyi yazan bir bilgisayara gönderebilir. Bilgisayarlar daha başarılı hale geldikçe ve daha fazla veriye eriştikçe, hikâye anlatıcıları olarak sınırlamaları ortadan kalkacaktır. Levy, bunun biraz zaman alabileceğini ama sonuçta bu yazdığı içerik gibi bir haber bile kendisi olmadan üretilebilecektir (Levy, 2012).

Christer Clerwall adlı akademisyenin 2014 yılında 'Enter The Robot Journalist: Users' Perceptions Of Automated Content' adlı araştırmasının sonuçları haberi kimin yazdığının ne denli önemli olduğunu ya da olmadığını ortaya koymaya yöneliktir. Araştırmada, 46 medya ve iletişim öğrencisinden iki haber okumalarını istemiştir. Bu haberlerden biri yapay zekâ, biri de insan tarafından yazılmıştır. Öğrencilerden haberleri nesnellik, güven, doğruluk, sıkıcılık, ilgi çekicilik, açıklık, okuma zevki, tutarlılık vb. kriterlere göre değerlendirmeleri istenmiştir. Bu çalışma sonucunda Clerwell, öğrencilerin insan tarafından yazılan haberleri daha tutarlı, iyi yazılmış, net, daha az sıkıcı ve okunması daha keyifli olarak değerlendirdiğini tespit etmiştir. Algoritma ile yazılan hikayeler daha açıklayıcı, bilgilendirici ve daha sıkıcı ama daha doğru, güvenilir ve objektif olarak değerlendirilmiştir. Ancak iki metnin algılanmasında "okunması zevkli" tanımlayıcısı dışında anlamlı bir fark görülmemiştir. Bu çalışma esasen, okuyucuların insan veya algoritma tarafından yazılmış bir metni ayırt edemediğini göstermiştir (Clerwall, 2014: 12-15).

Dördüncü tartışma konusu medya sahipliğine benzer şekilde 'yapay zekâ sahipliği' ile ilgilidir. Birçok ülke yapay zekâ haberciliğinin kullanılıp kullanılmayacağını araştırmaktadır. Çünkü dijitalleşme çağında yaşayan toplumlar olarak artık algoritmalarından kaçış alanı kalamamıştır. Esasen burada önemli olan kaçış alanının olup olmayacağı değil bu alanın nasıl yönetileceği ve toplumsal yansımalarıdır. Morozov (2018), yapay zekânın dünyadaki birçok sorununu çözebileceğini ve elbette herkesin bunu isteyeceğini belirtmektedir. Buna göre, büyük şirketler yapay zekâ sayesinde daha az harcayarak daha iyi üretebilir, Devletlerse enerji tüketimini, refahı, trafiği, güvenliği yönetebilirler. Doktorlar da kanseri yenmek için kullanabilir. Herkes yalan haberlerle savaşabilir. Ancak Morozov buradaki sorun şöyle ifade etmektedir: "sadece bir avuç şirket yapay zekâ sistemlerini oluşturabilmektedirler ve bunlarda çoğunlukla Amerikan şirketleridir (Google, Facebook, Amazon, Microsoft), kısmen Chinee (AliBaba, JD, Tencent). Çünkü neredeyse 10 yıldır Derin Öğrenmeyi geliştirmek için kullanılan verilere erişimi olanlar sadece bu firmalardır. Yani bu insanların verdiği kararlarla makineleri eğitmek. Hepimiz-devletler, şirketler, bireyler – bu firmaların insafına kalacağız (Traldi, 2018)"

Nitekim Reuter Enstitüsü'nün 'Future of Journalism' çalışmaları bağlamında hazırladıkları 'Gazetecilik, medya ve teknoloji trendleri ve 2021 tahminleri' adlı rapor, gazetecilik sektöründe yapay zekanın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Rapor kapsamında editörler, CEO'lar ve dijitalleşme alanındaki lider isimlerden oluşan katılımcılardan görüş alınmıştır. Katılımcıların dörtte üçü (%76), Covid-19'un dijital geçiş planlarını hızlandırdığını belirtmektedir. Artık iş planlarının daha fazla uzaktan çalışmaya ve okuyucu odaklı iş modellerine hızla geçiş yaptığını vurgulamaktadır. Ayrıca katılımcıların %76'sı dijital aboneliklerin çok önemli olduğunu söylemişlerdir. Reuter Enstitüsü, benzer bir çalışmayı 2018 yılında yaptığında dijital bunun aksi bir yaklaşım olduğu bilinmektedir. Bunun yanında katılımcılar, yayıncılıkta ekonomik sebeplerin dışında da teknoloji ve sosyal medya platformlarının gazeteciliği desteklemek için çok daha fazlasını yapabileceğini düşünmektedirler. Ayrıca çalışmaya göre medya şirketleri, daha kişiselleştirilmiş deneyimler sunmanın ve üretim verimliliğini artırmanın bir yolu olarak yapay zekaya güvenmektedir. Katılımcıların üçte ikisinden

fazlası (%69), bu teknolojilerin önümüzdeki beş yıl içinde gazetecilik üzerinde 5G (%18) ve yeni cihazlar ve arayüzlerden (%9) önce en büyük etkiye sahip olacağını söylüyor. Ancak çoğu kişi yapay zekanın büyük yayıncılara orantısız bir şekilde fayda sağlayacağını ve diğerlerini sıkıntıya sokacağını düşünüyor (Newman, 2021).

Burada beşinci tartışma konusu olarak etik sorunlardan söz edilebilir. Ancak dijitalleşme açısından etik sorunlar sadece gazetecilik mesleği açısından ele alınmamaktadır. Elbette içinde mahremiyet, kişi hukuku, nefret söylemi gibi birçok tartışmayı da barındıran oldukça geniş bir konudur. Bu nedenle çalışmanın sınırlılıkları gereği burada detaylı değinilmeyecektir. Bununla birlikte kısaca, yapay zekâ tarafından yazılan haberlerin kullanılması etik ve kalite kaygılarını artırmaktadır (Guzman ve Lewis 2020: 22) denebilir.

Özetle yapay zekâ haberciliğinin avantajlarına değinilecek olursa; algoritmalar insan gazetecilerden daha hızlı, daha büyük ölçekte ve potansiyel olarak daha az hatayla haber üretebilir. Ayrıca içerikler birden çok dilde ve farklı açılardan anlatmak için aynı verileri kullanabilir, böylece bunları bireysel okuyucunun tercihlerine göre kişiselleştirebilir. Bir algoritma aracılığıyla kullanıcıların taleplerine göre eldeki verilerle, ilgili sorularına yanıt olarak yeni öyküler oluşturma ve haber üretme potansiyeline sahiptir. Diğer yandan yapay zekâ haberciliğinin dezavantajları da sayılabilir. Nihayetinde algoritmalar önceden belirli bir yargı ile hazırlanmış ve yine belirlenmiş bir veri içinden haber üretmektedir. Bu da beklenmedik ve istenmeyen hatalar içeren sonuçlar üretebilir. Bir algoritma kendisine öğretilenden fazla soru soramaz dahası sorgulayamaz. Yeni olguları açıklayamaz veya nedensellik kuramaz ve bu nedenle toplumu gözlemlenme ve yönlendirme ve kamuoyu oluşturma gibi gazeteciliğin temel görevlerini yerine getirme yetenekleri sınırlıdır. Bunun yanında, otomatik haber içeriklerinin yazı kalitesi, insan yazısından daha düşüktür, ancak özellikle doğal dil oluşturma teknolojisi ilerledikçe artması muhtemeldir (Graefe, 2016: 10). Elbette bu diğer unsurlar için de geçerlidir.

SONUÇ

İnsanoğlu kendi edimlerini yapay zekaya devretmeye eğilimli görünmektedir. Nitekim ‘haber alma’ hakkı gibi önemli bir edimin yapay zekaya devretme eğilimi bunu göstermektedir. Bunda hız, kolaylık ve ekonomik kaygıların etkili olduğu söylenebilir. Dijitalleşen dünyada bundan kaçışın mümkün olmadığı da düşünülebilir. Fakat yine de yapay zekâ haberciliğindeki gelişmelerin toplum temelli bir meslek olan gazeteciliği dönüştürmesi, toplum lehine olmayan sonuçları da bünyesinde barındırmaktadır.

Diğer yandan, gazetecinin yaptığı haber ve yapay zekâ haberciliğini birbirinden ayıran en önemli etmenler içinde yapay zekanın olay yerinde araştırma yapamaması, insanlarla röportaj yapabilecek analitik düşünme gücünden uzak olması sayılabilir. Algoritmalarla işleyen yapay zekâ, algoritmalarda yer alandan fazlasını yapmaya (şimdilik) muktedir değildir. Günümüz yapay zekâ üretimi içerikleri yine bilgisayar temelli, çevrimiçi platformlar aracılığıyla üretilmektedir. Bu alanın dışında kalan ve buralara aktarılmayan her gelişme haber değeri olsa da yapay zekâ tarafından dikkate alınmayacaktır. Verinin büyüklüğü bu gerçeği görmezden gelmemize neden olabildiği için bir yanılsama yaratmaktadır. Elinde çok fazla bilginin olması doğru haber üretim süreci için yeterli değildir.

Bununla birlikte, veri ne derece yoğun olursa olsun haber değeri olmadığı müddetçe gazetecilik adına anlamsız kalacaktır. Dahası, haber üretimin en önemli unsurlarından olan kaynağın güvenilirliği açısından da yapay zekâ haberciliği sorunludur. Yapay zekâ, her ne kadar belirli çerçevede haberin objektif olma ihtimalini artırsa da insan eliyle oluşturulan algoritmik yönlendirme her zaman soru işaretleri barındıracaktır. Elbette veri kirliliğinin bu kadar yoğun olduğu bir dönemde milyonlarca veri arasından haber niteliği olanı ayırt etme açısından önemi yadsınmaz bir gerçektir. Çevrimiçi olarak ulaşılan bu kadar verinin işlenmesi de haber üretiminde zaman kazanmak ve haberin tazeliğini korumasını sağlamak açısından oldukça ehemmiyetlidir.

Esasen haberin algoritmalar aracılığıyla iletilmesi yalnızca haber aktarım aracını değiştirmektedir. Fakat haber iletmenin ötesinde ‘üretim’ yapmak insan faktörünü önemli oranda etkileyecektir. Zira haber

üretim sürecinin gazetecilik mesleğine hâkim kişilerce yapılması mesleğin geleceği açısından daha anlamlıdır. Neticede tıp alanında kullanılan yapay zekaya tıp bilimini bilmeyen bir bilgisayar mühendisinin yazılım bilgisine güvenilerek ameliyat yaptırılması düşünülemez. Öyle ki toplumda algı inşasının mimarı gazeteciliğin de matematiğin mekanik dünyasına tümüyle teslim edilmesi mesleği bypass etmek olacaktır. Bu matbaa makinesini kullanmasını bilen gazeteci olarak kabul etmeye benzemektedir.

Burada iki temel sonuç ortaya çıkmaktadır, birincisi yapay zekanın veri madenciliği yönüyle büyük veriyi insan eliyle ulaşılması mümkün olmayan bir düzeyde ayrıştırması ve bu sayısız içerikleri belli kategorilere göre bölerek içerik üretebilmesidir. İkincisi ise yapay zekanın şu anki durumu itibariyle insanın sahip olduğu bazı özellikleri taklit edebilir görünse de sosyolojik bir varlık olarak insanı taklit edebilmekten (şimdilik) uzak olmasıdır.

‘Evrım⁴’ ve ‘X Machina⁵’ gibi distopik filmlerde de olduğu gibi yapay zekanın insana hükmettiği bir noktaya gelinir mi bilinmez ama ‘hükmetme’ fikri yapay zeka teknolojisini elinde bulunduran için de geçerlidir. Nitekim ‘bilgi güçtür’ ve günümüzde bilgiye sahip olmamızı kolaylaştıran dijital ortamlar yalnızca yazılı bir bilgiye değil, görsel ve işitsel bilgiye de ulaşmayı sağladığı için gücün en belirgin kaynağı yapay zekâ teknolojileri olacağı aşikardır. Diğer yandan medyanın da dördüncü kuvvet olduğu söylemi, yapay zekâ ile birleştirilince ortaya muazzam bir hüküm alanı çıktığı söylenebilir. Dolayısıyla bu gelişmelerin gazeteciliği de etkilemesi şaşırtıcı değildir. Ancak sonuçlarını konuşmak için henüz erken olabilir.

KAYNAKÇA

Adams, C. (2018, Mayıs 23). *New York Times: Using AI to Host Better Conversations*.

<https://blog.google/technology/ai/new-york-times-using-ai-host-better-conversations/>, (Erişim tarihi: 13 Şubat 2022)

Allen, N. D., Templon, J. R., McNally, P. S., Birnbaum, L., ve Hammond, K. (2010). StatsMonkey: A Data-Driven Sports Narrative Writer. *Computational Models of Narrative: Papers from the AAAI Fall Symposium*. Evanston: Association for the Advancement of Artificial Intelligence, (F-S 10-04), (www.aaai.org).

Bauman, Z. (2011). *Postmodern Etik*. (A. Türker, Çev.) Ayrıntı Yayınları.

Bayrakçı, S., & Albayrak, M. A. (2018). Büyük Verinin Akademik Çalışmalarda Kullanımı Üzerine Mukayeseli Bir Veri Tabanı Araştırması. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 10 (36), 73-94, <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2019.1.004.x>

Brown, M. (2018, Nisan 4). *INNOVATION HOW A.I. PROJECTS ARE FIGHTING FAKE NEWS IN THE AGE OF FACEBOOK*. [https://www.inverse.com: https://www.inverse.com/article/43250-ai-projects-fighting-fake-news](https://www.inverse.com/article/43250-ai-projects-fighting-fake-news), (Erişim tarihi: 12 Mart 2022)

Castro, D., & New, J. (2016, Ekim 10). <https://datainnovation.org/2016/10/the-promise-of-artificial-intelligence/>. <https://datainnovation.org/>: <https://datainnovation.org/2016/10/the-promise-of-artificial-intelligence/>, (Erişim tarihi: 7 Mart 2022)

Caswell, D., & Dörr, K. (2017). Automated Journalism 2.0: Event-Driven Narratives. *Journalism Practice*, 12 (4), 477-496, <https://doi.org/10.1080/17512786.2017.1320773>

Clerwall, C. (2014, Şubat 28). *Enter the robot journalist: users' perceptions of automated content*. <http://www.diva-portal.org>: <http://dx.doi.org/10.1080/17512786.2014.883116>, (Erişim tarihi: 17 Şubat 2022)

⁴ Orijinal adı ‘Transcendence’ olan filmde, bir bilim insanının yapay zekaya kendi bilincini yüklemesi sonucunda ortaya çıkan tehlikeli sonuçlar anlatılmaktadır (Bkz. <https://www.imdb.com/title/tt2209764/>).

⁵ Genç bir programcı, insansı yapay zekanın duygusal zekasını ve analiz gücünü test etmek amacıyla deneye katılmak üzere seçilir. Ancak onunla iş birliği yapar ve beklenmedik sonuçlara neden olur (Bkz. <https://www.imdb.com/title/tt0470752/>).

- Cohen, S., Hamilton, J. T., & Turner, F. (2011). Computational Journalism. *Communications of the ACM*, 54 (10), 66-71, <https://doi.org/10.1145/2001269.2001288>
- Copeland, B. J. (2004). Alan Turing 1912–1954 . B. J. Copeland *The Essential Turing: Seminal Writings in Computing, Logic, Philosophy, Artificial Intelligence, and Artificial Life: Plus The Secrets of Enigma* (s. 1-4). Oxford University Press.
- Crevier, D. (1993). *Ai The Tumultuous History Of The Search For Artificial Intelligence*. Basic Books.
- DeGeurin, M. (2018, Nisan 4). *A Startup Media Site Says AI Can Take Bias Out of News*. <https://www.vice.com>: <https://www.vice.com/en/article/zmgza5/knowhere-ai-news-site-profile>, Erişim tarihi: 15 Mart 2022)
- de-Lima-Santos, M.-F., & Ceron, W. (2022). Artificial Intelligence in News Media: Current Perceptions and Future Outlook. *Journalism and Media*, 3, 13-26, doi: 10.20944/preprints202110.0020.v1
- Fromm, E. (1990). *Sağlıklı Toplum (Y. Salman, Çev.)* Payel Yayınevi.
- Graefe, A. (2016). *Guide to Automated Journalism*. Columbia : Tow Center for Digital Journalism, Columbia Journalism School.
- Illiadis, A., & Russo, F. (2020). Eleştirel Veri Çalışmaları (EVÇ): Giriş. (F. Aydoğan, Çev.) *Yeni Medya Kuramları II* (s. 1-14). Der Yayınları.
- İnce, G. (2017). İnsanlığın Yapay Zekâyla İmtihanı. *İTÜ Vakfı Dergisi*, 75, 14-18.
- Karaçam, Z. (2013). Sistematik Derleme Metodolojisi: Sistematik Derleme Hazırlamak İçin Bir Rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 6 (1), 26-33.
- Kim, H. (2019). *AI in Journalism: Creating an Ethical Framework*. New York, ABD: Syracuse University Honors Program Capstone Projects.
- Kobie, N. (2018, Mart 10). *Reuters is taking a big gamble on AI-supported journalism*. <https://www.wired.co.uk/article/reuters-artificial-intelligence-journalism-newsroom-ai-lynx-insight>, (Erişim tarihi: 12 Şubat 2022)
- Levy, S. (2012, Nisan 24). *Can an Algorithm Write a Better News Story Than a Human Reporter?* <https://www.wired.com>: <https://www.wired.com/2012/04/can-an-algorithm-write-a-better-news-story-than-a-human-reporter/>, (Erişim tarihi: 12 Şubat 2022)
- Marr, B. (2017, Temmuz 18). *Another Example Of How Artificial Intelligence Will Transform News And Journalism*. <https://www.forbes.com>: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2017/07/18/how-a-uk-press-agency-will-use-artificial-intelligence-to-write-thousands-of-news-stories-every-week/?sh=6089e28574db>, (Erişim tarihi: 14 Mart 2022)
- Mcluhan, M. (2005). *Yaradığımız Medya (Ü. Oskay, Çev.)*. Merkez Kitaplar.
- Miroshnichenko, A. (2018). AI to Bypass Creativity. Will Robots Replace Journalists? (The Answer Is “Yes”). *Information* 9 (7) , 183.
- Morozov, E. (2011). *The Net Delusion The Dark Side of Internet Freedom*. PublicAffairs.
- Morozov, E. (2014, Temmuz 20). *The rise of data and the death of politics*. <https://www.theguardian.com/technology/2014/jul/20/rise-of-data-death-of-politics-evgeny-morozov-algorithmic-regulation>, (Erişim tarihi: 13 Mart 2022)
- Moschovakis, Y. N. (2001). What Is an Algorithm? B. Engquist, & W. Schmid, *Mathematics Unlimited — 2001 and Beyond* (s. 919-936). Springer.
- Newman, N. (2021, Ocak 7). *Journalism, media, and technology trends and predictions 2021*. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/>: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/journalism-media-and-technology-trends-and-predictions-2021>, (Erişim tarihi: 11 Şubat 2022)

Russell, S. J., & Norvig, P. (1995). *Artificial intelligence: a modern approach*. New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.

Seager, S. (2017, Temmuz 14). *No, It's Not Fake News, It's Robot-Written News*.
<https://www.thewrap.com/https://www.thewrap.com/no-its-not-fake-news-its-robot-written-news/>,
(Erişim tarihi: 12 Şubat 2022)

Stray, J. (2019). Making Artificial Intelligence Work for Investigative Journalism. *Digital Journalism*, 7(8), 1-22, <https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1630289>

Szeliski, R. (2011). *Computer Vision Algorithms and Applications*. Washington USA: Springer.

Traldi, L. (2018, Eylul 28). *Evgeny Morozov: «Big Data should be common good. And here is why»*.
<https://www.designatlarge.it/evgeny-morozov-big-data-ai-interview/?lang=en>, (Erişim tarihi: 12 Mart 2022)

Turing, A. (2004). Intelligent Machinery. J. Copeland içinde, *The Essential Turing: Seminal Writings in Computing, Logic, Philosophy, Artificial Intelligence, and Artificial Life: Plus The Secrets of Enigma* (s. 395-432). Oxford University Press.

Ulanoff, L. (2014, Temmuz 1). *Need to Write 5 Million Stories a Week? Robot Reporters to the Rescue*. <https://mashable.com/https://mashable.com/archive/robot-reporters-add-data-to-the-five-ws#Hmww.0hssgqi>, (Erişim tarihi: 15 Şubat 2022)

Verger, R. (2018, Ekim 5). *This AI can help spot biased websites and false news*.
<https://www.popsi.com/https://www.popsi.com/AI-fake-news/>, (Erişim tarihi: 13 Şubat 2022)

Whittaker, J. (2019). *Tech Giants, Artificial Intelligence, and the Future of Journalism*. Routledge.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

URL-1 <https://www.theguardian.com/https://www.theguardian.com/technology/2014/jul/20/rise-of-data-death-of-politics-evgeny-morozov-algorithmic-regulation>, (Erişim tarihi: 3 Şubat 2022)

URL-2 <https://www.wired.co.uk/https://www.wired.co.uk/article/reuters-artificial-intelligence-journalism-newsroom-ai-lynx-insight>, (Erişim tarihi: 20 Ocak 2022)

URL-3 *StatSheet Changes Name to Automated Insights, Scores \$4 Million*. (2011, Eylul 12).
<https://techcrunch.com/https://techcrunch.com/2011/09/12/statsheet-changes-name-to-automated-insights-lands-4-million/#:~:text=StatSheet%20Changes%20Name%20To%20Automated%20Insights%2C%20Scores%20%244%20Million,-%2F%20Invalid%20DateTime%E2%80%A2&text=Exclusive%20%E2%80%93%20Sta>, (Erişim tarihi: 9 Mart 2022)

URL-4 <https://cbddo.gov.tr/https://cbddo.gov.tr/https://cbddo.gov.tr/en/news/6133/turkiye-nin-ilk-yapay-zeka-stratejisi-nin-lansmani-gerceklesti>, (Erişim tarihi: 16 Şubat 2022)

URL-5 <https://wordsmith.org/https://wordsmith.org/https://wordsmith.org/awad/about.html>, (Erişim tarihi: 16 Şubat 2022)

URL-6 <https://www.perspectiveapi.com/https://www.perspectiveapi.com/https://www.perspectiveapi.com/case-studies/>, (Erişim tarihi: 14 Şubat 2022)

SÜRDÜRÜLEBİLİR TASARIMDA GERİ KAZANILMIŞ TUĞLA VE KİREMİTLERİN MİMARİ UYGULAMALARDA YENİDEN DÖNÜŞÜMÜ

Betül AYTEPE SERİNSU
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye
betul.aytepe@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6853-9219>

<i>Atf</i>	Aytepe-Serinsu, B. (2022). Sürdürülebilir Tasarımda Geri Kazanılmış Tuğla ve Kiremitlerin Mimari Uygulamalarda Yeniden Dönüşümü. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 927-939.
------------	---

ÖZ

Üst Paleolitik Çağ'dan itibaren toprak; tarım yapmak, yaşam alanı oluşturmak, kap-kacak-çanak-çömlek gibi kullanım eşyası üretmek için insanoğlunun ihtiyaçları doğrultusunda daima önemli olmuştur. Her alanda olduğu gibi toprak malzemenin üretim süreci, çağlar boyunca her medeniyetin bir sonrakine kültürünü aktarması yoluyla gelişimini devam ettirmiştir. Seramik alanında geleneksel üretimin yanı sıra, seri üretime de elverişli olan kil, günümüzde yeni teknolojilerle çeşitli işlemlerden geçirilerek geniş bir alanda kullanılmaktadır. Sanayileşme boyutunda, özellikle mimari yapılarda önemini yitirmemiş olan tuğla ve kiremitler, sürdürülebilirlik kaygısı taşıyan bazı tasarımcı ve mimarlar tarafından, bağlamından kopararak işlev değişikliğine uğratılmaktadır. Çağdaş mimari projelerde yeni malzeme kullanımı yerine, gelenekselden kopmadan özgün ve modern arayışlarla eski yapılardaki atık malzemeler ana yapıyla bütünleştirilebilmekte ve uygun bir tasarım diliyle entegrasyonu sağlanabilmektedir. Genellikle eski malzemeyi, yeniyile birleştirmenin temelinde; geçmişin izlerini taşıyan sağlıklı, çevreci bir yaklaşım sergileme kaygısı bulunmaktadır. Modern mimari yapılarla mekânsal ve kavramsal bağ kurularak, yerelden kopmadan atık olan yapı malzemelerini sürdürülebilir hale getirmek, atıkları sanatsal bakış açısıyla yeniden yorumlayarak geri dönüştürmek; bu nitel araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Sürdürülebilirlik, estetik ve kültürel bağ kurularak düşünüldüğünde topluma olumlu katkılar sağlamaktadır. İşlev-biçim-sanat-estetik ve sosyo-kültürel bağlamda, eski binalardaki malzemelerin modern yapının bir unsuru haline çağdaş bir dille getirilmesi ve mimari heykel olarak adlandırılacak projelerin uygulanması araştırma içeriğinde örneklerle aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tuğla, Kiremit, Seramik, Mimari Yapı, Sürdürülebilir Yaklaşım, Geri Dönüşüm.

RECYCLED BRICKS AND TILES IN SUSTAINABLE DESIGN RECONVERSION IN ARCHITECTURAL APPLICATION

ABSTRACT

Since the Upper Paleolithic Age, the soil has always been important in line with the needs of human beings to cultivate, create a living space, and produce utensils such as pots, crockery, and pottery. As in every field, it has continued its development in the production process of soil material, by transferring its culture to the next from each civilization throughout the ages. Suitable for mass production as well as traditional production in the field of ceramics, clay is used in a wide area today by undergoing various processes with new technologies. Bricks and tiles, which have not lost their importance in industrialization, especially in architectural structures, are decontextualized and changed by some designers and architects who have sustainability concerns. Instead of using new materials in

contemporary architectural projects, waste materials of old buildings can be recombined with the main structure and integrated with an appropriate design language, with original and modern pursuits without breaking with the traditional. Generally, the basis of combining the old material with the new is the concern of displaying a prudent, environmentalist approach bearing the traces of the past. The scope of this qualitative research consists of establishing a spatial and conceptual connection with modern architectural structures, making the waste building materials sustainable without breaking away from the local, and recycling the wastes by reinterpreting them with an artistic point of view. Sustainability makes positive contributions to society when considered by establishing an aesthetic and cultural bond. Within function-form-art-aesthetics and socio-cultural context, making the materials in old buildings an element of the modern structure in a contemporary style and the implementation of projects that can be called architectural sculpture are conveyed with examples in the research content.

Keywords: *Brick, Roof Tile, Ceramics, Architectural Structure, Sustainable Approach, Recycling.*

GİRİŞ

Günümüzde atıkların verdiği zararlar tüm dünyayı, canlıları, yaşamı, yaşam kalitesini etkilemekte ve kimi zaman geri dönüşü olmayan kayıplar meydana getirebilmektedir. Bunun için çeşitli kampanyalarla, kanunlarla doğayı korumak adına barışçıl adımlar atılarak duyarlı yaklaşımlar sergilenmeye başlanmıştır. Atıkların geri dönüştürülebilir hale getirilmesi; doğa merkezli bir yaklaşımı içeren ekolojizmi destekleyerek ekonomiye katma değer kazandırmakta, sürdürülebilir çevreci planlar yapılabilmektedir. Böylece geri dönüştürülebilir atıklar, doğal hammaddelerin ve kaynakların hızlı tüketilmesini azaltmaktadır.

Katı, sıvı, gaz olarak gruplandırılan atıklar, geri dönüştürülebilir tesislerde işlenebilmektedir. Bu tesislerden biri olan katı atık grubundaki seramik malzemeler, geri dönüştürülmesi çok kolay olmasa da belli başlı büyük firmalar/fabrikalar, kırık veya defolu ürünleri yeniden işleyerek endüstriyel açıdan kullanılabilir hale getirebilmektedir. Seramik malzeme, doğadan çıkan killere hazırlanmaktadır, pişirildikten sonra sağlamlaşmakta ve uzun ömürlü bir kullanım süreci başlamaktadır. Bunun yanı sıra, atmosfere zehirli gaz yaymadığı için sağlıklı malzeme olarak ifade edilebilmektedir. Seramik atığın geri dönüştürülmesi; yüksek nakliye fiyatlarının aşağı çekilmesi, çöplüklerdeki atıkların büyük bir bölümünün ortadan kalkması, doğal hammadde tüketiminin azalması ayrıca maliyetlerin düşmesi ile doğaya ve sektöre önemli ölçüde avantajlar sağlamaktadır. Ancak kullanım ömrünü tamamlayan kırık, defolu, eskimiş, yıpranmış seramiklerin geri dönüştürülme aşaması da duruma göre masraflı olabilmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında mimari yapılarındaki inşaat atıkları olan tuğla, kiremit, seramik, demir gibi pek çok malzemenin tekrar yeni yapılara, kırık veya parça-bütün ilişkisiyle dâhil edilerek sanatsal, estetik ve işlevsel açıdan etkili bir dönüşümü sağlanabilmektedir. Sürdürülebilir tasarım, doğaya katkı sağlamak, olası sorunlara çözüm bularak insana, çevreye, evrene fayda sağlamak adına çok önemlidir. Bilimin, teknolojinin, estetik ve sanatın birlikte var olduğu ortak bir çalışma sürecini içermektedir. Bu nedenle ımece olarak çalışmayı gerektirir.

Sürdürülebilir mimari, önceki mimari yaklaşımları da kapsayan bir üst başlık olup, küresel çevre sorunları ve gelişme problemlerine çözüm olarak desteklenen, bütüncül, stratejik ve planlı bir yapılaşma şeklidir. Böylece morfolojik özellikleriyle olduğu kadar, yörenin toplumsal, kültürel ve ekonomik altyapısına bulunduğu katkıyla da çevreye duyarlı sayılan bir mimari pratik anlayışıdır (Durmuş Arsan, 2008).

Bir ürün ne kadar uzun süre dayanırsa, o kadar sürdürülebilir olur çünkü onu değiştirmek için yeni kaynaklar kullanmak zorunda kalınmaz (Rosa Gres, 2022). Sanatçılar, mimarlar, tasarımcılar; duyarlı hedefler doğrultusunda, atık malzemelerin sanata dönüşmesini sağlamak ve estetik yorumlamalarla atıklara yeniden farklı işlev kazandırabilmektedirler. Çevreye, doğaya, insana saygılı olan bu anlayıştaki kitleler; teknolojiyle bağlantılı, çağının fikir ve düşüncelerini yansıtabilen özgün projeler ortaya koyabilmenin sorumluluğunu taşımaktadır. Yapılan doğa dostu tasarımların kullanıma sunulmasıyla da farkındalık artırılmakta ve aslında bireylerin, kurum ve kuruluşların atığa karşı bakış açısı çok yönlü değişebilmektedir.

Porselen, seramik, stoneware, terakota malzemeler, kırılğan özelliğe sahip olsa da uzun süreli kullanılmaya elverişlidir. Günümüzde bazı sanatçılar pişmiş toprak ürünlerle; gerek alternatif malzeme, gerekse atık malzeme olarak eserin bizzat kendisiyle bütünleştirmekte ve esere yeni bir anlam kazandırmaktadır. Mimari açıdan bakıldığında ise, tasarımcılar atık seramik, tuğla, kiremit gibi malzemeleri yapılar entegre ederek mimari yapıları estetik işlev değişikliğine uğratabilmektedir. Simon Rodia'nın 35 yıl boyunca, inşaatını makine desteği olmadan yaptığı Los Angeles'ta bulunan Watts Towers adlı kuleler, en yüksek yaklaşık 30 metre uzunluğa kadar olan 17 ayrı yapıdan oluşmaktadır. Watts; bölgesinde kendine ait arazisinde 'Bizim Kasabamız' adını koyduğu bu mimari yapıda sürdürülebilir ve geçmişin izlerini taşıyan kavramsal bir eser meydana getirmiştir. Yıllarca topladığı cam, şişe, metal, demir, deniz kabukları ile bir kısmı 19.-20. yüzyıldan kalma çanak, çömlek, çini, porselen, mozaik parçalarından oluşan ve çoğu atık olan malzemeleri demir konstrüksiyonlarla bir araya getirerek sıra dışı bir yapı inşa etmiştir (bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Watts kuleleri, S. Rodia

Kaynak: Phaidon (2013).

Mimari yapılardaki heykel-enstalasyon (yerleştirme) uygulamaların birçoğunda kavramsal anlatımlara rastlamak mümkündür. Sürdürülebilir yaklaşımı benimseyen mimarların projelerinde; eskiye ve yeniye atıf, geçmişle bağ kurarak nefes alan, nesnenin bağlamından koparılıp yeniye entegre edildiği ama o bağlama da gönderme yapıldığı kavramsal bir anlayışın olduğu görülmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin ChaoZhou kentinde yer alan bir firma, günlük hayatta kullanılan atık porselenleri toplayarak geri dönüştürmektedir. Deneysel olarak başladıkları bu süreç, başarıyla sonuçlanınca kullanılabilir ve sanatsal ürünler yapmaya başlamışlardır. Kırık porselenler, çimento harmanı ile karıştırılarak, çağdaş sanatsal veya işlevsel tasarımlar haline dönüştürülmüştür (bkz. Şekil 2).

Şekil 2. Porselen atık ve çimento harmanı ile oluşturulan oturma elemanı ve heykel uygulamalar

Kaynak: Yellowtrace (2018).

Eski veya atık olarak adlandırılan seramiklerin disiplinler arası artistik uygulamalarda yer edinmesinin beraberinde, modern mimari yapılarda da tercih edilmeye başlanması mimari tasarımlara duyarlı yaklaşımla yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Böylece tarih, kültür, coğrafi özelliklerle yerel bağ kuran, sosyal ve çevresel yenilikçi dönüşüm projeleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu araştırmada; eski mimari yapılardaki tuğla ve kiremitlerin mekânsal bağ kurularak kullanım amacının değiştirilmesi ve estetik tasarım boyutuyla yeniden projelendirilmesi anlayışı araştırılmış olup; malzemelerdeki işlev değişikliğiyle ortaya çıkan sürdürülebilir, yenilikçi, çevreci ve orijinal mimari tasarım pratiklerine örneklerle yer verilmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışma, betimsel bir araştırmadır ve alanyazın taraması ile tespit edilmiştir. Nitel araştırma kapsamında hazırlanan çalışmada, sürdürülebilirliğin ve sürdürülebilir tasarımın önemi vurgulanarak, geri kazanılmış tuğla ve kiremitlerin mimari uygulamalarda ne şekilde kullanıldığı üzerine betimleme yapılmıştır. Sanat ve tasarımla bağ kurularak çağımızın en önemli sorunu olan atıkların geri dönüştürülebilmesinin çağdaş mimari proje/tasarım boyutu sürecinde nasıl ele alındığı ve nasıl değerlendirildiği incelenerek yorumlanmıştır. Geri dönüşüm olarak eski tuğla ve kiremitlerin mimari uygulamalardaki modern entegrasyonu ve ortaya konulan uluslararası mimari projeler, örneklerle değerlendirilmiş ve bu doğrultuda sınırlılık belirlenmiştir.

Literatür Taraması

Gohar; sanatsal açıdan sürdürülebilirliği, sosyal, ekonomik, tarihi ve kültürel öğelerin çevresiyle ilişkili bir üretim biçimi olduğunu ifade etmektedir. Yazar ayrıca sürdürülebilir sanatın köklerinin, 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında Sol-Sollewitt'in 'entelektüel süreçleri birleştiren ve sanatçının işçiliğinden özgürleşmiş bir sanat' olarak bilinen kavramsal sanata kadar uzandığını belirtmektedir (2019, s. 1773).

Sürdürülebilir tasarımda doğal kaynakların korunması, geri kazanımı ve yeniden kullanımıyla doğal ortama uyumlu binaların biçimlenmesi konusunun ele alındığı bir yaklaşım olduğunu belirten Özen Yavuz ve Bayrak (2015), kaynakların yeniden değerlendirilmesi kadar doğayı tahrip eden malzemelerin geri dönüştürülebilir olmasının da önemini vurgulamaktadır.

Mark Jarzombek, sürdürülebilirlik projesini, etik sorumluluğun, mimari uygulamanın, kapitalizmin ve iyi tasarımın bir araya gelebileceği bir alan olarak tanımlamaktadır (Ciravoğlu, 2008).

Evren ve Örneklem

Karasar (2012) evreni, araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elemanlar bütünü olarak tanımlamaktadır. Evren içerisinden evreni temsil eden birimleri seçme (örnek alma) işlemine ise örnekleme denir (Ural, 2011, s. 23). Araştırmanın evreni, geri kazanılmış tuğla ve kiremitlerin mimari uygulamalarda proje ve tasarım boyutunda nasıl yeniden tasarlandığını ve kullanıldığını içermektedir. Bu amaç doğrultusunda, uluslararası boyutta projelendirilerek uygulanmış çeşitli mimari örnekler örnekleme oluşturmaktadır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, araştırma konusunu içeren beş farklı mimari proje incelenmiş ve yorumlanmıştır.

GERİ KAZANILMIŞ TUĞLA VE KİREMİTLERİN MİMARİ UYGULAMALARDA YENİDEN DÖNÜŞÜMÜ

Sürdürülebilirlik en geniş anlamıyla kendini devam ettirmesi sürecidir. Bu düşünceden yola çıkan kimi tasarımcılar, atıkların işlevini değiştirerek, farklı kullanım amaçlarıyla yeniden dönüşüm tasarımlarına gitmektedir. Bulduğu yerin sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel gerçekleriyle bağ kuran, yerelden kopmadan yenilikçi yaklaşımlarla doğa dostu olan kimi tasarımcılar; çevre tahribatını en aza indiren,

akıllı sistemlerin kullanıldığı yapılar projelendirmekte ve tasarımlarına sürdürülebilir mimari özelliğini yansıtmaktadır.

Toprakta üretilmiş tuğla ve kiremitler hem estetik görünüş hem ısı yalıtımının daha etkili olması açısından mimari yapılarda tercih edilmektedir. Günümüzde çağın getirdiği yeni teknolojilerle, çoğunlukla betonarme yapılar inşa edilmeye başlamıştır. Bu nedenle tuğla ve kiremitlerin kullanım oranı gün geçtikçe azalma göstermiştir. Geleneksel yapı ve malzemeleri yaşatmak isteyen bazı mimar ve tasarımcılar; eski binalardaki pişmiş toprak malzemeleri, modern mimari projelerde kullanarak geçmişin ruhunu yaşatan özgün yapılar inşa etmektedir. Eski binalarda âtıl olarak kalmış tuğla ve kiremitler işlev ve mekân değişikliği ile modern yapılara estetik tasarım elemanı olarak bir amaca hitap edecek biçimde çağdaş ifadeyle dönüştürülebilmektedir. Böylece geçmişle özel bağ kurulan sıra dışı ve etkileyici mimari tasarımlar ortaya çıkmaktadır. Eski malzemeleri modern yapıyla bütünleştirmek, toplumlar tarafından alışagelmış örnekler olmasa da estetiğin ve sanatsal bakış açısının birleştirilerek sunulduğu tasarımlar her zaman sıra dışı ve dikkat çeken özellikler taşımıştır.

Araştırmanın konusu olan eski tuğla ve kiremitlerin mimari yapılarda farklı işlevlerle yeniden kullanılması, tasarım, estetik, işlevsellik, ergonomiklik gibi unsurların projelendirme ve düşünce biçimleri, aşağıda verilen sürdürülebilir mimari örneklerle aktarılmıştır. Bu projeler; şehrin/bölgenin kültürünü ve tarihini yansıtan, yerel bağlardan kopmayan, geçmişin hafızasını, bölgeye ait eski geri dönüşüm malzemelerle modern yapılara aktaran özelliklere sahiptir. Bu nedenle daha özel, anlamlı yapılar olarak adlandırılabilir. Ayrıca mimari süreçte; biçimsel ve yapısal özelliklerin estetik bakış açısıyla nasıl bir araya getirildiği, dönüştürüldüğü ve başkalaştığı kavramlarına vurgu yapılmıştır.

Ningbo Tarih Müzesi

Çin Halk Cumhuriyeti Hangzho eyaleti Zhejiang bölgesinde bulunan Ningbo Tarih Müzesinin inşası, ödüllü mimar Wang Shu tarafından 2003-2008 yılları arasında tamamlanmıştır (bkz. Şekil 3).

Şekil 3. *Ningbo tarih müzesi*

Kaynak: Shu (2012).

Yıkılan binaların atıklarının yeniden dönüştürülmesini önemseyen Çin, birçok şehirde kentsel dönüşüm başlatmıştır. Bunun üzerine Ningbo Tarih Müzesinin mimarı Wang Shu, bina-şehir, hükümet-vatandaş arasındaki ilişkiyi ve kentsel dönüşüme dâhil olan devasa atıkları yeni bir düşünceyle çözümlenmiştir ayrıca kentsel yenilemedeki israfa dikkatleri çekerek, binanın duvarlarında kullandığı eski tuğla ve kiremitlerle bölgenin tarihsel kökenine vurgu yapmıştır (Roskam, 2013). Wang, bu bölgede yaklaşık otuz güzel köy vardı ve her köyü yıktılar diyor. Gittiğiniz her yerde, yıkılmış binaların kalıntılarıyla karşılaşıyorsunuz. Ama her yerde malzemeler var, güzel malzemeler diye devam ediyor sözlerine. Bu yüzden, bu müzeyi, aslında burada yaşayan insanlar için, bazı anılarını saklayabilmeleri adına inşa etmek istedim açıklamasını yapıyor (Dezeen, 2016).

Bölgede başlatılan bu kentsel dönüşüm ile kullanılmayan binalardan ve köy evlerinin tayfunlarla zarar görmesi sebebiyle terk edilen yıkıntılardan alınan 1500 yıllık parçalar toplanmıştır. Yıkılmış otuz köyün geleneksel pişmiş toprak tuğla ve kiremit kalıntıları, patchwork şeklinde tasarlanarak Ningbo Tarih Müzesinin duvarlarında yeniden hayat bulmuştur. Wang Shu, geleneksel ve modern malzemelerin birlikteliğiyle çevreye duyarlı, iklim ve topografyaya uyumlu orijinal bir yapı ortaya koymuştur. Aynı zamanda endüstriyel ve geleneksel mimariye gönderme yapmıştır. Bina duvarlarının belli yerlerine yerleştirilen tarihi eski tuğla ve kiremitler, yerel malzemelerin estetik anlayışla sürdürülebilirliğini ne kadar başarılı ortaya koyduğunu ispatlamıştır. Semiyotik ve görüngübilim açısından ifade edilecek olursa; mimar, fenomenolojik anlayış ile nesnelere özüne ulaşma gayesi arasındaki bağı kurmak istemiştir.

Fenomenoloji, fenomen üzerine gerçekleştirilen bir araştırma ve sorgulama çabası olarak ortaya çıkan felsefe akımıdır. Bu felsefe akımında kavramların yeniden ve detaylı bir biçimde incelenmesi gerektiği savunulur. Fenomenoloji kelimesinin kökünde yer alan "Fenomen" felsefi olarak kavram manasını taşımaktadır. Buna bağlı olarak bazı kaynaklarda "Kavram bilim" olarak da ifade edilmektedir ("Fenomenoloji Nedir?," 2020).

Roskam'a göre (2013), algının veya bilincin fenomenoloji ile betimlenmesi sonucu ortaya çıkan Ningbo Tarih Müzesi projesi, birbirinden bağımsız eski kiremit ve tuğlaların yeni parçalarla birleştirilmesi sonucu kavramsal bir ilişki ortaya koymuştur. Ningbo Tarih Müzesinin duvarlarında yer alan eski tuğla ve kiremitlerin estetik kaygıyla tasarlanarak düzenlenmiş genel görüntüsü aşağıda yer almaktadır (bkz. Şekil 4).

Şekil 4. Ningbo tarih müzesi

Kaynak: Dezeen (2016).

Müze, güçlü tayfunların yoğun yaşandığı bir bölgede yer aldığından, binanın mimari projesi, Wang Shu tarafından bu koşullara göre geliştirilmiş olup ilham kaynağı olarak doğa seçilmiştir. Bölgeyi çevreleyen dağlardan esinlenerek, binanın güvenli bir kale hissiyatı vermesi sağlanmıştır. Binanın yapılışındaki teknik eşsizdir; yirmiden fazla çeşitte eski kiremit, tuğla ve taşlar duvarların yalnızca bazı alanlarına yapboz oluştururcasına özenle, düşünerek, seçerek yerleştirilmiştir.

Wa Pan adındaki antik yerleştirme tekniği, farklı malzemelerin aynı yüzeyde, boşlukların uygun birleşmelerle doldurularak inşa edildiği bir mimari yapıım yöntemidir. Bu yöntemden yola çıkarak müze duvarlarını tasarlayan mimar, başarılı bir proje örneği çıkarmıştır (Yıldırım, 2014). Kiremit ve tuğlaların anlık kararlarla yerleştirilmiş bir tasarım hissi vermesi organik bir yapıyı meydana getirmiştir. Ana

tuğlaların arasına farklı renklerdeki kiremitlerin kontrast yaratarak çok biçimli duvarlara dönüşmesi, gözün çizgisel akışı takip etmesi ve kiremitlerin eğiminden dolayı ortaya çıkan boş-dolu alanlar estetik bir ifade aracı olmuştur. Aşağıda Wa Pan tekniğine göre yerleştirilen tuğla ve kiremitler görülebilir (bkz. Şekil 5).

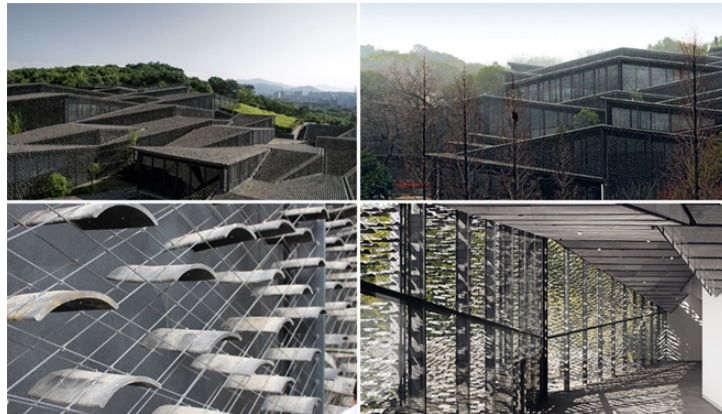
Şekil 5. Duvarlara tuğla ve kiremitlerin Wa Pan tekniğine göre yerleştirilmesi

Kaynak: Euro News (2012).

Mimar Wang Shu; felsefi derinlik ve zanaatkarlık tarzını ortaya koyduğu bu müze projesiyle, geleneksel ve çağdaş düşünceyi geri dönüşüm malzemelerle zarafet içerisinde kullanarak doğa ile bütünleştiği özel bir yapı meydana getirmiştir. Geleneklere, tarihe, yaşanmışlıklara saygı duyarak yeni olanla eskiyi teknolojiyle harmanlayan bu mimari proje, sürdürülebilir yaklaşıma önemli bir örnek olmuştur.

Çin Sanat Akademisi Halk Sanatları Müzesi

Eski evlerden alınmış kiremitlerin geri dönüştürülerek modern bir mimari projeye entegre edildiği bir diğer proje ise, Çin Halk Cumhuriyeti Hangzho eyaletinde bulunan Çin Sanat Akademisi Halk Sanatları Müzesidir. 2015 yılında mimar Kengo Kuma tarafından tamamlanan proje, doğaya ve doğal peyzajın yapısına göre planlanmıştır. Binanın dış cephesinde görüldüğü gibi eşkenar dikdörtgen demir ızgaralarla perdeleme yapılarak, aralarına eski binalardan toplanan kiremitler belli bir ritimle yerleştirilmiştir. Nefes alabilen duvarlardan oluşan yapı aşağıdaki görselde görülebilir (bkz. Şekil 6).

Şekil 6. Çin sanat akademisi halk sanatları müzesi ve ızgaralarla montajlanan kiremit duvarlar

Kaynak: Xiaochun (2015).

Mimari projelerde yapılan sanatsal enstalasyonların yanında, işlevselliğin de bir arada kullanıldığı projeler oluşturulmaktadır. Çin’de yapılan Halk Sanatları Müzesi, başarılı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgenin topografyasına göre konuşlandırılmış yapının dış cephelerine; eski kiremitlerin belli bir ritimle yerleştirilmesi artistik bir ifade kazandırmıştır. Bölgede bulunan eski evlerden toplanan kiremitlerin kullanılması ise, sosyo-kültürel kimliği yansıtması açısından da mimari yapıya derin bir anlam yüklemiştir. Izgaraların arasından süzülen ışık, binanın iç mekânına ışık-gölge etkisiyle hem boyut kazandırmış hem de derinlik vermiştir. Ritmik biçimde boş-dolu alanlar tasarlayarak yerleştirilen eski tuğlalar, güneş ışığının binanın cephesine direk gelmesini engelleyerek, işlevselliği sanatsal bir bakış açısıyla birleştirmiştir. Etkileyici bir tasarıma sahip olan proje, eski ve yeniyi bir araya getiren modern bir yapı haline dönüşmüştür.

Mezbaha Binası

1907 yılında inşa edilen İspanya’nın başkenti Madrid’de bulunan mezbaha, uzun yıllar kiler olarak hizmet verdikten sonra işlevselliğini yitirerek kullanılmamaya başlanmıştır. İspanyol mimar Arturo Franco, 2009 yılında binanın yeniden ele alınmasıyla, eski kiremitleri değerlendirerek farklı bir mimari tasarımla geri kazandırılmasını sağlamıştır. Franco, iç mekânda, eski terakota kiremitlerin üst üste konulması ile ritim, boşluk, uyum, tekrar gibi tasarım ilkelerini dikkate alarak duvarlar inşa etmiştir ve oda, depo, etkinlik salonları şeklinde farklı yaşam alanları oluşturmuştur. Cisimlerin duyu organlarını etkileme yeteneği olarak adlandırılan organoleptik özellik, mimar Franco tarafından önemsenmiş ve bina içinde eski tuğlalarla ışığın geçişi sağlanarak, bağlayıcı elemanlar olmadan duvarların oluşturulması planlanmıştır (“Organoleptik,” 2022). Proje, nefes alabilen biyoklimatik bir mimari yapıdır. Mezbaha binasının yenilendikten sonra tuğlalarla oluşturulan orijinal duvarları aşağıda görülebilir (bkz. Şekil 7).

Şekil 7. Mezbaha binası ve eski kiremitlerden oluşan nefes alabilen yeni duvarlar

Kaynak: Frearson (2011).

Terakota Ev

Malezya Kuala Lumpur’da bulunan şahsa ait eski özel bir mülk, tadilatla beraber farklı bir binaya dönüştürülmüştür. Eski evin halen sağlamlığını yitirmemiş Hint üretimi eski terakota tuğla ve kiremitleri yenilenen binanın iki cephesinde kullanılmıştır. Eski haliyle sıradan olan bu ev, yeni dönüşümüyle ideolojik ve sosyal açıdan anlam kazanmıştır. Aşağıda binanın yenilenmeden önceki ilk hali görülebilir (bkz. Şekil 8).

Şekil 8. *Terakota evin yenilenmeden önceki hali*

Kaynak: Fernandez (2016).

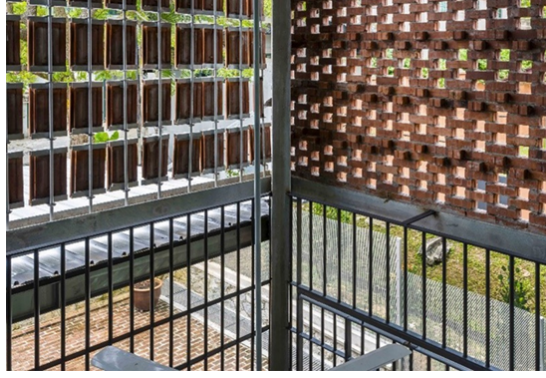
Evin eski kafes terakota tuğlaları bir cepheye boşluklu biçimde sabit yerleştirilerek, minimal bir etki verilmiştir. Aralıklı yerleştirilen tuğlalar, binanın içindeki havalandırmanın rahatça yapılabileceği doğal görünümlü sade bir tasarım oluşturmuştur. Terakota evin yeniledikten sonraki hali aşağıda incelenebilir (bkz. Şekil 9).

Şekil 9. *Terakota evin yeniledikten sonraki hali*

Kaynak: Ho (2015).

Evin diğer cephesine kiremitler, sabah ve öğleden sonra güneşine karşı dikey çelik çubuk konstrüksiyonlarla binanın dış cephesine serbest hareketli perde duvarlar şeklinde montajlanmıştır. Böylece istenildiğinde kiremitler döndürülerek rahatlıkla binaya hem hava akışı hem de ışık sağlanmaktadır. Terakota evin eski tuğla ve kiremitlerden oluşan perde duvar cephe yerleştirmeleri aşağıda görülebilir (bkz. Şekil 10).

Şekil 10. Eski tuğla ve kiremitlerden oluşan perde duvar cepheleri

Kaynak: Fernandez (2016).

Kiremitlerin yerleştirme şekli ile keskin gelen güneş ışığının kırılması iç mekânın kullanımını ferahlatmıştır ve serin bir ortamın yaratılması sağlanmıştır. Ayrıca hava kararıp binadaki odaların ışığı açıldığında, oluşturulan perde duvarlarla içeriğin kolaylıkla görünmesi engellenebilmektedir. Aşağıda paylaşılan örneklere bakıldığında, sert güneş ışığına maruz kalan evin iki cephesinin Brise-soleil tekniğine göre tasarlandığı görülebilir (bkz. Şekil 11). Sıcak iklimin yaşandığı bölgelerde, ısıyı bina içinde en aza indirmek için etkili çözümlerden biri olan Brise-soleil cephe tasarımları, dünya genelinde pek çok yapıda tercih edilebilmektedir.

Brise-soleil, pencerelerin dışına veya bir binanın cephesinin tüm yüzeyi boyunca uzanan güneş perdesidir (Lockley, 2020). Farklı yapı malzemeleri kullanılarak yerleştirilen bu güneş perdeleri, mimari yapılara estetik bir görüntü kazandırmaktadır.

Şekil 11. Brise-soleil tekniğine göre cephe yerleştirme

Kaynak: DRTAN LM Architect (2018).

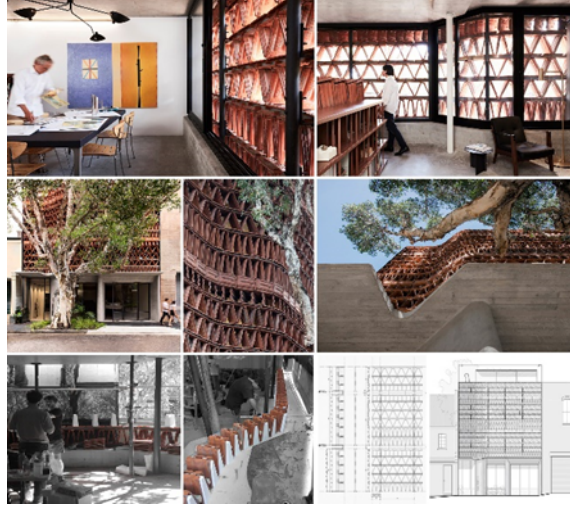
Terakota ev, monolitik formdan oluşan, çelik çubuklarla bir araya getirilen kiremitlerle, cephenin üst katlarını sararak içindeki yaşamları gizler. Bu özgün proje ile aydınlık, serinlik özellikleri kazandırılan fonksiyonlu bir yaşam alanı elde edilerek, mimari açıdan farklı bir bakış açısı ortaya konulmuştur.

The Beehive (Arıkovanı)

Doğa; bir tasarımcının her zaman esin kaynağı olmuştur çünkü doğa kendi yaratım sürecinde, her detayı ile bir sanat eseridir. Bu proje de doğanın bir parçası olan arı kovanından esinlenerek ortaya çıkmıştır. Her yerde bulunan pişmiş toprak kiremit gibi kıymeti az bilinen bir atık ürünün nasıl yeniden tanımlanıp değerlendirilebileceği proje kapsamında araştırılmıştır. Avustralya'da atıkların yüzde 50'si inşaat

malzemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu düşünce ile mimar Raffaello Rosselli, Arıkovanı adıyla 2017 yılında inşaat atığı olan kiremitleri, kendi mimarlık stüdyosunun cephesinde kullanarak çevreye duyarlı bir proje tasarlamıştır (González, 2017).

Dış cepheye yerleştirilen kiremit perdelerin, mimari yapının hemen dışında yer alan ve binanın cephesine doğru uzanan yüksek ağaç dallarının eğimine göre bilinçli tasarlanması oldukça dikkat çekicidir. Doğaya saygılı tasarlanan bina, çevresiyle uyumlu bağ kurularak projelendirilmiştir. Güneş ışığını filtrelemek için tercih edilen Brise-soleil tekniğine uygun olarak, binanın en çok güneş alan cephesine terakota atık kiremitler, arıkovanıyı anımsatacak bir yerleşim düzeniyle sıralanmıştır. Arıkovanı biçimli mimari yapının Brise-soleil tekniği ile tasarlanarak uygulaması aşağıdaki görselde görülebilir (bkz. Şekil 12).

Şekil 12. Diyagonal ve eş kenar Brise-soleil tekniğine göre cephe yerleştirmesi

Kaynak: González (2017).

Brise-soleil cephe, sert güneşi filtrelerken aynı zamanda 8 metre genişliğindeki küçük cepheden ışığı en üst düzeye çıkarmaktadır. Bu ışık filtreli terakota kiremitler ile bina içindeki stüdyolar güneşten korunurken, nefes alabilen bir ortam meydana getirilmiş ve aydınlık bir mekân oluşması sağlanmıştır (González, 2017). İklim koşullarına ve çevresel faktörlere uyumlu, sürdürülebilir yaklaşıma uygun etkili bir örnek uygulama olarak dikkat çekmektedir. Eski kiremitlerin çağdaş bir dille yeniden hayat bulduğu bu özgün proje, doğadan esinlenerek estetik bir bakış açısıyla ortaya konulmuştur. Benzeri olmayan Arıkovanı adlı bina tasarımı, geometrik bir düzenlemeyle şablonlar kullanılarak diyagonal ve eşkenar biçimde yerleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında; eski yapı elemanlarından tuğla ve kiremitlerin, yeni yapılarda, o bölgenin iklim ve topografya özelliğine uyumlu mimari tasarımların nasıl, ne amaçla ve neden dönüştürüldüğü örneklerle incelenmiştir. Kültürel mirasın önemi vurgulanarak, duyulara hitap eden ve çevreye duyarlı anlayışla tasarlanan yapılar, geri dönüşüm malzemelerin oluşturduğu bütünlükle etkili hale getirilmektedir. Yaşantımızın her alanında sanatın ve estetiğin var oluşu, mimari projelere de yansımaktadır. İşlevsel özelliğin ön planda olduğu mimari projeler, sanatsal değerlerin yansıtıldığı özgün tasarımlarla içinde yaşanabilen bir çeşit sıra dışı dört boyutlu mimari heykellere dönüşebilmektedir. Bu projeler heyecan verici olmakla beraber; sürdürülebilir, çevreyle ve doğayla uyumlu özellikleriyle çok daha saygın, duyarlı bir hale dönüşmektedir.

SONUÇ

Eski yapılardan alınan tuğla ve kiremitlerin işlev değişikliği sonucu, çağdaş bir dille yeniden mimari yapılarda kullanılabilir hale getirilmesi oldukça etkili ve dikkat çekici bir yaklaşımdır. Yapılarda

ömrünü tamamlamış tüm katı atıkların geri dönüştürülebileceği bilincinin oluşturulması ise çok daha duyarlı bir aşamaya geçiş olacaktır. Ülkelerin politikalarında sürdürülebilir ve geri dönüştürülebilir sisteme sağlıklı bir geçiş yapılabilirse, içinde yaşadığımız dünyamıza borçlu olduğumuz sorumluluğumuzu yerine getirmiş oluruz. Atıkların geri dönüştürülebilir olma düşüncesi, doğa ve canlıların refahı için önemli bir adımdır. Sürecin iyileştirilmesi konusunda farkındalığı artırarak ülkelerin özel girişimlerde bulunmasının gerekliliğinin yanı sıra, önce bu rolün bireyde başlaması ve imece yoluyla çemberin büyüterek bilinçli tüketici olmanın hassasiyetine ulaşılması asıl hedef olmalıdır.

Günümüzde kendi ekosistemini oluşturan binalar tasarlanmaya başlanmıştır fakat satış adına yüksek albeniye sahip olup; yapılarda gerçekten duyarlı malzemeler kullanılarak, çevreye olumsuz etki yaratmayan ve doğal kaynakların daha az tüketildiği çevreci projeler üretilip üretilmediği tartışmalı bir konudur. Her ülkenin sosyal ve çevresel faktörlerine göre; doğal kaynak israfını azaltan politikalar üretmek için yapısal atıkların kontrol altına alınması önemlidir. Atıkların geri dönüştürülmesi veya işlev değişikliğiyle farklı bir amaç için kullanılabilir hale getirilmesi sosyo-ekonomik ve çevreci yaklaşım açısından yüksek başarılar elde edilmesini sağlayacaktır. Tasarımcılara ve mimarlara binen yükün biraz daha fazla olduğu gerçeğiyle beraber; çevreye duyarlı yaklaşımlarla, ekonomik ve akılcı süreç yönelmek tüm insanlığın sorumluluğundadır.

Günümüzde ekolojik yapıların önem kazanmasıyla birlikte, mimarlar ve tasarımcılar tarafından çok yönlü çevreci yaklaşımlar üzerinde çalışılmaya, özgün projeler üretilmeye başlandığı görülmektedir. Nefes alabilen, doğal malzeme özelliği taşıyan tuğla ve kiremitlerin yapı elemanı olarak kullanılmasıyla; duysal etkiler yakalanarak organoleptik ve biyoklimatik arayışlar içine girildiği görülmektedir. Mimari yapıların bazılarında pişmiş toprak malzemelerin perde duvar biçiminde tasarlanma süreci, özellikle sıcak iklimler için üretilmiş seçkin projeler arasında yer almaktadır. Geçmişin izlerini taşıyan eski yapılarda kullanılan malzemelerin, bağlamından kopararak günümüz modern mimarisinin parçası haline getirilerek yansıtılması; tarihe, kültürel mirasa, geleneksel yapılara verilen değeri gözler önüne sermektedir. Bölgelerin kültürel ve yapısal değerlerine duyarlı olan projelerde; atıkların geri dönüştürülerek yeniden kullanılması, çok yönlü ve olumlu bir yaklaşımdır. Ayrıca disiplinler arası yeni proje fikirleri için teşvik edici özelliktedir.

Araştırmanın kapsamı boyutunda eski binalardan alınan pişmiş toprak tuğla ve kiremitlerin çağdaş mimari yapılardaki yeri incelenmiştir. Bu anlayıştan yola çıkılarak seramik, heykel gibi disiplinler arası alanlarda, mimari yapı atıklarının farklı malzemelerle bir araya getirilmesi; özgün-sanatsal uygulamalar yapılabilmesi adına yeni bir pencere aralayacağı ve yapılacak özgün çalışmalara kaynak oluşturacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ciravoğlu, A. (2008). Sürdürülebilir Mimarlık Düşüncesi Ne Kadar Sürdürülebilir? *Mimarlık Dergisi*. 340. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=290&RecID=1698>
- Dezeen. (2016, 19 Ağustos). *Wang Shu's Ningbo History Museum Built From The Remains Of Demolished Villages* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=lgSvdJxAy_0
- DRTAN LM Architect. (2018, 27 Ağustos). *Clay roof house*. [Video]. Youtube. <https://dtlm.com.my/portfolio/clay-roof-house/>
- Durmuş Arsan, Z. (2008). Türkiye’de Sürdürülebilir Mimari. *Mimarlık Dergisi*. 340. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=290&RecID=1701>
- Euro News. (2012, 30 Mayıs). *Wang shu, arquitectura moderna y tradicional unidas*. [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=JxnMGHWH_4&t=1s
- Fenomenoloji Nedir?. (2020, 30 Ekim). *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/fenomenoloji-nedir-fenomenoloji-gorungubilim-orneklere-temsalcileri-ve-hakkinda-kisaca-bilgi-41649569>

- Fernandez, K. (2016, 14 Nisan). *This house in pj brilliantly repurposes roof tiles into a moving front facade*. Expatgo. <https://www.expatgo.com/my/2016/04/14/clay-roof-house-pj-brilliantly-repurposed-roof-tiles-movable-facade/>
- Frearson, A. (2011, 10 Temmuz). *Warehouse 8B by arturo franco office for architecture*. Dezeen. <https://www.dezeen.com/2011/07/10/warehouse-8b-by-arturo-franco-office-for-architecture/>
- Gohar, A. A. S. (2019). The role of sustainable ceramic art in achieving development. *Özel Eğitim Fakültesi Bilimsel Dergisi*, 6(18), 1771-1780. doi: 10.21608/molag.2019.154117
- González, M. F. (2017). *The beehive/luigi rosselli+raffaello rosselli*. Archdaily. <https://www.archdaily.com/893997/the-beehive-luigi-rosselli-plus-raffaello-rosselli>
- Ho, L. H. (2015). *Clay roof house*. Architizer. <https://architizer.com/projects/clay-roof-house/>
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayıncılık.
- Lockley, W. (2020). *Brise-soleil*. Delhipages. <https://delhipages.live/tr/teknoloji/muhendislik/insaat-muhendisligi/brise-soleil>
- Organoleptik. (2022, 26 Ocak). Türk Dil Kurumu sözlüğünde. <https://sozluk.gov.tr/>
- Özen Yavuz, A. ve Bayrak, S. (2015, 28-30 Mayıs). *Mimari Tasarım Eğitiminde Sürdürülebilirlik Kavramı Üzerine Bir Deneme: Geri Dönüştürülen Malzemelerle Tasarım Üretimi* [Sempozyum sunumu]. 2nd International Sustainable Buildings Symposium, Gazi Üniversitesi, Ankara. <http://www.isbs2015.gazi.edu.tr/belgeler/bildiriler/248-252.pdf> (13.07.2020).
- Phaidon. (2013, 9 Aralık). *Why the watts towers were nearly knocked down*. <https://www.phaidon.com/agenda/art/articles/2013/december/09/why-the-watts-towers-were-nearly-knocked-down/>
- Rosa Gres. (2022). *Discover why porcelain stoneware is a highly sustainable material*. Rosa Gres. <https://rosagres.com/en/discover-why-porcelain-stoneware-is-highly-sustainable-material/>
- Roskam, C. (2013, Kasım). Structures Of Everyday Life: The Architecture Of Wang Shu. *Artforum*, 52(3). <https://www.artforum.com/print/201309/structures-of-everyday-life-the-architecture-of-wang-shu-43532>
- Shu, W. (2012, 29 Mart). Museo de historia ningbo amateur studio wang shu. *Premio Pritzker*. <https://worksdifferent.com/2012/03/29/premio-pritzker-wang-shu/>
- Ural, A. ve Kılıç, İ., (2011) *Bilimsel araştırma süreci ve spss ile veri analizi*. Detay Yayıncılık
- Xiaochun, Z. (2015). *Folk art museum, Hangzhou*. Arquitectura Viva SL. <https://arquitecturaviva.com/works/museo-de-arte-popular-hangzhou-8>
- Yellowtrace. (2018, 12 Eylül). *Wreck: Bentu design's regeneration experiment of everyday ceramics waste in Chaozhou, China*. <https://www.yellowtrace.com.au/bentu-design-regeneration-experiment-ceramic-waste-china/#gallery-1>
- Yıldırım, Y. (2014, 26 Mart). *Zamansız, köklü ve evrensel bir idealizm*. Mimdap. <http://mimdap.org/2014/03/zamansyz-koklu-ve-evrensel-bir-idealizm/>

HABER İÇERİKLERİNİN SUNUMUNDA PODCAST YAYINCILIĞI

Duygu DUMANLI KÜRKÇÜ
İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
duygukurku@arel.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3425-2826>

Göktürk YILDIZ
Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
gokturk.yildiz@kocaeli.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-6113-0077>

Rezal KOÇ
İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye
rezalkoc@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3014-9159>

<i>Atf</i>	Dumanlı-Kürkçü, D., Yıldız, G. ve Koç, R. (2022). Haber İçeriklerinin Sunumunda Podcast Yayıncılığı. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 940-953.
------------	---

ÖZ

İletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler birçok alanda olduğu gibi habercilik alanında da radikal değişiklikleri beraberinde getirmiştir. İçinde bulunduğumuz dijital çağda habercilik pratikleri, habercilik türleri, vatandaşların haber tüketim alışkanlıkları ve tercihleri de hızla değişmektedir. Günümüzde iletişim teknolojilerinin alternatif bir dijital habercilik türü olarak ortaya koyduğu podcast yayınları giderek yaygınlaşmaktadır. Çalışmada podcast yayıncılığın doğasını, haberciliğe olan katkılarını, haber mecrası olarak etkinliğini, Türkiye’de gazeteciler ve haber platformları tarafından yapılan podcast haberciliğinin yansımalarını incelemek amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışma kapsamında haber takipçilerinin en çok dinlediği MedyaScope, Kısa Dalga, Ünsal Ünlü ve Nevşin Mengü tarafından hazırlanan podcastler 1 Haziran ila 30 Haziran 2022 tarihleri arasında kategorisel sınıflandırma ve içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre gazeteciler tarafından hazırlanan podcast programlarının medya platformları tarafından yayınlanan podcast programlarına göre yayın süresi bakımından daha uzun olduğu ve kategori bakımından ülke gündemine ilişkin gelişmeleri daha fazla konu aldığı belirlenmiştir. Türkiye’de medya platformları tarafından üretilen podcast yayınlarının podcast haberciliğine özel olarak üretilmeden ilgili platformun radyo içeriği ya da YouTube içeriğinden türetildiği belirlenmiştir. Bu bağlamda ülkemizde podcast yayınlarının nitelik açısından yetersiz olduğu görülmektedir. Ancak gazeteciler tarafından hazırlanan podcast yayınlarının birincil kaynak içerik kullanılarak ilgili mecraya özel üretilmesi ve bu türden podcast yayınların artması podcast haberciliğinin geleceği açısından umut vericidir.

Anahtar Kelimeler: *Podcast, İletişim Teknolojileri, Podcast Yayıncılığı, Podcast Haberciliği, Alternatif Habercilik.*

NEWS CONTENT PRESENTATION IN PODCAST BROADCASTING

ABSTRACT

Advancements in communication technologies have brought about radical changes in the field of journalism as well as in many other fields. In today's digital era, journalistic practices, types of journalism and citizens' news consumption habits and preferences are also changing rapidly. Today, podcasts, which communication technologies have introduced as an alternative type of digital journalism, are becoming increasingly widespread. This study aims to examine the nature of podcasting, its contributions to journalism, its effectiveness as a news medium and the reflections of podcast journalism by journalists and news platforms in Turkey. In this context, within the scope of the study, the podcasts by *MedyaScope*, *Kısa Dalga*, *Ünsal Ünlü* and *Nevşin Mengü*, which are most listened to by news followers, were analyzed between June 1st, 2022 and June 30th, 2022 by means of categorical classification and content analysis methods. According to the findings of the study, podcasts produced by journalists were longer in terms of broadcasting time compared to the podcasts produced by media platforms and featured more content on recent developments in the country. Furthermore, the podcasts produced by media platforms in Turkey were derived from the radio content or YouTube content of the relevant platform without being produced specifically for podcast journalism. In this context, it can be concluded that podcasts in Turkey are insufficient in terms of quality. However, it is promising for the future of podcast journalism that podcasts prepared by journalists are produced specifically for the relevant medium by using primary source content and that such podcasts are increasing.

Keywords: *Podcast, Communication Technologies, Podcast Broadcasting, Podcast Journalism, Alternative Journalism.*

GİRİŞ

Dijital çağın beraberinde getirdiği iletişim teknolojileri, bireylerin enformasyona zaman ve mekân gözetmeksizin hızlı biçimde ulaşabilmelerine; elde ettikleri bilgilere yönelik kendi fikir ve görüşlerini aktarabilmelerine, enformasyon kaynağı ya da diğer kullanıcılarla etkileşim kurabilmelerine, bilgiye ulaşma alışkanlıklarında değişimlere neden olmuştur. Akıllı telefonlar ya da mobil cihazlar sayesinde bireyler bilgiye, güncel gelişmelere hızlı biçimde, istedikleri zaman istedikleri yerden kolayca ulaşabilmektedirler. Yeni iletişim teknolojileri sahip olduğu özellikler ile haber tüketicileri için birçok alternatif haber platformu sunmaktadır. Yeni medyanın hizmete sunduğu alternatif habercilik pratiklerinden biri de podcast yayınlardır.

İçinde bulunduğumuz dijital çağda medya kurumları, medya platformları ya da gazeteciler, takipçilerine düz yazıdan oluşan haberler yerine ses ve nadiren video dosyalarının bulunduğu haber içeriklerini RSS, internet vb. teknolojiler aracılığı ile MP3 player, iPod ve akıllı telefon gibi taşınabilir cihazlarla takipçilerin kullanımına sunmaktadır.

Günümüzde bireylerin farklı kategorilerdeki gelişmelere ilişkin bilgi edinme, eğlenme, haberdar olma gibi birtakım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla spor, sağlık, teknoloji, yaşam, magazin, kültür-sanat, eğitim, ekonomi, siyaset gibi birçok alanda gerek medya platformları gerekse gazeteciler tarafından podcast yayınları hazırlanarak haber takipçileriyle internet üzerinden paylaşılmaktadır. Türkiye'de Anadolu Ajansı ve TRT gibi kamu yayıncılarının yanı sıra MedyaScope, Kısa Dalga, Medyapod, Bloomberg HT Podcast, Dünya Podcast, Trend Topic, Aposto Radyo, Açık Radyo, Ntv Radyo, AhvalPod, Fox Haber gibi habercilik platformları, Ünsal Ünlü, Nevşin Mengü, Nilay Örnek, Sevan Nişanyan, Mirgün Cabas, Özgür Mumcu ve Eray Özer gibi bağımsız gazetecilerden oluşan podcast yayıncıları bulunmaktadır (Budak, 2022:3). Bu bağlamda Türkiye'de önemi ve yaygınlığı giderek artan podcast yayınlının alternatif bir habercilik platformu olarak incelenmesi, haberciliğe olan katkılarının ve etkilerinin ele alınması, Türkiye'de podcast haberciliğinin mevcut durumu ve geleceği ile ilgili yapılan araştırmalar önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'deki podcast yayıncılığının haberciliğe olan katkıları, haber mecrası olarak etkinliği incelemektedir. Türkiye'de bağımsız gazeteciler ve haber platformları tarafından yapılan podcast haberciliğinin yansımaları analiz edilmektedir. Çalışma kapsamında *MedyaScope*, *Kısa Dalga*, *Ünsal Ünlü* ve *Nevşin Mengü* tarafından 1-30 Haziran 2022 tarihleri arasında hazırlanan podcastler kategorisel sınıflandırma ve içerik analizi yöntemiyle incelenmektedir. Araştırma yöntemi belirlenirken Carvalho, Aguiar ve Maciel (2009) tarafından ortaya konan kategorisel sınıflandırma modelinin versiyonu kullanılmış, haber kategorileri temel alınarak podcast haber içeriklerinin içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Böylece Türkiye'de podcast haberciliğinin mevcut durumu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma temelde iki bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde podcast yayıncılığı, podcast yayınlarının kategorisel olarak sınıflandırılması, alternatif bir haber mecrası olarak podcast yayıncılığı ve podcast haberciliğinin ele alındığı teorik çerçeve, ikinci bölümde ise elde edilen bulguların açıklandığı, analiz edildiği ve tartışıldığı araştırma kısmı bulunmaktadır.

PODCAST YAYINCILIĞI VE KATEGORİSEL OLARAK SINIFLANDIRMASI

Apple firması tarafından üretilen *iPod* ile yayıncılık anlamına gelen *broadcasting* sözcüklerinin birleşiminden meydana gelen podcast kavramı, Reuters Enstitüsü Dijital Haber Raporu tarafından indirilebilen veya abone olunabilen epizodik bir dizi dijital ses dosyası olarak tanımlanmaktadır (Newman, 2019). Bonini (2015: 21) podcast yayıncılığını; radyo, yayınevi, gazete, eğitim kurumlarında çalışan geleneksel editörler, bağımsız radyo yapımcıları, gazeteciler, sanatçılar ya da amatör bireyler tarafından üretilen, kullanıcılar tarafından taşınabilir MP3 çalar, iPod, akıllı telefon ve bilgisayar gibi araçlar üzerinden erişilen ses dosyaları olarak tanımlamaktadır.

Podcast yayıncılığı 2004 yılında ABD'de Adam Curry ve blog dünyasının yaratıcı ismi Dave Winer'ın katkılarıyla geliştirilmiştir (Doyle, 2019). 2005 yılında kurumsal ve bireysel podcast yayınları başlamış ve Apple iTunes ile birlikte 2015 yılında yaygınlaşmıştır (Bottomley, 2015; aktaran Budak, 2022: 4). RSS (Really Simple Syndication), kullanıcıların iPodder gibi *podcatcher* adı verilen yazılımlarla podcast yayınlarına abone olmasını sağlamasına rağmen süreç hantal ve karmaşıktı. Kullanıcıların ses dosyalarını indirmek ve abone olmak için podcastlerin depolandığı dizinler aracılığıyla ilgili podcasti bulması, RSS bağlantılarını kopyalayarak podcatcher yazılımına yapıştırması ve son olarak oynatmak için cihaza indirmesi gerekliydi. Ayrıca indirilen podcastlerin de sunucularda saklanması gerekiyordu. Bu nedenle de podcast yayıncılarına depolama ve RSS beslemelerini yönetme gibi hizmetler sunan şirketler 2004 yılı itibarıyla kurulmuştur. 28 Haziran 2005'te ise Apple CEO'su Steve Jobs ses dosyalarına kolay erişim yeteneğini ön plana çıkardığı iTunes 4.9'un piyasaya sürüldüğünü duyurarak podcast yayıncılığında önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur (Çil, 2021: 29). Sullivan'a göre (2019: 2) iTunes 4.9'un podcastlerinin mobil cihazlardan kolayca dinlenmesini sağlayan yapısı, podcastleri milyonlarca potansiyel dinleyici kitleyle tanıştırmakta ve kültürel bir ana akıma dönüştürmektedir. iTunes sürüm 4.9'u duyuran açılış konuşmasında Steve Jobs'un podcastlere olan tutkusu amatör içerik üreticileri yerine büyük radyo yayıncıları, ağ yayıncıları, dergiler, gazeteler, Disney, Procter&Gamble, Ford ve General Motors gibi büyük şirketlerin içeriğiyle bağlantılıydı. Bu kurumsal içerik sağlayıcılardan gelen içeriklere iTunes'da önemli bir yer verilmiştir ve bu da tüketicilerin içerikleri daha kolay keşfetmesini ve erişmesini sağlamıştır (Sullivan, 2019: 3). 2010'lu yılların ortalarından itibaren podcast yayıncılığı, dijital yayıncılık platformları üzerinden yapılmaya başlanmış ve dijital platformların etkileşime imkân veren yapısı kullanıcıları, içerik üreticilerini, dağıtıcıları bir araya getirmiştir. Bu bağlamda platform odaklı yayıncılık, podcast yayıncılığının gelişip yaygınlaşmasında önemli bir yer tutmaktadır.

Newman (2019), podcast yayıncılığının ortaya çıkması itibarıyla podcast yayın kategorileri içerisinde haberlerin ve yaşam tarzı şovlarının en çok indirilen kategori olduğunun altını çizerek her geçen gün podcast dinleyicisi sayısının ve yayın türlerinin çeşitlenerek arttığını belirtmiştir. Bu çalışmada en çok indirilen kategorilerden biri olan haber kategorisi ele alınmıştır. Türkiye'de gazeteciler ve haber platformları tarafından yapılan podcast yayınlarının haberciliğe yansımaları irdelenmiştir.

Bu çalışma yönteminde temel alınan Carvalho, Aguiar ve Maciel tarafından ortaya konan podcast yayıncılığı sınıflandırmasının altı boyutu aşağıda detaylarıyla açıklanmaktadır (Carvalho, Aguiar ve Maciel, 2009: 134):

-İçerik Türü (Type): Podcast yayınları içerik bakımından bilgilendirici (informative), değerlendirme/yorumlar (feedback/comments), yönergeler (guidelines) ve otantik materyaller (authentic materials) olmak üzere dört türde ele alınmaktadır:

Bilgilendirici: Podcast yayınına konu olan kavramların dinleyicileri bilgilendirmek için açıklanması, konuya ilişkin yapılan analiz ve sentezlerin açıklanması, araç veya gereçlerin tanımları, konuya ilişkin kuramsal çalışmaların alıntılar aracılığıyla aktarılması, belgelerin açıklanarak dinleyicilerin bilgilendirilmesi.

Değerlendirme/Yorumlar: Eleştirel bakış açısı ile podcast konusu hakkında podcast üreticisinin ya da davetli uzman konunun görüşleri, değerlendirmeleri ve yorumlarının aktarılması.

Yönergeler: “Podcast konusuna ilişkin dinleyicilerin de pratik edebileceği rehber ve yönergeler, tarif içerikleri, nasıl yapabilirim?” sorusunun yanıtları, grup dinamiği oluşturma ve yansıtıcı öğrenme ile ilgili öneriler.

Otantik materyaller: Podcast konusu ile ilgili alanında uzman kişilerle yapılan röportajlar, özel haberler, radyo programları gibi içerikler.

-Araç: Araçlar kendi içinde; ses tabanlı podcast, video tabanlı podcast, RSS video podcast beslemesi, YouTube podcasti, spotify podcasti olarak ayrılmaktadır.

Ses Tabanlı Podcast: Sadece ses dosyalarından oluşan podcast yayınlarıdır. Podcastler içerisinde ses podcasti en yaygın ve en popüler olan türdür. Podcast üreticilerine düşük maliyetle, basit ekipmanlarla görselliğin psikolojik baskısından uzak olarak içerik üretme ve yayınlama imkânı sunması nedeniyle tercih edilmektedir.

Video Tabanlı Podcast (Vodcast): Bir video podcast, genellikle bir veya daha fazla sunucunun mikrofonlarla konuşmasını içeren bir dizi podcasttir. Video podcast diğer bir deyişle vodcast olarak da ifade edilmektedir. Eğer ses ile yakalanmış bir ekran ise buna screencast denir (Edirisingha vd., 2008). Video podcast (vodcast) kavramı üç farklı format için kullanılmaktadır:

RSS video podcast beslemesi: Apple Podcasts gibi podcast uygulamalarında oynayabilir.

YouTube podcasti: Genellikle bir ev sahibi podcast üreticisi ve davetli konuk konuşmacıları mikrofonlarda panel biçiminde gösterir.

Spotify video podcasti: Yalnızca Spotify’ya yüklenen ayrı bölümlerden oluşan video içeriği.

-Podcast Yayın Süresi/Uzunluğu (Length): Yayın süresine göre podcastleri üç türe ayrılmaktadır: Kısa podcastler; yayın süresinin bir ila beş dakika olduğu podcastlerdir. Orta uzunluktaki podcastler; yayın süresinin altı ila 15 dakika olduğu podcastlerdir. Uzun podcastler; yayın süresinin 15 dakikadan daha uzun sürdüğü podcastlerdir.

-Podcast Yayıncılığı (Author): Podcast üreticisinin ilgili içeriği kendi bilgi ve görüşleri ile aktarması; bireysel podcast üreticisinin davetli konuklar ile (iki kişiden fazla olacak biçimde) içerik paylaşması; çoklu, podcast yayınında içeriklerin yerel topluluk, temsilciler ve uzmanlar tarafından aktarılması da toplulu olarak podcast yayıncılığıdır.

-Podcast Yayın Stili (Style): Yayın stili yayın içerikleri aktarılırken benimsenen resmiyet derecesi ile ilgilidir. Kurumsal yayın içerikleri podcast üreticisinden ziyade bağlı bulunan kurum kimliği ve

kültürüne, kurumun yayın politikasına uygun olarak resmi üslupta paylaşıldığı içeriklerdir. Bireysel yayın içerikleri; podcast yayın üreticisinin biçim ve üslup bakımından daha özgür olduğu, gayri resmi dilin hâkim olduğu, dinleyicilerin ilgisini canlı tutabilmek amacıyla podcast üreticisinin doğaçlama yayın yaptığı, kendi görüşlerini, deneyimlerini arkadaşça, sohbet havasında aktardığı içeriklerdir.

-Podcast Yayın Amacı (Purpose): Podcast yayın konusuna ilişkin dinleyicilerde farkındalık ve duyarlılık oluşturmak, haberdar etmek, bilgilendirmek, eleştirmek, bir konuyu/olayı ve gelişmeyi detaylı biçimde birçok yönü ile analiz etmek, fikir ve bilgi paylaşımında bulunmak, değerlendirmek, yorumlamak, motive etmek, eyleme geçirmek, yansıtıcı öğrenme sağlamak vb. gibi amaçları içermektedir.

ALTERNATİF HABER PLATFORMU OLARAK PODCAST YAYINCILIĞI

Günümüzde dijital haberciliğin yapıldığı ve haber tüketicileri tarafından ilgiyle takip edilen alternatif platformlardan birisi podcast haberciliktir. Podcast haber yayınlarının herkese açık ve ücretsiz olması, zaman ve mekân sınırlılığı olmadan takipçilerine istedikleri tematik ve niş içeriklere ulaşma imkânı tanınması bakımından bireyler bilgi edinmek, gündemi takip etmek, haberdar olmak gibi amaçlarla haber tüketim tercihlerinde de her geçen gün gerek medya platformları tarafından gerekse de bağımsız gazeteciler tarafından hazırlanan podcast haber yayınlarını takip etmektedir.

Habercilik alanında üretilen podcastler, radyo yayınları gibi naklen yayın yapmak yerine ilgili ses dosyalarının kaydedilerek bireylerin istedikleri zaman dinlemesine imkân tanıyacak biçimde hazırlanmaktadır. Böylece bireyler, araba sürerken ya da çoklu görev yaparken gündeme ilişkin haber içeriklerine haber podcastleri sayesinde ulaşabilmektedir. Podcast yayınlarının sesli formatta olması, herkesin kolaylıkla erişebileceği donanımlar ile hazırlanabilmesi yani giriş maliyetinin düşük olması, amatör bireylerin seslerini geniş kitlelere duyurabilmesinin önünü açmaktadır. Böylece podcast yayıncılığı ile yapılan habercilik pratikleri, katılımcı gazeteciliğe ve yurttaş haberciliğe yakınlaşmaktadır.

Bu bağlamda Reuters'ın 2019 yılı raporu (Reuters Institute Digital News Report 2019), ana akım haber kuruluşları tarafından oluşturulan podcast sayısının küresel olarak Ocak-Ekim 2019 arasında %32 arttığını göstermiştir (Newman ve Gallo 2019). Berry (2015), podcast formatının yalnızca ses, web ve mobil cihazları birleştirmedeğini, aynı zamanda yerleşik medya endüstrisi uygulamalarına meydan okuyarak yıkıcı bir teknoloji olarak hareket ettiğini belirtmiştir. Lindgren'e (2016) göre ise podcastler geleneksel haber formatlarının yerini almasa da sosyal medya platformları tarafından giderek daha fazla bulandırılan bir alanda gazeteciliğin erişimini genişletmektedir. Lindgren (2016), kurgusal olmayan anlatı podcastlerinin yükselişini, ortamın benzersizliğinden kaynaklanan ve daha kişisel hikaye anlatımına izin veren kültürel bir fenomen olarak tanımlamaktadır.

Podcast yayın içerikleri, senaryolu kurgusal şovlardan çözülmemiş gizemlere, röportajlara ve serbest fikir görüş tartışmalarına kadar uzanan çeşitlilikte bir içeriğe sahiptir. Geleneksel medya haber kuruluşları, gündeme ilişkin haber içeriklerine daha fazla bağlam sağlayan epizodik podcast yayınları üreterek ilgili eğlence programlarının başarı ipuçlarını takip etmektedir (Nee ve Santana, 2021: 5).

2002 yılında National Public Radyo tarafından yayınlanan RadioLab, bilimsel ve felsefi nitelikteki konulara odaklanmak için konuşmalı hikâye anlatımını kullanan ilk podcasttir. RadioLab, hem This American Life'a bağlı bir radyo formatı hem de bir podcast versiyonu olmasına rağmen, yapımcılar Spinelli ve Dann'a (2019), formatın daha gayri resmi doğası nedeniyle podcast ile daha fazla özgürlük aldıklarını ifade etmişlerdir. Spinelli ve Dann, RadioLab'ın podcastinin başarısını, konuşma düzenleme, iyi geliştirilmiş bir anlatı, sahne ayarı ve dramatik gerilim gibi ağır üretim değerlerine ve bunların hepsini ortak sunucular ve uzmanlarla samimi bir sohbet biçiminde paylaşılmasını bağlamaktadır (Nee ve Santana, 2021: 6). 2014 yılında NPR araştırmacı gazetecilik üzerine hazırlanan gerçek suç podcasti *Serial* podcast yayıncılığının sağladığı olanakları çeşitli biçimlerde kullanmaktadırlar (Spinelli ve Dann,

2019). Ayrıca 2017 yılında New York Times, artık gazetesinin hedef kitesini aşan ve insanları Times web sitesine çeken *The Daily* haber podcastini yayınlamıştır.

The New York Times, BBC, NPR, iHeartMedia gibi geleneksel medya kurumları, geleneksel mecralarının yanı sıra podcast formatında da içerik üretmeye ve yayınlamaya başlayarak podcast akımına dâhil olmuşlardır. BBC, NPR gibi bu alanda öncü konumda olan kurumların yanı sıra The Washington Post, The Economist, The Financial Times, The Guardian gibi gazeteler de kendi podcastlerini üretmeye başlamıştır (Yücel, 2020: 1308).

Podcast yayıncılığı Türkiye’de de gelişmekte olan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerika, İngiltere gibi ülkelerle kıyaslandığında sayısı az olsa da Türkiye’de podcast yayıncılığı giderek popüler hale gelmektedir. Özellikle Covid-19 pandemi süreci ve sonrasında podcast yayınlarının Türkiye’de giderek popüler hale geldiği bilinmektedir. Türkiye’de müzikten radio tiyatrosuna, romanların seslendirilmesinden röportaj kayıtlarına kadar geniş yelpazeli podcast içeriklerine sahip TRT içerikleri bu alanda öncü olarak gösterilmektedir (Çaylak, Sevin ve Karaahmetoğlu, 2021).

Geleneksel medya kurumları hem genç nesil ile etkileşim kurmak hem de dijital içerik platformlarına yönelik içerikler üreterek bu platformlarda varlığını sürdürebilmek, kurum imajını güçlendirmek gibi amaçlarla ilgili mecraları kullanmaktadırlar. Ayrıca bağımsız gazeteciler de tematik ve niş alanlara yönelik görüş, öneri, yorum ve değerlendirmelerini podcast yayıncılığında eşik beklencilerinin filtrelerine takılmadan özgürce paylaşabilmektedirler.

ARAŞTIRMA

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, yeni bir alternatif medya olarak hayatımıza giren, etkinliği ve yaygınlığı her geçen gün artan podcast yayıncılığın doğasını, haberciliğe olan katkılarını, haber mecrası olarak etkinliğini ve Türkiye’de gerek gazeteciler gerekse de haber kurumları tarafından podcast aracılığı ile yapılan dijital haberciliğin yansımalarını irdelemektir.

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu bağlamda çalışma kapsamında haber takipçileri tarafından en çok dinlenen MedyaScope, Kısa Dalga, Ünsal Ünlü ve Nevşin Mengü tarafından hazırlanan podcastler 1 Haziran ila 30 Haziran 2022 tarihleri arasında kategorisel sınıflandırma ve içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu araştırmanın yöntemi Carvalho, Aguiar ve Maciel tarafından 2009 yılında ortaya konan podcast sınıflandırma sistemi temel alınarak ve bu sisteme yeni geliştirmeler eklenerek gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Carvalho, Aguiar ve Maciel’in geliştirdiği sınıflandırma yöntemine ek olarak podcast yayınların ortalama yayın süreleri, podcast yayınlarında bir haberin ortalama süresi, program başına düşen haber sayısının haber kategorileri bazında dağılımı, program başına düşen haber sayısının haber kategorileri dağılım oranları, program başına düşen haber sayısının haber kategorilerindeki süre dağılımı çalışmanın yazarları tarafından eklenmiştir. Bu bağlamda geliştirilen yöntemin güncel olması ve araştırmaya uyarlanabilirliği hususları dikkate alınarak podcast programları kategorisel sınıflandırma ve içerik analizi yöntemi ile irdelenmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Türkiye’de yayınlanan ve takipçilerine haber içeriği sunan podcastler oluşturmaktadır. Ancak evrenin tümünü gözlemlemek zaman ve bütçe kısıtları nedeniyle mümkün olmamaktadır. Çalışmada kolayda örnekleme yöntemiyle evreni iyi temsil ettiği öngörülen ve haber takipçileri tarafından en çok dinlenen (Marketing Türkiye, 2022) gazeteciler tarafından hazırlanan iki podcast (Ünsal Ünlü, Nevşin Mengü) ve medya platformları tarafından yayınlanan iki podcast (MedyaScope-Güne Başlarken, Kısa Dalga) örneklem grubu olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda MedyaScope tarafından yayınlanan; Dip Çizgi, Spektrum, Ve Fakat programları aktif yayın yapmadıkları için Gomaşinen ve Hafta Sonu Yazıları ise gündem takibi konusunda günceli yansıtmadığı

için değerlendirme dışında kalmıştır. Bu bağlamda çalışma kapsamında; “Ünsal Ünlü”, MedyaScope tarafından yayınlanan “Güne Başlarken”, “Kısa Dalga Podcast”, “Nevşin Mengü Soruyor” olmak üzere toplam dört podcast programı irdelenmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Gazeteci Ruşen Çakır tarafından 20 Ağustos 2015’te kurulan MedyaScope bünyesinde *Dip Çizgi*, *Gomaşinen*, *Güne Başlarken*, *Hafta Sonu Yazıları*, *Spektrum*, *Ve Fakat* olmak üzere altı podcast yayını bulundurmaktadır. *Dip Çizgi*; Efecan Yavaşgel, Togan Karataş ve Orçun Onat Demiröz tarafından basketbol maç karşılaşmaları ve basketbol takımlarının, sporcularının, koçlarının performans değerlendirmelerinin yapıldığı niş ve dikey basketbol sever kitleye hitap eden tematik spor haberciliği podcast programıdır. *Spektrum*, Medyascope’un her hafta dünya gündemini meşgul eden bir konunun detaylarıyla incelendiği bir podcast programıdır. Sema Kızıllarslan ve Cemalettin Taşçı ile hazırlanan sadece üç bölüm yayınlanan *Ve Fakat* podcast programı dış politika ve iç politikaya ilişkin gelişmelerin değerlendirildiği bir programdır. *Dip Çizgi*, *Spektrum*, *Ve Fakat* podcastleri aktif olarak içerik üretmediği için değerlendirmeye dâhil edilmemiştir. Gazeteci Ruşen Çakır tarafından yayınlanan *Gomaşinen* ve *Hafta Sonu Yazıları* podcast programlarının haftalık yayın yapması ve zaman zaman gündem dışı içeriklere sahip olması nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır.

Bu bağlamda güncel olarak yayınlanan, haber takipçilerine günlük gelişmelere, haberlere ilişkin içerikler sunan dört podcast programı çalışma kapsamında analiz edilmiştir. Podcast programları incelenirken çalışma yöntemini oluşturan Carvalho, Aguiar ve Maciel’in öne sürdüğü sınıflandırma şablonunun dışında da söz konusu yayınlar bazı kriterlere göre sınıflandırılmıştır. Çalışma kapsamındaki podcast haber yayınlarının içerikleri haber kategorileri dağılımı sayıları ve süreleri (dk) temel alınarak da içerik analizi yöntemiyle irdelenmiştir.

Aşağıdaki Tablo 1’de çalışma kapsamında incelenen podcast programlarının yayıncı adı, podcast adı, yayın başlangıç tarihi, yayın sayısı, yayın periyodu ve yayına hazırlayanların bilgileri yer almaktadır.

Tablo 1. Podcast yayınlarının adı, ilk yayın tarihi, yayın sayısı, periyodu, hazırlayan adları

Yayıncı Adı	Podcast Adı	İlk Yayın Tarihi	Yayın Sayısı	Yayın Periyodu	Yayına Hazırlayanlar
Ünsal Ünlü	Unsal Unlu	8.05.2020	929	Günlük (günde iki)	Ünsal Ünlü
MedyaScope	Güne Başlarken	14.06.2021	221	Günlük	Gamze Elvan
Kısa Dalga	Kısa Dalga Podcast	11.12.2019	1020	Günlük	Demet Bilge Erkasap
Nevşin Mengü	Nevşin Mengü Soruyor	21.02.2022	14	Haftalık	Nevşin Mengü

Gazeteci Kemal Göktaş’ın kurucusu ve genel yayın yönetmeni olduğu, haber ağırlıklı ve bağımsız bir podcast platformu olmayı hedefleyen Kısa Dalga Podcast, Aralık 2019 yılında yayın hayatına başlamıştır. Çalışma kapsamında incelenen podcast programları içerisinde en eski yayın geçmişine sahip olması ve haber takipçilerine günlük periyotta içerik sunması nedeni ile en yüksek yayın sayısına sahiptir. Yayın sayısı bakımından Kısa Dalga Podcast’i ikinci sırada gazeteci Ünsal Ünlü tarafından hazırlanan ve aynı zamanda yayıncısının adını taşıyan *Unsal Unlu* programı 929 yayın sayısı ile yer almaktadır. Benzer şekilde *Unsal Unlu* podcast programının ikinci en eski yayın tarihine sahip olması ve günlük hatta zaman zaman günde iki kere program sunmasının da yayın sayısının yüksek olmasında katkısı bulunmaktadır. Bu bağlamda yayın başlangıç tarihinin geçmişe dayanması ve günlük olarak yayınlanan podcastlerin program sayılarının diğerlerine kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir.

MedyaScope'nin yayınladığı ve Gamze Elvan tarafından hazırlanan *Güne Başlarken* programı da 221 yayın sayısı ile üçüncü sırada yer almaktadır.

Uzun yıllar Trend Topic programının sunuculuğunu yapan Nevşin Mengü tarafından hazırlanan *Nevşin Mengü Soruyor* podcast programı ise yayın başlangıç tarihinin yakın zamana dayanması ve haftalık olarak içerik paylaşması nedeniyle yayın sayısı bakımından son sırada yer almaktadır.

Güncel olarak hazırlanan podcast yayınlarının periyoduna bakıldığında; günlük, haftalık, iki haftalık, aylık olarak haber takipçileriyle bulunduğu görülmektedir. Ünsal Ünlü tarafından hazırlanan *Unsal Unlu* podcast programının günde iki kez yayın yaptığı görülmektedir. İçerik açısından incelendiğinde ise ilgili yayınlardan birinin *Gazetelerin Yazdıkları-Yazamadıkları* adlı podcast programında Ünlü, ulusal gazetelerin birinci sayfalarında yer alan haber içeriklerini kendi kişisel görüşleri doğrultusunda yorumlayarak takipçilerine aktarmaktadır. Diğer podcast programında ise dosya haber olarak bir haberi ele alarak ilgili habere ilişkin değerlendirmelerini paylaşmaktadır.

Çalışma kapsamında ele alınan podcast yayınlarının ortalama yayın süreleri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Podcast yayınların ortalama yayın süreleri

Podcast Adı	Ortalama Yayın Süreleri
Unsal Unlu	Günde iki podcast: 68 dakika ve 24 dakika
MedyaScope Güne Başlarken	11 dakika
Kısa Dalga Podcast Bülten	10 dakika
Nevşin Mengü Soruyor	60 dakika

Podcast programlarının ortalama yayın süre dağılımına baktığımızda *Unsal Unlu* programının *Gazetelerin Yazdıkları-Yazamadıkları* adlı yayını ortalama 68 dakika ile en uzun yayın süresine sahip olduğu görülmektedir. *Nevşin Mengü Soruyor* programı ortalama 60 dakika ile ikinci sırada yer alırken, MedyaScope tarafından yayınlanan *Güne Başlarken* programı ile Kısa Dalga Podcast Bülten birbirine benzer şekilde 10-11 dakika gibi orta uzun olarak tanımlanan sürede yayın yaptıkları dikkat çekmektedir. Ayrıca *Unsal Unlu* programında dosya haber olarak bir olayı ele aldığı yayınların ortalama 24 dakika orta uzunlukta olduğu saptanmıştır.

Tablo 3. Podcast yayınlarında bir haberin ortalama süresi

Podcast Adı	Ortalama Haber Süresi (dk)
Unsal Unlu	2,83
MedyaScope Güne Başlarken	0,64
Kısa Dalga Podcast Bülten	0,5
Nevşin Mengü Soruyor	20

Çalışmada incelenen podcast programlarında bir haberin ortalama yayın sürelerinin yer aldığı Tablo 3'de elde edilen bulgulara göre *Nevşin Mengü Soruyor* adlı podcast programında yer alan bir haberin ortalama 20 dakika süresince tartışıldığı belirlenmiştir. Bu bağlamda içerik bakımından incelendiğinde ilgili program içerisinde analiz edilen haberler, dosya haber gibi hazırlanmakta ve alanında uzman

davetli konuşmacıların değerlendirmeleriyle konuya ilişkin takipçilere detaylı bilgi paylaşımı yapılmaktadır. *Unsal Unlu* programında ise bir haber ortalama 2,83 dakika boyunca Ünlü tarafından değerlendirilmektedir.

Güne Başlarken ve *Kısa Dalga Podcast Bülten* programlarında ise benzer şekilde haber başına yaklaşık yarım dakika süre ayrılmakta, ilgili programların içeriğinde haber takipçilerine güncel haberler gazete başlıklarının sunucu tarafından okunması ile aktarılmaktadır. Programların içerikleri incelendiğinde her iki podcast programında, program sunucusu haber içeriğine kişisel fikir ve görüşünü paylaşmadan sadece bilgi vermek amacıyla haber başlıklarını aktardığı saptanmıştır.

Tablo 4. Program başına düşen haber sayısının haber kategorileri dağılımı

Haber Kategorileri Ortalama Dağılımları	Unsal Unlu	MedyaScope Güne Başlarken	Kısa Dalga Podcast Bülten	Nevşin Mengü Soruyor
Gündem	11,9	5,8	5,2	1,5
Dünya	0,0	3,7	5,9	0,4
Ekonomi	6,8	1,9	4,8	0,6
Spor	0,0	2,0	0,0	0,2
Sağlık	3,2	1,2	0,9	0,0
Hava Durumu	0,0	1,0	0,0	0,0
Kültür-Sanat	0,0	0,0	0,0	0,0
Magazin	2,1	0,0	0,0	0,0
Yaşam	0,0	1,4	3,2	0,3
Toplam	24,0	17,0	20,0	3,0

Podcast program başına düşen haber sayısı incelendiğinde 24 haber içerik paylaşımı ile ilk sırada *Unsal Unlu*, 20 haber paylaşımı ile *Kısa Dalga Podcast Bülten* ikinci sırada yer alırken 17 haber paylaşımı ile *Güne Başlarken* üçüncü sırada yer almaktadır (Tablo 4). Çalışmada *Nevşin Mengü Soruyor* programında ortalama üç haberin incelenmesi dikkat çekmektedir. Bu durum ilgili programda bir haberin alanın uzmanları ile birlikte detaylı biçimde ortalama 20 dakika boyunca tartışılarak aktarılmasından kaynaklanmaktadır.

Programlarda yer alan haber sayılarının haber kategorileri bazında dağılımına bakıldığında ise Gündem kategorisinde en fazla habere ortalama 11,9 ile *Unsal Unlu* yer vermektedir. Sırasıyla 5,8 ile *Güne Başlarken*, 5,2 ile *Kısa Dalga Podcast Bülten* takip etmektedir. Dünya kategorisinde ortalama 5,9 ile en fazla haber içeriğini *Kısa Dalga Podcast Bülten* paylaşırken, ilgili kategoride *Unsal Unlu*'nun haber içeriği paylaşımında bulunmaması dikkat çekmektedir. Bu bağlamda *Unsal Unlu*'nun haber değerlendirmelerinde dış politikaya ilişkin gelişmelere yer vermediğini söylemek mümkündür.

Çalışmada öne çıkan bir diğer nokta ise ekonomi kategorisinde ortalama 6,8 haber paylaşımı ile *Unsal Unlu* ilk sırada yer alırken, 4,8 haber paylaşımı ile *Kısa Dalga Podcast Bülten* ikinci sırada yer almaktadır. Spor kategorisinde *Unsal Unlu* ve *Kısa Dalga Podcast Bülten* programlarının haber içeriği paylaşmaması dikkat çekmektedir. Hava durumu kategorisinde sadece *Güne Başlarken* programı haber içeriği paylaşımı yapmaktadır. Benzer şekilde magazin kategorisinde sadece *Unsal Unlu*'nun ortalama 2,1 haber paylaştığı saptanmıştır. Çalışmada dikkat çeken unsurlardan biri ise kültür-sanat haberlerine ilişkin analiz edilen dört podcast programı da takipçilerine haber içeriği paylaşımında bulunmamaktadır.

Tablo 5. Program başına düşen haber sayısının haber kategorileri dağılım oranları

Haber Kategorileri Ortalama Dağılımları	Unsal Unlu	MedyaScope Güne Başlarken	Kısa Dalga Podcast Bülten	Nevşin Mengü Soruyor
Gündem	49,6%	34,1%	26,0%	50,0%
Dünya	0,0%	21,8%	29,5%	13,3%
Ekonomi	28,3%	11,2%	24,0%	20,0%
Spor	0,0%	11,8%	0,0%	6,7%
Sağlık	13,3%	7,1%	4,5%	0,0%
Hava Durumu	0,0%	5,9%	0,0%	0,0%
Kültür-Sanat	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Magazin	8,8%	0,0%	0,0%	0,0%
Yaşam	0,0%	8,2%	16,0%	10,0%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Her bir podcast programında yayınlanan haber sayılarının haber kategorileri bazında dağılım frekansı analiz edildiğinde *Unsal Unlu* (%49,6) ve *Nevşin Mengü Soruyor* (%50) programlarının yaklaşık yarısının gündem kategorisinde haber içeriği paylaşması dikkat çekmektedir (Tablo 5). Bu bağlamda gazeteciler tarafından hazırlanan podcast program içeriklerinde ağırlıklı olarak ülke gündeminde yer alan haberlere ilişkin içeriklerin haber takipçileriyle paylaşıldığını söylemek mümkündür. Diğer taraftan *Kısa Dalga Podcast Bülten* programında yayınlanan haber içeriklerinin %29,5'i dünya kategorisinde olması, haber takipçilerine dış politika haberlerini ağırlıklı olarak aktarması dikkat çekmektedir. *Unsal Unlu* programında dünya kategorisinde haber içeriği paylaşılmaması dikkat çekmektedir. Benzer şekilde ilgili programda spor, hava durumu, kültür-sanat ve yaşam haber kategorilerinde de haber paylaşımı yapılmazken magazin kategorisinde haber paylaşımı yapan tek podcast programı olması çalışmanın dikkat çeken unsurlarından biridir.

Güne Başlarken programı takipçilerine hava durumu haberleri aktaran tek program olduğu görülmektedir. İlgili programda kültür - sanat ve magazin haberlerine yer verilmediği görülmüştür. Ekonomi kategorisinde *Unsal Unlu* %28,3 ile ilk sırada yer alırken sırasıyla %24 ile *Kısa Dalga Podcast Bülten*, %20 ile *Nevşin Mengü Soruyor* ve son olarak %11,2 ile *Güne Başlarken* yer almaktadır. Spor kategorisinde sadece *Güne Başlarken* ve *Nevşin Mengü Soruyor* programlarının haber aktarması dikkat çekmektedir.

Haber kategorileri frekans dağılımları irdelendiğinde genel olarak gündem, ekonomi, dünya, sağlık kategorilerine ilişkin haberler ağırlıklı olarak paylaşılırken spor, hava durumu, kültür-sanat ve magazin türlerinde haber içeriklerinin az sayıda yayınlandığı ya da hiç yayınlanmadığı belirlenmiştir.

Tablo 6. Program başına düşen haber sayısının haber kategorilerindeki süre dağılımı

Haber Kategorileri Dağılımlarının Ortalama Süreleri (dk)	Unsal Unlu	MedyaScope Güne Başlarken	Kısa Dalga Podcast Bülten	Nevşin Mengü Soruyor
Gündem	33,7	3,8	2,6	30,0
Dünya	0,0	2,4	3,0	8,0
Ekonomi	19,3	1,2	2,4	12,0
Spor	0,0	1,3	0,0	4,0
Sağlık	9,1	0,8	0,5	0,0
Hava Durumu	0,0	0,6	0,0	0,0
Kültür-Sanat	0,0	0,0	0,0	0,0
Magazin	5,9	0,0	0,0	0,0
Yaşam	0,0	0,9	1,6	6,0

Program başına düşen haber sayılarının haber kategorileri bazındaki süre dağılımları incelendiğinde (Tablo 6); *Unsal Unlu* programının yaklaşık 34 dakikasını gündem, 20 dakikasını ekonomi, yaklaşık 10 dakikasını sağlık ve 6 dakikasını magazin haberlerine ayırdığı görülmüştür. *Unsal Unlu* ve *Nevşin Mengü Soruyor* programlarının gündem kategorisinde en az 30 dakika haber içeriği aktardığı saptanmıştır. Bu durumun her iki podcast program yayın sürelerinin uzun olmasından kaynaklandığını ve takipçileri gündeme ilişkin detaylı bilgilendirme amacıyla yayın yaptıklarını söylemek mümkündür. *Güne Başlarken* ortalama 11 dakikalık program süresinin yaklaşık dört dakikasını (3,8 dk) gündem, yaklaşık iki buçuk dakikasını dünya haberlerine ayırmıştır. Spor (1,3 dk) ve ekonomi (1,2 dk) haberleri birbirine yakın sürede yayınlanmıştır.

Kısa Dalga Podcast Bülten ortalama 10 dakikalık program süresinin üç dakikasını dünyadaki gelişmelere yönelik haberlere ayırırken yaklaşık iki buçuk dakikasını gündem haberlerine ayırması dikkat çekmektedir.

Nevşin Mengü Soruyor ortalama bir saat süren program süresince dosya haber olarak belirlediği gündeme ilişkin haberi yarım saat paylaşırken yaklaşık 12 dakika ekonomi, 8 dakika dünya, 6 dakika yaşam ve 4 dakika spor haberlerine ilişkin içerik sunduğu belirlenmiştir.

Çalışmada dikkat çeken nokta; gazeteciler tarafından hazırlanan podcast programlarının medya platformları tarafından yayınlanan podcast programlarına göre daha fazla ülke gündemine ilişkin gelişmeleri konu aldığını, alan uzmanlarını davet ederek uzman görüşleri doğrultusunda dosya haber niteliğinde haberi detaylarıyla yorumlayarak takipçilere aktardığı belirlenmiştir.

Medya platformlarının podcastleri olan *Güne Başlarken* ve *Kısa Dalga Podcast Bülten* gerek yayın süreleri gerekse de haber kategorilerinin süre dağılımı bakımından birbirine benzerlik göstermektedir. Her iki podcast yayını da haber tüketicilerine yaklaşık 10 dakika içerisinde güncel gelişmelere dair haber başlıklarını özet biçimde aktarmaktadır.

Tablo 7. Podcast yayınlarının içerik türü, içerik amacı, içerik üretici ve yayın stili

Podcast Adı	İçerik Türü	İçerik Amacı	İçerik Üreticisi	Yayın Stili
Unsal Unlu	Değerlendirme/ Yorum	Bilgilendirmek, Bir olayı analiz etmek, Fikir ve Bilgi Paylaşımında Bulunmak, Harekete Geçirmek	Bireysel	Bireysel
MedyaScope/Güne Başlarken	Bilgilendirici	Bilgilendirmek, Haberdar Etmek	Bireysel	Kurumsal
Kısa Dalga Podcast/Bülten	Bilgilendirici	Bilgilendirmek, Haberdar Etmek	Bireysel	Kurumsal
Nevşin Mengü Soruyor	Değerlendirme/ Yorum	Bilgilendirmek, Bir olayı analiz etmek, Fikir ve Bilgi Paylaşımında Bulunmak	Çoklu	Bireysel

Çalışma kapsamında analiz edilen podcast yayınlar içerik türü açısından incelendiğinde (Tablo 7), gazeteciler tarafından hazırlanan *Unsal Unlu* ve *Nevşin Mengü Soruyor* programlarının haber içeriklerine yönelik olarak program üreticisinin ve davetli uzman konukların habere ilişkin fikir, görüş, değerlendirme ve yorum içeriği paylaştığı, medya platformu tarafından hazırlanan *Güne Başlarken* ve *Kısa Dalga Podcast Bülten* programlarının ise daha çok haber başlıklarının okunarak haber takipçilerini bilgilendirici ve haberdar edici yayın yaptıkları saptanmıştır.

Podcast yayınları içerik amaçları açısından incelendiğinde ise *Unsal Unlu* ve *Nevşin Mengü Soruyor* programlarının habere konu olan olayı, gelişmeyi analiz ettiği, ilgili olaya ilişkin kişisel görüşleri ya da uzman görüşlerini paylaşarak fikir paylaşımında bulunarak takipçileri bilgilendirme amaçlı yayın yaptıkları saptanmıştır. *Güne Başlarken* ve *Kısa Dalga Podcast Bülten* programlarında ise ulusal basında yer alan haber başlıkları program sunucusu tarafından okunarak haber takipçilerini bilgilendirmek ve haberdar etmek amaçlı yayın yaptıkları belirlenmiştir.

İçerik üreticisi bakımından incelendiğinde *Unsal Unlu*, *Güne Başlarken* ve *Kısa Dalga Podcast Bülten* programlarının *bireysel* olarak hazırlandığı görülürken sadece *Nevşin Mengü Soruyor* programının *çoklu* olarak diğer bir ifadeyle program süresince birden fazla kişi tarafından içerik aktarıldığı gözlenmiştir. Çalışmada, *topluluk* tarafından üretilen herhangi bir podcast yayına rastlanmamıştır.

Nevşin Mengü Soruyor programının içerik üreticisinin *çoklu* olan yapısı, ilgili programın her sayısına alanında uzman konukların davet edilerek Mengü ile söyleşi ve röportaj şeklinde yayın akışına sahip olmasından kaynaklandığı saptanmıştır. Podcast programına davet edilen konuk profilleri incelendiğinde konukların gazeteci, akademisyen, ekonomist, siyaset bilimci, bürokrat, yazar, milletvekili, avukat, tarihçi vb. gibi uzmanların yorum ve değerlendirmeleriyle gündeme ilişkin olay ve gelişmelerin derinlemesine tartışıldığı, fikir, görüş, tedbir ve çözüm önerilerinin yer aldığı saptanmıştır. Podcast programların yayın stili incelendiğinde ise gazeteciler tarafından hazırlanan (*Unsal Unlu* ve *Nevşin Mengü Soruyor*) programların *bireysel* olarak hazırlandığı görülürken medya platformlarının podcastleri olan *Güne Başlarken* ve *Kısa Dalga Podcast Bülten* programların *kurumsal* olduğu yani bir medya yapısı altında oluşturulduğu görülmüştür. Ülkemizde özellikle gazeteci kökenli kişilerin daha çok *bireysel* olarak podcast içerik üretimi ile takipçilerine kişisel görüş ve fikirleri ile birlikte haber aktarması son yıllarda giderek artmaktadır.

SONUÇ

Yeni iletişim teknolojilerinin beraberinde getirdiği dijitalleşme çağında gazetecilik pratikleri ve vatandaşların haber tüketim alışkanlıkları da hızla değişmektedir. Bu bağlamda gazetecilerin, medya platformlarının ve haber kurumlarının çalışma biçimleri, haber yayma pratikleri, haber yayma mecraları, haber takipçi profilleri, takipçilerin haber tüketim tercihleri ve beklentileri değişkenlik göstermektedir. İçinde bulunduğumuz dijital çağda medya kurumları, medya platformları ya da gazeteciler, takipçilerine düz yazıdan oluşan haberler yerine ses ve nadiren video dosyalarının bulunduğu haber içeriklerini RSS, internet vb. teknolojiler aracılığı ile MP3 player, iPod ve akıllı telefon vb. taşınabilir cihazlar ile kullanımına sunmaktadır.

Günümüzde dijital haberciliğin yapıldığı ve haber tüketicileri tarafından ilgiyle takip edilen alternatif mecralardan birisi de podcast haberciliktir. Podcast haber yayınlarının herkese açık ve ücretsiz olması, zaman ve mekân sınırlılığı olmadan takipçilerine istedikleri tematik ve niş içeriklere ulaşma imkânı tanınması bakımından vatandaşlar bilgi edinmek, gündemi takip etmek, haberdar olmak gibi amaçlarla haber tüketim tercihlerinde de her geçen gün gerek medya platformları tarafından gerekse de bağımsız gazeteciler tarafından hazırlanan podcast haber yayınlarını takip etmektedir.

Yeni bir alternatif medya olarak hayatımıza giren, etkinliği ve yaygınlığı her geçen gün artan podcast yayıncılığın doğasını, haberciliğe olan katkılarını, haber mecrası olarak etkinliğini ve Türkiye’de gerek gazeteciler gerekse de haber platformları tarafından yapılan podcast haberciliğinin yansımaları irdelenmiştir.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre gazeteciler tarafından hazırlanan podcast programlarının, medya platformları tarafından yayınlanan podcast programlarına göre yayın süresi bakımından daha uzun olduğu ve kategori bakımından ülke gündemine ilişkin gelişmeleri daha fazla konu aldığı belirlenmiştir. Gazeteciler tarafından hazırlanan podcast programlarında, alanında uzman kişileri davet ederek onlarla sohbet ve röportajlar gerçekleştirilerek uzun olan yayın süresine rağmen dinleyicilerin ilgisini canlı tutacak biçimde gerçekleştirildiği gözlenmiştir. Bu bağlamda ilgili programlarda uzman görüşleri doğrultusunda dosya haber niteliğinde haber içerikleri detaylarıyla yorumlanarak takipçilere aktarılmaktadır.

Medya platformlarının podcastleri olan *Güne Başlarken* ve *Kısa Dalga Podcast Bülten* gerek yayın süreleri gerekse de haber kategorilerinin süre dağılımı bakımından birbirine benzerlik göstermektedir. Her iki podcast yayını da haber tüketicilerine yaklaşık on dakika içerisinde güncel gelişmelere dair haber başlıklarını özet biçimde aktarmaktadır.

Haber kategorileri frekans dağılımları irdelendiğinde genel olarak gündem, ekonomi, dünya, sağlık kategorilerine ilişkin haberler ağırlıklı olarak paylaşılırken spor, hava durumu, kültür-sanat ve magazin türlerinde haber içeriklerinin az sayıda yayınlandığı ya da hiç yayınlanmadığı belirlenmiştir.

Çalışmada dikkat çeken noktalardan biri program üreticilerinin cinsiyet dağılımına bakıldığında kadın ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ancak aktif olmaması nedeniyle çalışma kapsamına dâhil edilmeyen *Dip Çizgi* podcast program hazırlayanların tamamının erkek olması dikkat çekmektedir. Diğer taraftan içerik üreticisi bakımından *çoklu* olarak diğer bir deyişle program süresince birden fazla kişi tarafından içerik aktarılan tek program olan *Nevşin Mengü Soruyor* programına davet edilen konuklar ile dengeli bir cinsiyet dağılımı bulunduğu belirlenmiştir. Çalışmada, *topluluk* tarafından üretilen herhangi bir podcast yayına rastlanmaması da dikkat çeken diğer bir unsurdur. Türkiye’de medya platformları tarafından üretilen podcastlerin ilgili platformun radyo içeriğinin ya da YouTube içeriğinin aynı şekilde yayınlanması diğer bir deyişle yalnızca podcast haberciliğine özel olarak üretilmeyerek ikinci kaynaklardan üretilen içerik olması ülkemizde podcast yayınlarının bu bağlamda nitelik açısından yetersiz olduğunu göstermektedir. Türkiye’deki podcast haber programları yurt dışı podcast haber programları ile karşılaştırıldığında gerek nitelik gerekse de nicelik ve kategori çeşitliliği bakımından yetersiz olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra gazeteciler tarafından hazırlanan *Unsal Unlu* ve *Nevşin*

Mengü Soruyor program içeriklerinin sadece podcast mecrasına özel olarak birincil kaynak içerik kullanılarak üretilmesi ve bu türden podcast yayınların artması podcast haberciliğin geleceği açısından umut vericidir.

KAYNAKÇA

Berry, R. 2015. A Golden age of Podcasting? Evaluating Serial in the Context of Podcast Histories. *Journal of Radio & Audio Media*, 22 (2), 170–178.

Bonini, T. (2015). The ‘Second Age’ of Podcasting: Reframing Podcasting as a New Digital Mass Medium. *Quaderns Del CAG*, 41(18), 21-30.

Budak, E. (2022). Teknolojik Yeniliklerin Yarattığı Yeni Habercilik Formları Üzerine Bir İnceleme: Türkiye’de Podcast Haberciliği. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1, 1-20.

Carvalho, A. A., Aguiar, C., & Maciel, R. (2009). A Taxonomy Of Podcasts And Its Application To Higher Education. *ALT-C 2009 "Indreams begins responsibility"*, Manchester, pp: 132-140.

Çaylak, M., Sevin, S., Karaahmetoğlu, C. (2021). Yayıncılığın Yükselen Yıldızı: Podcast. Erişim adresi: <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/yayinciligin-yukselen-yildizi-podcast-586874.html>

Çil, S. (2021). İşitsel Bir Dijital Medya Türü Olarak Podcast Yayıncılığı. Serdar Çil ve Onur Akyol (Ed.), *Medya ve İletişim Çalışmaları*, (s. 27-47) içinde. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Doyle, B. (2019). The first podcast. *TheTilt*. Erişim adresi: <https://www.thetilt.com/content/the-first-podcast>

Lindgren, M. (2016). Personal Narrative Journalism and Podcasting. *Radio Journal: International Studies in Broadcast & Audio Media*, 14 (1), 23–41.

Marketing Türkiye (2022). En Çok Dinlenen Podcastler Hangileri? <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/en-cok-dinlenen-podcastler/>, Erişim Tarihi: 22.06.2022.

Nee, C. R. and Santana, A. D. (2021). Podcasting the Pandemic: Exploring Storytelling Formats and Shifting Journalistic Norms in News Podcasts Related to the Coronavirus, *Journalism Practice*, pp: 1-19.

Newman, N. (2019). *Podcasts: Who, Why, What, and Where? A report by Flamingo commissioned by the Reuters Institute for the Study of Journalism*. Oxford University.

Newman, N., and N. Gallo. (2019). *News Podcasts and the Opportunities for Publishers. A report by Flamingo commissioned by the Reuters Institute for the Study of Journalism*, Oxford University.

Rebecca C. Nee & Arthur D. Santana (2021): Podcasting the Pandemic: Exploring Storytelling Formats and Shifting Journalistic Norms in News Podcasts Related to the Coronavirus, *Journalism Practice*, pp: 1-19.

Spinelli, M. ve Dann, L. (2019). *Podcasting: The audio media revolution*. Bloomsbury Publishing.

Sullivan, J. L. (2019). The Platforms of Podcasting: Past and Present. *Social Media+Society*, 5 (4), 1-12.

Yücel, R. (2020). Podcast’in Kısa Tarihi: Doğuşu, Yükselişi, Monetizasyonu. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7 (2), 1303-1319.

KONUTUN DÖNÜŞÜMÜNÜ TÜKETİM VE MEDYA ODAĞINDA OKUMAK¹

Esra ORHAN YILMAZ
Artvin Çoruh Üniversitesi, Türkiye
orhanesraa@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7213-2318>

Alım Selin MUTDOĞAN
Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
smutdogan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5845-123X>

<i>Atf</i>	Orhan-Yılmaz, E. & Mutdoğan, A. S. (2022). Konutun Dönüşümünü Tüketim ve Medya Odağında Okumak. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 954-967.
------------	--

ÖZ

Mimarlık ve tasarım alanının başat çalışma konularından olan barınma mekanları, günümüzde yatırım, ekonomi gibi farklı çalışma alanlarının da birincil konusu haline gelmiş, disiplinler arası bir yerde konumlanarak salt biçimsel değişime uğramamış aynı zamanda anlamsal dönüşüm yaşamıştır. Bir yere ait olma mücadelesi ile başlayan bu serüven zamanla mahremiyet, aidiyet, özel alan gibi kavramlar ile eşleşmesine karşın süreç içerisinde kullanıcılarından bağımsız olarak tasarlanan ve sunulan nesnelere evrilmiştir. Söz konusu dönüşüm, Türkiye'nin tarihsel sürecinde ele alındığında, 1980'lerin siyasi ve ekonomik politikalarında yaşanan değişimler ve sonrasında açıkça görülmektedir. Her şeyin nesne olarak görülmesini esas alan yaklaşımların temel amacının tüketim toplumu yaratmak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Topluma tüketimi adapte etmekteki en büyük destek ise medya olmuştur. Bu bağlamda, konutun zamanla bir tüketim nesnesi olarak sunulmasında medyanın nasıl rol oynadığına değinilmiştir. Araştırma, pek çok farklı disiplinde kendisine yer bulan barınma mekanlarının dönüşümü sadece mimari bir perspektiften yorumlamaktan öteye geçerek, çok yönlü yaşanan değişimlere paralel olarak tüketim ve medya odağında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konut, Medya, Tüketim, Tasarım.

¹ Bu makale, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü Doktora Programı kapsamında Doçent A. Selin Mutdoğan danışmanlığında hazırlanan ve yazımı sürmekte olan doktora tezinden üretilmiştir.

UNDERSTANDING THE TRANSFORMATION OF HOUSING FOCUSING ON CONSUMPTION AND MEDIA²

ABSTRACT

Among the dominant study topics in the fields architecture and design, housing spaces have recently become the major subject among various study fields such as investment, economy, and this has not only undergone a stylistic change but also a notional transformation by being placed on an interdisciplinary spot. Having started with the adventure of belonging to a place, although this adventure has been matched with special concepts such as privacy, belonging, and special space, it has evolved into objects designed and introduced independent of the user during this process. When this subject transformation is considered in the historical process of Turkey, it is clearly seen during and after the changes experienced in political and economic policies of 1980s. It would be true to state that the major objective of approaches that view everything as objects is creating a society of consumerism. The media have provided the biggest support in adapting the society to consumption. In this context, how the media have played a role in introducing houses as objects of consumption over time has been mentioned. This study investigates this subject focusing on consumption and media in parallel to the changes experienced in a multifaceted context by getting beyond the interpretation of the transformation of housing spaces solely through an architectural perspective.

Keywords: *Housing, Media, Consumption, Design.*

GİRİŞ

1980'li yıllarda Türkiye tarihinde yaşanan değişimler dikkat çekicidir. Dönemin serbestleşme ve yapısal değişim programlarının amaçlarından birisi, dışa açık ekonomiye geçiş sağlamaktır ki bu da ihracatın özendirilmesiyle ilişkilidir³ (Ersel, 1999: 118). 1980 askeri darbesi sonrasında, serbest piyasa ekonomisine geçilmesiyle birlikte Türkiye, büyük bir dinamizmle beraber dış dünyaya açılmaya tanık olmuştur (Gürbilek, 1992: 19). Yaşanan değişimler, 1950'li yıllarındaki yokluklar ve kuyruklar Türkiye'sinin bolluklar Türkiye'sine dönüşmesine olanak sağlamıştır (Bali, 2002: 61). Yaşanan değişimlere medyanın gücü de eklenince, toplumsal belirleyicilikte medya tartışmasız söz sahibi olmuştur. Kozanoğlu'na (1992:8) göre; Türkiye'de baskın değerler, gündelik kalıplar başta olmak üzere çok fazla şey değişmiştir. Fakat bir şey değişmemiştir; insanlar artık kendi seslerine sahip değildir. Bu sizin sesiniz diye seslenerek, hayatı onlar adına seslendiren birileri⁴ vardır. Başka bir deyişle, toplumun üzerine baştan aşağı inen imajların etkileri yaşamın tüm alanlarına etki etmiştir.

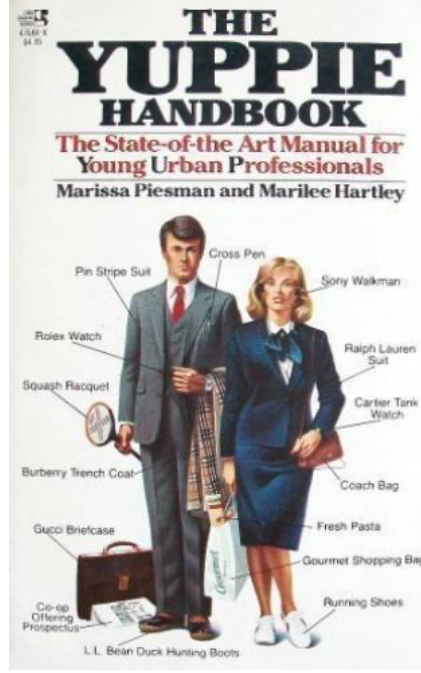
Bu dönemde biçimlenen kültür endüstrisi, imajlar bütününden oluşturulmuştur. Toplumun sunulan imajları hızla içermesi, yadırgamadan kabul etmesi ve gösterilene beğenmesi, gösterilene benzeme eğilimi ve gösterilene tüketmesi Türkiye'deki gündelik hayatı hızlı bir şekilde Amerikanlaştırmıştır. Gündelik yaşamın özendirilmesinde ve tüketimin teşvik edilmesinde etkin olan medya, dönemin

² This article has been created out of the PhD Dissertation, which is being prepared and written under the supervision of Associate Professor A. Selin Mutdoğan under the scope of Doctoral Program of Hacettepe University, Faculty of Fine Arts, Interior Architecture and Environmental Design Department.

³ Dışa açık bir ekonomiye geçiş sağlamak ve ihracatın özendirilmesi için ilk olarak göreceli fiyatlardaki bozuklukların düzeltilmesi yoluna gidildi ve yüksek oranlı bir devalüasyon gerçekleştirildi. İhracatın özendirilmesi amacıyla çeşitli girişimlerde bulunuldu. Yapılan girişimler ile ilgili detaylı bilgi için *1980 Sonrası Serbestleşme Deneyimi* başlıklı yazıya bakılabilir (Ersel,1999: 17-130).

⁴ 1980'ler ve sonrasında elitler, uzmanlar toplumu hem aydınlatma hem de yol gösterme görevini üstlenmiştir (Bali, 2002: 21). Sağlıklı bir yaşamdan cinselliğe, çocuk bakımından eğitime gibi gündelik yaşamın birçok alanında uzmanların görüşleri popülerleşmiştir. Bu yüzden uzmanlık alanları da dönüşmeye başlamıştır. Kurumlarda görevli uzmanlar, serbestleşme eğilimine paralel kurum dışında, ağırlıklı olarak medyada (gazete ve dergiler, televizyon programları, reklamlar) yer almıştır. Bu sayede uzmanların bilgileri hem piyasa ile bütünleşmiş hem de kitlelere ulaşmıştır (Ahıska ve Yenal, 2006: 46-50).

popüler iş adamları, yuppiler⁵, aydınlar, yeni elitler vb. üzerinden topluma yol gösterme misyonunu üstlenmiştir.

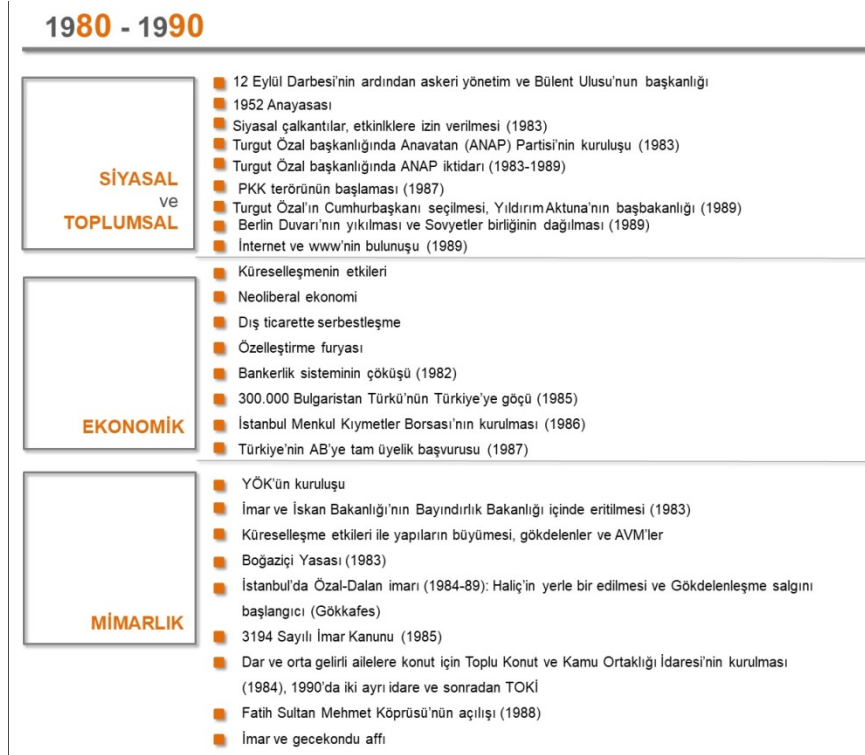

Şekil 1: The Yuppie Handbook: The State of the Art Manual for Young Urban Professionals (Yuppie El Kitabı: Genç Kentli Profosyoneller İçin Son Teknoloji El Kitabı) kapak resmi Lonni Sue Jonson tarafından illüstre edilmiştir.

Kaynak: Piesman ve Hartley (1984).

Literatürde 1980'ler dönemine ait envanter taraması yapıldığında, bu dönemin *decade of privatization* (bireyselleşmenin on yılı), *show of decade* (gösteriş on yılı) ya da *decade of style* (Stillerin on yılı) gibi adlandırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu dönem oldukça havalı ve gösterişli bir geçiş dönemidir. Çünkü her şey gösterilmekte ve görüldükçe değer kazanmaktadır. Bu noktada, sahip olmanın gösterişle kodlandığı söylenebilir.

⁵ Yuppiler (Yuppies), ilk olarak 1983 senesinde, köşe yazarı Bob Greene'nin bir köşe yazısında gelişigüzel şekilde lakap takmak amacıyla kullandığında tespit edildi. Yaklaşık iki ay sonra mizah yazarı Alice Kahn, bu yeni sosyal sınıfı (genç şehirliler profesyoneller) tanımladı ve bir kısaltma olarak *yuppi* geliştirdi. Böylelikle, Kahn medyanın da benimsediği yuppi profili yarattı. Bu yeni sosyal sınıf; uzun saatler tatmin edici olmayan ama karlı işlerde çalışan, lüks boş zaman aktiviteleri ve büyük markaların tüketimi ile var olmaya çalışan gelir durumu genç profesyonellerdir (Schulman, 2019).

Şekil 2: 1980'ler döneminde yaşanan önemli gelişmeler Doğan Hasol'un *20. Yüzyıl Türkiye Mimarlığı* başlıklı kitabından faydalanılarak siyasal ve toplumsal, ekonomik ve mimarlık adı altında şematize edilmiştir.

Kaynak: Kişisel arşiv (2020).

Türkiye tarihinde 1980'ler dönemi, değişim dönemi olarak da adlandırılabilir. Söz konusu değişimin oldukça hızlı gerçekleşmesi, içerisinde çelişkileri barındırması ve gündelik yaşam üzerindeki etkileri düşünüldüğünde oldukça kapsamlı olduğu görülmektedir (Şekil 2). Bu yüzden 1980'ler, Türkiye tarihinde önemli bir toplumsal kırılma noktasını oluşturmaktadır. Kongar (1983: 63), 1970'li yılların sonunda ve 1980'li yıllarda yaşanan değişimi sorgularken değişenin ne olduğunu merak etmektedir ve söz konusu değişimi bu sözlerle ifade etmektedir:

Bu soruya en kısa yanıt 'toplum' olarak verilebilir. Toplumsal değişim en büyük boyutları ile karşımızdadır: Manevi değerler değişmektedir. Üretim ilişkileri değişmektedir. Fizik ve coğrafi çevre değişmektedir. Çünkü yeni ideolojiler, her küçük ayrıntının kendi içinde bir dünya görüşü oluşturmasına yol açacak biçimde ortaya çıkmıştır. Bütün bunların sonunda toplumun sınıfsal yapısı değişmektedir. (Kongar, 1983: 63)

1980'lerden 2000 sonrasına kadar olan süreçte konutun tüketim nesnesine dönüşmesi kronolojik bir okuma üzerinden ele alınarak gerçekleştirilmiştir. Eş zamanlı yaratılan tüketim toplumunun konut ile ilişkisi sorgulanmıştır. Konutun metalaşmasına yönelik gerçekleştirilen çalışmaları eleştirmekten ziyade, bu çalışmaları referans alarak, konutun bir tüketim nesnesi olarak topluma sunulmasındaki aktörün ve metalaşmasındaki aracının izi sürülmüştür. Bu çalışmanın mevcut yazına katkısı ise, tarihsel süreç içerisinde konutun işlevinden ziyade konuta yüklenen değerler üzerinden kazandığı anlamı ele aşmıştır. Buna ek olarak, kullanıcısının yani öznesinin tasarım sürecinde göz ardı edilirken konut sunum biçimlerinde kullanıcıdan ziyade müşteri olarak görülmesi ve bu yaklaşımla geliştirilen konut sunum biçimlerinde merkezi yerde konumlanan medyanın konutların obje olarak sunulmasındaki rolü incelenmiştir.

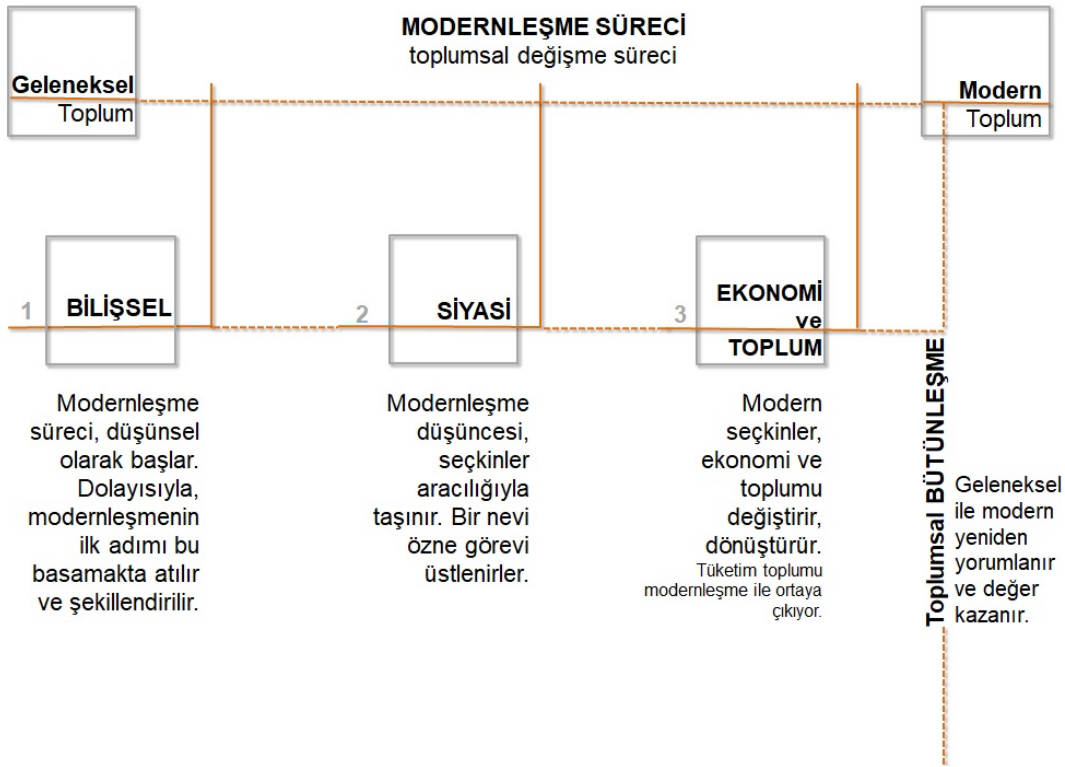
YÖNTEM

Araştırmada medya ve tüketim kavramlarını merkeze alarak, Türkiye’de yaşanan kültürel ve toplumsal değişimlerin konut özelinde nasıl çakıştığı, anlamlandırıldığı ve yeniden üretildiği incelenmiştir. Bu bağlamda, konutun kronolojik gelişiminden ziyade 1980’lerde yaşanan toplumsal değişim ve dönüşüm sürecinden 21. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan süreçte yaşanan değişimlerin, konutlara nasıl yansıdığı, 80’lerde yaratılan tüketim toplumuna ek olarak tüketim ile ilişkisi ve tüm bunların medya ile beraber nasıl yeniden anlam kazandığı ele alınmıştır.

Araştırma kapsamında, yazılı ve görsel veri taranmıştır. Konuta medya ve tüketim odağında yaklaşıldığından, elde edilen ilgili kaynaklar incelenerek analiz edilmiştir. Konutta yaşanan değişimi anlama ve anlamlandırma çabasıyla dolayısıyla niteliksel bir araştırmadır. Nitel araştırma yöntemlerinden ise, doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır.

TÜKETEREK MODERNLEŞME

1980’li yıllarda yaratılmak istenen modern toplum ve modern birey, kısacası modernleşme sürecinde, toplumsal değişimin başlangıcı düşünsel alandır (Şekil 3). Toplumsal değişimin taşıyıcı öznesiyse modern seçkinler oluşturmaktadır. Zaman içerisinde, toplumun geleneksel değerleri ile modern değerler yeniden yorumlanarak süreç tamamlanır. Şüphesiz, her ülkenin bu süreci tamamlama biçimi ve zamanı farklılıklar içermektedir. Geleneksel toplumların kendi iç dinamikleriyle modernliğin doğduğu ilk ülkeler (İngiltere, Fransa gibi) haricinde dünyadaki diğer bütün ülkeler, modernliği ithal etmiştir (Alpkaya, 2019: 8).

Şekil 3: Faruk Alpkaya'nın *Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme* başlıklı yazısında (2019) anlatılan modernleşme süreci; bu sürecin gerçekleşmesinde rol oynayan basamaklar ve bu basamakların üstlendiği rol araştırmacı tarafından şematize edilmiştir.

Kaynak: Kişisel Arşiv (2021).

Modern denilen şey, aslen ilerlemeci bir düşünceyi benimsemektedir. Bu nedenle, bir şekilde gelecekle kodlandırılmıştır. Geleceğin, her zaman geçmişten ve bugünden daha iyi olacağı vaadinde bulunmuştur. Modernleşme ithal edilince, tüm bu söylemler de ithal olmuştur. Vaat edilen düşüncelerin toplumda kabul görmesi, toplum tarafından benimsenmesi adına batı toplumunun modern yaşamı özendirilmiştir. Bu modernleşme ise, tüketimle mümkün kılınmıştır. Şumnu'nun (2021) da belirttiği üzere, tüketim ve tüketime ilişkin kavramlar modernleşme sürecinde sık sık duyulmuş, hatta tüketim modernleşmeyle ortaya çıkmıştır.

Tüketim toplumu oluşturmak kolay olmamıştır. Topluma tüketimi adapte etmek için ithal alkol, sigara, blue jean vb. ürünlerden fazlası ve köklü değişimler gerekmiştir. Tüketilmesi istenilen ürünlerin gündelik hayata adapte edilmesi, ihtiyaç(mış) gibi sunulması, bu ürünlerin özendirilmesi gerekmiştir. İthalatın serbest bırakılmasıyla reklam sektörü de gelişmiştir. Bu sayede, tüketim odaklı bir toplumu yönlendirmenin etkili silahlarından birisi de medya olmuştur. Gürbilek'in (1992: 37-39, 41) ifade ettiği üzere; dünya ile olan ilişkimizin özünde seyretme ilişkisine dönüşmesinde, yeni gelişen reklamcılığın önemli etkisi olmuştur. Bu dönemde temelleri atılan modern tüketim toplumu, engin bir gösterge imparatorluğu ile birlikte kurulmuştur. Öyle ki, sözün geçersiz olduğu başka bir deyişle hükmünü kaybettiği, imgeye dönüştüğü toplum olmuştur. Topluma sunulan salt nesnelere olmamış, aynı zamanda toplum da sunum nesnesine dönüşmüş yani vitrinleşmiştir.

1980'li yıllarda yaratılmak istenen tüketim toplumu fikri için salt ithalatın serbestleşmesi yeterli olmamıştır. Buna ek olarak, tüketime hız kazandırılması gerekmiştir. Tüketicinin profiline uygun ürünler piyasaya sürülerek tüketimi hızlandırmak için kapsamlı piyasa araştırmaları yapılmıştır. Türklerin, fiziki görünümünün ve tüketim alışkanlıklarının batılıların değerlerine yaklaşması, modernleşmenin önemli bir adımı olarak görülmüştür. Bu sayede Türkler, Avrupalı orta sınıfın kullandığı tüm ürünlerin aynısını veya benzerlerini kullanma başlamış bir başka deyişle, tüketme fırsatı yakalamıştır (Bali, 2002: 27, 50). Yabancı ürünlere erişim giderek kolaylaşmış olsa da esas önemli olan; bu ürünler ile toplumun hem düşünsel hem de gündelik yaşamında yaratılan değişimler olmuştur. İthal edilen tüm ürünler, toplumun zaruri ihtiyaçlarını karşılamaktan öte statü simgesine dönüşen tüketim isteğini körüklemiştir.

Ürünlere erişimin kolaylaşması, insanların tüketmesi için olanakların çeşitlenmesi, batılı kültürün özendirilmesi ve medyanın bunu desteklemesi gündelik yaşama hızlı bir şekilde dahil olan tüketim alışkanlıklarının başlangıcını oluşturmuştur. II. Dünya Savaşı'nın ardından tasarruf yapmak zorunda kalan toplum, kendisini aniden merkezi tüketim olan bir yaşantının içerisinde bulmuştur. Medyanın, Batı kültürünü özendirmesi ve desteklemesi bu duruma hız kazandırmıştır. Barlas (1990: 12) bu durumu şu sözlerle özetlemiştir: Alt yapısı henüz tamamlanmamış bir ülke, fakat tüketim toplumu olmak için çırpınıyor. Bir başka deyişle, 1980'li yıllarda ve sonrasında gerçekleşen kabuk değiştirmenin en etkili ve en hızlı yolu olarak medya, nasıl tüketici olunacağına dair yönlendirmede önemli görev üstlenmiştir.

Yaratılan tüketim toplumunda bireyin görevi, çeşitlendirilmiş tüketim nesnelere ya da hizmetlerini arzularak onlara sahip olmak için çalışmak ve satın almak olmuştur. Böylelikle kapitalist sistemin devamlılığını sağlanmıştır. Bu nedenle, tüketici bireye ihtiyaç duyulmuştur (İnce, 2014: 28). Yaratılan tüketim toplumunda gerek tüketimin teşvik edilmesinde gerek tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesinde gerekse toplumun yönlendirilmesinde medya etkin rol oynamıştır.

Eleştirel teoriye ilgisiyle tanınan Barbara Kruger, ideolojik fikirlerini kitle iletişim araçları vasıtasıyla günlük yaşama aktarmakta oldukça başarılı bir örnek olmuştur. Descartes'in *Düşünüyorum, öyleyse varım* (I think, therefore I am) düşüncesinden esinlenerek tasarladığı *Alışveriş yapıyorum, öyleyse varım* (I shop, therefore I am) yazılı grafik çalışmasıyla (Şekil 4), insanların fikirleri ve düşünceleri yerine sahip oldukları ile var olduğu materyalist tüketim toplumunu eleştirmiştir (Diken, 2019). Tasarladığı bir diğer çalışmasında (*Your body is a battleground*) bedensiz bir yüz kullanarak, herkesin ve her şeyin objeleştigiğine dikkat çekmiştir. Kruger yaptığı kolaj çalışmalarıyla, toplumu içeren sistemi sorgulamıştır. Bunu yaparken de medyayı temel aracı olarak kullanmıştır. Buradan hareketle, sistemi

kendi silahıyla vurarak eleştirdiği söylenebilir. Özetle, tükettiğin kadar var olduğun ve giderek metalaşan bir yaşamın başladığı ileri sürülebilir.

Şekil 4: Barbara Kruger'ın Untitled (I shop therefore I am) çalışması, 1987 **Kaynak:** Diken (2019). Aynı sanatçının 1989 tarihli çalışması

Kaynak: The Broad (2022).

KONUT SUNUM BİÇİMLERİNDE YENİ ARACI: MEDYA

Baudrillard'a (1997) göre tüketim toplumunda ihtiyaçlar; tikel bir nesneye duyulan ihtiyaçtan ziyade kendini hayatın her alanında gösteren farklılaşma ihtiyacıdır. Yaşanılan çevre, sahip olunan mobilya, ev, araba, hobi vb. çeşitli göstergelerle esas amaçlanan, kimlik farklılığını daha görünür kılmaktır (Baudrillard, 1997). Gelişmiş toplumlarla bir arada bulunma arzusu, çelişkili bir biçimde, yerel olanı çoğaltmak ve tüketim malı haline getirilmiş batı düşü uğruna kenara bırakmakla yükümlüdür. Aşırı üretim, aşırı içselleştirme ve ivmelenen teknikler her şeyin yapılabileceği ve her nesnenin inşa edilebileceği bir duruma yol açmaktadır. Artık günümüzde hiçbir şey garip veya abartılı görünmemektedir (Kandemir, 2012). Bu yeni oluşum; ihtiyaç(mış) gibi gösterilen ve yapılması beklenen, özellikle medya vasıtasıyla dayatılan yapay gereksinimlere yönelik tüketimlerin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Zamanla, 20. yüzyıl ideolojisinin içeriğinin, tüketicilik olarak tanımlanmasına neden olmuştur (Orhan Yılmaz, 2019:437).

Medya araçlarıyla aktarılan tüketim kültürüyle insanlar, yaşam tarzlarına göre kategorize edilmektedir. Sunulan ürünlerin tüketilmesi sonucunda ise, statü, prestij vb. toplumsal konumlara, yaşam tarzına ilişkin veya birtakım simgesel değerlere sahip olunacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, farklı bir yaşam tarzı sunarak; mutluluk, güvenlik, huzur gibi çeşitli vaatlerde bulunmaktadır. Tüketim kültürünün hem tüketilmesinden hem üretilmesinden hem de yayılmasından sorumlu topluluk aynı zamanda toplumun ayrışma biçimlerini yaşam tarzına göre de yönlendirmektedir. Topluma medya ile sunulan imaj ve yüklenen değerler, ferdi tüketime sevk etmektedir. Bu nedenle günümüzde tüketim; insanların tükettiği ürünlerin kullanımına bağlı ortaya çıkan farklılığı, bireyselliği ve seçkinliği temsil eder (Dağtaş ve Erol, 2009: 168, 169). Kellner'a (1992) göre; günümüzde birçok kişi kolektif kimliklere karşı ilgisizdir. Kişilerin kimlikleri; görünüş, imaj, sahip oldukları yaşam tarzları gibi çeşitli değerler üzerinden anlam kazanmaktadır. Bunun ise temel kaynağı, medyanın aktardığı kültürdür.

Küresel tüketim ağlarının gittikçe yaygınlaşması, özellikle 1990'lardan günümüze, sürekli tüketim olgusunu vurgulamıştır. Zaman ve mekân ilişkilerinin değişimine yönelik savlar, tüketimin akışkanlığı üzerine kurulmuştur. Siyasal söylemdeki farklılaşma, ekonomik dönüşümler, mekân ve kimliğin

yeniden yapılanması tüketim kavramı ve eyleminin küresel boyuta ulaşmasında etken rol oynamıştır. Buna ek olarak kültürel üretimin ticarileşmesiyle, aşırı tüketim, aşırı maddiyatçılık, aşırı batılılaşma gibi bazı söylemleri devreye sokmuştur. Son zamanlarda ise, bu ve benzeri temaların medya tarafından ele alınması, ticari biçim ve kaygılarla paketlenerek geniş kitlelerin tüketimine sunulması dikkat çekici olmuştur (Öncü, 2002: 183, 185).

1980 ve sonrasında yaşanan değişimlerin sunduğu çeşitli ekonomik politikalara bağlı olarak farklı yaşam biçimleri oluşmuştur. Fakat yaşanan ekonomik politikalar sonrası, küçük ölçekli girişimciler konut piyasasından geri çekilmiştir. Bunun sonucunda 1984 yılında Toplu Konut Yasası çıkmıştır. Böylelikle çok katlı konut yapımı teşvik edilmiş, farklı gelir tipleri için konut üretimi desteklenmiştir. Bu yasanın ardından Toplu Konut Fonu'nun işletilmesi için Toplu Konut İdaresi (TOKİ) geliştirilmiştir. 90'ların başından itibaren ise, büyük şehirlerin bünyesindeki konut projeleri belediyenin bünyesinde bulunan şirketler aracılığı ile yapılmaya başlanmıştır. Kentlerde plansız büyümeye neden olan gecekondu bölgeleri ise, yap-sat modeli ile apartmanlaşmanın önünü açmıştır. Bunun yanı sıra, hem kent merkezinde hem de kentin çeperlerinde üst gelir sınıfına yönelik kapalı konut alanları inşa edilmiştir. Bu yerleşkeler, kendi kendine yetebilmesi bakımından ayrılmaktadır (Mutdoğan, 2014: 13-14). Konut sektöründe yaşanan tüm bu değişimler topluma sunum aşamasında ise medyadan destek almıştır. Medya, farklı konut tipolojilerinin vaat ettiği özellikleri ve yaşam tarzlarını topluma sunarak, insanların bu girişimlere yönlendirilmesinde destekçi olmuştur.

Bilgin'e (2006) göre, 1980 sonrasında yaşanan özel sektörün desteklediği toplu konut üretimindeki artış, yeni sektörlerin devreye girmesiyle ve yeni enerji kaynaklarının kullanıma başlamasıyla da ilgilidir. Seksen öncesindeki enerji kaynakları petrol ve elektrik iken, 80'lerde iletişim, elektronik ve hizmet sektörü olmuştur. Sermaye, kapitalizmin tarihinde ilk kez gayrimenkul odaklı hareket kazanmıştır. Bir başka deyişle, 1980'ler paranın, malın ve insan hareketinin ivmelendiği özel sermayenin gayrimenkul yatırımlarıyla dolmuştur. Söz konusu yatırımlar, kentte yaşayan bireylerin konutları dışında geçen zamanlarını tüketime yöneltme odaklı gerçekleştirmelerine olanak sağlayan girişimleri doğurmuş ve bu durum hizmet sektörünü ortaya çıkarmıştır. Hizmet sektörü ise, bütün ayrıntıları önceden tasarlayan, kullanıcının maliyetini düşürmek adına kitlesel hareketi öngören bir tutumla konut üretmiştir. Bu sektörünün tüm girdilerini tasarlayarak insanlarda tüketimi artırma eğilimi taşıyan ürünlerinden birisi de konsept projeler olmuştur. Günümüzde konsept projeleri, işlevi daha öncekilerden farklı şekilde ele almıştır. Eskiden işlevler, konutlara eşit olarak dağıtılıyor iken, projelerinde konseptte yoğunlaşan gayrimenkul yatırımları, işlevleri bir arada kullanarak, bir konut ya da binadan öte, işletmeler ortaya çıkarmıştır. Konsept projelerde, barınma işlevine ek olarak, spor merkezi, yüzme havuzu, çocuk yuvası, restoran gibi çeşitli yan işlevleri de bünyesine katan ve eksiksiz bir biçimde işleyen kapalı dünyalar öne çıkarmıştır. Bu işleyiş mantığı, özel sektörün konsept projelere yatırdığı sermayenin geri dönüşünü hızlandırmış ve bu konut projelerini cazip bir yatırım aracına dönüştürmüştür. Hemen hemen bütün ayrıntıları önceden kurgulanmış bu konsept projeler, kullanıcılarına ayrıcalıklı olmayı ve güvenliği vaat ederek, bunu sosyal statü aracı haline getirmiştir (Şekil 5).

Şekil 5: Günümüzde konutların barınma işlevinden ziyade farklı işlevleri bir arada kullanarak, tasarlanmış bir konsept ile topluma sunulmasına dair bir örnek

Kaynak: www.cubesankara.com (2022).

2000 sonrasında finans sektörü ve küresel sermaye bütün üretim biçimlerinde olduğu gibi konutlar üzerinde de etkili olmuştur. Artık konutun anlamı barınacak bir yer, ev olmaktan ziyade menkul bir değer olmuştur (Şekil 6). İstenilen her an paraya çevrilebilecek bir meta olarak görülmesi beraberinde biçimine yani mimarisine de farklı anlamlar kazandırmıştır. Mimarlığın kendi alanına özgü bir yaratım sürecinin ürünü olan yapının kimliği zamanla pazar değeri olarak algılanmaya başlamıştır (Koca, 2015).

Şekil 6: Ankara Batıkent semtinde yapımı sürmekte olan konutların barınma ihtiyacını gidermekten ziyade meta olarak kitle iletişim araçları aracılığıyla topluma sunulmasına dair örnekler

Kaynak: www.veluxankara.com (2022).

Günümüzde konut tasarımlarının içine, konutun pazarlanmasına yönelik reklam çalışmalarının yaratıcılığı da girmektedir. Foster, tasarımın, ticari nesneye dönüşerek üretim ve tüketim döngüsünün içinde yer aldığını, tasarım ürününün artık üretilecek nesne olmaktan ziyade, piyasalarda yaratılan pazar açığıyla yeniden tasarlanarak piyasaya sunulacak bir meta halini aldığını belirtir (aktaran Görgülü ve Kaymaz Koca, 2007). Piyasaya sunulan ürün kadar ürünün ambalajı ve ambalaj üzerine yüklenen imgeler de önem kazanmaktadır. Bu sayede, farklı imgelerle donatılmış her ambalajlı ürün, marka değeri taşıyacaktır. Üstelik pazara sunulan tasarlanmış ürünler tüketicinin dikkatini çekecek ve tüketilmesini kolaylaştıracaktır. Günümüzde, konut projeleri, sadece mimari nitelikleriyle değil aynı zamanda bu niteliklerin öne çıkması için hazırlanan reklamlar ve satın alınmasına yönelik geliştirilen pazarlama stratejileriyle de dikkat çeker (Şekil 7). Satılması istenilen konutlar; üzerine yüklenen anlamlar, mimari nitelikleri, imajlar, doğru yerde doğru zamanda doğru kitleye hitap edebilme konusundaki pazarlama planlarıyla beraber bir paket olarak düşünülmektedir. Bir başka deyişle, üretilen nesnenin niteliği kadar, üretim nesnesinin sunulma biçimi de tasarım sürecinden geçer (Görgülü ve Kaymaz Koca, 2007).

Şekil 7: Konutların statü, kimlik, yaşam tarzı, yatırım nesnesi olarak sunulmasına dair çeşitli tanıtım reklamları

Kaynak: Mimarizm (2013).

Günümüzde menkul bir değer, yatırım aracı olarak önem kazanan konutlar, bununla birlikte bireyler için birer güç göstergesine dönüşmektedir. Bireyin yaşantısını, statüsünü, sosyal benliğini, kültürünü vb. izleri konut üzerinden okunabilir. Bu nedenle, aynı kentte hatta semtte çeşitli konut tipolojileri görülmektedir. Küresel sermaye, topografyaya, finans sektörü, yasal düzenlemeler, yönetim biçimleri vb. etmenlere göre konutların yapısal çeşitliliği değişiklik gösterebilir. Buna rağmen mekânsal

çeşitliliği kullanıcıya, kullanıcısının eylemlerine, tercihlerine, yaşantısına, maddi olanaklarına göre biçimlenmektedir. Konut, barınma ihtiyacını gidermeye yönelik yapılmış fiziksel bir araç olmasına karşın ona sadece bir kabuk olarak yaklaşmanın doğru olmayacağı düşünülmektedir. Fiziksel varlığının yanı sıra çevresi, iç-dış ilişkisi, kullanıcı gibi diğer boyutlarının da dikkate alınması gerekmektedir. Kısacası, konutun çok ölçekli bakış açısı ile ele alınması gerektiğine inanılmaktadır.

SONUÇ

1980'lerde yaşanan ekonomik değişimler gerek gündelik hayatı gerekse hizmet sektörünü doğrudan etkilemektedir. Bu dönüşümün izlerini, bireysel yansımaları ise, merkezi tüketim olan yönelimlerde görmek mümkündür. Bu sebeple tüketmek; var olmanın, batılı gibi yaşamının, kimlik oluşturmanın, diğerlerinden ayrılmanın anahtarına dönüşmektedir. Sunduğu çeşitlilikler ile özgünlüğü vaat etmesine rağmen, tüketim seçeneklerinin başkaları tarafından belirlenmesi, denetlenmesi ve tüketilecek olanın üretilmesiyle kitleleşmeyi barındırmaktadır.

Küreselleşme sürecinde ise medya, elde ettiği güç sayesinde gerek yazılı gerek imaj gerekse sözlü olarak, çeşitli yollarla fakat aynı amaç doğrultusunda toplumun hemen her kesimine hızlı ve etkili bir şekilde temas etmektedir. Kısacası; modernleşme ile ortaya çıkan tüketim toplumunun, medya araçları ile toplumun yeniden biçimlenmesinde etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Yaşanılan ve yaşanması arzulanan dünyanın resmini çizen medya, gerçekliğin sorgulanmasına sebep olmaktadır. Yaşamak istenilen dünyanın tasvirini yaparak, idealize edilmiş bir yaşam tarzı ile gerçeklik arasında ikilem oluşturmaktadır. Bu durumun konutlar için de benzer olduğu düşünülmektedir. Kısacası konutlar, medyanın da etkisiyle görüntüsü üzerinden değer kazanan ve kadraj kadar görünen mekanlara evrilmektedir.

Kitle iletişim araçları ve mimarlık, gündelik konuşma dili gibi kullanıcı kendiliğinden üretilmez. Mimarlık ürünleri, karar verme yetkisine sahip kişilerin oluşturduğu bir topluluk tarafından üretilir. Bu topluluğun üretimleri logo teknikleri⁶ olarak tanımlanmaktadır. Logo tekniklerinde kabul görebilmek için, kullanıcılara yani tüketicilere ortak bir payda sunmak gerekmektedir. Bu ortak payda aslında ortak imge olarak karşımıza çıkmaktadır. Özetle, kullanıcıyı ortak imge tüketimine zorlayan ve kitle üretimine yol açan logo teknikleri, cevaplaması imkânsız iletilere benzemektedir (Fusco, 2020: 20).

Tasarlanan konutlar, yalnızca bir kütle olarak ele alındığında, onu tasarlayan tasarımcılardan iletilen mesajlar olarak algılanmaktadır. Bu nedenle kullanıcı kitle, yine medya tarafından yönlendirilmeye teşne durumdadır. İdealize edilen yaşamlara ulaşmaya yönelik söylemler doğrultusunda çeşitli özelliklere sahip konut tipleri sunulmaktadır. Günümüzde tüketerek var olmanın önemli göstergelerinden birisi olan konutlar, kullanıcısı geri planda bırakılarak tasarlanmakta ve kategorize edilmektedir. Günden güne her an likide dönüşecek bir menkul değer olarak görülmektedir. Bu bağlamda ele alınan konutların, 1980'lerden 21. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan süreçte yaşadığı değişimler, araştırmacı tarafından beş farklı kategoride sınıflandırılarak şematize edilmiştir (Şekil 8).

⁶ Tanımlı bir topluluk tarafından üretilen bu üretimler Roland Barthes tarafından logo teknikleri olarak adlandırılmıştır. Bu teknik, hem toplum içerisindeki farklı grupların iletişim kurmalarına olanak sağlar hem de uygulamada belirli görevleri yerine getirir. Bazı toplum bilimciler göre bu teknik, topluluğun seçimleri doğrultusunda kullanıcının seçme hakkının engellendiği, kullanıcıyı tek tiplendiren, kullanıcıların bir şekilde ikna edildiği ve zorlayıcı bir kitle üretimine sebep olması bakımından eleştirilmektedir (Fusco, 2020: 20).

Kırılma Noktaları	Konut Mimarisi	İç Mekan	Donatı	Değer	Tasarım
19 80	Kentsel büyüme ile ayrışma, Toplu konut üretimi ile tekdüzeleşme	Ev Dekorasyonun nasıl yapılması gerektiği reçetelendi	Karmaşa, Batılılaşma	Sosyal değişim	Desantralizasyon Ayrışma
19 90	Anonim, kitlesel ve markalı bir kentleşme, Güç ve sermayenin simgesi	Farklılıklar fizikselleşti, Kitlesel bir gösteriş benimsendi	Ortak beğeni ve zevkler üzerinden yeniden biçimlenen mekanların aracı	Gayrimenkul	Lüks ve korunaklı kompleks yerleşimler, Gösteriş
20 00	Kentsel yenilenme, Kimlik ve statü oluşumunun görsel kabulü	Yeni yaşam modellerinin mekansallaşması, Evrensel ideal ev	Görünürlüğün egemenliği	Meta Gayrimenkul	İmaj odaklı, Saygın bir yalnızlık, Meta konutlar
20 20	Doğaya yönelim, İzole yaşam	Online iç mekanlar, Dönüşen mekanlar, farklı ihtiyaçlar tek mekan	Ekranlarda yer buldu	Meta Gayrimenkul Sığınak	Kadrajı göre değer, Pragmatik kullanımlar, Esnek mekanlar

Şekil 8: Konutun çalışmada ele alınan tarihsel kırılma noktalarında Konut Mimarisi, İç Mekân, Donatı, Değer ve Tasarım alt başlıkları altında yaşadığı değişimler, metalaşması ve medyadaki yeri üzerinden kavramsallaştırılarak şematize edilmiştir.

Kaynak: Kişisel arşiv (2022).

Günümüzde konutların anlam ve değerlerinin tartışmaya açık duruma geldiği düşünülmektedir. Bu nedenle konutlar, bireyin kendini evinde hissedeceği yapı olmaktan ziyade; kamusal alanlar ile ilişkisi, toplu taşıma araçlarına olan mesafesi, çevre yapılar ve rekreasyon alanları gibi faktöre bağlı olarak değer kazanır duruma gelmiştir. Dolayısıyla, konutlar için kullanıcısının ikincil hatta üçüncül sırada konumlandığı düşünülmektedir. Günümüzde konutlar kullanıcısına göre şekillenen, kullanıcısının içinde yaşayarak konuta değer kattığı bir anlamdansa kullanıcısından bağımsız kurgulanmış ve pazarlanan, kapsül hap gibi alınan ve tüketilen, daha çok yatırım aracı olarak görülen nesnelere dönüştüğü düşünülmektedir. Nesnelere ve imajların bu denli güçlü manipüle edilmesi, yaşam tarzlarının bile arzu edilen ve satın alınabilen bir meta gibi sunulmasında medyanın toplum üzerindeki etkisinin başat rol oynadığı savunulmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ahıska, M. ve Yenal, Z. (2006). *Aradığımız Kişiyi Şu An Ulaşılamıyoruz. Türkiye’de Hayat Tarzı Temsilleri 1980-2005*. Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Alpkaya, F. (2019). *Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme*. Faruk Alpkaya ve Bülent Duru (Der.). *1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim*. Siyasal Kitapevi.
- Bali, R. N. (2002). *Tarz-ı Hayat’tan Life Style’ a Yeni Seçkiler*. Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar. İletişim Yayınları
- Barlas, C. (1990). *Dönülmez Akşamın Ufkundayız*, *Milliyet*, 5 Temmuz.
- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim Toplumu - Söylenceleri / Yapıları*. Ayrıntı Yayınları.
- Bilgin, İ. (2006). *Kent Üretimini ve Kamu Yaşamının Örgütlenmesinde Güncel Eğilimler*, *Toplum ve Bilim*, 105, 166-177.

- Dağtaş, B. ve Erol, D. D. (2009). Yaygın Medyanın Haftasonu Eklerinde Tüketime Dayalı Yaşam Tarzı Sunumları (Der.) Banu Dağtaş ve Erdal Dağtaş. *Medya, Tüketim ve Yaşam Tarzları Türkiye Medyasından Örüntüler*, Ütopya Yayınevi.
- Diken (2019). I shop therefore I am – Barbara Kruger. <https://www.diken.com.tr/i-shop-therefore-i-am-barbara-kruger/> Erişim: 5.4.2022
- Ersel, H. (1999). 1980 Sonrası Serbestleşme Deneyimi. Zeynep Rona (Ed.). *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi II. Cilt: Ekonomi-Toplum-Çevre*. Tarih Vakfı Yayınları. s. 117-130.
- Görgülü, T. ve Kaymaz Koca, S. (2007). Türkiye'de Barınma Biçimlerinde Yaşanan Değişimler: Son Dönemde Yapılan Tüketim Odaklı Konutlar, *Mimarlık Dergisi*, 337, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=287&RecID=1630#> Erişim: 4.6.2022
- Gürbilek, N. (1992). *Vitrinde Yaşamak 1980'lerin Kültürel İklimi*. Metis Yayınları.
- İnce, Ş. (2014). *Toplumsal ve Kültürel Dönüşümlerin Gündelik Hayata Yansımaları: 2000'lerde Türkiye'nin Mutfağı*. (Tez no: 393361) [Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ulusal Tez Merkezi]
- Kandemir, Ö. (2012). *Bilişim Teknolojileri İle Dönüşmekte Olan Mimarlık Nesnesi Ve Maddesiz Öğeleri*. (Tez no: 332889) [Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Ulusal Tez Merkezi]
- Kaya, R. (1999). Medya, Siyaset, Demokrasi: 75. Yılda Nasıl Bir Yeniden Yapılanma? Zeynep Rona (Ed.). *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi I. Cilt: Ekonomi-Toplum-Çevre*. Tarih Vakfı Yayınları. s. 155-161.
- Kellner, D. (1992), Popular Culture And Construction of Postmodern Identities, Ed. S. Lash, ve J. Friedman, *Modernity and identity*, Blackwell.
- Koca, D. (2015). Türkiye'de Çağdaş Konut Üretiminin Yeniden Okunması, *Tasarım ve Kuram*, 19 s.19-36.
- Kongar, E. (1983). Demokrasi ve Kültür. Hil Yayınları.
- Kozanoğlu, C. (1992). Cilalı İmaj Devri. İletişim Yayınları.
- Mimarizm, 2013. Fetiş Nesnesi Olarak 'Konut'. https://www.mimarizm.com/makale/fetis-nesnesi-olarak-konut_115624?sourceId=115621 Erişim tarihi: 25.05.2022.
- Mutdoğan, S. (2014). Türkiye'de Çok Katlı Konut Oluşum Sürecinin İstanbul Örneği Üzerinden İncelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, s. 1-24.
- Orhan Yılmaz, E. (2019). Medya ve Kitle İletişim Araçlarının Mekân Algısına Etkisini Konut Üzerinden Okumak, *Her Yer, Her Şey ve Sonrası 3. Uluslararası Sanat Sempozyumu*, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, s. 431-439
- Öncü, A. (2002). 1990'larda Küresel Tüketim, Cinselliğin Sergilenmesi ve İstanbul'un Küresel Haritasının Yeniden Biçimlenmesi. *Kültür Fragmanları Türkiye'de Gündelik Hayat*. (Haz.) Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber. Metis Yayınları
- Piesman, M. ve Marilee, H. (1984). The Yuppie Handbook: The State-of-the Art Manual for Young Urban Professionals. <https://www.amazon.com/Yuppie-Handbook-State-Manual-Professionals/dp/067147684X> Erişim: 7.12.2021
- Schulman, B. J. (2019). How the biggest yuppie of the 1980s became the white working class's president. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/outlook/2019/11/19/how-s-biggest-yuppie-became-white-working-class-president/> Erişim: 7.12.2021.
- Şumnu, U. (2021). Modern Sanat, Mimarlık ve Tasarımın Öyküsü-1851'den Günümüze, 6. Oturum. *Ders 101 Bilim Sanat Kültür Eğitim Platformu*.

The Broad (2022). Untitled (Your body is a battleground). <https://www.thebroad.org/art/barbara-kruger/untitled-your-body-battleground> Erişim: 5.4.2022.

TEMAS HİPOTEZİ KAPSAMINDA SPA ÇALIŞANLARININ KÜLTÜLERARASI YETERLİLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Gencay SAATCI
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye
gencaysaatci@comu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7842-989X>

Sevil ATALAY TOHUMCU
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye
sevilatalay_90@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7583-1103>

Özge GÜDÜ DEMİRBULAT
Balıkesir Üniversitesi, Türkiye
ozge.demirbulat@balikesir.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7652-7966>

<i>Atf</i>	Saatci, G., Atalay Tohumcu, S. & Gudu Demirbulat, Ö. (2022). Temas Hipotezi Kapsamında Spa Çalışanlarının Kültürlerarası Yeterliliklerinin İncelenmesi. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 968-981.
------------	--

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, temas hipotezi kapsamında SPA çalışanlarının kültürlerarası yeterliliklerinin incelenmesi ve görüşlerinin tespit edilmesidir. Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemlerinden birincil veri toplama tekniği olarak yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Çalışma verileri, 2022 yılı Nisan ayı içerisinde Çanakkale ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otellerde çalışan SPA çalışanlarından yüz yüze görüşülerek toplanmıştır. Katılımcılar ile yapılan görüşmeler 15-20 dakika arasında gerçekleştirilmiş olup not alma tekniği tercih edilmiştir. Veri toplamak amacı ile oluşturulmuş olan yarı-yapılandırılmış görüşme formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, katılımcılara yönelik demografik sorular; ikinci bölümde, kültürlerarası yeterlilik; üçüncü bölümde ise, temas durumlarını tespit etmeye yönelik sorular yer almaktadır. Çalışma kapsamında katılımcılara yöneltilen sorular “Kültürlerarası Yeterlilik Düzeyi” ve “Temas Hipotezi” boyutları altında oluşturulmuştur. Her iki boyuttaki sorulara katılımcıların genel anlamda olumlu yanıtlar vermiş oldukları tespit edilmiştir. Türk kültürüne uyum sürecinde yaşamış oldukları zorluklar bakımından genel anlamda, “mutfak kültürlerinin farklılığından kaynaklı kullanılan baharatların Türkiye’de zor bulunması”, “iletişim konusu” ve “komşuluk ilişkileri” olarak ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kültürlerarası Yeterlilik, Temas Hipotezi, SPA, Çanakkale.*

INVESTIGATION OF CROSS-CULTURAL COMPETENCIES OF SPA EMPLOYEES IN THE SCOPE OF CONTACT HYPOTHESIS

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the opinions of SPA employees working in four- and five-star hotels operating in Çanakkale with a scale created on cross-cultural competence and social contact. Within the scope of the study, semi-structured interview technique was preferred as the primary data

collection technique, one of the qualitative research methods. Study data were collected by face-to-face interviews with SPA employees in April 2022. The interviews with the participants were held between 15-20 minutes and the note-taking technique was preferred. The semi-structured interview form, which was created to collect data, consists of three parts. In the first part, demographic questions for the participants; in the second part, cross-cultural competence; in the third part, there are questions to determine contact situations. The questions asked to the participants within the scope of the study were formed under the dimensions of “Cross-Cultural Competence Level” and “Contact Hypothesis”. It was determined that the participants gave positive answers to the questions in both dimensions in general. As the difficulties, they experienced in the process of adapting to Turkish culture, the issue of communication and neighborly relations were expressed, as the spices used in Türkiye are difficult to find due to the difference in culinary cultures in general.

Keywords: *Cross-Cultural Competence, Contact Hypothesis, SPA, Çanakkale.*

GİRİŞ

Kültürlerarası yeterlilik kavramı ilk kez Edward T. Hall tarafından kullanılmıştır. Hall (1959), Silent Language isimli çalışmasında kültür, kültürlerarası yeterlilik ve iletişim kavramlarına yer vermiştir. Hall, kültürlerarası farklılığın çözümlenmesine yönelik belirlediği ölçütlere göre, kültürlerin temas süreçlerinde meydana gelen iletişim ve etkileşimi, bağlam, zaman ve mekân olarak ele almıştır (Durmuş ve Sumruk Ateşgöl, 2021). SPA ise; sıcak ya da soğuk suyun farklı şekillerdeki uygulamaları ile kişiye dinlenme ve ferahlama hisselerini sunan bütüncü bir terapi olup, Latince “Salus Per Aqua” sözcüklerinin baş harflerinden meydana gelen “su ile gelen sağlık” anlamındadır. SPA, hizmeti sunan kişi ile hizmeti satın alan kişi arasında fiziksel temas ve iletişime dayanmaktadır. Türkiye’de SPA hizmeti sunan işletmelerin sayısı her geçen gün artarken, bu alanda yetişmiş işgücünün eksikliği de bir sorun olarak yer almaktadır. SPA merkezlerinde genel olarak kadın çalışanların istihdam edildiği görülmekle birlikte, Türk kadın çalışan sayısı bu alandaki ihtiyacı karşılamada yetersiz kalmaktadır. Bu durumdan dolayı Türkiye’deki SPA merkezlerindeki çalışan ihtiyacı ağırlıklı olarak Uzakdoğu’dan istihdam edilen çalışanlar ile karşılanmaktadır (Erdem vd., 2015).

Günümüz iletişim ortamları ve teknolojilerindeki yenilik ve gelişmelere bakıldığında, söz konusu durumun kültürlerarası ilişki ve iletişim durumunu fazlasıyla etkilediği görülmektedir (Bekiroğlu ve Balcı, 2014). Kültürlerarası yeterlilik kavramı çeşitli nedenlerden dolayı bir araya gelen ve birbirinden farklı kültürlerle sahip bireyler arasında ele alınan bir kavram olup, bu konudaki yeterlilik ya da yetersizlik de bireylerarası sosyal teması etkilemektedir. Bu durumdan dolayı da çalışmada kültürlerarası yeterlilik ve temas hipotezi kavramları yabancı bir ülkede ve hizmet sektöründe çalışmakta olan turizm işletmelerindeki SPA çalışanları üzerinden ele alınmıştır. Bu bağlamda; Çanakkale ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otellerde çalışmakta olan SPA çalışanlarının kültürlerarası yeterlilik ve temas hipotezi konusundaki görüşlerinin tespit edilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. İlgili yazında kültürlerarası yeterlilik (Gülduran vd., 2020; Temel Eğinli, 2012; Temel Eğinli ve Yalçın, 2016) ve temas hipotezi (Bağcı ve Çelebi, 2017; Li ve Wang, 2020; Luo vd., 2015; Meng ve Han, 2018; Paluck vd., 2019; Pettigrew, 1998; Pettigrew ve Tropp, 2005) konularında yapılmış çalışmalar yer almaktadır. Daha önce SPA çalışanlarına yönelik kültürlerarası yeterlilik ve temas hipotezi konularının birlikte ele alınmamış olması bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

KÜLTÜRLERARASI YETERLİLİK

Kimlik, temelinde psikolojik bir olgudur. Bu olgu ilk olarak psikiyatrist Erik Erikson tarafından, sadece bireysel kimliğin tanımı şeklinde, 1950’li yıllarda akademik alanda yer bulmuştur. Kimlik, en yalın hali ile kolektif bir yapıdan ziyade bireyin hayatında var olan olayları, hayata katılma şeklini ve toplum içerisinde bireyin konumlanmasını içermektedir (Yanık, 2013). Birey, hayatı boyunca kolektif, politik, bireysel, dinsel, cinsel ve etnik kimlik gibi pek çok farklı kimlikten etkilenmektedir. Kimlik, insanın doğumuyla beraber başlayıp yaşamının sonuna kadar süren yaşam döngüsü içinde anlam kazanıp şekillenmektedir. Bununla birlikte kimlik, kültüre göre değişen ve

kültür tarafından belirlenmiş farklılıkları ve benzerlikleri de kapsayan temel bileşen olarak yer almaktadır. Bunun sonucunda kimlik, birey veya toplumlari birbirinden farklı kılan ve onları ayırıştırın kültürel bir özelliğe dönüşmektedir (Nar, 2019).

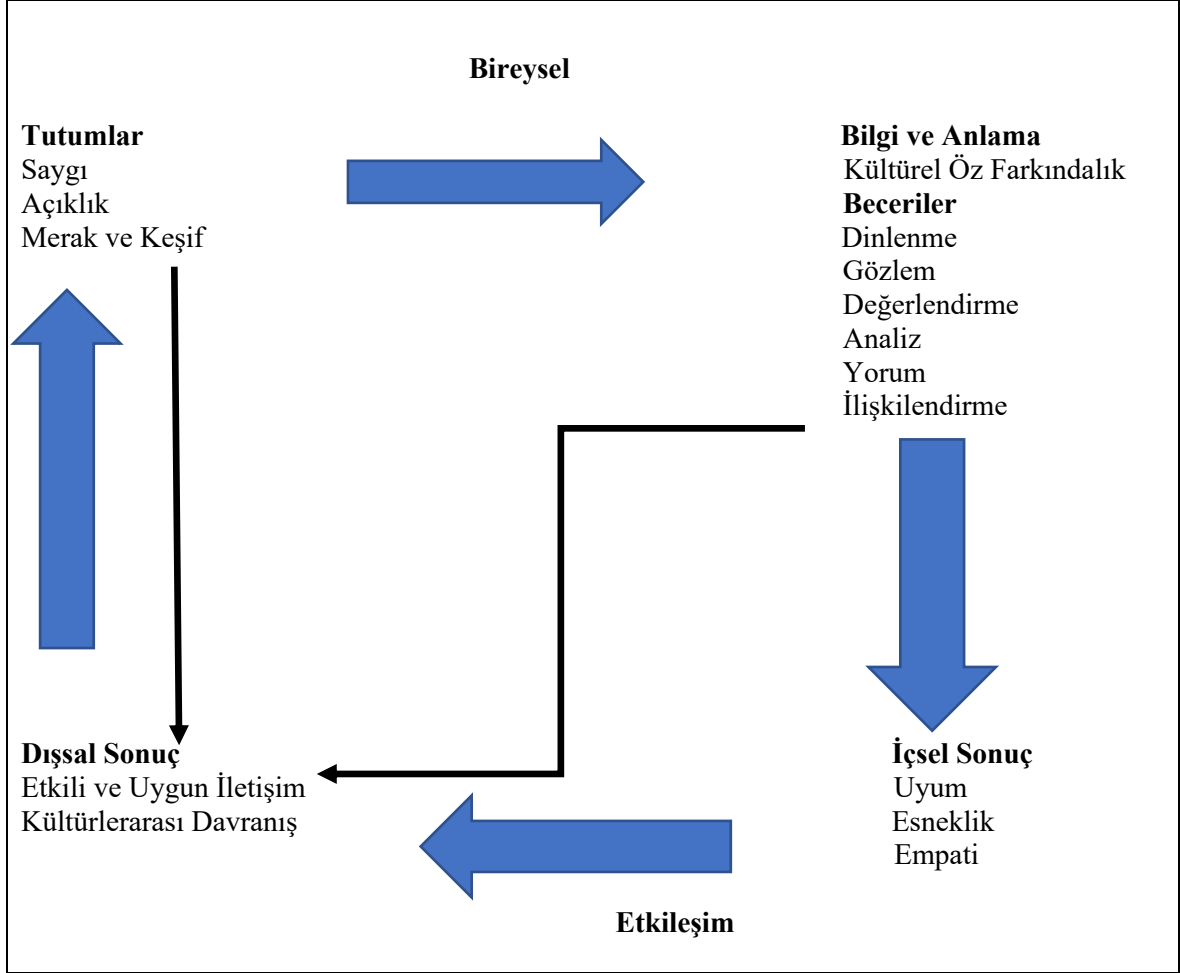
“Kültür” kelimesi Latince “colere” kelimesinden gelmekte olup, toplumsal ortamın meydana gelmesindeki temel unsur ve bireyin yaşamı boyunca edindiği deneyimlerin bütünüdür. Kültür, bireyin düşünce, inanç, duyguları sonucunda oluşan değerleri ve kuşaktan kuşağa aktarılan davranışları kapsamaktadır (Gümüştekin, 2007). Gelişim ve değişim kavramları da hem maddi ve manevi unsurlar ile şekillenmekte hem de bu unsurları doğrudan etkilemektedir (Duran, 2011). Kültür genel olarak “maddi kültür” ve “manevi kültür” olarak iki şekilde ele alınmaktadır. İnsanın ürettiği her türlü madde, maddi kültürü oluştururken, inançlar, değerler, kurallar, gelenek ve görenek olarak adlandırılan topluma yön veren davranış şekilleri de manevi kültürü oluşturmaktadır (Gümüştekin, 2007). Kültür, bireyin hayatında oldukça önemli bir yere sahip olmasına karşın bireyin diğer kültürlerle ait bilgi ve farkındalığı oluşmamış ise bu durum sosyal davranış ve tutumları olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Bununla birlikte farklı kültürlerle ait özelliklerin öğrenilmesi de o kültüre ait insanlar ile sosyal ve iş ilişkilerini kolaylaştırmaktadır (Temel Eğinli, 2012). Kültürler, dinamik bir yapıya sahip olup siyasi, ekonomik, tarihi olay ve gelişmelerin sonucu olarak ve diğer kültürlerin de etkisi ile zaman içinde sürekli değişmektedir. Aynı zamanda kültürler, bireylerin düşünce ve eylemlerini de kısıtlayıp ve sınırlayabilmektedir. Kültürel aidiyetler sadece insanların kendilerini ve kendi kimliklerini nasıl algıladıklarını değil, aynı zamanda başkalarını, diğer grupları ve diğer davranış, düşünme ve hissetme biçimlerini nasıl algıladıklarını ve gruplar arasındaki ilişkileri nasıl algıladıklarını da etkilemektedir (Barrett vd., 2014).

Kültürlerarası yeterlilik kavramı ile ilgili ilk çalışmalar 1950’li yıllarda yabancı ülkelerde çalışmakta veya eğitim görmekte olan kişilerin deneyimleri doğrultusunda başlamıştır (Temel Eğinli ve Yalçın, 2016). Kültürlerarası yeterlilik, kişinin kültürlerarası bilgi, beceri ve tutumlarına dayalı olarak kültürlerarası durumlarda etkili ve uygun bir şekilde iletişim kurma yeteneği şeklinde tanımlanmaktadır. Kültürlerarası yeterliliğin geliştirilmesi, diğer dünya görüşlerinin daha iyi anlaşılması ve örgütsel ortamlarda kültürel çeşitlilik arasında etkin bir şekilde köprüler kurmak için düşünceleri, duyguları, değişimi ve belirsizliği yönetme yeteneği olarak sonuçlanmaktadır (Akdere vd., 2021). Kültürlerarası yeterlilikte kişinin empati kurabilmesi ile birlikte olay ve olgular arasında ilişki kurabilme yeteneği ile analiz edebilme yeteneğine de sahip olması gerekmektedir (Yiğittürk Ekiyor, 2021). Kültürlerarası yeterlilik, bir kişinin bilişsel, duygusal ve davranışsal yeteneklerini kapsamaktadır ve iletişim, kültürler arası psikoloji, sosyal psikoloji, dilbilim, antropoloji ve eğitim gibi birkaç disiplinden meydana gelmektedir (Arasaratnam, 2016). Kültürlerarası yeterlilik aynı zamanda yaş, cinsiyet, etnik köken ve cinsel yönelimle ilgili kültürlerarası ilişkiler için de gereklidir (Kruse vd., 2014). Kültürlerarası yeterliliğin gelişimi karmaşık ve çok boyutlu olup dil becerileri genellikle kültürlerarası yeterlilik konusunda vurgulanan unsurlar arasında yer almaktadır (Stiftung ve Cariplo, 2006).

Kültürlerarası yeterliliğin sahip olması gereken boyutlar ve her boyutun içermesi gereken yeterlilikleri tanımlamak amacı ile 2004 yılında İngiltere’de Leonardo da Vinci Avrupa Eğitimi tarafından Kültürlerarası Yeterliliğin Değerlendirilmesi (Cross-Cultural Competencies Assessment/INCA) projesi gerçekleştirilmiştir. Bu proje sonucunda kültürlerarası yeterlilik belirsizliğe karşı tolerans, davranışsal esneklik, iletişim farkındalığı, bilginin keşfi, farklılıklara saygı ve empati olmak üzere oluşturulan boyutlar, motivasyon, bilgi/beceri ve davranış alt boyutları ile açıklanmıştır (Temel Eğinli, 2012). Bununla birlikte dil bilgisi kavramı iletişim olarak kabul görmekte, farklı bir kültüre ait dilin bilinmesi, mesajların anlamlandırılmasını sağladığı için kültürü anlamada da oldukça önemli bir faktör olarak ele alınmaktadır. Bundan dolayı kültürlerarası yeterlilik kavramı birçok çalışmada kültürlerarası iletişim yeterliliği olarak da yer almaktadır (Temel Eğinli ve Yalçın, 2016). Kültürlerarası iletişim disiplini ise tarihsel olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasına ve 1946’da ABD Dışişleri birimlerinin diplomatlarına eğitim vermek amacıyla kurulan Dış Hizmet Enstitüsü’ne (Foreign Service Institute

(FSI) dayanmaktadır. Hall, kültür ve iletişim arasındaki ilişkiyi “iletişim kültür, kültür de iletişimdir” şeklinde belirterek, iki olgu arasında ne kadar yakın bir ilişki olduğunu altını çizmektedir (Sarı, 2004).

Şekil 1’deki kültürlerarası yeterlilik süreci modeli, çeşitli unsurlar arasında meydana gelen hareket ve süreç yönelimini ana hatlarıyla ortaya koyan, kültürlerarası yetkinliği edinme sürecini tasvir etmektedir.

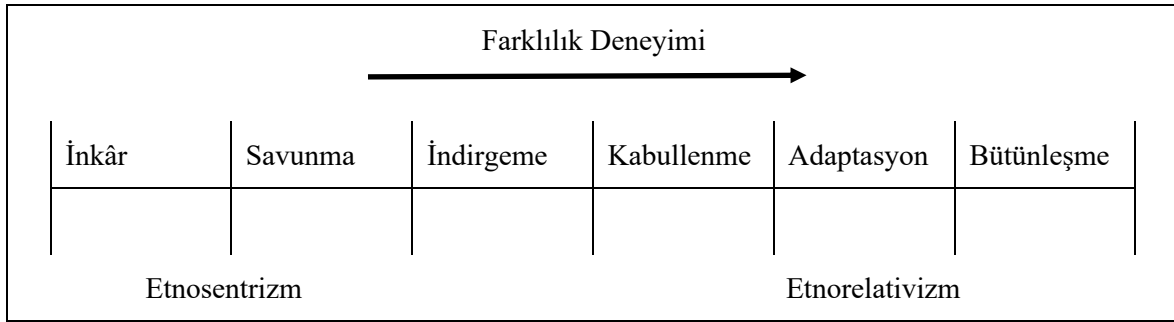
Şekil 1. Kültürlerarası yeterlilik süreci modeli

Kaynak: Deardorff (2006).

Kültürlerarası Yeterlilik Süreci Modeli, bireysel seviyeden bireylerarası seviyeye yönelik (kültürlerarası etkileşim) hareketi ifade etmektedir. Model devam eden kültürlerarası yeterlilik geliştirme sürecini göstermekte ve bu durumun sürekli bir iyileştirme süreci olduğu anlamına gelmektedir. Bu süreç modelinde tutumlar en kritik unsurdur ve bu nedenle tutumlar bu döngüde başlangıç noktası olarak gösterilmektedir. Kültürlerarası yetkinliğin derecesi, tutumların, bilgi ve anlamının ve elde edilen becerilerin derecesine bağlıdır. İçsel ve dışsal sonuçların benzersiz unsuru bu süreç modeliyle korunmaktadır (Deardorff, 2006). Kültürel farklılıklara sahip bireylerin etkili bir iletişim kurması durumunda farklılıkların taraflarca tanınması, farklılıklara saygı duyulması ve hoşgörü ile yaklaşım sergilenmesi mümkün olmaktadır. Bunun için kültürlerarası duyarlılık noktasının gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Temel Eğinli, 2012).

Kültürlerarası duyarlılık kavramı, bireyin farklı bir kültürden kişiler, durumlar ya da ortamlar ile karşı karşıya geldiğinde bu farklılıkları anlamaya hevesli olma, hoşlanma ve ilgi duyma gibi duygusal yaklaşımlarını içermektedir (Abaslı ve Polat, 2019). Kültürlerarası duyarlılık, kişilerarası kültürel farklılıkların anlamlandırılması ve değerlendirilmesinde kültürlerarası iletişim bakımından uygun ve etkili davranış şeklini destekleyen olumlu anlamda bir duygu geliştirebilme yeteneği olarak tanımlanabilmektedir (Bekiroğlu ve Balcı, 2014). Başka bir tanımda ise, kişinin farklı kültürden kişiler ile etkileşimde bulunmadan önce, etkileşim esnasında ve sonrasında pozitif duygulara sahip olması ve farklı kültürden olan kişilere saygı duyması olarak ifade edilmektedir (Temel Eğinli, 2012). Kültürlerarası duyarlılık aşamasında bireyin öz-değerlendirme, öz-saygı, açık fikirlik, yargılamama ve sosyal rahatlık gibi özellikleri gelişmektedir (Temel Eğinli ve Yalçın, 2016).

Şekil 2'deki modelde, kültürlerarası duyarlılığın gelişim süreci altı aşamaya ayrılmış olarak yer almaktadır. Modeldeki her bir aşama deneyimin farklılığını temsil etmektedir. Modelde etnosentrizm (etnomerkezcilik), inkâr, savunma ve indirgeme basamaklarından oluşmaktadır. Etnosentrizm (etnomerkezcilik); bireyin ait olduğu grubu, kültürü evrenin merkezine konumlandırarak, etrafındaki diğer bireyleri bu duruma göre belirlemesidir (Mora, 2008). Etnorelativizm (kültürel görelilik) ise; kabullenme, adaptasyon ve bütünleşme basamaklarından oluşmaktadır.

Şekil 2. Bennett'in kültürlerarası duyarlılığın gelişimi modeli

Kaynak: Bennett (1986).

Bennett'in Kültürlerarası Duyarlılığın Gelişimi Modeli'ne göre "inkâr"; bireyin kültürel farklılıklara yönelik temas konusunda fiziksel veya sosyal olarak izole olma durumunu tercih edebilmesini ifade etmektedir. Bu durumda, farklılıkların inkârı meydana gelebilmektedir. Dolayısıyla, kişinin kendi dünya görüşünün, tüm gerçekliğin merkezi olarak tartışmasız nihai görüş olduğu bakış açısı mevcuttur. "Savunma" ise kişinin dünya görüşüne yönelik algıladığı tehdide karşı koyma girişimlerini içermektedir. En yaygın savunma stratejisi, farklılığın karalanmasıdır (Bennett, 1986). Bu aşamada kültürel farklılıklar tehdit olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte kişi, aşağılama (denigration), üstünlük (superiority) ve ters savunma (reversal) olarak üç ayrı şekilde tutum sergileyebilmektedir (Gülduran vd., 2020). "İndirgeme"; etnosentrizmin son ve en karmaşık basamağını temsil etmektedir. Kültürel farklılıklardan kaçınma stratejisidir. İndirgemedeki, görgü kuralları ve diğer kültürlerdeki yüzeysel kültürel farklılıklar kabul edilmektedir. Fakat derinlerde, hepimizin aynı olduğu varsayımı bulunmaktadır (Bennett ve Bennett, 2001). İnkâr ve savunmanın ötesinde bir gelişmeyi temsil etmektedir. Bu aşamada kültürel farklılık açıkça kabul edilerek ne aşağılama ne de üstünlük olarak olumsuz şekilde değerlendirilmemektedir. Kültürel farklılığın kabulü, etnosentrizmden etnorelativizme (kültürel görelilik) geçişi, "kabullenme" temsil etmektedir. Bu aşamada kültürel farklılık hem kabul edilmekte hem de saygı duyulmaktadır. Farklılık, insan ilişkilerinin temelinde olması gereken bir kavram olarak algılanmaktadır. "Adaptasyonda" ise birey tarafından empati ve kültürel çoğulculuk (çok kültürlülük) olarak iki şekilde uyarlanma söz konusudur. Kültürlerarası duyarlılığın gelişim aşaması olarak farklılığa uyum yeteneğidir. Kişinin kendi kültürel dünya görüşünün dışında hareket etme yeteneği olarak farklılığın göreceli bir süreç olarak kabul edilmesine dayanmaktadır. Aynı zamanda kültürlerarası iletişimin püf noktası şeklinde süreçte yer almaktadır

(Bennett, 1986). Kùltürlerarası farkındalığın en son ve en üst basamağında “bütùnleşme” yer almaktadır. Burada birey, kendi kùltürel kimlikliğine ek olarak, “kùltürlerarası” ya da “çokkùltürlü” birey olarak yer almaktadır. Bu aşamadaki birey “dünya insanı” olarak tanımlanabilmektedir (Aksoy, 2016).

TEMAS HİPOTEZİ

Temas hipotezinin temellerine bakıldığında; William Graham Summer (1903), gruplararası temasın kaçınılmaz şekilde çatışmaya yol açacağını savunmuştur. 20. yüzyılda bazı araştırmacılar deneysel olarak kanıt olmaksızın gruplararası temas üzerine tartışmaya devam etmişlerdir. Daha sonrasında yeni bir kavram olarak ortaya çıkan sosyal psikoloji disiplini ile gruplararası temas incelenmeye başlanmıştır. Sosyolog Robin Williams (1947) gruplararası temas hipotezinin ilk test edilebilir önermelerini sunmuştur. 1949’da Samuel Stouffer Amerikan askerine yönelik gruplararası temasın ilk saha testini gerçekleştirmiştir. 1950’lere gelindiğinde ise Gordon Allport bu konudaki düşüncesinin temelini oluşturarak, 1954’te “Önyargının Doğası” kitabında gruplararası teoriye yer vermiştir (Pettigrew ve Tropp, 2005). Kitabın içeriğini ise, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki konut ve işyeri ayrımcılığının kaldırılmasının siyahi insanlara yönelik önyargıyı azalttığını öne süren çalışmalar oluşturmaktadır (Paluck vd., 2019).

Cook (1984), gruplararası temas hipotezinin en kapsamlı laboratuvar testini gerçekleştirmiştir (Pettigrew, 1998). Gruplararası temas teorisi, farklı ırksal, etnik ve dini gruplar arasındaki ilişkileri incelemek için uygulanmış olup genel olarak gruplararası temasın, gruplararası algıları ve tutumları olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Luo vd., 2015). Eşitlik koşullarının sağlandığı durumlarda bile farklı ırklar arasındaki temasın sadece “şüphe, korku, öfke, rahatsızlık ve çatışma” yaratacağı ileri sürülmektedir (Pettigrew ve Tropp, 2005). Temas hipotezi kapsamında önyargı; korku, cehalet, hiyerarşi veya ortak yaşam kalıpları ve hedefleri eksikliğinin bir ürünü olarak nitelendirilmiştir (Paluck vd., 2019).

Farklı gruplardan insanlar arasındaki anlamlı temasın klişeleri ve önyargıları yıktığı görülmektedir. Temas, konuşmalar yüzeysel arkadaşlığın ötesine geçtiğinde; insanların kişisel bilgi alışverişinde bulunduğu veya birbirlerinin farklılıkları ve kimlikleri hakkında konuştuğu, ortak bir amaç veya bir çıkarı paylaşıldığında anlam kazanmaktadır. Sosyal psikolog Gordon Pettigrew (1998), zaman içerisinde koşulların fazlalığından dolayı kategorisizleştirme sorununu, hipotezin süreci ele almamasını ve hipotezin ortaya çıkan etkilerin diğer durumlara nasıl genelleyeceğini belirtmemesini Allport’un sosyal temas hipotezinin problemleri olarak belirtmektedir. Allport’un temas hipotezini yeniden yorumlayan Pettigrew, gruplararası temasın, önyargıları dış grupla ilgili bilgi edinme, dış grupla duygusal bağlar geliştirme, davranış değiştirme ve iç grup üyelerine yönelik farkındalık kazanma mekanizmaları aracılığıyla azalttığını ileri sürmektedir (Eniç, 2021). Allport (1954), dört koşulun karşılanması durumunda temasın önyargıyı azaltma ve gruplararası ilişkileri iyileştirme olasılığının daha yüksek olacağını öne sürmektedir (Hewstone, 2009). Temelde bu koşullar; durum içinde eşit grup statüsü, ortak hedefler; gruplararası iş birliği ve yetkililerin, yasaların veya geleneklerin desteği şeklinde tanımlanmaktadır.

Eşit Grup Statüsü: Eşit statü tanımının zor olmasına ve farklı şekillerde kullanılmasına rağmen çoğu araştırmacı gruplararası temasta bu iddiayı desteklemektedir (Pettigrew, 1998). Karşılıklı olarak temas durumunda her iki grup da eşit statüye sahip olmalıdır (Pettigrew ve Tropp, 2005).

Ortak Hedefler: Temas aracılığı ile önyargıyı azaltmak, aktif ve amaca yönelik bir çaba gerektirmektedir (Pettigrew, 1998). Bu süreçte, farklı grupların üyeleri birlikte çalışmalı ve ortak hedeflerine ulaşmak için birbirlerine güvenmelidir (Pettigrew ve Tropp, 2005).

Gruplararası İş birliği: Ortak hedeflere ulaşmak, rekabetten çok iş birliğine dayalı, birbirine bağlı bir çaba olmalıdır. Farklı gruplar iş birliği içerisinde ortak bir hedefe odaklandıklarında, gruplararası olumlu ilişkilerin gelişmesi de mümkün olabilmektedir (Pettigrew ve Tropp, 2005).

Yetki, Hukuk veya Özel Destek: Genel olarak sosyal yapıtımla, gruplararası temas daha kolay kabul edilerek, daha olumlu etkiler sunmaktadır (Pettigrew, 1998). Yetki yapıtımlı, farklı gruplara mensup üyelerin birbirleriyle nasıl etkileşimde bulunmaları gerektiğine dair normlar ve yönergeler oluşturmaktadır (Pettigrew ve Tropp, 2005).

Geleneksel temas yaklaşımına bağlı olarak bazı araştırmacılar, gruplar arasında meydana gelen doğrudan temas deneyimleri gerçekleşmediğinde bile dolaylı olarak kurulabilecek temas deneyimlerinin önyargılar üzerinde olumlu etkiler yaratabileceği şeklinde yeni yaklaşımlar geliştirmişlerdir (Eniç, 2021). Temas kuramına turizm bağlamında bakıldığında, yapılan araştırmalar gruplararası daha fazla nicelik ve kaliteye sahip bireylerin, daha iyi bir tutum algısına sahip olma eğiliminde olduğunu ileri sürmektedir (Meng ve Han, 2018). Turist-yerel halk sosyal teması, gruplararası ilişkileri, turist davranışlarını ve turistlerin bir destinasyona yönelik tutumlarını anlamada önemli bir rol oynamaktadır. Turizm önemli bir sosyal temas yöntemi olarak barışı teşvik etmede önemli bir etken olarak yer almaktadır (Li ve Wang, 2020).

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacını, Çanakkale ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otellerde çalışmakta olan SPA çalışanlarının kültürlerarası yeterlilik ve temas hipotezi konusundaki görüşlerinin tespit edilmesi oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemlerinden birincil veri toplama tekniği olarak yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Görüşme tekniği, katılımcıya açık uçlu sorular sorularak belirli bir konudaki düşünce ya da gözlemleri konusunda bilgilerin elde edilmesidir. Görüşme tekniğinde süreç, soru-cevap şeklinde devam ederek görüşme metinleri yazılı ya da sözlü olarak kayıt altına alınmaktadır (Kozak, 2021). Yarı-yapılandırılmış görüşme formu, görüşmeyi gerçekleştiren kişinin görüşme sırasında soruların cümle yapısını ve sırasını değiştirebildiği, bazı konuları detaylandırabildiği ya da genellikle sohbet tarzını benimseyebildiği bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Çanakkale’de 2022 yılı itibari ile beş adet SPA hizmeti sunan otel bulunmaktadır. Çalışma evreni de SPA hizmeti sunan beş adet otelden oluşmaktadır. Fakat bir otel çalışma yapılan süre zarfında henüz açık olmadığından, bir diğer otel ise görüşme talebine olumlu yanıt vermediğinden dolayı görüşmeler üç otelden toplam sekiz katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma verileri SPA çalışanları ile 2022 Nisan ayı içerisinde yüz yüze görüşülerek toplanmıştır. Katılımcılar ile yapılan görüşmeler 15-20 dakika arasında gerçekleştirilmiş ve not alma tekniği tercih edilmiştir. Görüşmeler, katılımcılara mesai saatleri dışında ulaşmanın zorluğundan dolayı, gereken izinler alınarak, mesai saatleri içinde ve iş yerlerinde yapılmıştır.

Veri toplamak amacı ile oluşturulmuş olan yarı-yapılandırılmış görüşme formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; katılımcılara yönelik demografik sorular, ikinci bölümde; kültürlerarası yeterlilik düzeyini, üçüncü bölümde ise; sosyal temas durumlarını tespit etmeye yönelik sorular yer almaktadır. Yarı-yapılandırılmış görüşme formları kültürlerarası yeterlilik ve temas hipotezi konularında yapılmış olan çalışmaların görüşme formlarından uyarlanmıştır (Küllü Sülü, 2014; Bağcı ve Çelebi, 2017). Çalışma sonucunda elde edilen veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada katılımcı ve otel isimleri belirtilmediğinden dolayı kodlama yöntemi tercih edilmiştir. Kodlama her bir katılımcı için “K1,...,K8” olacak şekilde oluşturulmuştur.

BULGULAR

Çanakkale ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otellerde çalışmakta olan SPA çalışanlarının kültürlerarası yeterlilik ve temas hipotezi konusundaki görüşlerinin tespit edilmeye çalışılarak, elde edilen veriler analiz edilmiştir. Aşağıdaki Tablo 1’de katılımcılara ait değişkenler yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara ait değişkenler

Katılımcı	Cinsiyet	Eğitim	Yaş	Sektördeki Hizmet Yılı
K1	Kadın	Lise	21	1
K2	Kadın	Lise	21	1
K3	Kadın	Ortaöğretim	38	10
K4	Kadın	Ortaöğretim	42	10
K5	Kadın	Ortaöğretim	36	17
K6	Kadın	Ortaöğretim	40	8
K7	Kadın	Lise	22	1
K8	Kadın	Ortaöğretim	51	15
Ortalama			33,8 Yaş	7,8 Yıl

Tablo 1’de yer alan verilere göre, katılımcıların tamamının kadın olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyine bakıldığında; üç katılımcının lise, beş katılımcının ise ortaöğretim eğitimi aldığı görülmektedir. Ortaöğretim eğitimine sahip katılımcıların 30 yaş ve üzeri olduğu dikkati çekmektedir. Katılımcıların yaş durumları incelendiğinde; üç katılımcının 30 yaş ve altı, ortalama olarak da 33,8 olduğu görülmektedir. Sektördeki hizmet yılına bakıldığında ise, 1-17 yıl aralığında değişmekte olup ortalama 7,8 yıl olarak tespit edilmiştir.

Aşağıdaki Tablo 2’de “Kültürlerarası Yeterlilik” boyutu altında katılımcılara sorulmuş olan soruların cevap analizleri yer almaktadır.

Tablo 2. Kültürlerarası yeterlilik

Kültürlerarası Yeterlilik	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Türklerden Tanınan Kişi Sayısı	100	100	20	50	5	10	4	4
Türklerden Arkadaş Sayısı	20	25	1	0	0	4	2	2
Türkiye-Uzakdoğu Arasında Çatışma	×	×	×	×	×	×	×	-
Türkleri Kültür Konusunda Tehdit Edici Bulma	×	×	×	×	×	×	✓	×
Türkleri Kültür Konusunda Zenginleştirici Bulma	✓	✓	✓	✓	✓	✓	×	✓
Türkleri Dil Konusunda Tehdit Edici Bulma	×	×	×	×	×	✓	✓	×
Türkleri Dil Konusunda Zenginleştirici Bulma	✓	✓	✓	✓	✓	×	×	✓
Türlere Karşı Gergin Hissetme Sıklığı*	1	1	2	1	1	1	2	2
Türlere Karşı Gergin Hissetme Durumu*	#	1	#	#	#	1	1	#
Türklerden Çok Şey Öğrenme Durumu	✓	✓	✓	×	×	✓	✓	✓
Türkleri Dost Canlısı Bulma Durumu	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Türkleri Nazik Bulma Durumu	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Türklerin İyi Olduğunu Düşünme Durumu	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

*1=Hiçbir Zaman, 2=Bazen, #=Misafir ile İletişimde

Katılımcıların Türkiye’de buldukları süre içerisinde iş yeri ve sosyal hayatları dâhil olmak üzere kaç kişi ile tanıştıklarının tespit edilmesi amacı ile sorulmuş olan soruya verilen cevapların en az dört, en fazla ise 100 kişi olduğu görülmektedir.

Katılımcıların Türklerden kaç tane arkadaşları olduğuna yönelik soruya vermiş oldukları cevaplara bakıldığında, kaç kişi tanıdıklarına yönelik verilmiş olan cevaplardan genel olarak daha az sayıda arkadaşları olduğu görülmektedir. Bu soruya K4 ve K5 hiç arkadaşları olmadığını söylemiş ve bu durumun nedeni olarak da işlerinin yoğun olduğunu belirtmişlerdir.

Son zamanlardaki ilişkileri göz önünde bulundurarak, Uzakdoğu ve Türkiye arasında çatışma olup olmadığı ile ilgili soruya, K8 tarafından “bilmiyorum” cevabı verilmiş olup, diğer tüm katılımcılar tarafından herhangi bir olumsuz durum olmadığına dair genel bir ifade olarak “Türkiye ve Uzakdoğu (Endonezya) arasında iyi ilişkiler olduğunu düşünüyorum” cevapları verilmiştir.

Türkleri kültür konusunda tehdit edici mi yoksa zenginleştirici mi bulduklarını katılımcıların kendi bakış açılarına göre değerlendirmeleri istenmiştir. Bu soruya K7 hariç diğer tüm katılımcılar Türkleri kültür konusunda zenginleştirici bulduklarını belirtmişlerdir. K4, “Zenginleştirici buluyorum fakat arkadaşım olmadığı için kimseyle iş dışında zaman geçiremiyorum”; K1, “Bu konuda Türkleri arkadaşça ve yardımsever buluyorum”; K2, “Türkler bu konu ile birlikte birçok konuda kibar ve arkadaşça davranıyorlar” şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların, Türkleri dil konusunda tehdit edici ya da zenginleştirici bulup bulmadıklarına yönelik olarak verilen cevaplarda, kültür konusunda olduğu gibi dil konusunda da Türkleri genel olarak zenginleştirici buldukları görülmektedir. Fakat K6 ve K7 bu soruya hayır cevabını vererek, Türkleri dil konusunda zenginleştirici bulmadıklarını belirtmişlerdir. Diğer katılımcılara bakıldığında; K2, “Zenginleştirici buluyorum. Türk arkadaşlarımdan yardım ile günden güne Türkçemi geliştirdiğimi düşünüyorum”; K3, “Zenginleştirici buluyorum çünkü Türk biri ile evliyim”; K5, “Dil konusunda oldukça zenginleştirici buluyorum ve yavaş yavaş Türkçe öğrenmeye başlıyorum” cevaplarını verdikleri görülmektedir.

Yabancı bir ülkede ve hizmet sektöründe çalışmakta olan katılımcıların “Türlere karşı ne sıklıkta gergin (kaygılı/kuşkulu) hissettiniz/hissedersiniz?” sorusu ile görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Katılımcılardan K3 ve K7, “Bazen”; K8, “Zaman zaman” şeklinde görüşlerini ifade etmiş olup, diğer katılımcılar tarafından “Hiçbir zaman” şeklinde cevaplar verildiği görülmektedir. K2, “Hiçbir zaman kendimi gergin ya da kaygılı hissetmedim. Türkleri göz korkutucu değil arkadaşça buluyorum”; K3, “Bazen, bazı durumlarda kendimi gergin hissettiğim durumlar olsa da genellikle kendimi mutlu hissediyorum” şeklinde bu konuda görüşlerini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların, Türklere karşı hangi durum ya da durumlarda gergin (kaygılı/kuşkulu) hissettiklerine yönelik cevaplarına bakıldığında, farklı cevaplar verildiği görülmektedir. Bu konuda K1, “Bana yönelik kötü bir durum olmadığı sürece gergin hissetmiyorum”; K2, “Hiçbir zaman böyle bir durumla karşılaşmadım”; K3, “Çalışma temposundan dolayı bazen gergin hissedebiliyorum”; K4 ve K5, “Genelde müşteriler ile masaj sırasında iletişim kurarken özellikle de erkek müşterilerin rahatsız edici davranışları karşısında kendimi kötü hissediyorum”; K8, “Her masaj esnasında kendimi gergin hissedirim” şeklinde cevap verdikleri görülmektedir.

“Türklerden çok şey öğrendiğinizi/öğrenebileceğinizi düşünüyor musunuz?” sorusuna katılımcılardan genel olarak olumlu cevaplar alınmıştır. K1, “Evet. Burada arkadaşlarımdan var ve onlar bana her gün yeni şeyler öğrenmem için yardımcı oluyor”; K2, “Evet Türkler bana Türkçe ile birlikte birçok şeyi öğretiyor ve bazı arkadaşlarımdan gün içerisinde bana her konuda yardımcı oluyor”; K3, “Evet çok arkadaşım olmasa da kültüre dair bir şeyler öğrenebileceğimi düşünüyorum”; K4 ve K5, “Sadece dil konusunda bir şeyler öğrenebileceğimi düşünüyorum, yemek konusunda bir şey öğrenebileceğimi düşünmüyorum” şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir.

Tüm katılımcıların Türkleri dost canlısı bulup bulmadıklarına yönelik, K8, “Evet, oldukça iyi arkadaş olduklarını düşünüyorum”; K4, “Evet, genel olarak dost canlısı olduklarını düşünüyorum” cevaplarında olduğu gibi olumlu cevap verdikleri görülmektedir.

Katılımcıların Türklerin yaklaşımlarına yönelik görüşlerin tespit edilmesi amacı ile oluşturulmuş olan sorular ile tanıdıkları ve arkadaş oldukları Türklerle göre cevaplamaları istenen “Türklerin iyi olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna aynı olumlu cevaplar verildiği görülmektedir. Katılımcılardan K1, “Evet, bana karşı iyi ve arkadaşça davrandıklarını düşünüyorum”; K2, “Evet, iyi ve yardımsever buluyorum” şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Türklerin yaklaşımlarına yönelik verilen cevaplar değerlendirildiğinde çalışma doğrultusunda Çanakkale’de bulunan yabancı çalışanlara yönelik olumlu bir imaj sergilendiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 3’te “Temas Hipotezi” boyutu altında katılımcılara sorulmuş olan soruların cevapları yer almaktadır.

Tablo 3. Temas hipotezi

Temas Hipotezi	Kendi Kültürünü Daha İyi Bulma	Türkler ile İletişim Kurma	Türkler ile İletişimde Dikkat Etme	Türkler ile İletişim Sürecinde Tepki	Uyum Süreci Zorlukları
K1	×	Güler yüzlü	Karşı Taraf	Karşı Taraf	Dizi ve Film
K2	×	Güler yüzlü	Karşı Taraf	Karşı Taraf	Gastronomi
K3	×	Güler yüzlü	Saygı	Nazik	Gastronomi İletişim
K4	×	Rahat	Temizlik	Nazik	Gastronomi İletişim
K5	×	Çekingen	Saygı	Karşı Taraf	Gastronomi
K6	×	Güler yüzlü	Karşı Taraf	Nazik	Gastronomi, İletişim
K7	✓	Güler yüzlü	Karşı Taraf	Nazik	Gastronomi, İletişim
K8	×	Türkçe bilmiyor	Sadece Masaj	Nazik	Gastronomi, İletişim

Katılımcıların kendi kültürlerinin Türk kültüründen daha iyi olup olmadığına yönelik soruya vermiş oldukları cevaplara bakıldığında K2, “Her kültür farklıdır ve her biri kendi içinde tektir, her ikisinin de iyi olduğu düşünüyorum”; K3, “Her iki kültüründe kendine göre zengin olduğunu düşünüyorum”; K6, “Her iki kültürün de birbirine yakın değerinde olduğunu düşünüyorum” şeklinde cevaplar; K7, “Kendi kültürümün genel olarak daha iyi olduğunu düşünüyorum” şeklinde kendini kültürünün daha iyi olduğunu dile getirmektedir.

“Türkler ile iletişim kurarken nasıl davranırız?” sorusuna genel olarak olumlu cevaplar verildiği tespit edilmiştir. K4, “Gayet çekinmeden rahatça iletişim kurmaya çalışıyorum”; K2, “O an ki ruh halim çok önemli ama genellikle kibar, arkadaşça ve güler yüzlü davranmaya çalışıyorum” şeklinde görüş belirtirken; sadece K5, “Biraz çekinerek” cevabını vermiştir. K8 ise “Türkçe bilmiyorum” cevabı ile kendisini dil konusunda yetersiz bulduğu için genel olarak diyalog kurmaktan kaçındığını belirtmektedir.

Katılımcıların Türkler ile iletişim kurarken nelere dikkat ettiklerine yönelik soruya vermiş oldukları cevaplara bakıldığında; katılımcılardan bir kaçı, ilk izlenim olarak bana nasıl davranılıyorsa ben de öyle davranıyorum; K3, “Öncelikli olarak karşı taraftan saygılı davranmasını isterim, ben de karşımdakilere karşı saygılı davranmaya çalışırım”; K4, “Temizlik benim için oldukça önemli, karşımdaki kişinin temizliğine dikkat ederim”; K5, “Genel olarak karşı tarafın davranışlarının kontrollü ve saygılı olmasına dikkat ederim”; K6, “Genellikle karşımdaki kişiye karşı uyumlu davranırım”, şeklinde cevaplar verirken, K8 bir önceki soruda da belirtildiği üzere Türkçe bilmediğinden dolayı bu soruyu “Konuşmadan sadece masaj yapıyorum” şeklinde cevaplamıştır.

Katılımcılardan K1 ve K2, “Türkler ile iletişim sürecinde nasıl tepki verirsiniz?” sorusuna bir önceki sorunun cevabında olduğu gibi benzer şekilde; “Karşı taraf kibar davranırsa ben de öyle davranırım” cevabını verdikleri görülmektedir. K3, “Sıkıntılı durumlar ile karşılaşmadığım sürece genellikle nazik davranmaya çalışırım” cevabı ile diğer katılımcılarında genel olarak olumlu, uyumlu, nazik ve güler yüzlü olarak görüş belirtmişlerdir.

Türk kültürüne uyum sürecinde ne gibi zorluklar yaşadıklarını tespit etmek amacı ile sorulmuş olan soruda katılımcıların vermiş olduğu “baharat” ve “iletişim” cevaplarının ön plana çıktığı görülmektedir. K1, “Türk dizi ve filmleri Endonezya’dakilerden farklı ve ilginç, benim için olayları anlayabilmek oldukça karmaşık bir durum”; K2, “Özellikle yemek konusunda zorluk yaşadım. Endonezya yemekleri Türk yemeklerinden yüzde yüz farklı ama yine de Türk yemekleri de kötü değil oldukça güzel ve lezzetli”; K3, “Özellikle yemek, komşuluk ve iletişim konularında sıkıntılar yaşadım. Yemekler konusunda kendi mutfağımızda kullandığımız baharatları burada bulamıyorum, komşuluk ilişkileri bizim kültürümüze göre oldukça mesafeli, birçok komşumu tanımıyorum ve dilden dolayı iletişim konusunda sıkıntılar yaşıyorum”; K4, “Çay kültürü bizim kültürümüzden farklı, Türkiye’de çay ritüelleri bizim kültürümüzdeki gibi özenilerek yapılmamakta, yemekler konusunda kullanmak istediğimiz baharatları burada bulamıyorum bundan dolayı bulamadığım baharatları sipariş ile tedarik etmeye çalışıyorum. Temizlik konusu da benim çok önemli, tanıdığım Türklerin bu duruma çok dikkat ettiğini düşünmüyorum, biz günde mutlaka iki kez duş alırken Türkler böyle değil. Komşuluk konusunda da insanlar çok mesafeli, apartmandaki birçok komşumu tanımıyorum”; K5, “Çay kültürü ve kendi kültürümüzde kullandığım baharatları kolayca burada bulamıyorum”; K6 ve K7, “Yemek, dil (iletişim), Türklerin özellikle de erkeklerin olumsuz bakış açısı”; K8, “Sosyalleşmek, yemek(baharat) ve iletişim en zorlandığım durumlar” şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. Verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere Hindistan, Çin ve Orta Doğu gibi ülkelerden etkilenen Endonezya mutfağında baharatlar oldukça önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayı baharat konusundaki mağduriyetin giderilebilmesi katılımcılar için büyük önem arz etmektedir.

Katılımcıların Türkiye’de buldukları süre zarfında sahip oldukları kültürlerarası yeterliliklerinin, temas hipotezi kavramına genel anlamda olumlu sonuçlar şeklinde yansıdığı görülebilmektedir. Kültürlerarası yeterlilik konusunda katılımcılar tarafından Türklerin dil ve kültür açısından zenginleştirici bulunmaları durumunun temas hipotezine katılımcıların Türkler ile iletişim kurarken güler yüzlü ve arkadaşça davranmaları olarak yansıdığı görülmektedir. Aynı şekilde kültürlerarası yeterlilik konusunda Türklerin katılımcılar tarafından dost canlısı, iyi ve nazik bulunuyor olmaları, temas hipotezinde Türkler ile iletişim sürecinde katılımcıların genel olarak nazik bir şekilde yaklaşım sergiledikleri şeklinde yer almaktadır.

SONUÇ

Çalışma kapsamında Çanakkale ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otellerde çalışmakta olan SPA çalışanlarının kültürlerarası yeterlilik ve sosyal sosyal temas konusundaki görüşlerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Çalışma içeriğinde katılımcılara yöneltilen sorular “Kültürlerarası Yeterlilik Düzeyi” ve “Temas Hipotezi” boyutları altında oluşturulmuştur. Kültürlerarası yeterlilik boyutunda genel anlamda olumlu yanıtlar verildiği görülmektedir. Katılımcılar, hangi durumda gergin hissettikleri sorulduğunda erkek müşteriler ile masaj sürecinde aynı ortamda bulduklarında gergin

ve kötü hissettiklerini belirtmişlerdir. Temas hipotezi boyutunda da genel anlamda olumlu cevaplar verilmiş olup, bu boyutta; Türkler ile iletişim kurarken nelere dikkat ettikleri konusunda genel olarak karşı tarafın yaklaşımına göre bir tavır sergilemeyi tercih ettikleri görülmektedir. Türk kültürüne uyum sürecinde yaşamış oldukları zorluklar göz önüne alındığında genel anlamda mutfak kültürlerinin farklılığından ve bu farklılıktan kaynaklı olarak kullanmış oldukları baharatları Türkiye’de kolay bulamadıklarından kaynaklandığı görülmektedir. Bununla birlikte komşuluk ilişkileri ve iletişim konusu da yaşanan zorluklar olarak belirtilmiş ve Çanakkale’deki komşuluk ilişkilerinin soğuk ve mesafeli olduğu belirtilmiştir. İletişim konusunda ise, genel olarak katılımcılar Türkçe olarak kendilerini rahat bir şekilde ifade etmekte biraz zorlansalar da karşılarındaki kişiyi anlama konusunda daha iyi oldukları gözlemlenmiştir.

Çalışma sürecinde görüşülen tüm katılımcıların kadın olmasından dolayı, genel olarak erkek müşterilere yönelik rahatsızlık dile getirilmiş ve kadın SPA çalışanı olmalarının olumsuz değerlendirildiğini ifade etmişlerdir. Kadın çalışanların belirtmiş oldukları şekilde rahatsızlık yaşamamaları adına işletmelere bünyelerinde erkek SPA çalışanı da bulundurmaları önerilmektedir. Genel olarak Türkiye’de yerli kadın SPA çalışanı sıkıntısı yaşanmakta olup, bu durumun üniversite programları ile ya da çeşitli özel eğitim programlarının oluşturulması ile çözülebilecek bir durum olduğu düşünülmektedir.

Turizm sektöründe birçok işletme, çalışanlarının yabancı dil sorununu, işletmenin çalışana sunduğu dil kursları ile çözebilmektedir. Çalışma kapsamında katılımcılardan alınan geri bildirimler ve yapılan gözlemler sonucunda kendilerini Türkçe olarak ifade etmekte çok rahat olmadıkları görülmüştür. Çalışma arkadaşları, sosyal çevreleri ve müşteriler ile daha sağlıklı bir iletişim kurulabilmesi için yabancı SPA çalışanlarına yönelik belirli programlar dâhilinde Türkçe dil kursları verilmesi önerilmektedir. Türklerden kaç kişiyi tanıyıp, arkadaş oldukları konusunda da çoğu katılımcı iş yoğunluğundan dolayı çok az arkadaşları olduğunu belirtmiştir. Bu durumda işletmeler gerek otel misafiri gerekse dışarıdan rezervasyon ile gelen müşterilerin SPA hizmetini karşılayabilecek sayıda personel bulundurarak ve çalışma süreleri yeniden planlanmalıdır. Sonuç olarak işinden mutsuz ve gergin bir ortamda çalışan personel müşteriye karşı iyi bir hizmet sunmayacak, bu da işletme için olumlu bir sonuç yaratmayacaktır.

Literatür taramasında SPA çalışanlarına yönelik Erdem vd. (2015), SPA ve Wellness hizmet birimlerindeki insan kaynaklarının profilinin belirlenmesine; Balta ve Özpinar (2018), SPA merkezlerinde ergonominin iş sağlığı ve güvenliği açısından incelenmesine; Kuşluvan vd. (2019) ise Belçika, Bulgaristan, Portekiz, Slovenya ve Türkiye’de termal SPA terapi uzmanının sahip olması gereken bilgi, beceri ve yetkinlik alanlarının ve bu alanlardaki eğitim-öğretim ihtiyacının ortaya çıkarılmasına yönelik çalışmalar yapmışlardır. Fakat SPA çalışanlarına yönelik kültürlerarası yeterlilik ve temas hipotezi konusunda yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmanın sadece Çanakkale’de yer alan konaklama işletmeleri bünyesindeki SPA çalışanları ile yapılmış olması çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Bundan sonraki çalışmalarda farklı şehirlerdeki otel işletmelerinde çalışan SPA çalışanları ile yapılacak olan çalışmalardan elde edilecek sonuçların da literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Abaslı, K. ve Polat, Ş. (2019). Öğrencilerin Kültürlerarası Duyarlılık ve Kültürel Zekâya İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1): 193-202.

Akdere, M., Acheson, K. ve Jiang, Y. (2021). An Examination of the Effectiveness of Virtual Reality Technology for Intercultural Competence Development. *International Journal of Intercultural Relations*, 82: 109-120.

Aksoy, Z. (2016). Kültürlerarası İletişim Eğitiminde Öğrencilerin Kültürlerarası Duyarlılık Gelişimi Öz Değerlendirmeleri Üzerine Bir İnceleme. *Selçuk İletişim*, 9(3): 34-53.

- Arasaratnam, L.A. (2016). *Intercultural Competence*. Oxford Research Encyclopedias. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.68>
- Bağcı, S.Ç. ve Çelebi, E. (2017). Gruplararası Temas ve Çatışma ile Azınlıklara Yönelik Tutumlar ve Çokkültürlülüğe Destek Arasındaki İlişkiler: Gruplararası Tehdit ve Kaygının Aracı Rolü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(Özel Sayı): 3-18.
- Balta, Ş. ve Özpınar, H. (2018). Turizm İşletmelerinin Spa Bölümlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Ergonominin İncelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10(2): 139-148.
- Barrett, M., Byram, M., Lázár, I., Mompoin-Gaillard, P. ve Philippou, S. (2014). *Developing Intercultural Competence Through Education*. Council of Europe Publishing.
- Bekiroğlu, O. ve Balcı, Ş. (2014). Kültürlerarası İletişim Duyarlılığının İzlerini Aramak: “İletişim Fakültesi Öğrencileri Örneğinde Bir Araştırma”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (35): 429-459.
- Bennett, M.J. (1986). A Developmental Approach to Training for Intercultural Sensitivity. *International Journal of Intercultural Relations*, 10(2): 179-196.
- Bennett, J.M. ve Bennett, M.J. (2001). Developing Intercultural Sensitivity: An Integrative Approach to Global and Domestic Diversity. The Diversity Symposium, Diversity Collegium, Bentley College, Waltham, Mass., pp.1-44.
- Deardorff, D.K. (2006). Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internalization. *Journal of Studies in International Education*, 10(3): 256.
- Duran, E. (2011). Turizm, Kültür ve Kimlik İlişkisi; Toplumsal ve Kültürel Kimliğin Sürdürülebilirliği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19): 291-313.
- Durmuş, M. ve Sumruk Ateşgöl, H. (2021). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kültürel İçeriklerin Seçimi, Sunumu ve Öğreticilerde Kültürlerarası Yeterlilik Geliştirme, E. Özkan (Edt.), *Yabancılara Türkçe Öğretimi* içinde (ss.111-133). Eğitim Yayınevi.
- Eniç, D. (2021). Gruplararası Temas Kuramı Açısından Covid-19 Pandemisinde Önyargıları Azaltma Yolları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(17): 3336-3366.
- Erdem, B., Gülcan, B. ve Chykynov, S. (2015). Konaklama İşletmelerinde Spa & Wellness Hizmetlerinde Çalışan İşgörenlerin Profili: Antalya’daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 48: 238-257.
- Gülduran, Ç.A., Çaprak, D. ve Gürdoğan, A. (2020). Turizm İşletmeciliği Alanında Lisansüstü Eğitim Alan Öğrencilerin Kültürlerarası Duyarlılık Düzeyinin Değerlendirilmesi Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 7(4): 665-688.
- Gümüştekin, N. (2007). Kültür kavramı ve Osmanlı’dan Günümüze Kültürel Yapının İncelenmesi. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi. Bildiriler Kitabı*, ss.117-127.
- Hall, E. T. (1959). *The Silent Language*. Doubleday & Company, Inc.
- Hewstone, M. (2009). Living Apart, Living Together? The Role of Intergroup Contact in Social Intergration. *Proceedings of The British Academy*, 162: 243–300.
- Kozak, M. (2021). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri*. Detay Yayıncılık.
- Kruse, J. A., Didion, J. ve Perzynski, K. (2014). Utilizing the Intercultural Development Inventory to Develop Intercultural Competence. *SpringerPlus*, 3(1): 1-8.
- Kuşlivan, S., Yücel, O., Isacker, K.V., Dias, A.S., Grudeva, P., Nicasi, F. ve Wltavsky, Z. (2019). Avrupa’da Termal Spa Terapi Uzmanı Mesleğinin Yeterlilik Alanlarına ve Eğitim İhtiyacına İlişkin Bir Araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 79–92.

- Küllü Sülü, A. (2014). The Role of Native English Speaking Teachers in Promoting Intercultural Sensitivity. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Li, F.S. ve Wang, B. (2020). Social Contact Theory and Attitude Change through Tourism: Researching Chinese Visitors to North Korea. *Tourism Management Perspectives*, 36: 1-8.
- Luo, X., Brown, G. ve Huang, S.S. (2015). Host Perceptions of Backpackers: Examining the Influence of Intergroup Contact. *Tourism Management* 50: 292-305.
- Meng, B. ve Han, H., (2018). Working-holiday Tourism Attributes and Satisfaction in Forming Word-of-Mouth and Revisit Intentions: Impact of Quantity and Quality of Intergroup Contact. *Journal of Destination Marketing & Management*, 9: 347-357.
- Mora, N. (2008). Kendi -Öteki İletişimi ve Etnomerkezcilik. *Selçuk İletişim*, 5(2): 206-218.
- Nar, M.Ş. (2019). Kültürel Kimlik Sorunsalı: Görecelik Mi? Evrenselcilik Mi? Yoksa Uzlaşma mı?. *Antropoloji*, (37): 72-80.
- Paluck, E., Green, S.A. ve Green, D.P. (2019). The Contact Hypothesis Re-Evaluated. *Behavioural Public Policy*, 3(2): 129-158.
- Pettigrew, T.F. (1998). Intergroup Contact Theory. *Annual Reviews of Psychology*, 49: 65-85.
- Pettigrew, T.F. ve Tropp, L.R. (2005). Allport's Intergroup Contact Hypothesis: Its History and Influence. In J.F. Dovidio, P. Glick, & L.A. Rudman (Eds.), *On the Nature of Prejudice: Fifty Years After Allport* (pp.262-277). Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9780470773963.ch16>
- Sarı, E. (2004). Kültürlerarası İletişim: Temeller, Gelişmeler, Yaklaşımlar. *Folklor/Edebiyat*, 10(39): 1-31.
- Stiftung, B. ve Cariplo, F. (2006). Intercultural Competence – The key competence in the 21st century?. *International Culture Dialogue Bertelsmann Stiftung*, https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Presse/imported/downloads/xcms_bst_dms_30238_30239_2.pdf (Erişim Tarihi: 11.03.2022).
- Temel Eğinli, A. (2012). Kültürlerarası Yeterliliğin Kazanılmasında Kültürel Farklılık Eğitimlerinin Önemi. *Öneri Dergisi*, 9(35): 215-227.
- Temel Eğinli, A. ve Yalçın, M. (2016). Kültürlerarası Yeterliliğin Gelişmesi ve Kültürlerarası Uyum. *Global Media Journal TR Edition*, 7(13): 6-27.
- Yanık, C. (2013). Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi. *Kaygı - Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (20), 225-237.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yiğittürk Ekiyor, E. (2021). Göç ve Kültürlerarası İletişim İlişkisi Üzerine Bir Alan Araştırması. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11(4): 819-843.

FATİH SULTAN MEHMED DÖNEMİ BANİSİ: RUM MEHMED PAŞA'NIN YAPILARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Göksu Özden ÖNER
Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
goksuoner@hacettepe.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-9226-1600

<i>Atıf</i>	Öner, G. Ö. (2022). Fatih Sultan Mehmed Dönemi Banisi: Rum Mehmed Paşa'nın Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 982-993.
-------------	---

ÖZ

Fatih Dönemi vezirlerinden Rum Mehmed Paşa'nın geçmişi hakkında kesin bir bilgi bulunmamakta, dönem kaynaklarında birbirinden farklı malumatlara yer verilmektedir. Hakkında en yaygın söylem; zulüm eden bir vezir olduğu üzerinedir ki tartışmalı siyasi kimliği tarih yazınında bu söylem üzerine inşa edilmiştir. Rum Mehmed Paşa kısa süreli siyasi yaşamında, Osmanlı Mimarlığının gelişim evresinde azımsanamayacak değere sahip olan yapıların baniliğini üstlenmiştir. Fatih dönemi vezirlerinden Mahmud Paşa ve İshak Paşa'nın ardından en çok vakfiyeye sahip olan vezirdir. Üsküdar, Tire ve Bademiye'de olmak üzere üç cami, üç hamam, üç medrese, imaret, çarşı, bedestenler ve bir su kemerinin baniliğini üstlendiği bilinmektedir. Söz konusu yapılardan Üsküdar'da inşa edilen Rum Mehmed Paşa Cami ve Türbesi, Tire'de ismini taşıyan cami ve türbe, Üsküdar'daki külliyesine gelir sağlaması için inşa edilen Manisa Bedesteni 15. yüzyıldan günümüze ulaşan yapılarıdır. Ancak Rum Mehmed Paşa halka ihanetle kayda geçen siyasi hayatında *menna'in lilhayr*, hayır engelleyici olarak anılmıştır. Bu bağlamda bani kimliği ihtilafli siyasi aktörlüğünün gölgesinde kalmaktadır. Bu çalışmada, Fatih döneminin hayır bilmezliği ile tenkit edilmiş vezirinin eserlerine yer verilmektedir. Çalışma; Rum Mehmed Paşa'nın inşasını üstlendiği ve günümüze ulaşabilen yapılarına odaklanmakta, söz konusu yapıların plan, kurulum ve tezyinatı ele alınmaktadır. Çalışma sonunda; Rum Mehmed Paşa'nın ulaşılabilen/erişilebilen tartışmalı yaşam öyküsünün yol göstericiliğinde; yapı ve siyasi kimlik arasındaki bağ tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rum Mehmed Paşa, Mimari, Osmanlı Mimarisi, Bani.

THE PATRON OF THE PERIOD OF MEHMED THE CONQUEROR: AN EVALUATION ON THE STRUCTURES OF RUM MEHMED PASHA

ABSTRACT

There is no definite information about the origin of Rum Mehmed Pasha, one of the viziers of the Fatih Period, and different information is given in the sources of the period. The most common discourse about him is that he was a cruel vizier, and his controversial political identity was built on this discourse in historiography. In his short-term political life, Rum Mehmed Pasha undertook the patronage of structures that had a considerable value in the development phase of Ottoman Architecture. After Mahmud Pasha and Ishak Pasha, who were viziers of the Fatih period, he was the vizier who had the most endowments. It is known that he undertook the sponsorship of three mosques, three baths, three madrasas, soup kitchens, bazaars and an aqueduct in Üsküdar, Tire, Bademiye. Among these structures, the Rum Mehmed Pasha Mosque and Tomb built in Üsküdar, the mosque and tomb bearing his name in Tire, and the Manisa covered bazaar, which was built to provide income for the complex in Üsküdar,

are the structures that have survived from the 15th century. However, Rum Mehmed Pasha was referred to as “menna’in lillahayr”, withholder of good, in his political life, which was recorded as betrayal to the public. In this context, the identity of the patron remains in the shadow of her controversial political actor. In this study, the works of the vizier of the Fatih period, who was criticized for his cruelty, are included. This study focuses on the structures that Rum Mehmed Pasha undertook to build and which have survived to the present day, and the plan, installation and decoration of the structures in question are discussed.

Keywords: *Rum Mehmed Pasha, Ottoman Architecture, Architecture, Patron.*

GİRİŞ

Osmanlı tarihinde 15. yüzyıl hakkında anlatılar genellikle birbirini yinelemekte, kaynaklarda çeşitlilik ve muhteva açısından kısıtlılık özellikle biyografi yazınında zorluğa yol açmaktadır. Fatih dönemi vezirlerinden Rum Mehmed Paşa'nın yaşam öyküsünde de aynı zorluk izlenebilmektedir. Rum Mehmed Paşa, Mahmud Paşa ve İshak Paşa gibi döneminin önemli devşirme devlet görevlilerinden biridir. Rum Mehmed Paşa hakkında dönem kaynaklarından izlenebilen bilgilerde birbirini tekrar eden olumsuz yargılar öne çıkmaktadır. Ancak Rum Mehmed Paşa hakkında bilinen ve izi sürülebilen gerçekliği tartışmasız bilgi, döneminin önemli yapılarının baniliğini üstlendiğidir. Rum Mehmed, kısa süreli siyasi yaşamında Osmanlı Mimarlığının gelişim evresinde önemli yere sahip olan eserler inşa ettirmiştir. Fatih döneminde Mahmud Paşa ve İshak Paşa'nın ardından en çok vakfıyeye sahip olan vezirdir. Somut veriler olarak yapılar, siyasi kimliğin izini sürmede bir araç olabildiği gibi, yapının banisi hakkında biyografik bilgi yapı tahliline de katkı sağlayabilmektedir. Rum Mehmed Paşa'nın inşasını üstlendiği vakıf eserleri göz önüne alındığında görece hayır severliği ve bu minvalde bani kimliği tartışmalı siyasi yaşamına yeni bir bakış sunabilmektedir. Bu bağlamda yapı-bani arasındaki ilişkiyi tartışmadan önce Rum Mehmed Paşa'nın bilinen yaşam öyküsünü değerlendirmek gerekir.

Rum Mehmed Paşa'nın Yaşam Öyküsü ve Siyasi Yaşamı

Fatih Sultan Mehmed devri vezirlerinden Rum Mehmed Paşa'nın geçmişi hakkında kesin bir söylem bulunmamakta, dönem kaynaklarında birbirinden farklı malumatlar yer almaktadır. İbn Kemal, *Tevârîh-i Âl-i Osman*'da, Fatih vezirinin İstanbul'un fethinin ardından esir düşen Rumlardan olduğunu kayıt etmektedir (İbn Kemal 1991: 265). Osmanlı Tarihçisi Franz Babinger, Rum Mehmed Paşa'nın fetih sırasında İstanbul'da bulunduğu bilgisinin aksine Dimetoka veya Anadolu'dan gelmiş olma ihtimalinin bulunduğunu, kariyerine saray memuru olarak başlamış olabileceğini bildirmektedir (Babinger 2002: 225). Ancak Babinger'i doğrulayan, fethin ardından paşanın Anadolu ya da Batı Trakya'dan İstanbul'a geldiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır (Kiel 2008: 226). Groot, Arnavut ya da Rum kökenli olduğunu ancak bunu belirlemenin zor olduğunu belirtmekte (Groot 1991: 1000), Ayverdi Rum asıllı paşanın soyunun Bizans'ın kraliyet soyu olan Paleoglara dayandığını söylemektedir (Ayverdi 1973: 483). *Sicill-i Osmânî*'de Rum Mehmed Paşa'nın sonradan Müslüman olduğu ve sarayda eğitim aldığı bilgisi dışında kökeni hakkında bir malumat yer almamaktadır (Süreyya 1996:1067). Bu bağlamda Rum Mehmed Paşa'nın, İstanbul'un Osmanlı idaresine geçmesinin ardından nereden şehre geldiğini ya da nerede yaşamının erken dönemlerini geçirmiş olduğunu kesin olarak belirlemek mümkün gözükmemektedir. Ancak Enderun mektebinde yetişmiş olduğu ve Fatih Sultan Mehmed'in güvenini kazandığı kendisine verilen devlet görevinden anlaşılmalıdır. Nihayetinde hakkında ortak söylem, Rum Mehmed Paşa'nın 1466 yılında vezirlik görevine getirilmiş olduğudur (Danişmend 1971b: 10).

Rum Mehmed Paşa, 1466 yılında vezirlik görevine getirilmesinin ardından 1468 yılında Fatih Sultan Mehmed'in Karaman seferine katıldı. Bu süreçte Rum Mehmed Paşa'nın en büyük rakibi, Fatih'in gözde veziri Mahmud Paşa olmuştur. Dönemin vezir-i âzamı Mahmud Paşa, Larende ve Konya'da görevlendirilmişti. Aynı görevde Rum Mehmed Paşa'da bulunmaktaydı. Mahmud Paşa'nın rütbesine haset beslediği anlaşılan Rum Mehmed Paşa tarafından; Mahmud Paşa halkı kayırdığı, hanelerin sürgün edilmesinde yeterince sert davranmadığı konusunda suçlandı (Neşrî 1957: 783). Bu suçlamalara yol açan sebeplerden biri Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da yürütmüş olduğu imar politikalarıdır. Bu bağlamda Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'daki girişimlerine de kısaca değinmek gerekir. Fatih Sultan Mehmed tarafından fethin ardından İstanbul'da ivedilikle imar ve sanat ortamının gelişimi

amaçlanıyordu. Görevi üstlenecek zanaatkarlara ihtiyaç büyüktü. Konya ve Karaman çevresinde ise onlarca; seramik ustası, hattat gibi geleneksel sanatların uygulayıcıları yaşamını sürdürüyordu. Saray çevresine Konya ve Karaman'dan yetenekli sanatçıların ve sanat erbabının toplanması amaçlanıyordu. Bu doğrultuda zanaatkar ve sanatçıların İstanbul'a getirilmesi görevi Mahmud Paşa'ya verilmişti. Yine ikinci vezir Rum Mehmed Paşa tarafından Mahmud Paşa, bu görevi yerine getirememekle, aynı zamanda Karaman'daki zengin ve soyluları kayırmakla suçlandı. Rum Mehmed'in bu iddiası bir anlamda Mahmud Paşa'yı Sultan Mehmed'e itaatsizlikle suçlamaktı. Nitekim Mehmed Paşa amacına ulaştı ve Mahmud Paşa'nın görevine son verildi (Babinger 2002: 240, Kiel 2008: 227). Mahmud Paşa'nın azledilmesinin ardından Rum Mehmed Paşa'nın sadrazamlık görevine getirilmiş olduğu hakkında kesin bir malumat bulunmamaktadır. Bir kısım kaynakta Mahmud Paşa'nın ardından İshak Paşa'nın vezir-i âzam olduğu bilgisi yer almaktadır (Kiel 2008: 227). Ancak Mahmud Paşa'nın vazifesinin Rum Mehmed Paşa'ya verildiği malumatına da rastlanmaktadır (Tekindağ 1972:594). Rum Mehmed Paşa'nın tarih yazınında kötü şöhreti bu olaylarla başlamaktadır.

Rum Mehmed Paşa'nın siyasi kimliğine tenkitler dönem kaynaklarından ileri gelmektedir. Paşa'nın 1466-1470 yılları arasındaki icraatleri ağır bir dille eleştirilmektedir. 1466 yılında Konya ve Karaman ahalisini acımasız bir sürgüne tuttuğu, Mevlâna soyundan Emir Ali Çelebi'nin de bu sürgüne maruz kaldığı dönem kaynaklarında yer almaktadır (Danışmend 1971a: 313-319, Neşri 1957: 783). Hadîdî bu olayları şöyle anlatmaktadır: ...*Meğer bu Rûm Muhammed Pâşâ zâlim, İşidi ehl-i islâma mezâlim, Ki Mevlânâ Hudâvendigâr'un oğlın, Bile yazmışıdi sürmüşdi bî-dîn...* (Hadîdî 1991: 277). Rum Mehmed'in zalimlikle anılmasını da sağlayan ve tepkiyle karşılanan bu olayın ardından durumu öğrenen Fatih Sultan Mehmed'in Emir Ali Çelebi'ye özürlerini sunduğu ve hediyelerle şehrine geri gönderdiği kaleme alınmaktadır (Babinger 2002: 240). Bu olaydan yola çıkılırsa Rum Mehmed Paşa, Fatih Sultan Mehmed'i gerçekleşmesini istemediği bir durumda da bırakmıştır. Âşıkpaşâde tarihinde Rum Mehmed Paşa; başta Mahmud Paşa'nın azledilmesinden, Konya ve Larende'de halkın sürülmesinden bizzat sorumlu tutulmaktadır. Her ne kadar bu sürgün, padişahın emri olsa da o uygun görülenden fazlasını yapmış, yüzlerce hanenin yıkımına sebep olmuştur (İbn Kemal 1991: 278-305). Bu yıkım Neşri tarafından şöyle anlatılmaktadır:

...*mescitleri, medreseleri harap edip, atasu evi gibi viran etti. Şehrin avretini ve oğlanını soydurup uryan ettirdi. Andan sürüp, Ereğli'ye varıp, vilayetini, köylerini yıkıp harap ettirdi. Ol vilayetin halkı gelip, eyitti-ler: "Hey zalim, bu vilayet Medine-i Resûle vakıftır. Yarın Allah resûlüne ne cevap verirsin dediler... Ol zalim öyle diyeni öldürdü.* (Neşri 1957: 789)

Rum Mehmed Paşa tüm bu zalimliğin yanı sıra âlimlere, sûfilere padişahın ihsanlarının kesilmesine neden olarak, Âşıkpaşâzâde'nin deyişiyle *menna'in lilhayr*, hayrı engelleyici olmuştur. Rum Mehmed Paşa'nın halkın zararına olan tüm bu icraatları Rum/Bizanslı kimliğinden ileri gelmektedir. Nitekim Mehmed Paşa, fetih sonrasında İstanbul'un intikamını almak istemiştir. Nihayetinde de *it gibi boğdurulmuştur* (Âşıkî 2018: 245, İbn Kemal 1991: 278-305). Dolayısıyla Âşıkpaşâde tarihindeki anlatıya göre Mehmed Paşa, Bizanslı olmasından sebep İstanbul'un öcünü almak istemiş, halka düşmanlık beslemiş ve boğdurularak öldürülmüştür. Babinger'e göre 1470 yılında kendi adına yaptırdığı Üsküdar'daki camisi tamamlanamadan idam edilmiş ve Üsküdar'daki küçük bir caminin türbesine defnedilmiştir (Babinger 2002: 251). Ancak Rum Mehmed Paşa'nın idamı hakkında birbirinden farklı bilgiler kaleme alınmıştır. Mehmed Paşa, Groot'a göre 1473 yılında tarih sahnesinden çekilmiştir (Stavrîdes, 2001: 65). Halil İncalcık ise Heşt Bihişt'e göre Rum Mehmed Paşa'nın 1474 senesine kadar Karaman valisi Cem Sultan'ın atabeyliğini yaptığını ve 1474 senesinde idam edildiğini belirtmektedir (İncalcık 2021: 709). Nitekim Paşa'nın 1471-1474 yılları arasında çeşitli tarihi olaylarda kaydının bulunması İncalcık'ın azledilme tarihini desteklemektedir.

Rum Mehmed Paşa'nın 1470 yılında Eğriboz fethine önemli katkılarda bulunduğu kayıt edilmektedir. Aynı yıl ikinci kez Karaman'a gönderilmiş, Larende ve Ereğli'de büyük tahribat yaratmıştır. Toros dağlarının kuzeyini ele geçirmiş, Karamanoğullarını destekleyen Varsaklara karşı ilerleyişini sürdürmüştür. Rum Mehmed Paşa'nın askeri başarısının yanı sıra riyâkarlığı da vurgulanmaktadır. Anadolu'da yıkıcı ilerleyişini sürdürürken elinde imkanlar olmasına rağmen Alanya'ya el sürmemiştir.

Paşa'nın bu tutumu Âşıkpaşâde ve Neşri'ye göre akrabalık bağına dayanıyordu. Rum Mehmed Paşa, Alaiye Beyi Kılıçarslan'ın kız kardeşiyle evliydi. Bu durum Konya ve çevresinde izlediği yıkıcı politikadan Alanya'da kaçınmasını sağladı. Bu görevde kendisinden alınarak Gedik Ahmed Paşa'ya verildi (Neşri 1957: 793, Tekindağ 1972: 594). Ancak bu tutumuna rağmen Rum Mehmed Paşa, Konya ve çevresindeki başarılarıyla sultanın gözüne girmişti. 1471 yılında sadrazam olarak görev yaptığı bilinen İshak Paşa, Karamanoğullarına karşı muvaffakiyet sağlayamadığı gerekçesiyle görevden azledildi ve yerine Rum Mehmed Paşa getirildi. Ancak görevi çok kısa sürdü. 1472 yılında Tokat'ta büyük bir yenilgi yaşadı. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Tokat şehrini zapt etmişti. Bunun üzerine 1472 yılında Rum Mehmed Paşa'nın görevden azledilerek idam edildiği iddia edilmektedir. Ancak daha önce de değinildiği gibi Rum Mehmed Paşa'nın 1474 yılında Karaman'da bulunduğu dair kayıtların olması idam iddiasını sorgulatmaktadır (Kiel 2008: 227). Dolayısıyla Rum Mehmed Paşa'nın doğum tarihi, yetiştiği yer, askeri görevleri bilinmediği gibi ölüm tarihi de doğrulanmamaktadır.

Fatih döneminde Rum Mehmed Paşa'nın varlığı bir tür kötü efsane kahramanına dönüşmüştür. Kuşkusuz Rum Mehmed Paşa'nın vezirliğinde yaşanan olaylar sultanın buyruğuyla gerçekleşmiştir. Dönem kaynaklarında II. Mehmed'in Rum Mehmed Paşa'ya karşı tavrına dair çelişkili ifadeler kullanılmış olsa da paşanın sultanın güvendiği ve yetki verdiği başarılı bir askeri kimliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Askeri başarılarının yanı sıra Rum Mehmed Paşa'nın mâli konulara da vâkıf olduğu, İstanbul'un iskanı ile ilgilendiği bilinmektedir. Nitekim daha sonra değinileceği üzere İstanbul'un fetih sonrası inşa edilen en önemli yapılardan birinin baniliğini üstlenmiştir. Ayrıca Osmanlı devletinin mâli konularında söz sahibi olmuş ve mukâta'a denilen isticar vergisinin yerleşmesini sağlamıştır. Âşıkpaşâzâde tarihinde mukâta'a uygulamasının İstanbul'un eski kafirlerinin bir arzusu olduğu kayıt edilmektedir. Öyle ki bu uygulamayla halk mülk edinmekten vazgeçerek, İstanbul'un imarı gerçekleştirilemeyecek böylece şehir yeniden kafirlere kalacaktır (Âşık 2018:245). Bu uygulamanın da halkın bir kesimi tarafından Rum Mehmed Paşa'ya düşmanlığa yol açtığı görülmektedir (İnalçık 2021: 269). Ancak uygulamanın Rum Mehmed'in azlinden sonra da yürürlükte kalması dikkat çekmektedir (İnalçık, 2019: 30-32). Mukâta'a ve iltizam usulü erken dönemde Osmanlı maliyesinin temelini oluşturmuş, tımar ve hassalara uygulanmıştır. Fatih döneminde Osmanlı maliyesinde Mehmed Paşa'nın uygulamaya koyduğu sistem sayesinde kaynaklarda artış sağlandığı bilinmektedir (Hammer 1966:156, Tekindağ 1972:595). Dolayısıyla bu uygulama vesilesiyle Mehmed Paşa'nın sultanın takdirini kazandığı da söylenebilir. Rum Mehmed Paşa'nın Karaman'da yüzlerce haneye zulüm eden acımasız bir vezir mi olduğu, yoksa sultanın emirlerine riayet eden başarılı bir Osmanlı askeri olmasının yanı sıra imar, iskân ve mâli konularda yönetime katkı sağlayan önemli bir devlet yetkilisi mi olduğu tartışmalıdır. Rum Mehmed Paşa'nın halka ihanetle kayda geçen siyasi hayatında *hayır engelleyici* olarak anılması bani kimliğini de sorgulatmaktadır. Bu tartışmaya Rum Mehmed'in baniliğini üstlendiği yapılar üzerinden farklı bir yorum getirilebilir mi sorusu akla düşmektedir.

Rum Mehmed Paşa'nın Baniliğinde İnşa Edilen Yapılar

Rum Mehmed Paşa'nın inşasını üstlendiği yapılar nicelik bağlamında döneminde üçüncü sırada gelmektedir. Fatih döneminde Mahmud Paşa ve İshak Paşa'nın ardından en çok vakfiyeye sahip olan vezirdir. Üsküdar, Tire ve Bademiye'de olmak üzere üç cami, üç hamam, üç medrese, imaret, çarşı, bedesten ve bir su kemerinin baniliğini üstlendiği bilinmektedir (Stravdies 2001:285). Söz konusu yapılardan Üsküdar'da inşa edilen Rum Mehmed Paşa Cami ve Türbesi, Tire'de yine kendi ismini taşıyan cami ve türbe, Üsküdar'daki külliyesine gelir sağlaması amacıyla inşa edilen Manisa Bedesteni günümüze ulaşan yapılardır. Fatih Döneminde, Ankara'da inşa edilen Kurşunlu Hanın banisinin kim olduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Mahmud Paşa'nın inşa ettirdiği diğer yapıların arasında konumlanan, tek avlulu ve iki katlı Kurşunlu Hanın kitabesi bulunmamakla birlikte Mahmud Paşa baniliğinde inşa edildiği çeşitli yayınlarda yer almaktadır (Öney 1971: 136, Bakırer ve Madran, 1984: 114). Ancak Kurşunlu Hanın, Üsküdar'da yer alan Rum Mehmed Paşa imaretine vakfedildiği, dolayısıyla hanın Rum Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış olduğu da kayıt edilmektedir (Haskan 2001: 990). Dolayısıyla Ankara Kurşunlu Hanın Manisa'da bulunan bedestenle aynı bani tarafından inşa ettirilmiş, Üsküdar'daki cami ve imaret için vakfedilmiş olduğu düşünülebilir. Tam olarak inşa tarihleri bilinmeyen yapıların yakın tarihlerde inşa edildiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. 15. yüzyılın Osmanlı ticaret yapılarının örneğini oluşturan yapılar, birbirlerinden farklı plan ve tasarım özelliklerine

sahiptir. Ancak Ankara Kurşunlu Hanın banisi hakkındaki belirsizlik, şaibeli bilgiye yer verilmemesi adına, Rum Mehmed Paşa'nın yapılarının dışında tutulmuştur. Diğer yandan Üsküdar'da Bat Pazarı adı verilen, 50 kadar dükkanlı çarşı Rum Mehmed Paşa vakfına bağlı ve Üsküdar'daki cami ve imaretine gelir sağlayan yapılarıdır. Uzun yıllar harap halde bulunan dükkanlar, 1956 yılında tamamen yıkılmıştır. Haskan, çarşıda bulunan dükkanların beşik tonoz örtülü olduğunu, çarşıya açılan kapıların muntazam kesme taştan ve kirpi saçaklı olduğunu belirterek, günümüze ulaşamayan yapıların mimari özellikleri hakkında bilgi vermektedir (Haskan 2001: 1461). Rum Mehmed Paşa'nın eserlerinden günümüze ulaşamayan Ödemiş, Bademiye Cami'nin mimari özellikleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yapının, Rum Mehmed'in Karaman seferinin ardından inşa edildiği düşünülmektedir. Ayverdi'ye göre, Karaman seferinin ardından azledilen ve gözden düşen Rum Mehmed Paşa, hayırsever görünmek adına Tire ve Bademiye camilerini aynı süreçte yaptırmıştır (Ayverdi 1973:56). Ancak günümüze yalnızca Tire'de bulunan cami ve türbe ulaşabilmiştir. Ayrıca Fatih Sultan Mehmed'in Dimetoka'daki Toyca-Oruzlu Köyü'nü Rum Mehmed'in imaretine vakfettiği 890/1485 tarihli bir tahrir defteri kaydında yer almaktadır. Üsküdar'daki külliye için Unkapamı'nda hamam, evler, dükkanlar vakfettiği 16. yüzyılda kayıt edilmiştir (Yüksel 1994:347). Rum Mehmed Paşa'nın Üsküdar, Ankara ve Tire'de vakfına ait yerler olduğu yazılmaktadır (Özgül 2015: 90-91). Rum Mehmed Paşa'nın vakfedilmiş yapılarından yalnızca günümüze ulaşabilen yapıları üzerinden bir değerlendirme gerçekleştirilebilmektedir.

Üsküdar Rum Mehmed Paşa Külliyesi

15. yüzyılın ikinci yarısında Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un imarı için büyük bir çaba sarf etmiştir (Uzunçarşılı 1988: 153). Üsküdar Rum Mehmed Paşa Cami'de bu süreçte inşa edilmiş önemli yapılardan biridir. Üsküdar Salacakta bulunan yapı topluluğu, başlangıçta cami, medrese, hamam, şadırvan ve imareten oluşmaktadır. Günümüze yalnızca cami ve caminin güneyinde yer alan türbe ulaşabilmiştir (Ayvansaraylı 2001: 606). Cami ana giriş kapısında, sivri kemerli kavsara içinde yer alan Arapça dua kitabesinden anlaşıldığı üzere 876 (1471/1472) yılında inşa edilmiştir. Yapının mimarı bilinmemektedir (Ayverdi 1973: 489). Yapının inşa tarihi İshak Paşa'nın azledilerek yerine Rum Mehmed Paşa'nın görevlendiği döneme tekabül etmektedir. Diğer yandan daha önce de değinildiği üzere 1472 yılı Rum Mehmed Paşa'nın idamının iddia edildiği tarih olarak da kaynaklarda yer almaktadır. Bu bağlamda yapının Rum Mehmed'in yaşamının belirsiz bir döneminde tamamlandığı söylenebilir.

Yapının mimari özelliklerine baktığımızda Rum Mehmed Paşa Cami; beş birimli son cemaat yerinin ardından 11.25 m. çapında bir orta kubbe (Ayverdi 1973:486), mihrap önünde yer alan yarım kubbe ve kuzey-güney yönlü birer kubbenin örttüğü tabhane mekanlarından oluşmaktadır. Yapı plan kurumuyla; kuzey-güney yönde bir tam kubbe yarım kubbenin eklenerek iç mekânın genişletildiği ve doğu-batı köşelerinde özerk ikişer kubbeli kare birimlerin yer aldığı tabhaneli, ters "T" plan şemasına sahiptir. Yapının beş birimli son cemaat yerinin beş kubbesi zaman içerisinde yıkılmış, 1959 yılında yeniden yapılmıştır (Öz 1997: 56). İnşa malzemesi, taş ve tuğla örgüdür. Beden duvarları üzerindeki pencerelerin kemerlerinde tuğla, sövelerinde yekpare taş kullanılmıştır. Minaresi ise küfeki taşındandır. Kuzey cephe ortasında yer alan ana kapı, açık platformların arasından ana kubbe alanına çıkan birkaç basamaklı kısa merdivene açılmaktadır. Kesme taştan inşa edilmiş, profilli silmelerle sınırlandırılmış taş kapı, sivri kemerli ve kavsaralıdır. Cepheden yaklaşık 30 cm. çıkma yapan giriş açıklığı, basık kemerle son bulmaktadır. Kuzey cephede, taş kapının iki yanında sivri kemerli dikdörtgen pencerelere yer verilmiştir. Yapı iç mekânında; yarım kubbe köşelerinde tromplar yer almaktadır. Yarım kubbeyi ayıran büyük taş kemer, mukarnaslı konsollara oturmaktadır. Camide, eyvan kemerinde, ana kubbe ve yarım kubbede orijinal kalemişleri yer almaktadır. Ana kubbe ortasında açık sarı zemin üzerinde rûmiler ve kasnak çevresinde yer alan bir parça üzerinde rûmilerin oluşturduğu palmet ve kıvrım dallar çevrelemektedir. Yarım kubbe üzerinde dar bir kenar suyunun çevrelediği, siyah renkli kıvrım dallar ve rûmiler birleşerek tepelik oluşturmaktadır. Yapının mermer mihrabı, mukarnas nişli ve köşe sütuncelidir. Yapının minberi ise orijinal değildir. Eski zaviyeli yapıların ön kubbeli hacimlerinin yüksek sekilerini anımsatan alçak bir seki, mihrap önündeki yarım kubbe altını, orta bölümden ayırmaktadır (Kuban, 2007:191-192). Caminin her iki yanında kare planlı ikişer tabhane hücresi yer almaktadır. Güneydoğu ve güneybatıdakiler ocaklıdır ve kuzeydoğu ve kuzeybatı odalarının birbirlerine

açılan kapıları bulunmaktadır (Goodwin 2012:139-140). Yapının tabhane mekanları bozulmadan günümüze ulaşabilmiştir. Cami, yan odalarıyla Murat Paşa Cami'ne benzetilmektedir (Goodwin 2012:482).

Rum Mehmed Paşa Cami, banisi ile mimari düzeni bir anlamda benzer şekilde eleştirilmektedir. Yapı Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından; Osmanlı gövdesi üzerine bir Bizans külahı oturtulmuş, mimarisi bozuk çalan cami olarak tanımlanmaktadır (Ayverdi 1973: 482). Bu tanımlamanın sebebi, kubbenin Bizans kasnağıyla desteklenmiş olmasıdır. Bizans özelliği daha belirgin olarak silmelerde ve kasnağın dayandığı, tepeleri çatı uzantısı hizasının yukarısına çekilmiş, merkez alanın dört büyük kemerinde görülmektedir. Kubbe kasnağının ve görece yarım kubbenin tasarımı, yapının mimarının da Bizanslı olabileceği yönünde yorumlanmaktadır. Ancak yapının planı, geleneksel tabhaneli cami plan şemasına uygun olarak tasarlanmıştır. Yapının yarım kubbe trompları ve pencerelerde sivri kemerleri, Bizans tarzı alınlık kısmının aksine geleneksel Osmanlı mimarlığı tarzını yinelemektedir. Doğan Kuban tarafından kubbe kasnağının bir Bizans tasarım biçimi olmasına rağmen yapının bütünde kiliseye benzemediği vurgulanmaktadır (Kuban 2007: 193). Dolayısıyla Rum Mehmed'in askeri başarılarına rağmen İstanbul'un intikamını almak isteyen bir Bizanslı olarak eleştirilmiş olduğu gibi baniliğini üstlendiği camide kubbe tasarımından mütevellit Osmanlı mimarlığından ayrılıkçı bir tasarım olarak yorumlanabilmektedir. Ancak bütününde Rum Mehmed Paşa Cami, erken dönem Osmanlı camilerinin bir uyarlaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim inşa amacı göz önüne alındığında İstanbul'un imar sürecinde önemli konuma sahip yapılardan olagelmıştır.

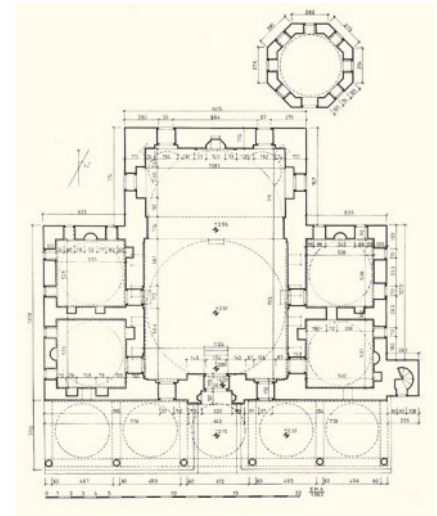
İstanbul'un fethinin ardından inşa edilmiş ilk yapılardan olan Rum Mehmed Paşa Caminin; plan-tasarımı itibarıyla Osmanlı mimarlığının gelişim aşamasında rol oynadığı da söylenebilir. Rum Mehmed Paşa Cami, Fatih Cami'nin inşasında kısa süre sonra tamamlanmıştır. Fatih Cami'nde görülen bir tam kubbe yarım kubbe eklenerek iç mekânın genişletilmesi fikri, kendisinden sonra Davud Paşa ve Atik Ali Paşa camilerinde de görülmektedir. Bu bağlamda Üsküdar Rum Mehmed Paşa Cami, Osmanlı mimarlığında öncü yapılardan biri olarak yorumlanabilir.

Yapının bilinen en eski onarımı 1554 tarihine aittir. Onarımın tabhane hücrelerinde ve yapının çeşitli yerlerinde gerçekleştirildiği bilinmektedir. 1852 tarihli bir diğer belgede ise caminin büyük bölümünün harap vaziyette olduğu, 1885 yılında minare külahının yıkılma tehlikesi altında olduğu vurgulanmıştır (Derin 2014: 158). 1950 yılında yapının son cemaat yeri kubbeleri yıkılmış, sütunların üzeri çatı ile örtülmüştür. 1953 yılında oldukça büyük bir restorasyon geçiren yapının giriş revakları üzerinde bulunan kubbeler yeniden inşa edilmiştir (Ayverdi 1973: 489).

Şekil 1. Üsküdar Rum Mehmed Paşa Cami

Kaynak: Üsküdar Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü

Şekil 2. Rum Mehmed Paşa Cami Planı

Kaynak: Ayverdi (1973)

Şekil 3. Rum Mehmed Paşa Cami Kitabesi

Kaynak: Öner (2016)

Şekil 4. Rum Mehmed Paşa Türbesi

Kaynak: Öner (2016)

Küllüye bütününde yer alan ve günümüze ulaşabilmiş diğer yapı ise caminin güneyinde yer alan türbedir. Sekizgen planlı, küfeki taşından yapılmış türbenin herhangi bir inşa kitabesi bulunmamaktadır. Kuzeybatı yönünde mermer söveli ve basık kemerli bir kapıdan yapıya girilmektedir. Türbe içerisinde tek bir lahit yer almakta, hazire kısmında ise Rum Mehmed Paşa'nın yakınları bulunmaktadır. Rivayete göre Rum Mehmed Paşa'nın bedeni Tire'deki türbede, başı ise burada gömülmüştür (Haskan 2001: 301-302, Erzincan 2008:229). Külliye bütünü birer parçası olan medrese, hamam ve imaret yapılarının beraber inşa edildiği düşünülmektedir. Külliyeyle bağlı hamamın Şemsi Paşa'dan yukarı çıkarken yol üzerinde yer aldığı ve 1950'li yıllarda yapı kalıntısının bulunduğu bilinmektedir. Aynı zamanda cami altında bostanın içerisinde imaret ve misafirhanenin yer aldığı ve bu yapıların tespitinin mümkün olmadığı da anlaşılmaktadır (Ayverdi 1973: 489). Bugün yapılardan geriye herhangi bir iz kalmamıştır.

Manisa Rum Mehmed Paşa Bedesteni

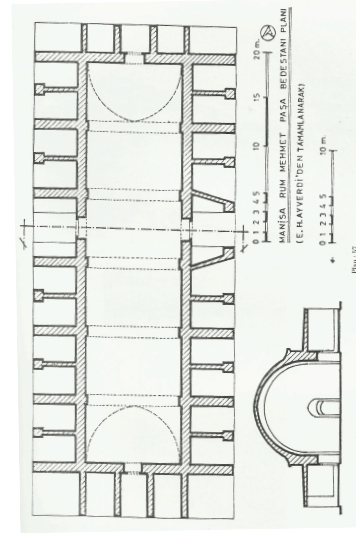
Rum Mehmed Paşa Bedesteni Manisa çarşısında bulunmaktadır. Üsküdar'daki yapı topluluğuna gelir sağlamak amacıyla inşa edildiği vakıf kayıtlarından bilinmektedir (Emecen 1989: 73). Manisa Evkaf Dairesinde Rum Mehmed Paşa'nın tarihsiz bir vakfiyesinde; çarşı içerisinde yer alan en eski yapılardan bezesten için; *Cami-i merhum Mehmet Paşa des Bademiye Bezesten der nefsi Manisa maa dekakin der etraf-ı bezazistan ki haliya ol zeminadahi mukataaya verilüb dükkanlar olmuştur* (Uluçay 1942: 15). Metni yer almaktadır. Dolayısıyla vakıf kaydında Bademiye'de inşa edildiği bilinen ancak günümüze ulaşamayan camiye de atıfta bulunulması önem taşımaktadır.

Manisa'daki Rum Mehmed Paşa bedesteni, kuzey-güney doğrultusunda uzanan boyuna dikdörtgen planlı tek katlı bir yapıdır. Yapının dört yönden girişi bulunmaktadır. Basık sivri kemerli kapılardan yapıya giriş sağlanmaktadır. Üzeri içten sivri beşik tonozla, dışarıdan ise kırma çatı ile örtülmüştür. Yapı 42x10 m. ölçülerindedir (E.N: 45.00.0(1.0)/58). Yapının etrafını yirmi dokuz dükkân çevrelemektedir. Doğu ve batı yönünde simetrik olarak karşılıklı toplam yirmi, güney yönde dört, kuzey yönde ise beş dükkân yer almaktadır. Yapıda herhangi bir süsleme ögesi yer almamaktadır. Güney ve batı girişlerinin önünde yapıya sonradan eklendiği anlaşılan çeşmeler bulunmaktadır. Moloz taş ve tuğladan inşa edilen yapının planı, Selçuklu kervansaraylarının bir çeşitlemesi olarak değerlendirilebilir (Acun 1999: 408). Dolayısıyla yapı Üsküdar'daki külliyeinin aksine oldukça yalın bir tasarıma sahiptir ve dönem özelliklerini sürdürmektedir. Ticaret yapısı olması sebebiyle de herhangi bir ayırt edici özelliğinin bulunmadığı söylenebilir. Bu bağlamda baninin yapı tasarımında rolünün belirsiz olduğu görülmekte, yapının mimari tasarımı dönem özelliklerini yansıtmaktadır. Şehzadeler Belediyesi tarafından yakın zamanda restorasyonu gerçekleştirilen bedesten, 2015 yılında sosyal amaçlarla kullanılmak üzere yeniden kullanıma açılmıştır.

Şekil 5. Manisa Rum Mehmed Paşa Bedesteni

Kaynak: Şehzadeler Belediyesi

Şekil 6. Manisa Rum Mehmed Paşa Bedesteni Planı

Kaynak: Acun (1999)

Tire Rum Mehmed Paşa Cami (Kestaneli Cami) ve Türbesi

Rum Mehmed Paşa'nın Üsküdar'dan sonra Tire'de bir yapı inşa ettirmiş olması dikkat çekmektedir. Nitekim ulaşılabilen yaşam öyküsünde Tokat, Karaman, Konya, Alanya gibi şehirler yer almasına rağmen İzmir ve çevresi ile bağı bilinmemektedir. Uzun yıllar Aydınoğulları idaresinde bulunan Tire, 1425 yılında II. Murat döneminde Osmanlı idaresine geçmiş, Fatih Sultan Mehmed Döneminde önemli kentler arasına girerek bir ilim merkezi olmuştur (Aslanoğlu 1978: 1). Kuvvetle muhtemel kentin iktisadi gelişmişliği Rum Mehmed'in bu kenti seçmesine sebep olmuştur. Ayrıca İç Anadolu'daki yıkıcı politikası ve bunun sonucunda oluşan kötü şöhreti de olasılıkla daha az tanındığının düşünülebileceği, gözden uzakta bir bölgenin seçilmesine etken görülebilir.

Rum Mehmed Paşa Cami, Tire'nin doğusunda, Duatepe mahallesinde yer almaktadır. 15. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılan yapının vakfiyesi kayıtlı değildir (Aslanoğlu, 1978:48). Caminin girişi üzerinde yer alan iki satırlık Arapça kitabe: *Bu beyt insanların en hayırlısıdır. Allah onu kıyamete kadar mamur etsin- Bu mescidin tamamlanış tarihi şu oldu- (Bu mescid bütün) zamanlar (boyunca) bir merkez olarak kalsın. Mehmed Paşa yazısı bulunmakta ve 876 (1471-1472) tarihi verilmektedir (Önkal 1991:84). Yapının kitabesinden Üsküdar'daki külliye ile aynı tarihlerde inşasına başlandığı ve tamamlandığı anlaşılmaktadır. Yine yapı kitabesinde Rum Mehmed Paşa'nın insanların en hayırlısı olarak betimlenmiş olması dikkat çekmektedir. Tarih yazınında tenkitlerle dolu kimliği, baniliğini üstlendiği yapıda övgüyle vurgulanmaktadır.*

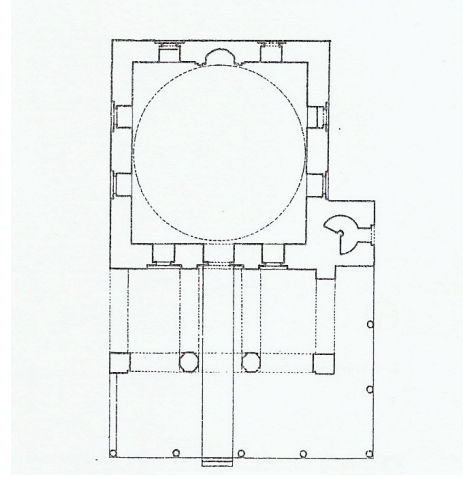
Yapının mimari özelliklerine baktığımızda; kare planlı cami, üç birimli son cemaat yeri ve minareden oluşan basit bir plan şemasına sahiptir. Yapının son cemaat yerinde sekiz dilimli üç kubbe yer almaktadır. Son cemaat yeri kemer alınlıkları, dönemin tuğla işçiliğini göstermektedir. Tuğlalar, geometrik motifler oluşturacak şekilde düzenlenmiş, her iki köşeye dikdörtgen panolar içine tuğla küfi yazılar işlenmiştir. Harim mekânı, 7.40 m. 7.25 m. ölçülerindedir (Aslanoğlu 1978: 48) ve kubbe ile örtülmüştür. Kubbe kasnağında, üç yanda sivri kemerli ikişer pencere, giriş üstünde ise bir niş yer almaktadır. Yapının girişinde, portalin iki yanında sivri kemerli birer pencere bulunmaktadır. Yapının her cephesinde ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Yapının mihrabı, süslü bir çerçeve ile kuşatılmış, altı sıra mukarnaslı kavsarasında badem motifleri yer almaktadır. Mihrap köşeliklerine birer rozet yerleştirilmiştir. Yapının kuzeybatı köşesinde kare biçimli minare kaidesi bulunur. Şerefe altında beş mukarnaslı dizisi bulunan minare, oldukça sade ve geleneksel formdadır. Son cemaat yerinin yaklaşık iki metre uzağında, dört dairesel kesitli ayağın taşıdığı kiremit kaplı, ahşap kare bir çatının örttüğü şadırvan yer almaktadır. Cami harim duvarları ve minare kaidesi, üçgen taşlarla örülmüş ve üzeri sıvanmıştır. Yapıda tuğla malzeme, son cemaat yeri ayakları ve minare gövdesinde görülmektedir. Yapı

genel olarak değerlendirildiğinde dönem özelliklerini yansıtan oldukça yalın bir tasarıma sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 7. Tire Rum Mehmed Paşa Cami

Kaynak: Öner (2017)

Şekil 8. Tire Rum Mehmed Paşa Cami Planı

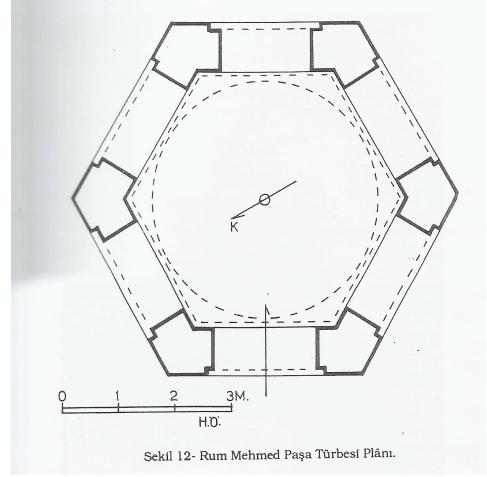
Kaynak: Aslanoğlu (1978)

Caminin güneybatısında Rum Mehmed Paşa'nın naaşının yer aldığı düşünülen türbe bulunmaktadır. Türbe altıgen planlıdır. Yapının kubbesi dışarıdan piramit biçimli, sivri bir örtü altına gizlenmiştir. Bugün altıgen plana sahip türbe, inşa edildiği dönemde baldaken (açık türbe) tarzında planlanmış, zaman içerisinde ayaklar arasındaki kemer gözleri tuğla örülerek kapatılmış, iki beden duvarına pencere, birine ise giriş açıklığı yerleştirilmiştir (Önkal 1991:76). Yapıya, kuzeybatı kenarında yer alan oldukça sade, dikdörtgen bir açıklıktan girilmektedir. Altıgen iç mekânda kubbeye geçiş, kemer arasına yapılmış iki sıra halinde mukarnaslarla sağlanmıştır. İç mekânda ayaklar, kemerler ve kubbe tamamen kireç kaplanmıştır. Zemin altıgen taş levhalarla döşenmiştir. Yapının cephelerinde, iki sıra kirpi saçakla sonlanan altıgenin her bir köşesinde kemer üstleri tuğlalarla, caminin son cemaat yerinde görüldüğü gibi kûfi yazı panolarıyla ve geometrik desenlerle bezenmiştir. Yapının süslü yüzeyleri, girintili çerçeveler içine alınmıştır. Türbe, taş tuğla örgü malzemeden inşa edilmiştir.

Rum Mehmed Paşa türbesinin ilk inşasında görülen baldaken formu 14. yüzyıldan itibaren uygulanan yeni bir türbe planıdır. Üst örtü olarak genellikle kubbe kullanılan Osmanlı mimarisinde, erken dönem baldaken türbelerin primidal bir külahla örtülü olması dikkat çekicidir. Daha çok Selçuklu türbelerinde görülen üst örtü formu geleneğe bağlı olarak Rum Mehmed Paşa türbesinde de kullanılmıştır (Önkal 1991: 83). Bu bağlamda Rum Mehmed Paşa'nın türbesi Türk mimari geleneğinin bir parçası olarak tasarlanmıştır. Yapının inşa kitabesi bulunmamaktadır. Ancak cami ile benzer süsleme özellikleri göstermesi aynı tarihte, aynı mimar tarafından inşa edildiklerini düşündürmektedir. Türbede kimin defnolunduğu ise bilinmemektedir (Önkal 1991:87).

Şekil 9. Tire Rum Mehmed Paşa Türbesi
Kaynak: Öner (2017)

Şekil 10. Rum Mehmed Paşa Türbesi Planı
Kaynak: Önkal (1991)

SONUÇ

Doğum ve ölüm tarihi tam olarak bilinmeyen, siyasi kimliği ise dönemin farklı yazarları tarafından sert bir dille eleştirilen Rum Mehmed Paşa, tartışmalı devlet görevliliğinin yanı sıra Fatih döneminin önemli banilerinden biridir. Ancak baniliği siyasi kimliğinin gölgesinde kalmıştır. Bugün döneminde onun üzerinde yapısı bulunduğu tespit edilebilen Rum Mehmed Paşa'nın kendi özelinde en çok kaleme alınmış yapısı, Üsküdar'da bulunan külliyesidir. Üsküdar'da bulunan külliye bütününden günümüze yalnızca cami ve türbe yapıları ulaşabilmiştir. Üsküdar Rum Mehmed Paşa Camii plan tasarımının dışında İstanbul'un fetih sonrası inşa edilen ilk Osmanlı yapılarından olması bakımından da önem taşımaktadır. Yapı genel olarak geleneksel plan tasarımını sürdürürken, kubbe kasağının tasarımı ve yapı malzemesi, Bizans dini mimarisi ile benzerliği bağlamında dikkat çekicidir. Söz konusu Rum Mehmed Paşa'nın yapının inşasında Bizanslı ustaları görevlendirmiş olması ile açıklanabilir. Ancak yapı bir bütün olarak değerlendirildiğinde Osmanlı mimarlığının tasarım özelliklerini yinelemektedir. Üsküdar'daki yapı topluluğuna gelir sağlanması için Manisa'da bir bedesteni vakfeden Rum Mehmed Paşa'nın bedesteni, beşik tonoz örtülü, art arda dükkân sıralarının çevrelediği, uzunlamasına tasarımıyla Selçuklu kervansaraylarının bir çeşitlemesi olarak görülebilir. Rum Mehmed Paşa'nın baniliğinde inşa edilen bir diğer yapı ise İzmir Tire'de bulunan camidir. Rum Mehmed Paşa'nın askeri yaşamında Konya, Karaman, Larende, Tokat gibi şehirlerin izi sürülebilme, Alanya'da ise eşinin ailesinin varlığı bilinmektedir. Ancak paşanın yaşamında Tire'nin yeri hakkında bilgiye ulaşılamamaktadır. Bu durum kentin iktisadi gelişmişliği ve Paşa'nın kötü şöhreti dolayısıyla olasılıkla daha az tanındığının düşünülebileceği bölgenin inşa için seçilmiş olduğunu düşündürmektedir. Tire'deki cami, basit plan tasarımı ile erken dönem Osmanlı camilerinin bir varyasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Caminin birkaç metre ötesine inşa edilen türbe ise gerek baldaken formundaki yapı tasarımı gerekse camide de tekrarlanan taş bezemeleri ile dikkat çekicidir. Rum Mehmed Paşa'nın Üsküdar ve Tire'de bulunan yapılarını aynı tarihte inşa ettirmiş olması önemli bir ayrıntı sunmaktadır. Paşa'nın kötü bir şöhretle anılması, Üsküdar'da değil Tire'de bulunan türbeye defnedilmeyi istediği veya Tire'ye bir hayır yaptırarak, görevden azledildiği takdirde bu bölgeye yerleşmeyi planlamış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak Mehmed Paşa'nın yapının inşa sürecinin tamamlanmasının ardından Tire'de bizzat bulunduğu dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Tire ve Üsküdar camileri dönemin kendi bölgelerinde önemli örneklerini oluşturmaktadır. Üsküdar'da bulunan cami ile Tire'de inşa ettirdiği cami arasında mimari tasarım bağlamında büyük bir benzerlik bulunmamaktadır. Tire'de inşa edilen cami, Üsküdar'da bulunan cami ile karşılaştırıldığında küçük ölçekli ve oldukça sade planlanmış, dönem yapılarının tasarımını yineleyen bir yapıdır. Üsküdar'da günümüze ulaşan türbe çokgen kuruluşu ile klasik anlayışta inşa edilmiştir. Tire'de yer alan türbe ise baldaken formu ve küfi taş bezemeleriyle oldukça dikkat çekici bir yapıdır. İnşa edilen ve günümüze ulaşan yapıların birbirinden ayrılan özellikleri olasılıkla bölgede bulunan yerel mimarlar tarafından tasarlanmış olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda Bizanslı kimliği ile eleştirilen paşa ve Üsküdar'daki yapının tasarımı arasında bu minvalde

bir bağ kurulabilmesi mümkün gözükmemektedir. Nitekim bu durum değerlendirilen yapıların tasarımında baninin rolünün kayda değer ölçüde olmadığını düşündürmekte, Rum Mehmed'in siyasi yaşamı ile bani kimliği arasında kurulabilecek ilişkinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak hayır engelleyici olarak tarih yazımına geçmesine rağmen Rum Mehmed Paşa gerek İstanbul'da gerekse Anadolu'da önemli yapıların baniliğini üstlenmiştir. Yapıların inşası için seçilen kentler ile baninin bağı, siyasi gerekçelere dayandırabilir. Ancak aynı ilişki yapı tasarımında izlenememektedir.

KAYNAKÇA

- Acun, H. (1999). *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Armağan, M. A. (2003). *Devlet Arşivlerinde Tire*, İzmir: Bilge Karınca Matbaası.
- Aslanoğlu, İ. (1978). *Tire'de Camiler ve Üç Mescit*, Ankara: Odtü Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Âşıkî, D. A. (2018). *Tevârihi Âl-İ Osman Aşıkpaşazâde Tarihi*, İstanbul: Kamer Yayınları.
- Atsız, H. N. (1970). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ayvansaraylı (2001). *Hadikatü'l Cevami (İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar)* Haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Ayverdi, E., Hakkı, İ. & Aydın Y. (1973). *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481) Iı*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Babinger, F. (2002). *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Bakırer Ö. & Madran, E. (1984). "Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedestenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi", *Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri*, Odtü, Ankara, 107-129.
- Barkan, Ö.L. & Ayverdi, H.E. (1970). *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Danişmend, İ., H. (1971a). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.I, İstanbul:Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- Danişmend, İsmail, H. (1971b). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Osmanlı Devlet Erkanı, C.5, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Derin, S. (2014). "Üsküdar Rum Mehmed Paşa Camii'nde Onarımlar", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*, VIII Bildiriler Cilt Iıı, 21-23 Kasım 2014, 151-163.
- Emecen, F. (1989). *16. Asırda Manisa Kazası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erzincan, T. (2008). "Rum Mehmed Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, 226-227.
- Goodwin, G. (2012). *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Groot, A.H (1991). "Mehmed Pasha Rami", *Encyclopedia Of Islam*, Volume Vı, Leiden: E.J.Brill.
- Hadîdî (1991). *Tevârih-İ Âl-İ Osman (1299-1523)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Hammer, Joseph Von (1990). *Osmanlı Tarihi*, Cilt 1, Çev. M.Ata, Haz. A.Karahan, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Haskan, M.N (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Cilt I, Iı, Iıı, Üsküdar Belediyesi, İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi.
- İbn Kemal (1991). *Tevârih-İ Al-İ Osman Vıı. Defter (Tenkidli Transkripsiyon)*, Haz. Şerafettin Turan, Ankara: Ttk Basımevi.
- İnalçık, Halil (2019). *İstanbul Tarihi Araştırmaları Fetihden Sonra İstanbul'un Yeniden İnşası Bilâd-I Selâse: Galata, Eyüp, Üsküdar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalçık, Halil (2021). *İki Karanın Sultanı İki Denizin Hakanı Kâyser-İ Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Kınel, H. Reımdl, (2008). “Rum Mehmed Paşa”, *Tdv İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, 226-227.
- Konyalı, İ. Hakkı (1977). *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi* (Cilt I), İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Kuban, Doğan (2007). *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: Yky.
- Neşri (1957). *Kitab-I Cihan-Nümâ*, Iı.Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öney, Gönül (1971). *Ankara’da Türk Devri Dini Ve Sosyal Yapıları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Önkal, Hakkı (1991). *Tire Türbeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öz, Tahsin (1997). *İstanbul Camileri*, I-Iı.Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgül, İrfan (2015). *Üsküdar’ın Kentsel-Mekansal Dönüşümü Bağlamında Rum Mehmed Paşa Camisi’nin Koruma Sorunları*, Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Stavrıdes, Theoharis, (2001). *The Sultan Of Vezirs: The Life And Times Of The Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic (1453-1474)*, Leiden: E.J. Brill.
- Süreyya, Mehmed (1996). *Sicill-İ Osmanî*, C. 4, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekindağ Şehabeddin (1972). “Mehmed Paşa”, *Tdv İslam Ansiklopedisi* 7. Cilt, İstanbul, 588-590.
- Uluçay, M. Çağatay (1942). *17.Yüzyılda Manisa’da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1988). *Osmanlı Tarihi*, Cilt 2, Ankara: Ttk Yayınları, Ankara.
- Yüksel, İ. Aydın (1994). “Rum Mehmed Paşa Camii ve Türbesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C: Vı., Kültür Bakanlığı, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Manisa, Eski Eserler Ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Tescil Fişi: Envanter No: 45.00.0 (1.0)/58

DEĞER MERKEZLİ OKUL KÜLTÜRÜNE DAİR ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Handan YALVAÇ ARICI
handanyalvac1453@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-4179-3919

Esmâ BUDAK
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
esma.budak@org.sakarya.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-5150-6090

<i>Atf</i>	Yalvaç-Arıcı, H. & Budak, E. (2022). Değer Merkezli Okul Kültürüne Dair Öğretmen Görüşleri: İstanbul Örneği. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 994-1009.
------------	--

ÖZ

Değerler ideal davranış biçimleri olarak kabul edilmektedir. Toplumsal etkileşim ve eğitim yoluyla kazanılan değerler bireylerin davranışlarını belirleyen ölçütlerdir. Günümüzde modernizm, postmodernizm, liberalizm gibi yaklaşımlar ve dijital ortamlarda ahlaki olmayan paylaşımların etkisi ahlaki deformasyonlara ve değerlerin yozlaşmasına neden olmaktadır. Değerlerden uzaklaştıkça insani erdemlerden uzak davranışlar sergilenmektedir. Ahlaki kriterlerden uzak davranış ve tutumlar değerleri dönüştürmektedir. Böylelikle kişiselleştirilmiş değer anlayışı kabul görmektedir. Bu anlayışa göre birey davranışını değerlere göre değil kendi düşüncesine göre değerlendirmektedir. Kişiselleştirilmiş ahlak ya da değer anlayışı insanları fitratlarından uzaklaştırarak her türlü olumsuz davranışa yöneltmektedir. Bu nedenle erken çocukluk itibarıyla değerler eğitimi verilmesi gerekmekte, bu eğitim sadece ailede değil okul ortamında da hissettirilmelidir. Çocukluk ve gençlik dönemlerinin yaşandığı okul ikliminde değerlerin kazanılması önemlidir. Dolayısıyla okullarda değer merkezli okul kültürüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de değer merkezli okul kültürünün ne kadar yerleştiğinin alanda hizmet veren öğretmenler tarafından değerlendirilmesi ve anlaşılmasına yöneliktir. Bu amaçla çalışmada nicel araştırma desenlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Değerlere dayalı okul kültürünün öğretmenler tarafından değerlendirilmesini sağlayan “Değer Merkezli Okul Kültürü Ölçeği” kullanılmış, bilgi toplama tekniği aracı olarak da anket tekniğine yer verilmiştir. 164’ü kadın, 87’si erkek olan öğretmenlerin %33,5’ü okul öncesi ve ilkökul, %41,8’i ortaokul, %24,7’si ise lise öğretmeni olmak üzere toplam 251 öğretmen ile yapılan bu araştırma sonucunda öğretmenlerin değer merkezli okul kültürüne sahip olduğu kanaatinde oldukları, okul çevre ilişkisi açısından yetersizlikler bulunduğunu düşündükleri görülmüştür. En yüksek düzeyde ise öğretmenler model olarak kendilerini değerler eğitiminde yeterli gördükleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Değerler, Değerler Eğitimi, Okul Kültürü, Okul İklimi, Değer Merkezli Okul.

TEACHERS' VIEWS ON VALUE-CENTERED SCHOOL CULTURE: THE CASE OF ISTANBUL

ABSTRACT

Values are accepted as ideal behavior patterns. Values gained through social interaction and education are the criteria that determine the behavior of individuals. Today, approaches such as modernism, postmodernism, liberalism and the effects of immoral sharing in digital environments cause moral deformations and corruption of values. As people move away from values, behaviors away from human virtues are exhibited. Behaviors and attitudes away from moral criteria transform values. Thus, a personalized value understanding becomes adopted. According to this understanding, the individual evaluates his/her behavior not according to values but according to his own thoughts. Personalized morality or understanding of value leads people to all kinds of negative behaviors by taking them away from their original nature. For this reason, "education if values" should be given in early childhood, and this education should be felt not only in the family but also in the school environment. It is important to acquire values in the school climate where childhood and youth periods are experienced. Therefore, a value-centered school culture is needed in schools. The aim of this study is the evaluation by the teachers in the field to understand how much value-centered school culture is established in Turkey. For this purpose, descriptive survey model, which is one of the quantitative research designs, is used in the study. The "Value-Centered School Culture Scale" is used, which enables teachers to evaluate school culture based on values and as the data collection tool, questionnaire method is used. As a result of this research, which is conducted with a total number of 251 teachers, 164 of whom are female and 87 are male, 33,5% of them are pre-school and primary school teachers, 41,8% are secondary school teachers and 24,7% are high school teachers, it is observed that the teachers are of the opinion that they have a value-centered school culture and they think that there are inadequacies in terms of school-environment relationship. At the highest level, it is understood that the teachers consider themselves sufficient in values education as a model.

Keywords: Religious Education, Values, Values Education, School Culture, School Climate, Value-Centered School.

GİRİŞ

Değer, Türkçe sözlüklerde "Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet" (Akalin, 2011) olarak tanımlanırken, felsefe sözlüklerinde "olgu bilincinden sonra ortaya çıkan ve olguya, belli duyguları, arzuları, ilgileri, amaçları, ihtiyaç ve eylemleri olan özneye ilişkisi içinde, belli nitelikler yüklemeye belirlenen tavır; öznenin, olana, olguya yüklediği nitelik" olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2000). Değer kavramı olarak "bireylerin objeleri, insanları, fikirleri, durumları ve hareketleri iyi-kötü, doğru-yanlış, istenen-istenmeyen vb. yarguları oluşturan ilkeler" (Aydın, 2021) olarak tarif edilirken, değer sistemi ise "bireyin ve toplumun edinip geliştirdiği 'yaşamak için kendi gereksinimlerini karşılamak; kendisi için sağladığı en az gerekli olanları başkaları için de sağlamaya çalışmak; haksızlığa, baskıya, zulme karşı olma; yaşamı daha iyi yere taşıyan çabanın içinde olmak, zamanını bunu harcamak, bunun için yorulmak; gücünün yettiği her konuda uzmanlaşıp sorun çözmek; bildikleri ve öğrendikleriyle, sorun çözme becerisiyle insanlara yardım etmek; insanın gözle görülen ve görülmeyen durumlarını irdelemek daha anlaşılır, denetlenebilir duruma getirmek' gibi değerler bütünü; değerler dizgesi" olarak tarif edilmektedir (Bakıroğlu, 2016). Ahlaki davranış açısından değer, insana ait nitelikleri, niyetleri, istekleri ve davranışları değerlendirirken başvurulan ölçüt olarak kabul edilmektedir (Güngör, 2000).

Değerler eğitimi, "Bireylerin hayatta davranışlarını gözden geçiren, insanlara olumlu yönde katkı sağlayan ve daha güzel, yaşanabilir bir gelecek için insanda bulunması gereken millî ve evrensel değerlerin insanlara kazandırıldığı süreç" (Aydın, 2021) şeklinde tanımlanmaktadır. Değerler eğitiminin tarihsel süreci değerlendirildiğinde, Akbaba ve Altun değerlerin eğitim üzerindeki etkisinin

yüzyıllardır tartışıldığını, doğrudan ya da dolaylı, açık veya örtük bir şekilde eğitimin içinde varlığını gösterdiğini bildirmektedirler. Hillmann, dünyada gerçekleşen sekülerleşme ve rasyonelleşmenin birçok değerin değişimine ve önceliğinin yitirilmesine yol açtığını ifade etmektedir. Steger ise globalleşmenin hızlı değişimi tetiklemesiyle gelecek ve geçmiş arasındaki düz seyir çizgisini kırdığına, öngörülemeyen ve çok uç olduğu düşünülen değişimlerin dahi tahmin ötesi tesirler oluşturabileceğine, tarihin seyrini tersine çevirebileceğine dikkat çekmektedir (Polat, 2010). Dolayısıyla dünyada sanayi devrimiyle başlayan dijitalleşme devam eden değer anlayışındaki değişim ve dönüşümler birey ve toplumu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum birey ve toplumların barış içerisinde yaşamaları açısından değerler eğitimine ihtiyaç hissettirmektedir.

Türkiye’de değerler eğitiminin tarihsel sürecine bakıldığında günümüzde açık ya da örtük olarak sosyal bilgiler öğretim programlarında yer alan değer eğitiminin kökeninin ise II. Meşrutiyet’e dayandığı görülmektedir (Keskin, 2008). Cumhuriyetin ilk yıllarında ise “Okullar hangi özellikte insanlar yetiştirilmelidir? Okulların temel hedefi ne olmalıdır?” sorularını soran Kanad’ın (1951) bu soruya, “*Biz okullardan çıkacak kuşağın onur sahibi olmasını, adil, cesur, görev bilinci yüksek ve namuslu olmasını kısaca ahlakî karakterli olmasını istiyoruz.*” cevabını verdiği bilinmektedir. Ahlak ve karakter eğitimiyle ilgili birçok çalışması bulunan Kanad’ın sorduğu bu soru ve bu soruya verdiği cevap ile değerler eğitiminin bir nevi felsefi alt yapısını oluşturduğu müşahade edilmektedir. “*Toplumun iyiliğine ve esenliğine yönelik davranışlar kazandırma gibi temel bir amaçla hareket eden eğitim kurumlarının görevlerinden biri*” olarak kabul edilen değerler eğitimi, eğitim-öğretim tarihinin tüm dönemlerinde olduğu gibi günümüzde de eğitim kurumlarının bir görevlerinden biri olarak görülmektedir (Aktaş, 2008).

Türkiye’de değerler eğitiminin 2005 yılına kadar örtük bir şekilde verilmeye çalışıldığı müşahade edilmektedir (Yaşaroğlu, 2013). 1995 yılında Birleşmiş Milletlerin 50. yıl dönümü programında uluslararası bir proje olarak hazırlanan ‘Yaşayan Değerler Eğitim Programı’ (YDEP)” ise Türkiye’de değerler eğitimi uygulaması olarak gerçekleştirilen ilk çalışmadır (İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü, 2012). “*Daha iyi bir dünya için değerlerimizi paylaşalım.*” yaklaşımıyla oluşturulan projede 12 evrensel değere odaklanıldığı görülmektedir. Bunlar; dürüstlük, sevgi, saygı, sorumluluk, alçakgönüllülük, birlik olmak, hoşgörü, özgürlük, barış, mutluluk, sadelik, iş birliği değerleridir. UNESCO tarafından desteklenen bu eğitim projesinde öğrencilere, genelde ‘etkinlik temelli’ yaklaşımlar kullanılarak adalet, özgürlük ve demokrasi gibi evrensel değerlerin kazandırılmaya çalışıldığı müşahade edilmektedir. 2010 yılında Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı’nın ders içi ve ders dışında, değerler eğitimine yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ile ilgili bir genelgeyi tüm ilk ve orta dereceli okullar ile valiliklere; 2010-2011 Eğitim Öğretim Yılı’nın ilk haftasında ise okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretim okullarında yollaması değerler eğitimi açısından önemli adımlar olarak kabul edilmektedir (Cihan, 2014).

Değerler eğitimi çalışmalarının başladığı ilk yıllarda değerler öğretiminde birçok farklı yaklaşımlar kullanıldığı bilinmektedir. Aladağ bu yaklaşımlardan kimisinin doğrudan öğretim, kimisinin ise akıl yürütme, sorgulama ve yansıtıcı düşünme süreçlerine ağırlık vererek gerçekleştirildiğini, bu şekilde değerlerin, düşünme ve karar verme süreciyle kazanımına yönelik olduğunu belirtmektedir (Tulunay Ateş, 2009). Değerler öğretiminin daha kaliteli bir hâle getirme arayışı birçok çalışmanın ve araştırmanın yapılmasına, görüşlerin ortaya atılmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmalar değer eğitiminin öncelikle ailede başladığını, okulda şekillendiğini göstermektedir (Demirutku, 2017). Değer öğretiminin ailede başlaması, çevre ve okul ile şekillenmesi “Değer Merkezli Okul Kültürünün” önemini ortaya koymaktadır. Yönetici, öğretmen, yardımcı personel ve öğrenciyle sağlam bir iletişim kurmanın sonucunda ortaya çıkan etkileşim, okul kültürünün belirleyicileri olarak görülmektedir. Değer merkezli okul kültürü de değerlerin tüm okul personeli ve yöneticileriyle tutarlı bir uyum içinde hareket etmesi ve hareketin içine aileyi de katmasıdır. İbicioğlu okulda değer merkezli bir kültürün oluşabilmesinin en önemli faktörünün okul yöneticisi olduğunu bildirmektedir. Nitekim

yapılan araştırmalar sonucunda öğretmenlerin okul müdürlerini okul kültürünün en önemli resmi temsilcisi olarak gördükleri ortaya çıkmaktadır (Şahin Fırat, 2010).

Değer merkezli okul kültürünün planlanmasının 6 kademesi değerlerin okul kültürüne en güzel şekilde yansımaya yönelik bir planlamadır:

“Değerlere Dayalı Vizyon ve Stratejik Planlama: Değerlerin kazandırılması bağlamında okul yönetimi, öğretmenler, veliler ve diğer tüm paydaşların ortak bir anlayış ortaya koyması ve okulda gerçekleştirilecek eğitim ile ilgili tüm planlamalarda değerler eğitiminin açık bir hedef olarak sunulmasıdır. (Zengin, 2017; Curriculum Corporation, 2008, 25).

Bütünleşik Program: Değerlerin öğretim programlarının amaç ve kazanımlarına branş ayrımı yapmadan tümüne entegre edilmesi, bunun yanında okul içinde gerçekleştirilen tüm etkinlik ve uygulamalarda yer almasıdır.

Model Olma: Okuldaki herkesin tüm ilişkilerde açık veya örtük bir şekilde değerleri temsil etmesini kapsamaktadır. Sadece öğretmenlerin değil, yöneticilerin öğretmenlere, yardımcı personele, öğrencilere, yardımcı personelin öğrencilere, öğrencilerin öğrencilere, öğretmenlerin öğretmenlere, öğretmenlerin öğrencilere vs. model olmalarıdır.

Personelin Mesleki Gelişimi: Değerler eğitimi konusunda okul personeline; farkındalık ve bilgi sunulması, teşvik edilmeleri, değerler eğitiminin süreci, uygulamaları hakkında bilgilendirilmeleri, becerilerinin geliştirilmesi ve gerekli eğitim materyallerinin sağlanmasıdır.

Okul Paydaşları ile İşbirliği: Okul personeli, yerel ve sivil toplum unsurları, aile gibi çevre imkanlarını öğretilen değerlerin uygulama süreçlerine ve bu süreçteki tüm boyutlara dahil etmek, onlarla işbirlikçi bir yaklaşım geliştirmektir.

Okula ve Toplum Görelilik: Değer eğitiminin verilmek istenildiği okulun ve toplumun değerler eksenine uygun, toplumun ihtiyaçlarının, tarihi ve kültürel değerlerinin, değerleri anlamlandırma biçimlerinin ve değerlerden kaynaklanan davranış standartlarının, kişiler arası ilişkilerde değerlerin şekillenişinin dikkate alınmasını kapsamaktadır. (Zengin ve Çelik 2019).

Okul kültürüyle ilgili yurtdışı çalışmaları okul ikliminde değerlerin yaşatılmasının önemine ilgi çekmektedirler. Öğretmenlerin ve okulların değerlerin öğretimi ve değer merkezli okul kültürünün oluşmasında kritik fonksiyonları bulunduğunu vurgulamaktadır. Bunun için Gruenert ve Valentine (1998) tarafından öğretmenlerin okul kültürü hakkındaki düşüncelerini belirlemek üzere 35 maddelik okul kültürü ölçeği geliştirilmiştir. Ölçekte iş birliğine dayalı liderlik, öğretmen iş birliği, ortak amaçlar, mesleki gelişme, birlikte öğrenme ve meslektaş desteği boyutları ele alındığı görülmektedir. Bass 2004 yılında, "Okul Kültürünün Okul Güvenliği Üzerine Etkisi: Güneybatıdaki Anakente Ait Bir Okul Bölgesindeki İlkokulların Bir Çözümlemesi" başlıklı araştırmasında okul kültürü ve okul güvenliği arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Çalışmanın yapıldığı her okulda görev yapan öğretmenlerin, okul kültürü ve güvenliği açısından değerlendirmeler yaptığı, öğretmenlerin okul kültürüne ilişkin algıları ile okul güvenliğine ilişkin algıları arasında yüksek bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Ramsey (2004), "Ana Baba İlgisi ve Okul Kültürünün Öğrenci Öz-Yeterliği Üzerine Etkileri" başlıklı araştırmasında ise ana baba ilgisi ile öğrenci öz-yeterliği arasında istatistiksel olarak önemli bir ilişki bulunduğu, ancak okul kültürü ile öz-yeterlik arasındaki ilişkiye ilişkin yeterli veri elde edilemediği anlaşılmaktadır.

Cragin 2005 yılında gerçekleştirdiği, "Massachusetts'te Bir Kenar Mahalle Ortaokulunda Standarda Dayalı Eğitim Geliştirmek İçin Bir Yeterlik Takım Liderliği Çalışması" başlıklı araştırmasında okul kültürünün ve değer eğitiminin gücünü gözler önüne sermektedir. İşbirlikçi liderlik takımı çalışmasının okul kültürünün başarı odağı üzerine etkisinin incelendiği çalışmada, okul kültürü ve takım liderliğinin tutarlılık gösterdiği ve okul kültürünü yeniden şekillendirmede öğretmen ve yöneticilerin uzmanlığını aktif hâle getirmede işbirlikçi liderlik takımının mesleki adanmışlığı, yaratıcı problem çözme becerileri ve öğrenci başarısı üzerine ilgiyi artırmada etkili olduğu görülmektedir.

Almedia'nın (2005) çalışması ise okul kültüründe yöneticinin etkisini ortaya koymaktadır. Nicel ölçme aracı ve belge taraması uygulanarak yapılan "Okul Kültüründe Değişimi Etkileyen Yönetici Davranışları

Üzerine Bir Ortaokul Örneği" adlı araştırmada ise yöneticinin okulda sağlıklı bir okul kültürünün gerçekleştirilmesinde, temel öğeleri geliştirme ve sürdürmede rolünün araştırıldığı ve bu konuda beş öge geliştirilerek yöneticinin sağlıklı okul kültürlerinin oluşabileceği sonucuna varıldığı görülmektedir. Bunlar; "paylaşılmış destekleyici liderlik", "değişim ve yenileşmeyi anlama", "sürekli okul çapında değerlendirme", "paylaşılmış karar verme" ve "yüksek beklentiler"dir.

Değer merkezli okul bağlamında yurt içinde yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. Literatüre girmiş farklı ölçme araçlarının okul kültürü bağlamında geliştirildiği görülmektedir. Bu bağlamdaki ilk çalışmanın 2003 yılında Milson ve Ekşi tarafından Amerika ve Türkiye'deki öğretmenlerden elde edilen verilerle geliştirildiği ve Türkçeye uyarlamasının yapıldığı bilinmektedir. Bu ölçek çalışmasında karakter eğitiminde öğretmenlerin yetkinliği üzerinde durulmaktadır. 2005 yılında Terzi, ilköğretim okullarındaki kültürel yapının belirlenmesi amacıyla "Okul Kültürü Ölçeği"ni geliştirmiştir. Yine 2005 yılında Şimşek, öğretmenlerin okul kültürüne yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla ölçek çalışması geliştirmiş, onu 2007 yılında öğretmenlerin, görev yaptığı okulun kültürüne ilişkin görüşlerini saptamak amacıyla geliştirdiği "Okul Kültürü Ölçeği" ile Fırat takip etmiştir. 2010 yılındaysa "Hemşirelik eğitimi veren kurumlarda öğrencilerin bakış açısından örgüt kültürünü belirlemeye yönelik" Kantek, Baykal ve Altundaş'ın ölçeği ve Şahin tarafından okul kültürüne ilişkin ilköğretim ve yöneticilerinin algılarını tespit etmek amacıyla "Okul Kültürü Envanteri" geliştirilmiştir.

Acat ve Aslan ise 2011 yılında karakter eğitimi felsefesine göre okullardaki çalışmaların değerlendirilmesi amacıyla "Okulların Karakter Eğitimi Yetkinlik Ölçeği"ni geliştirmişlerdir. 2012 yılında Demirtaş ve Ekmekyapar ilköğretim öğretmenlerinin algıları ışığında okul yöneticilerinin değerlere dayalı yönetim uygulamalarının okul kültürü üzerindeki etkisini inceleyen bir ölçek ve 2017 yılında Ekşi, Türk ve Avcu "Maryland Güvenli ve Destekleyici Okul İklimi Ölçeği"ni Türk kültürüne uyarlamışlardır. 2019 yılında Gruenert ve Valentine tarafından 1998 yılında geliştirilen "Okul Kültürü Ölçeği (School Culture Survey)" Türkçeye Yurtseven ve Altun tarafından uyarlanmıştır. Son olarak 2019 yılında Zengin ve Çelik tarafından "Değer Merkezli Okul Kültürü Ölçeği" geliştirilmiştir. Bu çalışmalar ile okulların değerler eğitimini en verimli şekilde geliştirmek, planlamak için gerekli süreçleri, kritik bir fonksiyonda bulunan (öğretmenler gibi) bazı ortak boyutları ve değerler eğitiminde okul kültürünün etki boyutlarının daha belirgin ve kapsayıcı bir şekilde ele alınmasını hedeflediği anlaşılmaktadır.

Türkiye'deki değerler eğitimi çalışmalarına genel bir bakış ile taradığımızda ise değerler eğitimine dair veli, öğretmen ve öğrencilerin görüşleri, beklentileri, etkileri gibi konularda, belirli bir değer ne kadar etkili verildiğinin tespiti ya da değer eğitimi materyali içindeki yeterliğinin incelendiği görülmektedir. Değer merkezli okul kültürünü okul öncesi, ilköğretim, ortaokul ve liselerde öğretmenlerinin değerlendirmeleri çerçevesinde bütüncül bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada ise değer merkezli okul kültürünü okul öncesi, ilköğretim, ortaokul ve liselerde öğretmenlerimizin değerlendirmeleriyle ne kadar oluşturulabildiği araştırılmaktadır.

AMAÇ

Türkiye'de 1990'lı yıllarda başlayan değerler eğitiminin günümüze kadar Milli Eğitim Programlarında dönemlere göre değişimler göstererek var olduğu bilinmektedir. Bu süreçte Türkiye'de değerler eğitiminde kavram kargaşası da yaşandığı görülmektedir. Din eğitimi özellikle özel kurum ve okullarda değerler eğitimi adı altında verilmiş ve verilmeye devam etmektedir. Birçok özel kurum "Değer eğitimi veriyoruz.", "Değer merkezli okuluz." iddiasıyla faaliyet göstermektedirler. Ancak verdikleri eğitim Kur'an ve din eğitimini kapsamaktadır. Oysaki "Değerler Eğitimi" sadece bir din eğitimi değil dinî ve millî değerleri de içinde bulunduran evrensel ve toplumsal değerlere dayalı ahlak/karakter eğitimidir. Bu eğitim sadece bir derste değil, çeşitli branşlardaki öğretmenler, okul idarecileri ve paydaşları, sosyal çevre ile bütünleştirilip okul kültürü hâline getirilerek verilmelidir.

Bu bağlamda çalışma, alan literatüründeki eksikliği gidermek, Türkiye’de verilen değerler eğitiminin değerlere dayalı okul kültürüne ne kadar hizmet ettiğini öğretmen görüşleriyle ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Okullarda çalışan öğretmenlerin değer merkezli okul kültürü ne düzeydedir?
2. Okullarda çalışan öğretmenlerin cinsiyetlerine göre değer merkezli okul kültürü anlayışlarında anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Öğretmenlerin çalıştığı kademeye göre değer merkezli okul kültürü anlayışlarında anlamlı bir farklılık var mı?
4. Öğretmenlerin kıdeme göre değer merkezli okul kültürü anlayışında anlamlı bir fark var mı?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Yapılan araştırmada nicel araştırma modellerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Bailey genel tarama modelini “*Çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir. Bu tür modellerde daha çok evreni temsil yeteneğine sahip belirli bir örneklem grubu alınarak, bu örneklem grubu üzerinde çalışılmakta ve sonuçlar evrene genellenmektedir.*” şeklinde tanımlamaktadır. (Kıncal, 2014). Bu araştırmada tarama modelinden ilerleyerek çalışma grubundan elde edilen verilere göre mevcut durum hakkında bilgiye ulaşılmaya, farklı değişkenler açısından değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Bu analizler sonucunda değişkenler arası anlam çıkarılmış ve genellemelere ulaşılmıştır. Çalışmanın etik kurul onayı 26.05.2022 tarihinde İZU İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi’nden, anket ve araştırma izni 03/06/2022 tarihinde İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden alındıktan sonra 03/06/2022 tarihi itibarıyla İstanbul’un farklı semtlerinde ve okullarında okul öncesi, ilkököl, ortaokul ve lise kademelerinde görev yapan 251 katılımcı öğretmene internet üzerinden anket uygulanmıştır. Anketten elde edilen veriler IBM SPSS Statistics paket programı ile analiz edilerek sonuçlara ulaşılmıştır.

Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 öğretim yılında okul öncesi, ilkököl, ortaokul ve lise kademelerinde görev yapan 251 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyet, eğitim durumu, çalışılan okul türü ve çalışma süresi değişkenlerine göre dağılımı Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Cinsiyet, Eğitim Durumu, Çalışılan Okul Türü ve Çalışma Süresi Değişkenlerine Göre Dağılım (Output)

Cinsiyet	Öğrenim Durumu			Çalışılan Okul Türü			Çalışma Süresi				Toplam	
	Ön Lisans	Lisans	Yüksek Lisans/ Doktora	Okul Öncesi ve İlkokul	Ortaokul	Lise	1-5 yıl	6-10 yıl	11-20 yıl	21 yıl ve üstü		
Kadın	N	22	98	44	67	57	40	55	39	45	25	164
	%	13,4	59,8	26,8	40,9	34,8	24,4	33,5	23,8	27,4	15,2	100,0
Erkek	N	4	54	29	17	48	22	26	16	22	23	87
	%	4,6	62,1	33,3	19,5	55,2	25,3	29,9	18,4	25,3	26,4	100,0
Toplam	N	26	152	73	84	105	62	193	81	55	67	251
	%	10,4	60,6	29,1	33,5	41,8	24,7	76,9	32,3	21,9	26,7	100,0

Tablo 1’e göre çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin 84’ü okul öncesi ve ilkököl, 105’i ortaokul, 62’si lise öğretmenlerinden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin % 32,3’si 1-5 yıl arası, %21,9’ü 6-10 yıl arası, %26,7’si 11-20 yıl arası, %19,1’i 21 ve üzeri yıldır sahada hizmet veren

öğretmenler olup öğretmenlerin %10,4'ü ön lisans, %60,6'si lisans ve % 29,1'i yüksek lisans ve doktora mezunudur.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak, “Değer Merkezli Okul Kültürü Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçek değer merkezli okul kültürünü belirlemek amacıyla Zengin ve Çelik tarafından 2019 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin 33 madde ve 6 boyuttan oluşan yapısı için yapılan geçerlilik analizinde toplam varyansı % 69,56 ve güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha değeri, .964 bulunmuş olup yüksek düzeyde geçerliliği ve güvenilirliği olan bir ölçektir. Altı alt boyutun birincisi Değerler Eğitimi İzleme ve Değerlendirme (29-35. sorular), ikincisi Okul-Çevre İş birliği (8-14. sorular), üçüncüsü Değerlere Dayalı Vizyon Stratejik Planlama (1-7. sorular), dördüncüsü Öğretmen Modelliği (20-25. sorular), beşincisi Okul Yönetimi- Öğretmen İş birliği (15-19. sorular), altıncısı Personelin Mesleki Gelişimi (26-28. sorular)'dır. Sorular 5'li Likert tipte olup ölçekteki maddeler 1 “Kesinlikle Katılmıyorum”, 2 “Katılmıyorum”, 3 “Kararsızım”, 4 “Katılıyorum” ve 5 “Tamamen Katılıyorum” şeklindedir. Bu araştırmada ölçekten elde edilen Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı ise .894'dir. Alt boyutlarının Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları; değerler eğitimi izleme ve değerlendirme .923, okul çevre iş birliği .909, değerlere dayalı vizyon-stratejik planlama .903, öğretmen modelliği .925, okul yönetimi- öğretmen iş birliği .911 ve personelin mesleki gelişimi .919 olarak belirlenmiştir.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler IBM SPSS Statistics paket programı ile araştırmanın amacı ve soruları bağlamında çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz, bağımsız örneklem t testi analizi, tek yönlü varyans analizleri yapılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin değer merkezli okul kültürü izlenimlerinin değerlendirilmesinde ölçüt olarak 1.00-1.80 “çok düşük”, 1.81-2.60 “düşük”, 2.61-3.40 “orta”, 3.41-4.20 “yüksek”, 4.21-5.00 “çok yüksek” aralıkları kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda sorulan sorulara ilişkin yapılan istatistiksel çözümlenmeler neticesinde elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Milli eğitime bağlı okullarda çalışan öğretmenlerin değer merkezli okul kültürüne dair genel ve alt boyutlarına ilişkin değerlendirmelerinden elde edilen betimsel analiz bulguları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmenlerin Değer Merkezli Okul Kültürü Değerlendirmesi

Değer Merkezli Okul Kültürü Ölçeği	N	En az	En çok	\bar{X}	Ss
Değerler Eğitimi İzleme ve Değerlendirme	251	1,71	5,00	4,13	,71
Okul Çevre İşbirliği	251	1,00	5,00	3,42	,93
Değerlere Dayalı Vizyon-Stratejik Planlama	251	1,43	5,00	3,69	,84
Öğretmen Modelliği	251	1,80	6,00	4,96	,73
Okul Yönetimi-Öğretmen İşbirliği	251	1,00	5,00	3,86	,89
Personelin Mesleki Gelişimi	251	1,00	5,00	3,86	,71
Genel Ortalama	251	2,00	5,00	3,84	,65

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin değer merkezli okul kültürü alt boyutları olan değerler eğitimi izleme ve değerlendirme boyutu ortalaması (\bar{x} =4.13), okul çevre işbirliği boyutu ortalaması (\bar{x} =3,42), değerlere dayalı vizyon-stratejik planlama boyutu (\bar{x} =3,69), öğretmen modelliği boyutu (\bar{x} =4,96), ve genel ortalaması ise (\bar{x} =4.31) olduğu görülmektedir. Bu verilere göre milli eğitime bağlı okullarda çalışan öğretmenlerin değer merkezli okul kültürü izlenimlerinin yüksek seviyede olduğu

görülmektedir. Öğretmenlerin değer merkezli okul kültürünü değerlendirmelerinde en alt düzeyde olan boyutun okul çevre iş birliği, en yüksek düzeyde olan boyutun ise öğretmen modelliği olduğu saptanmaktadır. Bu iki boyut daha yakından incelendiğinde ortaya çıkan bulgular Tablo 2a (öğretmen modelliği boyutu) ve 2b'de (Okul Çevre İşbirliği Boyutu) sunulmuştur.

Tablo 2a. Öğretmen Modelliği Boyutu Bulguları

Öğretmen Modelliği Boyutu	Kesinlikle	Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle	Katılıyorum
	N	N	N	N	N	N	N
Sorular							
	%	%	%	%	%	%	%
20 Öğrencilere değerler konusunda iyi bir rol model olduğumu düşünüyorum.	2	9	19	120	106		
	0%	3%	3%	46	41%		
				%			
21 Derslerimde değerleri açık bir şekilde öğretirim.	5	5	16	113	117		
	1%	1%	6%	44%	45%		
22 Değerlerin öğretiminde velilerden daha fazla sorumluluğum olduğumu düşünüyorum.	12	32	34	96	82		
	4%	12%	13%	37	32%		
				%			
23 Öğrencilerin değerlere uygun davranışlarını teşvik eder, onları cesaretlendiririm.	3	5	11	93	144		
	1%	1%	4%	36%	56%		
24 Öğrencilerin okul dışında da temel değerlere uygun hareket etmeleri için onları takip ederim.	5	22	41	119	69		
	1%	8%	16%	46	26%		
				%			
25 Öğrencilere değerlerin öğretimi konusunda kendimi yeterli buluyorum.	4	12	45	133	62		
	1%	4%	17%	51	24%		
				%			

Tablo 2a incelendiğinde öğretmenlerin öğretmen modelliği değerlendirmelerinin yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Öğretmenlerin %56'sının en yüksek oranda "Öğrencilerin değerlere uygun davranışlarını teşvik eder, onları cesaretlendiririm." önermesini seçtiği görülmektedir. Öğretmenlerin %51'i değerler eğitimi konusunda kendini yeterli görürken %46'sı değerler konusunda iyi bir rol model olduğunu düşündüğü bulunmuştur. %46 öğretmen öğrencilerini okul dışında da temel değerlere uygun hareket etmeleri için onları takip ettiği, %45 öğretmenin de derslerinde değerleri açıkça öğrettiğini belirttiği görülmektedir. Öğretmen modelliği boyutunun en düşük önermesi ise %37 ile "Değerlerin öğretiminde velilerden daha fazla sorumluluğum olduğumu düşünüyorum." ifadesidir.

Tablo 2b. Okul Çevre İş birliği Boyutu Bulguları

Okul Çevre İşbirliği Boyutu		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
		N	N	N	N	N
Soru		%	%	%	%	%
8	Okulumuz, değerler eğitimi konusunda velileri bilgilendirmek için düzenli toplantılar yapar.	27 10%	74 28%	51 19%	66 25%	38 14%
9	Okulumuz, değerlerin öğretimi konusunda velilerin beklentilerini dikkate almaktadır.	15 10%	31 12%	59 23%	105 41%	46 17%
10	Veliler, okulumuzdaki değerler eğitimi çalışmalarını desteklemektedir.	23 8%	36 14%	53 20%	93 36%	51 19%
11	Okulumuzda, paydaşların (veli, öğretmen, öğrenci, STK, okul personeli vb.) değerler eğitimine katkı sağlayabileceği uygulamalar tanımlanmıştır.	12 4%	47 18%	68 26%	90 35%	36 15%
12	Okulumuz velilerin değerler eğitimi süreçlerine aktif katılımlarını sağlamaktadır.	21 8%	68 26%	69 26%	63 24%	35 13%
13	Veliler, okulumuzda yürütülen değerler eğitimi çalışmalarını bilmektedirler.	17 6%	39 15%	61 23%	87 33%	52 20%
14	Okul paydaşları (veli, öğretmen, öğrenci, STK, okul personeli vb.), öğrencilere kazandırılması gereken temel ahlaki değerler üzerinde uzlaşmıştır.	10 3%	29 11%	41 16%	117 45%	59 23%

Tablo 2b incelendiğinde ise öğretmenlerin %45'nin okul paydaşlarının (veli, öğretmen, öğrenci, STK, okul personeli vb.), öğrencilere kazandırılması gereken temel ahlaki değerler üzerinde uzlaşmış olduğunu düşündüğü saptanmıştır. Öğretmenlerin okullarında, veli, öğretmen, öğrenci, STK, okul personeli vb. paydaşların değerler eğitimine katkı sağlayabileceği uygulamalar tanımlanmış olduğunu (%35), değerlerin öğretimi konusunda velilerin beklentilerini dikkate aldıklarını (%41), velilerin okullarındaki değerler eğitimi çalışmalarını bildiklerini (%36) ve bu çalışmaları desteklediklerini (%36) bildikleri hâlde velilerin okullarındaki değerler eğitimi süreçlerine aktif katılımlarının sağlanmadığı (%26) ve değerler eğitimi konusunda velileri bilgilendirmek için düzenli toplantılar yapılmadığını (%28) belirttikleri görülmüştür.

Milli eğitime bağlı okullarda çalışan öğretmenlerin cinsiyetlerine göre değer merkezli okul kültürü anlayışlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Milli Eğitime Bağlı Okullarda Çalışan Öğretmenlerin Cinsiyetlerine Göre Değer Merkezli Okul Kültürü ve Alt Boyutları Anlayışlarına Göre T-Test Sonuçları

Değer Merkezli Okul Kültürü Ölçeği ve Alt Boyutları	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	sd	t	p
Değerler Eğitimi İzleme ve Değerlendirme	Kadın	164	4,23	,67	159,66	2,97	.00
	Erkek	87	3,95	,75			
Okul Çevre İşbirliği	Kadın	164	3,60	,92	182,54	4,32	.00
	Erkek	87	3,09	,87			
Değerlere Dayalı Vizyon-Stratejik Planlama	Kadın	164	3,84	,82	178,15	4,07	.00
	Erkek	87	3,40	,81			
Öğretmen Modelliği	Kadın	164	5,01	,72	249	1,38	,17
	Erkek	87	4,87	,75			
Okul Yönetimi- Öğretmen İşbirliği	Kadın	164	3,96	,87	170,61	2,57	,01
	Erkek	87	3,66	,89			
Personelin Mesleki Gelişimi	Kadın	164	3,96	,68	163,00	2,81	,00
	Erkek	87	3,69	,74			
		164	3,96	,63	177,72	4,00	.00
Genel Ortalama	Kadın	87	3,62	,62			
	Erkek						

*p>0,05

Milli eğitime bağlı okullarda çalışan öğretmenlerin değer merkezli okul kültürü izlenimlerinde genel ortalamaya göre cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık görülmektedir ($t(177,22)= 4,00$, $p<.05$). Tablo genel ortalama açısından incelendiğinde kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre çalıştıkları kurumlarda değer merkezli okul kültürü düzeyine bakışlarında anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Kadın çalışanların kanaatinin daha olumlu bir değer merkezli okul kültürüne sahip oldukları yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Değer merkezli okul kültürünün alt boyutuna cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında ise sadece öğretmen modelliğinde anlamlı bir farklılık bulunmadığı ($t(249)= 1,38$, $p>.05$) diğer boyutlarda ise anlamlı bir farklılık olduğu saptanmaktadır. Buna göre kadın ve erkek öğretmenlerin öğretmen modelliği boyutunda yeterli oldukları konusunda çok yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Değerler Eğitimi İzleme ve Değerlendirme ($t(159,66)= 2,99$, $p<.05$), Okul-Çevre İşbirliği ($t(182,54)= 4,32$, $p<.05$), Değerlere Dayalı Vizyon Stratejik Planlama ($t(178,15)= 4,07$, $p<.05$), Okul Yönetimi- Öğretmen İşbirliği ($t(170,61)= 2,57$, $p<.05$), ve Personelin Mesleki Gelişimi ($t(163,00)= 2,81$, $p<.05$) boyutlarında ise kadın ve erkek öğretmenlerin izlenimlerinde anlamlı bir

farklılık olduğu görülmektedir. Bu durum Değerler Eğitimi İzleme ve Değerlendirme, Okul-Çevre İş birliği, Değerlere Dayalı Vizyon Stratejik Planlama, Okul Yönetimi- Öğretmen İş birliği ve Personelin Mesleki Gelişimi boyutlarında kadın öğretmenlerin izlenimlerinin erkek öğretmenlerin izlenimlerine göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Öğretmenlerin çalıştığı kademeye göre değer merkezli okul kültürü ve alt boyutları anlayışları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını anlamak için ise One Way Anova analizi uygulanmıştır. Sınıf seviyelerinde ortaya çıkan bu farklılığın yönünü belirlemek için yapılan post-hoc testi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmenlerin çalıştığı kademeye göre değer merkezli okul kültürü ve alt boyutları izlenimleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları.

Değer Merkezli Okul Kültürü Ölçeği ve Boyutları	Çalışılan Kademe	N	\bar{X}	Ss.	F	p	Anlamlı Fark
Değerler Eğitimi İzleme ve Değerlendirme	Okul Öncesi ve İlkokul	84	4,37	,66	22,07	,00	Okul Öncesi ve İlkokul→ Lise
	Ortaokul	105	4,10	,69			
	Lise	62	3,87	,71			
Okul-Çevre İşbirliği	Okul Öncesi ve İlkokul	84	3,99	,74	9,84	,00	Okul Öncesi ve İlkokul→ Lise
	Ortaokul	105	3,17	,90			
	Lise	62	3,09	,89			
Değerlere Dayalı Vizyon-Stratejik Planlama	Okul Öncesi ve İlkokul	84	4,11	,67	28,55	,00	Okul Öncesi ve İlkokul→ Lise
	Ortaokul	105	3,49	,87			
	Lise	62	3,46	,81			
Öğretmen Modelliği	Okul Öncesi ve İlkokul	84	5,20	,65	17,67	,00	Okul Öncesi ve İlkokul→ Lise
	Ortaokul	105	4,85	,72			
	Lise	62	4,83	,77			
Okul Yönetimi- Öğretmen İşbirliği	Okul Öncesi ve İlkokul	84	4,19	,70	6,84	,00	Okul Öncesi ve İlkokul→ Lise
	Ortaokul	105	3,63	,93			
	Lise	62	3,79	,91			
Personelin Mesleki Gelişimi	Okul Öncesi ve İlkokul	84	4,19	,60	10,23	,00	Okul Öncesi ve İlkokul→ Lise
	Ortaokul	105	3,75	,66			
	Lise	62	3,63	,78			
	Okul Öncesi ve İlkokul	84	4,19	,53	15,05	,00	Okul Öncesi ve İlkokul→ Lise

Genel Ortalama	Ortaokul	105	3,69	,64
	Lise	62	3,62	,61

Tablo
4

incelendiğinde ölçmeye katılan öğretmenlerin çalıştıkları kademeler arasında değer merkezli okul kültürü izlenimlerinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F= 15.05$; $p< .01$). Çalışmada okul kademeleri okulöncesi ve ilkokul birlikte bir grup, ortaokul ve lise ise ayrı gruplar oluşturacak şekilde incelemeye alınmıştır. Çalışılan kademeler arasında ortaya çıkan farklılığın yönünü belirlemek için yapılan post-hoc testi sonucunda, okul öncesi ve ilkokullar ile ortaokul ve liseler arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür. Ortaokullar ve liseler arasında ise anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bu durumda okul öncesi ve ilkokullardaki değer merkezli okul kültürünün ortaokul ve liselere oranla daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin kıdemine göre değer merkezli okul kültürü izlenimlerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığını anlamak için One Way Anova analizi yapılmıştır ve elde edilen bulgular Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmenlerin kıdemine göre değer merkezli okul kültürü genel ortalama ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları.

Değer Merkezli Okul Kültürünü Ölçeği ve Alt Boyutları	Çalışma Yılı	N	\bar{X}	Ss.	F	p	Anlamlı Fark
Değerler Eğitimi İzleme ve Değerlendirme	1-5	81	4,16	,63	,51	,67	
	6-10	55	4,04	,85			
	11-20	67	4,12	,70			
	21 ve üzeri	48	4,20	,68			
Okul Çevre İşbirliği	1-5	81	3,59	,90	1,40	,24	
	6-10	55	3,37	,97			
	11-20	67	3,28	,90			
	21 ve üzeri	48	3,41	,96			
Değerlere Dayalı Vizyon-Stratejik Planlama	1-5	81	3,83	,72	1,40	,25	
	6-10	55	3,67	,93			
	11-20	67	3,55	,80			
	21 ve üzeri	48	3,65	,96			
Öğretmen Modelliği	1-5	81	4,92	,71	1,65	,18	
	6-10	55	4,99	,88			
	11-20	67	4,85	,64			
	21 ve üzeri	48	5,15	,67			
Okul Yönetimi-Öğretmen İşbirliği	1-5	81	3,92	,77	,44	,72	
	6-10	55	3,82	1,06			
	11-20	67	3,78	,84			
	21 ve üzeri	48	3,93	,93			

	1-5	81	3,94	,64	,81	,49
Personelin Mesleki Gelişimi	6-10	55	3,82	,73		
	11-20	67	3,78	,68		
	21 ve üzeri	48	3,91	,83		
Genel Ortalama	1-5	81	3,92	,59	,98	,40
	6-10	55	3,80	,75		
	11-20	67	3,75	,62		
	21 ve üzeri	48	3,88	,67		

Tablo 5 incelendiğinde öğretmenlerin kıdemlerine göre değer merkezli okul kültürü görüşünde anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($F=0.98$; $p>0,5$). Tüm çalışma süresinde olan öğretmenlerin değer merkezli okul kültürü hakkında hem fikir olduğu saptanmıştır. Öğretmen Modelliği boyutunun çok yüksek, Değerler Eğitimi İzleme ve Değerlendirme, Değerlere Dayalı Vizyon Stratejik Planlama, Okul Yönetimi- Öğretmen İş birliği ve Personelin Mesleki Gelişimi boyutlarının yüksek, Okul-Çevre İş birliği boyutunun 6 ile 20 yıl arasında çalışanlarda orta, ilk 5 ve 20 yıl üzerindeki öğretmenlerde yüksek seviyede olduğu saptanmıştır.

SONUÇ

Araştırmada, çalışmaya katılan okul öncesi, ilkököl, ortaokul ve lise öğretmenlerinin değer merkezli okul kültürüne yönelik değerlendirmeleri ve alt boyutları olan Değerler Eğitimi İzleme ve Değerlendirme, Okul-Çevre İş birliği, Değerlere Dayalı Vizyon Stratejik Planlama, Öğretmen Modelliği, Okul Yönetimi- Öğretmen İş birliği, Personelin Mesleki Gelişimi düzeyleri incelenmiştir. Ayrıca bu araştırmada öğretmenlerin değer merkezli okul kültürü ve alt boyutları değerlendirmeleri çeşitli değişkenlere (cinsiyet, çalışma yılı ve çalıştığı kademe) göre incelenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde birçok sonuç elde edilmiştir. Araştırmaya göre öğretmenlerin değer merkezli okul kültürü ve alt boyutları değerlendirmelerinin yüksek seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre öğretmenlerin değer merkezli okul kültürüne dair değerlendirmelerinde olumlu tutuma sahip oldukları söylenebilir. Öğretmenlerin değer merkezli okul kültürünü değerlendirmelerinin en alt düzeyde olan boyutunun okul çevre iş birliği, en yüksek düzeyde olan boyutun ise öğretmen modeli olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç ise öğretmenlerimizin okul çevre iş birliği, yani velileri ve içlerinde buldukları sosyal çevreyi okullarında verilen değerler eğitiminin içine tam olarak alamadıklarını düşündüklerini gösterir. Öğretmen modeli konusunda ise öğretmenlerimizin değerler eğitiminde kendilerini yeterli ve etkin gördükleri söylenebilir.

Öğretmenler, öğretmen modeli boyutunda en yüksek seviyede “Öğrencilerin değerlere uygun davranışlarını teşvik eder, onları cesaretlendiririm.” önermesini seçmiştir. Bu sonuç öğretmenlerin kendilerini değerler eğitimi açısından öğrencilerine tam destek ve yeterli seviyede gördüklerini düşünebilir. Yine öğretmenlerin değerler eğitimi konusunda kendini yeterli gördükleri, değerler konusunda iyi bir rol model olduklarını düşündükleri, öğretmenlerin öğrencilerinin okul dışında da temel ahlaki değerlere uygun davranışları için onları takip ettikleri, derslerinde değerleri açıkça öğrettikleri söylenebilir. Öğretmen modeli boyutunun en düşük önermesi ise “Değerlerin öğretiminde velilerden daha fazla sorumluluğum olduğunu düşünüyorum.” ifadesidir. Bu sonuç doğrultusunda değerler eğitimi konusunda öğretmenlerin kendilerini velilerden daha geri planda sorumlu gördükleri anlaşılabilir. Berkant, Efendioğlu ve Sürmeli'nin (2014) yaptıkları araştırmada öğretmenler, bir özeleştiride bulunarak, değer eğitimine yeterli derecede önem vermediklerini ifade etmişlerdir. Buna mukabil araştırmanın bulguları katılımcı öğretmenlerin değer öğretiminde kendilerini ve meslektaşlarını problemin kaynağı olarak görmeye fazla yoğunlaşmamış olduklarını da göstermektedir. Araştırmamız

bu noktada ilgili araştırmayla kesişmekte olup öğretmenlerin modellik konusunda kendilerini yeterli olma kanaatinin pozitif yönde ilerlediği görülmüştür.

Bulgulara göre, öğretmenler sırasıyla veli, öğretmen, öğrenci, STK, okul personeli gibi okul paydaşlarının öğrencilerin edinmesi gereken temel ahlaki değerler üzerinde uzlaşmış olduklarını, değerlerin öğretimi konusunda velilerin beklentilerini dikkate aldıklarını, velilerin okullarındaki değerler eğitime yönelik gerçekleştirilen çalışmalarını bildiklerini ve bu çalışmaları desteklediklerini, okullarında, paydaşların değerler eğitime katkı sağlayabileceği uygulamaların tanımlanmış olduğunu düşündükleri görülmektedir. Öğretmenler okul, çevre iş birliği boyutundaki tüm bu olumlu değerlendirmelerine rağmen değerler eğitimi ile ilgili velilerin bilgilendirilmesine yönelik düzenli toplantılar yapılmadığını, velilerin haberdar edildikleri hâlde okullarındaki değerler eğitimi süreçlerine aktif katılımında bulunmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu da değer merkezli okul kültürünün oluşmasında veli ayağında eksiklikler olduğu ve tam iş birliği sağlanamadığı sonucuna ulaştırabilir. Akbaş'ın yapmış olduğu araştırma sonuçlarıyla bu bulgu kısmen örtüşmektedir. Arbaş (2004) araştırmasında öğretmenler, değer öğretiminde ailenin belirleyici unsur olduğunu, buna mukabil okul ve aile arasında iş birliği olmamasının olumsuz etkilerini belirtmişlerdir. Farklı olan bulgu ise okul ile ailede verilen değerlerin çatışabildiğidir ki araştırmamıza göre öğretmenler okul ve aile arasında iş birliği sorununun olmadığı görüşündedirler.

Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda çalışan öğretmenlerin değer merkezli okul kültürü izlenimlerinde genel ortalamaya göre cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık görülmüştür. Kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre, çalıştıkları kurumlarda değer merkezli okul kültürü düzeyine bakışlarında anlamlı bir farklılık olduğu, kadın öğretmenlerin kanaatinin daha olumlu bir değer merkezli okul kültürüne sahip oldukları yönünde olduğu söylenebilir. Değer merkezli okul kültürünün alt boyutuna cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında ise öğretmen modelliği dışındaki tüm boyutlarında kadın öğretmenlerin değerlendirmeleri erkek öğretmenlerin değerlendirmelerine göre daha yüksektir. Sadece öğretmen modelliğinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna göre kadın ve erkek öğretmenlerin öğretmen modelliği boyutunda yeterli oldukları bağlamında kendilerini çok yüksek seviyede gördükleri konusunda hem fikir oldukları söylenebilir.

Sezer 'in 2019 yılında yapmış olduğu "Ortaokullarda Değerler Eğitime İlişkin Öğretmen Görüşleri: Bir Durum Çalışması" adlı nitel çalışma ortaokullarda değerler eğitime ilişkin 30 öğretmenin görüşleri değerlendirilmiştir. Katılımcı öğretmenlerin değerler eğitimi sürecinde sürekliliğin, etkili bir planlamanın ve iş birliğine dayalı olmasının önemini vurguladıkları görülmektedir. Ayrıca katılımcıların değerler eğitiminin yansıtma, özendirme ve örnek olma şeklinde sürdürülmesi gerektiğini ifade ettikleri müşahade edilmektedir. Bayırlı, Doruk ve Tüfekçi'nin 2020 yılında yapmış oldukları "Öğretmenlerin Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri: Afyonkarahisar Örneği" adlı çalışmada Afyonkarahisar'da ikamet eden, değerler eğitimi projesine katılmış olan farklı branşlarda görev yapan 10 öğretmen ile mülakat yapılmıştır. Katılımcı öğretmenlerin okul merkezli değerler eğitiminin önemini ifade ettikleri, değerler eğitimi çalışması sürecinde değer öğretimi yaklaşımlarından telkin ve eylem/davranış yoluyla öğrenme yaklaşımlarının en fazla etkili olduğunu, daha sonra model olmanın etkili olduğunu belirtmişlerdir.

"Değer Merkezli Okul Kültürüne Dair Öğretmen Görüşleri: İstanbul Örneği" başlıklı bu çalışmada öğretmenlerin çalıştıkları eğitim öğretim kademeleri arasında da değer merkezli okul kültürü izlenimlerinde anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Çalışmada okul kademeleri okul öncesi ve ilköğretim birlikte bir grup, ortaokul ve lise ise ayrı gruplar oluşturacak şekilde değerlendirilmiştir. Netice itibarıyla okul öncesi ve ilköğretim ile ortaokul ve liseler arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Ortaokullar ve liseler arasında ise anlamlı bir farklılık izlenmemiştir. Bu durumda okul öncesi ve ilköğretimdeki değer merkezli okul kültürünün ortaokul ve liselere oranla daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Okul öncesinde ve ilköğretim ortak özelliği tek öğretmenin sınıfta hâkim olmasıdır. Bu bağlamda düşünülünce değer merkezli okul kültürünün bu grupta daha yüksek düzeyde olması değerler eğitimi sürecinde öğretmenin etkisinin önemli olduğu sonucunu getirebilir. Ayrıca bu iki grupta da bir üst

kademeye geçmek için gerekli olan bir sınav sistemi yoktur. Ortaokullar liseye geçmek için LGS, liseler ise üniversiteye girebilmek için ise YKS'ye girmek zorundadırlar. Bu sınavlar okul başarısını da etkilemektedir. Ortaokul ve liselerde değer merkezli okul kültürünün diğer kademelere göre daha düşük olmasında sınav merkezli bir yaklaşım olduğunun ipuçlarını verebilir. Kısaca okul öncesi ve ilkokullarda değer merkezli okul kültürünün diğer kademelere göre daha verimli bir şekilde oturduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin kıdemlerine göre değer merkezli okul kültürü görüşünde anlamlı bir farklılık olmadığı anlaşılmıştır. Tüm çalışmaya katılan öğretmenlerin değer merkezli okul kültürü hakkında hem fikir olduğu söylenebilir. Değer merkezli okul kültürü boyutlarına bakıldığında ise Öğretmen Modelliği boyutunda çok yüksek, Değerler Eğitimi İzleme ve Değerlendirme, Değerlere Dayalı Vizyon Stratejik Planlama, Okul Yönetimi- Öğretmen İş birliği ve Personelin Mesleki Gelişimi boyutlarında yüksek, Okul-Çevre İşbirliği boyutunda ise 6 ile 20 yıl arasında çalışanlarda orta, ilk 5 ve 20 yıl üzerindeki öğretmenlerde ise yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir. Bu değerlere bakıldığında çalışma hayatının ilk ve yirmiyi aşkın son yıllarında okul ve çevre iş birliğinde daha katılımcı ve aktif bulunduğu düşünülebilir.

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda bazı öneriler sunulmuştur.

- Milli Eğitim Bakanlığının ve ilgili kurumlarının değerler eğitimi çalışmalarının daha verimli ve katılımlı olabilmesi için veli katılımını sağlayacak aile katılımlarının ve veli mektuplarının eğitim programının içine örnekleriyle alması, okul idaresinin bu noktada organize etme ile görevlendirilmesini sağlayabilir. Değer merkezli okul kültürünün yaygınlaşması ve oturması için bu noktada atılacak adımların çok önemli mesafeler aldıracağı düşünülmektedir.

- Öğretmenlerin değerler eğitimi bağlamında model olma yeterlikleri ve kalitesi nitel ve nicel ölçümlerle ortaya konulabilir. Böylece var olan güç ve potansiyel doğru şekilde örgütlenebilir ve daha verimli bir değerler eğitimi kültürü oluşturulabilir.

- Eğitim kademeleri arasında değer merkezli okul kültürü oluşturma farkı ve nedenleri daha kapsamlı bir çalışma ile irdelenebilir, sorunlar tespit edilerek çözümler sunulabilir.

- Okul öncesi ve ilkokullarda değer merkezli okul kültürünün daha çok gelişmesi ve oturması için çalışma ve uygulama örnekleri oluşturulabilir.

- Ortaokullar ve liselerde değer merkezli okul kültüründe tam verim alınamamasının sebepleri üzerine ayrı ayrı çalışmaların yapılması ve çıkan sonuçlar üzerine uygulanabilir çözümlerin sunulması ve pilot uygulamaların yapılması verimli bir ilerlemeyi hazırlayabilir.

- Okulların değer merkezli okul kültürüne ne derece sahip oldukları ve okullardaki değerler eğitiminin etkililiğini ortaya koyabilme amacıyla yönetici, öğretmen, öğrenci ve okul personelinin katılımıyla çok daha geniş kapsamlı nicel ve nitel veri toplama araçları kullanılmak suretiyle araştırmalar yapıp, sonuçları açıklanabilir.

KAYNAKÇA

Aktaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (16), 9-27.

Aydın, M. Z. (2021). "Kavramsal çerçeve: Karakter, kişilik, değer, erdem, ahlak, huy, mizaç vd.", *Karakter, Değer ve Ahlak Eğitimi*. (Ed.) Mehmet Zeki Aydın. Nobel Yayıncılık.

Bakıroğlu, R. (2016). *Ansiklopedik eğitim ve psikoloji sözlüğü*. 2. Baskı. Anı Yayıncılık.

Bayırlı, H., Doruk, O., Tüfekçi, A. (2020). Öğretmenlerin değerler eğitimi hakkındaki görüşleri: Afyonkarahisar örneği. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – ENAD*, 8 (3), 865-894.

- Berkant, H. G., Efendioğlu, A. Sürmeli, Z. (2014). Değerler eğitimine yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (5), 427-440.
- Cevizci, A. (2000). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Demirutku, K. (2017). *Değerlerin edinilmesinde ailenin rolü*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Cihan, N. (2014). Okullarda değerler eğitimi ve Türkiye'deki uygulamaya bir bakış. *Elektronik Türkiye Çalışmaları*, 9 (2), 429-436.
- Fırat, N. (2007). *Okul kültürü ve öğretmenlerin değer sistemleri*. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Programı, Yayınlanmamış doktora tezi, İzmir.
- Güngör, E. (1993). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. Ötüken Yayınları.
- Keskin, Y., Coşkun Keskin, S (2019). *Türkiye'de sosyal bilgiler öğretim programları bağlamında değerler eğitimi: Tarihsel gelişim ve mevcut durum*. Gece Kitaplığı.
- Polat, M. (2010). Küreselleşen dünyada değerler ve eğitim arasındaki bağ: Değerler eğitiminin heterojenleşen toplumda birlikte yaşamaya etkisi. *Marife*, 10 (1), 143-155.
- Sezer, ř. (2021). Ortaokullarda değerler eğitimine ilişkin öğretmen görüşleri: Bir durum çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 19 (41), 171-205.
- şahin Fırat, N. (2010). Okul müdürü ve öğretmenlerin okul kültürü ile değer sistemlerine ilişkin algıları. *Eğitim ve Bilim*, 35 (156), 71-83.
- Tulunay Ateş, Ö. (2017). Türkiye'de değerler eğitimi uygulamalarının öğrencilere kazandırılması istenen olumlu özellikler üzerindeki etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15 (34), 41-60.
- Türkçe Sözlük. (2011). Değer. *Türk Dil Kurumu Yayınları* (11. Baskı, s. 607).
- Yaşaroğlu, C. (2013). Hayat bilgisi dersi kazanımlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Journal of Turkish Studies*, 8/7, 849-858.

BİTLİS’TE AZ BİLİLEN BİR ANITSAL MİMARİ ÖRNEĞİ: YUMURTATEPE (PAPŞİN) KİLİSESİ

Hazal Ceylan ÖZTÜRKER DEMİR
Batman Üniversitesi, Türkiye
hazalceylanozturker@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-7047-2212

<i>Atıf</i>	Öztürker-Demir, H. C. (2022). Bitlis’te Az Bilinen Bir Anıtsal Mimari Örneği: Yumurtatepe (Papşin) Kilisesi. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 1010-1025.
-------------	---

ÖZ

Bitlis, tarihsel süreç içerisinde coğrafi konumundan kaynaklı olarak stratejik öneme sahip bir kent olma özelliğini korumuş ve kesintisiz bir yerleşime sahne olmuş önemli bir coğrafyayı işaret etmektedir. Ortaçağ Anadolu’sunda Bitlis’in kozmopolit yapısı kentin tüm gelişim evrelerine sirayet etmiş ve bunun mirası olarak farklı kültürlerle ait pek çok mimarlık eseri günümüze ulaşmıştır. Etnik ve dini inanışların farklılığı kültürel bir dinamik haline gelmiş ve şehrin sayısız mimarlık eserine sahip olmasını imkân vermiştir. Birlikte yaşamının anısı olan somut kültür eserleri, çağları aşmış hatta toplumsal hafızanın önüne geçmiş ve günümüzde kentin adeta açık hava müzesi gibi önemli bir tarihi kent olmasına şahitlik eden tarihi vesikalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bitlis tarihi kent dokusu içerisinde önemli bir yeri olan ve sayıları azımsanmayacak kadar fazla olan kiliseler ile ilgili neredeyse yok denecek kadar az araştırma yapılmıştır. Bu makalede, ilgili bilimsel boşluğun doldurulması amaçlanarak, Bitlis’te yer alan Ortaçağ dönemi kiliseleri arasında seçilen Bitlis-Yumurtatepe (Papşin) kilisesi çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Bu makalede Bitlis-Yumurtatepe (Papşin) kilisenin, sanat tarihi disiplini içerisinde bilimsel metodolojiye bağlı kalınarak ayrıntılı mimari tanımlamasının yapılması, kronolojik çözümlemesinin yapılması, benzer ve farklı özellikleri ortaya konularak, Bitlis kültür varlıkları içerisinde olan kilisenin literatüre kazandırılarak tanıtılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Bitlis, Papşin, Kilise, Kültürel Miras.

A LESS-KNOWN EXAMPLE OF MONUMENTAL ARCHITECTURE IN BITLIS: YUMURTATEPE (PAPŞİN) CHURCH

ABSTRACT

Bitlis, due to its geographical location in the historical process, has preserved its feature of being a city of strategic importance and points to an important geography that has witnessed an uninterrupted settlement. The cosmopolitan structure of Bitlis in Medieval Anatolia has spread to all the development stages of the city and many architectural works belonging to different cultures have survived to the present day as a legacy of this. The diversity of ethnic and religious beliefs has become a cultural dynamic and has allowed the city to have numerous architectural works. Tangible cultural artifacts, which are the memories of living together, appear as historical documents that have transcended the ages and even surpassed the social memory, witnessing that the city is an important historical city, almost like an open-air museum. Almost no research has been done on the churches, which have an important place in the historical urban fabric of Bitlis and their number is too high to be underestimated. In this article, the Bitlis-Yumurtatepe (Papşin) church, which was chosen among the medieval churches in Bitlis, with the aim of filling the relevant scientific gap, is the subject of our study. In this article, it is aimed to make a detailed architectural description of the Bitlis-Yumurtatepe (Papşin) church in the

discipline of art history by adhering to the scientific methodology, to make its chronological analysis, to reveal its similar and different features, and to introduce the church, which is in the cultural assets of Bitlis, to the literature.

Keywords: *Medieval, Bitlis, Papşin, Church, Cultural Heritage.*

GİRİŞ

Bitlis, el-cezire düzlükleri olarak adlandırılan Anadolu- Irak-Suriye bölgesini Doğu Anadolu'daki merkezi platolara, buradan İran'ı Kafkasya'ya bağlayan ve son olarak da Güneydoğu Torosları aşan yol üzerindedir. Bu sebeple geçmişten günümüze eski ticaret kervanlarının bulunduğu bir güzergâhı temsil eden Bitlis, ayrıca sürüleri ile birlikte kuzey ve güney yönünde mevsimsel göç yapan insan kabilelerinin de mecburi olarak geçmek zorunda kaldığı güzergâh olmuştur (Tuncel, 1992: 225-226; Tuncel, 1996: 102; Oğuzoğlu, 2019: 183).

Tarihin ilk çağlarından beri Bitlis'ten geçen Roma, Bizans ve Selçuklu döneminde doğu-batı yolu ile Urartu, Asur ve İslam döneminde güney – kuzey yolu kullanılmış; her iki yolun önemli noktalarında ticari ve askeri amaçlı şehir ve kalelerin kurulması da bu stratejik önemi daha da artırmıştır (Yaşa, 1990). Dolayısıyla Bitlis, Doğu ile Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasında tek geçit ve konaklama yeri olarak tarihi ve stratejik öneme sahiptir (Öztürk ve Belli, 2013: 117). Görüldüğü üzere, stratejik pozisyonundan kaynaklı olarak ayrıcalıklı bir öneme sahip olan Bitlis, yüzyıllardır farklı kültürel ve etnik yapıya sahip medeniyetlerin dikkatini çekmiş ve onlara ev sahipliği yaparak tarihini yazmıştır.

Anadolu'nun ilk başkentlerinden biri olan ve adeta açık hava müzesi pozisyonunda olan Bitlis, Asur ve Urartu çivi yazılı metinlere göre ilkçağda kurulduğu tahmin edilen en eski yerleşim bölgelerinden biridir (Arınç, 2007: 743). Kentin, Asur dilinde ismi “Bit-liz” olarak geçmektedir (Sayan ve Öztürk, 2001: 3). Arşiv belgelerinde “Bedlis” ve “Badlis” olarak adlandırılan kentin, kimler tarafından hangi tarihte kurulduğuna dair kesin bir bilgi yoktur (Pektaş, 2001: 4). Tarihi açıdan köklü bir kültürel mirasa sahip olan Bitlis, Anadolu kentleri içerisinde pek çok yönüyle önemli bir coğrafyayı işaret etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde kesintisiz bir kentleşme özelliği ortaya koyan Bitlis, içerisinde barındırdığı sayısız kültürel miras eserleri ile beraber günümüze kadar yaşamıştır (Akot, 2020. 64).

Kentin kuruluş efsanesinin Roma döneminde Büyük İskender'in Asya seferi esnasında komutanlarından Lais'e kaleyi inşa ettirdiği ve kente “Bad-Lis” adının verildiği günümüzde de etkisini sürdüren yaygın bir görüş olarak kabul görmektedir. (Uluçam, 2002: 13; Keleş, 2013: 287; Tekin, 2021: 17). Şehrin doğudaki Rabat (Ribot) suyu ile batıdaki Kosor (Hüsrev) suyu arasında kurulmuş olduğu bilinmektedir (Bitlis İl Yıllığı, 1967: 54; Uluçam, 2002: 17). Ermenilerin “Bageş”, Arapların “Bedlis” olarak isimlendirdiği kent, Türk kaynaklarda “Bidlis”, Şerfename'de ise “Zülkarneyn” ismi ile anılmaktadır (Uluçam, 2002: 13). Kentin ilk kuruluşu kale ve çevresinde gerçekleşmiştir (Şen, 2018: 148).

Görüldüğü üzere, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve binlerce yıl tarihi bir geçmişi olan Bitlis, alternatif olmayan bir güzergâh üzerinde olmasından dolayı vazgeçilmez olmuş, güçlü bir medeniyet inşa etmiştir. Dönemsel olarak Anadolu'nun en kalabalık ve gelişmiş şehirlerinden biri Bitlis'te ilkçağlardan beri şehri egemenliği altına alan devletler bugüne çok önemli miras bırakmıştır. Bitlis; tarihi kalesi, kervansarayları, hanları, hamamları, köprüleri, camileri, medreseleri, tarihi mezarlıkları ve kiliseleri ile önemli kültürel mirasa sahiptir (İnbaşı ve Demirtaş, 2019: 9)

Bitlis bu stratejik önem dâhilinde tarih boyunca pek çok kültürün bir arada yaşadığı ve zaman zaman hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuş özel bir coğrafyayı işaret etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde kesintisiz bir yerleşimin hüküm sürdüğü kent Türk, Kürt, Ermeni, Süryani ve Arap olmak üzere farklı etnik ve kültürel kimliklerin bir arada yaşadığı bir şehir olmuştur. Arşiv belgelerinde de belirtildiği üzere, nüfusun kozmopolit yapısı, kentin maddi kültür eserlerine yansımış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Özellikle Bitlis'teki kiliselerde, Ermeni dini mimarisinin karakteristik özellikleri dışında bölgesel bir takım unsurlarda dikkati çekmektedir.

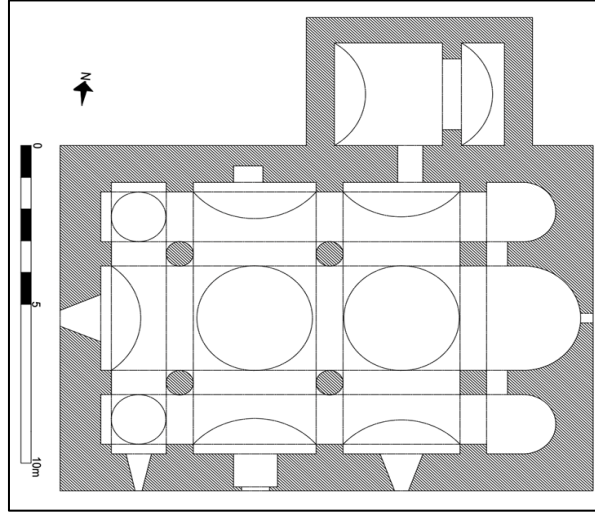
Ermeni kaynaklarında “Paugesh” olarak adlandırılan Bitlis, Ortaçağ Hristiyan mimarlığı açısından oldukça zengin ve görkemli örneklerin verildiği bir kent olma özelliğine sahiptir. Kuzey Van gölü havzası içerisinde “Hoyt” bölgesi ismiyle anılan, Muş ve Bitlis kentlerini kapsayan “Daron” yöresinin başkenti konumunda olan bölgenin en eski şehirlerinden biridir. Bitlis şehri, nispeten çok ince olan ya da darlaşmış olduğu bir sahada yer alan bir vadinin eteklerinde dağların ortasında ve Dicle’ye dökülen iki ırmağın kenarında konumlanmıştır (Mangaltepe, 2007: 285; Maranci, 2016: 123).

Bitlis genelinde Ermenilere ilişkin çok sayıda kilisenin varlığı söz konusudur. 1892 yılına ait Bitlis Vilayet Salnâmesi’nde, Bitlis genelinde gayrimüslimlere ait 186 adet manastır ve kilise olduğu; aynı salnâmede Bitlis kazasında ise 33 adet kilisenin olduğu belirtilmektedir. Bitlis Vilayet Salnâmesi’nde belirtilen rakamlara karşın Ermeni kaynaklarında, 1914 yılında Bitlis sınırlarında Ermenilere ait 161 adet manastır ve 510 adet kilise olduğu belirtilmektedir (Bindal ve Köse, 2019). Bu durumda, Ermenilere ait manastırların ve kiliselerin sayıları hususunda Osmanlı kaynaklarındaki bilgiler ile Ermeni kaynaklarındaki bilgiler arasında önemli farklılıklar olduğu söylenebilir. Ancak, bu bilgilerin sağlanmasını yapabilecek üçüncü bir kaynak olmadığından karşılaştırma veya kıyaslama yapmak ve böylece net bir rakam belirtmek mümkün değildir. Nitekim günümüzde bile Bitlis’te ziyaret edilen yerleşim alanlarında çok sayıda Ermenilere ait kiliselere ilişkin kalıntılar görülmekte veya ayrıca kiliseler ve manastırlar hakkında bilgiye ulaşılabilmektedir (Ertaş, 2017: 224-225).

Çalışma konumuzun kapsam ve sınırlığını oluşturan Bitlis- Yumurtape (Paşin) Kilisesinin başlıca çalışılma gerekçesi daha önce bilimsel kaynaklarda yer almaması ve Bitlis’te yer alan Ortaçağ Hristiyan dini mimari örneklerinin her geçen gün tahribata açık olmasıdır. Kilisenin sağlam vaziyette günümüze ulaşması, plan tipinin okunabilmesi, kiliseler arasında nadir kitabesi bulunan bir örnek olması, ayrıca sanat tarihi açısından plastik süslemeleri ile estetik bir değere sahip olması gibi gerekçeler ile Bitlis Hristiyan mimarisi örnekleri arasından seçilerek çalışmaya dahil edilmiştir. Bu makalede yüzey araştırması kapsamında incelediğimiz kilisenin öncelikle arazi çalışması, fotoğraf çekimleri yapılmış ve mimari ölçüleri alınarak dijital ortamda çizimleri yapılmıştır. Çalışmada, Bitlis- Yumurtape (Paşin) Kilisesinin sanat tarihi disiplini içerisinde bilimsel metodolojiye bağlı kalınarak ayrıntılı mimari tanımlamasının yapılması, kronolojik çözümlenmesinin yapılması, benzer ve farklı özellikleri ortaya konularak Bitlis kültür varlıkları içerisinde olan kilisenin literatüre kazandırılarak tanıtılması amaçlanmaktadır.

BİTLİS-YUMURTATEPE (PAŞİN) KİLİSESİ

Kilise, Bitlis il merkezine 6 km. uzaklıkta Yumurtape (Paşin) köyünde yer almaktadır. Doğu-batı yönünde gelişen bir kurulum gösteren kilisenin, günümüze oldukça sağlam vaziyette ulaşmış olduğu görülmektedir. Genel planı itibari ile değerlendirildiğinde, üç nefli ve tek apsisli, bazilikal bir plan tipi ortaya koyan kilisenin, kuzey duvarına bitişik tek nefli bir şapel veya dua köşesi bulunmaktadır. (Şekil.1)

Şekil 1: Bitlis-Yumurtatepe (Papşin) Kilisesi Planı

Kilisenin güney cephesi 15.20 cm. uzunluğunda olup, 1.16 cm duvar kalınlığına sahiptir (Şekil.2). Yapının güney cephesi üzerinde konumlanmış olan kapısı, 80 cm. giriş açıklığına sahip olup, dikdörtgen bir forma sahiptir. Yapının esas mekanı dikkate alınınca oldukça mütevazî ölçülere sahip giriş kapısının, lento ve söve kuruluşları yekpare blok taşlar kullanılarak inşa edilmiştir (Şekil.3)

Şekil 2: Yapının güney cephesi

Şekil 3: Yapının giriş kapısı

Kapının basık kemerli tasarlanmış lento bölümü üzerinde iri palmet yapraklarından oluşan bitkisel bir bezeme sırasına yer verilmiştir (Şekil.4). Kapı lentosunun hemen üzerine dikey yerleştirmiş dikdörtgen bir blok taşın üzerinde, 7/4 oranında profilden tasvir edilmiş kanatlı bir melek figürüne yer verildiği görülmektedir (Şekil.5).

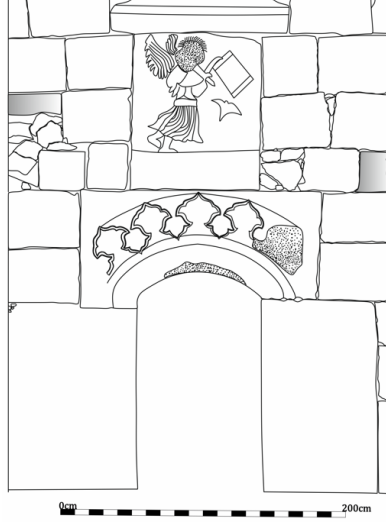

Şekil 4: Kapı kuruluşu detay

Şekil 5: Kanatlı bir melek figürü

Kanatlı insan figürü, sol elinde bir parşömen, sağ elin de ise bir kalem tutmaktadır. Buradan çıkışla Hristiyan tasvir sanatı içirişinde sıkça karşına çıkan kanatlı insan figürü biçiminde tasvir edilen ve dört İncil yazıcısından bir olan Matta, olduğu anlaşılmaktadır. Röljef tekniğinde oluşturulmuş kanatlı insan figürünün, gerek kıyafetlerindeki gerekse tüm vücut duruş hatlarının ayrıntıları ile verilmesi taş süslemede adeta heykel etkisi yaratırcasına bezeme programına plastik bir derinlik katmıştır (Şekil.6).

Şekil 6: Bitlis-Yumurtatepe (Papşin) Kilise Kapısı

Giriş kapısından kilisenin asıl bölümü olan naos bölüme geçilmektedir (Şekil.7). Naos bölümü 15.20 cmx 10.00 cm ölçülerinde olup, dorik başlıklı ve 77 cm. çapındaki dairesel payelere atılan sivri kemerlerle oluşturulan üç nefli bir iç mekân düzenlemesine sahiptir.

Şekil 7: Yapının naos bölümü

Apsise doğru uzanan orta nef, mimari prensiplere uygun olarak yan neflerden daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Orta nef, 3.30 cm genişliğinde ve 13.70 cm. uzunluğunda olup, yan nefler ise, 1.87 cm. x 13.00 cm. ölçülerindedir. Orta nefin dört dairesel payeye atılan sivri kemerlerle oluşturulduğu ve bu bölümde içten arka arkaya sıralanmış 3.30 cm. çapında iki kubbeye örtüldüğü görülmektedir (Şekil.8-9).

Şekil 8: Yapının ota nef bölümü

Şekil 9: Yapının orta nef kubbe örtü sistemi

Yan nefleri oluşturan sivri kemerler, kuzey ve güney yönlerden kilisenin doğrudan beden duvarlarına bitişik inşa edilmiş destek payandalarına oturtularak oluşturulduğu ve sivri tonoz örtü sistemine sahiptir (Şekil.10-11).

Şekil 10: Yan nef bölümü

Şekil 11: Yan nef tonoz örtü sistemi

Kilisenin doğu ucunda apsis bölümü 3.45 cm.x3.30 cm. ölçülerinde olup dairesel bir formda tasarlanmıştır. Apsis duvarının ana ekseninde haç planlı bir mazgal pencere açıklığı bulunmaktadır. Mazgal pencerenin her iki yanında daha düşük kotta yer alan iki dua nişi yer almaktadır. Apsis nişleri, takribi 40 cm. genişliğinde dikdörtgen formda tasarlanmış ve güneş dilimi biçiminde kavsaralar ile son bulmaktadır (Şekil.12-13).

Şekil 12: Yapının apsis bölümü

Şekil 13: Pastoforium bölümü

Apsisin her iki yanında yarım daire formunda mekânlar olarak tasarlanmış pastoforium hücreleri bulunmaktadır (Şekil.14). Apsis duvarının kuzey ve güney duvarı üzerinde yer alan dikdörtgen formu ve yuvarlak kemerli giriş açıklıklarından pastoforium hücrelerinin iç mekanına geçilmektedir. Naosa yuvarlak kemerle açılan apsis, ve pastoforium hücreleri içten yarım daire, dıştan düz duvarlıdır (Şekil.15-16).

Şekil 14: Apsise açılan hücreler

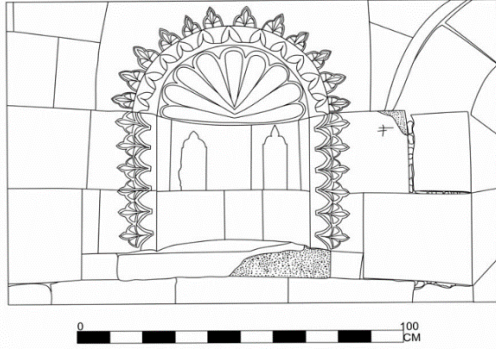

Şekil 15: Prothesis

Şekil 16: Diakonikon

Apsinin kuzeyinde yer alan prothesis bölümü ve güneyinde yer alan diakonikon bölümleri, 1.90 cmx2.70 cm. ölçülerinde olup ana ekseninde iç mekana doğru genişleyerek açılan bir pencere açıklığına ve dikdörtgen formda tasarlanmış istiridye formuna sahip kavsaralı duvar nişleri ile benzer bir biçimlenişe sahiptir (Şekil.17-18).

Şekil 17: Apsise açılan hücreler

Şekil 18: Duvar nişi

Yapının batı cephesi 10,90 cm ölçülerinde olup, tam ekseninde iç mekana doğru genişleyerek açılan bir pencereye yer verilmiştir (Şekil.19). Orta ve yan neflerin batı ucunu oluşturan bu bölümde orta nefin örtü sistemi sivri tonoz, yan neflerin batı ucunun ise mevcut alanın kareye yakın bir form özelliği göstermesinden kaynaklı olarak, mütevazî ölçülere sahip basık kubbe ile örtülmüştür (Şekil.20).

Şekil 19: Pencere

Şekil 20: Basık kubbe örtü sistemi

Güney cephesi 15.20 cm. uzunluğunda ve 116 cm. duvar kalınlığına sahiptir. Kilisenin giriş kapısının yer aldığı cephe üzerinde, güneydoğusunda dıştan 40 cm., içten 123 cm genişliğinde, güneybatısında dıştan 20 cm., içten 73 cm. genişliğinde iç mekana doğru genişleyerek açılan iki pencereye yer verilmiştir (Şekil.21-22).

Şekil 21: Güney dış çephe pencereleri

Şekil 22: Pencerelerin iç mekandan görünüşü

Kilisenin kuzey cephesi 15.20 cm uzunluğunda olup kuzeybatı yönünde 84 cm.x52 cm. ölçülerinde dikdörtgen formlu ve sivri kemerli alınlıkla son bulan bir vaftiz nişi bulunmaktadır. Vaftiz nişinin zamanında su ile sürekli temasında kaynaklı olarak sadece nişin içerisindeki duvar örgüsünde rutubet ve yosunlaşmaların mevcut olduğu görülmektedir. Vaftiz nişinin içerisinde taştan yapılmış bir vaftiz teknesi bulunmaktadır (Şekil.23).

Vaftiz nişinin yekpare blok taşlar kullanılarak yapılmış ve doğu lentosu üzerinde oldukça dikdörtgen formda ve istiridye alınlığa sahip minimal bir nişe yer verilmiştir. Benzer forma sahip bir nişin, kuzey duvarın batısında ve vaftiz teknesinin hemen yanında yer alması her ikini nişinde vaftiz bölümüyle ilişkili olduğunu ve vaftiz sırasında gerekli olan litürjik malzemelerin konulması için tasarlandıkları anlaşılmaktadır (Şekil.24).

Şekil 23: Güney dış çephe pencereleri

Şekil 24: Pencerelerin iç mekandan görünüşü

Naos bölümünün kuzeydoğu duvarında kilisenin şapel veya dua köşesi olarak tahmin ettiğimiz bölümüne geçit veren giriş kapısı yer almaktadır. Giriş kapısı takribi 80 cm. genişliğinde, yekpare blok taşlardan oluşturulmuş, dikdörtgen formlu bir giriş açıklığı olarak tasarlanmıştır. Kapının sövesi üzerinde kazıma yöntemiyle geliş güzel haç motiflerine yer verilmiştir. Kapının lentosunun ise düz bir atkı taşının derin oyma yöntemiyle çift kartuşlu yuvarlak formlu bir kapı kemeri görünümü verilerek oluşturulduğu görülmektedir (Şekil.25-26).

Şekil 25: Şapel giriş

Şekil 26: Şapel kapı kuruluşu

Kapı kemerinin tam merkezinde çift kartuşla oluşturulmuş dairesel bir madalyon adeta kapı alınlığı oluşturacak bir biçimde tasarlanmıştır. Bu madalyonun içerisinde daha düzenli bir programla yer verilmiş dört haç motifleri bulunmaktadır. Kapı kemerinin her iki yanında rozetler yer almaktadır. Batı yönünde kalan rozet, iki muntazam karenin birbiri içerisine geçmesi ile oluşturulmuş bir sekizgen yıldız motifi iken, doğu yönünde kalan rozet ise eşit ölçülerde iki üçgenin iççice geçmesi ile oluşturmuş bir altıgen yıldız (davut yıldızı) motifidir. Her iki rozetinde ortasında kalan dairesel boşluklarda sekiz kollu haç motifine yer verilmiştir. Kapı kemerinin yüzeyinde sistemli bir kompozisyona bağlı kalınmadan kazıma yöntemi ile haç motifleri yapılmıştır (Şekil.27).

Kapı kemerinin hemen üzerinde yerleştirilmiş dikdörtgen profilli bir kitabelik bölümü yer almaktadır. Kitabelik bölümü çift çizgi kartuşlar kullanılarak beş satıra bölünmüştür. Kitabenin tam merkezinde bir haçkar motifi tasviri bulunurken haçın etrafının yaprak motifi şeklinde çerçvelendiği görülmektedir. Bu haliyle kitabede yer alan yazı frizlerindeki düzeni bozması amaçlanmıştır. Batı Ermenicesi ile yazılan kitabe kuşağı okunduğunda bir yeniden inşa kitabesi olduğu anlaşılmaktadır (Şekil.28).

Şekil 27: Kapı lento bölümü

Şekil 28: Kitabelik bölümü

Kitabenin okunuşu:

“Bu kilisemiz, Allah’ın inayetiyle

Yeğya Vartabed eliyle

1556 yılında

Benim ve bütün halklarımızın hatırasına

Yeniden inşa edildi.”

Kuzeydoğu yönünde yer alan kitabeli kapı, kuzey cepheye bitişik olan dikdörtgen planlı mekana geçit vermektedir (Şekil.29). Esas itibari ile 6.46 cm x 4.03 cm. ölçülerinde, doğu-batı yönünde genişleyen, tek nefli ve beşik tonoz örtülü bir plan tipi ortaya koymaktadır (Şekil.30).

Şekil 29: Kapı iç mekandan görünümü

Şekil 30: Şapel apsis bölümü

İç mekan özellikleri incelendiğinde doğu yönünde mazgal bir pencere açıklığının bulunduğu ve pencerenin dış cephesi üzerinde rozet ve basamak motifi yer almaktadır (Şekil.31). Batı yönünde ise sonradan duvar örülmek suretiyle kapatılmış bir giriş açıklığının olduğu anlaşılmaktadır (Şekil.32).

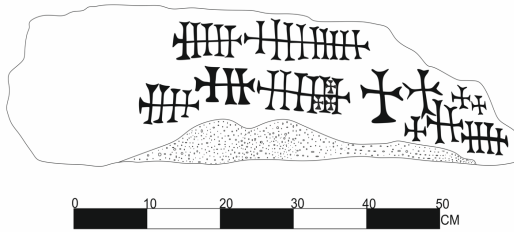

Şekil 31: Şapel apsisi dış cephe motifleri

Şekil 32: Şapelin sonradan kapatılan girişi

Kilisenin kuzeydoğusuna bitişik olan bu bölüm, doğu dış cephesin yarı seviyeye kadar toprak bitki örtüsü altında kalmıştır. İç mekan duvarlarına farklı biçimdeki haç formlarının, dağınık bir biçimde kazınarak tatbik edildiği görülmektedir (Şekil.33-34)

Şekil 33: İç mekan duvarları haç motifleri

Şekil 34: Farklı biçimdeki haç formları

Kilisenin inşa malzeme teknik özellikleri incelendiğinde iki ayrı kronolojik yapım evresine inşa eden duvar örgüsünün varlığı tespit edilmiştir. Birinci yapım evresi, kilisenin, kuzey duvarına bitişik tek nefli bir şapel bölümünde yer almaktadır. Daha erken bir evreyi işaret eden bu bölümde şapelin duvarları tonoz örtü sistemine kadar moloz dolgu duvar üzerine düzgün kesme taş malzemeyle kaplanarak

oluşturulmuştur. Tonoz bölümünün üst örtü sisteminin daha hafif olması amacıyla daha küçük toplama taşlar ile yapıldığı ve beyaz kireç harcın hem sıva hem de bağlayıcı malzeme olarak kullanılarak inşa edildiği anlaşılmaktadır.

İkinci duvar yapım evresi ise, kilisenin naos, apsis ve cephe duvarlarında izlenmiştir. Bu bölümünün moloz dolgu duvar tekniğinde örülmüş ve bağlayıcı malzeme olarak beyaz kireç harç ile duvar örgüsü kuvvetlendirilmiştir. Yapının beden duvarlarında yer yer düzgün kesme taş ve kırma taş kullanılmış, strüktür elemanı olan kemerler ve apsis duvarında düzgün kesme taş malzeme yer verilmiştir. Kilisenin üst örtü sistemini oluşturan kubbe, tonozlar daha hafif bir malzeme olan kırmızı, siyah volkanik tüf taşı ile inşa edilmiştir. Dış cephe özellikleri incelendiğinde, kilisenin kaplama taşlarının bir kısmının sökülme suretiyle kırsal mimaride kullanıldığı görülmektedir.

SONUÇ

Kilise, günümüzde Bitlis-Yumurtatepe, eski ismi “Paşin” olarak bilinen sınırlar içerisinde yer almaktadır. Kaynaklarda Paşin sınırları içerisinde 56 hane ve 490 Ermeni nüfusunun yaşadığı belirtilmekte ve bu yerleşimde Hambartzum ve Kör Surp Sahag adında iki kilisenin varlığından bahsedilmektedir (Kevorkian ve Paboudjian, 2012: 473). Yerleşimin genişliği ve dönemin nüfusu göz önüne alındığında iki kilisenin yeterli geleceği düşünülmektedir. Kaldı ki saha çalışmasında alan taraması yapılmış ve çalışma konumuz içerisine giren bir kilise ve şapel dışında, Hristiyan dini mimari unsuruna rastlanmamıştır.

Çalışmanın konusunu oluşturan Bitlis-Yumurtatepe (Paşin) kilisesi üst örtüsü, dört dairesel sütun ve bu sütun ile sekiz duvar payesi üzerine atılan sivri kemerler üzerine oturtulmuştur. Orta nefte merkezi kare mekânlar art arda sıralanmış iki kubbe, yan neflerde beşik tonoz, batı köşeler de ise daha küçük iki kubbe ile kapatılmıştır. Bu haliyle kilise, üst örtüsü dört serbest destek üzerine oturan ve Ortaçağ Ermeni kiliselerinde görmeye alışık olduğumuz bazilikal plan tipinde inşa edilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde, üç nefli bazilikal plan tipinin benzer örnekleri Erken Hristiyanlık dönemi cemaat kiliselerinden itibaren tercih edilerek kullanılan bir plan tipi olduğu bilinmektedir. Akdeniz kökenli olduğu düşünülen bazilikal plan tipi kiliselerin mimari prensipleri, yakın temasta olduğu Suriye ve Anadolu üzerinden transfer edilmiştir (Ahunbay,1997:538).

Üç nefli bazilikal kilise plan tiplerini, Van Gürpınar – Bölmeçalı (Pagageduk) köyü kilisesi (Güden, 2021: 27), Tunceli Ergen Köyü Kilisesi (Harman, 2013: 31), Bingöl Çanakçı (S. Grigos) Köyü Kilisesi, Bingöl Eskikavak (S. Kevork) Köyü Kilisesi, Bitlis Yalnızçamlar (Sivar) Köyü Kilisesi (Şekil.35), İstanbul Beşiktaş Surp Asdvadzadzin Kilisesi planlarında görmekteyiz.

Şekil 35: Bitlis Yalnızçamlar (Sivar) Köyü Kilisesi

Planındaki ayırt edici unsurlardan en önemlisi kilisenin kuzeybatı duvarına bitişik inşa edilmiş tek nefli ve beşik tonoz örtülü şapeldir. Mekanın plan, süsleme özellikleri ve duvar örgüsü incelendiğinde bu bölümün oldukça mütevazî ölçülerde inşa edilmiş doğu-batı aksında uzanan bir plan özelliğine sahip şapel olduğu düşünülmektedir. Yapılan bu tahmin, batı yönünde kapatılmış bir kapı açıklığının, doğu

yönünde tam eksende yer alan mazgal penceresinin varlığı, iç mekanda duvarlar üzerindeki farklı duvar örgüsü ve bezeme unsurları göz önünde tutularak yapılmıştır.

Şapelin apsis bölümünün düz duvar biçiminde tasarlanması ve beşik tonoz örtüsüne sahip olması, Bitlis de var olan şapeller içerisinde karşımıza çıkan bir plan özelliğidir. Bitlis de tek nefli ve beşik tonoz örtülü plan özelliği ile benzerlik gösteren şapeller Bitlis- Tatvan ilçesinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Tatvan-Ulusoy, Koyunpınar (Şekil.36), Eğritaş (Şekil.37), Benekli, Dibekli Köyü Şapelleri benzer bir plan özelliği ortaya koymaktadır.

Şekil 36: Tatvan-Koyunpınar Şapeli

Şekil 37: Tatvan-Eğritaş Şapeli

Buradan hareketle kilisenin, daha erken tarihli eski bir şapele sonradan bitişik inşa edilmiş bazilikal planlı daha büyük bir yapı olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. Kilisenin naos duvarında yer alan kitabeli kapıdan şapele geçilebilmesi ve bu kapı kuruluşu sövesinin oturduğu şapel duvarından takip edilebildiği kadarı eski şapele sonradan açılmak suretiyle inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Eski şapele bitişik inşa edilen yeni kilisenin kitabesinin de bu kapı üzerinde yer alması ve 1556 yılının belirtildiği gibi yeniden inşa kitabesi olması ve yeni kilisenin ana kapısının alışıktığımız düzen olan batı da değil de güneyde yer alması gibi pek çok ayrıntı bu görüşün doğmasını sağlayan başlıca dinamiklerdir.

11.-12. yüzyıllara arasına tarihleyebileceğimiz şapelin zamanla artan nüfusa göre ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalacağı düşünülüp, 1556 yılında büyük kilisenin inşa edildiğini söylemek mümkündür. Eski bir şapele bitişik inşa edilmiş kilise örneklerine Ermeni dini mimarisi içerisinde sıklıkla rastlanmaktadır. Muş Arak Manastırında ve Tatvan-Kıyıldüzü Saint Georges (Gıdzvag) kilisesinde kuzeydoğu duvarına, Ani Aziz Sarkis Kilisenin kuzeybatı duvarına bitişik inşa edilmiş şapel olduğu bilinmektedir. Ayrıca, Ani Havariler Kilisesi, Digor (Tekor) 5 kilisede olduğu gibi birden çok şapelin yer aldığı kilise örnekleri de bulunmaktadır.

Bitlis-Yumurtatepe (Paşın) kilisesi planı değerlendirildiğinde yapının bir narteks bölümü olmadığı ve yapıya ana girişi sağlayan kapının güney cephe üzerinde yer verildiği görülmektedir. Ortaçağ dönemi Ermeni dini mimarisi incelendiğinde, kiliselere girişin batı yönünden yapıldığı ya da birkaç giriş kapısının olması halinde ikinci kapıya güney yönünden yer verildiği bilinmektedir. Güney yönünden tek girişi olması, Kars Taylar Kilisesi ve Horomos Surp Kevork Kilisesinde benzer bir özellik oluşturmaktadır (Sağır, 2014: 934). Kilisenin batı yönü incelendiğinde, bulunduğu arazinin topografik koşullarının ve nüfusun oluşturduğu yerleşimin kiliseye varış güzergâhı hesaplanarak güney yönünden giriş açıklığı verilmesi, mimarlık pratikleri çözüm uygulamaları açısından gayet makuldür. 7 yy. ait Surp Gayene Kilisesi güneyde yer alan tek giriş kapısı ile Anadolu dışı örnekleri arasında yer almaktadır (Thiery, 1989: 518).

Hristiyanlıkta dinsel bir içtimai unsur olan vaftiz için, kiliselerde ayrı bir bölüm yapılması yahut naos duvarında bir vaftiz nişine yer verilmesi sıklıkla karşımıza çıkan bir mimari gelenektir. Kilise içerisinde ayrı bir bölümle yer verilmemesi halinde, Bitlis-Yumurtatepe(Paşın) kilisesinde de olduğu gibi naos bölümünün kuzey duvarı üzerinde vaftiz nişine yer verilmektedir. Bitlis de farklı plan özelliği ortaya koyan kilise ve şapellerde, Bitlis-Dörttaş Köyü şapeli, Bitlis-Dibekli Köyü şapeli, Bitlis-Top Köyü (Şekil.38), şapeli Bitlis-Hanelmalı Köyü şapeli, Bitlis-Benekli Köyü şapeli (Şekil.39), Bitlis

Yalnızcaamlar Kilisesi, örneklerinde olduğu gibi vaftiz nişinin kuzey duvarında konumlandığı görülebilmektedir.

Şekil 38: Top Köyü Şapeli, Vaftiz nişi

Şekil 39: Benekli Köyü Şapeli, Vaftiz nişi

Bitlis-Yumurtatepe(Papşin) kilisesi inşa, malzeme, teknik özellikleri ile değerlendirildiğinde olan moloz taş dolgulu, kireç harçlı ve iki cidarlı duvar örgüsü tekniği ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Strüktür ögesi olarak kullanılan dairesel sütunlar ve duvar payelerine atılan sivri kemerler, üst örtü sistemi olarak tonoz ve kubbe tercih edilmesi, Ermeni mimarlığında egemen inşa teknikleri arasında sayılabilecek özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır (Ahunbay, 1997: 540). Erken Dönemi kapsayan 5. ve 6. yüzyıllardan itibaren Ermenilerin, dini mimari alanında dayanıklı inşa malzemeleri ile kemer ve kubbeleri ileri teknikler kullanarak inşa ettikleri kiliseler ile ön plana çıktığı söylenebilir (Pournaderi vd., 2020: 18). Ayrıca Bitlis-Yumurtatepe(Papşin) kilisesinin, üst örtü sisteminde içten kubbe ve tonozun kullanılması dıştan ise eğimli kırma çatı ile örtülü olması Bitlis kiliselerinde sıklıkla karşımıza çıkan ortak bir özelliktir. Bitlis-Dörtağaç Köyü şapeli, Tatvan Kıyıldüzü Saint Georges Kilisesi, Tatvan Tokaçlı (Paşvank) (Paşaelmalı Mezarası) Köyü Kilisesi, Tatvan Saint Hizdbouzit Kilisesi benzer özellik gösteren örnekler arasında yer almaktadır.

Bitlis'te İslami dönem yapıları içerisinde de önemli bir yeri olan taş işçiliğinin, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemi mimarisinde de ustalıkla kullanıldığı bilinmektedir. Türk-İslam yapıları olan mezar taşları, han, hamam, cami, türbe, çeşme, kale, medrese, kümbet, kervansaray gibi yapılarda taş işçiliği ikliminden kaynaklı olarak tercih edilmiştir. Taş işçiliğine Ahlat'taki Selçuklu Mezarlığı, köprüler, tarihi evler, kümbetler, camiler ve kale kalıntıları örnek verilebilir (Sökmen, 2007: 215). Bölgenin oluşumundan kaynaklı magmatik taş grubu içinde yer alan volkanik tüf taşının rengi; kırmızı, kül, gri, siyah, beyaz ve açık sarıdır. Yapısı açısından andezit olan ve volkanik küllerin birikmesiyle oluşan taş, volkanik tüf özelliğinde olup Bitlis'te İslami ve Hristiyan dönem yapılarında ortak bir malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır. (Mutlu ve Öztürk, 2002: 44).

Bitlis-Yumurtatepe (Papşin) kilisesi süsleme özellikleri incelendiğinde zengin bir bezeme kompozisyonuna tabi tutulduğu anlaşılmaktadır. Süslemenin, kilisenin güneyinde bulunan ana giriş kapsamında ve naosun kuzey cephesi üzerinde eski şapele geçit veren giriş açıklığında yoğunlukla verildiği anlaşılmaktadır. Mimari süslemenin kapılarda yoğunlaşması Bitlis ve Van kiliselerinde karşımıza çıkan ortak bir özelliktir (Şen, 2009: 103).

Süsleme figürlü, bitkisel, geometrik ve yazı unsurlarının kullanılarak vermiştir. Kilisenin giriş kapısı kemeri üzerinde iri palmet yapraklarından oluşan bitkisel bir bezeme sırası ve lentonun üzerinde bulunan rölyef tekniğinde oluşturulmuş kanatlı insan figüründe oldukça sistemli tasvir edilmiş figüratif bir bezeme kompozisyonunun yer verilmiştir. Naosun kuzeydoğusunda bulunan giriş açıklığında tam merkezinde dairesel bir madalyon her iki yanında sekizgen yıldız ve altıgen yıldız (davut yıldızı) motifleri ile geometrik bezeme unsurlarına yer verilmiştir. Türk İslam mimarisi süsleme özellikleri ile ortak bir bezeme unsuru olan çokgen yıldız motifleri, Hristiyan dini mimari içerisinde de bir takım sembolik anlamlara işaret etmektedir.

Süsleme programında yer alan sekizgen yıldız ve altıgen yıldız gibi geometrik motiflere, altın oran esas alınarak ilahi gücün dünya üzerinde yarattığı denge ilkesi gibi bir takım ikonografik anlamlar dâhilinde yer verilmiştir. Hıristiyanlıkta, sonsuz bölünmeyi, insan vücudunu, Meryem’i, gizemi ve kötü ruhların uzak tutulması gibi pek çok anlama geldiği düşünülüp kutsal kabul edilen geometrik bezeme unsurlarına kiliselerde sıkça yer verilerek, mimaride estetik ve denge uyumunu sağlamak hedeflenmiş olmalıdır (Bozoğlu, 2019: 370-373).

Süsleme programı içerisinde yazı unsuruna, kitabelik bölümünde sistemli bir yazı stili ile yer verilmiştir. Kitabelik bölümünde karşımıza çıkan “Vartabed” kilisenin mimarı ve taş ustasına verilen mesleki bir sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitabeden edinilen bilgiye göre, 1556 yılından yeniden inşa olunan kilisenin mimarı “Yeğya” yani Yahya adında bir kişidir. Ermeni mimarisi içerisinde usta isimlerine nadiren yer verildiğini bu haliyle kitabenin tarihi dışında özel bir bilgi içerdiği düşünülmektedir. Neticesiyle, kiliselerin farklı mimarların elinden çıkması devrin modası ve geçmiş mimarlık pratiklerini barındırması dışında, mimarında sanatsal vizyonu dâhilinde farklılık gösteren bir takım süsleme unsurlarının da doğuşuna zemin hazırlayan önemli bir dinamiktir.

Kilisenin güney dış cephe duvarı üzerinde konumlanmış giriş kapısında yer alan plastik süslemede bu farklılığı hissetmek mümkündür. Kars ve Van Ermeni kiliselerinde nadiren tasvir edilmiş olan kanatlı insan figürünün diz altına kadar uzanan tuniği, belinde kuşağı ve kıyafetinin dökümlü duruşuna kadar ayrıntılı tasvir edilişi ile yapının oldukça sade düzenlenmiş olan dış cephesinde monotonluk kırılmıştır. Kanatlı insan figürünün başında halesi olması, yazar vaziyette elinde kâğıt ve kalem tutması, kilisenin incili yazıcılarına adanmış bir anı kilisesi olma ihtimalini düşündürmektedir. Bitlis’in bir dönem Ermeni ilahiyat okuluna sahip olması ve yazıcılık merkezlerinden biri olması ise bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Van Bartholomeus Manastırı jamatum giriş kapısı üzerinde de figürlü süslemeye yer verilmiştir (Karaca, 2007: 278). Ayrıca kilise duvarları üzerinde kazıma yoluyla oluşturan haçkar motifleri sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu süsleme özellikleri, Erken Dönem Ermeni kiliselerinden itibaren karşımıza çıkan ortak bir takım bezeme unsurlarıdır.

Sonuç olarak, Bitlis-Yumurtatepe (Paşin) kilisesi plan tipi, inşa malzeme teknik ve süsleme özellikleri ile Bitlis’te yer alan Ortaçağ Hıristiyan mimarisi örnekleri içerisinde yer alan ve çağdaşları ile benzer ve farklı özellikler sergileyen bölge kültürel mirası olarak günümüze kadar ulaşmış bir eserdir. Kilisenin günümüze ulaşan kitabesi, yapı incelenirken kronolojik bir sorunsala sebebiyet vermeden değerlendirilmeyi imkansız kılmıştır. Kadim bir tarihe sahip olan Bitlis, farklı kültürlerle ait anıtsal mimari bakımdan oldukça zengin bir ortaçağ kentidir.

Tarihsel süreç içerisinde Türk-İslam yapıları ile ihya olmuş kent, farklı etnik ve dini kültürlerle de ait pek çok yapıyı bünyesinde barındıran önemli bir coğrafyayı işaret etmektedir. Bitlis’de Ortaçağ Türk-İslam dönemi yapıları ve Hıristiyan dönemi yapıları arasında ortak bir takım inşa malzeme teknik ve bezeme özelliklerinin bulunması, bölgesel bir takım unsurların mimarlık alanında etkili olduğunu ve sanatsal bir üslubun varlığını da gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

Ahunbay, M. (1997). Ermeni mimarlığı ve sanatı. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi C.1 (s. 537-542) içinde. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi.

Akot, B. (2020). Bitlis Tarihinde İz Bırakan Bazı Mutasavvıflar. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1) 58-66.

Arıncı, K. (2007). Tarihî ve Siyasî Coğrafya Perspektifiyle Bitlis, Ahlat ve Tatvan Şehirlerinin Kuruluş ve Gelişmeleri. I. Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri. Edit. Mehmet BİLE, Veysel GÜRHAN, Ercan GÜMÜŞ. İstanbul: Beyan Yayınları.

Bindal, D. D. & Köse, İ. (2019). Bitlis Garmrag Surp Nşan Kilisesi Koruma Sorunları. 05.02.2022 tarihinde

https://www.academia.edu/41671596/B%C4%B0TL%C4%B0S_GARMRAG_SURP_N%C5%9EAN_K%C4%B0L%C4%B0SES%C4%B0_KORUMA_SORUNLARI adresinden alınmıştır.

Bitlis İl Yıllığı (1967).

Bozoğlu Bay, İ. (2019). Kars ve Van Kiliselerinin cephe düzenlemeleri (10-13. YY). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Denizli.

Ertaş, K. (2017). 19. Yüzyılda Bitlis'te Ermeniler Ve Toplumsal Hayattaki Konumları. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 16(60), 217-233.

Harman, M. (2013). Tunceli'de Yer Alan Tarihi Öneme Sahip Dini Yapılar. Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), 29-55.

Sağır, G. (2014). Kars'ta Bir Ortaçağ Ermeni Kilisesi: Taylar Kilisesi. Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 929-940.

Thierry, J. M., Donabédian, P., & Thierry, N. (1989). Armenian art. New York: HN Abrams.

İnbaşı, M. ve Demirtaş, M. (2019). Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis (I. Cilt). Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.

Işık, E. & Özlük, M.H. (2013). Ahlat İlçesinde Bulunan Yığma Yapı Stoğunun Sokak Tarama Yöntemi İle Değerlendirilmesi. II. Uluslararası Ahlat-Avrasya Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu (25-27 Eylül 2013), Ahlat-Bitlis.

Karaca, Y. (2007). Albayrak Köyü Saint Bartholomeus Manastırı. II. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu (06-08 Haziran 2007), Hakkari.

Keleş, E. (2013). Bitlis Emirliği'nin Kuruluşu ve Ahlat. II. Uluslararası Ahlat-Avrasya Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu (25-27 Eylül 2013), Ahlat-Bitlis.

Kevorkian, R. H. & Pabaudjian P. B. (2012). 1915 öncesinde Osmanlı İmparatorluğunda Ermeniler. İstanbul: Aras Yayınları.

Maranci, C. (2016). Pağuş/Bitlis ve Daron/Muş'un Sanat ve Mimarisi. Edit.R.G. Hovannısiyan, Bitlis ve Muş kitabı içinde (123-148). İstanbul: Aras Yayıncılık.

Mangaltepe, İ. (2007). XIX. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Bitlis. II. Van Gölü Havzası Sempozyumu, Ankara: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları (1.Bsk.).

Oğuzoğlu, Y. (2019). Osmanlı Devleti'nin Kurduğu Düzen Sayesinde Bitlis ve Çevresinin Dış Dünyaya Açılması (XVI. Yüzyıl). Edit. Prof. Dr. Mehmet İnan Başı, Prof. Dr. Mehmet Demirtaş, Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis (II. Cilt) İçinde, Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.

Uluçam, A. (1991), Ortaçağ ve Sonrası Van Gölü Çevresi Mimarlığı II, 294, Bitlis.

Öztürk, Ş. ve Belli, V.E. (2013). Tarihi Bitlis Çeşmeleri. II. Uluslararası Ahlat-Avrasya Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu (25-27 Eylül 2013), Ahlat-Bitlis.

Pektaş, K. (2001). Bitlis Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşları. TC Kültür Bakanlığı. Ankara

Pournaderi, A., Izadi, M. S., Ghalehnoee, M. & Pournaderi, H. (2020). Understanding the Morphological Evolution of Armenian Churches in New Julfa and its Interaction with the Architecture of Isfahan. Bagh-e Nazar, 16(79), 15-30.

Sari, M. (2019). Van Gevaş – Bitlis Hizan İlçelerinde bulunan Gargar Karkar Bölgesi Kiliseleri. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.

Sayan, Y. & Öztürk, Ş. (2001). Bitlis evleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, (Vol. 356), Ankara.

Sökmen, S. (2007). Bitlis El Sanatları. Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.

Şen, K. (2018). Bitlis Ulu Camii ve Bitlis Kalesine ait İki Önemli Kitabe. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 147-156.

Şen, M. (2009). Van Gölü Havzası Hristiyan Dini Mimarisinde Taç Kapı Formları, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.

Tuncel, M. (1992). Bitlis. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VI, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 225-228.

Tuncel, M. (1996). Bitlis Şehri (Tarihi coğrafya açısından yaklaşım). *Coğrafya Araştırmaları*, (4). 101-110.

Yaşa, R. (1990). Bitlis'te Türk İskanı (XII. – XIII. Yüzyıl). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.

Yılmaz, Ö. (2019). Bitlis Tatvan'daki Hristiyan Dini Mimarisi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLETİŞİMİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE 2020-2021 YILLARI ARASINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TWITTER PAYLAŞIMLARININ KONU MODELLEME ANALİZİ

Kemal GÜNAY
İstanbul Üniversitesi, Türkiye
kemalgnay@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-2665-1656

Yeşim GÜÇDEMİR
İstanbul Üniversitesi, Türkiye
gucdemir@istanbul.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-9404-245X

<i>Atf</i>	Günay, K. & Güçdemir, Y. (2022). İklim Değişikliği İletişimi Bağlamında Türkiye’de 2020-2021 Yılları Arasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Twitter Paylaşımlarının Konu Modelleme Analizi. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 1026-1045.
------------	--

ÖZ

İklim krizi kolay kavranamayan, çok fazla dikkat çekmeyen, ne kadar yaşamsal olsa da bir türlü toplumlar ve bireyler üzerinde etkili olamayan bir konudur. İklim krizinin ne olduğunun ve hem kuruluşlar hem de bireyler için ne anlama geldiğinin daha iyi anlaşılmasının gerekli olduğu genel olarak bilinmektedir. İklim kriziyle ilgili olarak daha iyi iletişim kurulmasına, bir kültür politikasına dönüştürülmesine yardımcı olabilecek yaklaşımların, süreçlerin, yöntemlerin ve araçların belirlenmesine ihtiyaç olduğu da bir gerçektir. Bu çalışmada, iklim krizi ve çevre üzerine çalışmalar yapan, bu konu üzerine algı ve farkındalık oluşturmaya çalışan sivil toplum kuruluşları (STK) incelenmiştir. Çalışma yöntem bölümünde bahsedilen doğal dil işleme yöntemlerinden LDA kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda STK’ların 2020 ve 2021 yılları arasında Twitter uygulamasında yapmış olduğu tüm tweetler incelenmiş, LDA konu modelleme yöntemiyle STK’ların hangi temaları tartıştığı ortaya çıkartılmıştır. Araştırmanın sonucu olarak; 2020 – 2021 yıllarında iklim aktörleri olan STK’ların konu paylaşımlarının 9 ana tema altında toplandığı gözlemlenmiştir. STK’ların söylemlerinin sırasıyla; %19.5 biyoçeşitlilik, %13.3 iklim, %11.7 sürdürülebilirlik, %10.2 çevre, %10.1 aktivizm, %9.8 diğer, %9 bilgilendirme, %8.4 sosyal sorumluluk, %8 madencilik konuları etrafında tartışıldığı gözlemlenmiştir. Araştırmamız Türkçe iletişim literatüründe henüz çalışılmamış iklim iletişimi konusuna dikkat çekmeyi, aynı zamanda LDA gibi dijital yöntemlerin iletişim bilimlerine uyarlanması noktasında akademik yönelimi artırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği İletişimi, İklim Krizi, Sivil Toplum Kuruluşları, Konu Modelleme, Gizli Dirichlet Ayrımı.

TOPIC MODELING ANALYSIS OF NGO'S TWITTER POSTINGS BETWEEN 2020-2021 IN TURKEY WITHIN THE CONTEXT OF CLIMATE CHANGE COMMUNICATION

ABSTRACT

The climate crisis is an issue that cannot be grasped easily, does not attract much attention, and although it is vital, it cannot have an impact on societies and individuals. It is generally recognized that a better understanding of what the climate crisis is and what it means for organizations and individuals alike is essential. It is also a fact that there is a need to identify approaches, processes, methods and tools that can help better communication regarding the climate crisis and transform it into a cultural policy. In this study, non-governmental organizations (NGOs) working on the climate crisis and the environment and trying to create perception and awareness on this issue were examined. The study was carried out using LDA, one of the natural language processing methods mentioned in the method section. In this context, all tweets made by NGOs in the Twitter application between 2020 and 2021 were examined, and which themes were discussed by NGOs with the LDA topic modeling method. As a result of the research; It has been determined that the topic sharing of NGOs, which are climate actors, in the years 2020-2021 is gathered under 9 main themes. The discourses of NGOs are as follows; It was observed that it was discussed around 19.5% biodiversity, 13.3% climate, 11.7% sustainability, 10.2% environment, 10.1% activism, 9.8% other, 9% information, 8.4% social responsibility, 8% mining. Our research aims to draw attention to the issue of climate communication, which has not yet been studied in the Turkish communication literature, and to increase the academic orientation in adapting digital methods such as LDA to communication sciences.

Keywords: *Climate Change Communication, Climate Crisis, Non-Governmental Organizations, Topic Modeling, Latent Dirichlet Allocation.*

GİRİŞ

İklim krizinin ne olduğunun ve hem kurumlar hem de bireyler için ne anlama geldiğinin daha iyi anlaşılmasının gerekli olduğu genel olarak bilinmektedir. İklim kriziyle ilgili olarak daha iyi iletişim kurulmasına, bunun bir kültür politikasına dönüştürülmesine yardımcı olabilecek yaklaşımların, süreçlerin, yöntemlerin ve araçların belirlenmesine ihtiyaç olduğu da bir gerçektir. Ayrıca, bu fenomeni ve bunun birçok sonucunu ele almak adına; ihtiyaç duyulan farklı gruplar arası eylem türünü harekete geçirmek için toplum ve paydaşlar arasında iklim kriziyle ilgili konularda, iletişimin nasıl gerçekleştirilebileceğine dair başarılı örnekler sergilemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

İklim değişikliği bir acil durum haline gelmiştir. Bu acil durumu ifade etmek için iklim krizi kavramı kullanılmaktadır. Çalışma boyunca, uygun olan kısımlarda iklim krizi kavramı kullanılmıştır. Dünyanın iklimi üzerindeki insan etkisinin uzun tarihi, küresel ve ulusal siyasal başarısızlıklar nedeniyle eyleme geçmekte yavaş kalınması, 2015 Paris Anlaşması'nın ardından, iklim değişikliğinin hızı ve kapsamıyla 1,5°C'nin altında tutma ihtiyacının fark edilmesi, çok daha acil ulusal ve uluslararası politik eylemlerde bulunulmasını gerektirmektedir (Harvey, 2016: 1). Bu acil durum bugün iklim krizi olarak kavramsallaşmıştır.

İklim değişikliği krizi zamanımızın varoluşsal mücadelesidir. Gezegenin geleceği, tüm canlıların hayatta kalması ve küresel sıcaklık artışlarının önlenmesi ortak çabamıza bağlıdır; çünkü bu tüm yaşamın sürdürülebilirliğini belirleyecektir. Karbondioksitteki (CO₂) artış; tartışılmaz, rahatsız edici ve yaşama giderek daha fazla zarar vermektedir (Mackintosh, 2022: 7). Temel toplu mücadelemiz, iklim değişikliği krizini olduğu gibi tanımdır: İnsanlığın karşı karşıya olduğu en büyük tehdit ve bu tehdit giderek daha acil hale gelmektedir. (Mackintosh, 2022: 9). Bütün alanlarda iklim krizinin ne olduğunun iyi anlatılması ve anlaşılabilmesi için iyi bir iletişim stratejisine ihtiyaç vardır. Bu kapsamda; iklim

iletişimi kavramı, iklim iletişiminin karşılaştığı zorluklar, iklim iletişiminin hedef kitleleri, iklim iletişiminin aşamalarına çalışma içerisinde değinilmektedir.

Şahin tarafından hazırlanan Türkiye'nin iklim politikalarının gelişiminin ve mevcut durumunun ortaya konulduğu çalışmada; Türkiye'nin iklim politikalarının oluşturulmasında etkisi olan aktörlerin rolleri, hedef grupları etkileme güçleri ve aralarındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada aktörler devlet ve devlet dışı aktörler olarak iki ana grup içerisinde değerlendirilmiştir. Devlet tarafında: TBMM, bakanlıklar, bakanlıklara bağlı kuruluşlar yer almaktadır; devlet dışı aktörlerde: uluslararası kuruluşlar, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, akademi ve medya olarak belirlenmiştir (Şahin, 2014). Bu çalışmada devlet dışı aktörler içerisinde yer alan, doğrudan çevre ve iklim konularını ele alan sivil toplum kuruluşları incelenmiştir. Aynı zamanda, STK'lar; devlet ve devlet dışı aktörler üzerinde bir baskı unsuru oluşturan, kamunun yararına faydalar sağlayan, bireylerin farkındalık kazanmalarını sağlamasında eğitici rolleri de üstlendiğinden dolayı iklim iletişimi için çok önem arz etmektedir.

KAVRAMSAL OLARAK SİVİL TOPLUM VE KURULUŞLARI

Sivil toplum kavramını açıklamadan önce, toplum ve sivil toplum kavramlarına ayrı ayrı açıklamak gerekmektedir. Toplum; temel olarak kurumların ve kuralların yer aldığı bir faaliyet alanında örgütlenmiş insan toplulukları olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplum ise; kendi çıkarlarını ve ideallerini ifade etmek, bilgi alışverişinde bulunmak ve gerekli olduğunda devlet kurumlarını sorumlu tutmak için kamu alanında ortak fikir birliği içerisinde hareket eden vatandaşları kapsamaktadır ve bu özelliğiyle toplum kavramından ayrılmaktadır (Marangoz, 2009).

“Sivil toplum kuruluşları” (STK) terimi, Birleşmiş Milletler tarafından ikinci dünya savaşı sonrasında kullanılan bir ifadedir. 1945 yılında Birleşmiş Milletler şartları kabul edildiğinde, sivil toplum kuruluşlarının sorunların çözümünde BM'ye danışmanlık yapması öngörülmüştür. 1980 yıllarından itibaren “sivil toplum kuruluşu” teriminin BM çerçevesi dışında da kullanılması yaygınlık kazanmıştır. Ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren her türden toplumsal aktör için kullanılmaya başlanmıştır. Kavram akademisyenler kadar kendini aktivist olarak tanımlayanlar tarafından da benimsenmiştir (Martens, 2002: 271–272). Bir diğer tanım; STK'ları “ticari amaçlardan ziyade öncelikle insani veya iş birliğine dayalı amaçlarla karakterize edilen” özel kuruluşlar olarak tanımlamaktadır (Werker ve Ahmed, 2008: 74). Başka bir tanımda; STK'ların sosyal, politik veya ekonomik değişimin teşvikiyle ilgilenen kuruluşlar olduğundan bahsedilmektedir. Genellikle kalkınma kavramıyla ilişkilendirilir. Yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde kalkınma veya insani yardım çalışmaları alanlarıyla ilgilenen bir kurum olduğu fikrine vurgu yapılmaktadır (Lewis vd., 2009: 10-11). STK'lar toplumsal katılımı artırdığı için demokratik bir toplumsal yapının oluşturulmasında çok önem taşımaktadır. Toplumu bilinçlendiren ve onların isteklerini ilgili mecralara güçlü bir şekilde iletebilen, katılımcı kültürün gelişmesini sağlayan STK'ların gelişmiş bir demokrasi ve ülke olunması noktasında vazgeçilmez bir unsur olduğu açıktır.

İklim krizi yönetişiminin iyi bir şekilde yönetilebilmesi için ulusal ve bölgesel düzeyde, özel ve sivil toplumun katılımı sağlanarak, iş birliklerini geliştirme amacıyla politika uyumu gerçekleştirilmenin gerekli olduğu belirtilmektedir. Özellikle, STK'lar; kamu sektörüyle iletişim kurabilme, medyada farkındalık yaratma ve algı oluşturma alanlarında katkı sunduğundan dolayı iklim krizi yönetişimin önemli bir parçasıdır (Özer, 2017: 842).

İKLİM İLETİŞİMİ KAVRAMI VE KAPSAMI

İklim kriziyle ilgili iletişim kurmanın birtakım zorlukları bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları iklim krizini anlatırken bu iletişimi bir strateji dahilinde yapmaları gerekmektedir. Örneğin dünyanın sıcaklığının arttığı; yükselen deniz seviyeleriyle ilgili bilimsel kavramlarla, birçok farklı istatistiksel rakamlarla anlatıldığında her zaman pozitif yönde bir davranış değişikliği oluşturmayacaktır. Bunun için farklı iletişim stratejilerine ihtiyaç duyulmaktadır.

İklim krizinin teorik yönlerine ilişkin bilgilerin yanı sıra, doğru mesajları iletmede iyi bir iletişim stratejisinin kullanılması gerekmektedir. Bu sebepten uygun iletişim araçları ve stratejileri kullanarak iklim krizi hakkında farklı hedef gruplarıyla iletişime geçilmesinin zorluklarının önceden farkında olunmalıdır (Leal Filho, Lackner ve McGhie, 2019: 3). İklim krizi kavramı, toplumun her seviyesindeki anlaşmazlıklara ilham vermektedir ve bu çatışmaları güçlendirmektedir. İklim krizinin kamusal yaşamla bütünleşmesi, bu fenomeni çerçevelemenin ve ele almanın belirgin bir yolu olmadığı da belirtilmektedir (Maesele & Pepermans, 2017).

Medyada mesajlar oluştururken; kamuyu bilgilendirme, gündem belirleme, çerçeveleme (Hansen ve Depoe, 2020), kültivasyon (Özçetin, 2018: 128-129) gibi yaklaşımlardan faydalanılır. Sivil toplum kuruluşlarının da iklim iletişimi kurarken belirlenen hedef kitlelere göre, karşıdaki hedef kitlenin kolay kavrayabileceği bir şekilde bu yaklaşımları kullanmaları gerekebilir.

- **Kamuyu bilgilendirme:** Bilimsel konularla ilgili halkı bilgilendirmek, onları teşvik etmek.
- **Gündem belirleme:** Belirli bir konunun önemine ilişkin kamu algısını etkilemek.
- **Çerçeveleme:** Halkın bu tür meseleleri nasıl algıladığını çerçevelemek.
- **Kültivasyon (yetiştirme):** Gerbner'in medyanın etkilerini ve toplumlarda oynadığı rolü açıklamak için kullandığı kilit kavramdır. Ona göre medya etkili bir araçtır. Medya insanların inanç, tutum ve davranışları üzerinde uzun vadeli etkiler yaratmaktadır. Uzun vadeli bir süreçte, medya insanların toplumsal gerçekliği algılama biçimlerini şekillendirir.

İklim değişikliği iletişiminin anlatılması, algılanmasında bazı zorluklar (Tablo 1) bulunmaktadır: İklim mesajlarının karmaşıklığı, geniş bir perspektif sunması izleyici ve dinleyicilerde kafa karışıklığına sebep olabilir. Coğrafi dağılımdan ve bölge insanının odak noktasının diğer bölgelerden farklı olabileceğinden dolayı iklim mesajları farklı algılanabilir ve mesajın sık tekrarlanması konunun önemsizleşmesine neden olabilir. İklim değişikliği aşırı hava olayları, CO2 emisyonları, ulaşım, enerji, gıda birçok farklı temayı barındırması konunun anlaşılmasını güçleştirebilir. Aynı zamanda tema çeşitliliği iklim mesajlarının farklı alanlarda tekrarlanmasına yol açacağından sorununun önemsizleşmesine de sebebiyet verebilir. İklim sorunlarının çözümünün, sadece hükümet ve şirketlerin çözmesi gerektiği düşüncesi, kişilerin kendi bireysel sorumluluklarını görmezden gelmesine neden olabilmektedir. İklim krizinin etkilerinin geç görülebilmesindeki belirsizlik, proaktif önlemlerin alınmamasına sebep verebilmektedir. Medyada konuyu aktaracak yetkinlikte muhabirlerin yetersizliği, iklim iletişim profesyonelinin bulunmaması; iklim krizinin siyaset, ekonomi, spor, savaş konuları kadar gündemde tutulmaması gibi zorluklar bulunmaktadır (Leal Filho ve diğerleri, 2019).

Tablo 1: İklim iletişiminde görülen bazı zorluklar

Madde	Etkiler
İklim mesajlarının karmaşıklığı	Mesajların geniş kapsamı nedeniyle tam olarak anlaşılabilir veya izleyici / dinleyicilerin kafası karışabilir.
Coğrafi dağılım ve odak	Gelişmekte olan ülkelerdeki iklim değişikliği etkileri sıklıkla rapor edilir. Bu nedenle çoğu zaman sanayileşmiş ülkelerdeki bazı insanlar için doğrudan önemli olarak görülmez. Mesajın sık tekrarlanması önemsizleşmesine neden olabilir.
Tema çeşitliliği	CO2 emisyonları, kuraklıklar, aşırı doğa olayları, ulaşım, enerji üretimi ve kullanımı vb. gibi pek çok tema "iklim değişikliği" çatısı altındadır.

Tema sorumluluğu	Birçok insan; iklim değişikliğini hükümetlerin ve şirketlerin ele alması gereken bir konu olarak algılamaktadır ve bu süreçte birey kendi rolünü hemen görmemektedir.
Belirsizlik	Bazı etkilerin iklim değişikliğinden kaynaklı olup olmadığı kesin olmadığından, bekle ve gör yaklaşımı benimsenmektedir.
Özel raporlama eksikliği	Haber medyasında; sosyal meseleler, ekonomi veya spor alanlarında uzmanlaşmış muhabirler bulunurken iklim değişikliği konusunda eğitimli personel sayısı çok azdır.
Rekabet eden temalar	İklim değişikliği, siyasi temalar, savaşlar, çatışmalar ve hatta bazı büyük spor etkinlikleri kadar yüksek derecelendirilmemektedir.

Kaynak: (Leal Filho vd., 2019).

İklim değişikliği iletişimi belirlenen tedbirler kapsamında; kitleleri eğitme, bilgilendirme, teşvik etme, izleme bileşenleriyle birlikte kamunun tam katılımını sağlamalıdır. Filho ve arkadaşları, iklim iletişimi için en önemli bazı hedef grupları ve onların zihin yapılarını (Tablo 2) tanımlamıştır. Bu gruplarla iletişim kurarken göz önünde bulundurulması gereken zihin yapıları açıklanmaktadır. Bu listeye daha birçok grup eklenebileceği de ifade edilmektedir. Bu liste, her grubun belirli bir odak noktası olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır; aynı zamanda onların iklim krizi hakkında konuyu algılayışları ve problemleri ele alış biçimleri hakkında bilgi vermektedir. Grupların zihin yapıları önemlidir; çünkü bu potansiyellerinin yanı sıra eylemlerinin sınırlarının daha iyi anlaşılmasına olanak tanımaktadır. İklimle ilgili konularla, hedef gruplarının katılımlarının ve yükümlülüklerinin kapsamını açıklamaya yardımcı olmaktadır (Leal Filho ve diğerleri, 2019: 8).

Tablo 2: İklim değişikliği iletişim girişimleriyle ulaşılabilecek hedef kitlelerden bazıları

İzleyici kitlesi	Zihin yapıları
Politikacılar	Yasalara, politikalara ve bunların sosyo-ekonomik etkilerine odaklanırlar.
Bilim insanları	Bilimsel bilgilerin güvenilirliğine ve geçerliliğine, iklimle ilgili problemlerin üstesinden gelmek için gereken çözüme odaklanırlar.
Hükümet yetkilileri	Belirlenen politikaların uygulanmasını sağlarlar.
Çiftçiler	Arazi kullanımı, mahsul verimliliği ve verim odaklıdır.
Endüstri yetkilisi	Ulaşım, üretim, lojistik gibi spesifik sektörlerin etkilerine odaklanırlar.
Üniversite öğretim kadrosu	University öğrencilerinin bilgi ve eğitim/öğretimine odaklıdır.
Genel halk	İlgi alanları çok farklılık gösteren, kümelenmesi zor bir alanı temsil eder.

Kaynak: (Leal Filho ve diğerleri, 2019: 8).

İklim krizi gerçeğiyle ilgili farkındalıktan eyleme geçme niyetini ölçen bir araştırma da yapılmıştır. İklim değişikliği literatüründe farkındalığın somut eyleme dönüşmesiyle ilgili yapılan çalışmada Prochaska'nın "Davranışsal Değişim Aşamaları Modeli" kullanılmıştır. Araştırmada iklim değişikliğiyle ilgili bilginin iletme ve eyleme geçirmek için duyguların ve biliş mekanizmalarının göz önünde bulundurulması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır (Trollet vd., 2019). Değişim birkaç aşamadan oluşan dinamik bir süreçtir. Tutum, davranış ve düşüncelerimizle birlikte davranışlarımızda zaman içerisinde değişir. Diclemente ve Prochaska'nın "Transtheoretical model of change" çalışmasında bu süreçler altı

aşama (Tablo 3) olarak sınıflandırılmıştır (Prochaska & DiClemente, 1983). Bunlar; 1) karar öncesi ön düşünme, 2) derin düşünme, 3) hazırlık, 4) eylem, 5) devam ettirme, 6) tekrarlamak ya da son bulma / tamamlama.

Tablo 3: İklim iletişiminde tarihsel aşamalar ve bireysel davranış değişikliğinde buna karşılık gelen analogi

İletişim stratejisi		Birey değişim adımları
	İLK DAVRANIŞ	
1990'lar İklim değişikliği gerçekliğini iletmek	1. Ön düşünme "Problem yok"	Kişi bir sorun olduğunun farkında mı? Evet
	2. Derin düşünme "Değiştirmek gerçekten gerekli mi?"	Kişi sorunun sorumluluğunu kabul ediyor mu? Evet
2000'ler İklim değişikliği üzerindeki antropojenik etkiyi iletmek	3. Hazırlık "Değiştirmek istiyorum ama nasıl yapacağımı bilmiyorum"	Kişi kendi duygu ve bilişlerini dikkate alarak değişimi inşa edebiliyor mu?
	4. Eylem "Değiştiriyorum"	?
2010'lar İletişim de duyguları ve bilişi hesaba katmak		
?		
	YENİ DAVRANIŞ 5. Devam ettirme 6. Tekrarlamak YENİ SÜRDÜRÜLEBİLİR DAVRANIŞ	

Kaynak: (Prochaska & DiClemente, 1983).

Prochaska'nın davranışsal değişim aşamasına göre; bu makalenin yazıldığı dönem için eylem aşamasında olduğumuz görülmektedir. Artık bir şeyleri değiştirmenin zamanının geldiği anlaşılmaktadır. Eylem aşamasına geçmemiz için yeni dijital mecralar hem bilgiye ulaşım olarak hem de katılımın sağlanması açısından topluluklara fazlasıyla imkanlar sunmaktadır. Bu kapsamda STK'lar, çevre ve iklim konularında toplumsal katılımı sağlamaya yönelik önemli bir rol üstlenmektedir. STK'ların sosyal medyayı etkin kullanmasıyla birlikte; yukarıda bahsedilen iklim iletişiminde ortaya çıkan zorlukları; hedef gruplarının zihin yapılarını, göz önünde bulundurarak yapacağı iletişim stratejileri, çevre ve iklim konularına yönelik toplumsal farkındalığı ve katılımı artıracaktır.

AMAÇ VE YÖNTEM

Amaç

Bu çalışma iklim değişikliği iletişimi kapsamında Türkiye'deki çevreci sivil toplum kuruluşlarının 2020 – 2021 yılları içerisinde Twitter'da yapmış oldukları paylaşımlarının çevre ve iklim boyutunda hangi temalar bağlamında ele aldığını ve konu dağılım oranlarını genel olarak ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Ek olarak; araştırmamız Türkçe iletişim literatüründe henüz çalışılmamış iklim iletişimi konusuna dikkat çekmeyi; aynı zamanda LDA gibi dijital methodların iletişim bilimlerine uyarlanması noktasında akademik yönelimi artırmayı amaçlamaktadır.

AS1: Türkiye'deki çevreci sivil toplum kuruluşlarının iletişimleri hangi konu başlıkları içerisinde sınıflandırılabilir?

AS2: Belirlenen temalar kapsamında 2020-2021 yıllarında tartışılan çevre ve iklim konularının dağılımı nedir?

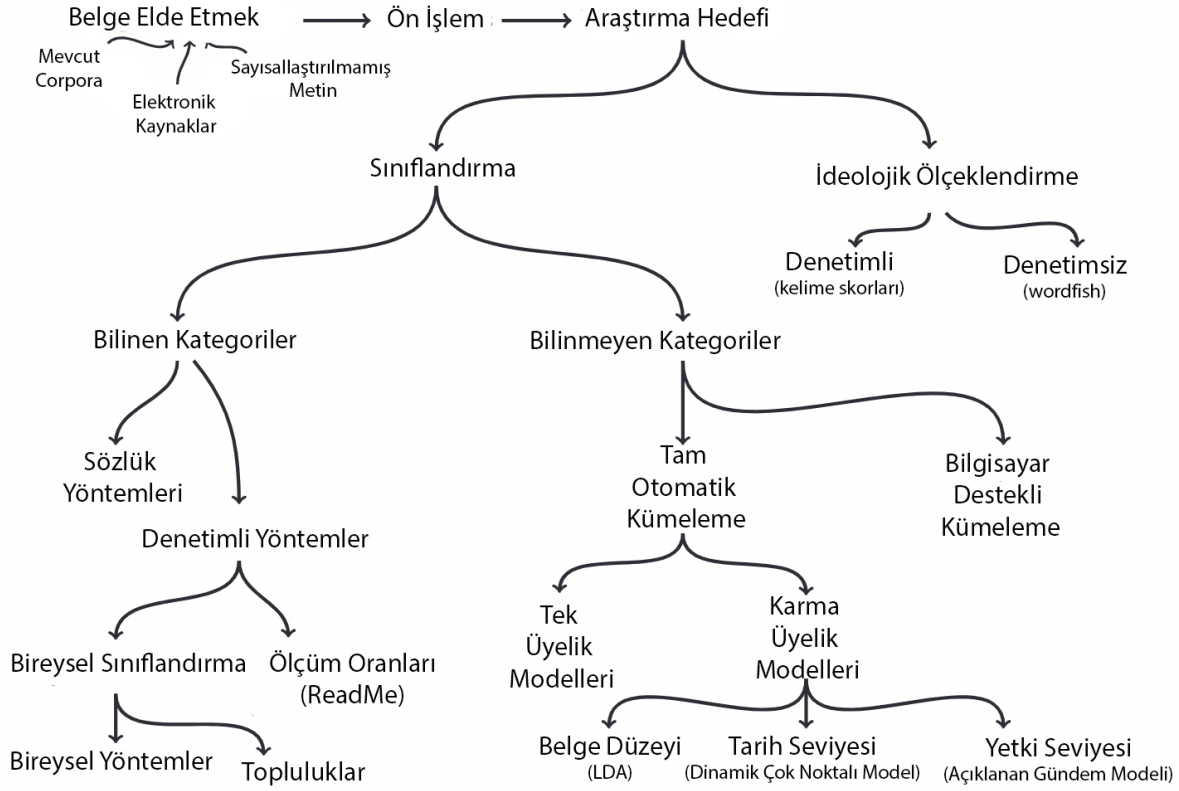
Yöntem

Bu araştırma olasılıksal konu modelleme yaklaşımlarından Gizil Dirichlet Ayrımı (LDA – Latent Dirichlet Allocation) yöntemi kullanılarak bir metinsel içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Kullanılan LDA yöntemi otomatik içerik analizi yaklaşımları içerisinde (Şekil 1) yer almaktadır. Araştırmanın analizi karma bir yöntemle ele alınmıştır. Araştırmanın olasılık teoremi kapsamında LDA ile kümelendirilmesi çalışmaya niceliksel bir boyut kazandırırken, bu kümelerin araştırmacılar tarafından derinlemesine incelenmesi ve yorumlanması çalışmaya niteliksel bir boyut kazandırmaktadır.

Otomatik içerik analizi, medya içeriğini otomatik olarak analiz etmek için kullanılan bir teknikler koleksiyonunu ifade etmektedir. Giderek daha fazla eylemin, iletişimin çevrimiçi olarak gerçekleştiği ve dijital formatta mevcut olduğu göz önüne alındığında, bu büyük miktardaki verinin otomatik bir şekilde analiz edilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu konuyla ilgili yurt dışı üniversitelere bağlı iletişim bilimleri laboratuvarlarında (Automated Content Analysis – digicomlab) oldukça fazla çalışılan bir konudur.

Analizde Kullanılan Konu Modelleme Analizi Hakkında

LDA ile konu modelleme, belirli bir metin koleksiyonunun “gizli” tematik yapısını araştırmak için kullanılabilir bir hesaplama içerik analizi yaklaşımıdır (Maier vd., 2018). Büyük sayıdaki metin koleksiyonlarını analiz etmenin maliyeti oldukça fazladır. Bu sebepten otomatik metin analiz modellerine ihtiyaç duyulmaktadır (Grimmer & Stewart, 2013). LDA önemli konuları belirlememize, yeni eğilimleri tespit etmemize ve bunları zaman içinde takip etmemize olanak sağlamaktadır. Benites-Lazaro ve diğerleri, LDA yöntemi ile 2007 – 2017 yıllarını kapsayan Brezilya gazetelerinden, hükümet ve iş belgelerinden, STK raporlarından elde ettikleri verilerle sosyal aktörlerin iklim değişikliği, enerji ve gıda güvenliği söylemlerini incelemişlerdir (Benites-Lazaro vd., 2018). Türkçe iletişim alanında otomatize içerik analizinin kullanıldığı çalışmalardan bir tanesinde k-NN (k-Nearest Neighbour) sınıflandırma algoritması kullanılarak Suriyeli mültecilere yönelik nefret söylemiyle ilgili veriler belirlenen temalarda kategorize edilmiştir (Kuş, 2016). Bir başka çalışmada, tündengelimci içerik analizi sürecine, metin madenciliğinin sistematik bir şekilde nasıl entegre edilebileceği aşamalar halinde sunulmuştur (Kuş, 2022). Otomatik metin yöntemlerinin iletişim bilimciler için standart bir araç haline gelmesi için metodolojistlerin yeni yöntemlere ve doğrulama yöntemlerine katkıda bulunması gerektiğini ileri sürmekteyiz.

Şekil 1: Veri Yöntemleri Olarak Metne Genel Bakış

Kaynak: (Grimmer ve Stewart, 2013: 268).

Metin verileri genellikle belirli bir sıklık veya olasılık dağılımı ile tanımlanabilen bir dizi konudan oluşur. Bir metin belgesinin birkaç gizli konudan oluştuğu varsayılır. Gizli Dirichlet Ayrımı (LDA), ilk olarak Blei ve diğerleri (Blei vd., 2003) tarafından tanımlanan olasılıksal bir üretici modeldir (Şekil 1). LDA, çok terimli gözlemleri tahmin etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır (Chen, Yao & Yang, 2017: 750). Burada konu ile ifade edilmek istenen bir metinde tartışılan ana fikirdir yani metnin temasıdır. Konu modellemede kullanılan modeller istatistiksel yöntemler olup, dökümanı oluşturan kelimelerin ilişkisini analiz ederek sonuca ulaşmaya çalışır. Konuların birbirleriyle olan bağlantısı, belirli bir zaman periyodundaki değişimleri keşfederken herhangi bir hedef değişken etiketleme işlemine ihtiyaç duyulmaz (Ekinci & Omurca, 2017). LDA, Şekil 1’de gösterildiği gibi; otomatik kümeleme analizleri içerisinde yer almaktadır ve metin üzerinde bilinmeyen kategorileri ortaya çıkarmak için kullanılan denetimsiz bir öğrenme modelidir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanması Twitter API aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma Python ve RStudio programlarıyla yapılmıştır. Belirlenen aktörler dışında başkaları tarafından atılan tweetler filtrelenmiştir.

Maier ve arkadaşları, LDA tabanlı konu modellemesini iletişim araştırmacıları için uygulanabilir hale getirmeyi amaçladıkları çalışmada, bu modeli metinsel verilere uygularken araştırmacıların dört ana konuya dikkat etmeleri gerektiğini vurgulamaktadır (Maier vd., 2018).

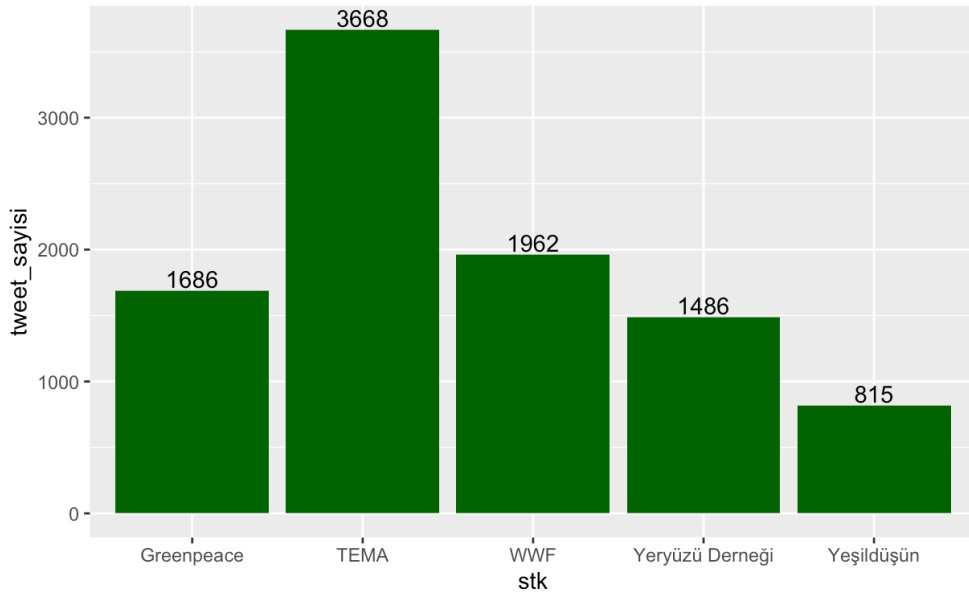
- Metin verisinin uygun ön işleme tabi tutulması.
- Konu sayısını belirleyen k parametresinin uygun şekilde seçilmesi.
- Modelin güvenilirliğinin değerlendirilmesi.
- Ortaya çıkan konuların geçerli bir şekilde yorumlanması.

Yukarıdaki maddeler dahilinde; toplanan veriler üzerinde, noktalama işaretlerinin kaldırılması, sayıların çıkartılması, büyük harflerin küçük harflere dönüştürülmesi, link gibi sembollerin yer aldığı ifadelerin, etkisiz kelimelerin (stopwords) metin içerisinden ayıklanması ön işlemleri gerçekleştirilmiştir. Konu sayısını belirleyen k parametresinin seçilmesi için çok boyutlu ölçekleme yoluyla konular arası mesafe haritası kullanılmıştır (Şekil 4). Konu modellerinin yorumlanabilirliği kapsamlı bir şekilde çalışılmış olsa da güvenilirlik şimdiye kadar çok daha az tartışılan bir konu olmuştur. Güvenilirlikle ilgili olarak, iyileştirme stratejileri öneren sadece birkaç çalışma mevcuttur (Maier vd., 2018: 103). Modelleme sonucu ortaya çıkan konular araştırmacılar tarafından bulgular kısmında yorumlanmıştır.

Evren, Örneklem

Araştırmanın örnekleme için iki yol izlenmiştir. İlk olarak; Şahin (2014) tarafından gerçekleştirilen “Türkiye’nin İklim Politikalarında Aktör Haritası” çalışmasında yer alan STK’lar arasından örnekler seçilmiştir. Belirlenen STK’ların tweet paylaşım sıklıkları incelenmiştir. İkinci olarak; “#iklimdeğişikliği” ve “#iklimkrizi” hashtaglarından veriler elde edilerek, hangi STK’ların daha çok iklim konusunda paylaşım yaptıkları göz önünde bulundurulmuştur. Amaçlı örneklem kapsamında Twitter uygulamasında en aktif STK’lar arasından 5 aktör belirlenmiştir. Çalışmanın zaman aralığının iki yıl olması ve bu aralıkta toplanan veri miktarının Twitter uygulamasında yer alan iklim tartışmaları kapsamında yeterli temsile sahip olduğu düşünülmektedir. 2020-2021 yılları içerisinde belirlenen beş sivil toplum kuruluşundan $n_{stk}: 7.764$ tweet elde edilmiştir. Twitter seçilme nedenleri şunlardır (Wang ve Yang, 2020: 10).

- 1) Kurum, kuruluşlar, kişiler tarafından en çok kullanılan sosyal medya iletişim aracıdır.
- 2) Araştırma yapılması için hashtag, mention, medya, bağlantılar v.b. birçok özellik sunmaktadır.
- 3) Tüm kurumların sayfalarına herhangi bir kullanıcının ulaşabilir olmasıdır.

Şekil 2: Sivil Toplum Kuruluşları Tweet Sayısı 2020-2021

BULGULAR

Bu çalışmada, 2020 – 2021 yıllarını içerisindeki iklim ve çevre sivil toplum kuruluşlarından toplanan veriler $n_{stk}: 7.764$ tweet, LDA yöntemi (James vd., 2021) konu analizi yapılmıştır. Çalışmanın ilk araştırma sorusu;

AS1: Türkiye’deki çevreci sivil toplum kuruluşlarının iletişimleri hangi konu başlıkları içerisinde sınıflandırılabilir?

Veri seti üzerinde yukarıda değinilen konu sayısını belirlemek için farklı k parametreleri test edilmiştir. İyi bir konu modellemede kümeler arasında çok az kesişme olur ya da hiç kesişme olmaz. Bu kapsamda iklim konusunun kendi alan bilgisi doğrultusunda en optimum k değerleri denenmiştir. Hem kümelerin kesişimleri hem de kümeler içindeki terimler göz önünde bulundurularak en iyi k parametresinin 9 olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan LDA konu modellemesi sonucu ortaya çıkan konu başlıkları aşağıda Tablo 4’te gösterilmektedir. Bu analize göre 2020 – 2021 yıllarında iklim aktörleri olan STK’ların konu paylaşımları 9 ana başlık altında toplandığı gözlemlenmiştir.

Tablo 4: Konu Başlıkları ve İlgili Örnek 6 Terim

LDA Konu Numarası	Araştırmacılar Tarafından Atanan Etiket	Terim 1	Terim 2	Terim 3	Terim 4	Terim 5	Terim 6	Oran
1	Biy çeşitlilik	yaban	koruma	av	türlerin	zehirsiz	pestisit	%19.5
2	İklim	krizi	enerji	fosil	acilen	değişikliği	küresel	%13.3
3	Sürdürülebilirlik	gelecek	korumak	poşet	doğa	sıfır	atık	%11.7
4	Çevre	hava	tarım	sağlık	su	temiz	gıda	%10.2
5	Aktivizm	kömür	termik	santraller	hareket	iptal	imza	%10.1
6	Diğer	teşekkür	destek	bekliyoruz	bugün	devam	mutlu	%9.8
7	Bilgilendirme	hazırladığımız	tanır mısın	görsen	çiçekler	bitki	ağaç	%9.0
8	Sosyal Sorumluluk	gönüllü	olun	doğa	bağış	ağaç	eğitici	%8.4
9	Madencilik	altında ölüm var	ruhsatlı	madenlere	altın	kömür etme	yabanda katliam var	%8.0

1) Biyoçeşitlilik

Biyolojik çeşitlilik yaşayan doğa anlamına gelmektedir. Kara, deniz ve diğer su ekosistemlerin bir parçası olarak ekolojik yapılar da dahil olmak üzere tüm kaynaklardaki canlı organizmalar arasındaki farklılaşma anlamındadır. Ekosistemlerde canlı cansız arasında yere ve zamana göre değişen farklılıklarla; genler, türler, ekosistemler ve işlevlerin tamamını ifade etmektedir (Atik, Erkoç ve Öztekin, 2010: 4). Bu temada yapılan konu analizinde öne çıkan kavramlar “yaban hayatı koruma”, “avcılığın yasaklanması”, “zehirsiz tarımsal ürünlerin üretilmesi” yönünde terimler ön plana çıkmaktadır. Örnek tweetlerde (bkz. Tablo: 4) bitkiler ve hayvanlarla ilgili çeşitli bilgilendirmeler yapıldığı, doğayı korumak ve onu iyileştirmek, dünyanın diğer türlerle paylaşılması uyarısı insanoğlunun etnosentrik bakış açısını değiştirmesi gerekliliği, uyarma vb. mesajların olduğu görülmektedir.

2) İklim

Bu kategoride iklim teması içerisinde “iklim krizi”, “küresel iklim değişikliği”, “yeşil enerji”, “Paris Anlaşması”, “iklim kriziyle mücadele”, “adil bir değişim”, “fosil enerji”, “ekonomi”, “sürdürülebilir” terimlerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu terimler iklim krizi literatürü içerisinde yer alan sorunları tanımlamaktadır. İklim krizine yönelik alınacak önlemler (Ponthieu, 2020) arasında da bu terimler ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda, iklim eşitsizliği, enerji biçimlerinin değiştirilmesi – yeşil enerji, iklim krizinin ekonomik etkileri vb. terimler, her biri aynı zamanda ayrı bir çalışmanın konusu olan kavramlardır.

3) Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik teması içerisinde “doğa”, “gelecek”, “koruma”, “sıfır”, “atık”, “poşet” terimlerinin yer aldığı görülmektedir. Sürdürülebilirlik kavramı, doğrudan çevre ve iklim problemlerinin çözümüne

odaklı ya da hafifletmeye yönelik bir kavram olduğu için çevre ve iklim temalarıyla ortak terimler yer almaktadır. Örnek tweetlerde (bkz. Tablo 4) cam, kâğıt, plastik gibi materyallerin tekrar kullanımına yönelik içerikler, sürdürülebilirlik üzerine etkinliklerin yapıldığı, gelecek için yeşil şehirler kurulması, avcılıkla ilgili içeriklerin paylaşıldığı görülmektedir.

4) Çevre

Çevre temasında; “hava kirliliği”, “tarım”, “gıda”, “sağlık”, “sıcak”, “temiz”, “harekete geç” terimleri yer almaktadır. Örnek tweetlerde (bkz. Tablo 4) su kullanımı, hava kirliliğinden sağlığını ya da hayatını kaybedenler, zehirlenme yapmanın verimliliği arttırmadığı aksine havayı, suyu, toprağı, yediğimiz besinleri zehirlendiği, akarsu, dağ, toprağın neden önemli olduğu, yanlış yatırımlarla ve kentleşmeyle birlikte su kaynaklarının ve doğanın zarar gördüğü üzerine içerikler yer almaktadır.

5) Aktivizm

Bu kategoride “kömür”, “termik santraller”, “imza”, “harekete geç”, “iptal” terimleri yer almaktadır. Aktivizmle ilgili genel olarak termik santraller, kömür, altın madenciliği gibi faaliyetlere bir son verilmesine yönelik imza kampanyaları ve etkinliklerin yapıldığı görülmektedir. İnsanları eylem yapmaya, onları kamunun yararına yönelik harekete geçmesini sağlamaya çalışan mesaj içerikleri tespit edilmiştir.

6) Diğer

Diğer temasında genel olarak STK’ların “teşekkür”, “tebrik”, “kutlama”, “destek”, “baş sağlığı” gibi mesajlarının yer aldığı tespit edilmiştir. Örnek tweetlerde (bkz. Tablo 4) bayram ve özel gün kutlamaları; programlara ya da katılımcılara teşekkürler mesajları, doğadaki canlılar ve kişiler için iyi dilek mesajları yer almaktadır. Bu kategoride doğrudan çevre ve iklim konularına dahil olmayan mesajların kümelendiği görülmektedir.

7) Bilgilendirme

Bu sınıfta genel olarak toplumu bilgilendirmeye yönelik mesajların yer aldığı görülmektedir. Takipçilerle etkileşime geçebilmek için genelde soru cümlelerinin yer aldığı, onlardan cevap beklendiği ya da doğrudan bilgilendirme tweetlerinin atıldığı görülmektedir. “Görsen tanır mısın”, “bilir misin”, “kuş”, “bitki”, “çiçek”, “diğer hayvan ve bitkilerle” genel olarak doğa ve çevreyle ilgili soru cümleleri öne çıkmaktadır.

8) Sosyal Sorumluluk

Sosyal sorumluluk temasında daha çok STK’ların yapmış olduğu sosyal sorumluluk projeleri, farkındalık etkinlikleri, bağış kampanyaları, gönüllülük konuları yer almaktadır. Bu kategoride “gönüllü olmak”, “bağış yapma”, “doğa”, “ağaç”, “proje”, “çocuk”, “eğitim” gibi terimler yer almaktadır. Örnek tweetlerde (bkz. Tablo 4) doğanın korunması, sürdürülebilirlik etkinlikleri, proje geliştirme, fidan bağışları, su ve elektrik kullanımı gibi eğitici tavsiyeler, sosyal sorumlulukta katılımcılığı sağlayacak mesajlar yer almaktadır.

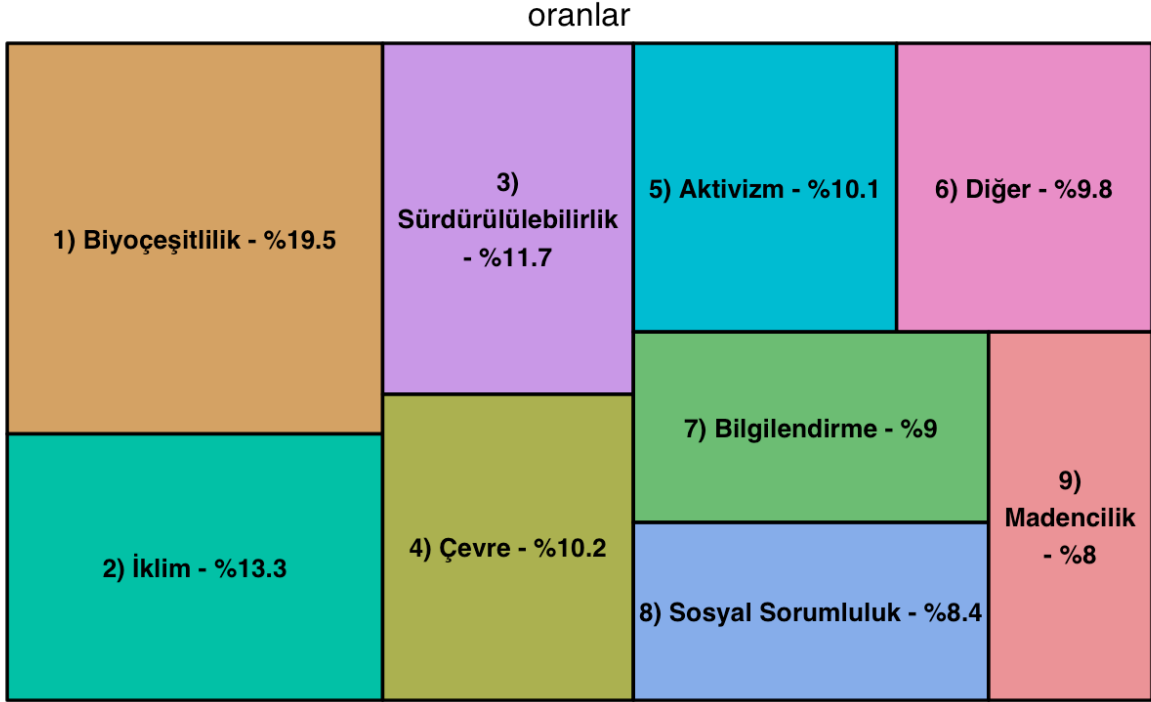
9) Madencilik

Bu kategoride doğrudan madencilikle ilgili “maden”, “ölüm var”, “kömür etme”, “altın”, “yabanda katliam var” terimleri yer almaktadır. Genel olarak; madencilik faaliyetlerine yönelik uygulamalar, raporlar; madencilik sektörünün zararları, madencilik iş alanında meydana gelen iş cinayetleri ve güvencesizlik problemleri; çevreye bıraktığı tahribatlar v.b. mesajlar yer almaktadır.

AS2: Belirlenen temalar kapsamında 2020-2021 yıllarında tartışılan çevre ve iklim konularının dağılımı nedir?

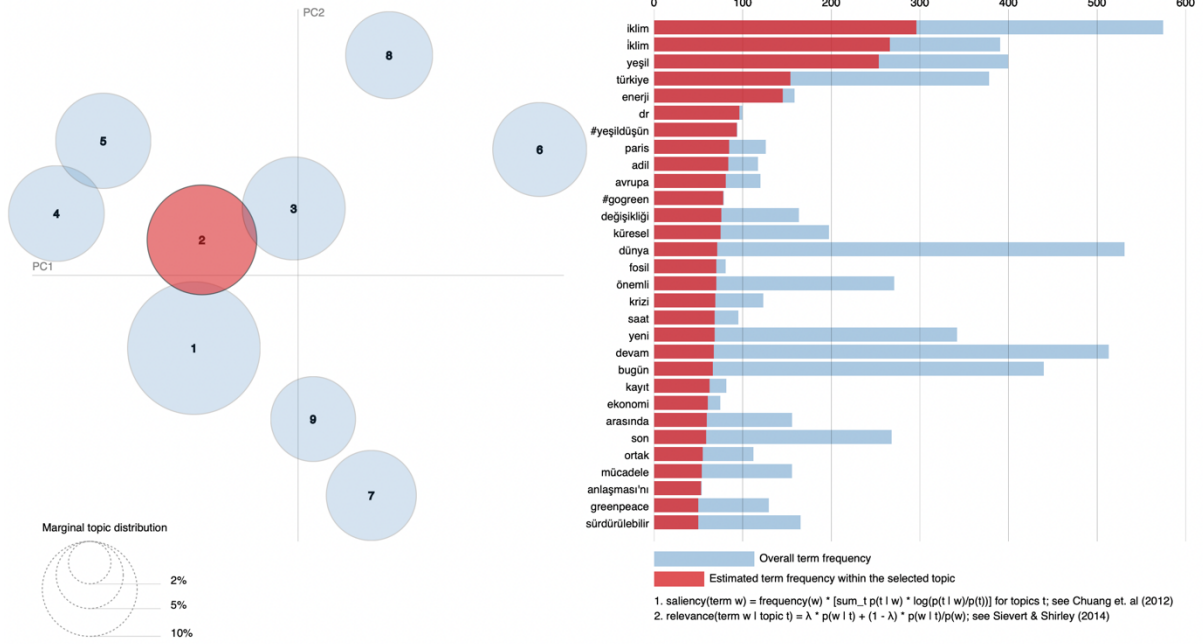
Türkiye’de 2020 – 2021 yılları içerisindeki çevre ve iklim konularının tematik dağılımı yüzdelerle gösterilmiştir. STK’ların konuların dağılımına bakıldığında (Şekil 3) sırasıyla %19.5

ile biyoçeşitlilik, %13.3 iklim, %11.7 sürdürülebilirlik, %10.2 çevre, %10.1 aktivizm, %9.8 diğer, %9 bilgilendirme, %8.4 sosyal sorumluluk, %8 madencilik olarak tespit edilmiştir.

Şekil 3: 2020-2021 Yılları Çevre ve İklim Tweetlerin Tematik Oransal Dağılımı

Çok boyutlu ölçekleme yoluyla konular arası mesafe haritasında (Şekil 4), 1) biyoçeşitlilik, 2) iklim ve 3) sürdürülebilirlik temalarının ortak terimleri paylaştığı görülmektedir. İklim temasının x ekseninin kesişim noktasında olduğu, biyoçeşitliliğin x ekseninin altında, sürdürülebilirliğin ise y ekseninin üzerinde yer aldığı görülmektedir. Bu üç temanın merkeze yakın olması, STK'ların genel anlamda bu üç konu çevresinde paylaşım yaptıkları olarak yorumlanabilir. 4) çevre ve 5) aktivizm temaları da kesişime sahip ve iklim temalarıyla aynı boyutta yer almaktadır. Genelde çevreye yönelik madencilik, ağaç kesimi, HES gibi nedenlerden aktivist uygulamalarda bulunduğundan dolayı çevre ve aktivizm temalarının birbirleriyle uyumlu olduğu ifade edilebilir. “Kutlama”, “teşekkürler” gibi mesajların yer aldığı 6) diğer teması bağımsız bir şekilde diğer temalardan uzak bir şekilde konumlanmaktadır. 7) bilgilendirme, 8) sürdürülebilirlik, 9) madencilik temalarının da bağımsız olarak konumlandığı görülmektedir.

Şekil 4: İklim Teması - Çok Boyutlu Ölçekleme Yoluyla Konular Arası Mesafe Haritası¹

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının 2020 – 2021 yıllarında Twitter hesaplarındaki paylaşımlarında çevre ve iklim krizine yönelik hangi temaları kullandığı metinsel içerik analizi ile anlaşılmasına çalışılmıştır; bu çerçevede olasılıksal konu modelleme yaklaşımlarından Gizil Dirichlet Ayrımı (LDA) yöntemi kullanılmıştır. İklim iletişimi kapsamında, STK’ların iki yıllık süreçte yer alan paylaşımlarının genel olarak hangi konular bağlamında çerçeveslendiğini ve dağılımını ortaya çıkarmayı amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda STK’ların paylaşımlarının 9 ana başlıkta kümelendiği gözlemlenmiştir. Biyoçeşitlilik, iklim ve sürdürülebilirlik temalarının diğer temalara göre merkeze yakın ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir. Literatürde yer aldığı gibi STK’ların iklim krizinin ve bileşenlerinin ana konular olarak yer aldığı ortaya çıkmıştır. Verilerin iki yıllık zaman periyodu göz önüne alındığında, Gerbner’in yetiştirme kuramında bahsedilen uzun vadeli iletişim süreçlerinin insanların toplumsal gerçekliği algılama biçimlerini şekillendirmesi bakımından uyum gösterdiği ifade edilebilir. STK’ların iklim krizi konusunu gündemde tuttukları tespit edilmiştir. İklim krizinin zorlukları olarak değinilen mesajların geniş kapsamı ve tema çeşitliliği bu analizde de görülmektedir. Birbirleriyle doğrudan ilişkili birçok tema bulunmaktadır. Sürdürülebilirlik; çevre ve iklim temalarıyla doğrudan bağlantılıdır. Yine madencilik faaliyetleri hem çevreye ve iklime hem de biyolojik çeşitliliğe büyük zararlar vermektedir. Bu temalar birbirinden bağımsız düşünülemez.

Prochaska’nın davranışsal değişim aşaması modelinde bahsedilen aşamaların, konu modellemesi sonucu çıkan temalarla da uyumlu olduğu ifade edilebilir. ‘Bilgilendirme’ temasıyla ön ve derin düşünme için gerekli koşullar yaratılmaya çalışılmaktadır. Hazırlık aşaması bir şeyler yapmak isteyen ama nasıl yapılacağını bilmeyenler için ‘sosyal sorumluluk’ teması ile toplumsal katılımın sağlanması uygunluk göstermektedir. Eyleme geçilmesi aşaması ‘aktivizm’ temasıyla örtüşmektedir. “harekete geç”, “imzala”, “iptal” gibi terimler eyleme geçilmesini işaret etmektedir. Toplumu; çevreye, iklime, biyoçeşitliliğin yok edilmesine, madencilik problemlerine yönelik eyleme geçmeye ve bunlara neden olan durumları değiştirmeye teşvik etmektedir.

¹ Ekler bölümünde diğer temalardan örneklere yer verilmiştir.

İklim krizine yönelik farkındalığın artırılması ve önlemlerin alınması bağlamında toplumsal gelişimin sağlanmasında iklim aktörlerinden bir tanesi olan STK'ların; politikacılar, bilim insanları, hükümet yetkilileri, çiftçiler, endüstri yetkilileri, üniversite öğretim kadroları ve genel halk ile diyalog halinde olması, bilgi alışverişinin yapılması ve bu krizin yönetilmesi noktasında iş birliklerinin yapılması gerekmektedir. Sorunların çözümüne yönelik olarak gerekli olan diyalog sisteminin oluşturulmasında STK'lara büyük görevler düşmektedir.

Hedef gruplarının karmaşıklığı, ilgi odaklarının farklı olması ve iklim iletişimi yapılırken zorlukların bulunması iklim krizine konsolide bir toplumsal destek sağlamayı zorlaştırmaktadır. Her hedef grubunun zihinsel çerçeveleri ve odak noktaları çok geniştir. Bu sebepten iklim mesajlarının kapsamalarının ve temalarının belirlenmesi ile raporlanması sürecinde her bir hedef kitlenin zihin çerçevelerinin ve odak noktalarının baz alınarak yapılması başarılı bir iletişimin gerçekleşmesini mümkün kılacaktır.

Önceki çalışmalarda; Shi ve diğerleri, küresel iklim krizinin toplumlar tarafından farklı algılanması, bu konuda bir fikir birliğine varılması ve ortak hareket edilmesi gerekliliğinden yola çıkarak; 2009 ile 2018 yılları arasında oluşturulan #climatechange ve #globalwarming içeren 6.662.478 tweete dayanarak, iki söylemin anlamsal ağlarını ve on yıl içerisindeki antropolojik evrimini incelemiştir. Araştırma sonucuna göre; küresel ısınma kavramının daha politize şekilde kullanıldığı; iklim değişikliğinin ise daha çok bilimsel açıklamalar için kullanıldığı gözlemlenmiştir (Shi vd., 2020). Bir diğer çalışmada, iklim değişikliğiyle ilgili medya söylemini araştırmak için Litvanya'da 2017 – 2018 yılları arasında yayınlanan 583 haber makalesi konu modelleme yaklaşımıyla incelenmiştir. Medya söyleminin ulusal ve uluslararası bağlantıları araştırılmıştır. Araştırmaya göre; Litvanya medyasının iklim krizini güçlü bir şekilde uluslararası ölçekte ele aldığını, ulusal ölçekte de bu krizin daha fazla gündemde yer almasının altı çizilmiştir (Rabitz vd., 2020). Yukarıda bahsedilen “tema sorumluluğu” ve “coğrafi dağılım” iklim iletişimi zorlukları bu çalışmada da görülmektedir.

Araştırmanın sınırlılıkları olarak; iki yıllık zaman periyodu yerine, aylık, altı aylık ya da senelik zaman periyodlarıyla konuların değişim oranları üzerine daha detaylı bir inceleme yapmak mümkündür. Örneğin; altı aylık zaman aralığında gündemde orman yangınları varsa, buna uygun olarak temaların konu modellemesi dağılımı farklı olacaktır. Ek olarak, araştırmada çevre ve iklim boyutunda genel bir çerçeve çizilmek istenildiğinden STK'ların veri miktarına müdahale edilmemiştir. Bir aktörün paylaşım sayısının fazla olması, kelime bazlı değişkenlerin frekanslarının artmasına neden olabilmektedir. Bu da yanlılığa sebebiyet verebilmektedir. Yapılacak olan çalışmaların amacına göre; bu farklı yaklaşımların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

LDA büyük verilerden bir içgörü elde etmemizi sağlamaktadır. Bu yöntemin veri odaklı ve hesaplamalı doğası, onu iletişim çalışmaları için önemli kılmaktadır. Çünkü büyük miktardaki metin verilerinin tematik yapısını hızlı ve verimli bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Tümevarımsal bir yaklaşımı nicel ölçümlerle birleştirerek, onu keşfedici ve tanımlayıcı analizler için uygun hale getirmektedir (Maier vd., 2018: 93). Uluslararası iletişim literatüründe konu modellemeyle ilgili örnekler bulunmaktadır (Chae & Park, 2018; Maier vd., 2018; Xie vd., 2022). Türkçe literatürde LDA ve benzeri yaklaşımların mühendislik, davranış bilimleri v.b. alanlarında çalışıldığı ifade edilebilir (Ekinci & Omurca, 2017; Onan vd., 2020; Sobaci vd., 2022). Sosyal medyadaki veri akışı, farklı türde veri yapıları ve dijital teknolojilerin dinamik gelişimi, araştırmacılar için geniş olanaklar sağlamaktadır. Yurt dışı üniversitelerde dijital methodlarla ilgili alanlarda çalışma grupları yer almaktadır. Ülkemizdeki iletişim çalışmalarının yurt dışı üniversitelerle rekabet edebilmesi için yeni teknolojilerin alana uyarlanması gerekmektedir.

Literatür taraması neticesinde; Türkiye’de iletişim çalışmaları alanında, iklim iletişimi ve LDA yöntemi üzerine herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Araştırmanın hem konu hem de metodolojik olarak

alanında öncü bir çalışma olduğu düşünülmektedir. İklim iletişimi konusu, yurt dışı kaynaklarda (Drake vd., 2016; Evans vd., 2018; Hansen vd., 2016; Leal Filho vd., 2018; Maesele & Pepermans, 2017a, 2017b; Moernaut vd., 2018; Ward, 2002) birçok çalışmada yer almasına rağmen ülkemizde henüz dikkat çekmeyen bir konu olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmanın bu kapsamda iklim değişikliği iletişimi alanına akademik yönelimi sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Atik, A. D., Erkoç, F., & Öztekin, mehtap. (2010). *Biyoçeşitlilik ve Türkiye'deki Endemik Bitkilere Örnekler Biodiversity and Examples of Endemic Plants in Türkiye*. 1-22.
<https://www.researchgate.net/publication/344296571>
- Automated Content Analysis – digicomlab*. (t.y.). Geliş tarihi 31 Temmuz 2022, gönderen
<https://www.digicomlab.eu/research/automated-content-analysis/>
- Benites-Lazaro, L. L., Giatti, L., & Giarolla, A. (2018). Topic modeling method for analyzing social actor discourses on climate change, energy and food security. *Energy Research and Social Science*, 45, 318-330. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2018.07.031>
- Blei, D. M., Ng, A. Y., & Edu, J. B. (2003). Latent Dirichlet Allocation Michael I. Jordan. *Journal of Machine Learning Research*, 3, 993-1022. <https://doi.org/10.5555/944919.944937>
- Chae, B. K., & Park, E. O. (2018). Corporate social responsibility (CSR): A survey of topics and trends using Twitter data and topic modeling. *Sustainability (Switzerland)*, 10(7).
<https://doi.org/10.3390/su10072231>
- Chen, Q., Yao, L., & Yang, J. (2017). Short text classification based on LDA topic model. *ICALIP 2016 - 2016 International Conference on Audio, Language and Image Processing - Proceedings*, 749-753. <https://doi.org/10.1109/ICALIP.2016.7846525>
- Ekinci, E., & Omurca, S. İ. (2017). Ürün Özelliklerinin Konu Modelleme Yöntemi ile Çıkarılması. *TBV Journal of Computer Science and Engineering*, 9(1), 51-58.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/tbbmd/issue/30338/266158>
- Grimmer, J., & Stewart, B. M. (2013). Text as data: The promise and pitfalls of automatic content analysis methods for political texts. *Political Analysis*, 21(3), 267-297.
<https://doi.org/10.1093/pan/mps028>
- Hansen, A., & Depoe, S. (2020). Ireland and the Climate Crisis. İçinde D. Robbins, D. Torney, & P. Brereton (Ed.), *Palgrave Studies in Media and Environmental Communication*. Palgrave Macmillan.
<https://doi.org/10.1007/978-3-030-47587-1>
- Harvey, M. (2016). *Climate Emergency: How Societies Create the Crisis* (Issue July).
- James, G., Witten, D., Hastie, T., & Tibshirani, R. (2021). *An Introduction to Statistical Learning with Applications in R Second Edition*.
- Karataş, A. (2014). *Toplumda Çevre Bilincinin Yaygınlaştırılmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Türkiye Örneği*. 9, 855-867.
- Kuş, O. (2016). Dijital Nefret Söylemini Anlamak: Suriyeli Mülteci Krizi Örnek Olayı Bağlamında BBC World Service Facebook Sayfasına Gelen Yorumların Metin Madenciliği Tekniği ile Analizi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 97-121. <https://doi.org/10.17064/iuifd.289373>
- Kuş, O. (2022). İletişim Çalışmalarında İçerik Analizi ve Metin Madenciliğinin Kullanımı. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1099169>
- Leal Filho, W., Lackner, B., & McGhie, H. (2019). *Addressing the Challenges in Communicating Climate Change Across Various Audiences* (W. Leal Filho, B. Lackner, & H. McGhie, Ed.). Springer.

- Lewis, David, Kanji, & Nazneen. (2009). *Non-Governmental Organizations and Development* (T. Binns, Ed.; First). Routledge.
- Mackintosh, S. P. M. (2022). *Climate Crisis Economics*.
- Maesele, P., & Pepermans, Y. (2017). Climate Change Communication, Media, and Ideology. *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science*, 1(November), 1-22.
<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228620.013.578>
- Maier, D., Waldherr, A., Miltner, P., Wiedemann, G., Niekler, A., Keinert, A., Pfetsch, B., Heyer, G., Reber, U., Häussler, T., Schmid-Petri, H., & Adam, S. (2018). Applying LDA Topic Modeling in Communication Research: Toward a Valid and Reliable Methodology. *Communication Methods and Measures*, 12(2-3), 93-118. <https://doi.org/10.1080/19312458.2018.1430754>
- Marangoz, M. (2009). Toplumsal barışın sağlanmasında STK'ların rolü. *Dernekler Dergisi*, 5-28.
- Martens, K. (2002). Mission impossible? Defining nongovernmental organizations. *Voluntas*, 13(3), 271-285. <https://doi.org/10.1023/A:1020341526691>
- Onan, A., Yalçın, A., & Atik, E. (2020). Üniversite Bilgi Yönetim Sistemi Servis Destek Taleplerinin Konu Modelleme Tabanlı Analizi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 389-397.
<https://doi.org/10.31590/EJOSAT.780642>
- Özçetin, B. (2018). *Kitle İletişim Kuramları: Kavramlar, Okullar, Modeller*. İletişim Yayınları.
- Özer, Y. E. (2017). İklim Değişikliği Yönetişimindeki Aktörlerin Analizi ve Türkiye. *International Journal of Management Economics and Business*, 13(4), 0-0.
<https://doi.org/10.17130/ijmeb.2017433411>
- Ponthieu, E. (2020). *The Climate Crisis, Democracy and Governance - Transition in The Steps: Action Points for Governments*. https://doi.org/10.1007/978-3-030-58127-5_2
- Prochaska, J. O., & DiClemente, C. C. (1983). Stages and processes of self-change of smoking: toward an integrative model of change. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 51(3), 390-395. <https://doi.org/10.1037//0022-006X.51.3.390>
- Rabitz, F., Telešienė, A., & Zolubienė, E. (2020). Topic modelling the news media representation of climate change. *Https://Doi.Org/10.1080/23251042.2020.1866281*, 7(3), 214-224.
<https://doi.org/10.1080/23251042.2020.1866281>
- Şahin, Ü. (2014). *Türkiye'nin İklim Politikalarında Aktör Haritası*. 1-206.
- Shi, W., Fu, H., Wang, P., Chen, C., & Xiong, J. (2020). #Climatechange vs. #Globalwarming: Characterizing two competing climate discourses on twitter with semantic network and temporal analyses. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(3).
<https://doi.org/10.3390/ijerph17031062>
- Sobacı, F., Kaban, İ., & Özdağ, M. E. (2022). Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanı'nın Covid-19 Dönemine İlişkin Twitter Mesajlarının Çalışan Motivasyonu Bağlamında İncelenmesi: LDA Temelli Konu Modelleme Yaklaşımı. *Journal of Organizational Behavior Review Cilt*, 4(2), 198-217.
- Trolliet, M., Barbier, T., & Jacquet, J. (2019). From Awareness to Action: Taking into Consideration the Role of Emotions and Cognition for a Stage Toward a Better Communication of Climate Change. İçinde *Addressing the Challenges in Communicating Climate Change Across Various Audiences* (ss. 47-62).
- Wang, Y., & Yang, Y. (2020). Dialogic communication on social media: How organizations use Twitter to build dialogic relationships with their publics. İçinde *Computers in Human Behavior* (C. 104). Elsevier B.V. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.106183>

Werker, E., & Ahmed, F. Z. (2008). What do nongovernmental organizations do? *Journal of Economic Perspectives*, 22(2), 73-92. <https://doi.org/10.1257/jep.22.2.73>

Xie, Q., Xue, Y., & Zhao, Z. (2022). Understanding the Scientific Topics in the Chinese Governments Communication about COVID-19: An LDA Approach. *Sustainability* 2022, Vol. 14, Page 9614, 14(15), 9614. <https://doi.org/10.3390/SU14159614>

EKLER

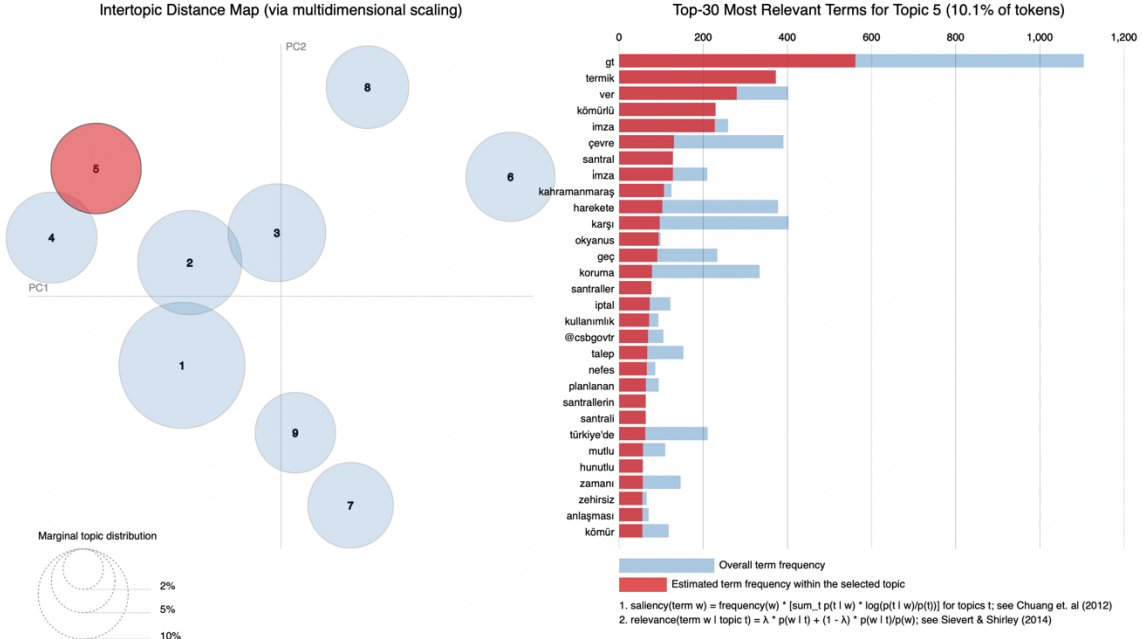
Tablo 5: Tema Bazlı Tweet Örnekleri

1) Biyoçeşitlilik	<p>* Biyolojik çeşitliliğin temel bileşenlerinden biri bitki çeşitliliğidir. Her ekosistemde kendine özgü bitkiler bulunur. Siz bu farklılığı görebiliyor musunuz? Gelin ağaçlardan başlayalım. Bulduğunuz ekosistemde hangi ağaç türleri yaşıyor, farkında mısınız? #doğakaşifi https://t.co/V2aIZ4ZPw9</p> <p>* Bugün Dünya Çevre Günü 🌍 Bu sene çevre gününün teması: Biyoçeşitlilik Bahçemizdeki böcekten, yol kenarındaki çimene kadar her türlü canlının birbiriyle bağlantısı vardır. Bu çeşitlilik ve bağlantı yaşamın ta kendisidir. https://t.co/bCAOqquAsr</p> <p>* Biyolojik çeşitliliğin anahtarı olan ormanları iyileştirmek ve halihazırda devam eden iklim krizinden etkilenen savunmasız topluluklara adına iklim adaleti aramak için dünyanın dört bir yanında çalışmaya devam ediyor. 🌱</p> <p>* Yerkürede sadece biz yaşamıyoruz. Biyolojik çeşitliliği #yetyoketme https://t.co/nxVqospYhF</p> <p>* İklim değişikliğinin etkisini göremeden biyoçeşitliliği kaybedeceğiz. İyi haber teknofix dışında ikisiyle de mücadele etmenin yöntemi aynı. Dr. Emrah Çoraman @coraman #iklimdeğişikliği #biyoçeşitlilik #teknofix</p>
2) İklim	<p>* İklim değişikliği sonucu meydana gelen toprak bozulmasının milyonlarca insanı göç etmeye zorlayacağı öngörülmüyor. #ErozyonlaMücadeleHaftası Toprak hakkında merak ettiğiniz her şey için:</p> <p>* İklim değişikliği, Türkiye’de kuraklık ve çölleşme riskini her geçen gün daha da artırıyor. Türkiye’de ise ortalama sıcaklık artışı 1,5 dereceyi şimdiden geçti. Azalan yağışlar, artan sıcaklıklar ve aşırı hava olayları ile kentlerimizin direnci düşüyor.</p> <p>* İklim krizi en çok kadınları etkiliyor ! Dünya Günü gündemi vesilesiyle iklim eylemini konuştuğumuz bugünlerde hatırlamakta fayda var. İklim değişikliğinden en çok kadınlar etkileniyor ancak buna rağmen kadınlar karar alma süreçlerinde etkin yer alamıyor.</p> <p>* İklim krizine bağlı aşırı hava olayları sebebiyle bu sene Çukurova’da narenciye bahçelerinde %80’in üzerinde ürün kaybı yaşandı. 🍊 Bu verimli topraklar Hunutlu Kömürlü Termik Santrali’ni kaldıracak durumda değil. #AdanayaTemizHava hemen şimdi!</p> <p>* İklim Krizinin cephe hattında, Hindistan’ın Sundarbans bölgesinde yükselen deniz adaları yutup, toprakları tuzlandırırken insanların yaşamı zorlaşıyor. Alanları daralan kaplanların da saldırıları artıyor. #iklimkrizi #yükselen deniz</p>
3) Sürdürülebilirlik	<p>* 🗑️ Karton, cam, metal ve plastiğin nasıl geri dönüştüğünü görmek için içeriklerimize göz atabilirsiniz 📌 - @tetrapak_tr @tceb #sıfıratık #5D</p> <p>* ✂️ Sürdürülebilir enerji kaynakları enerjide bağımlılığı nasıl kırıyor? 📌 cevap @GEF_Europe’un yayınladığı, demişimizin çevirdiği ‘Yurttaş Enerjisi: Enerji Demokrasisini Gerçekleştirmek’ kitabında. link: https://t.co/2dUhY1bR40 #enerji #demokrasi #yeşildüşünce #gogreen https://t.co/1iMAP9Bq56</p> <p>* #GreenCities, #sürdürülebilir bir geleceği şekillendirmede çok önemli bir role sahip. Her ne kadar öntümüzdeki yıl daha fazla içerikle geri dönecek olsak da Umudun Yeri Şehirler projemizin 2021 yılı faaliyetlerini özetleyerek bu yılı özetleme vakti geldi. https://t.co/x4xryTMCrC https://t.co/ZTlnWZg3gl</p>

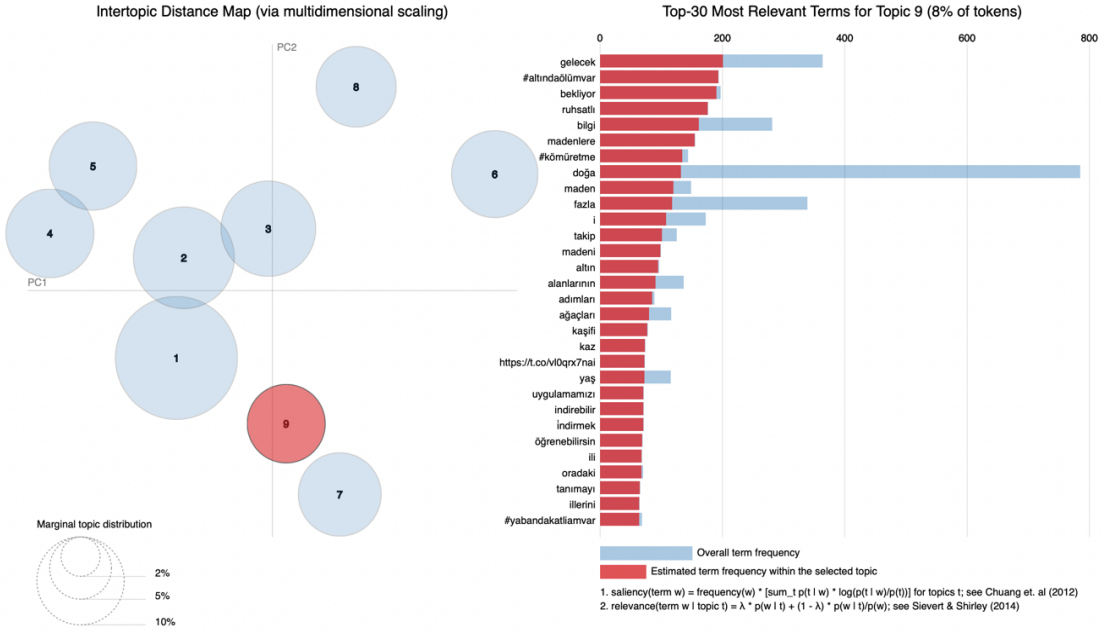
	<p>* "Rüzgarla, güneşle enerji güvenliği olmaz" diyenlerin dikkatine: Almanya elektrik tüketiminde yenilenebilir payı %43 oldu #kömüryakma #iklimkrizi</p> <p>* Hedef dışı avcılığı azaltılabilmek, Akdeniz sularında sürdürülebilir balıkçılığı desteklemek için ulusal ve uluslararası paydaşlarımızla işbirliği yapıyoruz. https://t.co/Ld8OCGLGZd</p>
4) Çevre	<p>* Türkiye'de en çok su tüketimi sırasıyla tarım, sanayi ve evsel tüketimden kaynaklanmaktadır. Tarımda %82 oranında sulama sulama kullanılmaktadır. Bu da çok fazla suyu israf etmek anlamına gelmektedir. @Gok_Byrn https://t.co/UHCJjPafkZ</p> <p>* Gel de #KaplumbagayaAnlat Adana'da 2019 yılında her 5 kişiden 1'i hava kirliliğine bağlı olarak hayatını kaybetti. İskenderun Körfezi'nde 2 kömürlü termik santral bulunuyor ve Hunutlu'da üçüncüsü inşa ediliyor. Hunutlu santralini durdurmak için, imzala: https://t.co/hncxWEujlL</p> <p>* Pestisitler iddia edilen verimliliği sağlamadığı gibi havamızı, suyumuzu, toprağımızı, yediğimiz besinleri zehirliyor. Zehirsiz hava, zehirsiz su, zehirsiz toprak, zehirsiz sofralar istiyoruz! Siz de imza verip sesimizi duyurmamıza yardımcı olabilirsiniz!</p> <p>* Dağlar neden önemli? Bitki örtüsü ve topraklar yağmur suyunu depolar, akarsuları düzenler. Dağlar insanlar için de önemlidir. Tarım, ormancılık hayvancılık, madencilik, turizm gibi ekonomik faaliyete ev sahipliği yaparken toprak kayması, erozyon ve sel gibi felaketleri önler.</p> <p>* Barajlarımız kuruyor. Yanlış yatırımlar, durdurulmayan kentleşme üstüne temiz su kaynaklarından geçirilmek istenen #kanallstanbul Suyu umarsızca üretiminde kullanan işletmeler, Yapılmayan yağmur tarımı #ArtıkYeter @karagoziker @temavakfi</p>
5) Aktivizm	<p>* Kirazlı Ruhsatı Durdurulsun! Çanakkale Kirazlı Siyanürlü Altın Madeni Projesi'nin ruhsatı 13 Ekim'de doluyor. Sen de ruhsatın yenilenmesine dur demek için imzala: #KazDağlarıHepimiziz #KazDağlarınaDokunm</p> <p>* Çanakkale Yenice Çırpılar'da yapılması planlanan termik santral projesinin davası sürüyor. Santralin olası etkilerinin araştırılması ve raporlanması için yeniden oluşturulan bilirkişi heyeti ile ikinci keşif 19 Ekim Cumartesi günü Yenice'de yapılacak. #kömüretme #kazdağhepimiziz</p> <p>* Temiz hava hakkımız için 100.000 imzayı Meclis'e teslim etmek istiyoruz! Termik santrallere havayı kirlenme izni verilmesin. #temizhavahaktır #madde50red Sen de imzala destek ver:</p> <p>* Toprağımızı, gıdamızı ve geleceğimizi madencilğe feda etmeyelim. Tarım topraklarını koruyalım. #gıdanıkoru #madendeğiltarım #buyukovadamadenolmaz</p> <p>* Sayın vekilim, 6. madde çok tehlikeli, yaşam alanlarımızı tehdit ediyor, buna izin vermeyin. #Madde6yıGeriÇek #Madde6danVazgeç @meraldanis</p>
6) Diğer	<p>* Doğadaki tüm dostlarımızın güvenli ve sevgi dolu bir yaşam alanına sahip olması umudu ile... #4EkimHayvanlarıKorumaGünü</p> <p>** @mcantonbil Yine bir gün sabah @acikradyo da sesini duymak ümidiyle. Yol arkadaşlığın için çok teşekkür ederiz. ❤️❤️❤️</p> <p>* 29 Ekim Cumhuriyet Bayramımız Kutlu Olsun! #29EkimCumhuriyetBayramı #MustafaKemalAtatürk</p> <p>* 4 mevsim rengarenk, hayat dolu bir yeni yıl dileriz 🍀💧🌈🎉 #MutluYıllar</p> <p>* Atamızın ve aziz şehitlerimizin bizlere emaneti olan bu topraklara sahip çıkarak, onu korumak için Türkiye'nin dört bir yanındaki 850.000'i aşkın gönüllümüzle var gücümüzle çalışmaya devam edeceğimizin sözünü verdik. https://t.co/...</p>

7) Bilgilendirme	<p>* Ülkemizdeki ilk bulgularına Oligosen Jeolojik Döneminde (34-23 milyon yıl öncesi) rastlanan kızılçam milyonlarca yıldır ülkemizde doğal olarak bulunmaktadır.</p> <p>* Bir kızılçam ağacı 20 yaşına kadar atmosferden 80 kg karbondioksit alır, 58 kg oksijen üretir. Ürettiği oksijen 142 kişinin 1 günlük tükettiği oksijen kadardır. #yeşilbilgi</p> <p>* Bal arıları, kovanın enerji kaynağı gereksinimi için çiçeklerden veya bazı bitkilerin salgılarından nektar ve polen toplarlar. Bir işçi arının günde yaklaşık 10-24 kez nektar seferi yaptığını biliyor musunuz? Arılar hakkında daha fazla bilgi için:</p> <p>* Keçiboynuzu ağacını ülkemizde Akdeniz ve Ege kıyılarında görebilirsiniz. Meyvesi yenilebildiği gibi meyvesinden pekmez ya da un da elde edilebilir. Meyve çekirdeklerinin ağırlıkları sabit olduğu için antik dönemde değerli taşların ölçümünde referans olarak kullanılmıştır. #ağaçolmak</p> <p>* Ağaçlar geceleri uyur mu? Peki, ormanın interneti nasıl işler? 20 yılı aşkın bir süredir ormanda ailelere ve çocuklara eşlik eden Peter Wohlleben, bu buluşmalarda çocukların konuyla ilgili sorduğu birçok soruyu da toplamış. En ilginçlerini bu kitapta bulacaksınız.</p>
8) Sosyal Sorumluluk	<p>* “Türkiye’nin Bozkır Ekosistemlerinin Korunması ve Sürdürülebilir Yönetimi Projesi” kapsamında Şanlıurfa’da bir dizi etkinlik gerçekleştirildi. @facturkiye @FAO @theGEF #DKM #natureconservationcentre #dogakoruma #conservationinturkey #conservationturkey #bozkirkoruma</p> <p>* Toprağın Kadınları yarışması 2020 başvuruları başladı! Siz ya da tanıdığınız bir kadının çevre, biyoçeşitlilik ya da toplumsal cinsiyet eşitliği konularında bir projesi varsa, başvurmayı unutmayın! Detaylar ve başvuru formu için: #ToprağınKadınları2020</p> <p>* Fidan Bağışlarınızla 2020’de 4 Mevsim Rengarenk. Yeni yılda fidan bağışında bulunun, hayatı renklerine kavuşturun. Fidan bağışı için:</p> <p>* %4’e kadar daha az su kullanabilen su tasarruflu duş başlıklarını takın. Sızdıran duşları düzeltin. - #EvdeKal #suyukoru</p> <p>* Çeşitlilik zenginliktir diyor ve Türkiye’nin 81 ilinden gönüllülerimizle bu çeşitliliği ve zenginliği korumak için çalışıyoruz. Sen de aramıza katıl, doğaya #gönülünver. Hedef #1milyongönüllü #DünyaÇevreGünü #Bizim için Fark Eder Gönüllü olmak için:</p>
9) Madencilik	<p>* Giresun’da Nesko Madencilik AŞ’ye ait siyanür deposunun patlamasıyla atıklar önce yakındaki dereye, oradan da Kılıçkaya Barajı’na ve akabinde Yedikardeş Köyü’ndeki bahçelere gelmişti. #KelkitZehirAkıyor #AcilÖnlemAl https://t.co/5iTqy8RGLJ</p> <p>* Tema Vakfı, Kaz Dağları Yöresinde Madencilik adlı bir rapor yayınladı. Resmi verilere dayanan rapora göre, Kaz Dağları Yöresi’nin yüzde 79’u maden ruhsatlı. https://t.co/NpfJPqxqSB</p> <p>* Siyanürlü madencilik faaliyetlerinin tüm aşamaları doğa ve insan sağlığı için farklı tehditler içerir. Altın madenciliğinin aşamalarını ve etkilerini incelemek için: https://t.co/jTi6Z4kpqV #altındaölümvar #KazDağlarıHepimizin #KazdağlarınaDokunma https://t.co/fCNpknR</p> <p>* Kaz Dağları Yöresi’nde Madencilik Raporumuz yayında. Resmi verilere dayanan rapora göre, Kaz Dağları Yöresi’nin %79’u maden ruhsatlı! Raporun detayları için link: https://t.co/xBUxNrfjRR #KazDağlarıRaporu #KazDağlarıHepimizin https://t.co/6esAoDfipO</p> <p>* Kömür hem madencilik sürecindeki iş cinayetleri ve güvencesizlik açısından hem de enerji üretim sürecinde sebep olduğu hava kirliliği açısından önemli bir problem. Peki gerçekten ekonomik bağımsızlık için kömüre bağımlı olmak zorunda mıyız? #yeşildüşün #gogreen #greenwave</p>

Şekil 5: Aktivizm Teması

Şekil 6: Madencilik Teması

OSMANLI MÜNEVVERİ CUMHURİYET AYDINI BİR MÛSİKÎŞİNAS: KÂZIM UZ

Mehmet ÖNCEL
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye
mehmet.oncel@izu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8167-3503>

<i>Atıf</i>	Öncel, M. (2022). Osmanlı Münevveri Cumhuriyet Aydını Bir Mûsikîşinas: Kâzım Uz. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 1046-1055.
-------------	---

ÖZ

Köklü bir geçmişe dayanan Türk mûsikîsi tarihi alanında aydınlatılmayı bekleyen vakalar bulunmaktadır. Olaylar ve kişiler üzerinden yapılmış çalışmalar bu aydınlanmaya destek olsa da eksik kalan yönler mutlaka vardır. Gerçekleştirilen literatür taramasında Muallim Kâzım, Muallim Hoca Sakallı Kâzım Uz gibi isimlerle de anılan Kâzım Uz'un mûsikî tarihimizde önemli bir yer tuttuğu tespit edilmiştir. Özellikle neşrettiği kitaplarla mûsikînin teorik alanına hizmet eden Uz, dönemin dergilerinde kaleme aldığı makalelerle tarih yazıcılığı görevini üstlenmiştir. Osmanlı ve Cumhuriyet arası geçiş döneminde önemli bir figür olan Uz, özellikle erken Cumhuriyet yıllarında gerçekleştirilmek istenen Mûsikî İnkılâbı hususunda Türk mûsikîsi safında yer almış bir aydın olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, Kâzım Uz'un dönemin dergilerinde mûsikîye dair kaleme aldığı makaleler ile sınırlandırılmıştır. Dergilerdeki yazılar üzerinden Uz'un mûsikî algısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu makale, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve veri analizi yöntemleri kullanılarak kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Türk Mûsikîsi, Osmanlı Mûsikîsi, Müzik Eğitimi, Kâzım Uz.

AN OTTOMAN INTELLECTUAL REPUBLICAN INTELLECTUAL MUSICIAN: KAZIM UZ

ABSTRACT

There are cases waiting to be clarified in the field of Turkish music history, which has a deep-rooted past. Although studies on events and people support this enlightenment, there are definitely missing aspects. In the literature review, it has been determined that Kazım Uz, who is also known by names such as Muallim Kazım, Muallim Hoca Sakallı Kazım Uz, has an important role in our musical history. Serving the theoretical field of music especially with the books he published, Uz undertook the task of historiography with the articles he wrote in the journals of the period. Uz, an important figure with his life in the transition period between the Ottoman and the Republic, appears as an intellectual who took part in the side of Turkish music, especially on the subject of the Music Revolution, which was wanted to be realized in the early Republican years. In this study, which was limited to the articles written by Kazım Uz in the journals of the period, Uz's musical perception was tried to be revealed by using the qualitative research methods of document analysis and data analysis.

Keywords: Music, Turkish Music, Ottoman Music, Music Education, Kâzım Uz.

GİRİŞ

Yüzyıllardan beri mûsikî ilminin gerek nazârî gerekse amelî yönüne hizmet eden, bu ilmin terakkisine katkı sağlamış pek çok mûsikîşinas bulunmuştur. Tarihsel sürece bakıldığında bu teraküm ve birikim hatırı sayılır bir şekilde günümüze kadar değişerek ve gelişerek ulaşmıştır. Ancak mûsikîşinas ve ilim adamlarının eserleri arzu edildiği şekilde inkitaya uğramadan bizlere tamamen ulaşmıştır denilemez. Bunların muhtelif sebepleri ve arızaları bulunmakla beraber kanaatimizce bu eserlerden özellikle hüsnü kabul görmüş ve kulaktan kulağa iletilen eserlerin mevcudiyetini koruduğu görülmektedir. Bazı eser ve isimlerin çoğu da gerek kaynak yetersizliğinden gerekse ilgisizlikten tarihin tozlu sayfaları arasında kaybolmuşlardır. Özellikle bir geçiş dönemi olarak adlandırabileceğimiz Osmanlı Devleti'nin son yılları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında neşvünema bulan aydınların bazıları, bu kayboluş sürecinde başrolü oynamışlardır. Ancak günümüzde yapılan gayretli çalışmalarla mûsikî tarihimizi aydınlatma ve bu ilme hizmet etmiş mûsikîşinas kimseleri yaşatma adına muhtelif çalışmalar yapılmış ve yapılmaktadır.

Muallim Kâzım Uz da tam olarak bu geçiş döneminde yaşamış ve mûsikî ilmine hizmet etmiş mühim şahsiyetlerdendir. Osmanlı Devleti'nde bir münevver, erken Cumhuriyet döneminde bir aydın olarak karşımıza çıkan Uz, 69 yıllık ömrünü mûsikîye adanmış ve bu alanda kıymetli çalışmalara öncülük etmiştir. Bu zamana kadar baktığımızda Kazım Uz ve eserlerine dair literatürde çeşitli araştırma ve incelemelere yer verilmiştir. Bunlardan ilki Kâzım Uz'un *Musikî Istılahatı* isimli eserinin 1964 yılında Gültekin Oransay tarafından hazırlanmış olan düzeltilmiş ve genişletilmiş baskısıdır. Bunun dışında Yılmaz Öztuna *Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*'nde ve Nuri Özcan *TDV İslam Ansiklopedisi*'nde Uz'un hayatına dair ansiklopedik bilgiler vermişlerdir. Emrah Hatipoğlu'nun *Mûsikî Nazariyatı* isimli eseri, Kubilay Kolukırık'ın "Muallim Kâzım Uz'un "Mûsikî Nazariyatı" Adlı Eserinin İncelenmesi", Yavuz Demirtaş'ın "Muallim Kâzım Uz ve Mûsikî" ve Ubeydullah Sezikli'nin "İsmail Kâzım Uz ve İbtidâî Nota Dersleri İsimli Eseri" başlıklı makalesi, Faysal Arpağuş'un *Ma'lûmât Mecmuası'nın 1-500 Sayılarında Yer Alan Türk Mûsikîsi ile İlgili Makâleler* başlıklı yüksek lisans tezi de bu alanda yapılmış çalışmalar arasında olup, bu çalışmanın temel kaynaklarını oluşturmaktadırlar. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve veri analizi yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışma, Muallim Kâzım Uz'un muhtelif dergilerde kaleme aldığı makalelerinin incelenmesi sonucu onun mûsikî algısının ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Ancak bu doğrultuda Uz'un makalelerinin yanında tüm eserlerinin incelenip günümüz literatürüne kazandırılması, makale hacminin fevkinde olup müstakil bir kitap çalışmasıyla ele alınması önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre bu makalede evvelen Kâzım Uz'un kısaca tarihçe-i hayatı, ardından makaleleri üzerinden mûsikî algısı ele alınacaktır.

KÂZIM UZ'UN HAYATI

1873 yılında İstanbul'un Fatih ilçesinin Draman semtinde memur bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Kâzım Bey'in babası Anbar Memuru İşkodralı Mustafa Ağa, annesi ise Müeyyed Hanım'dır. (Sezikli, 2017: 21). Adliye Müsteşarı Hacı Şükrü Efendi'nin kızı Lâmia Hanım ile evli olup, Refi' ve Sâtiya isminde iki çocuğu dünyaya gelmiştir (Demirtaş, 2015: 100).

Eğitimi Hâfızpaşa İbtidâî Mektebi ve Fatih Askerî Rüşdiyesi'nde ikmalinin ardından, 1892 yılında babasının vefatı üzerine devam ettiği Dârüşşafaka'dan mezun olmuştur. Hemen akabinde Posta ve Telgraf Nezareti'nde Muhasebe Kalemligi'nde göreve başladı. Buradaki görevi esnasında üstün başarılarından ötürü "Gümüş İftihar Madalyası" ile taltif edilmiştir. Kâzım Bey, bu görevi esnasında mûsikîye dair ilk sözlüğü *Ta'lim-i Mûsikî Yâhut Mûsikî Istılahatı* eserini yayınlamıştır. Bu görevden kısa bir süre sonra mûsikî ilmine vukufiyetinden ötürü Muzika-yi Hümâyun'a atandı (İnal, 2019: 219). 30 Temmuz 1893 yılında atandığı bu görevinde henüz ikinci yılını doldurmadan, 13 Mart 1895'te istifa eder (Sezikli, 2017: 21) ve aynı yıl sınavlara girerek Ankara İdadisi Türkçe, Usuli defteri ve Coğrafya muallimliğine; ardından Mercan İdadisi riyaziye muallimliği görevine başlamıştır (İnal, 2019: 219). Sırasıyla Ankara Mekteb-i İdâdîsi (1895), Topkapı Merkez Rüşdiyesi (1896), Mercan İdâdîsi (1900), Dârüşşafaka (1898-1902) ve son olarak Topkapı Rüşdiyesi'nde (1909) muhtelif dersler vererek 1909 yılında Maarif Nezareti'ndeki görevinden ayrılmıştır. Muallimlik vasfının kendisi ile müsemma olması

hasebiyle bu kutsal görevini bırakmamış, Vefâ İdâdîsi ve Bezmiâlem Kız Sultânîsi'nde vazifesini sürdürmüştür (Özcan, 2012: 254).

Maarif Vekâleti'ndeki memuriyeti esnasında muallimlik dışında başka vazifelerde de görev alan Uz, bu kuruma bağlı olarak, Maârif Nezareti Mektûbî Kalemi Kâtip Yardımcılığı, Rasathâne-yi Âmire Kâtipliği, Maârif Nezâreti Sicil-i Ahvâl Şubesi Mümeyyizliği, Mekâtib-i Rüşdiyye Müfettişliği de yapmıştır (Sezikli, 2017: 22).

Dönemin gençliğinin gelişimine kendini özellikle eğitimci vasfıyla adayan Uz, aynı zamanda mûsikîşinaslığı ile de ön plana çıkmış bir şahsiyettir. Mûsikî eğitimine 1887 yılında Dâruşşafaka'dan hocası Zekâi Dede'nin rahle-i tedrisinde başlamış ve hocasının vefatına kadar evinde yapılan meşklere bilâ-fâsıla katılmıştır (Demirtaş, 2015: 101). Bu derslere ilaveten Bahâriye Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede'den mevlevî âyinlerinin pek çoğunu ve mûsikîmizin nadir önemli eserlerini repertuarına katmıştır. Bahâriye Mevlevîhânesi'nde icra edilen mukabelelere bariton sesiyle âyinân olarak dahil olmuştur. Mehmet Nermi Haskan, onun tam olarak Mevlevî olmadığını sadece muhibbân sınıfında olduğunu belirtmiştir (Haskan, 2009: 195).

Memuriyetten emekli olduktan sonra vaktinin çoğunu mûsikîyle geçiren Uz, "Koska'da açtığı Dârü'l-Mûsikî adlı mektepte, aralarında Sadeddin Kaynak'ın da bulunduğu birçok kıymetli talebe yetiştirdi," (Haskan, 2009: 195).

Bestekârlık sahasında da kudretini izhar eden Uz, ilâhi, marş, durak, âyin, operet, saz semâisi, peşrev ve şarkı gibi mûsikîmizin muhtelif formlarında birçok eser bestelemiştir. Onun kanaatimizce mûsikî sahasındaki en önemli eseri Hâfız Musullu Osman Dede Efendi'nin isteği üzerine bestelediği Sultânî-Yegâh Âyîni'dir. (Özcan, 2012: 254). Yılmaz Öztuna, Uz'un eserlerinin 200'ü bulunduğunu belirtmiş olsa da tespit ettiğimiz kadarıyla tamamı günümüze ulaşmamıştır (Öztuna, 2006: 463). Mûsikî nazariyesi üzerine de çalışmalar yapan Uz, Hüseyin-Buselik (Öztuna, 2006: 463) ve Tahir Gerdaniye (Sözer, 1986: 755) makamlarını terkip etmiş ve Türk mûsikîsine kazandırmıştır.

Yukarıda zikredilen malumata ilaveten, yaşadığı dönemde birçok gazete ve dergide makaleler kaleme almıştır. Bu çalışmanın kapsamı çerçevesinde Kâzım Uz'un ortaya konulacak yönü, bahsi geçen makaleleri üzerinden onun nasıl mûsikîşinas bir münevver olduğu meselesidir. Bunun en bariz göstergelerinden birisi ise *Ma'lumat Mecmuası*, *Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası* ve *Gündüz Sanat ve Fikir Mecmuası* gibi dönemin önemli süreli yayımlarında kaleme aldığı mûsikî hakkındaki yazılardır. Kâzım Uz'un ulaşılabilen makaleleri incelediğinde bahsi geçen süreli yayınlarda toplamda 21 adet yazı kaleme aldığı görülmektedir (bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Muallim İsmail Kâzım Uz'un Kaleme Aldığı Yazılar

Makale Başlığı	Künye Bilgileri
? ¹ İçeriği: Türk mûsikîsi perdeleri hakkında	Ma'lûmât Mecmuası, s. 224 (1900)
? İçeriği: Türk mûsikîsi perdeleri hakkında	Ma'lûmât Mecmuası, s. 225 (1900)
? İçeriği: Türk mûsikîsi perdeleri hakkında	Ma'lûmât Mecmuası, s. 226 (1900)

¹ Muallim Kazım Uz'un *Malumat Mecmuası*'nda Ebu Refi' Kâzım adıyla yayınladığı makaleler başlıksız olarak kaleme alınmıştır. Bu makalelerde karışıklık olmaması adına başlık kısmına soru işareti (?) konulmuş ve ilaveten tarafımızca içeriğini gösteren bilgi notu da eklenmiştir.

İçeriği: Türk mûsikîsi perdeleri ve miyâsü's-savt hakkında	
?	
İçeriği: Türk mûsikîsinde ahenk ve akort düdüğü hakkında	Ma'lûmât Mecmuası, s. 227 (1900)
?	
İçeriği: Batı mûsikîsinde ahenk hakkında.	Ma'lûmât Mecmuası, s. 229 (1900)
?	
İçeriği: Mûsikî seslerini ortaya çıkaran unsurlar hakkında	Ma'lûmât Mecmuası, s. 231 (1900)
?	
İçeriği: Makam ve taksim hakkında	Ma'lûmât Mecmuası, s. 256 (1900)
?	
İçeriği: Makam hakkında	Ma'lûmât Mecmuası, s. 257 (1900)
?	
İçeriği: Taksim ve beste hakkında	Ma'lûmât Mecmuası, s. 258 (1900)
Klâsik Musiki Kaynağına Doğru (Hüseyin Baykara – Abdülkadir Mûragî ² – Gülamî Şadi)	Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası, s. 25 (1937)
Farabi	Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası, s. 41 (1938)
Son Asır Musikî Ricalinden Dede Efendi – Eyübî Mehmet Bey – Eyübî Zekâi Dede Efendi	Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası, s. 43 (1938)
Opera-Kârnatik	Gündüz Sanat ve Fikir Mecmuası, s. 26 (1938)
Türk Musikisinin Bazı Safhaları	Gündüz Sanat ve Fikir Mecmuası, s. 27 (1938)
Türk Musikisine Doğru (Zekâizade Ahmet İlhamî – Doktor Emin Kılıç – Vitimor ve Hantington)	Gündüz Sanat ve Fikir Mecmuası, s. 28 (1938)
Klasik Türk Musikisinin Avrupa Musikisi Karşısında Vaziyeti	Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası, s. 48 (1939)
Türk Musikisine Yakın Bir Bakış	Gündüz Sanat ve Fikir Mecmuası, s. 33-34 (1938-39)
Son Asır Musikî Ricalinden (Dede Efendi Derviş Olması – Saraya İntisabı)	Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası, s. 50 (1939)
Avrupa Musikisinin Majör, Minörü ve Türk Makamları	Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası, s. 52 (1939)
Türk Mûsikîsinin On Senelik Harp Zamanına ait Mesaisi	Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası, s. 56 (1939)
Türk Mûsikîsi Makamları	Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası, s. 63 (1940)

² İstifade edilen kaynaktan “Mûragî” yazılmışsa da doğrusu “Merağî” olmalıdır.

MÛSİKİŞİNAS MUALLİM İSMAİL KÂZİM UZ'UN AYDIN YÖNÜ İLE ELE ALINMASI

Kazım Uz, Türk mûsikisinde önemli isimlerin rahle-i tedrisinde hem amelî hem de ilmî konuları derinlikli olarak öğrenmiştir. Hatta ilmi konulardaki göstermiş olduğu cühd ve sarf-ı nazar daha ziyadedir denilebilir. Osmanlı Devleti'nde başlayan Batılılaşma hareketleri ile birlikte mûsikînin de yönü Batı'ya dönmüş ve Türk mûsikîsi ikinci planda kalmaya başlamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nde nihai halini almaya başlayan Batılılaşma hareketleri ve bunun Cumhuriyet'e yansımaları olan *mûsikî inkılâbı* konuları, dönemin diğer aydınları gibi Uz'un da üzerinde durduğu temel meselelerdendir.

Genç Cumhuriyet, ihtişamın ve azametinin simgesi Osmanlı Devleti'nden kalan terekeyi enkaz olarak değerlendirmiştir. Sanatsal ve kültürel hayatı değiştirmek için yönünü kat'i bir şekilde Batı'ya çevirerek onun işaret ettiği yolda ve güzergahta hızını ve ivmesini almıştır. Dönemin Batılı politikalarını ithal ederek adeta geçmişin üzerine sünger çekmiş veyahut Batı dünyasının boyasıyla boyalanmayı kendine şiar edinmiş Cumhuriyet aydınları nevh-zuhûr etmiştir. Bunların kahir ekserisi, Ziya Gökalp'in fikirlerini temel alarak yeni bir millî kültür oluşturmayı hedeflemişlerdir. Gökalp'e göre (2019: 141) Batı mûsikîsi Türk topraklarına girmeden evvel, bu topraklarda var olan iki müzikten bahsetmek mümkündür: *"Bunlardan biri Farabi tarafından Bizans'tan alınan Şark mûsikîsi, diğeri eski Türk mûsikîsinin devamı olan (halk melodileri)nden ibarettir."* Türk mûsikîsini hasta ve gayri millî olmakla itham eden Gökalp'e göre (2019: 143) mûsikî alanında yapılması gereken bellidir:

"Halk musikisi harsımızın, Garp musikisi de yeni medeniyetimizin musikileri olduğu için, her ikisi de bize yabancı değildir. O hâlde, millî musikimiz, memleketimizdeki halk musikisiyle Garp musikisinin imtizacından doğacaktır. Halk musikimiz, bize birçok melodiler vermiştir. Bunları toplar ve Garp musikisi usulünce (armonize) edersek hem millî hem de Avrupalı bir musikiye malik oluruz."

Gökalp'in filizlendirdiği bu ortama³ Falih Rıfkı Atay ve Halil Bedii Yönetken gibi dönemin birçok aydını dâhil olmuş (Ayas, 2016: 138) ve kimi aydınlar Gökalpçi düşüncüyü desteklerken Rauf Yekta Bey ve Mahmud Ragıp Gazimihal gibi kendi kadim medeniyetinin değerlerinin zarafet ve güzelliğine sahip çıkan mûsikîşinaslar ise Türk mûsikîsinin özgünlüğünü savunmuşlardır.⁴ Gazimihal ile aynı yola hizmet eden Muallim Kâzım Uz da *Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası*'nda kaleme aldığı Farabi başlıklı makalesinde, Türk mûsikîsinin kendine has rengin ve latif nağmelere sahip olduğunu savunmuştur. Olası bir mûsikî devrimi bu özelliğin ve güzelliğin yitip gitmesine neden olacağını belirtmiştir (Uz, 1938a: 197). Yine mûsikî inkılâbı ile bağdaştırılabilecek ve Gökalp'e cevap niteliğinde değerlendirilebilecek bir başka husus, Uz'un Farabi hakkındaki görüşleridir. Gökalp'in *Türkçülüğün Esasları* başlıklı eserinde belirttiği, "Farabi tarafından Bizans'tan alınan Şark musikisi" ibaresine cevaben Uz, mûsikî ilmine Farabi'nin katkılarını ve bu katkıların Batılılar tarafından görmezden gelindiğini hatırlatmıştır. Özellikle *Mûsikîl Kebîr*'de Farabi nakilcilikten ziyade muhakkik ve müdakkik yönünü ortaya koyarak Batı'nın eksik yönlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Kazım Uz ayrıca, Gökalp'ten farklı olarak mûsikîmizin Batı mûsikîsi kurallarınca armonizasyonunun imkânsızlığını da şu şekilde savunarak ifade etmiştir. (Uz, 1938a: 197-8):

"Bizde şimdi musikimize Avrupa armonisi gibi bir armoni ilâve etmek arzusunda bulunsak: tabîî seslerimizi bırakıp doğrudan doğruya garp perdelerini kullanmamız icab eder. Bu perdelerle de belli başlı rengin ve latif nağmeli makamlarımız yapılamayacağından Avrupa'nın armonili mûsikîsini kabulden başka çare kalmamış olacaktır."

Aynı tarihlerde mûsikî inkılâbı ile bağlantılı olarak başlatılan mûsikînin modernizasyonuna dair çalışmalar hakkında da yorumlarda bulunan Uz, Türk mûsikîsinin nazarî ve formal derinliğine değinerek modernleşme adı altında gerçekleştirilmek istenen basitleştirmeye de karşı çıkmıştır (Uz, 1939: 265):

³ Millî Mûsikî ve Mûsikî İnkılâbı konularında yapılmış detaylı bir çalışma için bkz.: Ayas, G. (2014). *Mûsikî İnkılâbı'nın Sosyolojisi: Klasik Türk Müziği Geleneğinde Süreklilik ve Değişim*. Doğu Kitabevi, İstanbul.

⁴ Detaylı bilgi için bkz.: Gazimihal, M. R. (1924). "İlimde Sathiliğin Mahzurları", *Millî Mecmuası*, 2 (15): 234.

“Ben yeni musiki diye ayrıca bir musikinin vücuduna kani değilim. Bundan maksat, yeni, ezik, baygın nağmeli şarkularımız ise bu, kuvvetli klasik eserlerinin karşısında kudretsiz cılız kalan bir şeklidir”.

Her iki mûsikî türüne hâkim olan Uz, Batı mûsikîsinin tasnif ve tertip yöntemine her zaman hayran kalmışsa da bu yöntemin Türk mûsikîsinde uygulanamayacağını ısrarla vurgulamıştır. Her milletin mûsikîsinin ayrı bir değeri olduğu ve birinin diğerine üstün olamayacağı görüşü ile kendi nezdinde bu tartışmaya son noktayı koymuştur.

Ancak onun modernizasyona karşı mücadelesi hiçbir zaman sonlanmamıştır. Türk topraklarında hüküm süren Batılılaşma ve modernleşme olguları mûsikî alanımıza yanlış sirayet ettiği için beraberinde yozlaşmayı da getirmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Türk mûsikîsinin geniş nazarî ve formal yapısına ket vurulmasıyla bu mûsikî avam ve istenmeyen bir mûsikî olmuştur (Uz, 1938b: 42-3):

“Şarkı musikisinin, musikimizi temsil etmeğe başladığı anlar, Türk musikisinin devre-i i'tilâsının sonu olmuştur. ... musiki namına şarkıdan başka bir şey duymayan ve görmeyenlerin Türk musikisinde ikbal ve itibara lâyık bir fazilet hissetmemeleri yüzünden Türklerin Türk musikisi aleyhinde bulunmaları pek tabii olmuştur.”

Cumhuriyet'in ilânını takiben başlayan Batılılaşma hareketlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve mûsikîmizde de bu yönde yapılmak istenen çalışmalara dair Uz, kanaatimizce son sözünü 1939 yılında *Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası*'nda yayınlanan “Avrupa Musikisinin Majör, Minörü ve Türk Makamları” başlıklı yazısında dile getirmiştir. Mûsikî inkılâbı adı altında yapılmak istenenin Türk mûsikîsinin ilgası olduğunu belirten Uz, bu hareketin, başta mûsikî alanında olmak üzere tüm alanlarda Türk olanın gelişimine bir darbe niteliğinde olduğunu savunmuş ve yanlış gördüklerini açıkça ifade etmiştir (Uz, 1939a: 145):

“Türk musikisinin ilgası değil, ilmî ve medenî her türlü faziletlere Türkün önder oluşunu düşünerek Türk olan Farabînin, İbni Sina ve Safyü'ttin-i Abdülmümin'in ve Hoca Abdülkadirin ve oğlu Abdülazizin ve onun oğlu Mahmudun dahiyane emekleriyle Türk musikisinin riyazî ve hikemî sahada vücade getirdikleri; Avrupa müze ve kütüphanelerinde yüce mevkiler kazanan (Şerefiye, Kitabüledvar, Mekasidüelhan, Camiülehan, Nekavetüledvar, Mekasidüledvar) nam mecmualarını göz önüne alarak musikimizin terekkesi için Türk ibdaatına bu darbeyi vurmak isteyenlerin bu fazilete hörmet etmeleri lâzım gelirdi.”

Buraya kadar döneminin sorunlarına ilgili bir şahsiyet olarak karşımıza çıkan Uz, bu sorunları çağdaşları gibi bir problematik halde bırakmamış, kendi veçhesinden çözümler sunmuştur. Türk mûsikîsini tasnif ve tertip bakımından Batı mûsikîsinden geride olduğunu kabul eden Uz, ilaveten bu durumun nazarî eğitim alanında da sorunlar doğurduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu problemin temelindeki etmenlere de değinmiş ve çözüm önerileri sunmuştur. Ona göre Türk mûsikîsinin nazarî alanındaki bu tasnif ve tertip problemleri mûsikîmizin eğitiminde çeşitli zorluklar ortaya çıkartmaktadır (Uz, 1940: 147). Tespit edilen bu zorlukları aşmanın yolu, eski sınıflandırmalardan kurtularak sağlanabilir. En temelde Batı mûsikîsinde gelişmiş olan soprano, alto, tenor ve bariton şeklindeki ses sahalarının Türk mûsikîsinde olmadığını belirtirken buna benzer bir sistemin geliştirilmesinin mûsikîmizin gelişiminde ve çağını yakalamasında önemli bir basamak olacağını ifade etmiştir (Arpaguş, 2004: 55).

Uz'un, mûsikî hakkındaki yazılarına bakıldığında yalnızca dönemin sorunları ve nazariyat gibi konulara değinmediği görülmektedir. Tespit edilen 21 makalesinin altısı, Türk mûsikîsinin tarihi ve tarihselliği hakkındadır. Burada tarihsellikten kasıt, mûsikîmizin barındırdığı unsurlar neticesinde tarihe tanıklık etmesidir. 1939 yılında *Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası*'nda yayınlanan “Türk Mûsikîsinin On Senelik Harp Zamanına ait Mesaisi” başlıklı makalesinde Türk mûsikîsinin bu yönünü şu sözlerle ifade etmiştir (Uz, 1939d: 72):

“Müstakbel nesillere Türklerin on senelik harp sergüzeştinden haber verecek ancak zamanımızda ehemmiyeti maalesef takdir edilmeyen ve bugün kıymeti katıyen bilinmeyen -âtide takdire mazhar olacak zamanın gelmesine katıyen emin olduğum- Türk mûsikîsi olacaktır ve namütenahi vatan elemi yine milletimizin öz malı ve sanıhası olan Türk mûsikîsi terennüm edecektir.”

Aynı makalede bu konuya hizmet eden besteleri zikrederken kendisinin de “Bir Kara Günün Senei Devriyesi”, “Çanakale Destanı”, “Sakarya Marşı” ve “Anadolu Marşı” isimli eserleri bu amaçla bestelediğini belirtir.

Türk mûsikîsinin tarihine dair kaleme aldığı makalelerinde ise Hüseyin Baykara, Abdulkadir Meraği ve Gulamî Şâdi üçgeninde; Meraği'nin eserlerinin günümüze aktarılmasının hikâyesi (Uz, 1937: 3-4); Dede Efendi-Eyübi Mehmet Bey-Zekai Dede meşk zinciri (Uz, 1938e: 22-23); Opera ve Kârînâtık formlarının tarihsel süreçlerinin karşılaştırılması (Uz, 1938c: 20-21); Zekaizâde Ahmet, İlhami Ersoy, Dr. Emin Kılınç, Vitimor ve Hantington arasında yaşanan bir olay üzerinden Türk mûsikîsinin Batılılar üzerindeki tesiri (Uz, 1938d: 52) ve Dede Efendi'nin mûsikîşinaslığı ve III. Selim ile “Zülfüdedir Benim Baht-ı Siyahım” güfteli eseri üzerinden yaşadığı olayın hikâyesi (Uz, 1939c: 76-78) gibi konulara değinerek gerek kişiler gerekse olaylar üzerinden mûsikî tarihimizi aydınlatma görevini üstlenmiştir.

Kâzım Uz'un *Ma'lûmât Mecmuası*'nda yayınlanmış dokuz makalesinin tamamı mûsikî nazariyesi ile ilgilidir. Türk mûsikîsine olduğu kadar Batı mûsikîsine de hâkim bir mûsikîşinas olan Uz, bu makalelerinde ağırlıklı olarak Türk mûsikîsindeki fikir ayrılıkları ve geç kalınmışlıklar üzerinden mûsikîmizin sistemsizliğinden ya da sistematikleşmemesinden yakınmaktadır (Arpaguş, 2004: 56). Müziğin teorik yönüne olan hâkimiyeti neşrettiği kitaplarıyla aşikâr olan Uz, Ebû Refi' Kâzım ismiyle *Ma'lûmât Mecmuası*'nda kaleme aldığı makalelerinde Türk mûsikîsi perdelerinin Batı mûsikîsi ile karşılaştırmalı incelenmesi (Kâzım, 1900a: 663-665), (Kâzım, 1900b: 651-653); Türk mûsikîsi perdelerinin frekans değerlerinin mikyâsü's-savt⁵ adlı alet ile ölçümü ve tasnifi (Kâzım, 1900c: 675-677); Türk mûsikîsi ve Batı mûsikîsinde akord olgusu (Kâzım, 1900d: 701-703), (Kâzım, 1900e: 740-742); makam, taksim ve beste üzerine nazari ve ilmi bilgiler (Kâzım, 1900f: 318-319), (Kâzım, 1900g: 342-343), (Kâzım, 1900h: 363-365) gibi konulara değinmiştir. Uz'un 1900 yılında *Ma'lûmât Mecmuası*'nda yayınlanmış dokuz makalesinin konularını oluşturmaktadır.⁶

Mûsikî nazariyesi ile ilgili kaleme aldığı *Mûsikî, İbtidâî Nota Dersleri, Mûsikî Nazariyatı*⁷ ve *Mûsikî Istılâhatı* başlıklı eserlerinde eğitici bir rol üstlenmiş olan Uz, Batı müziği ve Türk müziği ayrımı gütmeyen çalışmalar yapmıştır. Mûsikî hakkında detaylı bilgilerin verildiği bu çalışmalarda en küçüğünden en büyüğüne mûsikî ile ilgilenen herkesin bilmesi gereken temel terimlere yer verilmiş, örneklerle bu tanımlar geliştirilmiştir. Bahsi geçen eserlerin detaylı incelemeleri yapıldığında

⁵ Çoğunlukla mikyâsü's-savt denilen âletler uzunca dört köşeli, iç tarafı oyuk olarak üretilmiş olup üst yüzeyinde milimetreye bölünmüş bir cetveli vardır (Detaylı bilgi için bkz.: Kâzım, E. R. (1900). *Ma'lûmât Mecmuası*, (226): 675-677.

⁶ Bu çalışma, Kâzım Uz'un yaşamış olduğu dönemde Türk mûsikîsinin geçirdiği evreler ve dönemin aydınlarından olan Uz'un bu hususa bakış açısı ile sınırlandırıldığı için mûsikînin teorik alanı ile ilgili yaptığı çalışmalar detaylıca verilmemiştir. Neşrettiği kitaplar ve özellikle *Ma'lûmât Mecmuası*'nde kaleme aldığı yazılar detaylıca incelendiğinde Uz'un nazariyatçı kimliği daha net anlaşılacaktır. *Ma'lûmât Mecmuası*'nda Kâzım Uz tarafından yazılmış makalelerin transkripsiyonu için yapılmış bir çalışma için bkz. Arpaguş, F. (2004). “*Ma'lûmât Mecmuası*'nın 1-500 Sayılarında Yer Alan Türk Mûsikîsi İle İlgili Makâleler”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

⁷ Bu kitap hakkında ilk olarak Kubilay Kolukırık bir makale yayınlamıştır. Detaylı bilgi için bkz.: Kolukırık, K. (2011). Muallim Kâzım Uz'un “Mûsikî Nazariyatı” Adlı Eserinin İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (16), 101-114. Ayrıca yine aynı eseri Emrah Hatipoğlu ise tıpkıbasım çeviri ve inceleme olarak ele almıştır. Detaylı bilgi için bkz.: Hatipoğlu, E. (2017). *Mûsikî Nazariyatı - Kâzım Uz*. https://play.google.com/books/reader?id=Nth7DwAAQBAJ&pg=GBS.PR3&hl=en_US, Erişim Tarihi: 02.07.2022.

görülmektedir ki Uz, basitten zora doğru bir ilerleme gerçekleştirmiş ve bir müzik öğretmeni gibi bu ilmin öğrenimi için gerekli materyalleri sunmuştur.

SONUÇ

Mûsikî tarihimizde aydınlatılmayı bekleyen birçok tarihsel olay ve şahsiyet bulunmaktadır. 69 yıllık ömrünü mûsikî ilminin her alanına adanmış Muallim İsmail Kâzım Uz da bu şahsiyetlerin başında gelmektedir. Bestekârlık, teorisyenlik, eğitimcilik ve hanendelik rollerinin dışında neşrettiği eserler ve muhtelif dergilerde kaleme aldığı mûsikî yazılarıyla dönemin sorunlarını açık bir şekilde duyurma ve çözme gayretinde olmuştur. Bu nitelikli vasıflarıyla Uz, Osmanlı Devleti münevveri ve Cumhuriyet aydını bir mûsikîşinas unvanını fazlasıyla hak etmiş birisi görünmektedir.

Bu çalışmanın sınırlılığı gereği üç farklı dergide Uz'un ulaşılabilen makalelerinin sayısı 21'dir. Genel olarak bakıldığında bu makalelerin yekûnu mûsikî tarihi, nazariyatı ve Türk mûsikisinde tasnif konuları özelinde üç ana başlık altında sınıflandırılabilir. Biraz daha detaylandırılırsa, Uz'un *Ma'lûmât Mecmuası*'nda yayınlanmış olan dokuz makalesi nazari konulara, *Gündüz Sanat ve Fikir Mecmuası* ve *Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası*'nda yayınlanmış makalelerinden beşi mûsikî tarihine, kalan yedisi ise Türk mûsikisindeki tasnif eksikliğinin yarattığı problemlere değinmektedir.

Uz, Türk mûsikisine olduğu kadar Batı mûsikisine de hakimiyetinden dolayı bu alanlarda karşılaştırmalı analizler gerçekleştirmiştir. Muallim Kazım, Türk mûsikisinin özellikle teorik olarak Batı mûsikîsi gibi sistematik bir tasnife tabi tutulmasının zorunluluğunu ve bu konuda gerekli adımların ivedilikle atılmasını şiddetle önermiştir. Burada zikri geçen meseleler ele alındığında Gökalp'in yaptığıın ötesinde kendi müziğimizin özüne dokunmadan ancak geliştirilerek bir gayretin sarf edilmesinden bahsetmektedir. Ona göre Batı mûsikîsinin temel parametlerinden armonizasyon ve bunun bir gerekliliği olan tamperaman sistemi meselesi, bize ait ses ve duyguların intikalinde oldukça yetersiz olup tam anlamıyla bizi yansıtmada konusunda kifayetsiz kalmaktadır.

Kazım Uz'un üzerinde ısrarla değindiği bir husus da Türk mûsikîsinin sadece şarkı formuna indirgenerek algılanması meselesidir. Ona göre XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanan şarkı formu, hakikati itibariyle ancak mûsikîmizin çok küçük bir cüz'ünü temsil edebilmektedir. Çünkü kadim ve köklü mûsikîmizin melodi dağarcığı, zenginliği, ruhu ve estetiğinin peşrev, kâr, beste, kâr-ı nâtık, âyin-i şerif gibi büyük formlar üzerinden anlaşılabilmesini ehemmiyetle vurgulamaktadır.

Mûsikî tarihi konusunda geçmiş dönemde gerçekleşmiş ve mûsikîmize etki etmiş olayları aydınlatırken dönemin sorunlarına da sessiz kalmamıştır. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında çeşitli zümrelerce gerçekleştirilmeye çalışılan mûsikî inkılabı meselesinde, M. R. Gazimihal ve Rauf Yekta gibi Türk mûsikîsinin muhafaza edilmesine öncülük etmiştir. Uz, o dönemde gelenekli mûsikîmizin zor şerait altında korunmasına müteallık yapılan fiili ve zihni çabalarda önemli bir rol üstlenmiştir. Böylesi önemli bir hizmeti çoğunlukla meccanen yaparak, gelecek nesillerin bu kıymetli hazineden haberdar olmasına vesile olmuştur. Bundan ötürü Türk mûsikîsi tarihinde Uz'un adının hak ettiği şekilde vurgulanması ve anılması gerekliliği hissedilmiştir.

Tüm bu söylemler ışığında Muallim Kâzım Uz'un mûsikî algısı, dış dünyaya kapalı olmayan aynı zamanda geleneği de muhafaza eden bir yapıda karşımıza çıkmaktadır. Gerçekleştirilen bu çalışmanın neticesinde öneri kabilinden ortaya çıkan önemli bir bulgu da Uz'un kaleme almış olduğu tüm eserlerinin günümüz literatürüne kazandırılmaması konusundaki eksikliklerdir. Şüphesiz ki bahsi geçen eserlerin transkripsiyonu şeklinde gerçekleştirilecek bir çalışma, bu alanda ilerleme kaydedilmesine ön ayak olacak ve mûsikî tarihimizin araştırmacılar tarafından aydınlatılmasına vesile olacaktır.

KAYNAKÇA

- Arpaguş, F. (2004). *Ma'lûmât Mecmuası'nın 1-500 Sayılarında Yer Alan Türk Musikîsi İle İlgili Makâleler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayas, G. (2014). *Mûsiki İnkılâbı'nın Sosyolojisi: Klasik Türk Müziği Geleneğinde Süreklilik ve Değişim*. Doğu Kitabevi.
- Ayas, G. (2016). Musiki İnkılabı ve Rus Modeli: Karşılaştırmalı Müzik Sosyolojisi Açısından Bir Tartışma. *Bilig*, (77): 131-155.
- Demirtaş, Y. (2015). Muallim Kâzım Uz ve Mûsikî. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2): 97-109.
- Gazimihal, M. R. (1924). İlimde Sathiliğin Mahzurları. *Milli Mecmua*, 2 (15): 234.
- Gökalp, Z. (2019). *Türkçülüğün Esasları*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Haskan, M. N. (2009). *Eyüplü Musikîşinaslar*. Eyüp Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.
- Hatipoğlu, E. (2017). Mûsikî Nazariyâtı - Kâzım Uz.
https://play.google.com/books/reader?id=Nth7DwAAQBAJ&pg=GBS.PR3&hl=en_US, Erişim Tarihi: 02.07.2022.
- İnal, İ. E. K. (2019). *Hoş Sadâ Son Asır Türk Musikîşinasları*. Ketebe Yayınları.
- Kâzım, E. R. (1900a). *Ma'lûmât Mecmuası*, (224): 663-665.
- Kâzım, E. R. (1900b). *Ma'lûmât Mecmuası*, (225): 651-653.
- Kâzım, E. R. (1900c). *Ma'lûmât Mecmuası*, (226): 675-677.
- Kâzım, E. R. (1900d). *Ma'lûmât Mecmuası*, (227): 701-703.
- Kâzım, E. R. (1900e). *Ma'lûmât Mecmuası*, (229): 740-742.
- Kâzım, E. R. (1900f). *Ma'lûmât Mecmuası*, (231): 787-789.
- Kâzım, E. R. (1900g). *Ma'lûmât Mecmuası*, (256): 318-319.
- Kâzım, E. R. (1900h). *Ma'lûmât Mecmuası*, (257): 342-343.
- Kâzım, E. R. (1900ı). *Ma'lûmât Mecmuası*, (258): 363-365.
- Kolukırcık, K. (2011). Muallim Kâzım Uz'un "Mûsikî Nazariyâtı" Adlı Eserinin İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (16), 101-114.
- Özcan, N. (2012). İsmail Kâzım Uz. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 42, ss. 254-255). (42): 254-255. TDV İslam Ansiklopedisi.
- Öztuna, Y. (2006). *Türk Mûsikîsi Akademik Klasik Türk San'at Mûsikîsi'nin Ansiklopedik Sözlüğü*, c.2. Orient Yayınları.
- Sezikli, U. (2017). İsmail Kâzım Uz ve İbtidâî Nota Dersleri İsimli Eseri. *Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Dergisi*, (2): 14-44.
- Sözer, V. (1986). *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, c.2. Remzi Kitabevi.
- Uz, K. (1937). "Klâsik Musiki Kaynağına Doğru (Hüseyin Baykara – Abdülkadir Mürâğî – Gülamî Şadi)", *Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası*, (25): 3-4.
- Uz, K. (1938a). "Farabi", *Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası*, (41): 197-198.
- Uz, K. (1938b). "Türk Musikisine Yakın Bir Bakış", *Gündüz Sanat ve Fikir Mecmuası*, (33-34): 42-43.

- Uz, K. (1938c). “Opera-Kârınatık”, *Gündüz Sanat ve Fikir Mecmuası*, (26): 20-21.
- Uz, K. (1938d). “Türk Musikisine Doğru (Zekâizade Ahmet İlhami – Doktor Emin Kılıç – Vitimor ve Hantington)”, *Gündüz Sanat ve Fikir Mecmuası*, (28): 52.
- Uz, K. (1938e). “Türk Musikisinin Bazı Safhaları”, *Gündüz Sanat ve Fikir Mecmuası*, (27): 37-39.
- Uz, K. (1938f). “Son Asır Musikî Ricalinden Dede Efendi – Eyübî Mehmet Bey – Eyübî Zekâi Dede Efendi”, *Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası*, (43): 22-23.
- Uz, K. (1939a). “Avrupa Musikisinin Majör, Minörü ve Türk Makamları”, *Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası*, (52): 145-147.
- Uz, K. (1939b). “Klasik Türk Musikisinin Avrupa Musikisi Karşısında Vaziyeti”, *Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası*, (48): 264-265.
- Uz, K. (1939c). “Son Asır Musikî Ricalinden (Dede Efendi Derviş Olması – Saraya İntisabı)”, *Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası*, (50): 76-78.
- Uz, K. (1939d). “Türk Mûsikîsinin On Senelik Harp Zamanına ait Mesaisi”, *Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası*, (56): 72-75.
- Uz, K. (1940). “Türk Mûsikîsi Makamları”, *Yücel Bilgi ve Kültür Mecmuası*, (63): 146-148.

PROJEDEN EKRANA “YALNIZ EFE” (1987) DİZİ FİLMİNİN SERÜVENİ

M. Sami OKUMUŞ
Marmara Üniversitesi, Türkiye
sami.okumus@marmara.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-5845-7917

<i>Atıf</i>	Okumuş, M. S. (2022). Projeden Ekranaya Yalnız Efe (1987) Dizi Filminin Serüveni. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 1056-1078.
-------------	--

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; yapımcı Ezel Erverdi ile Türk sinemasının bilinen en ünlü yönetmenleri arasında gösterilen Lütfi Ö. Akad, Metin Erksan ve Halit Refiğ arasında gerçekleşen ve bir dizi film etrafında cereyan eden olayları ele almaktır. Bahsi geçen yönetmenlerin insanî taraflarını görebilme ve birbirleri hakkındaki düşüncelerini anlayabilmenin yanı sıra (yapımcı) Ezel Erverdi'nin aktardıkları ve arşiv belgelerinin gölgesinde bir dizi film projesinin başlangıcından, televizyonda (TRT'de) yayınlanmasına kadar geçen süre zarfında meydana gelen hadiseler araştırmacıların bilgisine sunulmaktadır. 1974 yılı itibariyle TRT'de iç yapım olarak hazırlanması planlanan televizyon dizileri için Türkiye'nin bilinen meşhur yönetmenleri ile görüşmeler yapılmış, bu görüşmeler sonucunda bazı yapımlara imza atılmış, çoğu yapım ise kurumun yönetsel problemleri bakımından hayat bulamamıştır. TRT'nin, 1980'li yılların ortalarıyla birlikte yayın programında geniş bir şekilde yer vermek üzere dizi film yapımları için önemli adımlar atılmış ve çok sayıda dış yapım dizi film ekranda yer almıştır. 1986 yılında TRT'den Lütfi Ö. Akad'ın yönetmenliğinde gerçekleştirilmek üzere yapım onayı alan *Yalnız Efe* projesi, 1987 yılı itibariyle kanalda gösterimi planlanırken, Akad'ın projeden çekilmesi nedeniyle yapımcı tarafından önemli ölçüde yönetsel problemler yaşanmış, bu proje özelinde Tunca Toskay genel müdürlüğünde hizmet veren TRT tarafından da sıkıntılar baş göstermiştir. Yapımcı Ezel Erverdi'nin aktardıklarının yanı sıra Metin Erksan ve Halit Refiğ ile alakalı yazılan kitaplar ve arşiv belgeleri ile ele alınan konuda, projenin birçok soruna rağmen nihayete erdirilme ve kanalda yayınlanma süreci ilgililere aktarılmaktadır. Bu araştırma, tarihe tanıklık eden, sinema ve televizyon dünyasının önemli şahsiyetleri ile alakalı ayrıntıların paylaşıldığı bir çalışma olarak tamamlanmıştır. *Yalnız Efe* dizi filminin kültürel mirasının yanı sıra, proje hakkında yapımcı Ezel Erverdi tarafından ele alınan yazılar ve arşiv belgeleri ile çalışma desteklenmiş ve ilk kez bir araştırma projesi çerçevesinde nihayete erdirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Yalnız Efe, TRT, Metin Erksan, Halit Refiğ, Lütfi Ö. Akad, Ezel Erverdi.*

FROM THE PROJECT TO THE SCREEN THE ADVENTURE OF THE “YALNIZ EFE” (1987) TV SERIES

ABSTRACT

The purpose of the current study is that producer Ezel Erverdi and Lütfi Ö. Akad, who is one of the most famous directors of Turkish cinema is to deal with the events that took place before, during, and after shooting the TV series with Metin Erksan and Halit Refiğ. In addition to being able to see the human side of the aforementioned directors and understand their thoughts about each other, the events that took place during the period from the beginning of a TV series projects to the broadcasting on television

(TRT) in the shadow of archive documents are presented to researchers. As of 1974, interviews were held with well-known directors of Turkey for the television series planned to be produced as internal productions in TRT, and as a result of these negotiations, some productions were signed, and most of the productions did not come to life. Significant steps were taken in that period for TV series productions, which the institution opened to foreign productions in the mid-1980s and was discussed extensively in the broadcast program, and many foreign productions took place on the screen on TRT. In 1986, “Yalnız Efe” project, which received production approval to be realized under the direction of Lütfi Ö. Akad, was planned to be shown on the channel in 1987, significant administrative problems were experienced by the producer due to the withdrawal of Akad from the project. The TV series project also experienced difficulties by TRT, which serves in the general directorate of Tunca Toskay. The process of finalizing the project and broadcasting it on the channel, despite many problems, is presented to the interested researchers, with the books written about Metin Erksan and Halit Refiğ, and the archive documents, as well as what the producer Ezel Erverdi conveyed. This research has concluded as a study in which detailed information about important personalities who have witnessed history is conveyed. In addition to the cultural heritage of the TV series, *Yalnız Efe*, which remains a memento today, the work was supported by the writings and archival documents handled by the producer Ezel Erverdi about the project and were finalized for the first time within the framework of a research project.

Keywords: *Yalnız Efe, TRT, Metin Erksan, Halit Refiğ, Lütfi Ö. Akad, Ezel Erverdi.*

GİRİŞ

1 Ocak 1984 tarihinde Özal hükümetinin göreve başlamasıyla birlikte TRT genel müdürlüğü için çalışmalar başlatılmış, belirlenen üç aday arasından (Mükerrem Berk, Beynun Akyavaş) en yüksek oyu alarak Tunca Toskay genel müdürlük görevine atanmıştır. 29 Mart 1984-21 Mart 1988 tarihleri arasında görev yapan Toskay döneminin en önemli icraatları arasında sayılabilecek hususlar, Mayıs 1984 tarihi itibarıyla öncelikle reklamların renkli formatta yayınlanmaya başlaması, 15 Ocak 1985 tarihinde alınan karar ile TRT2 kanalının kurulması, buna ek olarak 6 Ekim 1986 tarihinde kanalın renkli olarak yayın hayatına başlaması olarak gösterilebilir (Okumuş, 2021: 129).

Toskay’ın görev yaptığı zaman aralığında TRT’de genel itibarıyla Amerikan ve Avrupa düşüncesine hakim dizi filmler yayınlanmıştır. Bir önceki genel müdür Macit Akman zamanında başlayan ve yayınları devam eden diziler de *Küçük Ağa* ve *Üç İstanbul* yapımlarıdır. Bu dönemin en çok ses getiren yapımlarının başında 7 Ekim 1984 tarihinde yayına giren *Kartallar Yüksekten Uçar* isimli dizi filmidir (Okumuş, 2021: 130).

Bu dönemde yayınlanan dizi film sayılarının çokluğu (günümüze oranla) iki sebeple anlaşılabilir. Birincisi, Toskay zamanında TRT’nin dış yapımcılara açılması sebebiyle, dışarıdan iş yapan yapımcılar tarafından kanala sunulan projelerde belirli bir artış yaşanması ve seçilen bu dış yapımların kanalda yer bulabilmesi, ikinci nedeni ise; günümüzde yayınlanan ve uzunca bir müddet süren dizi filmler yerine o dönem yayınlanan dizilerin birkaç bölümlük yapımlar olmasından kaynaklanmaktadır.

“a ajans” sahibi Ezel Erverdi de, 1986 sonbaharında *Yalnız Efe* projesi ile TRT’den yapım desteği alan bir dış yapımcı olarak, 1987 bahar döneminde kanalda yayınlanmak üzere dizi film çalışmalarına başlamıştır.

BİR DİZİ FİLM PROJESİ OLARAK “YALNIZ EFE”

Yalnız Efe, Ömer Seyfettin’in aynı adlı eserinden, Lütfi Ömer Akad ve Mustafa Kutlu’nun senaryolaştırdığı bir uyarılma dizi filmidir. Bu dizi film için, Lütfi Ö. Akad, Bülent Oran ve Mustafa Kutlu tarafından yazılmış üç farklı senaryo yer almaktadır (Bkz. Ekler). Dizi film, Akad’ın ve Kutlu’nun senaryoları tercih edilerek (harmanlanarak) uyarlanmıştır.

Ezel Erverdi, bu projeyi seçmesindeki sebepleri aktarırken şu bilgilere yer verir: 1985 yılında her ne kadar sivil bir iktidar hükümette yer olsa da siyasî yasakların devam ettiği, dolayısıyla her düşüncenin rahatça söylenemediği bir ortam mevcuttur. O dönem mevcut iktidarda ve TRT’de tanıdıkları olan Erverdi, daha önce devletle hiç iş yapmamış olsa da TRT’ye sunulabilecek bazı konular üzerinde araştırma yaparken, Ömer Seyfettin’in *Yalnız Efe* hikâyesinde karar kılar. Bu kararının sebebini de Osmanlı Devleti’nin son döneminde hak ve adalet arayışı çerçevesinde toplumun ve dolayısıyla bireylerin dramaları, sevgi-intikam karşıtlıkları, dış güçler olan ilişkiler, güçlülere karşı bir “kadın” kahramanın tüm bu düzene karşı çıkması olarak aktarır. Erverdi, askerî bir darbe sonrası “sinmiş/sindirilmiş” bir toplumda “hak arayışı” meselesinin TRT ekranlarında dile getirmenin yerinde olacağını düşünür. Bu maksatla, düşüncesini yakın arkadaşı olan yönetmen Halit Refiğ’e açar; “olabilir ama kim çekecek” sorusuyla karşılaşır. O dönem iş yapan genç ve kabiliyetli birkaç yönetmenin ismini zikreden Erverdi’ye karşı Refiğ, TRT’ye daha önce Ömer Seyfettin hikâyelerini (*Ferman, Topuz, Diyet, Pembe İncili Kaftan-1975*¹) çeken Lütfi Akad’ı tavsiye eder. Erverdi, Akad’ı tanıdığını ancak daha önce aklına gelmediğini dile getirir. Refiğ, “TRT’yi ikna edebilirsen, bunu en iyi Akad çeker” diye Erverdi’ye ısrar eder. Gerekli görüşmeleri yapan Erverdi, yeni TRT yönetiminin L. Akad’a sıcak bakmadığı bilgisine ulaşmasının akabinde Akad’ı Levent’teki evinde ziyaret ederek, proje hakkında kendisi ile istişarede bulunur. Projeye sıcak bakan Akad’ın da “acaba TRT nasıl kabul eder” şeklinde çekinceleri olduğunu görür. Tekrar Ankara’ya giden Erverdi, Akad’ın yönetmenliği konusunda yeniden görüşmeler yapar ve müspet bir hissiyat sezince de Akad’la tekrar buluşur. Lütfi Akad, kadın başrol üzerine fikirlerini Erverdi’ye aktarır: Melike Zobu. “Bilhassa yüzü ile bu karakteri iyi canlandırır” fikrinin yanı sıra idari anlamda da Erverdi’ye bir nasihat verir; “parayı teslim edeceğin dürüst bir kişi bul” diyerek projeyi sahiplendiği hissini Erverdi’ye düşündürür. Halihazırda Akad’ın çalıştığı yönetmen yardımcısı ve görüntü yönetmeni mevcut olduğundan, Erverdi ile senaryo yazımını üstlenen Akad, tahmini ücretler üzerinde fikir telakki ederler (Erverdi, 2019: 294).

Şekil 1. *Kurtar Beni* (1987) Filminin Setinde Soldan Sağa: Mustafa Kutlu, Halit Refiğ ve Ezel Erverdi

Kaynak: Erverdi, 2019: 294.

¹ Detaylı bilgi için bkz. Okumuş, 2021: 109 ve 212.

Şekil 2. Çağaloğlu, Ankara Cd. Dergâh Kitapçılık Önü, Sirkeci (1985) Soldan Sağa: Ezel Erverdi, Metin Erksan ve İsmail Kara

Kaynak: Erverdi, 2019: 324.

Yapımcı Ezel Erverdi, projenin gidişatı ile alakalı detay bilgileri yakın dostu yapımcı, senarist ve yönetmen Metin Erksan’la paylaşır. Erksan, meselenin daha başında Lütfi Akad ismine itiraz eder ancak Lütfi Akad ve ekibi ile TRT’den çekim onayını alan Erverdi, 14 Ağustos 1986-31 Ocak 1987 tarihleri arasında diziyi kanala teslim etmek üzere TRT ile sözleşme imzalar. Sözleşme sonrasına denk gelen 20 Ağustos 1986 tarihli ve Yayın Denetleme Kurulu Başkanı Aydın Olgun imzalı yazıda; “hikâye yerinde bir seçim ama hikâyeye ilaveler var. Bir buçuk sahifeden üç bölüm dizi çıkmaz” şeklinde kendisinden bir eleştiri yazısı ulaşır. Ömer Seyfettin’in 25 Nisan 1918 tarihinde yayınlanan ve aslında roman olarak planlanan bu hikâyesi de gerçekte altı sayfadan oluşmaktadır (Erverdi, 2019: 291).

Lütfi Akad yazdığı senaryoyu (106 sayfa²) Erverdi’ye teslim ederken, rahatsızlığını öne sürerek projeden çekildiğini iletir. Bu karar karşısında ciddi bir şaşkınlık yaşayan Erverdi, bu sıkıntılı süreci yakın arkadaşı H. Refiğ’e açar. Kendi düşüncesi, en kötü ihtimal olarak Akad’ı ona tavsiye eden kişi olarak -TRT kabul ederse- bu işi sahiplenmesi ve dizinin yönetmenliğini kendisinin gerçekleştirmesidir ancak bu durum karşısında Refiğ kendisine başka bir yönetmenin ismini verir. Bir-iki gün sonra Refiğ ile yeniden görüşen ve bu projede “üst-akıl” olarak yer almasını isteyen Erverdi’ye, yine daha önce belirttiği yönetmenin ismini zikreder. Karşılaştığı durum karşısında, mevcut durumu bir mektupla yakın dostu Metin Erksan’a³ yeniden anlatan Erverdi, kendisinden bir cevabî yazı alır (Erverdi, 2018: 288-289). Her yönüyle tarihi bir vesika olan bu belgenin tamamı, üslubun daha iyi anlaşılabilmesi açısından birebir alıntılanarak aşağıda verilmiştir.

27 Temmuz 1986 tarihli mektupta Erksan, Erverdi’ye hitaben:

Sevgili Kardeşim⁴,

4.7.1986 tarihli mektubun, 25.7.1986 tarihinde bana ulaştı. Mektubunu bir rastlantı sonucu, TRT’nin genel mektup dağıtım kutusunda Mehmet Tülüce görmüş. Almış, getirmiş bana. Cevabım bu nedenden ötürü gecikti. Kusura kalma.

² Bkz. Ekler, Şekil 21.

³ Ezel Erverdi: “Sinemaya merakım ve irtibat kurmanın kolaylığı ile önce Halit Refiğ, sonra Metin Erksan’la tanıştım. Çok kısa sürede, ayrı “mahalle”lerde yetişmememize rağmen kaynaştık” (Refiğ, 2015: 13). Ezel Erverdi: “*Bir Türke Gönül Verdim* filmi Halit Refiğ’le tanışmamıza sebep oldu (Refiğ, 2013: 8).

⁴ Bu tarihte Ezel Erverdi 43, Metin Erksan ise 57 yaşındadır.

“Tarihî Mektubun” üzerinde, gerekirse ve belki, bir gün uzun, uzun konuşuruz. Belki de bir gün sana uzun, uzun yazarım. Bu konuda kararımı daha vermedim. Ne olacağı bilinmez. Şimdi, aceleden sana söylemek istediğim şeyler var. Onları yazmak isterim.

1. Ben, tanıdığımdan beri, Ezel Erverdi’yi, hiç kesintisiz sevdim. Bu tanışıklığı bir gün bile çıkarım için kullanmadım.
2. Halit Refiğ sana Lütfi Akad’ı şimdi yazacağım nedenlerden ötürü tavsiye etti. Halit TRT’ye film yapmak istiyor. TRT ise Halit Refiğ’e film yaptırmak istemiyor. TRT Lütfi Akad da film yaptırmıyor. TRT’ye dışarıdan film yapanlar L.A. a filmleri çevirmesi için teklif yapmıyorlar. TRT de böyle bir durumu ve böyle bir kadroyu istemiyor. Yalnız bu bilinen gerçekler de iki ayrı konum var. TRT, Halit’i açıkça istemiyor. Lütfi’yi ise muvazaalı ve kapalı olarak istemiyor. TRT katında senin ve senin yapacağın filmin bir ayrıcalığı vardır. Sen Türkiye’nin genel şematik kültür ve politik arenasında sağcı bir görüntüdesin. Yapacağın filmin konu yazarı da Ömer Seyfettin. Şematik görüntüde Ö. S. de sağda. O halde, sen L. A.’a yapacağın filmin rejisörlüğünü ve senaryo yazarlığını verisen, TRT büyük ihtimalle bu durumu kabul eder. Böylece ileride belki TRT kurumu da L. A. bir iş verebilir. Bu durumda Halit’e de TRT yolu açılıyor demektir. Bir kere dışarıdan TRT’ye film yapanlar film yapabilir. İşte Halit sana Lütfi’yi bunun için tavsiye etti. Yoksa senin iyiliğin için değil.
3. Halit Refiğ her işi ekonomik çıkarı için yapar. Lütfi Akad’ta Halit’e benzer. Yoksa Halit, Lütfi’nin film çevirmediğine bir an bile üzülmez. GÖZLERİNDEN ÖZLEMLE ÖPERİM. (Erverdi, 2018, 289-290)

2011 yılında Everest Yayınları tarafından basılan “Sevgili Halit (Halit Refiğ’e Mektuplar)” isimli kitapta; Oğuz Atay, Pakize Barışta, Yıldız Kenter, Adnan Saygun, Giovanni Scognamillo, Sami Şekeroğlu ve İlhan Usmanbaş’ın Halit Refiğ’e yazdığı mektuplar yer almaktadır. Kitabın 19. sayfasında Metin Erksan’ın 28 Ağustos 1976 tarihinde Halit Refiğ’e yazdığı şu satırlara yer verilmektedir: “Bizim mektuplarımızı bir gün basıp yayımlayacaklar. Muhakkak. Bunu sen de ben de biliyoruz. Ayrıca bu mektuplar basılmasa ne olur? Bize bir şey olmaz. Ama insanlık çok şey kaybeder” cümleleri yer almaktadır. Bu yazıya atfen de dipnot olarak; “Sayın Metin Erksan’ın Halit Refiğ’e mektupları kendisinin istememesi sebebiyle bu kitapta yer almamıştır” ibaresi yer almaktadır (Refiğ, 2011: 19). Halit Refiğ’in eşi Gülper Refiğ’in aktardığına göre ise; basılmasına önce izin vermediği Amerika mektuplarının mutlaka basılması gerektiğini daha sonrasında rica etmiş ancak o sıralarda bu kitap basıldığı için bu mektuplar eserde yer alamamıştır (akt. Gündoğdu, 2017: 99). Bu bilgilere ek olarak Halit Refiğ, Metin Erksan ile olan yakınlığını şu sözlerle ifade etmiştir: “Metin Erksan ile ilişkilerimiz başka bir dostumla benzeri olmayan bir ilişki çerçevesi içinde gelişti. Zaten Metin Erksan’la böyle olması doğaldır. Çünkü Metin Erksan kimseye benzemeyen bir kişiliğe sahip olmak bakımından, olağanüstü bir gayret gösterir. Benim Metin Erksan’la ilişkilerimde, ilişkinin derecesi hep onun tarafından belirlenmiştir. Yani Metin Erksan benimle ne kadar yakınlık kurmak istiyorsa, ben ona o ölçüde yaklaşmışımdır. Aramıza mesafe koymak istediğinde ben onun bu arzusuna da uyup, o mesafeyi korumuşumdur. Dolayısıyla ilk tanıştığımız günden, şu konuştuğumuz güne kadar Metin Erksan’la ilişkilerimiz hep dediğim gibi, onun tayin ettiği düzeyde cereyan etmiştir (Kılıç Hristidis, 2007: 276-277).⁵

⁵ Halit ve Gülper Refiğ’in, Metin Erksan ile alakalı fikirleri hakkında ayrıntılar için bkz. Evren, 2013: 247 ve Gündoğdu, 2017: 99-102.

		
<p>Şekil 3. Halit Refiğ D. 5 Mart 1934 Ö. 11 Ekim 2009 Kaynak: Sekmeç, 2015: 27)</p>	<p>Şekil 4. Metin Erksan D. 1 Ocak 1929 Ö. 4 Ağustos 2012 Kaynak: Sevmek Zamanı Senaryo Kitabı, Hareket Yayınları-1972.</p>	<p>Şekil 5. Lütfi Ö. Akad D. 2 Eylül 1916 Ö. 19 Kasım 2011 Kaynak: IMDb</p>

Şekil 6. Soldan Sağa: Metin Erksan, Halit Refiğ ve Lütfi Ö. Akad
Kaynak: Refiğ, H. (2015): 68-69.

Şekil 7. Metin Erksan ve Ezel Erverdi (İstanbul Ankara Cd. Dergâh Kitapçılık Açılış Günü-1974)

Kaynak: Erverdi, 2019: 323.

Erverdi, bu mektubun akabinde çok düşünerek, hayatının en zor kararlarından birisini verdiğini dile getirir. Zaman konusunda sıkıntıda olan Erverdi, senaryo yazım ücreti olan bin lirayı Akad'a nakit olarak ödedikten sonra senarist Bülent Oran ile anlaşmış, bu proje için kendisinden de bir senaryo yazmasını istemiştir. Oran, Akad'ın aldığı ücretin dörtte biri fiyatına ve çok kısa bir sürede senaryosunu yazarak (263 sayfa⁶) Erverdi'ye teslim eder. Bu proje için Erverdi, yakın arkadaşı, hikâyeci ve senarist Mustafa Kutlu'ya da bir senaryo yazdırır (87 sayfa⁷). Erverdi tarafından İstiklal Caddesi'nde geçici olarak kiralandıkları ofis, oyuncu adaylarının -kendi tabiriyle- akınına uğrar. Daha önce görüşülen ve anlaşılan başrol Melike Zobu ve set çalışanları haricinde ekip yeniden kurulur. Mustafa Kutlu, kendi senaryosu ile Lütfi Akad'ın senaryosunu harmanlayarak ortak bir senaryo inşa eder. Projenin görüntü yönetmeni olarak bir önceki sene (1985) ödül alan Aytekin Çakmakçı⁸ ile anlaşılır. Projenin yönetmeni olarak da, daha önce yönetmen asistanlığı için başvuru yapmış olan Kamil Renklidere'de karar kılınır. Erverdi, bu -zorunlu- tercihinin çok riskli bir kadar olduğundan bahseder. Bir arkadaşının referansı ile İzmir Devlet Tiyatrosu'na giden Erverdi, sanat danışmanları, kostüm sorumlusu ve makyözü buradan temin ettiğini belirtir. Daha sonra Ödemiş'teki mekânları tespit ettikten sonra yakın civarda kalacakları otel ile de anlaşır. Projede olan tüm bu değişiklikleri TRT'ye kabul ettirmenin kolay olmadığından da ayrıca bahseder (Erverdi, 2018: 288).

Erverdi, o dönem TRT Genel Müdürü olan Tunca Toskay'ın⁹, bir otobüsle çekim ekibi ve oyuncularının (Melike Zobu dahil) bir akşam üstü İstanbul'dan Ödemiş'e ulaşmaları için yardımda bulunduğu bahseder. Uyum ve kaynaşma ile hareket eden ekip, bin bir zorlukla çekimleri tamamlayarak İstanbul'a döner. Projenin laboratuvar ve montaj işleri Sinema-Televizyon Enstitüsü'nde gerçekleştirilir. Erverdi, dizinin son halini almasında Prof. Sami Şekeroğlu'nun emeğinin büyük olduğundan sitayişle bahsederken, projeyi yarım ve sahipsiz bırakan Lütfi Akad için ise kırgınlıkla bahseder. Bunun da sebebi, öncelikle hastalığını öne sürerek bu projeden çekilmesi, ikincisi; Akad'ın 2004 yılından İş Bankası Yayınları'ndan çıkan *Işıklı Karanlık Arasında* kitabında -Ezel Erverdi'nin tabiriyle- çok titiz biri olarak bilinmesine rağmen hangi firma ve yönetmen için yazıldığı belirtilen senaryolar kısmında

⁶ Bkz. Ekler, Şekil 22.

⁷ Bkz. Ekler, Şekil 23.

⁸ 23. Antalya Altın Portakal Film Festivali'nde, *Yılanların Öcü*, Fakir Baykurt'un aynı isimli romanından ikinci kez beyaz perdeye uyarlanan ve yönetmenliğini Şerif Gören yaptığı 1985 tarihli filmle ödül kazanmıştır (iksv, 2021).

⁹ Detaylı bilgi için bkz. Okumuş, 2021: 129.

Yalnız Efe ile alakalı herhangi bir bilgi olmadığını belirtir.¹⁰ Üçüncüsü ise, rahatsızlığını ileri sürerek bıraktığı projenin akabinde 1989 ve 1990 yıllarında¹¹ TRT'ye beş film daha yaptığını aktarır (Erverdi, 2018: 288-289).

Lütfi Akad ve Mustafa Kutlu'nun senaryolarının harmanlanması sebebiyle, yüz elli beş dakikalık ve üç bölümlük dizinin senaryo kısmına Lütfi Akad-Mustafa Kutlu olarak yazılır ve Ezel Erverdi tarafından, daha sonra bu belirtmeden ötürü Lütfi Akad'tan herhangi bir itiraz gelmediği aktarılır.

Şekil 8. *Yalnız Efe* dizisi (1987) Açılış Jeneriği

Kaynak: Ezel Erverdi Arşivi

Erverdi, Metin Erksan'ın bütün itirazlarına rağmen, Lütfi Akad'a güvenerek, sözleşmesiz iş yaptığı için pişman olduğunu, Lütfi Akad'dan sonra başka bir yönetmenin ismini veren Halit Refiğ'e¹² de kırgın olduğunu ayrıca dile getirir zira Akad yönetmenlikten çekilince, projeyi Refiğ¹³ ile devam ettirebileceğini düşünerek plan yaptığını bir kez daha aktarır (Erverdi, 2018: 290-291).

PROJE YÖNETİMİ VE SENARYOLAŞTIRILMASI

Ezel Erverdi, bu projeye olan inancı nedeniyle yarı yoldan da geri dönmek adına filmin yardımcı yönetmeni olan Kamil Renklidere (1954-2018) ile çalışmalarına devam etmiştir.

¹⁰ Akad'ın, Nisan 2004'te Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları arasında basılan "Işıklı Karanlık Arasında" kitabının birinci baskısının 631. sayfasında "Filme Çekilen Senaryolar" başlığı altında "**Yalnız Efe**, Ömer Seyfettin'in aynı adlı öyküsünden" şeklinde bir cümle yer almaktadır (Akad, 2004: 632).

¹¹ Akad, 1990 yılında; *Dört Mevsim İstanbul: Doğuş, Dört Mevsim İstanbul: İstanbul Bir Şarkıdır, Dört Mevsim İstanbul: İstanbul Bir Özlemdir, Dört Mevsim İstanbul: İstanbul Bir Kavgadır* isimli dört bölümlük belgesel projesine imza atmıştır (Lütfi Ö. Akad filmografisi için bkz. IMDb).

¹² Ezel Erverdi, "Halit Bey'le eskilere dayanan bir hukukum olmakla birlikte, beni Kemal Tahir'le tanıştıran kişi idi. 2001 yılında yayımlanan nehir söyleşi kitabında; Halit Bey "Otuz yıl boyunca aramızda bir tek gün sürtüşme olmamış dostumdur Ezel Erverdi. Biz kendisiyle fotokopi gibi aynı şeyleri mi düşünüyoruz? Hayır. Birçok konuda farklı düşündüğümüz oluyor. Ama bu farklılıklardan dolayı birbirimize düşman olmuyoruz. Ortaklıklarımız bizi dost yapıyor." diyordu ve kitaplarını "Can dostum Ezel Erverdi'ye sevgilerle" diye imzaluyordu. Aramızdaki ilişki böyle olunca bu kişi için elimden geleni nasıl yapmazdım" şeklinde bahsetmektedir (Refiğ, 2015: 5). Erverdi ayrıca, "Peşin hükmü olmadığı için bir konuyu Halit Bey'le konuşup tartışmak çok yararlı olurdu. Alternatif yollar, görüşler üretir, ufuk açardı. Bazen akılcı kişiliği kaybolur, çocuk kadar saflaşır, gerçekçi yönü görülmez olur, gizli "mistik" tarafı ortaya çıkardı. "Patron"luğu birkaç defa denedi. Para hesabını bilirdi ama ticarî kabiliyeti yok gibiydi. "Mülkiyet" fikri gelişmemişti. Güven duyduğu kişi ve kurumlarla çalışmak isterdi. İşler umduğu gibi gitmeyince aceleci ve "sinir küpü" olur, o zamanlar etrafındakileri de kırabilirdi" şeklinde kendisi hakkında düşüncelerini dile getirir (Refiğ, 2015: 12).

¹³ Bu tarihte Ezel Erverdi 43, Halit Refiğ ise 52 yaşındadır.

Dizinin çekimleri 1986'nın sonbahar aylarında otuz dört gün sürmüş, İzmir'in Ödemiş kazasında bulunan; Birgi, Kaymakçı, Kiraz, Ovakent ve Yolüstü köylerinde yerel halkın büyük ilgisi ile hazırlıklar da dahil toplamda kırk altı günde gerçekleşmiştir. Çekimler için Ödemiş'te bir otelin birinci katının tamamı, kırk beş günlüğüne kiralanmıştır (Erverdi, 2018: 291 & Erverdi, 2022: 351).

Ezel Erverdi ile yapılan bireysel görüşmelerde (18 Aralık 2017 ve 11 Eylül 2020), bu filmde kendisini yarı yolda bıraktıklarını düşündüğü Lütfi Akad'a ve Halit Refiğ'e karşı ciddi manada kırıldığını ve içerlediğini her seferinde dile getirmiştir. Ezel Erverdi'nin tabiriyle; "o (Lütfi Akad) rejisörlükten çekilince bin bir zorlukla çekimleri tamamladım. (Sami) Şekeroğlu diziyi kurtaran kişidir" diye de ayrıca belirtmektedir (Erverdi, 2018: 291).

Başrol Melike Zobu haricinde diğerlerinin de çoğu Yeşilçam'da birçok filmde yer alan oyuncuların tercih edilmiş olmasının yanı sıra devlet tiyatrosunda görev yapanlar arasından da seçilenler olmuştur. Yaşar Ürük, daha önceleri müdürlük yapmış; filmde Veysel rolüne hayat vermesinin yanı sıra çekimlerde Ezel Erverdi'ye yapım koordinatörü olarak da idari yardımcılık yapmıştır (Erverdi, 2022: 342).

Yapım maliyetinin düşürülmesi adına kaliteden ödün verilerek, proje 35mm filme çekil(e)memiştir. O zamanlarda yaygın olan ve sessiz çekim yapan kameralar ile film kaydedilmiş ve filmin seslendirmeleri de daha sonra gerçekleştirilmiştir. Işık Yenersu, Müşfik Kenter ve Hayri Küçükdeniz gibi o dönemin tanınmış isimleri, dizideki karakterleri seslendirmiştir (Erverdi, 2022: 358).

Ezel Erverdi, film müziklerinin yapım işini Güldeniz Ekmen'e emanet etmiştir. Ekmen, 1979'da İTÜ Türk Musikîsi Devlet Konservatuvarı Temel Bilimler Bölümü'nden mezun olmuştur. Ege Üniversitesi Türk Musikîsi Konservatuvarı'nda öğretim üyesi olarak çalışmaktadır (Erverdi, 2022: 357).

YALNIZ EFE DİZİ FİLM KARAKTERLERİ, FİLMİN KÜNYESİ VE BASINDAN YANSIMALAR

Yalnız Efe dizisinde yer alan önemli karakterlerin isimleri ve yapımdaki rolleri ile alakalı verilen bilgilerin derlenmiş halleri aşağıda yer almaktadır.

Dizi filmin başrolü olan Kezban, Yörük Hoca'nın kızıdır ve babasından başka kimsesi yoktur. Ata binmeyi ve silah kullanmayı iyi bilmesinin yanı sıra haksızlığa karşı direnen cesur bir karaktere sahiptir.

Şekil 9. Filmin başrolü Melike Zobu'nun çekim kostümleri ile kaydedilen çekim arkası resimleri

Kaynak: Ezel Erverdi Arşivi.

Kötü karakterlerin başında yer alan Eseoğlu; faizcilik, hile, yolsuzluk ve cinayetleri ile kendi yaşadığı ve çevre köylerdeki insanları yıldırılmış ve arazilerini elinden zorla alan, yanındaki adamları ile derebeyi hayatı yaşamaktadır.

Yörük Hoca karakteri, Kumdere köyünün ileri gelenlerinden, çeşitli savaflara katılmış, yaşı ilerlemiş olmasına rağmen gücü ve kuvveti yerinde olan, kızı (Kezban) gibi kendisi de haksızlığa tahammül edemeyen, gerektiğinde bu uğurda canını verecek zihniyette bir kişidir.

Devran Dede yörede tanınan, Dede Korkut misali köylünün her türlü sıkıntısında yardımcı olmaya ve yol göstermeye çalışan, yarı-ermiş karakterli, önder kişiliğini kaybetmemiş anlatıcı bir kişi hüviyetindedir.

Recep karakteri, Kezban'a karşı duygusal bir bağı olsa da bunu dile getiremeyen, olayların gidişatı süresince kendisine sürekli yardımcı olan genç bir delikanlıdır.

Kolağası Atif, *Yalnız Efe*'yi bulmak ve halk arasında gündün güne yayılan bir efsaneyi sona erdirmek üzere bölgeye görevli olarak gönderilen tecrübeli, insanları tanımakta mahir bir askerdir (Erverdi, 2022: 344).

Filmin Künyesi

Yapımcı: Ezel Erverdi

Eser: Yalnız Efe (Ömer Seyfettin)

Senaryo: Lütfi Ö. Akad & Mustafa Kutlu

Yapım Koordinatörü: Yaşar Ürük

Yönetmen: Kamil Renklidere

Görüntü Yönetmeni: Aytekin Çakmakçı

Yardımcı Yönetmen: Ümit Yesin

Yönetmen Yardımcıları: Sema Öztüzün, Bilal Kırbaş

Görüntü Yönetmen Yardımcısı: Ahmet Servidal

Müzik: Güldeniz Ekmen

Işık: Gürcan Küçükler, Mehmet Uluyol, Ercan Tuman

Set Ekibi: İhsan Gedik, Mehmet İnci

Ses: Atilla Van

Makyöz: Burhan Ekin

Bölüm Sayısı: 3 [50:08, 51:50, 53:24], (Erverdi, 2022: 346-347).

Oyuncular: Melike Zobu (Kezban), Erdinç Akbaş (Eseoğlu), Erol Tezeren (Kolağası Atif), Kadir Akyalçın (Recep), Oğuz Bora (Devran Dede), Erol Amaç (Yörük Hoca), Atilla Ergün (Sağır Mehmet), Mehmet Esen (Çoban Mustafa), Ümit Yesin (Çavuş Yal Ahmet), Yaşar Ürük (Veysel), Çetin Köroğlu (Yorgi), Turan Özdemir (Kesreli Ali Çavuş), Fikret Tartan (Kaymakam), Türker Tekin (Kâhya), Sedat Demir (Süleyman Derici), Nuri Tuğ (Muhtar), Adnan Altıneş (Dursun Kaçarlı), Melek Tartan (Fatma Kadın), Coşkun Güçhan (Hacı Durmuş), Ümran Uzman (Bedir Ağa), Lütfü İlkıç (Hancı), Cengiz Yılmaz (Kosti), Fuat Turgut (Kâtip), Ahmet Kostarika (Ahçı), Metin Oyman (Mülazım), Zinnur Kavaz (Çumralı Salim), İhsan Gedik (Vasil), Türkân Bora, Hakkı Ergök, Sibel Altıneş, İbrahim Şahin, Cavit Gönen, İzzettin Özbalkan, Kadri Öztataroğlu, Mustafa Doğan, Mehmet Tuna, Abidin Görsev, Bahadır Tok, Süleyman Yalçın, Musa Kaçar, Muharrem Eskici, Mete Teoman, İsmail Bulgu, Faik Sever, Yılmaz Kurt, Ercan Tuman, Hamza Çınar, Salih Efe, Nazif Durukan, İsmail Kartal, Mustafa Çipli, Zeynel Bakıcı, Gürcan Küçükler, Mehmet İnci, Mehmet Uluyol.

Şekil 10. Filmin Yapımcısı Ezel Erverdi, Yönetmen Kamil Renklidere ve Görüntü Yönetmeni Aytekin Çakmakçı'nın yanı sıra filmin başrol oyuncularının kaldıkları otelin salonunda yer aldıkları bir kare

Kaynak: Ezel Erverdi Arşivi.

Şekil 11. Filmin tüm teknik ekibinin ve oyuncu kadrosunun yer aldığı, otelin salonunda çektirilen hatıra resim

Kaynak: Erverdi, 2022: 346.

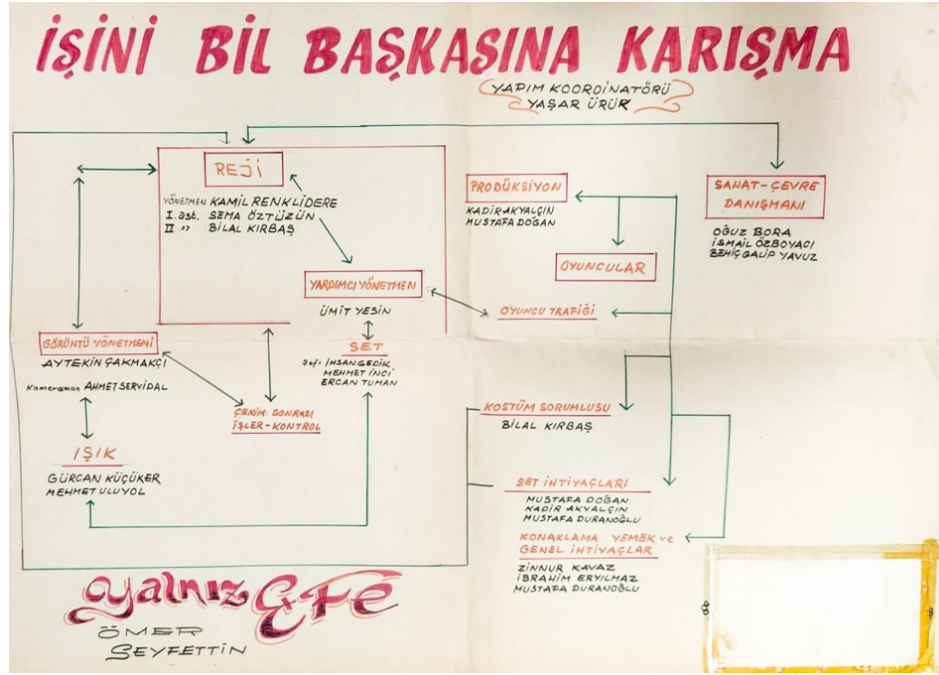
Ezel Erverdi'nin anlatımıyla (röportaj, 18 Aralık 2017) film, fikren/proje olarak beğenilse de teknik olarak çok tenkit almıştır. Teknik imkânların yetersizliği, filmin eleştirilmesi hususunda önemli bir noktada yer alır.

Dizinin, laboratuvar ve montaj işleri ile birlikte jenerikleri de hazırlayan Sami Şekeroğlu'nun¹⁴, yazılar için belirlediği sarı font renginden ötürü ekranda isimlerin okunmakta zorlanıldığı görülmektedir (bkz. Şekil 8) ancak Ezel Erverdi, iki ay boyunca Şekeroğlu ile zevkli bir çalışması olduğunu, bu dizi film

¹⁴ 1937 doğumlu olan Sami Şekeroğlu, "1985'de Doçent, 1987'de Profesör oldu. 1988-1996 yılları arasında Mimar Sinan Üniversitesi Rektör Yardımcısı, 1996 - 1999 yılları arasında MSÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı olarak görev yaptı. MSÜ Sinema-TV Merkezi bünyesinde ilk Sinema Müzesi'ni kurdu." (kameraarkasi, 2021).

projesini de Şekeroğlu'nun sayesinde bitirebildiğini, diziyi kurtaran kişi olarak kendisini lanse eder (Erverdi, 2018: 291 & 2019: 233).

Ezel Erverdi; “Kamil Renklidere’yi, Lütfi Akad yerine seçme rizikolu bir karardı. Kendisine Ümit Yesin hep yardımcı oldu. Kritik kararları Aytekin Çakmakçı’ya (Görüntü Yönetmeni’ne) bıraktı. *Yalnız Efe* hedeflediğim, arzuladığım bir dizi olmadı. Halkın çoğunluğu beğendi” şeklinde fikirlerini beyan eder (Erverdi, 2022: 362).

Şekil 12. “İşini Bil Başkasına Karışma”, Set Yönetim Planı

Kaynak: Erverdi, 2022, s. 347.

Ödemiş’te çekim için kalınan otelde, bir buçuk metre eninde kahvaltı salonundaki duvara asılan bu şemada, teknik ve oyuncu ekibinin görev ve sorumlulukları açıkça belirtilmiştir. Bu şemanın düzenleme mimarı Yapım Koordinatörü olan Yaşar Ürük’dür. Ürük, o dönem İzmir Devlet Tiyatrosu’nda çalışmaktadır (Erverdi, 2022: 347). Bu şemaya göre;

Prodüksiyon: Kadir Akyalçın, Mustafa Doğan

Yardımcı Yönetmen: Ümit Yesin

Yönetmen Asistanları: Sema Öztüsün (1.) ve Bilal Kırbaş (2.)

Sanat-Çevre Danışmanı: Oğuz Bora, İsmail Özboyacı, Behiç Galip Yavuz

Kameraman: Ahmet Servidal

Işık: Gürcan Küçükler, Mehmet Uluyol.

Set: İhsan Gedik (Şef), Mehmet İnci, Ertan Tuman

Kostüm Sorumlusu: Bilal Kırbaş

Set İhtiyaçları: Mustafa Doğan, Kadir Akyalçın, Mustafa Duranoğlu

Konaklama, Yemek ve Genel İhtiyaçlar: Zinnur Kavaz, İbrahim Eryılmaz, Mustafa Duranoğlu

Şekil 13. “Yalnız Efe”nin çekimi bitti / 21 Şubat 1987, TV 7

Kaynak: Erverdi, 2022: 357.

Dizi filmin yayınlanmasından yaklaşık altı hafta önce TV7’de yer alan haberde *Yalnız Efe* dizisi hakkında önemli bilgilere yer verilmiştir. Bu haberde, dizi filmin birinci yönetmeni olan Akad’ın, kanaldan “acil çekilmesi gerekiyor” talimatı ile yapımdan ayrıldığı bilgisinin yanı sıra eski ustanın - Akad’ın- Mustafa Kutlu ile yazdığı senaryonun reji asistanı Kamil Renklidere tarafından filme çekildiği bilgisine yer verilmektedir. “Senaryo o kadar güzel ve kuvvetli ki en deneyimsiz biri bile bu filmi çekebilir deniliyordu” cümlesi de yer alan haberin devamında 44 gün süren çalışmadan sonra çekimi tamamlanan “Yalnız Efe”de başrolleri Melike Zübü ve Erol Tezeren’in yer aldığından bahsedilir.

Şekil 14. “Ömer Seyfettin’in “Yalnız Efe”si ekranda”

Kaynak: Cumhuriyet gazetesi, 2 Nisan 1987: 4.

Cumhuriyet gazetesinin kültür-yaşam haberlerinin yer aldığı dördüncü sayfasında; “Sinemamızın büyük ustası Lutfi Ö. Akad’ın 1975 yılında TV filmi olarak çektiği “Topuz”, “Ferman”, “Pembe İncili Kaftan”, “Diyet” öykülerinin¹⁵ yazarı Ömer Seyfettin’in bir yapıtı daha ekrana geliyor. Üç bölümlük dizi olarak yayımlanacak olan “Yalnız Efe” aslında yönetmenlik yaşamının 40. yılında yine Akad tarafından çekilecekti. TRT “Yalnız Efe”yi 35 günde üç bölümlük dizi olarak istedi. Ancak Akad’a çekim öncesi geçirdiği ameliyat ve sürenin kısıllığı yüzünden görevi bırakınca, bu kez yönetmenliği, dizinin asistanı Kâmil Renklidere’nin üstlendiği bilgisi yer alır. Haberde *Yalnız Efe*’nin, Renklidere’nin ilk yönettiği film olduğundan da bahsedilir.

Adını ilk kez 1978’de katıldığı bir güzellik yarışmasında “Esmer Yüz Güzeli” seçilerek duyuran Melike Zobu, sinemaya geçip “Derviş Bey”, “İsyan”, “Makber”, “Islak Güneş”, “Son Akın” gibi filmlerde oynadığı, 1982-1985 arasında da İstanbul Şehir Tiyatrosu’nda çalıştığı ile alakalı bilgilere de yer verilmektedir.

2 Nisan 1987 Perşembe günü 20:45’te TRT’de yayına giren (Kale, 2015: 87) üç bölümlük dönem dizisinin diğer bölümleri de takip eden haftalarda aynı gün ve saatte yayınlanmıştır (akt. Okumuş 2021: 133).

POST-PRODÜKSİYON AŞAMALARI

Yalnız Efe dizi filminin laboratuvar işlemleri Mimar Sinan Üniversitesi, Sinema Televizyon Enstitüsü’nde gerçekleştirilmiştir. Montaj işlemleri yaklaşık iki ay devam etmiş, dublaj ve seslendirme işlemleri; Yeni Lale stüdyosunda yapılmıştır¹⁶ (Erverdi, 2022: 358).

Şekil 15. *Yalnız Efe* dizi film müziklerinin bant kutusu ve manyetik bantları

Kaynak: Dergâh Yayınları Arşivi.

¹⁵ Detaylı bilgi için bkz. Okumuş, 2021: 109.

¹⁶ O dönemde, filmlerde sesli çekim yapılmadığından; seslendirmeler stüdyolarda gerçekleştirilmektedir (Erverdi, 2022: 358).

Dizi filmin laboratuvar işlemlerinde bazı teknik aksaklıklar görülmüştür. Ezel Erverdi'nin aktarımıyla;

Rahmetli Aytekin Çakmakçı'yı Enstitü'ye davet ettik, gelmeyince mektup yazdım: "... Gri karton kullanmadığımız, çekim planları (aynı sahnelerde dahi) arasında, ışık değerlerinin farklılıkları dolayısıyla sağlıklı renk tashihi ve baskısı yapılamamaktadır. Bu nedenle işler uzamaktadır... Filmin yönetmeniyle düştüğünüz çelişiklerde, yönetmen size teslim olarak, 'inanmadığım bir kareyi dahi çekme' demişti. Kapalı kutudan, kameranızdan değişik ışık değerleri, fulu çekimler nasıl düzeltilecek... Lütfen buraya gelerek, burada işlem yapan kişilere yardımcı olunuz... Saygılarımla". (Erverdi, 2022: 358)

Bu çağrıya/davete, Aytekin Çakmakçı'nın cevap vermediği ve Enstitüye de gelmediği Erverdi tarafından aktarılır. Teknik aksaklıklardan dolayı dizinin tesliminde yapım şirketi TRT'den "uzatma" alır ve bu kararlar dizinin; 2 Nisan 1987'de gösterime gireceği kararı açıklanır. (Erverdi, 2022: 358).

		
<p>Şekil 16. “1. Kanal” Yayın Akışı Kaynak: <i>Hürriyet</i> gazetesi, 2 Nisan 1987, s. 2</p>	<p>Şekil 17. TV Program Listesi (Yalnız <i>Efe</i> 2. Bölüm Yayın Saati, 20:45) Kaynak: <i>Hürriyet</i> gazetesi, 9 Nisan 1987, s. 2</p>	<p>Şekil 18. TV Program Listesi (Yalnız <i>Efe</i> 3. Bölüm Yayın Saati, 20:45) Kaynak: <i>Hürriyet</i> gazetesi, 16 Nisan 1987, s. 2</p>

5 Nisan 1987 *Hürriyet* “Ekran Kuşu” köşesinde, “Pamuk sakallı dede!” başlıklı kısa, eleştirel bir yazı yayımlanır. Bu yazıda pamuktan yapılmış kaş ve sakallarla çocukların bile inanmayacağı bir karakter olarak Devran Dede karakteri eleştirilmektedir. Bunun yanı sıra kameranın küçük ve dar alanlarda acemice yerleştirildiğine dair görüntü yönetimi açısından yer alan eleştirilerle birlikte birçok bilinen ve işinin ehli yönetmenler dururken asistanlık yaparak ismini duyuran bir yönetmenle milyonlar harcanarak ekrana getirilmiş olan dizinin bir acemilik çalışması olduğundan bahsedilir (Erverdi, 2022: 359).

11 Temmuz 1986 tarihinde *Yalnız Efe* isimli üç bölümlük dizi film yapılması için “a ajans” adına düzenlenen sözleşmede TRT kurumu tarafından 110.554.445 lira (+KDV) ödeme yapılacağı belirtilmektedir. Yapım şirketi tarafından teminat mektupları verilmesinin akabinde ilk olarak; 27.636.611 lira “avans” olarak kurumdan alınmış, geriye kalan 82.917.834 lira ise dizi filmin kanala teslim edildikten sonra ödeneceği üzerine anlaşma sağlanmıştır. Teminat mektuplarının 9.271.876 lirası;

Ülke Ltd. şti. (Ankara), 25.000.000 liralık kısmını ise Tevfik Fikret Göncüler'e (Ezel Erverdi'nin arkadaşı) aittir. Verilen avans yeterli olmadığından Erverdi, Tevfik Fikret'ten zaman içinde ihtiyaca göre bir miktar daha para alarak, yapıma onu da ortak ettiğini aktarır. TRT'nin üç bölüm dizi için çıkardığı maliyet ile gerçekleşen maliyet tutarları Ezel Erverdi'nin tuttuğu hesap listesine göre şu şekildedir (Erverdi, 2022: 359):

Senaryo	100.000.- X 3 bölüm	540.000.-	Nakli Yekun	37.073.500.-	
Roller : 1. Derece rol	11 X 216.000 X 3 bölüm	7.128.000.-	Seslendirme Grubu		
" 2. Derece rol	30 X 108.000 X 3 bölüm	9.720.000.-	Efektçi	21.600.- X 3 bölüm	64.000.-
	10 X 108.000 X 2 bölüm	2.160.000.-	Efektçi Yardımcısı	13.500.- X 2 X 3 bölüm	81.000.-
Figüranlar	500.- X 7.500	3.750.000.-	Müzik		2.000.000.-
Yönetim Grubu			Nakliye Giderleri Grubu		
Yönetmen	405.000.- X 3 bölüm	1.215.000.-	Ekip Otobüsü		1.400.000.-
1. yardımcı	162.000.- X 3 bölüm	486.000.-	Diğer Nakliye Araçları		1.000.000.-
2. yardımcı	121.500.- X 3 bölüm	364.500.-	Ekip Minibüsü		1.500.000.-
Devamlılık yazmanı	90.000.- X 3 bölüm	270.000.-	Taksi Giderleri		200.000.-
Yapım Grubu			Kiralama ve Satın Alma Giderleri		
Prodüksiyon amiri	135.000.- X 3 bölüm	405.000.-	Ekip konaklama mahalli 50 gün		11.250.000.-
Prodüksiyon 1.Yrd.	108.000.- X 3 bölüm	324.000.-	Ekip çekim yeri kirası		2.000.000.-
Prodüksiyon 2.Yrd.	81.000.- X 3 bölüm	243.000.-	Büyük eşya dekor kostüm kirası		5.000.000.-
Set Amiri	108.000.- X 3 bölüm	324.000.-	Aksesuar ve makyaj malzemesi		2.000.000.-
Set Görevlisi	90.000.- X 6 X 3 bölüm	1.620.000.-	At kirası ve bakım (10 Adet)		1.000.000.-
Sanat Yönetmeni	135.000.- X 3 bölüm	405.000.-	Yiyecek ve İçecek Giderleri		
Dekoratör	108.000.- X 3 bölüm	324.000.-	Film ekibinin yiyecek giderleri		6.000.000.-
Dekoratör Yrd.	90.000.- X 3 bölüm	270.000.-	Görüntüde kullanılacak yiyecek		250.000.-
Narangoz	81.000.- X 3 bölüm	243.000.-	Resmi Giderler Grubu		
Kostüm, Aksesuar Sorumlusu	81.000.- X 3 bölüm	243.000.-	PTT Giderleri		50.000.-
Terzi	81.000.- X 3 bölüm	243.000.-	Elektrik, su, yakıt giderleri		250.000.-
Makyajcı	90.000.- X 3 bölüm	270.000.-	Diğer Giderler Grubu		
Berber	45.000.- X 3 bölüm	135.000.-	Senaryo, daktilo yazdırma ve ciltleme		100.000.-
Perukçu	45.000.- X 3 bölüm	135.000.-	Fotoğrafçı, fotoğraf filmi ve baskı giderleri		250.000.-
Kamera ve Işıklı Grubu			Kartasiye giderleri		75.000.-
Görüntü Yönetmeni	216.000.- X 3 bölüm	648.000.-	Kamera kirası (60 gün X 20.000.-)		1.200.000.-
Görüntü Yönetmeni			Şaryo doli kirası		1.000.000.-
1. Yardımcısı	108.000.- X 2 X 3 bölüm	648.000.-	Negatif film (104 kutu)		6.240.000.-
Şef Işıklı	60 gün X 9.000.-	540.000.-	Pozitif film (30 kutu)		2.850.000.-
" Yardımcıları	60 gün X 4.500.- X 6 kişi	1.620.000.-	Laboratuvar masrafları		10.000.000.-
Işık Seti ve Jeneratör	20 M X 60 gün X 3.000.-	3.600.000.-	Seslendirme masrafları		2.500.000.-
		+			
					TOPLAM 96.134.300.-
					KAR PAYI (% 15): 14.420.145.-
					110.554.445.-

Şekil 19. Yalnız Efe Dizi Film Projesi Bütçe Harcama Detayları

Kaynak: Erverdi, 2022: 361.

Senaryo: 1.300 (+250)	Nakli yekun: 67.075
Oyuncular: 45.800	Seslendirme: 1.600
Figüranlar: 510	Nakliye vb.: 1.400
Yönetmen: 3.600	Otel gideri: 21.000
Yönetmen yardımcıları: 1.560	Yemek ve kahvaltı: 16.400
Prodüksiyon: 2.000	Diğer giderler: 560
Set ekibi: 2.570	Negatif lim: 7.100
Sanat yönetmenleri: 875	Pozitif lim: 3.100
Dekoratör: 300	Laboratuvar giderleri: 1.380
Kostüm dikilmesi: 2.760	Müzik: 250
Görüntü yönetmeni: 3.600	
Görüntü yön. yardımcıları: 1.200	Toplam: 119.865.000
Işık ekibi: 750	

Yapım sonunda Ezel Erverdi durumu kendi sözleriyle şu şekilde özetler;

Kârımız 10.689.445 lira oldu. Bunca emeğin karşılığı olmaktan ziyade, işe gönül rahatlığı ile sermaye koyan arkadaşım Tefvik Fikret'e faydalı olamadım.

İlk gördüğünde Metin Erksan "Zarar etmedin inşallah" dedi. Başa baş deyince rahmetli "Tecrübe kazandım, kazancın bu. Tanınmış rejisör diye itimat etmek yerine sözleşme yapacaksın. Bu da tecrübe" dedi (Erverdi, 2022: 362).

SONUÇ

Ezel Erverdi'nin teşebbüsüyle, Ocak 1986 yılında kurulan "a ajans" ile TRT arasında gerçekleşen anlaşma gereğince, 14 Ağustos 1986-31 Ocak 1987 tarihleri arasında çekilmesi ve kanala teslim edilmesi planlanan *Yalnız Efe* dizi film projesi, 1986 sonbaharında İzmir'in Ödemiş ilçesinde çekimleri otuz dört günde, toplam hazırlıkları ile birlikte proje toplamda kırk altı günde tamamlanmış, montaj aşamalarında yaşanan aksaklıklar ve teknik düzeltmelerden ötürü yaklaşık iki ay daha süren bir proje olarak nihayete ermiştir. Bu sebeple kanala teslimi, resmi anlaşma tarihlerinden biraz daha geç sonuçlanmış (Ocak 1987), netice itibarıyla ilk bölüm tarihi olan 2 Nisan 1987 tarihinde yayına girmiştir. Bu tarihi takip eden 9 Nisan ve 16 Nisan tarihli haftalarda da dizinin kalan bölümleri yayınlamıştır.

Ezel Erverdi'nin aktardıkları bakımından düşünüldüğünde, projenin daha ilk kısımlarında yönetmen değişikliği ile idari olarak yaşanan sıkıntılar sebebiyle büyük badireler atlatılan bir yapım projesi olmuştur. Bu çalışmada, dizi film projesinin kanala teslim edilene kadar geçen her aşamada yaşanan idari ve teknik aksaklıkların açıkça aktarıldığı bir yapım hikayesinin iç yüzünün ifade edildiğine şahit olunmaktadır.

Bu projeyi ilgi çekici ve yegâne kılan asıl sebep, konunun girişinde de bahsedildiği üzere; Yeşilçam'ın büyük yönetmenleri arasında yer alan Metin Erksan'ın; Lütfi Ö. Akad ve Halit Refiğ hakkındaki düşünceleri ile Halit Refiğ'in, Metin Erksan hakkındaki düşünceleri bakımından birbirleri hakkında nasıl bir tasavvur ve tavır içinde hareket edildiği anlamında fikir edinilmesine yardımcı olmakta ve bu manada tarihe ışık tutulmaktadır.

Kendisine proje teklif edildiğinde yetmiş bir yaşında olan Lütfi Ö. Akad'ın sıhhatini öne sürerek projeden çekildiği bilinmektedir ancak bunun gerçek sebebinin bu olup olmadığı bilinmemektedir zira daha sonraki senelerde Akad, TRT'ye dört bölüm halinde bir İstanbul belgeseli çektiği bilinmektedir (1990 tarihindeki yapımlar için bkz. IMDb).

Projenin çekim aşamasında elli yedi yaşında olan Metin Erksan'ın, Akad ve Refiğ hakkında yapmış olduğu tespitler ve düşünceler, bu düşüncelerin gerçekleşme şekilleri de ayrıca ele alınması gereken önemli bir detay olarak yer almaktadır.

Dizi ya da sinema filmi anlamında her dönem idari, mali ya da teknik sıkıntılarının yaşandığı ve yaşanabileceği bir sektörde, işi yürütmenin ve vaktinde yetiştirmenin yanı sıra kâr amacı güdülen bu tarz yapımlarda iyi bir hesaplama ile yola çıkılması gerektiği, çalışmada idari, teknik ve malî yönlerden verilen önemli bilgi ve belgeler eşliğinde görülmektedir.

Üç bölüm halinde (50:08, 51:50, 53:24 sürelerinde) TRT'de yayınlanan bu dizi filmin DVD kayıtları üzerinden, konu bütünlüğü bozulmadan, 2017 senesinde yapımcı Ezel Erverdi'nin talebiyle yeniden ele alınan ve ortalama yüz elli beş dakikalık bu projenin, görüntü yönetimi açısından karanlık (genellikle akşam köy sahneleri ve iç mekânlar) ve net olmayan (flu) sahneler çıkarıldığında daha akıcı bir seyir elde edilmişse de, geriye projenin sadece altmış dört dakikalık kısa bir versiyonu ortaya çıkmıştır (Bu versiyonu herhangi bir kanalda ya da platformda yayınlanmamıştır).

Yapımcı Ezel Erverdi Erverdi'nin bu proje öncesinde 1973 yılında, Metin Erksan ve Mustafa Kutlu ile birlikte ön hazırlıklarını tamamladıkları ancak çekimine muvaffak olamadıkları *Medine Müdafası* sinema film çalışması ile İbrahim Tabakoğlu ve Ezel Erverdi'nin ortaklaşa kurdukları Erta Şirketi bünyesinde 18 Ağustos-26 Eylül 1988 tarihleri arasında çekimleri tamamlanan, on iki bölüm olarak yayınlanan *Yusufoçuk* isimli dizi film de mevcuttur.

KAYNAKÇA

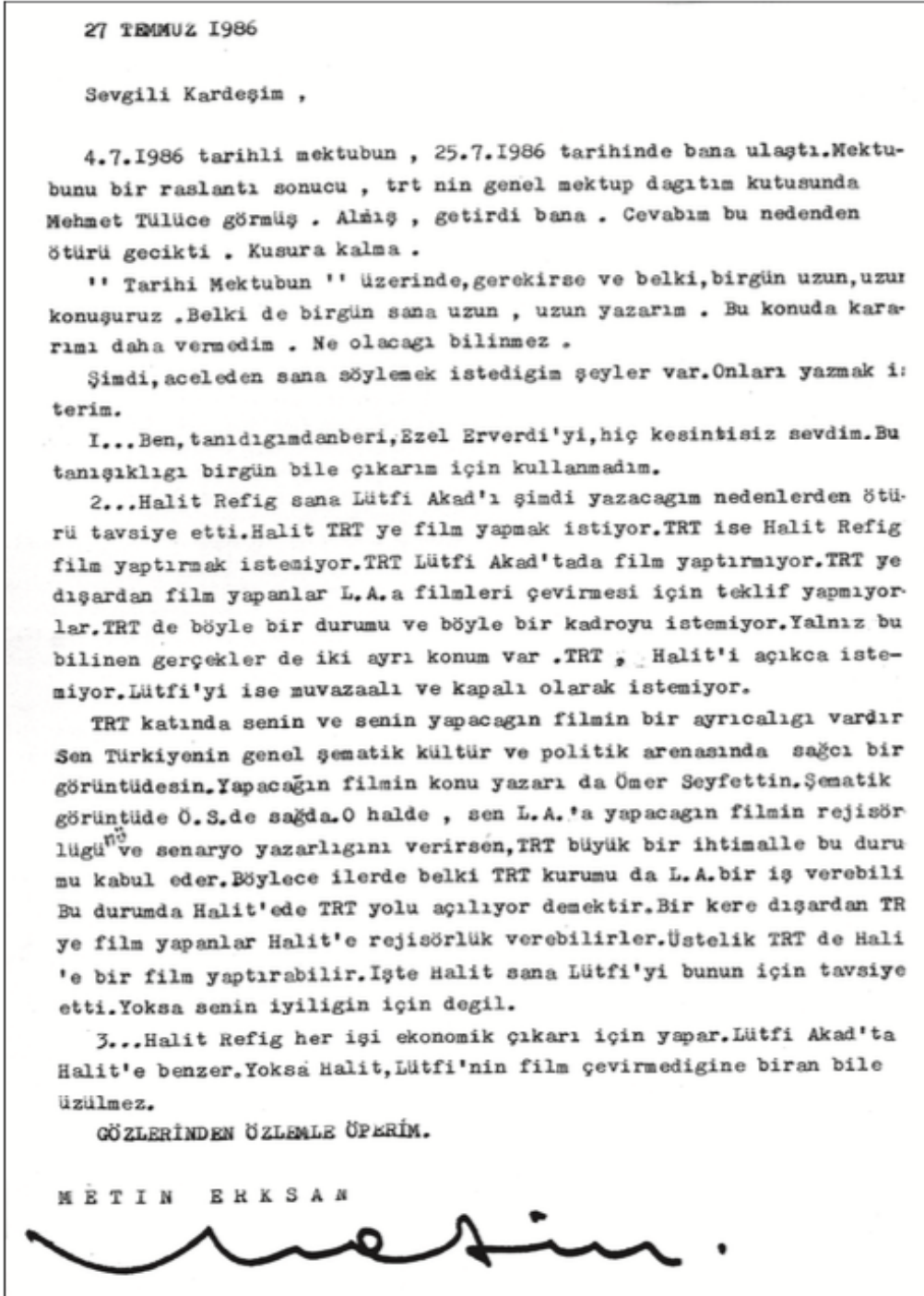
- Kanal Yayın Akışı. (1987, 2 Nisan) *Hürriyet*, s. 2.
- Akad, L. Ö. (2004). *Işıkla Karanlık Arasında*. Türkiye İş Bankası.
- Akad, L. Ö. (2022, 23 Mart). Filmografi, <https://www.imdb.com/name/nm0015037/>
- Çakmakçı, A. (2021, 16 Mayıs). Ödüller, <https://film.iksv.org/tr/onur-odulleri/aytekin-cakmakci>
- Çakmakçı, A. (2022, 6 Mart). Biyografi, <https://www.tsa.org.tr/tr/kisi/kisibio/3388/aytekin-cakmakci>
- Erksan, M. (1972). *Sevmek Zamanı Senaryo Kitabı*. Hareket Yayınları.
- Erverdi, E. (*Yalnız Efe* Dizi Film Yapımı Üzerine Röportaj, 18 Aralık 2017).
- Erverdi, E. (*Yalnız Efe* Dizi Film Yapımı Üzerine Röportaj, 11 Eylül 2020).
- Erverdi, E. (2018). *Nurettin Topçu: Dünden Kalanlar ve Geleceğe Umutlar*. Dergâh Yayınları.
- Erverdi, E. (2019). *Nurettin Topçu: Dünden Kalanlar ve Geleceğe Umutlar*. Dergâh Yayınları.
- Erverdi, E. (2022). *Sabahı Beklemeden*. Dergâh Yayınları.
- Evren, B. (2013). *Öfke ve Tutkunun Yönetmeni Metin Erksan*. Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Gündoğdu, M. (2017). *Metin Erksan 'Kuyu'da Bir Yönetmen*. Cümle Yayıncılık.
- Kale, F. (2015). *TRT Edebiyat Uyarlamaları*. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu.
- Kılıç Hristidis, Ş. (2007). *Sinemada Ulusal Tavrı "Halit Refiğ Kitabı"*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Okumuş, M. S. (2021). *Tarihin Televizyonla İhyası: TRT Tarihi ve Dizi Filmler (1974-2020)*. Dergâh Yayınları.
- Ömer Seyfettin'in "Yalnız Efe'si Ekranda. (1987, 2 Nisan). *Cumhuriyet*, s. 4.
- Refiğ, G. (2011). *Sevgili Halit (Halit Refiğ'e Mektuplar)*. Everest Yayınları.
- Refiğ, H. (2013). *Ulusal Sinema Kavgası*. Dergâh Yayınları.
- Refiğ, H. (2015). *Kemal Tahir'le Birlikte*. Dergâh Yayınları.
- Refiğ, H. (2015). *Türk Sinemasının Yorgun Savaşçısı: Halit Refiğ*. (Haz. Ali Can Sekmeç) İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür Daire Başkanlığı, Kültürel Etkinlikler Müdürlüğü Yayınları.
- Serim, Ö. (2007). *Türk Televizyon Tarihi: 1952-2006*. Epsilon Yayınları.
- Şekeroğlu, S. (2021, 16 Mayıs). Biyografi, <http://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/samisekeroglu.html>
- Yücel, V. (2014). *Kahramanın Yolculuğu: Mitik Erkeklik ve Suç Draması*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TV Program Listesi. (1987, 9 Nisan). *Hürriyet*, s. 2.
- TV Program Listesi. (1987, 16 Nisan). *Hürriyet*, s. 2.

EKLER

1985 yılında yayınlanan diziler; *Acımak, Aliş ile Zeynep, Aşı Kampanyası, Bay Alkolü Takdimimdir, Bir Gönül Perdesi, Bir Kadının Günlüğü, Bir Kilo Namus, Bugünün Saraylısı, Dokuzuncu Hariciye Koşuşu, Dolap Beygiri, Geçmiş Zaman Olur ki, Hasan ile Şirin, Hayırlı Bir Konu, Kanlı Nigar, Kaynanalar, Kırık Hayatlar, Köşe Dönücü, Parkta Bir Sonbahar Günüydü, Parmak Damgası ve Skapen'in Dolapları*'dir (Yücel, 2014: 294).

1986 yılında TRT'de yayınlanan dizi film yapımları; *Acımak, Ahmet Hamdi Tanpınar, Alamanyadan Bir Yar Gelir Bizlere, Altınkuş Musiki Cemiyeti, Bizim Çocuklar, Çalıkuşu, Dokuzuncu Hariciye Koşuşu, Duvardaki Kan, Erikçigiller, Gençler, Gönül İşi, Gece'nin Öteki Yüzü, Mardin-Münih Hattı, Olacak O Kadar, Ölümünün 50. Yılında M. A. Ersoy, Perihan Abla, Rol İcabı, Sevgiyi Öğrenen Adam, Sızı, Şüpheli Şemsettin, Tableten Kasede ve Yarın Artık Bugündür*'dür (akt. Okumuş, 2021: 133).

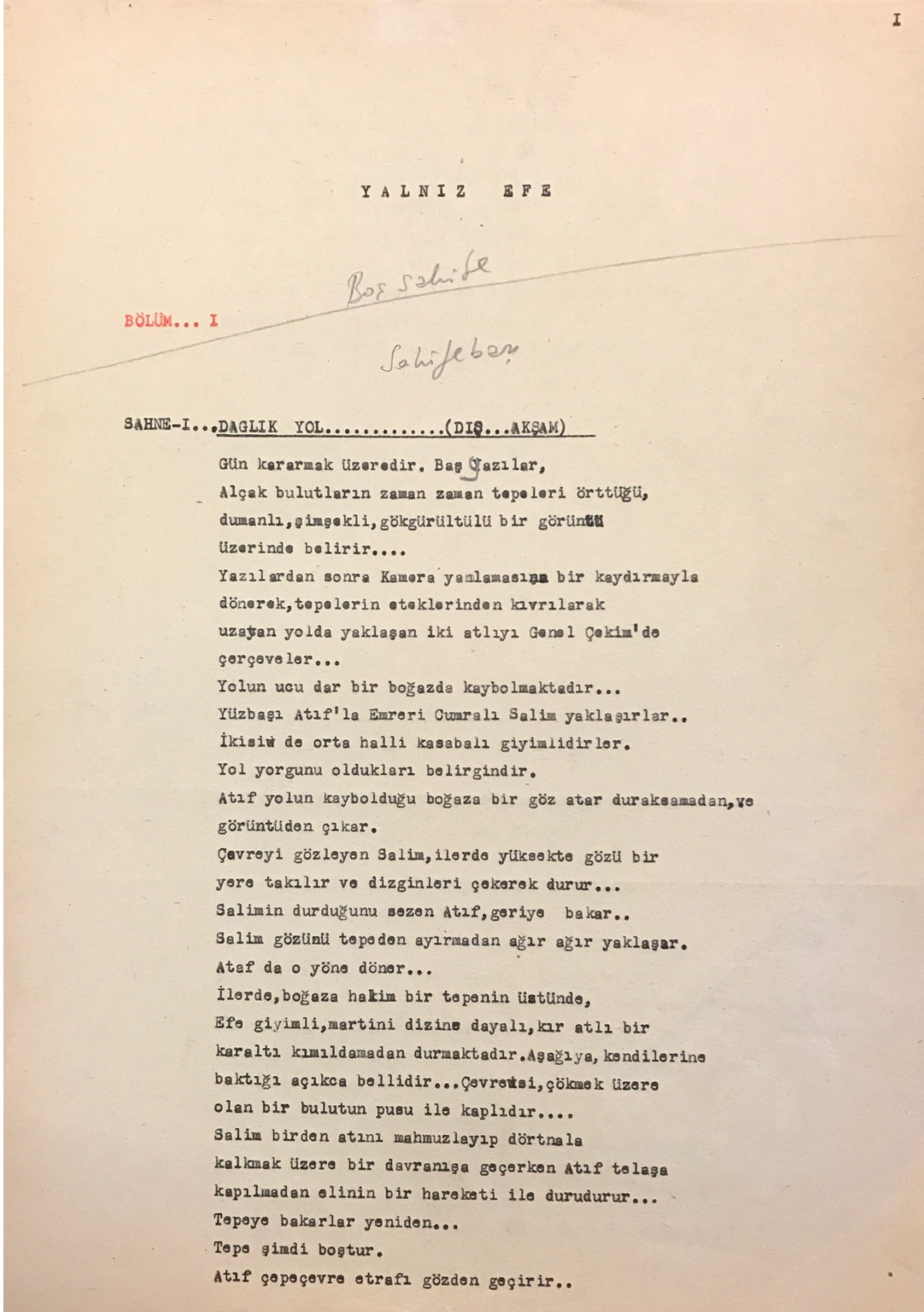
1987 yılında TRT'nin günlük yayını 08:00'de başlayıp 10:45'te bitmekte, 16:25'te tekrar açılıp 23:30'da tekrar sona ermektedir (Serim, 2007: 138). Genel müdürlüğünün son yılında ilk olarak dış yapım şirketlerine birçok yerli drama dizisi siparişi veren Toskay'ın yayınladığı yerli diziler; *Aşkın Gözü Kördür, Ateşten Günler, Baldız ve Bacanak, Belene, Bizi Güldürenler, Büyük Koşu, Eylül, Elif Ana Ayşe Kız, Ferhunde Kalfa, Gecenin Öteki Yüzü, Gönül Dostları, Gönülden Gönüle, Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç, Mesela Muzaffer, Münasebetsiz Muzaffer, Milli Saraylarımız, Saat Sabahın Dokuzu, Yaprak Dökümü, Yeniden Doğmak, Yarın Artık Bugündür, Kurtlar Sofrası, Sabah Saatin Dokuzu, Elif Ana Ayşe Kız, Gönül Dostları, Yalnız Efe, Kavanozdaki Adam, Oscancık ve Gönül İşi*'dir (akt. Okumuş, 2021: 133-134). Görev süresi 21 Mart 1988'de sona eren Toskay'ın (Serim, 2007: 147) yayınladığı son yerli dizi ise *Yaprak Dökümü*'dür (Serim, 2007: 142).

Şekil 20. Metin Erksan'ın 27 Temmuz 1986 tarihinde Ezel Erverdi'ye Gönderdiği Mektubun Aslı

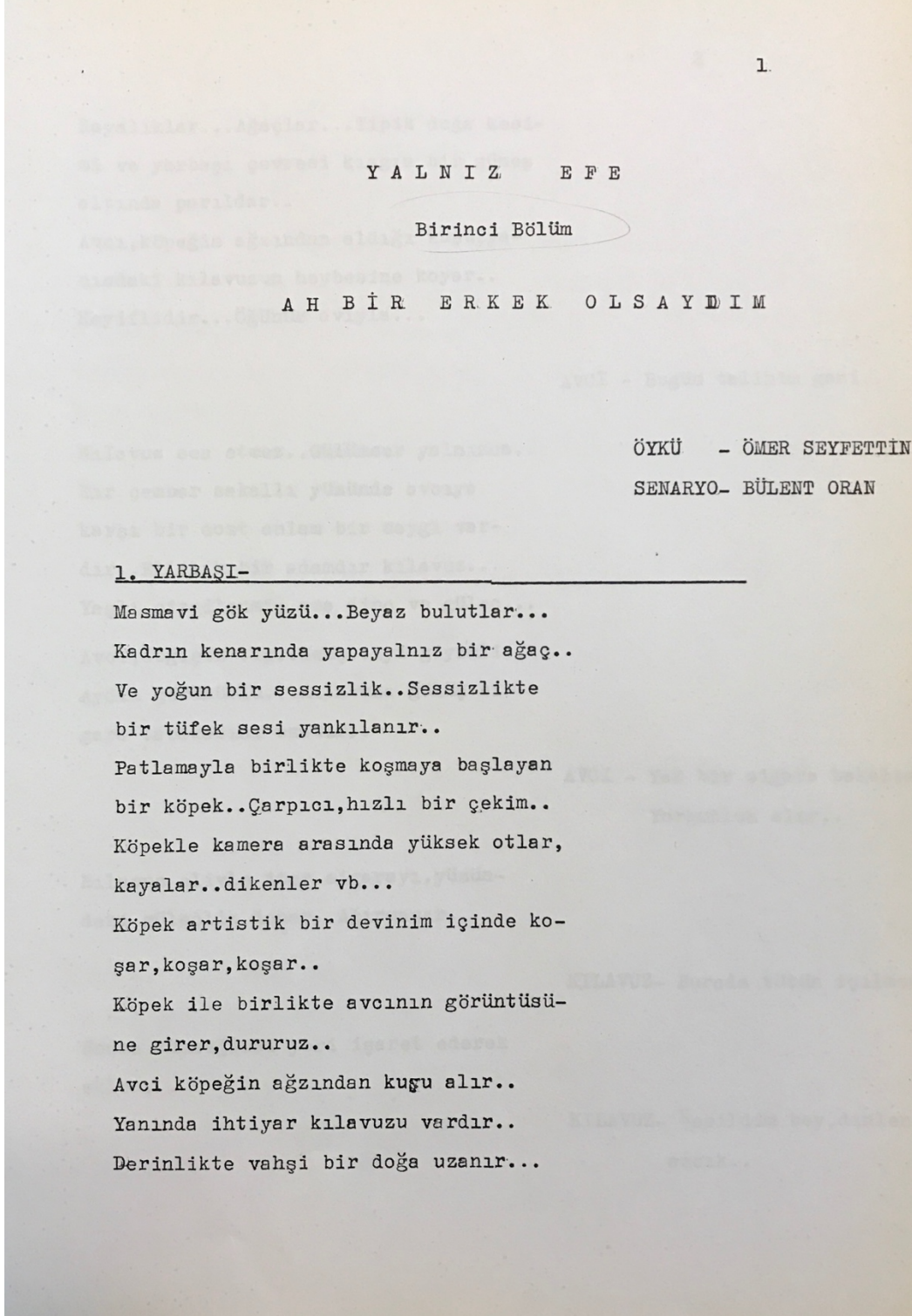
Kaynak: Erverdi, 2022: 342¹⁷.

¹⁷ “Şahsımla ilgili yazdıkları ve tanışıp *Sevmek Zamani* filminin senaryosunu yayımladıktan sonra aramızda hiç eksilmeyen güven ve sevgi bağı oluştu. Lütfi Akad'la ilgili görüşleri hiç değişmedi, ona hiç güven duymadı. Lütfi Akad'tan gördüğüm muamele Metin Bey'i haklı çıkardı. Ona hep “Metin Ağabey” diye hitap ettim” (Erverdi, 2022: 344).

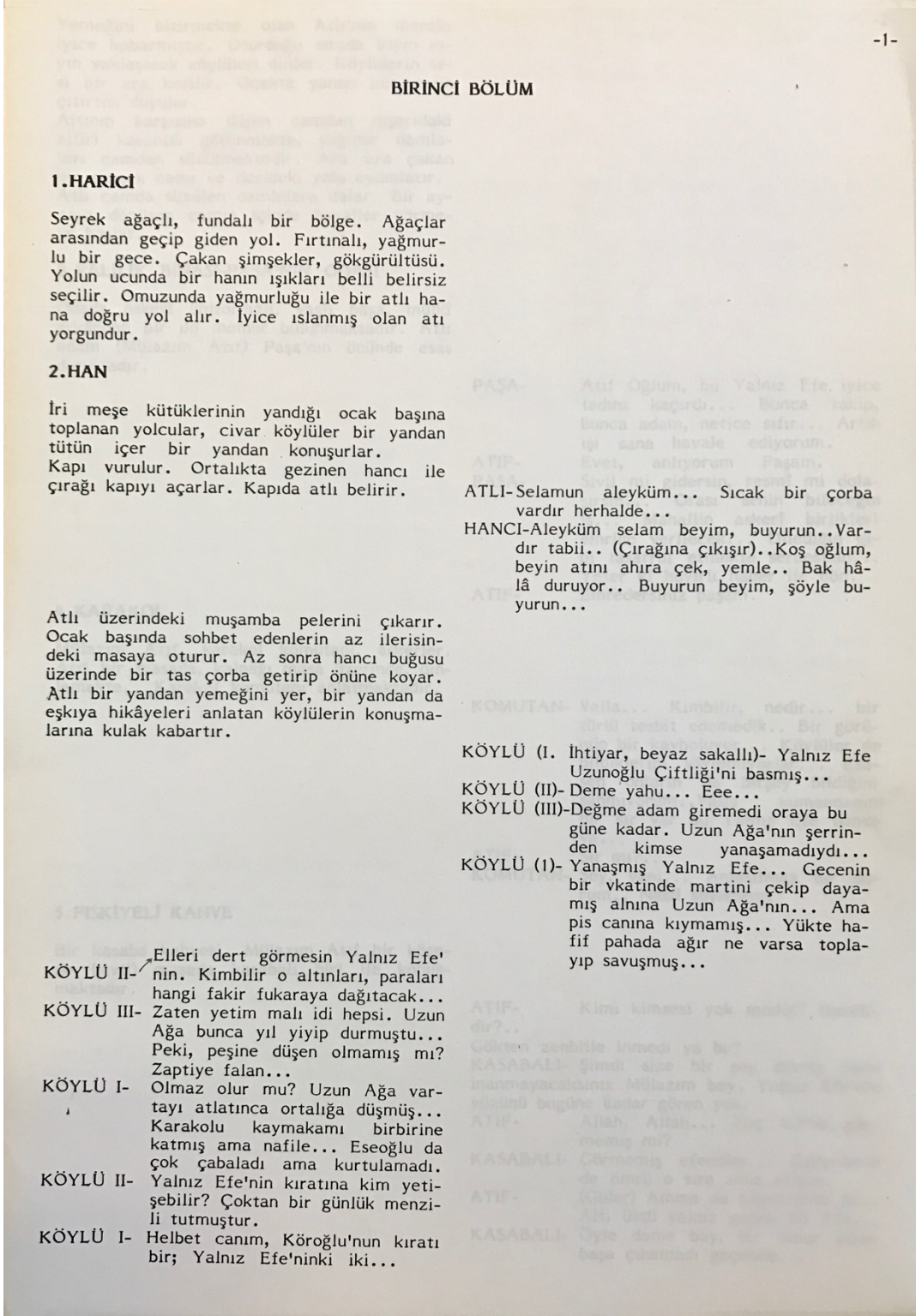
Şekil 21. Lütfi Ö. Akad'ın yazdığı 106 sayfalık *Yalnız Efe* senaryosunun ilk sayfası

Kaynak: Dergâh Yayınları Arşivi.

Şekil 22. Bülent Oran'ın yazdığı 263 sayfalık *Yalnız Efe* senaryosunun ilk sayfası

Kaynak: Dergâh Yayınları Arşivi.

Şekil 23. Mustafa Kutlu'nun yazdığı 87 sayfalık *Yalnız Efe* senaryosunun ilk sayfası

Kaynak: Dergâh Yayınları Arşivi.

HİTİT UYGARLIĞI KÜLTÜREL UNSURLARININ PLASTİK BİR DİL OLARAK YENİDEN YORUMLANMASI

Naile ÇEVİK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

naiesalman@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6448-1534>

Atf

Çevik, N. (2022). Hitit Uygarlığı Kültürel Unsurlarının Plastik Bir Dil Olarak Yeniden Yorumlanması. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 1079-1091.

ÖZ

İnsanlığın antik dönemden günümüze kadar varlığını sürdürdüğü zamanlarda kendine ait toplumsal bir yapıdan ve buna bağlı olarak kültürel bir anlayıştan söz etmek mümkündür. Avcı-toplayıcı konumdan modern yaşam koşullarına sahip olan insanlar öncelikli sorunsalları olan sığınma ve barınma koşullarını sağladıktan sonra ortaya koyduğu kültür ile tanımlanmaktadır. Kültürel unsurların varlığı bireysel ve toplumsal anlamda kimlik ve aidiyet kavramlarını da içinde barındırmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde tarih sahnesinde kültürel olarak oldukça önemli bir yere sahip olan Hitit Uygarlığı'na ait üretimler dikkat çekicidir. Hitit kültürünün yeni bir perspektif ile ele alınarak incelenmesi ve bu süreçte sanatçının günümüz teknikleriyle kendi farkındalığını ortaya çıkarmasına olanak sağlayan bu çalışma kültürün yaşatılması ana hedefine odaklanmaktadır. Güçlü ve köklü bir kültürel yapıya sahip olan Hitit Uygarlığı'nın kültürel hafıza ve miras bağlamındaki önemi farklı disiplinlerden gelen Tülay Candemir, Ilgaz Özgen Topcuoğlu, Erdiñç Bakla, Özdemir Yemenicioğlu ve Meryem İçenli gibi sanatçıların üretimlerinde de yer almaktadır. Çalışma kapsamında son olarak Hitit Uygarlığı'nın kültürel unsurlarını Naile Çevik'in linol baskı, gravür, kolaj, dijital müdahale, elle çizim ve mürekkep gibi farklı tekniklerin birlikte kullanımı ile yeniden yorumladığını görmekteyiz. Sanatçının oluşturduğu bu özgün bireysel uygulamalar, kaynağı Hitit Uygarlığı'ndan beslenen bir ilhamın günümüz sanatında konumlanmasının yanı sıra geleceğe taşınmasına da olanak tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Hitit Uygarlığı, Çağdaş Sanat.

THE CULTURAL ELEMENTS OF THE HITITE CIVILIZATION REINTERPRETATION AS A PLASTIC LANGUAGE

ABSTRACT

It is possible to talk about a social structure of its own and, accordingly, a cultural understanding when humanity has existed from ancient times to the present. People who have modern living conditions from a hunter-gatherer position are defined by the culture they reveal after providing their priority problems of shelter and accommodation. The existence of cultural elements also includes the concepts of identity and belonging in the individual and social sense. When evaluated from this point of view, the productions of the Hittite Civilization, which has a very important cultural place in the historical scene, are remarkable. This study, which allows the artist to examine the Hittite culture with a new perspective and to reveal his own awareness with today's techniques in this process, focuses on the main goal of keeping the culture alive. The importance of the Hittite Civilization, which has a strong and deep-rooted cultural structure, in the context of cultural memory and heritage is also included in the productions of artists from different disciplines such as Tülay Candemir, Ilgaz Özgen Topcuoğlu, Erdiñç Bakla, Özdemir Yemenicioğlu and Meryem İçenli. Finally, within the scope of the study, we

see that the Naile Çevik reinterprets the cultural elements of the Hittite Civilization with the use of different techniques such as linoleum printing, engraving, collage, digital intervention, hand drawing and ink. These unique individual applications created by the artist allow an inspiration fed by the Hittite Civilization to be positioned in today's art as well as to be carried to the future.

Keywords: *Culture, Hittite Civilization, Contemporary Art.*

GİRİŞ

Anadolu toprakları bulunduğu konum ve coğrafi özellikleri bakımından hem birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış hem de çok katmanlı zengin bir kültürel yapıya olanak sağlamıştır. Bu zengin topraklar, kültürolojik olarak birçok uygarlığın değerlerinin oluşmasına zemin hazırlamasının yanı sıra bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasında da oldukça önemli bir konumda yer almaktadır. Bu kültürel deneyim bağlamında değerlendirildiğinde, M.Ö. 2500-2000/1700 tarihleri arasında Anadolu'da yaşamış olan Hatti Uygarlığı, Anadolu topraklarında varlığını sürdürmüş ve antik uygarlıklar arasında oldukça önemli bir yere sahip olmuştur.

Hitit Uygarlığı'nın tarih sahnesinde görülmeye başlaması M.Ö. 1600'lü yıllarda Hatti beyliklerinin ele geçirilmesi ile gerçekleşir. Bu iki birbirinden farklı uygarlık aynı topraklar üzerinde yaşamlarını sürdürmesinin bir sonucu olarak yaşantıları birbirine benzemiştir. Bu durum, kültürlerin etkileşim halinde ve birbirinin devamı niteliğinde olması biçiminde açıklamak mümkündür. Bugün tarih sahnesinde Hitit Uygarlığı'na ait olduğunu düşündüğümüz birçok geleneğin Hattiler'de de olduğu bilinmektedir. Böyle bir kuruluş hikâyesi ile Hitit Uygarlığı, farklı ırktan insanların yaşadığı, farklı dillerin paylaşıldığı çok uluslu bir uygarlık olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, yaşam stili, yönetim şekli, inançları ve sanat eserleri ile Hititler sahip çıkılması gereken bir mirasın yaratıcıları olarak günümüz bilim/sanat insanlarına ilham kaynağı olmaktadır.

Bu araştırma nitel bir araştırmadır. Araştırmanın birinci bölümünde veri toplama yöntemi olarak Hitit Uygarlığı kültürel unsurlarının araştırılmasına yönelik doküman analizi (literatür tarama) kullanılmıştır. İkinci bölümde, araştırma sırasında Tülay Candemir, Ilgaz Özgen Topcuoğlu, Erdiç Bakla, Özdemir Yemenicioğlu ve Meryem İçenli gibi sanatçıların Hitit Uygarlığından esinle ürettiği eserlere ulaşılmıştır. Üçüncü bölümünde ise araştırmacının kendisi tarafından Hitit Uygarlığı kültürel unsurlarının yeniden yorumlanmasına yönelik bulgular yer almaktadır. Elde edilen bu bulgular betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilerek sonuca ulaşılmıştır.

KÜLTÜREL BİR MİRAS OLARAK HİTİT UYGARLIĞI ÜZERİNE

Son dönemlerde Anadolu'nun yerli halkları olabileceği ihtimali üzerinde durulan ve Anadolu'ya geldikleri yer/zaman günümüzde bilimsel olarak kanıtlanamayan ve varlıkları M.Ö. 19. yüzyıla kadar inen Hititler, Hattileri (Anadolu'nun yerli halkı olarak kabul görmüş) özümsemişler ve bu topraklarda ilk defa siyasi birliği sağlayarak imparatorluk kurmuşlardır (Turgut, 2013: ii). Günümüzde yapılan arkeolojik kazılar sonucunda haklarında çokça bilgi edinmemize rağmen Hititlere ait gizemini koruyan birçok konu vardır. Köprülü'ye göre; nereden geldikleri hakkında suskun olan Hititler, kökenleri hakkında açık ve kesin bilgiler vermezler. Araştırmalar sonucunda Orta Anadolu kavmi olduğu anlaşılan Hititlerin, çağdaşı olan uygarlıklarla boy ölçüşebilecek niteliklerde büyük bir imparatorluk kurduğu bilinmektedir (Köprülü, 2012: 247).

Her milletin kendisine ait bir mitolojisi vardır. İnanış ve yaşama biçimleri ile şekillenen bu mitolojiler iç ve dış etkenler ile farklılaşabilmektedir. Kafkasya üzerinden Anadolu'ya göç etmiş bir Hint-Avrupa kavimi olarak tanımlanan Hititler Çağlayan'a göre; Anadolu'ya gelip yerleşik hayata geçmeden önce göçebe yaşayan ve dolayısıyla hayvancılıkla uğraşan bir toplumdur. Bu sebeple dini görüşleri basit ve günlük hayatlarının sınırlarını aşan konularla ilgilenmemişlerdir. Anadolu ve yakın çevresinde yerleşik düzene geçmelerinin ardından kendilerine göre çok ileri bir din ve mitoloji kavramı ile karşılaşınca,

ister istemez bunun etkisine girmişlerdir (Çağlayan, 2017: 29). Bu etkinin o dönemde Anadolu'da yaşamını sürdüren Hattilerden kaynaklı olduğu düşünülebilir.

Şekil 1. *Tanrı Şarruma'nın Kral Tudhaliya'yı Kucaklama Sahnesi*

Kaynak: Öz (2015).

Şekil 2. *Boğazköy Dağ Tanrısı Heykelciği*

Kaynak: Köprülü (2012).

Kendilerini “Bin Tanrılı Halk” olarak adlandıran Hititler, fethettikleri yerlerin kültürel özelliklerini aldıkları gibi tanrıların da mitolojilerine eklemişlerdir. Boğazköy’de gerçekleştirilen kazılarda birçok tapınak yapısının ortaya çıkarılması bu açıdan dikkat çekicidir (Demirci ve Falay, 2016:36). Hitit Medeniyetinde Din Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme isimli çalışmasında (2019) Kayaöz, Hititlerin inanç yapılarının genellikle günlük yaşantılarında tanrılar tarafından yönetildiklerine inanmaları durumuna dikkat çekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Hititler, teokratik bir inanç dünyasında yaşamlarına yön vermektedirler (Şekil 1 ve 2). Yapılan arkeolojik kazılarda bulunan heykel ve kabartma gibi sanatsal üretimlerinin çoğunda tanrı tasvirlerinin olması bu bağlam ile anlam kazanmaktadır.

Günümüzde Hititlere ait en önemli bilgilere Başkent Hattuşa’da (günümüzde Çorum ili Boğazköy çevresi) yapılan arkeolojik kazılardan ulaşmaktayız. Gerçek’e göre (2020:1) Arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmalarında tespit edilen pişmiş toprak, metal, taş malzemelerle beraber orthostat, stel, kaya anıtları üzerindeki tasvirler ve yazıtlar, Hitit Uygarlığı’nın tanınmasında önemli katkılar sağlamışlardır.

Şekil 3. *Kadeş Antlaşma Metni'nin Kopyası*

Kaynak: Öz (2015).

Şekil 4. *Hitit Türü Dinsel Tunç Sancak, Hatti Sanatı Ürünü*

Kaynak: Çağlayan (2017).

Hititlerin siyasi tarihinde bilinen en önemli olaylardan birisi Kadeş Antlaşmasıdır (Şekil 3). Mısır Firavunu II. Ramses ile Hitit Kralı III. Hattuşili arasında yaklaşık olarak M.Ö. 1285 yılında yapılan savaş sonucunda, savaşın kazananı olmamış ve taraflar bu antlaşmayı kabul etmiştir. Dönemin diplomasi dili olan Akkadça yazılmış olan bu belge iki büyük devlet arasında imzalanmış ilk antlaşma olması bakımından günümüzde de oldukça önemli bir arkeolojik bulgu olarak değerlendirilmektedir (Öz, 2015: 112). Yiğit'in (2005: 79) Hitit yazısı üzerine yapmış olduğu çalışmasında Anadolu'nun yazıyla ilk kez M.Ö. 2. binyılın başlarında Asurlu tüccarların tuttıkları kayıtlar ile tanıştığından ancak daha sonra bunun Hititlere kadar devam etmediğinden söz etmektedir. Çalışmasında, Hititler'in göçebe bir yaşamdan yerleşik düzene geçme sürecinde kalıcı bir uygarlık oluşturmada yazıyı kullandıklarını ve kendisinden önceki kültürel değerleri benimseyerek sahip oldukları kültürün hep bir adım daha ileriye taşımakta kararlı oldukları şeklinde yorumlayabilmek mümkündür.

Güneş birçok uygarlıkta önemli bir simge konumundadır. Hititlerde Güneşin doğuşu kutsal bir olay olarak yorumlanmıştır. Hitit kralları gün doğumunda güneşe dönerek günlük dini törenlerini yapmışlardır ve Güneş Tanrıçası Arinna, özellikle bereketle ilişkilendirilmiştir (Eyuboğlu, 1981: 455; Uncu, 2013: 355-356). Bu noktada güneşi simgeleyen daire formu Hitit güneş kursları önemli ve üzerinde durulması gereken arkeolojik buluntular arasında yer almaktadır (Şekil 4). Güneş kursları ya da güneş sancakları, güneşi ifade eden dairesel biçimin etrafına yerleştirilmiş öğelerden oluşmaktadır. Örneğin; ses çıkarması için sallanan parçalar ve geyik, kuş, ağaç figürleri vardır. Ayrıca güneşi simgeleyen bu sancakların taht biçimindeki mobilyalara takılmasının yanı sıra dini törenlerde ve at koşum takımlarında kullanıldığı düşünülmektedir (Çağlayan, 2017: 146).

Şekil 5. Geyik Biçimli Gümüş Riton, M.Ö. 14-13.Yüzyıl

Kaynak: Gerçek (2020).

Şekil 6. Geyik Biçimli Gümüş Riton, Detay

Kaynak: Gerçek (2020).

Antik çağlarda hayvan başı ya da gövdesi ile tasvir edilen kaplar oldukça yaygın olarak kullanılmaktaydı. Riton adı verilen bu özel kaplar Hitit sanatında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Şekil 5-6'da yer alan görsellerde, Hitit maden sanatının önemli örneklerinden geyik biçimli bir riton örneğini görmekteyiz. Gümüşten yapılmış bu ince işçiliğe sahip nesnenin Tanrı ve Tanrıçalar için düzenlenen özel törenlerde kullanıldığı düşünülmektedir. Riton üzerine araştırma yapan Muscarella, Darga ve Benzel'den aktaran Gerçek'e (2020: 133) göre iki parça halinde yapılmış olan bu gümüş riton, baş ile protom kısmın bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur ve ekleme yeri ayrı yapılan bezekli bir şeritle kapatılmıştır. Geyiğin içi boş olan boynuzları ve kulakları ayrı olarak yapıp ritonun üzerine sonradan eklenmiştir. Geyiğin gözleri, kaşları ve eklem yerini kapatan şeritteki kareler başka

bir malzemeye kakma tekniği ile yapılmıştır. Ayrıca bu geyiğin gözleri belirgin gözyaşı kanallarına bağlanmış ve burun delikleri yüksek kabartma ve küçük ağız ise kazınmış bir çizgi ile gösterilmiştir.

Şekil 7. *Fırtına Tanrısı Tarhunza, 2,5 m., Yaklaşık Olarak M.Ö. 8. Yüzyıl Sonları, Adana Arkeoloji Müzesi*

Kaynak: Hittitemonuments (t.y).

Şekil 8. *Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve Oğlu*

Kaynak: Öz (2015).

Hititlerde gelişmiş bir heykel sanatı anlayışı görülmektedir. Hatta Anadolu'da anıtsal denilebilecek heykeller Hititler ile başladığını söylemek mümkündür. Şekil 7'deki anıt heykel Fırtına Tanrısı Tarhunza'yı iki boğanın çektiği bir araba üzerinde ayakta dururken tasvir etmektedir (Hittitemonuments.com, t.y).

Bunun dışında Hitit kültüründe taş kabartmalar, madenlerden ve çeşitli taşlardan yapılmış heykeller oldukça yaygındır. Bu heykellerde genellikle tanrı ve tanrıçalar konu edilmektedir (Şekil 8). Hititlere göre heykeller mabetlerin en önemli demirbaşları olarak değerlendirilmektedir ve bu heykeller genellikle bronz, altın ve gümüş gibi madenlerden yapılmıştır. Ayrıca fildişi, dağ kristali ve lapis-lazuli gibi malzemelerinden yapılmış heykelciklere de rastlamak mümkündür (Özgül, 2008: 27). Yapılan kazılarda arkeolojik buluntu olarak ortaya çıkarılan Hitit heykellerinin ortak bazı duruş özellikleri de vardır. Öz (2015) bu durumu çalışmasında ayrıntılı bir biçimde açıklamaktadır;

Hitit heykellerinin duruş pozisyonları da hep bir kurala bağlıdır. Tanrı veya kral heykellerinde figürler bir şey taşısın veya taşınmasınlar, bir kolları biraz öne uzatılmış, diğer kolları ise göğüs hizasında yere paralel halde dururlar. Kraliçe veya tanrıça heykellerinde ise, bir kol öne uzatılmış ve yukarı doğru kıvrılmış olup, diğer kol ise tam öndedir. Hitit heykellerindeki figürlerin hepsinde eller yumruk halindedir. Birkaç anıt haricinde, Hitit heykellerinde önden tasvire rastlanmaz. Bunun nedeni figürlerin gözle görüldükleri biçimde değil, onlara göre ideal olan biçimleriyle tasvir edilmiş olmalarıdır. Bu düşünceyle, yüz her zaman profilden, gözler tam cepheden, göğüs ve vücudun üst bölümü önden, bacaklar ise yandan tasvir edilmiştir (Öz, 2015: 125).

Şekil 9. *Oniki Tanrı Kabartması, 13. Yüzyıl, Yazılıkaya*

Kaynak: Hittitemonuments (t.y).

Şekil 10. *Oniki Tanrı Kabartmasının Çizimi*

Kaynak: Öz (2015).

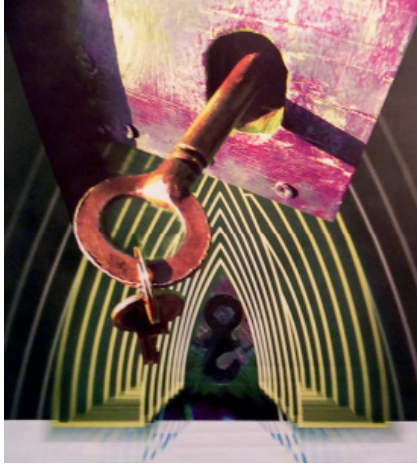
Günümüzde Çorum ilinde bulunan Yazılıkaya Hitit Kaya Tapınağı Hitit tanrılarına ait oldukça fazla sayıda rölyefin bulunduğu bir açık hava müzesi konumundadır. Bu alan, doğal kaya yapısı ile çevrelenmiş iki adet üstü açık odadan oluşmaktadır. Ana odanın (A Odası) kayalık duvarları çok sayıda Hitit tanrısının rölyefleri ile kaplıdır. Erkek tanrılar solda, tanrıçalar sağda, başı çeken ve karşı duvarın ortasında buluşan Fırtına Tanrısı Teşşub ile Güneş Tanrıçası Hebat'ı izler durumda tasvir edilmişlerdir (Hittitemonuments, t.y). Oniki Tanrı Kabartması Yazılıkaya Hitit Kaya Tapınağı'nda yer alan rölyeflerden birisidir (Şekil 9-10). Oniki askerin oluşturduğu bir manganın tasvir edildiği kabartmada, askerlerin duruş pozisyonları birbirinin aynısı olup sert adımlarla yürüme ifadeleri dikkat çekicidir. Asker veya Tanrı olarak adlandırılan figürlerin sol elleri boş olduğu halde yumruk biçimindedir ki bu birçok Hitit heykelinde görülen bir özelliktir (Öz, 2015: 127).

ÇAĞDAŞ SANATTA HİTİT UYGARLIĞININ ETKİLERİ

Sanat yaşamın kendisinden ilhamla ilerleyen bir alan olarak bütün uygarlıkların taşınmasında başat rol oynamaktadır. Günümüz sanat anlayışı içerisinde kültürel imgelerin sanatçılar tarafından benimsendiğini, bu imgelerin sanatçılara kendi tarzlarını ortaya koymada bir çıkış noktası olarak kaynaklık ettiğini sıklıkla görmekteyiz. Sanatçılar aracılığı ile geçmişe ait izler güncel sanat anlayışı içerisinde değişip/dönüştürülmekte ve geleceğe taşınmaktadır.

Tarihsel süreçte antik dönemden günümüze doğanın gizemine ait her türlü unsur günümüzün teknolojik olanakları ve bilimsel gelişmeler sayesinde mevcut gizemini korurken, sanatçılar için yeni anlatım olanaklarına dönüşerek devam etmektedir. Antik dönemden günümüze doğa-sanat ilişkisinde yer alan her türlü imge, sanata, sanatçıya ve sanat eserine yeni söylemler getirerek, izleyicinin alışıldık sınırlarını ya da sınırlılıklarını genişletmeye devam etmiştir (Çevik ve Bingöl, 2019: 33). Geçmişe ait her bir unsur günümüzün bilimsel ve teknolojik bakışı ışığında sanatçıların özgün anlatım biçimlerine dönüşmektedir. Sanatçılar tarafından oluşturulan her bir eser, geçmişin, bugünün ve geleceğin izlerini özünde/içinde taşımaktadır.

İçenli'ye (2019: 2) göre Hititlerin sanatı politik bir güç simgesi olarak görmeleri ve heykellerine kutsal anlamlar yüklemeleri, sanata büyük önem vermeleri ortaya özgün eserlerin çıkmasını sağlamıştır. Bu özgün eserler, günümüz sanatçıları için eşsiz birer ilham kaynağına dönüşmüştür. Bu araştırma kapsamında Hitit kültüründen esinlenerek özgün üretimlerde bulunan Tülay Candemir, Ilgaz Özgen Topcuoğlu, Erdiç Bakla, Özdemir Yemenicioğlu ve Meryem İçenli gibi sanatçıların özgün üretimleri incelenmiştir. Sanatçıların Hitit ana teması özelinde yer alan üretimleri eserlerindeki stil özellikleri, teknik ve uygulama biçimleri yorumlanmıştır.

Şekil 11. *Kilit I*, Tülay Candemir, Dijital Tasarım, 100x100 cm., 2016

Kaynak: Candemir ve Topcuoğlu (2016).

Şekil 12. *L-Yahut Meta?*, Ilgaz Özgen Topcuoğlu, Enstalasyon, 3 x 2,5 m., 2016

Kaynak: Candemir ve Topcuoğlu (2016).

2016 yılında “Yeni Gerçekçi Bakışla Çağdaş Sanat-Tasarımda Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Hititler ve Ritüelleri” isimli yürütülen proje kapsamında, kültürel miras ve belleğin önemli öğelerinden olan ritüeller/inançlar araştırılarak disiplinlerarası bir yaklaşımla yeniden yorumlanmıştır (Candemir ve Topcuoğlu, 2016: 632). Proje sonunda da disiplinlerarası üretimlerde bulunan sanatçılar ile Hitit Ritüelleri isimli karma bir sergi düzenlenmiştir. Bu proje kapsamında yer alan Tülay Candemir ve Ilgaz Özgen Topcuoğlu Şekil 11 ve 12’de yer alan eserleri ile proje sergisinde yer almışlardır. Sergide Tülay Candemir’in “Kilit I”, “Kilit II”, “Uyanış” biçiminde adlandırdığı çalışmalarını yer almaktadır (Bu makale kapsamında sanatçının Kilit I isimli çalışması ele alınmıştır); Candemir’in yorumu ile;

Proje kapsamında oluşturulan Telipinu’nun Kayboluşu adlı mitoloji örneğinden yola çıkarak, kullanılan semboller ve semboller fraktal bir düzlemde renklerin kontrast etkisinden faydalanılarak yorumlama ve kurgulama süreci izlenmiştir. Çalışma teknik olarak güncel bilgisayar teknolojileri ve araçlarıyla oluşturulmuştur. Hitit ritüellerindeki enerji frekanslarının fraktal geometrik sembollerin tekrarlarıyla, kavramsal boyutta somutlaştırılması, izleyiciye bu enerji boyutunun yansıtılması amaçlanmıştır (Candemir ve Topcuoğlu, 2016: 636).

Aynı projede yer alan Ilgaz Özgen Topcuoğlu’nun “L-Yahut Meta?” isimli çalışması ile ilgili yorumu ise şöyledir;

L-Yahut Meta?” isimli enstalasyonun çıkış noktası, Hititçede çözülen ilk sözcük olan “Şimdi ekmeği yiyeceksiniz, suyu ise içeceksiniz” sözcüğüdür. Ekmek ve su kelimelerinin bu sözcük içinde geçmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Kuşkusuz ekmek ve su doğanın, sosyo-kültürel yaşamın en önemli kaynakları ve öğeleri arasındadır. Ekmeğin özü olan buğday, ekmek, bir adet su bardağı, farklı boyutlarda fotokopi yoluyla çoğaltılan olan bir insan figürü ve sanatçının kendisine ait günümüzü yansıttığı düşünülen lekeli soyut kompozisyonundan oluşan bir resim, enstalasyonun parçaları olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada öncelikle tüm uygarlıkları etkileyen ekmek, su, insan üçlüsünün kavramsal boyutu ön plana çıkartılmak istenmiştir. Başlangıçta kutsal olan ve tarım kültürünün, emeğin ayrılmaz parçası olarak göstergesi olarak değerlendirebileceğimiz insan-ekmek-su üçlüsü, günümüzde birer tüketim nesnesine dönüşmüştür. Enstalasyonun ismi olan “L-Yahut Meta?”, eleştirel bir yaklaşımla bu dönüşüme gönderme yapmaktadır (Candemir ve Topcuoğlu, 2016: 641).

Şekil 13. *Hitit Güneş Kursu ve Ana Tanrıça Çalması*, Erdinç Bakla, Seramik.

Kaynak: Bakla (t.y.).

Şekil 14. *İsimsiz*, Özdemir Yemenicioğlu, Karışık Teknik.

Kaynak: Köken (2014).

Eserlerinde genellikle Anadolu Uygarlıkları'nı konu alan seramik/heykel sanatçısı Erdinç Bakla, Hitit Uygarlığı'ndan esinle çalışmalar üreten bir diğer sanatçıdır. Hitit sanatının sadeliğinden etkilenen sanatçı farklı malzemeler ile soyut formlar çalışmaktadır. Anadolu Uygarlıkları çıkışlı çok sayıda kişisel sergi açan sanatçının eserlerine bakıldığında seramik bünyelerde fazla renk kullanımından kaçındığı ve oksitlerle renklendirdiği, mat görünümlü, dokulu yüzeylerin onun çalışmalarına hâkim olduğu gözlenmektedir. Birçok form ve teknik kullanan duayen sanatçı Erdinç Bakla eserlerinde seramik çamurunun dışında metal ve mermer gibi farklı malzemelere de yer vermektedir (İçenli, 2019: 56).

Sanatçı Özdemir Yemenicioğlu'da Anadolu'nun zengin kültürel değerlerinden beslendiğini ifade ederek özellikle Anatanrıça figürlerinden etkilendiğini ifade etmektedir. Sanatçının, resimlerinde kullandığı daire formları aracılığı ile Hitit mühürleri ve güneşi ile de biçimsel bir ilişki kurduğu görülmektedir. Daire formlarının yanı sıra, boğa ve geyik figürlerini de kullanan resimlerinde, deforme edilmiş yüzeyler üzerine kalın boya kullanımı aracılığı ile rölyef etkisi yaratmayı tercih etmektedir (Köken, 2014: 67-68).

Şekil 15. *Güneş Kursu ve Hiyeroglif Yazıların Seramiğe Aktarımı*, Meryem İcenli, Serbest Şekillendirme, 50x30x7 cm., 2016

Kaynak: İcenli (2019).

Şekil 16. *Güneş Kursu Formunun Seramiğe Aktarımı*, Meryem İcenli, Serbest Şekillendirme ve Cam Eritme, 35x25x25cm., 2016

Kaynak: İcenli (2019).

Hatti ve Hitit Uygarlıklarının hem kültürünü hem de sanat anlayışlarını araştırmış ve bu konu üzerine akademik çalışmalarda bulunmuş olan, Meryem İcenli seramik bünyelerde Hitit Güneş Kursu'nu oyma yöntemi ile şekillendirilmiştir. Güneşin etrafını saran halka Beylikler Dönemi'nde yaygın olarak kullanılan bir imge olmasının yanı sıra kahverengi tonu elde etmek için kırmızı çamur ile astarlanmış ve üzerine Hitit hiyeroglif yazılarından parçalar seçilerek kazıma yöntemi ile bu halka üzerine aktarılmıştır. Kaide kısmında yer alan üçgen oymalar hem güneş formunu hem de çivi yazısını betimlemektedir (Şekil 15-16) (İcenli, 2019: 76).

HİTİT UYGARLIĞI KÜLTÜREL UNSURLARININ YENİDEN YORUMLANMASINA YÖNELİK BİR UYGULAMA

Araştırmanın bu bölümünde sanatçı/akademisyen Naile Çevik'in Hitit Uygarlığı'na ait kültürel unsurlardan hareketle ortaya koyduğu eserler incelenmektedir. Çevik, Hacettepe Üniversitesi seramik bölümü mezunudur. Baskıresim ile de yakından ilgilenen sanatçı disiplinler arası bağlamda üretimlerde bulunmaktadır. Daha önce Hacılar Antik yerleşkesinde bulunan seramik bezemelerinden etkilenerek yapmış olduğu "Etkileşim" (Şekil 17) serisi sanatçının geçmiş kültürlerle dair ilgisinin temellendiği çalışmalarındandır. Şekil 18 sanatçının Selçuklu motiflerinden esinlenle yapmış olduğu son dönem çalışmaları arasında yer almaktadır. Gravür baskı tekniği ve seramiğin birlikteliğini yansıtan sanatçı bu eserinde "yaşama dair söylemlere" odaklanmaktadır.

Şekil 17. Naile Çevik, *Etkileşim VII, Sır Pişirimi* 75x75x20 cm., 2009

Kaynak: Sanatçının arşivinden.

Şekil 18. Naile Çevik, *İsimsiz, Karışık Teknik (Seramik-Gravür)*, 35x50 cm., 2016

Kaynak: Sanatçının arşivinden.

İlk çağ Anadolu uygarlıklarından Hitit kültürünün ve sanatsal biçimlerinin zengin kültürel mirası sanatçılara esin kaynağı olmaya devam etmektedir (Ağırlar, 2019: 94). Çalışmalarında kültürel imgelerin çağdaş yorumu üzerine çalışan akademisyen/sanatçı Naile Çevik'in bu araştırma kapsamında ele alınan Hitit Serisi'nde linol baskı, gravür, kolaj, dijital müdahale, elle çizim ve mürekkep gibi farklı teknikleri bir arada kullanarak çok katmanlı bir yapı kurguladığını görmekteyiz.

Naile Çevik, Şekil 19 ve 20'de Yazılıkaya Hitit Kaya Tapınağı'nda yer alan duvar kabartmalarından esinlenmiştir. Bu kabartmaları, dönemin insanların kendilerini ifade etme biçimi olarak da değerlendirmek mümkündür. Şekil 19'de kompozisyonun sol tarafında ve Şekil 20'de ise alt tarafında stilize edilmiş çivi yazıları kullanılmıştır. Boşluk/doluluk sanatsal düzenleme öğeleri bakımından değerlendirildiğinde oldukça önemlidir. Dolu alanlar, boş alanları tamamlarken, tüm mekânı bir bütün olarak oluşturmaktadır (Bingöl ve Durlu Özkaya, 2020: 180).

Şekil 19. Naile Çevik, *Hitit Serisi I, Karışık Teknik*, 40x40cm., 2022

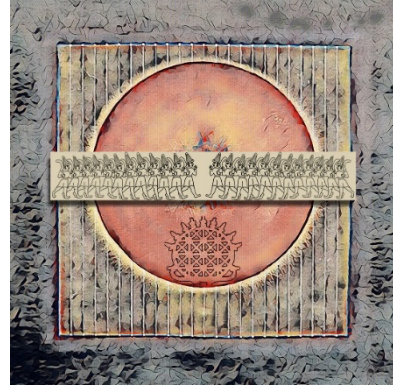
Kaynak: Sanatçının arşivinden.

Şekil 20. Naile Çevik, *Hitit Serisi II, Karışık Teknik*, 35x50cm., 2022

Kaynak: Sanatçının arşivinden.

Naile Çevik'in kompozisyonlarında üst kısımda yer alan boşluklar alt alana yayılan dolu elemanları dengeleyerek kompozisyona nefes aldirmakta ve görsel etkiyi kuvvetlendiren bir tasarıma dönüştürmektedir. Çevik, üretimlerinin çoğunda kent, insan, ev kavramlarına odaklanmakta ve bu temalar ışığında tasarımlar gerçekleştirmektedir. Neolitik Çağ'dan Sanayi Devrimi'ne kadar ve günümüze kadar değişen ve gelişen kent formları aracılığı ile insanların yaşam koşullarının yansımalarına olanak tanıyan eserler ortaya koymuştur (Bingöl ve Çevik, 2020: 323). Eserlerinde Hitit tapınaklarındaki duvar resimlerinden esinlenerek o dönemde yaşayan insanları ve kültürel unsurlarını günümüz teknolojisi ve üretim biçimleri ile yeniden hatırlatmakta ve insanlığın gelişen/değişen sürecine dikkat çekmektedir.

Şekil 21. *Hitit Serisi III, Naile Çevik, Karışık Teknik, 40x40cm., 2022*

Kaynak: Sanatçının arşivinden.

Şekil 22. *Hitit Serisi IV, Naile Çevik, Karışık Teknik, 40x40cm., 2022*

Kaynak: Sanatçının arşivinden.

Bu iki çalışma geçmişte duvarların kültürel bir unsur olarak kullanılması durumunu günümüzde kâğıt (düzlem) aracılığı ile ifade etmek biçiminde tanımlamak mümkündür. Şekil 21 ve 22'de zeminde yer alan biçimler, dönemin mimari yapı planı görsellerinin dizilimlerinden oluşturulmuştur. Şekil-zemin ilişki bakımından yorumlanan bu katmanlı durum bir anlamda yer altı katmanlarından çıkarılan arkeolojik buluntuları da anlamsal olarak içinde barındırmaktadır. Plastik sanatlarda değişen kurgular Çevik'in eserlerinde mekânsal boyutta bir görünürlük kazanmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, ev kavramı çerçevesinde üretilen çalışmalar gelecekte de birçok sanatçı için ilham kaynağı olacaktır (Pazarlıoğlu Bingöl ve Çevik, 2020: 625).

Şekil 21 ve 22'de yer alan kompozisyonlarda ise dünyanın daire olan formuna odaklanan Çevik, bu çalışmalarda Yazılıkaya Hitit Kaya Tapınağı'nda bulunan Oniki Tanrı Kabartması'nda yer alan figürleri kullanmıştır. Şekil 21'da tek sıra dizilim biçiminde kullanılan bu kabartma Şekil 22'de karşılıklı olmak koşulu ile iki sıra dizilim şeklinde kompoze edilerek kullanılmıştır. Öz'e göre (2015:102) Hatti dinsel törenlerinde kullanılan sancakların çoğu tunçtan yapılmıştır. Sancakların çoğunda görülen ve onu çevreleyen çember gökyüzünü simgeler ve çemberin iki yanındaki boynuzlar ise dünyayı taşıdığına inanılan öküzün boynuzlarını simgelemektedir.

Özellikle Şekil 21 ve 22'de yer alan kompozisyonlarda Naile Çevik, antik dönemlerden arkeolojik belge ve buluntular olarak günümüze ulaşan bu tunç sancakları kültürel bir unsur olarak bu kompozisyonlarda kullanmıştır. Ayrıca Şekil 20'da yer alan kompozisyonun zemini sancaktan alınan detay aracılığı ile oluşturulmuştur.

SONUÇ

Uzun yıllar Anadolu topraklarında varlığını sürdüren Hitit Uygarlığı çok kültürlü yapısı ile günümüze kadar arkeolojik belgeler aracılığı ile aktarılmıştır. Bu yapı bağlamında, Hitit Uygarlığı kendisinden önce yaşamış uygarlıkların değerlerini benimseyerek geçmiş ile bağlarını kurmuş ve onların kültürlerini, dillerini ve hatta tanrılarını dahi kendi inanç sistemlerine eklemiştir. Bu uygarlığın, kültürel unsurlara verdiği önem, sanat eserlerine de yansiyarak günümüze kadar farklı malzeme ve şekillerde ulaşmıştır. Güneş kursları, ritonlar, rölyefler ve anıt heykeller gibi farklı sahalarda üretimlerde bulunan Hitit Uygarlığı, sınırlılıklar nedeni ile bu araştırma kapsamına alınamayan daha birçok alanda kendi kültürel varlıklarını temellendirmiştir.

Sanata büyük önem veren Hititler günümüzde de birçok sanatçıya ilham kaynağı olmaktadır. Bu köklü uygarlık farklı sanatçılar tarafından farklı bakış açıları ile ele alınmış ve ortaya kültürel hafızaya etki edebilecek eserler çıkmıştır. Araştırma kapsamında incelenen Tülay Candemir, Ilgaz Özgen Topcuoğlu, Erdinç Bakla, Özdemir Yemenicioğlu, Meryem İçenli gibi sanatçıların eserleri Hitit Uygarlığı temelinde yapılmış ve bir anlamda bu uygarlığın günümüzde yeniden yorumlanmasına olanak tanımıştır. Hititler özelinde gerçekleştirilen bir proje kapsamındaki eserleri incelenen Tülay Candemir ve Ilgaz Özgen Topcuoğlu'nun eserlerinde, Hitit ritüel ve inançlarından esinlenilmiştir. Bu bağlamda, Candemir'in eserini mitolojik öğelerin/sembollerinin yeniden yorumlanması olarak değerlendirmek mümkündür. Ilgaz Özgen Topcuoğlu ise soyut bir söylemin somutlaştırılmış halini enstalasyon olarak izleyiciye sunar. Sanatçı, Hititçe'de çözülen ilk sözcük üzerine tasarladığı bu çalışma aracılığı ile günümüz tüketim kültürünü de eleştirir. Hitit uygarlığının soyut formlarından etkilenen Erdinç Bakla, güneş kursu ve kadın figürünü bağdaştırdığı seramik eserinde az renk ile doğal olan antik buluntulara/yapılara da bir göndermede bulunur. Sanatçının şekillendirdiği kadın formu hem geçmiş hem de günümüzdeki kadını kapsamaktadır. Sanatçı Özdemir Yemenicioğlu'da resimlerinde kullandığı daire formları aracılığı ile Hitit mühürleri ve güneşi ile biçimsel bir ilişki kurmaktadır. Seramik çalışmaları ile değerlendirilen sanatçı Meryem İçenli ise Hitit Güneş Kursu ve hiyeroglif yazılarından parçaları eserlerinde özgün biçimde yorumlamaktadır.

Akademisyen/sanatçı Naile Çevik, Hitit Serisi eserlerinde Yazılıkaya Hitit Kaya Tapınağı'nda yer alan duvar kabartmalarından esinlenmiştir. Sanatçı, Hitit uygarlığının farklı kültürlerin özelliklerine sahip olduğu çok katmanlı yapıya gönderme yaparak eserlerinde birçok farklı tekniği birlikte kullanmaktadır. Soyut formların Hitit figürleri ile aynı düzlemde baskın olmayan renk anlayışı ve tekniğin olanakları ile dengeli kurgulanması sanatçının geçmişe ait kültürel öğeleri günümüze taşımalarının bir yöntemidir. Sanatçının bu üretimleri, bir yandan bize geçmişi hatırlatırken diğer yandan da tamamen günümüz sanatını yansıtır. Bu bağlamda, bir kültür olarak Hitit Uygarlığı Anadolu coğrafyasına ait olması özelinde Türk sanatı için oldukça önemli bir konumdadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, geçmişin korunması ve aidiyet duygularının bellek üzerinden desteklenmesi ancak sanatsal üretimler ile mümkün olmaktadır. Sanatçıların kültür imgelerini eserleri aracılığı ile yaşatmaları, gelecek kuşakların kendi kültürleri ile olan bağlarının güçlenmesine de olanak tanımaktadır.

KAYNAKÇA

Ağırlar, N. (2019). *Hitit seramik ve bezemelerinin Türk seramik sanat eğitimcilerinin yapıtlarına yansımaları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Bakla, E. (t.y.). Hitit Güneş Kursu ve Ana Tanrıça çalışması [Seramik].

https://sergirehberi.com/artist_detay.aspx?gecmis=1&a_id=1821&q1=-Gecmis-Sergiler&q=Erdinc-Bakla

Bingöl, M. ve Çevik, N. (2020). Çağdaş sanatta öznel bir deneyim; ütopaların bireysel yansımaları, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 26, 309-330.

- Bingöl, M. ve Durlu Özkaya, F. (2020). Gastronomi ve mutfak sanatları alanında temel sanat eğitimi uygulamaları. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 6, 1, 175-192.
- Candemir, T. ve Topcuoğlu Özgen, Ü. I. (2016). Bir proje, bir sergi; Hitit ritüelleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 44, 632-646.
- Çağlayan, N. H. Z. (2017). *Hitit uygarlığında semiyotik yaklaşımlar ve seramiklerin üzerine uygulanışı* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Çevik, N. ve Bingöl, M. (2019). Çağdaş sanatta gökyüzü suretlerinin kozmik yansımaları. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 23, 33-58.
- Demirci, K. ve Falay, B. (2016). Ana hatlarıyla Hitit dini. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20, 1, 35-60.
- Eyuboğlu Z. İ. (1981). *Anadolu Uygarlığı*. Der Yayınları.
- Gerçek, S. (2020). *Arkeolojik bulgular ve yazılı belgeler ışığında Hitit krallarının libasyon sahneleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Hittitemonuments.com (t.y). Çineköy. <https://www.hittitemonuments.com/cinekoy/>.
- İçenli, M. (2019). *Hatti ve Hitit sanatında kullanılan sembol ve mühürlerin seramik sanatında estetik bir unsur olarak kullanımının araştırılması* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
- Kayaöz, H. (2019). Hitit medeniyetinde din anlayışı üzerine bir değerlendirme. *Asia Minor Studies*, 7, 1, 106-114.
- Köken, M. (2014). *Hitit Uygarlığının Çağdaş Türk Resmine* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Köprülü, G. (2012). *İnsan ve hayvan tasvirli eserler ışığında Hitit sanatının temel öğeleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Öz, N. D. (2015). *Yazmacılık sanatımız içinde Hitit eserlerinin yorumu* [Yayınlanmamış sanatta yeterlik eser metni]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Özgül, E. (2008). *Hitit Sanatı* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Pazarlıoğlu Bingöl, M. ve Çevik, N. (2020). Çağdaş sanatta bir ifade unsuru olarak kolaj üzerine bireysel söylemler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 36, 599-637.
- Turgut, H. M. (2013). *Hitit konutları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Uncu, E. (2013). Mezopotamya, Anadolu ve Mısır medeniyetlerinde güneş kültü. *History Studies*, 5, 1, 349-366.
- Yiğit, T. (2005). Hitit çivi yazısının ilk ortaya çıkışı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24, 37, 79-86.

GOLDEN RATIO AND FIBONACCI SEQUENCE: UNIVERSAL FOOTPRINTS OF THE GOLDEN FLOW

Rasim BASAK
Uludag University, Türkiye
rasimbacak@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6941-440X>

<i>Atf</i>	Basak, R. (2022). Golden Ratio and Fibonacci Sequence: Universal Footprints of The Golden Flow. <i>The Turkish Online Journal of Design Art and Communication</i> , 12 (4), 1092-1107.
------------	--

ABSTRACT

Golden Ratio and *Fibonacci numbers* have attracted attention from mathematicians, artists, architects, sculptors and musicians for centuries. *Golden Ratio* was associated with Ancient Greek art and architecture, and named after Greek sculptor *Phidias* (4th and 5th Century BC). *Fibonacci sequence* which is closely related to *Golden Ratio* was discovered by an Italian mathematician *Leonardo Pisano Bigollo* (1170-1250) in 1202. Those two phenomena have created a considerably extensive literature but the studies mainly focused on documenting where we encounter them in human body, in nature, in plants, in animal kingdom, in art and architecture. *Golden Ratio* was also known as *Divine Proportion* since commonly observed in nature. Yet, there have been few arguments or attempts to explain real reasons behind the existence of these numbers in nature and in universe. This study documented literature and collected puzzling pieces from various fields such as ancient philosophers, Far East philosophies, Western philosophy, mysticism, economy, sociology, religious scriptures, botany, psychology, astronomy, physics, mathematics and evolutionary approaches. This study aimed to construct a philosophical theory based on a physics phenomenon that widely influenced many fields including art. The information evolved through literature was used to construct an explanation why *Golden Ratio* and *Fibonacci sequence* existed in the universe. Starting from *Heraclitus* (535-475 BC) of Ephesus, there have been claims that all existence is in a constant flow (*Panta rhei*) motion. This study suggested *Golden Ratio* and *Fibonacci numbers* as evidences of a constant universal flow motion which could further be supported by many empirical evidences from the literature.

Keywords: *Phi, Fibonacci numbers, Matthew principle, Pareto distribution.*

ALTIN ORAN VE FIBONACCI SAYILARI: ALTIN AKIŞIN EVRENSEL İZLERİ

ÖZ

Altın Oran ve *Fibonacci sayıları* yüzlerce yıldır matematikçilerin, ressamların, mimarların, heykeltıraşların ve müzisyenlerin ilgisini çekmiştir. Antik Yunan sanatıyla ilişkilendirilen *Altın Oran*, Yunanlı heykeltıraş *Phidias* (MÖ 4. ve 5. yy) 'ın adından dolayı *Phi* harfiyle sembolleştirilmiştir. *Altın Oran* ile yakından ilişkili bir diğer kavram olan *Fibonacci sayıları* ise İtalyan matematikçi *Leonardo Pisano Bigollo* (1170-1250) tarafından 1202'de keşfedildi. Bu iki olgu hakkında oldukça geniş bir alan yazın oluşmuştur, bu araştırmalar genellikle *Altın Oran* ve *Fibonacci sayılarına* insan vücudunda, doğada, bitkilerde, hayvanlar aleminde, sanat ve mimaride nasıl rastlanıldığını ortaya koyan çalışmalardır. *Altın Oran* sadece insan yapısı olgularda değil doğada da karşımıza çıkan bir olgu olduğundan *İlahi Oran* olarak da anılmıştır. Buna karşın, *Altın Oran* ve *Fibonacci sayılarına* doğada ve evrende neden rastlanıldığı ve bu sayıların varoluşunun arkasında yatan sebepler hakkında çok az

tartışmalar ve açıklama girişimleri olmuştur. Bu araştırmada, alan yazına dayalı olarak yap-bozun parçalarını bir araya getirmek için düşünürlerden, Uzak Doğu felsefeleri, Batı felsefesi, tasavvuf, ekonomi, sosyoloji, kutsal metinler, botanik, psikoloji, astronomi, fizik, matematik ve evrimci yaklaşımlar gibi alanlardan parçalar toplanmıştır. Sanat ve pek çok alanı etkilemiş olan bir fizik konseptine dayalı olarak, varoluşsal sorular doğrultusunda bir teori yapılandırılması hedeflenmiştir. Antik Yunan düşünürü *Heraclitus* (MÖ 535-475)'dan başlayarak bütün kâinatın sürekli bir akış hareketi (Panta rhei) içinde olduğuna dair iddialar olmuştur. Bu araştırma, *Altın Oran* ve *Fibonacci sayılarının Heraclitus'un* iddia ettiği gibi bir akışın göstergeleri olabileceğini ve literatürde yer almakta olan pek çok araştırmanın bu iddiayı destekleyebilecek empirik deliller içerdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Phi, Fibonacci sayıları, Matthew prensibi, Pareto dağılımı.*

INTRODUCTION

Greek letter Φ (ϕ , *phi*) is the first letter of legendary Ancient Greek sculptor *Phidias* (Died 430 BC), therefore it was offered by mathematician *Mark Barr*, to be used as the symbol of *Golden Ratio*, and has been used widely ever since. Various phrases in different languages have also been used alternately for *Golden Ratio*. Some of these phrases are: *Section d'Or* (Fr.); *Golden Section*; *Golden Mean*; *Golden Cut*; *Divine Section*; *Divine Proportion*; *Sectio Aurea* (Lt.); *Sezione Divina* (It.). It was indicated that *Golden Ratio* was discovered by Pythagoras and that it was through him that the true knowledge of this ratio began to be understood. "It is believed that the Greek Philosopher *Pythagoras* discovered the concept of harmony while listening to the different sounds produced as the blacksmiths' hammers hit their anvils" (Thapa & Thapa, 2018: 191). Markowsky (1992) makes a distinction between the terms "golden mean" and "golden ratio".

"Golden mean" was used in classical times to denote "the avoidance of excess in either direction". On the other hand, the term "golden mean" used to denote the golden ratio in different occasions. The confusion might have led people to conclude that "golden mean" was used in classical times to denote the golden ratio (p. 5).

From *Leonardo Da Vinci* to *Le Corbusier*, many artists and architects knew *Golden Ratio*, they were influenced by it and they used *Golden Ratio* in their works throughout the ages. There were also claims that *Da Vinci* was used it in his masterpiece *La Gioconda*, Dutch painter *Mondrian*, and Spanish painter *Salvador Dali* also used *Golden Ratio* in their works. It was also used and observed in Ancient Greek and Roman Arts and throughout Renaissance. So, *Golden Ratio* and why it has been used passionately for thousands of years largely debated.

Italian mathematician *Luca Pacioli* (1445-1517) makes comparison between the incomprehensibility of God and the fact that the *Golden Ratio* is an irrational number. In his own words: "Just like God cannot be properly defined, nor can be understood through words, likewise our proportion cannot be ever designated by intelligible numbers, nor can it be expressed by any rational quantity, but always remains concealed and secret, and is called irrational by the mathematicians (Livio, 2008: 132). In essence, in a geometric shape, when longer edge divided by shorter edge is equal to 1.61803398875, it is considered as *Golden Ratio* and shown with ϕ (phi) in mathematics and art, as shown below in a *Golden Triangle*:

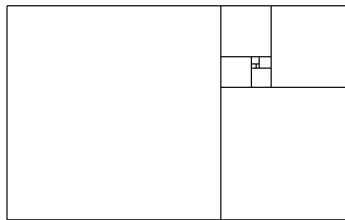

Figure 1. Golden rectangle

Golden Ratio is a constant integer which is observed both in nature and also in human-created forms. It is claimed that the more a figure approximates this constant the more it gets closer to the universal human taste and preferences. However, it is still debated whether human aesthetic taste and preferences have such nature. *Fibonacci Sequential numbers* is examined under another section which is also a popular topic of discussion closely associated to *Golden Ratio*.

Observances of *Golden Ratio* is also not limited with human taste and preferences, in a study, psychometric data analyses and theoretical considerations revealed that the *Golden Ratio* underlies the clock cycle of brain waves (Weiss & Weiss, 2003). It was also confirmed in an empirical study in 2008 by a group of neurobiologists (Roopun et al., 2008). In 2010, the journal Science reported that the golden ratio is present at the atomic scale in the magnetic resonance of spins in cobalt niobate crystals (Nikolic et al., 2011: 8349). In a study (Yetkin, et al., 2014) it was shown that human heart beats in a ratio of 1.618, in addition electrocardiographical diastolic and systolic time intervals yielded a very close ratio to 1.618... Furthermore R–R/diastole ratio was 1.618 similar to the first described pattern by Euclid (p. 1459).

Figure 2. Pieces of the puzzle.

METHODOLOGY

This study aimed to construct a theory based on an unexplained natural phenomenon that widely influenced many fields including art. The question of why we encounter *Golden Ratio* in universe so often and in such a large scale is also considered an existential philosophical question. The current study discusses this phenomenon within their philosophical aspects based on empirical evidences laid out in the literature. The philosophical framework of this study is not qualitative but the theory construction approach may be rather comparable to grounded theory. Grounded theory is a qualitative research model that attempts to uncover the meanings behind qualitative data. Qualitative information may include social interactions, cultural ques and personal experiences (Merriam, 1998: 17). Gathered data is called grounded because they are grounded to either shared experiences or individual subjective experiences. Barney Glaser and Anselm Strauss suggested this research model in their 1967 book, *The Discovery of Grounded Theory* (Glaser & Strauss, 1967). The grounded theory approach has been used by researchers in various disciplines such as social sciences, art, economics and public health.

The inductive method in grounded theory approach allowed the analysis of data during the collection process. Grounded theory is a method of building theory from the ground up. Why do we consider it an interpretative method? Simply put, theories are organized meaning claims. The role of any theory is to make sense of what is happening in a particular setting” (Shank, 2002: 78). Over the years the two founders of grounded theory drifted away from each other, as they pursued different approaches to extending the ideas and methods of the original theory. While the grounded theory was evolving, Glaser felt that grounded theory was in danger of becoming too mechanical. His later work was based on his

desire to make sure that the approach remained sensitive to the need to treat the creation of grounded theory as an organic, ongoing process. He rejected the use of rules for data gathering and manipulation in favor of procedures to keep the researcher open and aware of new possibilities of meaning within the emerging data record (Shank, 2002: 78-79).

Historical records and approaches related to *Golden Ratio* included both qualitative and quantitative data. Although, *Golden Ratio* and *Fibonacci numbers* required observations and rigorous math calculations to discover their nature; both phenomena have been also subject to philosophical discussions in art and science. Interpretations and inferences regarding the existence of these phenomena are depended on religious, theoretical and philosophical discourses throughout the ages. Qualitative data and interpretations constructed a rich scientific literature but they were insufficient somehow to explain their reasons of existence in nature and in universe. As we already know, “a piece of research could be valid if it were used to build theory, without the researcher having to go on and test that theory” (Shank, 2002: 78). This study used an inductive method to collect existing information based on interpretations and discourses which pointed out and shaped a new theoretical direction nevertheless.

Figure 3. Finding the correct pieces.

Bringing Pieces Together: Evolutionary Perspective

Studies in the literature mainly focused on where and how it is observed in nature. Besides belief-based explanations, there also have been attempts to bring an explanation for the existence of Golden Ratio phenomenon, but it is still usually considered as a mystery. Adrian Bejan, an academic at Duke University, claimed to have found why human aesthetical preferences oriented towards such an equation. According to Bejan, human eyes track, perceive and identify visual phenomena faster when they are structured based on *Golden Ratio* and the reason why we encounter this ratio on animals and in nature is that they are evolved together as a whole (Bejan, 2009: 101 and 103).

Humans scan the world on a two-dimensional screen approximated by a rectangle with the shape $L/H \sim 3/2$. We scan the long dimension faster than the vertical dimension, in such a way that to scan long and fast takes the same time as to scan short and slow. This is the best flowing configuration for images from plane to brain, and it manifests itself frequently in human-made shapes that give the impression that they were ‘designed’ according to the golden ratio (Bejan, 2009: 101).

We un-consciously, promptly and effectively direct our gaze towards and prefer visuals and objects fitted to *Golden Ratio*. *Golden Ratio* is the proper ratio for a reading paragraph, we un-consciously perceive and apply this intuitive regulation whenever possible. McVeigh (2009) explains *Golden Ratio* based on an evolutionary perspective that our visual and perceptive processes evolved during the longest period of our evolutionary history in the African savannahs. From Ancient Greek to Renaissance, many artists and architects including Da Vinci, used Golden Ratio effectively in their paintings, sculptures and designs, they specifically preferred a certain proportion of Golden Rectangle.

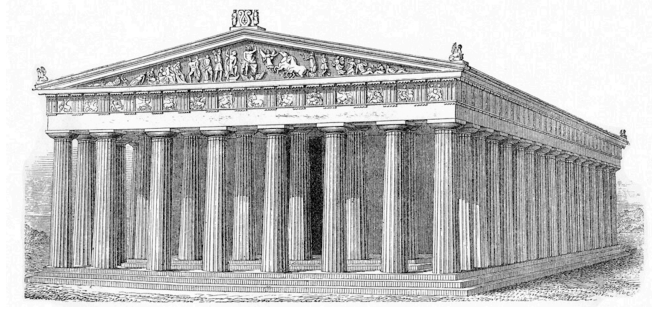

Figure 4. Parthenon, 432 BC, Athens

Source: URL-4

Da Vinci's famous painting *La Gioconda* (Mona Lisa) and *Parthenon* in Athens are often related to *Golden Ratio*. Some argue that *Golden Ratio* on the facade of *Parthenon* is coincidental, nevertheless, *Golden Ratio* is the best proportion to be perceived by human brain whether it is intentional or coincidental (McVeigh, 2009). Markowsky (1992) claimed that existence of *Golden Ratio* on *Parthenon* is not correct and popular opinions stem from measuring miscalculations (p. 9). In our evolutionary process, we attentively scanned, searched, perceived and explored possible dangers in nature and it was an intense and exhausting experience. So, we needed less demanding and efficient ways of this experience. For instance, animals genetically hardwired to feel good when they find food, shelter and mate. On the other hand, we, humans are hardwired to feel pleasure when we see something marked with *Golden Ratio*; furthermore, we identify it as attractive.

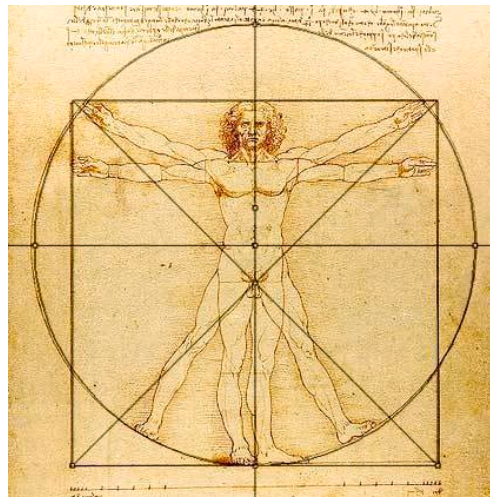

Figure 5. Leonardo Da Vinci, Vitruvian man.

Source: URL-5

Adrian Bejan (2009), developed a new law of physics in 1996, governing the design of matter as it moves through air and water. He believes this "law of construct" governs systems that evolve in time, from cars in traffic to blood in the circulation, to how vision develops. Vision and cognition evolved together, he said. "Cognition is the name of the construct-based evolution of the brain's architecture, every minute and every moment," Bejan said. "This is the phenomenon of thinking, knowing, and then thinking again more efficiently. Getting smarter is the law of construct in action" (Bejan, 2009: 101).

Bejan developed an argument to explain why so many things are designed and constructed around a universal number, and he suggested that everything evolved together. Animals' vision for example, may have evolved a certain horizontal ratio to scan nature effectively, and this ratio is 1.618. His argument may seem plausible in evolutionary aspects of nature in many ways, but Bejan's theory is still unable to explain why all other living organisms effectively followed this number but not another number. *Golden ratio* is observed in many natural and living phenomena, not only in organisms that evolved together. Furthermore, golden ratio is not unique to our planet, it is also observed in the physics of universe and in the physics of galaxies as well, so it must be a governing law of universe. The question remains "why is it this particular number?"

Bringing Pieces Together: Panta Rhei and Matthew Effect

Pre-Socratic period philosopher *Heraclitus* (535-475 BC) believed that everything in universe is part of a universal flow (*Panta rhei*: Everything flows), everything is part of a constant flow movement; therefore, you cannot bath in the same river twice, since neither river is the same river, nor you are the same person. According to *Spinoza*, universe is a big single system in which everything moves together as part of a flow. The idea that everything flows is observed in *Taoism*, in *Zen* philosophy, and also in *Rumi*'s philosophy and mysticism. According to this idea, the universe from the minuscule simplest forms and subatomic particles to the motions of galaxies moves constantly as a whole single system. This constant flow motion could be observed everywhere from plants' structures to animals, and human anatomy and proportions. Water flow motion and its pattern is an example. We usually tend to expect and observe flow motion in liquids but not in solids. However, the flow motion *Heraclitus* pointed is not limited with water and liquids, solid objects such as snail's shell or shape of a pinecone also show clear signs of a universal flow motion. The geometry and mechanics of this flow motion is structured based on *Fibonacci Sequence*, and this systemic sequence is a number system somehow related to *Golden Ratio*. If everything in nature and in universe is structured and governed based on a single flow pattern and geometry, could it be a sign of a universal harmony and everything is a whole uniform system moving together? Ian Afflect, a physicist at University of British Columbia, reported in his article that *Golden Ratio* had been spotted in a magnetic compound (Afflect, 2010: 1-2). It is not surprising, if we are all moving in uniformity through the space through a certain motion which has a *Fibonacci Spiral* pattern, all particles and energy fields are also expected to behave within this uniformity.

Figure 6. *Fibonacci spiral* motion is observed in a galaxy photograph taken by Hubble telescope.

Source: URL-6

Matthew Effect of accumulated advantage is first coined in the literature by American sociologist *Robert K. Merton* in 1968. *Matthew Effect* takes its name from a verse in the *New Testament* (Matthew 25:29). The Bible verse verbatim is "For to him who has will more be given; and from him who has not, even what he has will be taken away." (Matthew 25:29). In sociology it was interpreted as the existing advantages will bring more advantages; in economy it was translated as the rich get richer and the poor

get poorer. On the other hand, there is another phenomenon about the distribution of wealth in a society or the distribution of labor in a company. *Pareto Distribution* is also called 80/20 rule, for instance, in a given company 80 percent of the job is done by the 20 percent of workers. A similar principle, *Price's Law* says that 50% of work at a company is done by a small number of people. Specifically, it says that 50% of work is done by the square root of the number of employees (Peterson, 2019, May 27). Economists sometimes call *Pareto Distribution* as *Matthew Principle*. Peterson (2020, June 4) mentions that 85 richest people in the world have more money than the bottom two billion people that is a *Pareto Distribution* phenomenon. Peterson suggests that contrary to common belief it is not a product of capitalism, it is a natural law, no matter what society you study, you observe a similar *Pareto Distribution* of wealth.

You get a *Pareto Distribution* of number of records recorded; you get a *Pareto Distribution* of songs written or goals scored, any creative product has that characteristic. It is partly because as you start to become more successful, people offer you more and more opportunities; paradoxically, as you start to fail people move away from you and you plummet. Unfortunately, there is always a landscape of inequality and we do not have a plausible solution for this inequality. Maybe you could modify a *Pareto Distribution* of wealth, but we don't know how to do it without disrupting the system so completely that it collapses, which is what happened in the *Soviet Union* and in *Maoist China*. Those systems, in principle, were trying to adjust inequality but the cure was far worse than the disease. Another thing is that we don't know technically how much inequality there has to be to generate wealth, but we do know that it is inevitable and we don't know how to regulate it (Peterson, 2020, June 4).

“For to him who has will more be given;
and from him who has not, even what he has will be taken away.”
(Matthew 25:29).

With its common interpretation, this verse does not seem so egalitarian and does not seem consistent with Christian values. So, what might this verse exactly mean? Jordan Peterson brings an alternative existential explanation to this Bible verse. According to Peterson (2020, June 4), when things are going backward in life, we should take incremental successive steps forward until we accumulate and gain a momentum instead of chasing big objectives which might bring hopelessness.

If everything in life is connected to everything else and those things are all part of a universal flow; we may allegorize that flow to a bathtub of water flowing through the drain as a whirlpool. A little hay grain is floating steadily at the far end of the vortex, and this little hay grain has to wait long time until it gains momentum with the flowing water. We could compare this hay grain to someone young and inexperienced. He will need to read, study, learn skills and struggle until he moves himself and gains momentum. However, it may take a while until enough advantage is accumulated to move himself, all the labor and hard work may just be a little touch for the little hay grain while it is still far away from the vortex, nevertheless each and every touch will bring it a little closer. Although, at the beginning all the struggle and patience may seem pointless and futile, they will eventually pay off; they are actually little touches that bring him closer to the flow.

“Those who flow as life flows know they need no other force.”
—Lao Tzu

During this long and demanding course of time, every book read, everything learned, all new experiences, all the labor and hard work will continue accumulating advantages as incremental pushes. Eventually, after a long period of time, the hay grain will get closer to the circular waves of vortex, and will start to move gradually, and eventually will get faster and faster. When it gets closer to the center of vortex, it will take longer leaps much more quickly. Eventually, all the labor, effort and hard work will bring results. When the hay grain is moving rapidly as it gets closer to the vortex, someone from

outside might observe and think how lucky the hay grain is. Nevertheless, its speed and quick move is not because of luck but years of labor, work and effort. *Matthew Effect* is the successive results of these accumulated advantages as explained allegorically. This principle suggests that no effort will be left unpaid. If they quit their efforts, while they are at great distance to the vortex, they will lose what they have; but, when they get closer to the center of vortex all their efforts and hard works will pay back exponentially. The power behind Hegel's dialectic approach to explain history may possibly be *Matthew Principle*. According to *Matthew Principle*, accumulated negative influences and positive influences will create historical up and down events that will eventually create trends and then dialectic progresses.

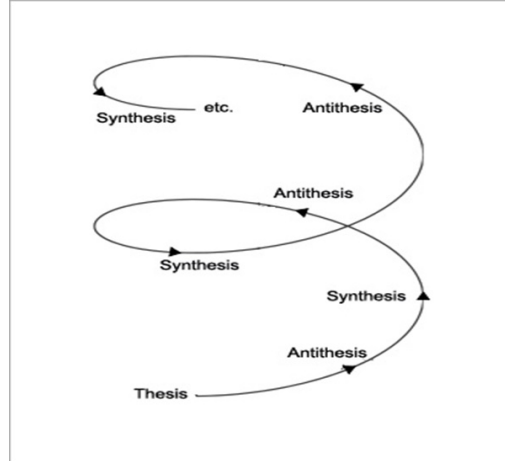

Figure 7. Dialectic progress and historical flow according to Hegel.

Figure 8. The flow in Vincent Van Gogh's *Starry Night*.

Source: URL-8

Why Do We Incline Toward Beauty?

A management expert, Gary Hamel described great design as, "you know it when you see it", and you want it, too: brain scan studies reveal that the sight of an attractive product can trigger the part of the

motor cerebellum that governs hand movement. Instinctively, we reach out for attractive things; beauty literally moves us (Hosey, 2013). Why does good design or beauty attract us? German researchers found in 2012 that just glancing at shades of green can boost creativity and motivation (Lichtenfeld, Elliot, Maier and Pekrun, 2012). It is not surprising from an evolutionary perspective that we associate green shades with life, nourishment and vegetation. Hosey (2013) also reported that window views of landscapes can speed patient recovery in hospitals, aid learning in classrooms and spur productivity in the workplace. We could also get the same effect with photographs and artworks.

We also experience similar results through geometric forms based on *Golden Ratio*. This almost magical number approximates a ratio of 5/8. We observe this ratio in many famous artworks, *Stradivarius* violins, TV panels and even in the first-generation iPods. Human perception and aesthetical preferences may show a universal inclination for similar geometric patterns featuring *Golden Ratio*. From snowflakes to leaf growing patterns of plants, snail shells to riverways, patterns featuring repetition of geometric forms based on *Golden Ratio* are also observed very often in nature (Fibonacci Sequence). “When a square is subtracted from a golden rectangle, what remains is another golden rectangle, and so on and so on, what it results is an infinite spiral also known as Fibonacci Spiral” (Hosey, 2013). In recent years, physicists have found that people invariably prefer a certain mathematical density of fractals, not too thick, not too sparse. This particular pattern echoes the shapes of trees, specifically the acacia tree, on the African savanna, the geography our longest evolutionary history took place (Hosey, 2013). Evolutionary explanations may show our genetically hardwired leaning and preferences toward *Fibonacci sequence* or *Golden Ratio*, but they still are unable to explain why at the first place the nature is configured around these numbers?

“Jackson Pollock canvases now known to conform to the optimal fractal density (about 1.3 on a scale of 1 to 2 from void to solid)” (Hosey, 2013). Could Pollock’s paintings result from his intuitive evolutionary instincts our species share universally? Lance Hosey pointed that “we respond so dramatically to this pattern that it can reduce stress levels by as much as 60 percent”. This perspective is also consistent with Dutton (2009)’s evolutionary theory of beauty, what we find beauty and how we respond to it is genetically hardwired in our brain and senses throughout our evolutionary history. On the other hand, based on his examples Livio (2008: 180-183) claimed that human preferences actually showed no inclination toward Golden Ratio.

Golden Ratio: Evolution or Sacred Geometry?

Golden Ratio has been also called as *Divine Proportion* in Europe throughout history, a sacred geometry seen in artworks, in architecture and in nature. Interestingly, it is also observed in many plants and even in human body proportions. If it is not a human construct, why is it a common pattern in nature? Could it be coincidental? Many people, especially Christians in Europe thought that it was a signature of God, his expression, a sacred number behind God’s creation, evidence that everything is created by God. Another interpretation offers an evolutionary perspective and it suggests that *Golden Ratio* is a result of evolution. According to Darwinian Theory not only human species but all living beings went through a long and slow evolutionary process, they went through natural and sexual selection processes and eventually have come to their forms, evolution is also a living process and organisms are all still evolving.

Adrian Bejan suggested that animals’ vision have evolved a certain horizontal ratio to scan nature effectively, and this ratio is 1.618 (Bejan, 2009). Bejan’s theory is still unable to explain why all other living organisms effectively followed this number but not another number. The evolutionary argument that living organisms evolved together so that they are oriented around a certain ratio may seem plausible at some point but it is still unable to explain real causes behind the *Golden Ratio* phenomenon. Because *Golden Ratio* and *Fibonacci sequence* are observed in the planetary systems and galaxies, and seem rather universal. Evolutionary approaches try to explain human choices, aesthetical taste and preferences based on natural and sexual selection processes oriented toward *survival* and *replication*. Our ancestors’

choices and preferences were epigenetically inherited when they were useful in natural and sexual selection processes, in another word they were inherited when they provided *survival* or *replication* value for our species in the long run. This epigenetic inheritance explains our certain preferences and tastes that we wouldn't be able to explain otherwise. For example, within this evolutionary understanding, we were able to explain why green color enhanced our creative impulses (Lichtenfeld, Elliot, Maier and Pekrun, 2012).

However, evolutionary approaches in regard to *Golden Ratio*, do not usually take gravity into consideration. When we examine plants, we see that growing is a vertical motion against horizontal structure of earth. We observe that many cultures for that reason associate death with horizontal orientation and life with vertical orientation. A plant sprouting from a seed shows a powerful vertical directional move upward against the power of gravity. While the plant grows rapidly at the beginning, then gravitational force slows it down gradually. Without the existence of gravitation, plants would have grown upward or maybe into uncertain directions for perhaps tens and hundreds of meters, but with the pulling force of gravitation, growing heights reach to their optimal limits which also may be thought to be their evolutionary limits. If examined we can see that internodes on plants and tree branches get shorter while they grow. Usually, each internode after the previous one gets gradually shorter on plant trunks and branches. According to Fibonacci, these internodes show growing distances on a plant branch and they follow a certain fractional geometry which is called *Fibonacci sequence*. This structural development can be observed on internode distances, number of branches, leaf numbers and orientations. This structural orientation provides also optimal sun exposure for the leaves. Seed arrangement on sunflowers follows a golden spiral pattern as claimed to "optimize the number of seeds in a limited space" (Hemenway, 2005, as cited in Ioasa, Morone, & Paolucci, 2018).

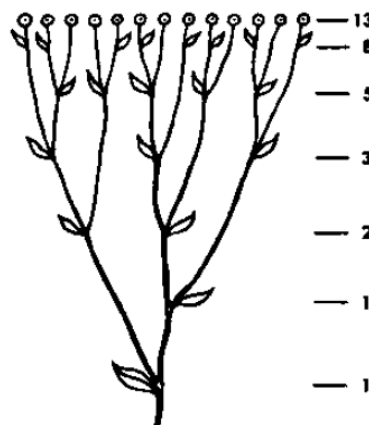

Figure 9. Structural growth geometry of a plant based on Fibonacci sequence.

Fibonacci Sequence (Fibonacci Numbers)

Golden Ratio and *Fibonacci Numbers* are closely related concepts. *Fibonacci Numbers* are sequential numbers with specific mathematical characteristics. Fibonacci, also known as *Leonardo Pisano Bigollo* (1170-1250) who discovered these sequential numbers in 1202 was an Italian mathematician. *Fibonacci sequence* includes the numbers below:

0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144, 233, 377, 610, 987,

Mathematical formula for *Fibonacci sequence* also includes *Golden Ratio*:

$$F(n) = \frac{\varphi^n - (1 - \varphi)^n}{\sqrt{5}} = \frac{\varphi^n - (-\varphi)^{-n}}{\sqrt{5}}$$

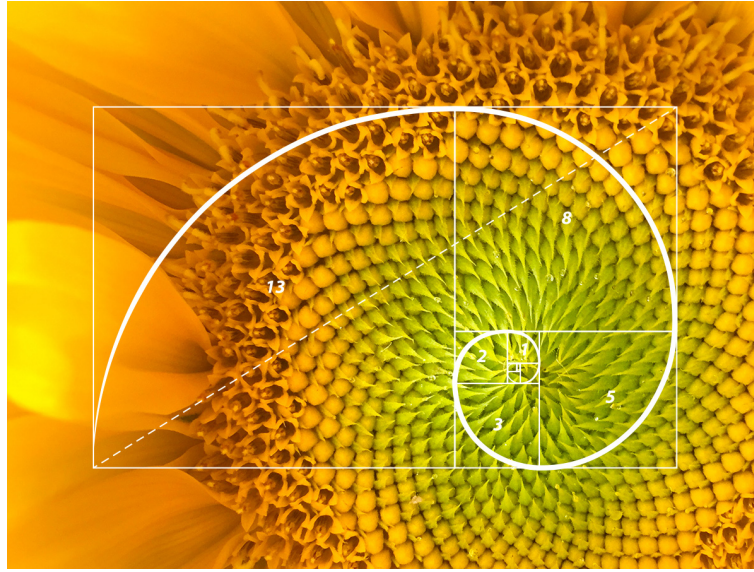

Figure 10. Fibonacci spiral on sunflower

Source: URL-10

In *Fibonacci sequence*, starting from the beginning if a number is divided by the previous number the resulting fraction approximates the *Golden Ratio* and if we continue it gets incrementally closer to *Golden Ratio* every time; and finally, the *Golden Ratio* signifies the limit number in *Fibonacci sequence* as shown on the formula:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{F(n+1)}{F(n)} = \varphi.$$

The *Fibonacci Spiral* below is getting closer to the *Golden Spiral*. A *Golden Spiral* is a logarithmic spiral with a growth factor of *Golden Ratio*. That is a *Golden Spiral* gets wider by a factor of φ (Phi) for every quarter turn it makes. *Golden Ratio* and its derivatives provide wide opportunities; therefore, it attracted attention of not only mathematicians but also artists and architects, provided inspiration for artists throughout the history. It was reported that

The distribution of coronary arteries reveals a morphological spread that follows Fibonacci series of 2,3,5,8, and 13. The arteries are distributed sequentially not only to closely resemble phyllotaxis seen elsewhere in nature but also to reveal an underlying association with the *Golden Ratio*. Studying data from 36 mammalian species has shown that the association of cardiac diameters by the sum of the diameters of all 13 branches across these species is in the order of the *Golden Ratio's* 1.618. It has also been reported that diseased atherosclerotic lesions in coronary arteries follow a Fibonacci distribution (Thüroff, Hort & Lichti, 1984).

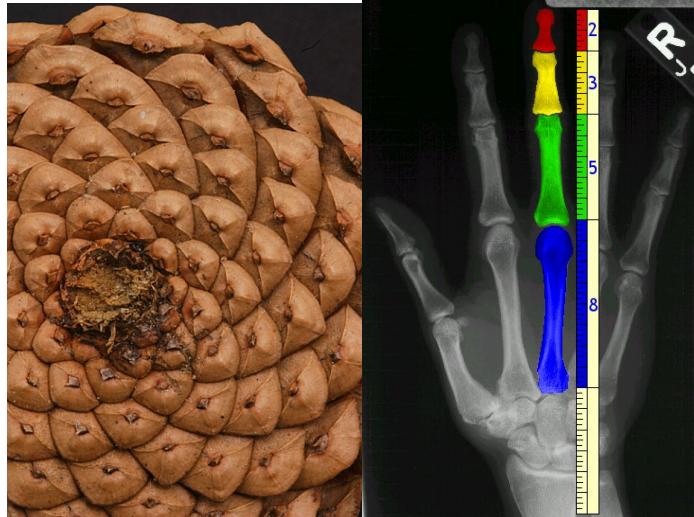

Figure 11 and 12. A pinecone with Fibonacci spiral and Fibonacci numbers on human hand.

Source: URL-11-12.

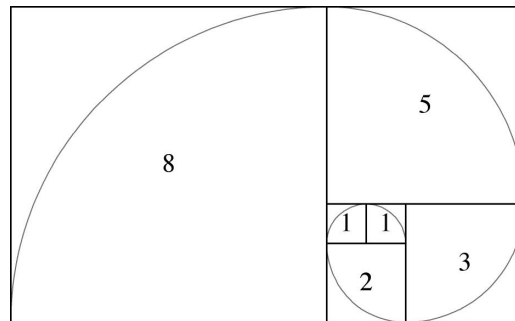

Figure 13. Fibonacci Spiral

Italian mathematician *Luca Pacioli* (1445-1517) published his work *Divina Proportione* (İlahi Oran) in Venice in 1509. *Pacioli* states that:

Just as God conferred being to the entire cosmos through the fifth essence, represented by the *dodecahedron*, so does the *Golden Ratio* confer being to the *dodecahedron*, since one cannot construct the *dodecahedron* without the *Golden Ratio*. He adds that it is impossible to compare the other four *Platonic solids* (representing earth, water, air, and fire) to each other without the *Golden Ratio* (Livio, 2008: 132).

Golden Ratio was only known by the mathematicians until *Pacioli* wrote his book. Finally, with *Pacioli's* book, the *Golden Ratio* started to become available to artists in theoretical treatises that were not overly mathematical, that they could actually use (Livio, 2008: 136). Later, *Kepler* discovered that “the ratio of consecutive *Fibonacci numbers* converges to the *Golden Ratio*” (Livio, 2008: 152). *Kepler* thought that God used the *Golden Ratio* as a tool while creating the universe. *Kepler* was also aware of the appearance of the *Golden Ratio* and *Fibonacci numbers* in the petal arrangements of flowers (Livio, 2008: 154). Livio claimed that artists did not know, therefore it was not possible for the artists to follow the *Golden Ratio* until *Pacioli* published his book in 1509 (Livio, 2008: 162).

According to Mario Livio (2008), there have been hypes about the *Golden Ratio* and most of the tales are just irrational speculations. He also pointed out that *Mona Lisa* painting has been the subject of so

many contradicting scholarly and popular speculations that it would be impossible to reach any conclusions; therefore, Livio suggested that it is just another speculation that *Golden Ratio* is found in the dimensions of a rectangle around *Mona Lisa's* face (p. 162). In the recent years, there have been attempts to quantify facial beauty into *Golden Ratio* (Prokopakis et al. 2013). It should be remembered that *Golden Ratio* is meaningful when it is a part of *Fibonacci* sequential structure in nature, but using simple variations of *Golden Rectangles* or *Golden Triangles* may not succeed attraction as expected and they could be seen as marketing strategies, how it is observed in nature should be understood first instead. Markowsky (1992) explained misconceptions about *Golden Ratio* and noted conscious or unconscious miscalculations of Golden Ratio on objects. “He explained that measurements of real objects can only be approximations”.

Surfaces of real objects are not perfectly flat. Furthermore, it is necessary to specify the precision of measurements and to realize that inaccuracies in measurements lead to greater inaccuracies in ratios. Thus, someone eager to find the golden ratio somewhere can alter two numbers by approximately 1% and alter their ratio by roughly 2% (Markowsky, 1992: 5).

Figure 14. Fibonacci spirals in nature.

Source: URL-14

CONCLUSION

There have been attempts to explain why we experience *Golden Ratio* phenomenon based on evolution. Bejan (2009) suggested that shapes with $3/2$ length to height ratio appear to breath and flow (p. 99). He suggested that evolution around *Golden Ratio* was an efficient, effective and necessary course in the long evolutionary process. However, he does not explain why *Golden Ratio* was an efficient and effective course in the evolution and why each and every living organism, inorganic compounds and even the universe itself agreed on such a number. Adrian Bejan (2009) tries to explain various uses of *Golden Ratio* based on evolutionary principles. According to Bejan:

The evolution of writing, toward simplicity and universality (one alphabet), is one phenomenon of design generation. The evolution of languages, and the emergence of English as a global language, is another example. The evolution of book design, library design, currency design, photography, eyeglasses, dashboard and computer screen design is the same phenomenon of facilitating the flow of information between the page and the brain (Bejan, 2009: 99).

The literature about *Golden Ratio* and *Fibonacci sequence* is largely based on examples from nature, art and music. These phenomena attracted great attention ever since they were explored in the history. There have been many articles documenting *Golden Ratio* in nature and in man-made artifacts and art forms.

However, there have not been many explanations regarding their origins and how these two phenomena originated and observed everywhere. One possible explanation associated them with evolutionary principles with some shortcomings. The oldest explanation about the existence of these phenomena associated them with divinity.

Although there have been attempts to explain existence of *Golden Ratio* by means of evolution, these attempts were only able to explain process how things evolved together in time. Evolutionary process started on earth starting millions of years ago; however, we also observe *Golden Ratio* and *Fibonacci sequence* in other parts of the universe. Therefore, it must be something besides our planet; it must be something within and beyond the borders of earth. Human perception is limited with our familiar classification of matter as solid, liquid and gas. We usually tend to think that flow motion is something rather uniquely related to liquid and gas. We perceive our world as solid objects, materials and substances within their spatial relationships. We also perceive negative space that is the remaining void without substances. *Classical Mechanics* which is the description of mechanical events those that involve forces acting on matter, using the laws of motion and gravitation formulated in the late seventeenth century by English physicist *Sir Isaac Newton* (1642–1727). Likewise, the common perception is that gravitational forces acting on matter and mass individually and separately as they are situated in the space. However, today we know that flowing motion does not uniquely belong to liquids, and we know that space does not consist of mass and void. In other words, everything is connected to everything else. Whether we realize or not everything is moving together as part of a flow motion. Newton's *Classical Mechanics* was a breakthrough in the history to understand mass, gravitational forces and motion. Therefore, the constant flow motion of the universe also must be closely related with these forces.

Furthermore, as we already know *Golden Ratio* and *Fibonacci sequence* are observed in nature and in many aspects of life. *Golden Ratio* underlies the clock cycle of brain waves (Weiss & Weiss, 2003), *Golden Ratio* is present at the atomic scale in the magnetic resonance of spins in cobalt niobate crystals (Nikolic et al., 2011: 8349). *Golden Ratio* had been spotted in a magnetic compound (Afflect, 2010: 1-2). Human heart beats in a ratio of 1.618, in addition electrocardiographical diastolic and systolic time intervals yielded a very close ratio to 1.618 (Yetkin, et al., 2014), furthermore R–R/diastole ratio was 1.618 similar to the first described pattern by Euclid (p. 1459). The flow motion that *Heraclitus* claimed is not limited to water and liquids, solid objects such as snail's shell or shape of a pinecone also show clear signs of a universal flow motion. The geometry and mechanics of this flow motion is clearly structured on *Fibonacci sequence*, and this systemic sequence is a number system somehow pointing to *Golden Ratio*.

On the other hand, many artists in the history utilized and imitated *Golden Ratio* in their works, they employed *Golden Ratio* sometimes as Golden Rectangle, Golden Triangle or sometimes used it in their compositions with expectations that their works would conform to viewers' aesthetical taste. All of these approaches were aesthetical quests aiming to reach beauty and *grazia* in art. These resolutions show that artists were fascinated by it but they did not have an idea why *Golden Ratio* phenomenon was part of nature and existence. The reality behind this number and Fibonacci sequence seems sophisticated. As previously explained, there have been historical claims and philosophical theories that universe is in a constant flow motion, everything is part of this flow and they must reciprocate the physical dynamics of this flow. *Classical Mechanics* and the laws of motion are fundamental to *Newtonian Physics*, and it seems that universal flow motion is also part of these universal laws of physics. If this is true and we better understand this universal flow motion, our perception of life and existence may also change consequentially.

REFERENCES

- Afflect, I. (2010). Golden ratio seen in a magnet. *Nature*, 464, March 18. 1-2.
- Bejan, A. (2009). The Golden Ratio predicted: vision, cognition and locomotion as a single design in nature. *International Journal of Design & Nature and Ecodynamics*, 4(2), 97-104.
<https://doi.org/10.2495/D&NE-V4-N2-97-104>
- Da Vinci, L. URL-5: Figure 5. *Vitruvian man*. Access Web Link:
https://en.wikipedia.org/wiki/Vitruvian_Man Access Date: February 20, 2022.
- Dutton, D. (2009). *The art instinct: Beauty pleasure and human evolution*. Bloomsbury Press.
- Fibonacci spirals in nature. URL-14: Figure 14. *Tumamoc Sketchbook*. Web Link:
<https://tumamocsketchbook.com/2021/05/what-is-the-golden-spiral-to-understand-it-we-need-to-draw-it.html> Access Date: November 21, 2021.
- Fibonacci spiral galaxy. URL-6: Figure 6. Space.com. Web Link: <https://www.space.com/hubble-photo-blue-spiral-galaxy-ngc-2336> Access Date: November 21, 2021.
- Fibonacci numbers on pinecone and human hand. URL-11-12: Figure 11 and 12. Web Link:
<https://frackingthedebate.wordpress.com/2012/04/30/we-are-the-center-of-our-universe-14/> Access Date: February 20, 2022.
- Fibonacci spiral on sunflower. URL-10: Figure 10. Cleveland Design. Web Link:
<https://clevelanddesign.com/insights/the-nature-of-design-the-fibonacci-sequence-and-the-golden-ratio/> Access Date: November 21, 2021.
- Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. AldineTransaction Publishing.
- Hosey, L. (2013, February 15). Why we love beautiful things. *The New York Times Online*.
<https://www.nytimes.com/2013/02/17/opinion/sunday/why-we-love-beautiful-things.html>
- Ioasa, M., Morone, G., & Paolucci, S. (2018). Phi in physiology, psychology and biomechanics: the golden ratio between myth and science. *BioSystems*, 165, 31-39.
<https://doi.org/10.1016/j.biosystems.2018.01.001>
- Lichtenfeld, S.; Elliot, A. J.; Maier, M. A. & Pekrun, R. (2012). Fertile green: Green facilitates creative performance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(6), 784-797.
- Livio, M. (2008). *The Golden Ratio: The story of phi, the world's most astonishing number*. Broadway Books.
- Markowsky, G. (1992). Misconceptions about the Golden Ratio. *The College Mathematics Journal*, 23(1), 2-19.
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education*. Jossey-Bass Publishers.
- McVeigh, K. (2009). Why golden ratio pleases the eye: US academic says he knows art secret. *TheGuardian*, December, 28. Access Link:
<https://www.theguardian.com/artanddesign/2009/dec/28/golden-ratio-us-academic> Access Date: May 28, 2022.
- Nikolic, S. T., Cosic, I., Pecujlija, M., & Miletic, A. (2011). The effect of the 'golden ratio' on consumer behavior. *African Journal of Business Management*, 5(20), 8347-8360.
<https://doi.org/10.5897/AJBM11.202>

Parthenon. URL-4: Figure 4. Access Web Link: <https://www.sanatinyolculugu.com/parthenon-tapinagi-yuksekkantik-sanat/> Access Date: February 20, 2022.

Peterson, J. (2019, May 27). Pareto Distribution & Price's Law | Dr. Jordan Peterson. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=BZMBdRfbk6A>

Peterson, J. (2020, February 22). *Jordan Peterson on Thaoism*. [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=O14fRj1_WGc

Peterson, J. (2020, June 4). "Be Careful Who You Compare Yourself To!" (the Matthew principle) - Jordan Peterson Motivation. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=z3RVsLE-NE0&t=442s>

Prokopakis, E. M., Vlastos, I. M., Picavet, V., Trenité, G. N., Thomas, R., Cingi, C., & Hellings, P. W. (2013). The Golden Ratio in facial symmetry. *Rhinology*, 51, 18-21. <https://doi.org/10.4193/Rhino12.111>

Roopun, A. K., Kramer, M. A., Carracedo, L. M., Kaiser, M., Davies, C. H., Traub, R. D., Kopell, N. J., & Whittington, M. A. (2008). Temporal interactions between cortical rhythms. *Frontiers in Neuroscience*, 2(2), 145-154. <https://doi.org/10.3389/neuro.01.034.2008>

Shank, G. D. (2002). *Qualitative research: A personal skills approach*. Merrill Prentice Hall.

Thapa, G. B. & Thapa, R. (2018). The relation of Golden Ratio, mathematics and aesthetics. *Journal of the Institute of Engineering*, 14(1), 188-199.

Thüroff, J. W., Hort, W., & Lichti, H. (1984). Diameter of coronary arteries in 36 species of mammalian from mouse to giraffe. *Basic Research in Cardiology*, 79(2), 199-206.

Weiss, H. & Weiss, V. (2003). The golden mean as clock cycle of brain waves. *Chaos, Solitons & Fractals*, 18(4), 643-652. [https://doi.org/10.1016/S0960-0779\(03\)00026-2](https://doi.org/10.1016/S0960-0779(03)00026-2).

Van Gogh, V. (1889). URL-8: Figure 8. *Starry night*, [Painting], Web Link: <https://artsandculture.google.com/asset/the-starry-night/bgEuwDxe193-Pg?hl=en-GB> Access Date: February 20, 2022.

Yetkin, E., Topbaş, U., Yanik, A., & Yetkin, G. (2014). Does systolic and diastolic blood pressure follow Golden Ratio? *International Journal of Cardiology*, 176, 1457-1459. <http://doi.org/10.1016/j.ijcard.2014.08.065>

HALKLA İLİŞKİLER BAĞLAMINDA ETİK KURALLARININ KURUMSAL İTİBARA ETKİSİ: İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Sadık SAYILGANOĞLU
İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye
sadiksayilganoglu@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4545-6522>

<i>Atf</i>	Sayılanoğlu, S. (2022). Halkla İlişkiler Bağlamında Etik Kurallarının Kurumsal İtibara Etkisi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 1108-1124.
------------	--

ÖZ

Belediyelerin kurumsal itibarlarını güçlendirmek için dikkate alınması gereken konular arasında etik kuralları ön plana çıkmaktadır. Kurumsal itibara etkisi açısından halkla ilişkilerin faaliyetleri başta olmak üzere diğer kurumsal çalışmalarda da etik anlayışının yansıtılması önemli faktörler arasındadır. Belediyelerin yaptığı çalışmalar hakkında halkı bilgilendirmek, kurum ile toplum arasında etkin iletişim sağlamak ve kurumsal imajı güçlendirmek amacıyla belirlenen kurumsal stratejileri uygulamak ise, halkla ilişkilerin faaliyet alanında bulunmaktadır. Bu bakımdan, halkla ilişkiler faaliyetleri, belediyelerin kurumsal itibarlarını destekler nitelikte olma ve gelişimine katkı sağlama özelliklerine sahiptir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) halkla ilişkiler uygulamalarının kurumsal itibara etkisi ve bu etkide etik kurallarının rolü, çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede İBB halkla ilişkiler biriminin yürüttüğü faaliyetler ele alınarak bu faaliyetlerin kurumsal itibar üzerine etkisi ve bu etkinin etik kuralları ile ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada, İstanbulun nüfus yoğunluğu en yüksek beş ilçesinden farklı özelliklere (eğitim durumu, yaşı, cinsiyeti, ikamet süresi vb.) sahip beş katılımcı, kurum (İBB) içerisinde farklı özelliklere (birimi, idari konumu, eğitim durumu, yaşı, cinsiyeti, çalışma süresi vb.) sahip toplam on katılımcı ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel verilerin analizine dayanan bulgulara göre, katılımcı görüşleri etik kurallarına uygunluğun İBB kurumsal itibarı üzerinde olumlu etki sağladığı yönünde yoğunlaşmaktadır. Bunun yanı sıra toplumsal değerler ve genel ahlaki ilkelere uygunluğun da kurumsal itibara etkisinin bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca, sonuçlar etik dışılığın kurumsal itibarı olumsuz yönde etkileme durumunu da işaret etmektedir. Çalışmada ulaşılan bulgulara dayanarak kurumsal itibarın gelişimi ve sürekliliğini sağlamaya ilişkin bir dizi uygulama önerisi sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, Kurumsal İtibar, Etik Kuralları, Kurumsal Faaliyetler, Belediyeler

THE EFFECT OF ETHICS ON CORPORATE REPUTATION IN THE CONTEXT OF PUBLIC RELATIONS: THE CASE OF ISTANBUL METROPOLITAN MUNICIPALITY

ABSTRACT

Ethical rules come to the fore among the issues that need to be taken into account in order to strengthen the corporate reputation of municipalities. In terms of its effect on corporate reputation, the reflection of ethical understanding in other corporate studies, especially in public relations activities, is

among the important factors. Implementing the corporate strategies determined in order to inform the public about the works carried out by the municipalities, ensure effective communication between the institution and the society, and strengthen the corporate image in the field of activity of public relations. In this respect, public relations activities have the characteristics of supporting the corporate reputation of municipalities and contributing to their development. The effect of public relations practices of Istanbul Metropolitan Municipality (IMM) on corporate reputation and the role of ethical rules on this effect constitute the main subject of the study. In this context, the activities carried out by the IMM public relations unit were discussed and the effect of these activities on corporate reputation and the relationship of this effect with ethical rules were examined. In the study, semi-structured in-depth interviews were conducted with ten participants. According to the findings based on the analysis of qualitative data, participant opinions focus on the positive impact of compliance with ethical rules on IMM's corporate reputation. In addition, it is stated that compliance with social values and general moral principles has an impact on corporate reputation. In addition, the results also point to the negative impact of unethical behavior on corporate reputation. Based on the findings, a series of application suggestions are presented to ensure the development and continuity of corporate reputation.

Keywords: *Public Relations, Corporate Reputation, Code of Ethics, Corporate Activities, Municipalities.*

GİRİŞ

İletişim teknolojilerinde ortaya çıkan hızlı gelişim ve toplumların bu modern iletişim tekniklerinden yararlanmaya yönelik beklentileri, kurumlar için bu gelişim süreçlerine uyum sağlama durumunu gerekli hale getirmiştir. İletişim stratejilerini planlama ve uygulama fonksiyonu kurumsal yapılarda halkla ilişkiler birimi tarafından yürütülmektedir. Bu açıdan, halkla ilişkiler uygulayıcılarının kurumsal iletişim çalışmalarını etkin ve verimli bir biçimde gerçekleştirebilmeleri de alanında uzmanlık ve profesyonellik gibi nitelikleri gerektirmektedir. İtibar kavramı, kurumlar için giderek daha da önemli hale gelmiştir. Halkla ilişkiler ise, itibarı oluşturan temel unsurlara ve itibarın oluşum süreçlerine etkisi yönünden etkin bir konumda bulunmaktadır. Bulunduğu bu konum itibarıyla yürütülen faaliyetler çerçevesinde kurumun amacına, vizyonuna, imajına ve toplum tarafından benimsenmesine katkı sağlayarak, kurumsal itibarı etkileyebilmektedir.

Kurumsal itibar olgusunun, kurumların başarısı ve iş sonuçları bakımından belirleyici niteliğe sahip olması, özellikle kamusal hizmet sunmakla sorumlu olan kurumlar için dikkate alınması gereken bir durumdur. Bu bakımdan, yerel yönetimlerin halka en yakın kamu hizmeti sunan birimler olmalarından dolayı kurumsal itibarı geliştirmek amacıyla, başta halkla ilişkiler çalışmaları olmak üzere tüm kurumsal faaliyetlerini, etik kurallarını göz önünde bulundurarak gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Yerel yönetim birimi olarak belediyelerde yönetimin; insanların tercihi ve seçmenlerin oyu ile iş başına gelmesi, kurumsal itibar ve etik kavramlarını özellikle halkla ilişkiler boyutunda daha da anlamlı kılmaktadır. Bu açıdan, yapılan çalışma, etik kurallarının kurumsal itibar üzerindeki etkisini halkla ilişkiler faaliyetleri boyutunda ele almaktadır.

Çalışma “Yerel Yönetimlerde Halkla İlişkiler Faaliyetlerinin Kurumsal İtibara Sağladığı Katkı Bağlamında Etik Kurallarının Rolü Nedir?” araştırma sorusunu merkezine almaktadır. Yapılan ayrıntılı literatür araştırmasında, başta yerel yönetimler olmak üzere kurumlara ilişkin halkla ilişkiler, etik ve kurumsal itibar alanlarında yapılan başlıca çalışmaların; Türk Kamu Yönetiminde Etik Uygulamaları ve Kamu Çalışanlarının Etik Değerlere Bağlılığının Değerlendirilmesi: İçişleri Bakanlığı Örnekleme (Doktora Tezi-2013), Yerel Yönetimlerde Etik Kültürün Geliştirilmesi (Makale-2019), Seçmenlerin Belediyeler Hakkındaki Etik Algısı: Ankara Örneği (Doktora Tezi-2013), Yerel Yönetimlerde Etik Dışı Davranışlar (Makale-2012), Türkiye’deki Belediyelerde Halkla İlişkiler Faaliyetleri ve Bir Model Önerisi (Doktora Tezi-2007), Yerel Yönetimlerde Halkla İlişkiler Uygulamaları: Kilis Belediyesi Örneği (Makale-2016), Kurum Çalışanı Bakış Açısıyla Kurumsal

İtibar (Makale-2017)", İtibarın Temel Taşı Olarak Kurumsal İletişim: Kurumsal İtibar Sürecinde İletişimin Rolü ve Önemi (Makale-2010), adlı çalışmalar olduğu görülmektedir. Uluslararası düzeyde yapılan çalışmalar da ise, Rayner, J. (2005) "Managing Reputational Risk: Curbing Threats", Christensen, L. T., Morsing, M. ve Cheney, G. (2008) "Corporate Communications: Convention, Complexity and Critique", Fombrun, C. J. (1996) "Reputation: Realizing Value from the Corporate Image", Sykes, S. (2002) "Talent, Diversity and Growing Expectations", Schwaiger, M. (2004) "Components and Parameters of Corporate Reputation An Empirical Study", Pruzan, P. M. (2001) "Corporate reputation: image and identity", Freidman, B. (2009) "Human Resource Management Role Implications for Corporate Reputation", adlı çalışmalar ön plana çıkmaktadır.

Uluslararası düzeyde yapılan çalışmalara oranla Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmaların son derece sınırlı olduğu ve bu çalışmaların daha çok etik kurallarının halkla ilişkiler faaliyetleri ya da kurumsal itibar üzerine etkisi yönünde ele alındığı görülmektedir. Çalışmanın literatür bölümünde alanda daha önce gerçekleştirilen çalışmalara atıfta bulunulmuştur. Ancak sonuç ve değerlendirme bölümünde konunun yaklaşım farklılığı dikkate alınarak daha önce yapılan çalışmalar ile karşılaştırmada bulunulamamıştır.

Yapılan çalışmada, gerek konunun etik kurallarının kurumsal itibara etkisinin halkla ilişkiler faaliyetleri bağlamında ele alınması, gerekse bu açıdan etik kurallarının uygulanmasına teşvik edecek çalışmalara ihtiyaç duyulması dikkate alındığında, alanda tesbit edilen bu boşluğu doldurmak amacıyla böyle bir çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir.

Çalışmanın genel olarak ilgili alanda literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra, kurum içerisinde bir yönetim fonksiyonu olarak yer alan halkla ilişkiler uygulayıcıları tarafından da faydalanılması beklenen önemli bulgular içereceğini de ifade etmek mümkündür. Çalışmada elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgular ve bu bulgular doğrultusunda araştırmacı tarafından ortaya konulan değerlendirme ve önerilerin halkla ilişkiler uygulayıcıları için, yürütülen faaliyetlerde etik kurallarını uygulama biçimleri ve bunu gerçekleştirecek yaklaşımların neler olduğuna ilişkin yol gösterici olacağı beklenmektedir.

İlgili literatür alanına yukarıda ifade edilen katkıları sağlaması düşünülen bu çalışmada, gerek kamu kurumu olması gerekse Türkiye’nin en yüksek nüfus oranına sahip olması ve ülkenin her bölgesinden insanların ikamet ettiği bir yerel yönetim olması göz önünde bulundurularak İstanbul Büyükşehir Belediyesi kurumsal bir örnek olarak belirlenmiştir. Bu örnek üzerinden halkla ilişkiler çalışmalarının kurumsal itibara etkisi bağlamında etik kurallarının rolünü ortaya koymayı amaçlanmaktadır. Kurumsal itibarın oluşumunda etik kurallarının rolünü halkla ilişkiler çalışmaları bağlamında ortaya koymak ve konunun geniş bir bakış açısıyla ele alınmasına imkân sağlayacak bir perspektif geliştirmek de bu çalışmanın amaçları arasındadır. Bu doğrultuda, 10 katılımcı ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniğinin kullanıldığı görüşmeler gerçekleştirilerek yapılan görüşmelerde katılımcılara konuya ilişkin sorular yöneltilmiştir. Her bir katılımcı ile gerçekleştirilen görüşme sonucunda elde edilen nitel veriler ışığında önemli bulgulara ulaşılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, çalışmanın konusunu oluşturan etik, halkla ilişkiler ve kurumsal itibar kavramları ayrı ayrı ele alınarak, yapılan literatür taraması ile ulaşılan bilgiler doğrultusunda bu kavramlar arasındaki ilişki alt başlıklar halinde sunulmuştur.

Etik Kavramı

Etik kavramı ilk çağlarda sadece felsefe alanında bilinen ve ilgi duyulan bir konu iken, daha sonraki dönemlerde diğer bilim alanları tarafından da ilgi duyulan bir konu olmuştur. Bu süreçte kavramsal olarak çeşitli gelişim aşamalarından geçmiştir (Kaplan, 2009: 344). Etik kavramının ülkemizde kullanılmaya başlaması ise, 1980’li yıllara uzanmaktadır.

Günümüzde ‐ahlak felsefesi‐ çerçevesinde ele alınan ve bu şekilde değerlendirilmesinin uygun olduğu görüşü genel olarak kabul edilen etik kavramı, daha önce ahlak kelimesi bağlamında kavramsal açıdan tanımlanmaya çalışılmıştır (Brickley vd., 2002). Bilimsel temelde bakıldığında bir felsefe alanı olarak nitelendirilen etik için, gerek teorik açıdan gerekse pratik uygulamalar açısından farklı şekillerde tanımların yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlardan bazıları ise şu şekildedir; Etik, bilim, toplum veya birey için geçerli olan iyi ve kötüye ilişkin eylem ve davranış kurallarının genelini ifade eder (Özlem, 1997: 336). Etik, insanların geliştirmiş olduğu hem bireysel hem de toplumsal ilişkilerin temelini oluşturan, normlar, ilkeler, kurallar ve değerleri doğru veya yanlış, iyi veya kötü olarak ahlaki yönden ele alan bilimsel bir disiplindir (İnal, 1996: 43). Etik, bir bireyin ya da topluluğun eylemlerine yön veren ahlaki değerler ve ilkelerdir (Churchill ve Peter, 1995: 72). Bu bağlamda, halkla ilişkiler kavramı da etik kavramıyla yakından ilişkili olması, kişi, kurum ve toplumun eylemlerine nüfuz eden ve onları dönüştüren önemli bir araç olması sebebiyle irdelenmesi gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Halkla İlişkiler Kavramı

Halkla ilişkiler, bir kurumun ilgilenmekte olduğu kurumsal çevreyi tanıması ya da kendisini bu çevreye tanıtabilmesi amacıyla bir takım iletişim tekniklerini planlı olarak kullanma ve bunları kurumsal yönetim anlayışına yansıtarak uygulamayı ifade etmektedir (Sabuncuoğlu, 2001). Halkla ilişkiler çalışmalarının planlı olarak yürütülmesi hem kurumun hem de içinde bulunduğu çevrenin tüm yönleriyle anlaşılabilir buna uygun hareket edilmesini de sağlamaktadır. (Molleda ve Suarez, 2005). Bu bakımdan, halkla ilişkiler faaliyetleri kurumsal amaçlara göre farklılıklar gösterebilmekte ve bu alanda farklı uygulama biçimleri benimsenebilmektedir.

İstenilen kurumsal performansa ulaşabilmek amacıyla araştırma, bilgilerin analizi ve değerlendirilmesi uygulamalarının önem kazandığı bir süreçte halkla ilişkiler faaliyetlerinin, kurumsal başarıya katkısı bulunan profesyonel çalışmalar olduğu da görülebilmektedir.

Halkla ilişkilerin bir yönetim fonksiyonu olarak yönetim yapısında önemli bir yere sahip olması ve kurumun başarısı üzerindeki etkisi, bu alanda yapılan faaliyetlerin devamlılığını gerektirmektedir (Chen, 2009). Kurumsal varlıkların sürdürülebilmesi için kurumsal stratejilerin çevrenin beklentilerini dikkate alacak şekilde planlanması önemli bir gerçek olarak değerlendirilmekte, bu açıdan, halkla ilişkilerin kurumlar için önemi giderek daha da artmaktadır.

Halkla ilişkiler bağlamında etik kavramının genel olarak halkla ilişkilerin kurumsal işlevi, mesleğe yönelik geliştirilen etik kodlar, kurumsal sosyal sorumluluk ve kamu yararı anlayışı kapsamında şekillendiği görülmektedir. Etik kavramının halkla ilişkiler mesleği açısından uygulanma durumu ise, farklı alanlarda birbirinden farklı şekillerde olabilmektedir.

Bir yönetim fonksiyonu olan halkla ilişkiler açısından, güvenilir olma, doğruluk, dürüstlük gibi ilkeler ön plana çıkmaktadır. Halkla ilişkiler uygulamaları etik bakımından ele alındığında ise, gerçekleri ve doğruları ifade etme, başkalarına zarar verecek durumlardan kaçınma ve dürüstlüğü ön planda tutma gibi ilkelerin temel prensipler olduğu kabul edilmektedir (Sharpe 2000: 345).

Halkla ilişkilere itibar kazandıracak önemli unsurlardan biriside mesleki açıdan etik sisteminin oluşturulması ve oluşturulan bu sistemde kurallara uymaya yönelik gerekli yaptırımların uygulanmasıdır (Güllüoğlu, 2006). Bu açıdan halkla ilişkiler dernekleri ya da bu gruba ait sivil toplum kuruluşları, bu mesleğe yönelik etik kurallarını belirlemekte ve bu kuralların uygulanma durumlarını takip etmektedirler (Canpolat, 2012).

Çalışmanın konusu bakımından, etik ve halkla ilişkiler kavramlarının irdelenmesi ve bu kavramlar arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi ile birlikte çalışmanın diğer temel kavramı olan kurumsal itibar

kavramı ön plana çıkmatadır. Ayrıca bu kavramlar arasındaki ilişkinin ele alınması da önem arz etmektedir.

Kurumsal İtibar Kavramı

İtibar kavramı, kurumsal açıdan değerlendirildiğinde, bir kurumun iç ve dış paydaşlarının, kurum yöneticilerinin ve ortaklarının, düzenleyici konumunda bulunanların ve analistlerin yanı sıra toplumun genelinde kuruma ilişkin oluşan algı ve düşüncelerin toplamını ifade etmektedir (Rayner, 2005).

Kurumsal itibar, kurumun çevresi ile arasında oluşan karşılıklı güven duygusunun simgelerine dönüşen eylemler bütünü nitelendirirken güven ise, toplumsal değerlere ve toplumsal duyarlıklara uyumu ifade etmektedir (Kadıbeşegil, 2007: 30). Tüm paydaşların kurum hakkındaki algı ve düşüncelerini ifade eden kurumsal itibar, yürütülen kurumsal uygulamaların, kurum çevresi tarafından gözlemlenmesi neticesinde ortaya çıkan ve kurum için dışarıdan yöneltilen bir niteliktir (Christensen vd., 2008). Ayrıca kurumsal itibar, kurumun geçmişte yaptığı çalışmalar üzerinden paydaşların davranışlarına ilişkin bilgiler sunmakta ve böylece, tüm paydaşların kurum hakkındaki izlenimleri ve değer algısının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Akgöz ve Solmaz, 2010). Kurumsal itibar kurum ile toplum arasında kurulacak ilişkinin düzeyine de bağlı olarak şekillenmektedir. Kurulacak bu iletişimin hangi sıklıkta ve nitelikte olduğu, nasıl bir kalitede gerçekleştiği ise kurumsal itibarı etkileyen unsurlar arasındadır (Çiftçioğlu, 2009). Yukarıdaki tanımlardan hareketle kurumsal itibarın oluşumuna etki eden temel kavramlar ise etik, kurumsal iletişim, kurumsal kimlik, kurumsal imaj ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramları şeklinde sayılabilmektedir.

Bir kurumun güçlü bir kurumsal itibara sahip olması, hedef kitle üzerinde kuruma ilişkin olumlu algılar oluşturacak iyi bir performansı gerektirmektedir (Gümüş ve Öksüz, 2009). Elde edilen olumlu itibarın kaybedilmesi ise kurumun varlığının sürdürülmesi açısından büyük risk oluşturmakta ve bu olumlu itibarın korunması da önem arz etmektedir (Şakar, 2011). Gelişebilecek belirsizlik durumlarında, paydaşlarda kuruma ilişkin oluşacak olumsuz algı, imaj ya da düşüncenin güçlü bir kurumsal itibarın varlığı ile önlenilebileceği düşünülmektedir. Bu bakımdan, iyi bir itibara sahip olan bir kurumun, diğer kurumlardan bu durumlarda daha ayrıcalıklı bir özelliğe sahip olacağı ise açıktır (Fombrun, 1996).

Çalışmanın temel kavramlarından olan kurumsal itibar kavramının genel olarak ele alındığı bu bölümde, bu kavramın etik kavramı ile ilişkisi ise, etik uygulamaların kurumsal itibar üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi bakımından irdelenmesi gereken bir konu olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, iyiyi ve doğruyu ortaya koymayı ve buna ulaşmayı hedefleyen etik değerlerin kurumsal çalışmalarla uyumlu olması, bunlar arasında bir çelişkinin bulunmaması ve bu değerlerin uygulamaya yansıtılması önemli bir durumdur. Kurumsal uygulamalarda etik anlayışını ortaya koyan temel özellikler; kurumsal çalışmalarda etik ilkelerinin esas alınması, kurumsal denetim mekanizması niteliğinde bir etik kurulunun teşekkülü ve çalışanlara rehberlik etmesi olarak sayılabilmektedir (Freeman, 1999). İfade edilen bu özellikler, kurumsal itibarın oluşturulması ve güçlendirilmesinde kurumların daha etkin bir konuma gelmelerine imkan sağlayacaktır.

Halkla ilişkiler, kurumsal itibar ve etik kavramlarını tüm kurumlar açısından olduğu kadar bir devlet kurumu olan yerel yönetimler açısından da önemli kavramlar olarak nitelendirmek mümkündür. Yerel yönetimler olarak belediyelerin seçimle iş başına gelen kişiler tarafından yönetiliyor olması göz önünde bulundurulduğunda ise, bu konu daha da önemli hale gelmektedir.

Belediyelerde Halkla İlişkiler, Kurumsal İtibar ve Etik Uygulamaları

Çalışmanın bu bölümünde, yerel yönetimler olarak belediyelerde yürütülen halkla ilişkiler, kurumsal itibar ve etik uygulamalarına ilişkin çalışmalar hakkında genel bilgiler ayrı ayrı başlıklar halinde sunulmaktadır.

Belediyelerde Halkla İlişkiler Uygulamaları

Yerel yönetimlerde yürütülen faaliyetlerde öncelikli konulardan biriside kamuoyunu bilgilendirmedir. Bu nedenle, kamu yararı amacı çerçevesinde hizmet etmenin yanı sıra toplumdan kuruma yönelik yapılan tepki ya da eleştirileri de göz önünde bulundurarak, bunları gidermeye yönelik olarak yapılan yerel çalışmalarda da halkla ilişkilerin gerçekleştirdiği stratejiler ve uygulamalar etkili olmaktadır (Demirtaş, 2012). Yerel yönetimlerde yapılan çalışmaların yoğunluktan çok nitelik açısından halkın desteğini sağlayacak hizmetler olması önemli bir durumdur. Bu bakımdan yerel yönetim politikalarının meşruiyet kazanması, gerçekleştirilen faaliyetler için toplumun onayı ve beğenisinin elde edilmesinde, halkla ilişkiler faaliyetleri temel faktörler arasında görülmektedir. Yerel yönetimler olarak değerlendirilen belediyelerin yönetim anlayışları gereği demokratik ve katılımcı bir yaklaşıma sahip olmaları, bu yaklaşımla sorumluluk alanlarındaki halka hizmet sunmaları gerekmektedir. Belediyeler topluma sundukları hizmet sürecinde, insanların anlayışını ve memnuniyetini, desteğini ve güvenini sağlamak amacıyla halkla ilişkiler çalışmalarında bulunmaktadırlar. Yapılan bu çalışmalar gerek kurumu tanıtmayı gerekse halkın tutum, görüş, ihtiyaç ve beklentilerini tesbit etmesi bakımından başarıya etki eden önemli bir etkidir. Yatkın'a (2007) göre, belediyelerde halkla ilişkiler tarafından yürütülen başlıca işlevler ise şu şekilde sayılmaktadır:

- Belediyeyi ve belediye hizmetlerini halka tanıtmaya,
- Halkı tanıma, beklentilerini öğrenme ve bu beklentilere yönelik hizmet üretilmesine katkı sağlama,
- Halkın belediye hakkında yanlış imaj edinmesini önleme,
- Halkın belediye hizmetlerine ve karar alma süreçlerine katılımını sağlama,
- Belediye hizmetlerinin etkinliği ve verimliliğini arttırmaya yönelme,
- Belediye tarafından uygulanan kurallar hakkında halkı bilgilendirerek bunlara uyulmasını sağlama,
- Halkın belediye hizmetlerine gönüllü katılmasını sağlama,
- Belediyenin kullanımı için etkin ve verimli kurumsal iletişim ortamlarının oluşturulmasını ve buna uygun iletişim tekniklerinin geliştirilmesini sağlama,
- Kamu kaynaklarının verimli kullanılmasına yönelik bilinç oluşturma ve bunun uygulanmasını sağlama.

Belediyelerin toplumla etkin iletişim kurarak ulaşmaya çalıştıkları temel hedef, yereldeki insanlar üzerinde olumlu izlenimler oluşturmak ve bulunan olumsuz izlenimleri belirleyerek bunları gidermeye çalışmaktır. Yapılan bu çalışmalar ise, topluma sunulan yerel hizmetlerin verimliliğinin artırılmasına katkı sağlayacaktır.

Belediyelerde Kurumsal İtibar Çalışmaları

Belediyeler açısından kurumsal itibar, belediyenin tüm işlevlerini kapsayan sistemli çalışmalar çerçevesinde kurumsal olarak ilişki içerisinde bulunduğu, merkezi yönetim, medya, sosyal ve siyasal kuruluşlar gibi tüm kurum ve kuruluşların belediyeye ilişkin izlenimleri sonucunda ortaya çıkan bir algıyı ifade etmektedir.

Halka hizmet sunan belediyeler, hizmetlerde insanların talep ve ihtiyaçlarını dikkate almaktadırlar. Bu hizmetlerin belirli bir kalitede olması ve halk tarafından beğenilirliğinin bulunması ise, kurumsal itibarı etkileyen faktörlerdendir. Ayrıca, belediyelerin yürüttükleri faaliyetlerde kurum çalışanlarına ve halka yönelik olarak yönetim süreçlerine katılımın sağlanması ve benzeri demokratik yaklaşımların

uygulanması gibi sorumlulukların yerine getirilmesiyle de kurumsal itibarın olumlu etkilendiği kabul edilmektedir.

Kurumların uzun dönemde olumlu bir kurumsal itibara ulaşabilmeleri için kurumsal olarak sosyal sorumluluk anlayışına sahip olmaları önemlidir. Gerçekleştirilen sosyal sorumluluk faaliyetlerinin ise toplumsal beklentilerle uyumlu olması gerekmektedir. Bunların yapılan çalışmalarda dikkate alınması kurumsal itibara doğrudan etki edecektir. Bu durumun kurumsal işleyişte süreklilik kazanmasıyla kurumun itibar açısından daha iyi sonuçlar alması mümkün olacaktır (Er, 2008).

Belediyelerde Etik Uygulamaları

Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmelik yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Ek-1 Kamu Görevlileri Etik Sözleşmesi belediyelerde görev yapan, yönetim kademeleri de dahil tüm personele tebliğ sürecinde başlamıştır. Bu süreçte yazılı veya sözlü çeşitli yöntemlerle belediye çalışanlarının bilgilendirilmesi ya da imza karşılığı etik sözleşmenin tebliğ edilmesi, ilk defa göreve başlayan aday memurlara adaylık sürecinde verilen hizmetiçi eğitimler çerçevesinde kamu görevlileri etik davranış ilkeleri ile ilgili eğitimler verilmesi gibi uygulamalar bulunmaktadır.

Yönetmelik'in 29. maddesi gereğince belediyelerde etik komisyonları oluşturulmuştur. Bu komisyonlar, etik kültürünü yerleştirmek ve geliştirmek, etik davranış ilkeleri konusunda ortaya çıkan sorunlarla ilgili olarak çalışanlara önerilerde ve yönlendirmede bulunmak, etik uygulamaları değerlendirmek gibi sorumlulukları yerine getirirken bu faaliyetleri Kamu Görevlileri Etik Kurulu ile işbirliği içinde yürütmektedirler (KGEK, 2022). Belediyelerde gerek etik konusunda yapılan yasal düzenlemelerin gerekse bu konuda gerçekleştirilen kurumsal uygulamaların kurumsal itibara etkilerinin değerlendirilmesi de bu bağlamda ön plana çıkmaktadır.

Etik Uygulamalarının Belediyelerde Kurumsal İtibara Etkileri

Kurumsal itibar ve etik alanında yapılan tüm uygulamalar, çevrelerine ya da paydaşlarına değer sunarak kurumsal başarı ve üstünlük elde etmeyi amaçlayan kurumlar açısından etkin bir yöntem haline gelmektedir (Ural, 2002). Kurumsal düzeyde etik uygulamaların ön planda olması, belediyelerde kurumsal itibarın gelişimine etki edecek önemli bir unsurdur. Bu nedenle, kurumsal işleyişin her aşamasında dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca, etik kurallarına bağlılık, güçlü bir kurumsal itibara ulaştıracak, çalışanların ve paydaşların kuruma bağlılıklarını da olumlu yönde etkileyecektir.

Etik kurallarının ihlal edilmesiyle hem kurumsal itibar hem de kurum çalışanlarının mesleki itibarları olumsuz yönde etkilenecektir. Ayrıca, kurumda etik uygulamalarının eksikliği toplumda, kurum çalışanlarının yetersiz ve niteliksiz oldukları yönünde izlenim oluşturacaktır (Aydede, 2004).

Kurumsal işleyişe etik anlayışını sistematik şekilde yerleştirecek yapısal düzenlemelerin oluşturulması ile yolsuzluk, insan haklarına aykırılık ve çevreye zarar verme gibi olumsuzluklar önlenmektedir. Tüm kurumlar için olduğu gibi belediyeler açısından da geçerli olan bu durum, toplumun kuruma yönelik güvenini sağlayarak itibarının zarar görmesini de engelleyecektir (Valand ve Heide, 2005). Toplumun genel yapısı içerisinde gerek bireysel gerekse kurumsal düzeyde etik anlayışının varlığı ve genel etik değerlerine bağlılığın yüksek olması, ortaya çıkabilecek etik dışılığın olma olasılığını da azaltacaktır (Arslan ve Berkman, 2009). Bu bağlamda, belediyelerin etik kurallarına uygun bir kurumsal işleyişe sahip olması, kurumdaki tüm birimlerin de bu işleyişe uygun davranışları, iyi bir kurumsal itibar için önemli bir durumdur. Elde edilen tüm bu bilgiler doğrultusunda, çalışmanın araştırma alanını ve inceleme konusunu oluşturan İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin halkla ilişkiler ve etik uygulamalarının ele alınarak, mevcut kurumsal uygulamalara yer verilmesi çalışmaya katkı sağlayacaktır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Halkla İlişkiler Uygulamaları ve Etik Kuralları

Çalışmanın konusunu oluşturan İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Halkla İlişkiler Müdürlüğü tarafından yürütülen faaliyet alanları ve İBB Etik Davranış İlkeleri alt başlıklar ve maddeler halinde bu bölümde sunulmaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Halkla İlişkiler Uygulamaları

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Halkla İlişkiler Biriminin (Müdürlüğü) faaliyetleri başlıklar halinde şu şekilde sayılmaktadır: Beyaz Masa, İletişim Noktaları, Beyaz Gezi, Beyaz Taziye ve Beyaz İtfaiye, Sivil Toplum Kuruluşları ve Kurum Ziyaretleri, Esnaf Ziyaretleri, Sosyal Medya, İç İletişim Ziyaretleri, Bilgi Edinme ve Cimer, Kamuoyu Araştırmaları, Tanıtım Faaliyetleri, Yerinde Çözüm, ARGE, Süreli Yayınlar ve Editörlük Birimi. İBB halkla ilişkiler birimi tarafından yürütülen bu çalışmalar da uyulması gereken başlıca kurallar arasında etik davranış ilkeleri de bulunmaktadır. Bu ilkelerin uygulanmasının takibi açısından ise, ilgili yasal düzenleme gereği İBB etik komisyonu oluşturulmuştur.

Etik Komisyonu Teşkili ve Görevleri kısmında İBB Etik Davranış İlkeleri

Etik Kültürünü yerleştirmek ve geliştirmek, personelin etik davranış ilkeleri konusunda karşılaştıkları sorunlara ilişkin olarak tavsiyelerde ve yönlendirmede bulunmak ve etik uygulamaları değerlendirmek amacıyla yönelik belediye başkanlığı tarafından teşkil edilen İBB Etik Komisyonu toplam beş kişiden oluşmaktadır. Bu komisyon kurumdaki görevini, Etik Komisyonu Mevzuatı çerçevesinde sürdürmektedir. Etik Komisyonu üyelerinin görev süreleri Belediye Başkanının seçim dönemi ile sınırlıdır. Ancak Belediye Başkanı komisyon üyelerini gerek duyduğunda değiştirebilir.

Kurumda uyulması gereken ve yürürlükte bulunan Etik Davranış İlkeleri ise;

- Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci,
- Halka hizmet bilinci,
- Hizmet standartlarına uyma,
- Amaç ve misyona bağlılık,
- Dürüstlük ve tarafsızlık,
- Saygınlık ve güven,
- Nezaket ve saygı,
- Yetkili makamlara bildirim,
- Çıkar çatışmasından kaçınma,
- Görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması,
- Hediye kabul etme ve verme,
- Bilgi ve belgelerin muhafazası ile gizliliği,
- Savurganlıktan kaçınma,
- Saydamlık ve katılımçılık,

- Sosyal sorumluluk ve çevreye saygı şeklinde sayılmaktadır.

İBB halkla ilişkiler birimi tarafından yürütülen faaliyet alanları, etik komisyonu ve etik davranış ilkeleri hakkında bilgilerin belirtilmesi, çalışmanın araştırma bölümünde bu uygulamaların kurumsal itibara ilişkin etkilerinin irdelenerek bu bilgiler doğrultusunda değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMA

Çalışmanın uygulama kısmını oluşturan bu bölümde araştırmanın amacı, araştırmanın kapsamı ve sınırlılıkları, araştırmanın örnekleme, araştırmanın yöntemi, araştırmanın hipotezleri, araştırmanın bulguları, araştırmanın sonucu ve önerileri alt başlıklar halinde yer almaktadır.

Araştırmanın Amacı

Belediyelerin halka yakın bir yerel yönetim birimi olmaları, siyasal ve kurumsal nitelikte bulunmaları ve yönetimlerinin, demokratik bir yöntem olan seçimle iş başına gelmeleri kurumsal itibara yönelik yapılacak çalışmaların önemini artırmaktadır. Yerel düzeyde halkın görüş ve beklentilerini, ihtiyaç ve taleplerini tespit ederek kurumsal çalışmaları bunlara uygun hale dönüştürmek, belediyelere toplumun kuruma ilişkin beğenisini ve desteğini elde etme imkânı sağlayacaktır. Belediyeler bu amaçla kurumsal itibarlarını güçlendirecek ve sürdüreceği şekilde faaliyetlerini yürütmelidirler. Bu bağlamda, iletişim kavramının önemi de ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, belediyelerin sorumluluk bölgelerinde bulunan insanlarla, halkla ilişkiler yoluyla modern iletişim teknikleri ve araçlarını kullanarak iki yönlü bir iletişim kurması giderek daha da önemli hale gelmektedir. Yasaların öngördüğü şekilde halka karşılıksız olarak hizmet sunmakla yükümlü olan belediyeler, yaptıkları kurumsal çalışmalar ve topluma sunulan hizmetlerle ilgili halkı bilgilendirme ve iletişim kurma ihtiyacı duyarlar. Bu alandaki kurumsal ihtiyacın karşılanmasına yönelik çalışmaların planlama ve uygulaması ise halkla ilişkiler birimi tarafından gerçekleştirilir. Yaşadığımız çağda tüm toplumlarda etik kavramı, özellikle örgütsel yapılar açısından kurumsal uygulamalarda ön plana çıkmaktadır. Ülkemizde de aynı şekilde, resmi kurumlar başta olmak üzere diğer tüm kurumlar ve örgütsel yapılar için etik, modern bir yönetim anlayışının gereği olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, kurumsal işleyişe sahip yapıların halkla ilişkiler faaliyetleri başta olmak üzere tüm çalışma alanlarında etik anlayışını uygulamalarına yansıtacak şekilde hareket etmesi bir gereklilik haline gelmiştir. Kurumsal işleyişte etik kurallarının uygulanarak etik anlayışının yerleştirilmesi ve bunun kalıcı hale getirilmesi, kurumsal itibarı oluşturma ve güçlendirme sürecine etki eden en önemli faktörlerdendir.

Bu çalışmanın amacı, yukarıda sunulan bu gerçekler doğrultusunda, İstanbul Büyükşehir Belediyesi örneği çerçevesinde halkla ilişkiler çalışmalarının kurumsal itibar üzerine etkisi bağlamında etik kurallarının rolünü belirlemektir.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma sınırlılıkları araştırmanın evreninin İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul ilinde nüfus oranı en yüksek ilk beş ilçeyi kapsamaması alan sınırlamasıdır. Araştırmada yer alan katılımcıların bu iki alanda bulunan 18 yaş üzeri kişilerden oluşması örneklem sınırlamasıdır. Araştırmanın bir büyükşehir belediyesi kurumunu ve beş ilçeyi kapsamaması seçim sınırlamasıdır. Araştırmada verilerin toplanmasının belli bir zaman aralığına bağlı gerçekleştirilmesi ise (01 Kasım 2021-15 Aralık 2021) kırk beş günlük bir süre sınırlamasını oluşturmaktadır. Ayrıca araştırma sonuçları, araştırma kapsamında kullanılan veri toplama teknikleri ve analizlerle elde edilen veriler ve ulaşılan bulgularla sınırlı olup araştırmaya katılan katılımcıların görüşlerinden oluşmaktadır.

Araştırmanın Örnekleme

Araştırmada, araştırmanın evreni içerisinden örneklem grubunun belirlenmesinde, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Kolayda örnekleme yönteminde örneklem grubu, araştırmanın amacına uygun örneklerden oluşturulmaktadır. Katılımcılar (örnekler), genellikle doğru zamanda ve doğru yerde bulunmaları nedeniyle tercih edilmektedir.

Kolayda örnekleme yöntemi, araştırma evreni içinden oluşturulacak olan örneklem grubu için kolay ulaşılabilen örneklerin seçilebilmesine ve daha hızlı veri elde edilmesine imkân sağlayan bir yöntemdir.

Araştırmanın evrenini oluşturan İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul ili içinde bulunan en yüksek nüfus oranına sahip ilk beş ilçe kapsamında, kolayda örnekleme yöntemi uygulanarak İstanbul Büyükşehir Belediyesinde görev yapan farklı özelliklere (Birimi, İdari Konumu, Eğitim Durumu, Yaşı, Cinsiyeti, Çalışma Süresi vb.) sahip beş katılımcı (kurum içi) ve İstanbulun nüfus yoğunluğu en yüksek ilk beş ilçesinden farklı özelliklere (Eğitim Durumu, Medeni Durumu, Yaşı, Cinsiyeti, İkamet Yeri ve Süresi vb.) sahip beş katılımcı (kurum dışı) olmak üzere toplam on katılımcıdan oluşan örneklem grubu belirlenmiştir. Örneklem sayısının belirlenmesinde Başkale H. (2016) tarafından yapılan “Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi”, Yağar F. ve Dökme S. (2018) “Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik ve Güvenirlik”, Koçak A. ve Arun Ö. (2013) tarafından yapılan “İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu” ve Baltacı A. (2018) tarafından yapılan “Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme” çalışmalarından faydalanılmıştır. Literatürde yer alan ve görüşme tekniğinin uygulandığı çalışmalarda örneklem sayısının genel olarak 5-15 arası olduğu görülmüştür. Uzman görüşleri de dikkate alınarak 10 katılımcı sayısının çalışma için makul bir sayı olduğuna ve bu sayının kurum içi ve kurum dışı olarak eşit şekilde uygulanmasına karar verilmiştir. Ayrıca, örneklem grubunun belirlenmesi sürecinde kurum içi katılımcıların, farklı birimlerden olmasına, farklı statülerde bulunmasına, farklı çalışma sürelerine sahip olmasına, farklı yaş aralığı ve eğitim düzeyinde bulunmasına dikkat edilerek seçimde bulunulmuştur. Kurum dışı katılımcıların ise, farklı demografik özelliklerden (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, ikamet yeri, ikamet süresi vb.) olması dikkate alınarak seçimde bulunulmuştur. Katılımcılara ilişkin değişken ve kriterlerin belirlenmesinde öncelikle atıfta bulunulan kaynakların yanı sıra, görüşme tekniğinin uygulandığı tez çalışmalarından da faydalanılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada uygulanan görüşme tekniği ise nitel araştırmalarda yaygın olarak uygulanan bir teknik olarak görülmektedir. Bu yöntemde araştırmacı, olayları ve olguları kendi bağlamında incelemeye, analiz etmeye, yorumlamaya, verileri değerlendirme ve anlamlandırmaya çalışmaktadır.

Bu araştırma, halkla ilişkiler çalışmalarının kurumsal itibara etkisini ele alarak bu etkiye ilişkin etik kurallarının rolünün bütüncül bir yaklaşımla incelenmesine yönelik yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniğinin uygulandığı nitel durum çalışmasıdır. Çalışmada, kurum içi ve kurum dışı katılımcılara yönelik olmak üzere iki ayrı görüşme formu oluşturulmuştur. Bu süreçte, öncelikle kurum içi üç ve kurum dışı üç katılımcı olmak üzere toplam altı katılımcı ile ön görüşmeler (pilot uygulama) gerçekleştirilmiş ve bu görüşmeler sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda yarı yapılandırılmış (nihai) görüşme formları şekillendirilmiştir. Görüşme formlarında yer alan sorular ilgili katılımcılara yöneltilerek konuya ilişkin görüş ve düşüncelerinin neler olduğu, verdikleri cevaplar çerçevesinde incelenmiştir. Ayrıca, görüşmelere başlarken tüm katılımcılar İBB Halkla İlişkiler Faaliyetleri ve İBB Etik Davranış İlkeleri hakkında bilgilendirilmişlerdir.

Tablo 1. Derinlemesine Görüşmelerin Yapıldığı Katılımcılara ait Demografik Bilgiler

Müşter	Katılımcının Cinsiyeti	Katılımcının Yaşı	Katılımcının Eğitim Durumu	Katılımcının Mesleki Durumu	Katılımcının Kurum (İBB) Çalışması Olma Durumu
K1	Kadın	28	Lisansüstü	Kamu Çalışanı	Evet
K2	Erkek	27	Lisans	Kamu Çalışanı	Evet
K3	Kadın	37	Lisansüstü	Kamu Çalışanı	Evet
K4	Kadın	46	Lisansüstü	Kamu Çalışanı	Evet
K5	Erkek	32	Ortaöğretim	Kamu Çalışanı	Evet
K6	Erkek	49	Lisans	Özel Sektör	Hayır
K7	Erkek	41	Ortaöğretim	Kamu Çalışanı	Hayır
K8	Kadın	29	Lisans	Serbest Meslek	Hayır
K9	Erkek	36	Ortaöğretim	Kamu Çalışanı	Hayır
K10	Kadın	55	İlköğretim	Özel Sektör	Hayır

Tablo 1'e göre katılımcıların beşini kadın ve beşini erkek katılımcının oluşturduğu, beş katılımcının kurum çalışanı beş katılımcının ise kurumdışı kişilerden oluştuğu, yaş aralığının 27 ve 55 yaş arası olduğu, bir kişi ilköğretim, üç kişi ortaöğretim, üç kişi lisans ve üç kişi lisansüstü olmak üzere katılımcıların dört farklı eğitim düzeyine sahip oldukları görülmektedir.

Araştırmanın Varsayımları

Varsayım 1: İBB kurumsal çalışmalarında etik kurallarının bilinirlik ve uygulanması yeterli düzeydedir.

Varsayım 2: Kurumsal itibar bakımından İBB halkla ilişkiler faaliyetleri, sadece yazılı etik kurallarına uygun davranılması yönünden etki sağlar.

Varsayım 3: İBB halkla ilişkiler faaliyetleri çerçevesinde etik kurallarının uygulanması, kurumsal itibarı olumlu yönde etkiler.

Araştırmanın Bulguları

Varsayımları değerlendirmeye yönelik araştırmaya katılan katılımcılar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme verilerinin analizi ile ulaşılan bulguların sunulduğu bu bölümde, araştırmanın amacı doğrultusunda, katılımcıların ilgili görüşmede kendilerine yöneltilen sorulara ilişkin görüş ve düşünceleri incelenmiştir. Araştırma kapsamında toplam 10 katılımcının yer aldığı görüşmelerden elde edilen veriler ayrı ayrı değerlendirilerek ulaşılan bulgular arasında karşılaştırmalar yapılmış, benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Aşağıda katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşmelerin sonucunda elde edilen bulgular sunulmaktadır.

Katılımcılar ile Yapılan Görüşmeler

Varsayım 1: İBB kurumsal çalışmalarında etik kurallarının bilinirlik ve uygulanması yeterli görülmektedir.

Etik kurallarının uygulamada yer almasının önemi ve gerekliliğine ilişkin katılımcı görüşlerini ortaya çıkarmak amacıyla öncelikle tüm katılımcılara "İstanbul Büyükşehir Belediyesinde (İBB) kurumsal işleyiş kapsamında etik kurallarının önemi ve gerekliliği hakkında düşünceleriniz nelerdir?" sorusu yöneltilmiştir. İkinci olarak etik kurallarının bilinirlik ve uygulanmasının nasıl görüldüğünü belirlemeye yönelik, kurumiçi katılımcılara "Kurumunuzda etik kurallarının çalışanlar tarafından bilinirliği hakkında düşünceleriniz nelerdir?" sorusu sorulurken kurumdışı katılımcılara ise, "İstanbul

Büyükşehir Belediyesinde (İBB) etik kurallarının kurumsal çalışmalar çerçevesinde uygulanma durumu hakkında düşünceleriniz nelerdir? sorusu yöneltilmiştir. Böylece İBB açısından etik kurallarının bilinirlik ve uygulanma durumu hakkında görüş ve düşünceler öğrenilmek istenmiştir. Gerek etik kurallarının kurum açısından önemi ve gerekliliği gerekse bilinirlik ve uygulanma durumu hakkında görüş ve düşüncelerin neler olduğunu açıkça ifade eden cevaplar ise şu şekildedir:

Kurumiçi bir katılımcı ilk soruya, “Bu kurallar hem kurum içinde çalışanların kendi aralarında ve kurum yönetimi ile uyumlu çalışmasını hem de kurumun çevresiyle iyi bir ilişki kurabilmesini sağlar.” ikinci soruya ise “Kurum çalışanlarımıza göreve başladığı günden itibaren gerek personele yönelik eğitimler yoluyla gerekse diğer bildirim yöntemleri ile kurumun etik kuralları hakkında gerekli bilgilendirmelerde bulunmaktadır.” şeklinde K4 ifade kullanmıştır. K3 ise, konunun hassasiyetine vurgu yaparak, “etik davranış ilkeleri hakkında gereken bilgi ve bilinç düzeyine sahip oldukları” yönünde görüş belirtmiştir. İki katılımcının verdiği cevapların birinci hipotezi desteklediği görülmektedir.

Kurumiçi bir katılımcı ilk soruya, “verilen kurumsal eğitimlerde sürekli olarak anlatılmakta ve etik davranışlarının kurum çalışanları tarafından benimsenmesi sağlanmaktadır.” K2 ikinci soruya da aynı şekilde, etik kurallarının bilinirlik ve uygulanması hakkında olumlu yönde değerlendirmiş, K5, K1 ve K6 da aynı yönde ifadeler kullanmışlardır. Genel olarak katılımcıların kullandığı ifadeler birinci varsayımı destekler niteliktedir.

Kurumdışı bir katılımcı ilk soruya, “Etik ilke ve değerler çerçevesinde oluşturulan bir yönetim sistemi sayesinde kurum ve toplum arasındaki güven artacak ve zamanla ortaya çıkabilecek olan sistemsel yozlaşma ve bozulmalar da önlenmiş olacaktır.” İkinci soruya ise “İBB’ de etik kurallarının, benim tanık olduğum kadarıyla, eksiksiz bir şekilde uygulanmakta olduğunu görüyorum. Kurum genelinde etik kurallarına uyulması mevcut şekliyle devam ettiği sürece her hangi bir sorunun olmayacağını düşünüyorum.” şeklinde K9 görüş beyan etmiş ve K10 da yöneltilen sorulara benzer ifadelerle yanıt vermiştir. Katılımcıların verdiği yanıtlar birinci varsayımı doğrulamaktadır.

Kurumdışı bir katılımcı ilk soruya, “İBB’nin kurumsal çalışmalarında kolaylık sağlama ve işleyişe hız kazandırması yönünden etik kurallarını önemli ve gerekli buluyorum.” ikinci soruya ise “Özellikle faaliyetlerin planlanması ve kurumsal stratejilerin belirlenmesiyle başlayan uygulama süreçlerini kapsayacak şekilde ele alınması gerekir. İBB ile ilgili olarak, her ne kadar etik kurallarının uygulandığı izlenimine sahip olsamda, bu konuda çeşitli olumsuz söylentiler ve duyular da almaktayım. Bu nedenle, etik kurallarına uygulamada daha çok yer verilmesi ve daha etkin hale getirilmesinin gerektiğini de düşünüyorum.” şeklinde K8 ifade kullanmıştır. İlgili sorulara K7 tarafından ise, etik kurallarının uygulanma düzeyinde birimler arasında farklılıklar olma olasılığına dikkat çekilmiştir. Katılımcıların cevapları bütün olarak değerlendirildiğinde birinci varsayımı tam olarak desteklemedikleri görülmektedir.

Araştırmaya katılan on katılımcının sekizi İBB kurumsal çalışmalarında etik kurallarının bilinirlik ve uygulanma oranını yeterli düzeyde olduğu yönde görüş belirtirken diğer ikisi ise, olumsuz görüş belirterek birinci varsayımı desteklemeyen cevaplar vermiştir.

Tablo 2. Hipotez 1'in Sınama Sonuçları

Hipotez 1	İBB kurumsal çalışmalarında etik kurallarının bilinirlik ve uygulanma oranı yeterli düzeydedir.
Destekleyen	8
Desteklemeyen	2

Varsayım 2: Kurumsal itibara ilişkin İBB halkla ilişkiler faaliyetleri sadece yazılı etik kurallarına uygun davranılması yönünden etki sağlar.

İBB açısından halkla ilişkiler faaliyetleri ve etik kurallarına uygunluk ya da etik dışılık arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak, bu ilişkinin kurumsal itibar üzerinde oluşacak etkisinin yazılı kurallarla sınırlı olup olmadığını tesbit etmek ve diğer yazılı olmayan kurallarla ilişkisini sorgulamak amacıyla, tüm katılımcılara, “İBB halkla ilişkiler faaliyetleri ve etik kuralları arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendirirsiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Ayrıca, etkin iletişim, tanıtım, iç iletişim, memnuniyet değerlendirmeye yönelik etkinlikler vb. halkla ilişkiler çalışmalarının konuya ilişkin etkisi üzerine sonda sorular sorularak ikinci varsayıma cevaplar aranmıştır.

Katılımcı görüşleri bir bütün olarak ele alındığında bazı katılımcı cevapları, halkla ilişkiler faaliyetlerinin daha çok yazılı etik kurallarına uygunluğu ile kurumsal itibara etki sağlayacağı yönünde yoğunluk kazanmaktadır. (K1, K2, K5, K6, K9, K10) Altı katılımcı, yazılı etik kurallarının bu konuda etkisini öne çıkaran düşünce ifade ederek ikinci varsayımı destekleyen cevaplar vermişlerdir.

Katılımcıların bazıları ise, bu etkiyi yazılı etik kurallarının yanı sıra, genel ahlaki ilkeler ve toplumsal değerlerde (nezaket, saygı, dürüstlük, hoşgörülü olma, anlayışlı davranma, samimiyet vb.) ilişkilendiren görüşler belirtmişlerdir. (K3, K4, K7, K8) Dört katılımcının yazılı olmayan ilke ve değerleri öne çıkaran görüşler belirterek ikinci varsayımı doğrulamadıkları görülmektedir.

Tablo 3. Hipotez 2'nin Sınama Sonuçları

Hipotez 2	Kurumsal itibara ilişkin İBB halkla ilişkiler faaliyetleri, sadece yazılı etik kurallarına uygun davranılması yönünden etki sağlar.
Destekleyen	6
Desteklemeyen	4

Varsayım 3: İBB halkla ilişkiler faaliyetleri çerçevesinde etik kurallarının uygulanması, kurumsal itibarı olumlu yönde etkiler.

İBB halkla ilişkiler faaliyetlerinde etik kurallarına bağlı kalınması ve bu kurallara uygun davranılmasının kurumsal itibar üzerine etkisinin nasıl şekillendiğini belirlemek ve bu etkinin hangi yönlü (pozitif ya da negatif) olduğunu ortaya koymak amacıyla, kurumiçi katılımcılara, “İBB açısından halkla ilişkiler faaliyetlerinde etik kurallarının etkin bir biçimde uygulanması ile kurumsal itibarın sağlanması arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendirirsiniz?” sorusu sorulmuştur. Kurumdışı katılımcılara ise benzer bir ifade ile “Halkla ilişkiler faaliyetlerinde etik kurallarının etkin bir biçimde uygulanması ile kurumsal itibarın sağlanması arasındaki ilişkiyi İBB açısından nasıl değerlendirirsiniz?” sorusu yöneltilmiştir.

Katılımcıların sorulara ilişkin cevapları incelendiğinde, “Etik kurallarına bağlı kalındığı sürece halkla ilişkilerin yaptığı çalışmalarla kurumsal itibar güçlenecek ve bu durum devam edecektir.” K1, “Halkla İlişkiler çalışmalarında etik kurallarının etkin şekilde uygulanması, kurumsal itibarın oluşum sürecinde İBB ile vatandaş arasındaki bağı güçlendirir ve hizmet kalitesini de artırır.” ifadesine rastlanmıştır.

K2, K3, K4 ve K5 de aynı yönde benzer ifadeler kullanmışlardır. Bu bakımdan, kurumiçi tüm katılımcı görüşleri ile tam olarak üçüncü varsayımın desteklendiği görülmektedir.

Kurumdışı katılımcı cevapları incelendiğinde ise yanıtlar şu şekildedir:

“...özellikle halkla ilişkiler çalışmalarında etik kurallarına bağlı kalınmasının, vatandaşın gözünde İBB'nin itibarını önemli oranda artıracaklarını düşünüyorum.” K9, “...bir iletişim ve yönetim fonksiyonu olarak halkla ilişkilerin birbiriyle örtüşen kurallara ve değerlere uygun davranmasının kurumsal itibar ile doğrudan ilişkili olduğuna inanıyorum.” K7, “...başta kurumun etik kuralları olmak üzere, mesleki etik kurallarını da dikkate alması, örf, adet, gelenek, görenek gibi ahlaki ve toplumsal değerlere önem vermesi, İBB açısından kurumsal itibarı güçlendireceğini düşünüyorum.” K8 şeklinde ifade kullanmışlardır. K6 ve K10 da bu görüşleri destekler nitelikte beyanlarda bulunmuşlardır. Bu bakımdan, kurumdışı tüm katılımcı görüşlerinde de tam olarak üçüncü varsayımı desteklediği görülmektedir.

Katılımcıların tamamı soruya olumlu yönde görüş belirtmiş, yalnız bir katılımcı aynı yönde düşünce ifade etmenin yanı sıra “... kurumsal itibara katkı yönünden İBB halkla ilişkiler çalışmalarında etik kurallarına bağlılığı gerekli buluyorum. Ancak, bu çalışmalarda, etik kuralları ve genel ahlaki ilkeler ile bağdaşmayacak şekilde zafiyet veya hataların ortaya çıkması halinde ise, kurumsal itibarın olumsuz yönde etkileneceğini düşünüyorum.” şeklinde K7 kullandığı ifadelerle farklı bir bakış açısını da verdiği cevaplarına yansıtmıştır.

Tablo 4. Hipotez 3'ün Sınama Sonuçları

Hipotez 3	İBB halkla ilişkiler faaliyetleri çerçevesinde etik kurallarının uygulanması, kurumsal itibarı olumlu yönde etkiler.
Destekleyen	10
Desteklemeyen	-

Genel olarak toplam üç varsayımı sınamaya yönelik sorulan tüm görüşme soruları aracılığıyla etik kurallarının halkla ilişkiler çalışmaları çerçevesinde kurumsal itibar üzerindeki rolü öğrenilmek istenmiştir. Bu bağlamda, kurumiçi ve kurumdışı toplam 10 katılımcının yer aldığı çalışmada, birinci varsayım için 8, ikinci varsayım için 6, üçüncü varsayım için ise 10 katılımcı olumlu yönde görüş belirterek varsayımları doğrulamışlardır.

SONUÇ

İBB halkla ilişkiler biriminin faaliyet gösterdiği tüm alanlarda etik kurallarına uygun nitelikte bir yapısal ve sistematik işleyişin bulunması, kurumsal itibarın gelişimi ve sürekliliği için son derece önemli bir durumu ifade etmektedir. Bu bağlamda, ortaya çıkabilecek etik dışı durumların ise özellikle etik anlayışını uygulamada sistematik bir işleyişe dönüştürmesi beklenen ilgili yasal düzenlemelerle önlenebileceği ve kurumsal itibar üzerinde oluşabilecek olumsuz etkinin de böylece engellenebileceği görülmektedir.

Çalışmada ulaşılan bulgular doğrultusunda yapılan değerlendirmede, katılımcıların birinci varsayımına ilişkin sorulara vermiş oldukları cevaplarda İBB'nin kurumsal çalışmalarında etik kurallarının önemi ve gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu kuralların bilinirliği ve uygulanmasına ilişkin ise görüşler çoğunlukla istenilen yönde iken, bunun daha etkin hale getirilmesi ve tüm faaliyet alanları arasında oluşabilecek farklılıkların giderilmesi yönünde de bazı cevaplar verilmiştir. Bu bağlamda, kurumda mevcut uygulama eğiliminin bulunduğu, bunu daha etkin ve sistemli bir şekilde yürütmenin İBB açısından önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

İkinci varsayımına ilişkin sorulara verilen cevaplarda, İBB halkla ilişkiler faaliyetlerinde yazılı etik kurallarının kurumsal itibara etkisi ön plana çıkarken, bunun yanı sıra diğer yazılı olmayan ilkeler ve

değerleri de yansıtmanın önemi vurgulanmaktadır. Bu bakımdan, İBB halkla ilişkiler faaliyetlerinde yazılı etik kurallarla birlikte, toplumsal değerler ve genel ahlaki ilkeleri de dikkate alınmanın kurumsal itibar açısından faydalı olacağı görülmektedir.

Üçüncü varsayıma ilişkin sorulara verilen cevaplarda, tüm katılımcılar tarafından İBB halkla ilişkiler çalışmalarında etik kurallarının uygulanmasının kurumun itibarını olumlu yönde etkileyeceği yönünde görüş belirtilmektedir. Etik kurallarına bağlılığın kurumsal itibara olumlu yönde etkisinin olacağını yanı sıra, etik kurallarının ihlal edilmesi ve uygulamada yer verilmemesi gibi durumlarda da İBB nin kurumsal itibar bakımından olumsuz etkileneceği yönünde katılımcı görüşleri bulunmaktadır. Bu bağlamda, İBB halkla ilişkiler biriminin yürüttüğü çalışmalarda, gerek yazılı gerekse yazılı olmayan tüm etik ve ahlaki ilkeleri benimsemenin kurumsal itibar üzerindeki etkisini göz önünde bulunduran stratejilere sahip olmasının önemi ortaya çıkmıştır.

Yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir;

- Etik kurallarının kurum çalışanları tarafından bilinirliğini artırmak için, kurum içi eğitimlerin düzenlenmesi ve benzeri etkinliklerin yapılması
- Kurum tarafından çalışanlara yönelik düzenlenen hizmet içi eğitimlerde, temel etik ilkelerinin önemi ve gerekliliğinin vurgulanması
- Yürütülen halkla ilişkiler çalışmalarının, toplum tarafından benimsenmesine imkan sağlayacak (iletişimde samimiyet ve çevreyle empati kurma vb.) tutumlara önem verilmesi
- Halkın İBB'ye ilişkin memnuniyet düzeyini belirlemeye yönelik, yapılan ölçme ve değerlendirme (anket vb.) faaliyetlerinde elde edilen veriler doğrultusunda hareket edilmesi
- İBB açısından, toplumsal beklentilerin karşılanması ile kurumsal itibarın sağlanması arasında bir ilişki bulunduğunun değerlendirilmesi
- Halka sunulan reklam, tanıtım, haber ve bilgilendirme vb. iletilerin etik anlayışını gösterecek şekilde doğruyu ve gerçeği yansıtmasına dikkat edilmesi
- Halkla ilişkilerin iki yönlü simetrik iletişimi esas alan modern yöntem ve tekniklerden faydalanması
- İBB'nin hizmet ve yatırımlarını tanıtan, vatandaşları bilgilendirici basılı ve dijital materyallerin sayısının artırılması
- İBB tarafından yürütülen kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin toplumda oluşturduğu olumlu algı ve bunun kurumsal itibara etkisi göz önünde bulundurularak, yeni projelerin planlanması
- İBB sosyal hizmetler faaliyetleri kapsamında tanıtım ve iletişim açısından halkla ilişkiler biriminin daha etkin kullanılması
- İBB Çağrı Merkezi ve saha personelinin halkın, yürütülen çalışmalara ilişkin ilk tepkilerini alma durumlarının kurum yönetimi tarafından dikkate alınması
- İBB tarafından yürütülen projelerin son durumlarına ilişkin toplumun bilgilendirilmesinin şeffaflık ilkesi açısından önemini değerlendirilerek bu tür uygulamaların sürdürülmesi
- İstanbul genelinde aktif olarak faaliyet gösteren halkla doğrudan temasın mümkün olduğu iletişim noktalarının sayısının artırılarak, buralarda sunulan hizmet çeşitliliğinin genişletilmesi

- Kurumun itibarının korunması adına sosyal medya üzerinden yürütülen iletişim faaliyetlerinde “Sosyal Medya Etik İlkeleri”nin uygulanma eğiliminin sürdürülmesi
- İBB halkla ilişkiler birimlerine ulaşan talep, şikayet vb. iletilerin değerlendirilerek ilgili vatandaşa gerekli bilgilendirme ve çözüm açıklaması yapılmasının toplum tarafından benimsendiğinin dikkate alınması
- Kuruma ilişkin toplumsal memnuniyetin artırılması amacıyla İBB ilgili birimleri tarafından halkın memnuniyetini ölçme ve değerlendirmeye yönelik gerçekleştirilen araştırma ve raporlama çalışmalarına etkinlik kazandırılması
- Kurum çalışanları tarafından faydalı bulunan “10 İlke Eğitimi” gibi hizmet içi eğitim programlarının İBB personeli ve bağlı iştiraklerde görev yapan tüm personele uygulanması
- İBB Akademi tarafından gerçekleştirilen özellikle ilkesel içeriğe sahip hizmet içi eğitim etkinliklerinin çalışanlar arasında iş barışının sağlanmasına, ekip ruhunun oluşmasına, kuruma aidiyet duygusunun gelişmesine, çalışanların motivasyonuna ve halkla ilişkiler birimi başta olmak üzere tüm birimlerde verimliliği artırarak kurumsal itibara katkı sunmasına önem verilmesi
- İBB sosyal tesisleri gibi halka hizmet sunulan ve doğrudan temasın kurulduğu mekanlarda kurumsal nezaketin ve hizmet kalitesinin kurumsal itibara sağlayacağı faydanın göz önünde bulundurulması
- İBB Halkla İlişkiler Müdürlüğü tarafından yürütülen faaliyetlerin kurumsal itibarın sağlanması ve korunması açısından önemi ve gerekliliğinin dikkate alınması
- İBB Halkla İlişkiler Müdürlüğünün faaliyetlerine ilişkin stratejilerini belirlerken, gerek planlama gerekse uygulama süreçlerinde kurumsal itibar üzerinde oluşturduğu etkiyi göz önünde bulundurarak hareket etmesi
- Akademik bakımdan ise, gelecekte halkla ilişkiler faaliyetlerini etik değerler bağlamında ele alarak kurumsal itibar üzerindeki etkisini gerek kamu kurumları gerekse özel sektör kuruluşları çerçevesinde inceleyen bilimsel çalışmaların yapılması önemli görülmekte ve tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgöz, E. & Solmaz, B. (2010). Turizm İşletmelerinde İtibar Yönetimi, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13 (19), 24-25.
- Arslan, M. & Berkman, Ü. (2009). *Dünyada ve Türkiye’de İş Etiği ve Etik Yönetimi*. Tüsiad Yayınları.
- Aydede, C. (2004). *Profesyonel Bir İlişki: Medya ve Halkla İlişkiler*. Rota Yayınları.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, (1), 231 – 274.
- Başkale H. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9, (1), 23 – 28.
- Brickly, J., Smith, J. ve Zimmerman, J. (2002). Business Ethics and Organizational Architecture, *Journal of Banking & Finance*, 26 (9), 1821.
- Canpolat, N. (2012). Bir Meslek Olarak Halkla İlişkiler ve Etik: Halkla İlişkiler Şirketlerinin web Sitelerine Yönelik Bir Çalışma, *Journal of Yaşar University*, 7 (25), 4233.
- Chen, N. (2009). Institutionalizing Public Relations: A Case Study of Chinese Government Crisis Communication on the 2008 Sichuan Earthquake, *Public Relations Review*, (35), 187-198.

- Christensen, L. T., Morsing, M. ve Cheney, G. (2008). *Corporate Communications: Convention, Complexity and Critique*. SAGE Publications.
- Churchill, G. & Peter J. (1995). *Marketing Crating Value for Customers*. Austen Press.
- Çiftçiöğlü, B. A. (2009). *Kurumsal İtibar Yönetimi*. Dora Yayın Dağıtım.
- Demirtaş, M. (2012). Yerel Yönetimlerde Bir Halkla İlişkiler Çalışması Olarak Sosyal Paylaşım Ağlarının Kullanımı: Üsküdar Belediyesi Örneği, *Humanities Sciences*, 7 (4), 293-294.
- Er, G. (2008). *Sanal Ortamda İtibar Yönetimi*. Cinius Yayınları.
- Fombrun, C. J. (1995). *Reputation: Realizing Value from the Corporate Image*, Harvard Business School Press.
- Freeman, R. M. (1999). *Correctional Organization and Management: Public Policy Challenges, Behavior and Structure*. Elsevier Publishing.
- Güllüoğlu, Ö. (2006). II. Uluslararası Halkla İlişkiler Sempozyumu, 147. [http://İf.Kocaeli.Edu.Tr/Hitsempozyum2006/Kitap/14-Ozlem Güllüoğlu.Pdf](http://İf.Kocaeli.Edu.Tr/Hitsempozyum2006/Kitap/14-Ozlem_Güllüoğlu.Pdf). (Erişim Tarihi: 23.01.2022).
- Gümüş, M. & Öksüz, B. (2009). İtibar Sürecinde Kilit Rol: Kurumsal Sosyal Sorumluluk İletişimi, *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 4 (14), 2131-2134.
- İnal, K. (1996). Sosyalist Etik, *Gelecek Dergisi*, 1 (3), 43.
- Kadıbeşegil, S. (2007). *İtibar Yönetimi*. Media Cat Kitapları.
- KGEK/Kamu Görevlileri Etik Kurulu, (2022). <http://www.etik.gov.tr/istatistiki-veriler/>(Erişim Tarihi: 01.02.2022).
- Kaplan, Ç. (2009). Kamu Yönetiminde Etik ve Kamu Çalışanlarının Etik Kavramını Algılayışları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (3), 344.
- Koçak A. ve Arun Ö. (2013). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu, *Selçuk İletişim Dergisi*, 4, (3), 21 – 28.
- Molleda, J. C. & Suarez, A. M. (2005). Challenges in Colombia for Public Relations Professionals: A Qualitative Assessment of the Economic and Political Environments, *Public Relations Review*, (31), 21-29.
- Özlem, D. (1997). *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*. İnkilap Kitapevi Yayınları, 2. Baskı.
- Rayner, J. (2005). *Managing Reputational Risk: Curbing Threats, (Leveraging Opportunities)*. Wilwy & Sons Publishing.
- Sabuncuoğlu, Z. (2001). *İşletmelerde Halkla İlişkiler*. Ezgi Kitabevi, 5. Baskı.
- Sharpe, M. L. (2000). Developing a Behavioral Paradigm for the Performance of Public Relations, *Public Relations Review*, 26 (3), 345.
- Şakar, N. (2011). *Kurumsal İtibar ve Paradigmalar*. Beta Yayınları.
- Ural, E. G. (2002). İtibar Yönetimi Değer Yaratan Bir Halkla İlişkiler Çalışması Olarak İtibar Yönetimi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 1,(2), 83-93.
- Valand, T. & Heide, M. (2005). Corporate Social Responsiveness: Exploring the Dynamic of Bad Espisodes, *European Management Journal*, 25 (5), 495-496.
- Yağar, F. & Dökme, S. (2018). Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik ve Güvenirlik, *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3, (3), 1 – 9.
- Yatkın, A. (2007). Yerel Yönetimlerde Hizmet Verimliliğinin Arttırılmasında Halkla İlişkilerin Rolü ve Önemi: Elazığ Belediyesi Örneği, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 16 (2), 46-49.

İNTERNET SÖZLÜKLERİNDE BİZ VE ÖTEKİLER: EKŞİ SÖZLÜK'TEKİ SURIYELİ SİĞINMACILAR BAŞLIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Sinem NELİK
Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
sinemnelik@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2784-2342>

Göktürk YILDIZ
Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
gokturkyildiz@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6113-0077>

<i>Atf</i>	Nelik, S. & Yıldız, G. (2022). İnternet Sözlüklerinde Biz ve Ötekiler: Ekşi Sözlük'teki Suriyeli Sığınmacılar Başlığı Üzerine Bir Araştırma. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 1125-1139.
------------	---

ÖZ

2011 yılının mart ayında Arap Baharı ayaklanmalarının etkisinde gelişen toplumsal hareketler Suriye'de giderek büyüyerek bir iç savaş hâlini almıştır. Risk taşıyan, yaşanması güç koşullar barındıran Suriye başta olmak üzere, beraberindeki birçok ülke ve ülkelerin vatandaşları savaşın etkisi altında kalmıştır. Suriye sınırlarına komşu ülkelerden biri olan Türkiye uyguladığı açık kapı politikası ile çok sayıda Suriyeli mülteci ve sığınmacıyı kabul ederek savaştan en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Bu bağlamda Suriyelilere ev sahipliği yapan Türkiye'de Suriyeli sığınmacılara yönelik ötekileştirici bir algı ve söylem pratiğinin olup olmadığı soruları gündeme gelmektedir. Çalışmada temel olarak bu sorulara yanıt aranmıştır ve Türkiye'de popüler bir internet mecrası olan internet sözlüklerinde Suriyeli sığınmacılara yönelik nasıl bir algı olduğunun araştırılması amaç edinmiştir. Bu amaç doğrultusunda örneklem olarak seçilen Ekşi Sözlük'teki Suriyeli Sığınmacılar başlığına girilen girdiler T. Van Dijk'in eleştirel söylem analizi yöntemi ile belirli başlıklar altında kategorileştirilerek sözlük yazarlarının sığınmacılara yönelik tutumu ve ön yargıları, söylemi oluşturan ideolojik arka plan çerçevesinde değerlendirilerek analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli Sığınmacılar, İnternet Sözlükleri, Biz ve Öteki, Ekşi Sözlük.

US AND OTHERS IN INTERNET DICTIONARIES: A RESEARCH ON TITLE AS SYRIAN ASYLUM SEEKERS IN EKŞİ SÖZLÜK

ABSTRACT

In March 2011, the social movements that developed under the influence of the Arab Spring uprisings gradually grew in Syria and turned into a civil war. Many countries and citizens of those countries, especially Syria, which carries risky and difficult to live conditions, have been under the influence of the war. Turkey, which is one of the countries neighboring Syria, has been one of the countries most affected by the war by accepting many Syrian refugees and asylum seekers with its open-door policy. In this context, questions such as whether there is a marginalizing perception and discourse practice towards Syrian asylum seekers in Turkey, which hosts Syrians, come to the fore. The study basically sought an answer to this question and aimed to investigate the perception of Syrian asylum seekers in

internet dictionaries, which is a popular internet medium in Turkey. For this purpose, the entries entered under the title of Syrian asylum seekers in Ekşi Sözlük were selected as a sample. In the study, the attitudes and prejudices of the dictionary entry writers towards asylum seekers were analyzed within the framework of the ideological background that formed the discourse by categorizing them under certain headings, with T. Van Dijk's critical discourse analysis method.

Keywords: *Syrian Asylum Seekers, Internet Dictionaries, Us and Other, Ekşi Sözlük.*

GİRİŞ

Dünya tarihi göz önüne alındığında çok sayıda insan evlerinden ve ülkelerinden ayrılmak ve başka ülkelerde yaşamak durumunda kalmıştır. Bu durum birçok nedenle bağlantılı olabilirken, özellikle siyasi çatışmalar ve savaşlardan dolayı Orta Doğu'da etkisini devam ettirmektedir ve Suriye Krizi de bu örneklerden biridir. 15 Mart 2011'de Arap Baharı ayaklanmalarının etkisi ile başlayan kriz giderek büyüyerek Suriye'yi bir iç savaş ortamına sürüklemiştir. Ülke geneline yayılan iç savaşın oluşturduğu yıkım ve risk ortamı ile Suriyeliler ülkelerinden ayrılmak durumunda kalmışlardır. Ekim 2011'den beri Türkiye'nin uyguladığı açık kapı politikası ile iki ülke arasındaki ilişkiler derinden etkilenmiştir. Suriyelilere ev sahipliği yapacağını duyuran Türkiye'ye başvuran mültecilerin ve sığınmacıların sayısı da büyük oranda artmıştır.

Mülteciler, toplum huzurunu ciddi şekilde bozan eziyet, çatışma, saldırı gibi durumların sonucu olarak *uluslararası koruma* talebinde bulunan kişilerdir. Taleplerinin reddedilmesi halinde büyük ihtimalle ölümcül sonuçlara maruz kalacak insanlardır. Mültecilerin haklarını koruyan özel hukuki düzenlemelere olan ihtiyacın arkasında mültecilerin ilâve güvence gerektiren özel bir durumda bulunuyor olması gereklidir (UNHCR, 2021). Sığınmacı ise, mülteci statüsü almaya yönelik başvurusu henüz karara bağlanmamış kişiler için kullanılan bir terimdir. Aynı zamanda henüz başvuru yapmamış veya başvurusu hakkında cevap bekleyen kişiler de sığınmacı olarak tanımlanmaktadırlar (Kılıç, 2021). Birleşmiş Milletler'in verilerine göre, dünya çapında yaklaşık 5 milyon 718 bin kayıtlı Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır. Göç İdaresi Başkanlığı'nın 26 Mayıs 2022 tarihli verilerine göre Türkiye'de kayıt altına alınmış geçici koruma statüsündeki Suriyeli sayısı 3 milyon 763 bin 652'dir. UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) verilerine göre, 322.000 kişi uluslararası koruma başvuru ve statü sahibidir. Suriyelilerin en fazla bulunduğu şehir 544.296 kişi ile İstanbul'dur. İstanbul'u 463.387 kişiyle Gaziantep, 430.639 kişiyle Hatay, 427.191 kişiyle Şanlıurfa takip etmektedir. Suriyeli sığınmacıları ağırlayan ülkeler sıralamasında Türkiye ilk sıradadır (Mülteciler Derneği, 2021).

Sığınmacılık kavramı çoğunlukla, içinde bulunulan toplumu yüksek bir şekilde etkileme imkânına sahip olan bir problem olarak görülmüştür ve günümüzde de bir sorun olarak görülmeye devam edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de giderek artan sığınmacı sayısı ile birlikte ülke gündeminde yer alan Suriyeli sığınmacılar ile ilgili haberlerin ve söylemlerin sayısında da hızlı bir artış gözlenmekte ve sığınmacılar çeşitli konular üzerinden değerlendirilmektedir. Geleneksel medyanın ve sosyal medyanın söz konusu içerikleri değişip çeşitlenmeye başlayarak zaman zaman nefret söylemine varan boyutlara ulaştığı fark edilmektedir. Geleneksel medya mecralarındaki içeriklerin devletin ideolojik bir aygıtı olması niteliği ile denetleme süzgecinden geçerek bir söylem üretmesi göz önüne alındığında, sosyal medyanın geleneksele nazaran daha özgür bir olanak sunuyor olması ve kamuoyunun da aktif bir rol alması bu süreci epey etkilemiştir. İletişim teknolojilerinin gelişiminin sağladığı bu avantajlar neticesinde daha hızlı ve kolay ulaşım ve ifade imkânının yaratılmasının akabinde sosyal medyada nefret söyleminin takibi yapılamayacak boyutlara ulaştığı görülmektedir. Yeni sosyal medya mecralarından olan internet sözlüklerinin bir kamusal alan yarattığı göz önüne alındığında söylem araştırmaları için iyi bir örnek oluşturduğu düşünülebilir. Bu nokta çalışmada Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de nasıl karşılandığı ve bir ötekileştirmeye uğrayıp uğramadıklarını ortaya koymak için internet sözlüklerindeki söylem kullanımlarının irdelenmesi uygun görülmüştür. Araştırmada söylemlerin hangi pratiklerle üretildiklerinin ortaya konması amaçlanarak internet sitelerinde Suriyeli sığınmacıların temsilinin nasıl yapıldığı ve bu aşamada ötekileştirici söylem ve tanımlamalar kullanılıp kullanılmadığı tespit edilmeye

çalışılacaktır. Örneklem olarak seçilen Ekşi Sözlük'teki *Suriyeli Sığınmacılar* başlığına girilen girdiler eleştirel söylem analizi yöntemi ile analiz edilecektir.

ÖTEKİLİK VE ÖTEKİLEŞTİRME KAVRAMLARI

Her toplum din, dil, ırk, etnik köken ve kültür gibi çeşitlilikler barındırmaktadır. Bireyler bu tür farklılıkları nedeniyle kendinden olmayan bir diğerini *öteki* olarak konumlandırmaktadır. Bu bağlamda herkes bir diğeri için ötekidir. Gündelik hayatta sıkça karşılaşılan bu kavram ile belirli bir kişi ya da bir grup ilişkilendirilmektedir. *Öteki* hakkında birden çok tanımlama vardır. Öteki kavramı Türk Dil Kurumu'nda (2019) üç şekilde açıklanmaktadır:

- “*Bilinenden, sözü edilmekte olandan ayrı olan, öbürü.*”
- *Sözü edilen ya da benzer iki şeyden önem ya da yer bakımından uzakta olan.*”
- *Mevcut kültürün içinde dışlanmış olan.*”

Toplumlarda öğretilen, seçme ve elemeye bağlı şekilde oluşturulan *öteki*, bizden olmayandır ve dolayısıyla bilmediğimiz, merak duyduğumuzdur. Bu merakla birlikte bir korku yaratılarak ötekiler, önlem alınması gerekliliği olan bir sorun olarak görülmektedir. Bu noktada toplum, öteki ve kendisi arasında bir duvar örmektedir. Durna (2014: 151), bunu şu şekilde açıklar: “Hepimiz bir diğerimizin ötekisiyiz, ancak bir toplumsal birlik, cemaat ya da topluluk söz konusu olduğu zaman, öteki, bir toplumsal bütünlüğün bir diğerini ezmesi ya da tahakküm altına almasına neden olan bir unsur olarak karşımıza çıkar.” Toplumsal bütünlüğü sağlayan grup, çeşitli toplum normlarıyla bu gücü elinde tutmaktadır. Bu çoğunluk grubunun birtakım özellikleri neticesinde bireyler, kendilerini gruba ait hissetmektedir. Çoğunluk kavramı her zaman gruptaki birey sayısını ifade etmemektedir, -örneğin azınlık olmayan *kadın* da bir ötekidir- çoğunluk için güç unsurlarının grubun elinde toplanması önemlidir.

Eleştirel felsefenin önemli temsilcilerinden olan Lacan'ın da öğrencisi ve eleştirmeni, ünlü düşünür Julia Kristeva *Strangers to Ourselves* adlı kitabında Freud'dan da etkilenerek “öteki” kavramını insanların kendi içlerindeki yabancı ile açıklamaya çalışmaktadır. Bulgaristan'da doğan fakat yaşamını Fransa'da sürdüren Kristeva'nın özellikle yabancılaşma ve ötekileşme konusundaki çalışmaları olması akla kendi yaşamıyla olan bağlantısının olabileceğini getirmektedir. Kristeva (1991), “Yabancı olan, bizim içimizde yaşar ve her birimizde olan farklılık bilinci, yabancıyı yani ötekiyi ortaya çıkarır. Herkes kendini yabancı olarak değerlendirirse de bu durum ortadan kaybolur” diyerek, biz ve öteki ile olan ilişkiye değinmektedir. Bu bağlamda ötekinin anlamı insan zihninin muhakemesi ile sorgulanarak değişebilir, zihindeki imgelemi ile de farklılaşabilir. Bireyin kendisini nasıl ve nerede konumlandığı, öteki hakkındaki değerlendirmelerinin oluşumunda büyük bir önem arz etmektedir.

“*Biz ve öteki çatışması bağlamında anlam kazanan ötekileştirme kavramı farklı şekillerde önümüze çıkmaktadır. Bize ait olmayan her şey, onları niteleyen bir sıfat ile ötekileştirilir*” (Şeker ve Şimşek, 2011: 485). Ötekileştirme kavramının belirginleşmesi için toplum ilk olarak doğal ve normal olanı göstererek bireyleri şekillendirir, daha sonra onları belirli kalıplar içerisinde sunarak kalıbın dışında kalan her şeyi anormal olarak etiketlendirir. “*Doğal ya da normal olanı tanımlamaya başladıktan sonra, birçok yaşam biçimi ve davranış kendini uygunsuz, ahlaksız ya da geri tanımları çerçevesinde bulmaktadır. Çünkü bu davranışlar bize tercih etmediğimiz başka bir yaşam biçimi olasılığını hatırlatarak kendimiz için kurguladığımız normalleri tehdit eder*” (Doğan, 2016: 144).

Toplumda öteki olanların her biri için birer stereotip oluşturulmuştur. Stereotipler kısaca klişeler, kalıp yargılar, basmakalıp düşüncelerdir ve tektipleştirmeye hizmet etmektedir. McGarty vd. göre stereotip, belirli birey türleri veya belli davranış biçimleri hakkında yaygın olarak benimsenen herhangi bir düşüncedir (2002). Ötekilere hareket ve görüşleri dolayısıyla birer anlam atfedilir. “Stereotipler, bazı şeyleri kolay ve kısa yoldan anlatma imkânı verirken, aynı zamanda temsil edilen gruplar hakkında ön yargılar da üretir. Çünkü bu temsil biçimi, onu yalnızca bir bölümüyle, bazı özelliklerini olduğundan daha abartılı olarak sunmak biçiminde gerçekleşmektedir” (Akça, 2009: 101). Stereotipleşme ile

başlayan bu sürecin sonunda ötekiler şeytanlaştırılarak, adeta tüm kötülüklerin temsili olarak sunulmaktadır. Toplumların tarihi geçmişlerine bakıldığında birtakım saldırıların, tartışmaların ve savaşların sebeplerinin bu tür ön yargılar ve şeytanlaştırmaların neticesinde oluştuğu bilinmektedir.

Öteki, eğer toplumsal alanı bir bahçe gibi düşünürsek, ayıklanması, ıslah edilmesi ya da bunların hiçbiri yapılamıyorsa sökülüp atılması gereken bir ayrık otudur. Her zaman bahçedeki *işe yarar* sebzeleri bozacağından korkulan yabancı ottur. Düzeni tahrip etme potansiyeline sahip olarak tanımlanan öteki ve yabancı, çoğunluk toplumu için bir tehlike olarak algılanırken, korku ve sınırlamayı beraberinde getirir. (Onur, 2003: 259)

Sınırlamalar iktidarın gözetiminde oluşmaktadır ve çoğunluğun tutumuyla beslenerek şiddetlenmektedir. Toplumda egemen olan iktidar ve onun ideolojisi karşısında ötekilerin sesi bastırılmaktadır. Hooks (2006: 369) da yaptığı öteki tanımı ile bunun üzerinde durmaktadır: “Öteki, kültürleri, gelenekleri ve yaşam tarzları emperyalist, sömürgeci ve ırkçı baskı ile değiştirilmiş kimselerdir.” Ötekileştirme, kendinden farklı olduğuna inandığı yargılama, aşağılama, dışlama ve engelleme, yabancılaştırma, değersizleştirmeyi içinde barındırarak, kendinden olmayanın -ötekinin- kötü olduğunu savunmak ve düşman hâline getirmektir. Bireyler kendi özdeğerlerini ötekinin üzerindeki tahakkümü ile oluşturmaya çalışarak konumlandırmaktadır. Freud’a göre, “kitlelerde kuvvetli bir dayanışma duygusunun oluşabilmesi için herhangi bir yabancı azınlık grubuna belli bir düşmanlık duyulması ve bu azınlığın sayısal zayıflığının, ona zulmetmeyi teşvik edece düzeyde olması gerekir” (Schnapper, 2005: 137).

Bahsedilen *biz* olma ve aitliğin hissiyatı için çoğunluğun ötekilere yaptığı zulümlerin gerekli bir davranış biçimi olduğu düşünülmekte ve hatta bir hak olarak görülmektedir. İktidar, toplumları bir arada tutabilme amacıyla bu tür ötekileştirmeleri devletin organları ile çeşitli yönlendirmeler yaparak kullanabilmektedir. *Biz* düşüncesi toplumu oluşturan bireylere ne kadar aşılırsa ve aidiyet kurularak içselleştirilirse, iktidar bu düşünce ile toplumu kutuplara ayırarak, yönetmesi kolay bir şekilde sokabilecek ve kendi çıkarları doğrultusunda bunu bir savunma mekanizması olarak kullanabilecektir. “Bu nedenle egemenler *ötekini* değiştirmek, dönüştürmek ve kendine benzetmek, eğer bunu başaramazlarsa *ötekini* susturmak ya da yok etmek istemektedirler. Bu bağlamda medya, egemenlerin *ötekine* karşı kullandığı en önemli baskı araçlarından biri olmaktadır” (İnceoğlu ve Çoban, 2014: 8).

MEDYADA BİZ VE ÖTEKİ

Medya gündelik hayatımızda oldukça önemli bir yer kaplamaktadır. Her alanda karşılaşılan ve maruz kalınan medya iletileri dolayısıyla medyanın etki gücü yadsınamaz vaziyettedir. Gücünün getirdiği bu olanakların neticesinde bazı kavramlar kendini yeniden üretebilmektedir. Medya aracılığı ile pekiştirilen ve normalleştirilen kavramlardan olan *öteki* ve *ötekileştirme*, medyanın en büyük güçlerinden biri olan söylemler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Ötekileştirmenin beraberinde ırkçılık, cinsiyetçilik, türcülük gibi ayrımcı kavramlar gündeme gelmektedir ve medya bu haliyle oluşturduğu söylemlerle şiddeti yayan bir araca dönüşebilmektedir.

“Medyanın en önemli işlevi, anlamın toplumsal inşasında üstlendiği ideolojik işlevdir” (Hall, 1997: 77). Medya yoluyla bireylere düşünce, tanımlamalar ya da ideolojiler aşılırken, yargılamalara ve ötekileştiren tutumlara sebebiyet veren seçici yapılanmalar da beraberinde gelmektedir. Akça’nın da dediği gibi: “Medya, egemen ideolojiyi halka öğreten ve benimseten ya da daha doğru bir deyişle, günlük yaşam pratikleri haline dönüştüren en önemli kurumlardan biridir” (2007:12). Medya, bu çeşitlilik içinde kabul edilebilirliğin sınırlarını çizerken, ideolojik işlevlerinden biri olan toplumsal düzene tehdit oluşturan öğeleri dışta bırakır (Poyraz, 2002: 15). Dolayısıyla *öteki* daha da belirginleşirken, *ötekileştirme* medya aracılığıyla bir kez daha üretilerek yenilenir. Ünür’e (2013: 253) göre, “medya öteki olarak adlandırdıkları kimlikleri ya yeterince temsil etmemekte ya da temsilleri olumsuz olaylarla birlikte sunarak, bireylerde bu kimliklere karşı ön yargıların gelişmesine sebep olmaktadır.” Bizden olana karşı *normalleştirme*, *olağanlaştırma* ile alttan alma dürtüleri hâkimken, öteki olan ise *normal dışı* veya *tuhaf* kabul edilip genellikle tüm kötülüklerin temsili olduğu düşüncesine

doğru kayan bir eğilim oluşmaktadır. Medya bu anlamda kullanılan temsilleri kabul ederek, yeniden üretmeye ve ötekileştirmeyi benimsetmeye olanak sağlamaktadır. Oluşturulan söylemler ile düşünceler somutlaştırılmış bir hâle bürünerek kalıp yargıların nesiller boyu iletilmesi mümkün olmaktadır.

Ötekiler için oluşturulan negatif söylemler zamanla fikir belirtmekten öte nefret ifadesi içeren, belirtilen gruplara karşı şiddet uygulanmasını teşvik eden birer nefret söylemi hâlini alabilmektedir. Bu bağlamda medya olumsuz, alaycı ifadeler, küfür, hakaret, aşağılama, abartı taktiklerine başvurarak ötekileştirdiği ve hedef haline getirdiği grupları kamu güvenliğini tehdit edici potansiyel risk ve tehdit saçıncı öcüler gibi sunmaktadır (İnceoğlu ve Çoban, 2014: 71). Hedef hâline getirilen ötekiler çoğunluk olan kesimin nazarında kendini savunma gücü olmayan bir konumda ve aciz bir durumda kalmaktadırlar. Dolayısıyla öteki olanlar, içinde buldukları toplumda giderek soyutlanmaktadır. “Nefret söyleminin özellikle toplumda azınlık olarak kabul edilen gruplara yönelik olduğu kabul edildiğinde, bunun hızla yayılması neticesinde, zaten ekseriyetle toplum içinde görünmez olan azınlık gruplar çoğunluk grupların bu tavırları ile karşı kalmama adına daha da görünmez hale gelebilmektedir” (Karan, 2012: 82). Medya iletilerinin egemen düşüncenin tekrar etmesinin akabinde bu söylemler gelişen medya teknolojileri ile daha kolay ve daha hızlı bir şekilde yayılabilmektedir ve dolayısıyla daha güçlü, etkili, yıkıcı sonuçlara sebebiyet verebilmektedir.

ÖTEKİLEŞTİRME MECRASI OLARAK İNTERNET SÖZLÜKLERİ

Medya teknolojilerinin gelişimi ve kitle iletişim araçlarının olanakları neticesinde ötekileştirilen birey ve gruplara karşı yapılan nefret söylemi pratiğinin mekân değiştirdiği ve yeni kamusal alanlar yarattığı görülmektedir. İktidarın nezdinde gelişen geleneksel medyanın söylem pratiği artık alternatif yeni medya mecralarında üretim biçimi farklılaşarak izleyicilerin aktif bir rol üstlenebildiği ve kamuoyunun söylem pratiklerinin daha rahat aktarılabilirdiği bir dönüşüme girdiği görülmektedir. Hemen her an yeni bir sosyal medya söylemi ve içeriğinin oluşturulduğu kamusal mecralarda içerik sayılarının artışı ile takip ve denetleme güçlüğünün de doğru orantılı olarak zorlaşmakta olduğu görülmektedir. “Bu bağlamda, geleneksel medyada kinaye, ima, çarpıtma, abartı gibi yollarla dolaylı ve örtük biçimlerde tezahür eden nefret söylemi; yeni medyanın kullanıcı türevli içerik üretimine izin veren yapısı ile küfür, aşağılama ve hakaret biçiminde doğrudan gerçekleşmeye başlamıştır (Öztek, 2015: 926).”

Medyanın dönüşümünün akabinde nefret söyleminin üretildiği ve normalleştirildiği yeni ötekileştirme mecralarından biri de internet sözlükleridir. İnternet sözlükleri, katılımcı sözlük ya da e-sözlük, geleneksel sözlüklerden esinlenilerek dijital mecralar ile birleştirilmiş olan ve etkileşime dayanan bir kamusal alandır. İnternet sözlüklerinin Türkiye’deki ilk örneği 15 Şubat 1999 tarihinde yayına başlayan Sedat Kapanoğlu tarafından kurulmuş olan Ekşi Sözlük’tür. Birçok işleve ve tanımlamaya sahip olan Ekşi Sözlük, Gürel ve Yakın için, “bir arama motoru, bir tartışma platformu, bir alt kültür formu, bir sosyalizasyon aracı, sosyolojik mizah anlayışının temsilcisi, tarihi bir belge ve bir reklam mecrasıdır” (Gürel ve Yakın, 2007).

Ekşi Sözlük popülerleşen yapısı ile sosyal medyada kendinden sonra *klon* olarak tabiri yapılan yeni internet sözlüklerinin açılmasına vesile olmuştur. 2004’te kurulan İTÜ Sözlük, 2005’te kurulan Uludağ Sözlük ve 2009’da kurulan İnci Sözlük bu sözlüklerden bazılarıdır. Sözlük bünyesindeki her bir üye *yazar* olarak adlandırılarak, daha önce açılmış olan veya kendi açtığı başlıklarda entry ya da girdi adı verilen başlık nezdinde açıklamalar veya tanımlamalar yapmaktadırlar. Spesifik bir başlıkta/konuda içerik oluşturulması yönüyle forumlardan ayrılan ve giderek popülerleşen internet sözlükleri, yazarların öznel yorumlamalarının denetlenmeden yayımlanıyor olması ve ancak şikâyet yoluyla kontrolden geçebilen içerik yapısı ile nefret söylemine varan bir ortamın altyapısını oluşturmaktadır. Dolayısıyla ötekileştirme gibi olguların da çok daha rahat bir şekilde oluşturulmasına olanak tanınmaktadır. “Bu nedenle, 2010-2011 yılları arasında Ekşi Sözlük üzerinde bir denetim projesi başlatılıp, Nefret Söylemi Denetim Yönetmeliği yayınlanmış olup; nefret söylemi içeren iletiler *Nefret Söylemi Denetim Grubu* tarafından incelenip, silinmeye ve bazı yazarların üyelikleri sonlandırılmaya başlanmıştır” (Öztek, 2015: 931). Ekşi Sözlük’te nefret söylemlerinin önüne geçilmesi amacıyla bir denetim mekanizması oluşturulmuştur fakat nefret söylemlerinin internet sözlüklerinde yaygın bir biçimde kullanıma devam

edildiği görülmektedir. Bu bağlamda oluşturulan mekanizmanın işlemediği ve projelerin yetersiz kaldığı sonucuna varılmaktadır.

Suriyeli sığınmacılara yönelik Ekşi Sözlük'te yer alan nefret söylemleri konusu pek çok yönüyle farklı alanlarda akademik çalışmalarda yer almıştır. Özdemir ve Öner-Özkan 2016 yılında Türkiye'deki Suriyeli mültecilere ilişkin sosyal temsillerini netleştirmek için yaptıkları "Türkiye'de Sosyal Medya Kullanıcılarının Suriyeli Mültecilere İlişkin Sosyal Temsilleri" çalışmalarında dört farklı sözlükteki girdileri incelemişlerdir. Girdilerde Suriyeli mültecilere ilişkin sosyal temsillerinin çoğunlukla olumsuz olduğu ve Suriyeli mültecilerin bir tehdit olarak algılandığı sonucuna varmışlardır (Özdemir ve Öner-Özkan, 2016). "Türkiye'deki Katılımcı Sözlüklerde Suriyeli Sığınmacıların Sosyal İnşası: Sosyal Medya ve Açıklayıcı Repertuarlar" başlıklı sözlük çalışmalarında Yurtdaş ve Yıldırım, girdileri Eleştirel Söylemsel Psikoloji Yaklaşımı ile analiz ederek, sığınmacıların olumsuz bir çerçeveye içine sığdırılmakta ve *kötü* olarak inşa edilmekte olduğunu tespit etmişlerdir (Yurtdaş ve Yıldırım, 2016). "Sosyal Medyada Suriye'li Sığınmacılara Yönelik Algı: Bir Sözlük Değerlendirmesi" adlı Suriyeli sığınmacılar ve Suriyeli çocuklara yönelik algıyı ölçmek için yaptıkları Ekşi Sözlük çalışmalarında ise, sosyal medya kullanıcılarının sığınmacıları büyük bir güvensizlik ortamı ve huzursuzluk sebebi olarak görmekte olduğunu belirtmişler ve bunda sığınmacılarla yaşanan deneyimlerin ve medyadaki haberlerin etkisinin olduğu sonucuna varmışlardır (Kardeş vd., 2017). Öte yandan Çakın, "Farklılaşan Ötekiler: Kürtlere ve Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Ekşi Sözlük'te Yer Alan Temsillerin Karşılaştırılması" çalışmasında Kürtlere ve Suriyeli Sığınmacılara yapılan ötekileştirici temsilleri karşılaştırarak iki grubun birbirine etkisine değinmiştir ve Suriyeli sığınmacıların bu karşılaştırma sebebiyle daha da fazla ötekileştirildiği tespitinde bulunmuştur (Çakın, 2020). Öksüz'ün "Siber Mekânda Suriyeli Mültecilere Yönelik Faşizm Halleri: Faşekşist" çalışmasında ise Ekşi Sözlük yazarlarının Suriyeli Sığınmacılar başlığı altında yazdıkları metinler söylem analizi ile incelenmiş ve Ekşi Sözlük'te Suriyeli mültecilere yönelik bu söylemlerin gündelik-sıradan faşizm özelliklerini taşıdığı sonucuna varılmıştır (Öksüz, 2020).

ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KAPSAMI

İnternet Sözlüklerinde Biz ve Ötekiler: Ekşi Sözlük'teki Suriyeli Sığınmacılar Başlığı Üzerine Bir Araştırma çalışması kapsamında, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların internet sözlüklerinde nasıl ve ne ölçüde temsil edildiği ve bu temsil sürecinde ön yargıya ve ötekileştirmeye uğrayıp uğramadığı irdelenecektir. Türkiye'deki internet sözlükleri bu araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemine belirlenmesi için internet sözlüklerinin tıklanma sayılarına bakılmıştır ve elde edilen verilere göre, 6 Aralık 2021'de Türkiye'de tıklanma sayısı en çok olan internet sözlüğü *eksisozluk.com*'dur (Alexa, 2021). Dolayısıyla araştırmanın örneklemine Ekşi Sözlük oluşturulmuştur. Çalışmada Ekşi Sözlük'teki en geniş ve amaca uygun sonuçlar *Suriyeli Sığınmacılar* başlığı altında toplandığı için, bu başlık altındaki girdiler incelenmiştir. Bu başlıkta üretilen ilk girdi 8 Aralık 2012'dedir, bu tarihten itibaren 6 Aralık 2021'e kadar üretilen girdiler incelenmiştir. Girdi sayısının yüksek olması ve hızlıca artmaya devam etmesi sebebiyle başlıktaki en yüksek beğeni sayısına sahip girdiler analize alınmıştır. Girdilerin beğenileri Ekşi Sözlük'ün *şükela* özelliği ile belirlenmektedir. Sözlük yazarları ve okuyucular *şükela* özelliği ile yorumlara onay verebilmekte ve yoruma katıldığını gösterebilmektedir. Bu çalışmada Ekşi Sözlük'ün bu özelliğinden yararlanılarak en yüksek beğeni sayısına sahip 60 girdi incelenecektir. Bu bağlamda sadece yazarların görüşleri değil, girdileri okuyup onaylayanların da görüşleri değerlendirilerek internet sözlüğü kullanıcılarının fikirlerini en çok yansıtan görüşleri irdeleyebilme imkânımız olacaktır.

Çalışma kapsamında şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Ekşi Sözlük'te Suriye'den gelen sığınmacılara yönelik nasıl bir algı bulunmaktadır?
2. Ekşi Sözlük'te Suriyeli sığınmacıların sosyo-kültürel özelliklerine karşın nasıl bir tutum vardır?
3. Ekşi Sözlük'te Suriyeli sığınmacılara yönelik ötekileştirici ve ayrıştırıcı bir söylem kullanılmakta mıdır?

Bu kapsamda sorulara yanıt vermek amacıyla T. Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemi uygulanmıştır. Eleştirel söylem analizi yöntemi üzerine birçok tanım yapılmıştır. Van Dijk, eleştirel söylem analizini kısaca şöyle tanımlamaktadır: “Eleştirel söylem analizi esas olarak politik ve toplumsal bağlamdaki metin ve konuşmalar içinde toplumsal iktidarın kötüye kullanımının, egemenliğin ve eşitsizliğin üretilmesinin, uygulamaya konmasının ve direnişin çalışılmasına dönük analitik bir araştırma türüdür” (2001: 352). Üretilen ve kullanılan söylemler bize toplumsal kodlamalar, konumlandırmalar, toplumdaki ideolojiler ve güç unsurları vb. hakkında çeşitli bilgi ve fikirler verebilmektedir. “Söylem denilince akla öncelikle konuşma -dil- gelmektedir. Söylem dil tarafından üretilir ve aktarılır” (Yüksel, 2007: 157). “Dilin anlamını var olan sistemden ziyade sosyal bağlam belirlemektedir. Söylem de dolayısıyla sosyal bağlama göre şekillenir ve varlığını sürdürür” (İnal, 1996: 34). Dolayısıyla eleştirel söylem analizi, incelenen metinlerin ideolojik ifşalarını ortaya çıkarmak amacıyla iletişim araştırmalarında sıklıkla kullanılan bir yorumlayıcı analiz türüdür. “Söylem analizinin nitel içerik çözümlemesinden en önemli farkı ise metni parçalara ayırmadan bir bütün olarak ele alması ve metin içindeki egemen söylemin nasıl inşa edildiğini ortaya koymasındır” (İrvan, 2001: 81). “Söylemler, özellikle, ideoloji, ırkçılık ve etnik önyargı gibi konularda daha açık seçik olarak karşımıza çıkmaktadır. Nefret söylemi de bu ideolojiler, ırkçı ve etnik önyargılar üzerinden kurulmakta ve dolaşıma sokulmaktadır” (Aygül, 2010: 99-100). Bu noktada *biz ve ötekiler* kapsamında irdeleneceğimiz Suriyeli sığınmacılar başlığı için eleştirel söylem analizi yöntemi araştırmanın verilerinin değerlendirilmesi açısından seçilebilecek en iyi yöntemler arasındadır.

ELDE EDİLEN BULGULAR

Ekşi Sözlük'te Suriyeli sığınmacılara yönelik girdilerde ötekileştirici bir dilin olup olmadığını incelemek amacıyla, *Suriyeli Sığınmacılar* başlığı altında uygun bulunan toplamda 60 girdi *Sosyal Düzene İlişkin Ötekileştirme Söylemleri*, *Siyasi Yapıya İlişkin Ötekileştirme Söylemleri* ve *İrksal Özelliklere İlişkin Ötekileştirme Söylemleri* olarak üç ayrı kategori altında irdelenmiştir. T. Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi bağlamında girdilerin kelime ve cümle içerikleri, girdilerdeki söylemlerin diğer söylemlerle ilişkisi ve bağlamsal yapısı incelenerek yapılan söylemlerin ne türde bir ideolojik alt yapı nezdinde oluşturulduğu irdelenmiştir.

Sosyal Düzene İlişkin Ötekileştirme Söylemleri

“Bunlar sığınmacı değil, yağmacı resmen. Kimse kusura bakmasın sizler plazalarınızda, güvenli sitelerinizde Suriyelilerle pek karşılaşmadığınız için onlara sempati duyabilirsiniz ama bizler özellikle İstanbul'da orta direk semtlerdeki sizin gibi sevgi dolu bakamıyoruz bunlara.” (12.03.2016 -tor)

“Sığınmacıdan işgalciye dönüşen guruh. Her köşe başında hastalık ve tehlike saçan, en az 5 çocuklu bir kabile. Bu 5 çocuktan en az bir tanesi de bebek!” (29.03.2015 -gaitada gizli kandan dna analizi)

“Çok değil birkaç sene içerisinde çeteleşecekler, biraz sonra da mafyalaşacaklardır. Zerre acıma duygusu olmadan bize karşı nefretle büyüyorlar, çocuklarının gözlerine bakıp net bir şekilde görebilirsiniz.” (09.07.2014 -hazalodos)

“Sokaklardan toplanıp zombi gibi saldırdıkları sınırdaki tellerin öte tarafına postalanmaları gereken mikrop sürüsü. Bu ülkeye, bu ülkenin halkına zarar ve yıkım olacaklardır.” (15.06.2015 -legolarn)

“Ülkeyi ahıra çeviren kitledir. Etrafa pislikten başka bir katkıları yok.” (09.07.2014 -herhangi bir nick)

“Büyük şehirlere gelenlerin açığı göz olduklarını düşündüklerim savaş mağdurlarıdır. Mülteci kampı yapılmamış mı bu sınırlara? Kalkıp neden İstanbul'a, Ankara'ya ve bilumum diğer şehirlere geliyorlar? Amaçları ne? Amaçları ne söyleyeyim size, kısa yoldan para kazanmak. Dilenerek, duygu sömürsü yaparak para biriktirmek.” (28.06.2015 -ibikli yumurta)

“Bunlar parazit yahu gerçekten. Hırsızlıklar çoğaldı işsizliği arttırdılar. Üsküdar da yaz dönemi bütün mekanlar tuvaletlerini kapatıyor, bunlardan hastalık bulaşacak diye.” (15.03.2015 -eskiramazan)

“Uzun vadede Türkiye'nin başına büyük belalar açacak toplumdur. Açlıktan ağlayan çocuklar, yaşlılar, kadınlar hatta ölen çocuklar çok acı verici ama Türkiye kesinlikle onlara yetecek düzeyde mali durumu iyi olan bir ülke değil. Tüm ülkeler birleşip bir çözüm bulmalıydı bu tabloya.” (14.06.2015 -while you were sleeping)

“Kafa yapısı bizden farklı insanlardır. Biz gülümseyen insana gülümseyerek karşılık verirken onlar önce gülümser sonra da bıçak çekerler. Hainlik, nankörlük damarlarında vardır. Sayıları için milyonlar gibi rakamlar söyleniyor. Bu yapılan ülke için büyük bir kayıptır. Hallerine üzülp de evine buyur ettiğin bu insanlar karşlarına çıkan ilk fırsatta seni sırtından bıçaklayacaklardır.” (16.06.2015 -mystic falls)

“Hümanistlikle alakası olmayan, ülkemize kök saldıkça salan ve acilen çözülmesi gereken bir sorunu teşkil eden kişiler.” (15.06.2015 -kokos kelebek)

“Hiç sığınmacı olmamış, en başından itibaren yerleşmeci olarak gelmiş insanlardır. Hâlâ gidecekleri günü gözleyenlere hayret ediyorum.” (16.06.2015 -muntazaman)

“Ülkenin tipini iyice bozmuşlardır.” (14.11.2014 -kazasker)

“Yoktur. Hayali kişilerdir. Çünkü sığınmacılık böyle olmaz. Bunun adı dağdan gelip bağdakini kovmacılıktır.” (13.08.2014 -swollenmember)

“Ülkeye kabul edilmeleri, bu toplum için son derece risklidir. Ancak görünen o ki, kimse henüz bu riski anlayabilmiş değil.” (26.08.2014 -liberate te ex inferis)

“Rahatlığına ve şımarıklığına uyuz olduklarıdır. Adamlar utanmazca en zor anında ülkesine kazık atmış, bırakıp kaçmış. Ne bekliyorsun ki. Hangi şehre gitsem onlarla dolu. Bir de kendi ülkelerinde gibiler. Sanki mülteci biziz.” (26.08.2014 -siyah feraceli kadın)

“Suriyeli sığınmacıları günlük yaşantım içerisinde görmek istemiyorum gayet net.” (17.07.2014 -ben demedim o dedi)

“Türkiye'deki sosyal ve ekonomik yapıya verdikleri zarar Akp'nin umrunda olmayan asalaklardır.” (13.08.2014 -wad)

“Şimdilik sokak serserisi, geleceğin ise mafyalarıdır.” (11.07.2015 -gny13)

“Derhal kapı dışarı edilmesi gereken topluluktur, bu ülkenin başına bela olmaktan ve salgın hastalıktan başka bir halta da yaramıyorlar. Azıcık parası olanları da kendini Tony Montana zannetmekte, İstanbul'un kalbur üstü mekanlarında artistlik yapmaktadırlar.” (24.09.2014 -jack stephard)

“Sığınmacı kelimesi şu an yaşanan fiili durum için uygun değil. Beş milyonu bulan sayıları ile resmen ülkemizi istila ettiler.” (09.08.2018 -newspaper)

“Ülkemizdeki garibanlara, kimsesizlere her yönden -maddi, taciz vs.- zararları olan grup. Devlet yaşlılara, kimsesizlere sahip çıkamazken bunların ülkede olmaları nedir? Onlara harcayacağını halkımıza harca. Onların aramızda bu kadar serbest dolaşmasına izin verme. Güçlü ülke değiliz. Zengin hiç değiliz. Ayrıca bu adamlar hiç fakir ya da gariban değil. Cahiller, benciller, suçlular, kaçaklar ne idüğü belirsizler.” (20.09.2015 -4saniyeyniyerdeduramam)

“Altı aydır iş arayan biri olarak, gün geçtikçe daha fazla sinirimi bozmaya başlayan sürü. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Suriyelilerin bakıcılığını üstlenmeden önce kendi evlatlarına iyi bir gelecek sağlasın.” (27.02.2016 -los emriques)

“Türkiye üzerine yüklenen maddi, manevi yükten başka bir şey değildir. Sanırsın ülke değil aş evi. Elin çulsuzlarına kendi vatandaşımızdan iyi bakılıyor.” (15.09.2012 -little boy)

“Türkiye'nin demografik yapısını bozmuşlardır. Bkz: Suriyeli sorunu.” (12.06.2017)

“Bahçeyle, bitkiyle uğraşanlar bilir, ayırık otu denen bir bitki vardır: yayılmacı, kontrol edilemez ve topraktan temizlenemez. Bir kere musallat olduğu toprakta ne kadar bitki varsa, ne kadar boş alan varsa işgal eden. Kökünden söküp atsan bile yine çıkan. Ayrıksı otuna benzeyen çok hücrelilerdir.” (22.06.2017 -salhane)

“Net bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının huzurunu kaçırmış olan kitledir.” (28.04.2014 - hayyamii)

“Memleketin sırtına bence bilerek yüklenen yük. Demografik açıdan da şimdiden ulusal güvenlik problemi.” (08.05.2018 -sagliginiz icin)

Sosyal düzene ilişkin ötekileştirme söylemleri kategorisi kapsamına 27 girdi ele alınmıştır. Sözlük yazarlarının yazmış olduğu girdiler değerlendirildiğinde üç kategori arasında en çok sayıda girdinin bu kategori altında toplandığı görülmektedir. İncelenen bu girdiler sonucunda Ekşi Sözlük yazarlarında Suriyeli sığınmacıların Türkiye'nin sosyal düzenini bozacağı görüşünün hâkim olduğu görülmektedir. Castles ve Miller'in da vurguladığı gibi, “göçler sadece fiziki sınırları aşmakla kalmayıp, kültürel ve duygusal sınırları da aşmaktadır” (2008). Suriyeli sığınmacılar bu bağlamda sosyo-kültürel dokuyu bozan, maddi manevi bir yük olarak tanımlanmıştır. Devletin kaynakları halka değil de Suriyeli sığınmacılara harcandığı için ekonomik açıdan bir zarar oldukları kanısındadırlar. Suriyeliler, sığınmacıdan ziyade birer *istilacı, yerleşmeci, ülkeye kök salanlar* olarak görülmektedir. Hastalık, tehlike ve bela saçan, nefret dolu, cahil ve hatta ne idüğü belirsiz oldukları söylemlerinde bulunmuşlardır. Kelime seçimlerinde ise mikrop sürüsü, pislik, parazit vb. gibi nefret söylemlerinden yana ifadeler kullanıldığı görülmektedir.

“Ötekinde görülen şey öteki nomos değil, anomalidir, öteki norm değil, anormalliktir; sakat, şekilsizliktir” (Girard, 2005: 30). Açıklamadan da hareketle girdilerde genel olarak Suriyeli sığınmacılara karşı aşağılayıcı, küçümseyici, ötekileştirici ve ayrıştıran bir dil hâkim olduğu görülmektedir. Savaştan kaçan, suçlu, vatan hainleri oldukları vurgusu tekrarlı olarak yapılmıştır. Girdilerdeki cümle kullanımlarını incelendiğinde Suriyelilerin olumsuz davranışlarının ön plana çıkarıldığı, olumlu davranışlarının ise gizlendiği bir söylem pratiği ile *biz ve öteki* ayrımının yapıldığı net olarak görülmektedir. Sosyal düzene ilişkin konularda Suriyeliler için kullanılan kelime ve cümle yapıları ile nefret söylemi inşa edilmiş ve yeniden üretilmiştir.

Siyasi Yapıya İlişkin Ötekileştirme Söylemleri

“İlerde başımızı ağrıtabilecek problemlerden biridir. Ayrıca Akp'nin yaptığını en büyük hatalarından biridir.” (15.06.2015 -caysimitbirdekitap)

“Gittikleri her yerde dengeleri altüst eden sözde sığınmacılardır. Sınırlarından içeri akın akın gelen bu güruhu hala kontrol altına alamamış devlet ise işin en acı yanısıdır.” (16.06.2015 -nick ararken kaybolan yazar)

“Esad tarafından bize itelenen cahil, geri ve hain insanlar.” (15.06.2015 -hayvanim ama evcil değilim)

“Akp bu seçimde Gaziantep'te büyük bir düşüş yaşadı. Ben bunun sebebini Suriyeli sığınmacılar olarak görüyorum.” (16.06.2015 -cralei)

“Tayyip Erdoğan'ın Türkiye'ye attığı en büyük kazıklardan biri.” (10.07.2014 -mahmut adında bir balık)

“Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu günden bu yana karşı karşıya kaldığı en büyük tehlikedir.” (07.06.2019 -iknowthepiecesfit)

“Hatay'a göz koymuş insanlardır.” (10.08.2012 -workingdays)

“Bir Hataylı olarak bizi evimizden ne zaman kovacaklarını merak ettiğim, Hatay'da artık sığınmacı veya misafir değil resmen ev sahibi konumuna gelen, hepsinden teker teker nefret ettiğim, hainler topluluğu.” (03.07.2014 -Kuntz 31)

“Çok değil 10 sene sonra demokratik özgürlük adı altında örgütlenip, yeni bir sorun gündeme getirecek olan günümüz istilacılarıdır.” (13.07.2014 -kamigazi)

“Vatan, millet, ulus, bayrak, toprak kavramlarının önemini ortaya çıkaran insanlar. Suriyeliler bu kavramlara sahip olmuş olsalardı topraklarını bırakıp kaçmazlardı.” (19.09.2015 -mahmut adında bir balık)

“Adam olsalar ülkeyi terk etmek yerine Esad'ın yanında olurlardı dediğim ve çoğunu değersiz gördüğüm asalaklardır.” (17.07.2014 -wad)

“İç savaşı bahane ederek ülkesinden kaçan zengin Suriyelilerdir.” (12.08.2013 -horseless horseman)

“Taraf olmayı reddettikleri bir savaştan kaçıp sığındıkları ülkelerde savaş çıkaran insanımsılar...” (12.01.2016 -neptun savascisi)

“Dünyanın en zengin ülkeleri, körfezdeki kendi ırk ve din kardeşleriyle, elin gavur memleketlerine gitmek için, ölümleri göze alan insan yığınları. Bu insanlar zaten hayırlı insanlar olsalar, kendi memleketlerini düşmanlara teslim edip bırakıp kaçmazlar.” (08.03.2016 -real fener)

Siyasi yapıya ilişkin ötekileştirme söylemleri kategorisi kapsamında 15 girdi ele alınmıştır. Girdilerde siyasi anlamda vurgulanan ayrıştırıcı ve ötekileştirici söylemlerdeki fark edilen özelliklerden biri Suriyeli sığınmacılar nezdinde gelişen sorunların çoğunluğunun siyasi tercih ve tutumlar ile bağlantılı olması ile alakalıdır. Ele alınan söylemlerde yaşanan problemlerin sorumlusu olarak hükümet görülmektedir. Ekşi Sözlük yazarları, Suriyeli sığınmacıların ülkeye alınmasıyla *AKP'nin yaptığı en büyük hata* olduğu vurgusunu yapmışlardır ve oylardaki düşüşün sebebinin de bu görüş ile ilişkilendirmişlerdir. Sığınmacılar için ise *Esad tarafından itelenenler ve Hatay'a göz koyanlar* gibi söylemlerde bulunarak birçok siyasi konudan sorumlu tutulmuşlardır. Savaşın bahane edildiğini, sığınmacıların aslında zengin olduğunu öne sürmektedirler. Kelime seçimleri *asalak, istilacı, insan yığınları* gibi nefret söylemlerinden yana olarak seçildiği görülmektedir. Parlak da ötekilerin her suçun kaynağı olarak görülmesini şu şekilde vurgular: “Bu sayısız ötekiler ne kadar büyük suçlardan sorumlu tutulursa, o ölçüde insanlık dışı alçak mahluklar oldukları algısı üretilebilecektir. Bu durum onların uğradıkları kötü muameleyi hak ettiklerini, onlara zulmetmenin yapılacak tek doğru şey olduğunu gösterelemiştir” (2015: 99). Bu anlamda siyasal içerikli girdilerin *biz ve ötekiler* bağlamında oluşturulmuş olduğu ve ötekileştirmeyi yeniden üretip, nefret söylemini pekiştirmekte olduğu görülmektedir.

İrksal Özelliklere İlişkin Ötekileştirme Söylemleri

“Akp'nin Türkiye'yi Araplaştırma projesinin önemli bir ayığıdır kendileri. Sonunda olan tabii ki yine bu ülke halkına olacak.” (16.11.2014 -punkgeisha)

“Bunlar ve bunlardan daha da tehlikeli olan Afganlar demografik savaşın askerleridir. Bunları bu kadar tehlikeli kılan iki faktör, aidiyet duygularının olmayışı ve kara cahil olmalarıdır.” (07.11.2018 -hadi cocuklar sagdan bunalttik)

“Suriyeliye maaş, sigorta bedava. Üniversite ve devletin her türlü imkanı desen gırla. Ruslara ucuz tatil, Amerikana da dokunulmazlık. Sanırsın biz mülteciyiz Türkiye’de.” (11.07.2016 -kalemi kilicindan keskin olan adam)

“Bu ülkenin ayrılıkçı Kürtlerden sonraki 50 yıllık gündemi.” (29.03.2015 -angry engineer)

“10-15 yıl içinde çeteleşerek Türkiye'yi kendi vatandaşına dar edeceklerdir. Şimdi kürtlerden yakınlara mumla arayacak bugünleri.” (11.07.2014 -tavlada iki)

“Aralarında gerçekten mağdurlar olmakla birlikte bir yandan da şunu söylüyorum kendime: bana ne. Araplar hep bildiğimiz Araplar. Her zaman orta çağı yaşayan, pislik içindeki, kan döken Araplar.” (14.11.2014 -bolfri)

“Eczaneme her gün azımsanmayacak oranda mülteci ve yabancı uyruklu müşteri geliyor. İranlı, Iraklı, Afgan, Özbek vs. İstisnaları saymazsak bunların neredeyse tamamı oldukça kibar, insancıl, iletişime açık ve belli bir eğitim düzeyinde insanlar. Ama Suriyelilerin hiçbirinin gözünde zerre insanlık yok. En ilkel içgüdülerinin güdümünden bir santim bile çıkamamış vahşi tipler. Genellemeyse genelleme. Irkçılıksa ırkçılık.” (07.09.2017 -enemy)

“Ortadoğuda bi düzine Arap ülkesi var. Neden Arap ülkelerine gitmiyorlar da buraya geliyorlar bunlar merak konusudur.” (09.07.2014 -tina hoffmann)

“Sanırım dünyadaki en medeniyetsiz millet bunlar.” (06.12.2017 -gokhans)

“Bu sığınmacılar Doha’ya, Suudi Arabistan’a, Katar’a falan neden sığınmıyor? Hem ırkdaşlar hem din kardeşi. Neden hep bize ya? Diğer komşu müslüman ülkelerin hiç sallamadığı, bizim gereğinden fazla ilgilendiğimiz topluluk. (16.02.2016 -dolce vita dolce gabbana)

“Gidip ülkeleri için savaşması gereken insanlardır. Arap rahatlığını az çok biliyoruz zaten, adamlar entarilerinin icine don bile giymiyorlar rahatlıklarından. Şimdi de kendi ülkeleri için başka ülkelerin çocukları savaşacak. İnsanda biraz onur olması şart.” (05.09.2013 -julia bergdof)

“Bizim ülkemizdekiler Suriyeli çingenelerdir, Suriyeliler Avrupa’ya gidiyor. Keşke Avrupa'ya gidenler burda kalsa da bizdekileri Avrupa'ya iteleyebilsek. Burdakiler Esad'ın hiçbir zaman vatandaşlık vermediği yaklaşık 2 milyonluk Suriye çingeneleridir.” (21.09.2015 -macapapaz)

“Bunların %90’ı, tüm Arapların %90’ı gibi görgüsüz, pis, medeniyet düşmanı vandallardır.” (26.04.2017 -meursault samsa)

“Halkın Araptan ve Arapçadan nefret etmesini sağlamış topluluktur.” (04.09.2018 -sessiz olunuz)

“Leş ve rezil insanlardır. Hatta gözümde insan bile değillerdir. Erkeği ayrı kadını ayrı çocuğu ayrı iğrençtir bu yaratıkların. Tipik Arap köpekleridir.” (22.08.2018 -balthazar blake)

“Emin olun Kürtlerle çok kanka olacağız bu arkadaşlara karşı olan tüm tutum ve davranışlarda. Zira Kürtlerle gerçekten yüzlerce yıllık bir ortak kültür geçmişimiz var. Türkiye'nin kuruluşundan beri de birlikte yaşayıp, sevinip, üzüldüğümüz bir geçmiş. Ama bu arkadaşlar?” (31.10.2016 -betada don bebegim yok diye üye oldum)

“Suriyeli istilacılar olarak da anılabilecek Arap topluluğu. Zira tüm yaşam alanlarını istila etmiş durumdadır.” (07.06.2019 -holdenmcgroin)

“Bu Araplar dükkana girdiklerinde hemen anlıyorum Suriyeli mülteci olduklarını. Direkt “welcome” diyerek karşılıyorum alaycı bir gülüşle. Hatta geçen biri bana türkçe bildiğini söyledi ısrarla İngilizce konuşmaya devam ettim. Hayır bilader sen o tiple nasıl benim güzel dilimi konuşma hakkını kendinde buluyorsun? Bir de o çok bilmiş Suriyeli veletler var ya hani onlara ayrı bir kıl oluyorum, şerefim üzerine yemin ederim ki evladımı bu şerefsiz tohumlarıyla aynı ortamda yaşatmayacağım. Tanım: ısrarla türkçe konuşmaya ve bir türk gibi gözükmeye çalışan iğrenç ırk.” (08.06.2019 -google da nickname arayan bir adam)

Irksal özelliklere ilişkin ötekileştirme söylemleri kategorisi kapsamında 18 girdi ele alınmıştır. Girdilerde Suriyeli sığınmacıların ırkından dolayı nefret söylemi olarak nitelendirilen kelime seçimleri (kara cahil, medeniyetsiz, pis, vandal, leş, rezil, iğrenç vb.) kullanıldığı ve nefret söylemlerinde buldukları görülmektedir. Sözlük yazarları, Suriyeli sığınmacıların diğer ırklardan olan sığınmacılara nazaran daha *kötü* olduklarıyla ilgili söylemlerde de bulunmuşlardır. Binark’ın da dediği gibi, “nefret söylemi, yeni medya mecrasının kendine has özellikleri nedeniyle daha kolay şekilde yayılmakta ve sıradan hale gelerek hızlı bir şekilde sirküle olmaktadır. Bu şekilde birçok dışlayıcı ve ayrımcı söylem şekillerine alışılmakta, zamanla da toplumdaki farklı etnik kimlik ve varoluş pratikleri ötekileştirilmektedir” (2010: 11). Zira günümüzde *Arap* ve *Suriyeli* gibi kelimelerin bir konuşmada geçmesi bile gerginlik sebebi olabilmektedir. Bu kelimelerin hakaret yerine kullanılabilen bir konumda olduğu görülmektedir. Irka bağlı olarak yapılan ötekileştirme, diğer medya mecralarındaki gibi sosyal medya mecralarında da pek sık karşılaşılan ötekileştirme biçimlerinden biridir. Ekşi Sözlük kullanıcılarında Suriyeli sığınmacı sayısının giderek artışıyla milliyetçilik ile bağlantılı olarak da nefret söyleminin yapılmakta olduğu görülmektedir. Genel olarak irksal özelliklere ilişkin olarak yapılan ötekileştirme söylemlerinin biz ve ötekiler konumlandırması ile bağlantılı olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Göç olgusu, çok eski bir geçmişe dayanan, içinde bulunduğumuz çağı en çok etkileyen ve tartışılan gerçeklerdendir. Orta Doğu’daki son hareketlenmeler ile *sığınmacılık* ve *mültecilik* gibi kavramlar, başta Orta Doğu ülkeleri ve çevresindeki ülkeler olmak üzere dünyada popülerliğini koruyan ve sürekli tartışılan kavramlara dönüşmüştür. Mart 2011’de Suriye’deki krizin ardından Ekim 2011’de Türkiye hükümetinin *açık kapı politikası* uygulayacağını ve geçici koruma rejimini devreye soktuğunu belirtmesinden bu yana Türkiye gündemine oturan -ve kalkmayan- bir konu hâlini almıştır. Suriyelilerin geri gönderilmesi-gönderilmemesi gibi konular geçen 10 yıl üzerinden daha da yüksek tartışmalara sebebiyet veren bir konumda olduğu görülmektedir. Hükümetin uygulamış olduğu bu politikayı destekleyenler olduğu gibi, araştırmamızda elde ettiğimiz veriler üzerine desteklemeyenlerin de çoğunluğu oluşturduğu söylenebilmektedir. Hükümetin politikasını desteklemeyen ve beğenmeyenlerin bunu hükümeti eleştirerek gösterdikleri görülsede çoğunlukla bağlamdan koparak direkt olarak Suriyelilere yönelik ötekileştirici ve ayrıştırıcı olan karşı bir tavır alındığı görülmektedir. Bu tavrın nefret söylemine ve suçlarına varabilecek boyutlara çıktığı takip edilmektedir. “Nefret söylemi toplumsal bilinç yapısında doğrudan rol oynayan ötekileştirme pratiklerinin bir uzantısı olup; söylem ideolojinin yeniden üretimi ile bağlantılıdır. Kişilerin eylemleri ve söylemleri birbiri ile ilintili olup; eylemlerin kontrol edilebilmesi için söylemin de kontrol altında tutulması gerekmektedir” (Van Dijk, 2010: 13). “Nefret suçları demokratik ve çoğulcu toplumların temeli ve yapısı bakımından tehdit oluşturmaktadır. Bu suçlar çok çirkindir, çünkü temel olarak kurbanların kimliklerine saldırır, bireyin ötesine geçerek bireyin ait olduğu topluluğun geneline yönelik bir mesaj gönderir” (Ataman, 2012: 75). Toplumlarda kalıp yargıların olağanlaşmasının bir getirisi olarak bireylerin kamuoyunda konuşup-yazarken çoğunlukla nefret söyleminde bulduklarının farkına dahi varılmadığı söylenebilir. Nefret söyleminin ve *ön yargı suçları* olarak da adlandırılan nefret suçlarının yok edilmesi için öteki olanın yok olmasından ya da daha *ötede* olmasından ziyade toplumların bilinç yapısının değişmesi gereklidir.

Suriyeli sığınmacılara ilişkin ayrıştıran ve ötekileştiren temsillerin toplumda yaygınlaşarak yeniden üretilmesinde toplumsal geçmişteki basmakalıp düşüncelerin dışında internet ortamlarındaki temsillerin de bu aşamadaki önemi yadsınamaz. Zira internet sözlüklerinde Suriyeli sığınmacılarla ilgili yazılan girdilerin söylemlerini irdelemek, medyada üretilen söylemlerin kamu vicdanında nasıl doğru

bulunduğu ve bu durumun toplumsal yapıdaki nefret söylemlerini ve *biz ve öteki* ayrımını nasıl belirginleştirdiğini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Bu çalışma kapsamında Suriyeli sığınmacılarla ilgili söylemler, Türkiye’de en popüler internet sözlüğü olan Ekşi Sözlük örneklemler alınarak incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda ortaya çıkan bulgulara göre, Ekşi Sözlüğün Suriyeli sığınmacılarla ilgili olan girdileri belirli konu başlıkları etrafında toparlanmaktadır. Sözlükte *Suriyeli Sığınmacılar* başlığına girilen girdiler söylem bakımından *sosyal düzene ilişkin ötekileştirme söylemleri*, *siyasi yapıya ilişkin ötekileştirme söylemleri* ve *ırksal özelliklere ilişkin ötekileştirme söylemleri* olarak üç ayrı kategoriye ayrılarak incelenmiştir ve sözlükte en çok beğenilen 60 girdi analize alınmıştır. İncelemeler sonucunda en çok *sosyal düzene ilişkin ötekileştirme söylemi* kategorisinde girdi atılmış, onu sırasıyla *siyasi yapıya ilişkin ötekileştirme söylemleri* ve *ırksal özelliklere ilişkin ötekileştirme söylemleri* takip etmiştir. Araştırmanın sonucunda edinilen bulgular göstermektedir ki Ekşi Sözlük yazarlarının *Suriyeli Sığınmacılar* başlığı altındaki girdileri, ötekileştirici, ayrıştırıcı ve ırkçı olan düşünceleri destekleyerek yeniden üretmektedir. Girdilerde Suriyeli sığınmacılara yönelik olarak üretilen, nefret söylemi olarak da algılanabilecek kelime seçimlerine başvurulduğu görülmektedir ve şiddeti inşa eden bir tutum yarattıkları gözlenmektedir. Girdilerdeki cümle kullanımları incelendiğinde Suriyeli sığınmacıların olumsuz davranışlarının ön plana çıkarıldığı, olumlu davranışlarının ise gizlendiği görülmüştür. Yazılan girdilerin dili dışlayıcı sert ve ötekileştiricidir ve yüksek oranda hakaret ve küfre varan ifadeler barındırmaktadır.

Bu bağlamda araştırma verilerine bağlı olarak bir kamusal alan konumunda olan internet sözlüklerinin denetimsiz yapısında kartopu şeklinde ilerleyerek bireylerin birbirlerini kısıktığı görülmüştür. Dolayısıyla bu yapının nefret söylemleri ile ötekileştirmeyi olağanlaştıran ve normalleştiren bir potansiyel oluşturduğu sonucuna varılabilir. Araştırmadan elde edilen veriler değerlendirildiğinde kamuoyunun sosyal medya mecralarından biri olan internet sözlüklerinde *biz ve ötekiler* olacak şekilde bir ayrımın olduğu görülmektedir. Sosyal medyanın hızı ve kolaylığı gibi özelliklerinin neticesinde ötekileştirmenin, ayrımcılığın ve nefret söylemlerinin kişiler ve ortamlardan etkilenme ile kontrol edilemeyecek boyutlara ulaşabilmekte olduğu görülmektedir. Geleneksel medya ve sosyal medya mecraları aracılığıyla sürekli olarak üretilen nefret söylemleri toplumlarda baskılara, linçlere ve hatta katliamlara neden olabilmektedir. Dolayısıyla nefret söyleminin üretiminde ve yayılmasında mecralar büyük bir önem taşımaktadır. Bahsedilen sorunların ve suçların oluşmaması adına uygun koşullar nezdinde sosyal medya mecralarının her birinde etik değerlerin belirlenerek düzgün şekilde işleyebilen bir denetimin gerekliliği fark edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akça, B. E. (2007). Ege’de sular ısındı: Yazılı Basın Söyleminde Yunanistan’ın Ötekileştirilmesi ve Kardak Krizi. E. B. Akça (Ed), *Kimlik, Medya ve Temsil* (s.12) içinde. Nobel Yayın.
- Akça, B. E. (2009). İdeoloji-Dil-Söylem ve Anlam İlişkisi: Medyada Anlamın Toplumsal İnşası. İsmet Parlak (Ed), *Medyada gerçekliğin İnşası/Türk Medya Söylemine Eleştirel Bir Bakış* (s. 77-106) içinde. Çizgi Kitabevi.
- Alexa. (2021, 6 Aralık). <https://www.alex.com/topsites/countries/TR/>
- Ataman, H. (2012). Nefret Suçlarını Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinden Ele Almak: Etik, Sosyo-Politik ve Bir İnsan Hakları Problemi Olarak Nefret Suçları. Yasemin İnceoğlu (Ed), *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları* (s. 47-80) içinde. Ayrıntı Yayınları.
- Aygül, E. (2010). Facebook’ta Nefret Söyleminin Üretilmesi ve Dolaşıma Sokulması. Tuğrul Çomu (Ed), *Yeni Medyada Nefret Söylemi* (s. 95-140) içinde. Kalkedon Yayınları.
- Binark, M. (2010). Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi. Tuğrul Çomu (Ed), *Yeni Medyada Nefret Söylemi* (s. 11) içinde. Kalkedon Yayıncılık.
- Castles, S. & M. J Miller (2008). *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Çakın, B. (2020). Farklılaşan Ötekiler: Kürtlere ve Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Ekşi Sözlük'te Yer Alan Temsillerin Karşılaştırılması. *Liberal Düşünce Dergisi*, Bahar 2020, 65-81.
- Dijk, T. V. (2001). *Critical Discourse Analysis. The handbook of Discourse Analysis*, Blackwell Publishing.
- Dijk, T. V. (2010). Söylem ve İktidar. Ayşe Çavdar ve Aylin B. Yıldırım (Ed), *Nefret Suçları ve Nefret Söylemi* (s. 9-44) içinde. Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Doğan, H. (2016). İdeolojik Bir Kurgu ve Ötekileştirme Referansı Olarak İnsan Doğası: Bartın Romanları Örneği. AÜDTCF, *Antropoloji Dergisi*, (31) Haziran, 141-158.
- Durna, T. (2014). Azınlık, Ötekiler ve Medya Üzerine. *İlef Dergisi*, 1(1), 151-160.
- Girard, R. (2005). *Günah Keçisi*. Kanat Kitap.
- Gürel, E. ve Yakın, M. (2007). Ekşi Sözlük: Postmodern Elektronik Kültür. *Selçuk İletişim*, 4 (4), 203-219.
- Hall, S. (1997), İdeoloji ve İletişim Kuramı. Süleyman İrvan (Ed), *Medya-Kültür-Siyaset* (s.77) içinde. Ark Yayın.
- Hooks, B. (2006). Eating the Other: Desire and Resistance. Meenaksi Gigi Durham ve Douglas. M.Kellner (Ed), *Media and Cultural Studies: Key Works* (s. 369) içinde. Blackwell Publishing.
- İnal, A. (1996). *Haberi Okumak*. Temuçin Yayınları.
- İnceoğlu, Y. ve Çoban, S. (2014). Ötekileştirme Sürecinde Medyanın Yeri. Yasemin İnceoğlu ve Savaş Çoban) *Azınlıklar, Ötekiler ve Medya* içinde. Ayrıntı Yayınları.
- İrvan, S. (2001). *Gündem Belirleme Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirilmesi*. Gazi İletişim.
- Karan, U. (2012). Nefret İçerikli İfadeler, İfade Özgürlüğü ve Uluslararası Hukuk. Yasemin İnceoğlu (Ed), *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları* (s. 81-102) içinde. Ayrıntı Yayınları.
- Kardeş, S., Banko, Ç., Akman, B. (2017). Sosyal Medyada Suriye'li Sığınmacılara Yönelik Algı: Bir Sözlük Değerlendirmesi. *Göç Dergisi*, 4(2). 185-200.
- Kılıç, T. (2021, 6 Aralık). Bir İnsan Olarak İltica, <https://multecihaklari.org/?p=54>
- Kristeva, J. (1991). *Strangers to Ourselves*. Columbia University Press.
- McGarty, C. Yzerbyt, V. Y., Spears, R. (2002). Social, Cultural And Cognitive Factors in Stereotype Formation. Stereotypes As Explanations: The Formation Meaningful Beliefs About Social Groups. Cambridge University Press, 1-15.
- Mülteciler Derneği. (2021, 7 Aralık). Türkiye'deki Suriyeli Sayısı, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>
- Onur, H. (2003). Öteki Sorunsalının 'Alterite' Kavramı Çerçevesinde Yeniden Okunması Üzerine Bir Deneme. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 255-277.
- Öksüz, M. (2020). Siber Mekânda Suriyeli Mültecilere Yönelik Faşizm Halleri: Faşekşist. Coğrafi Bilimler Dergisi/ Turkish Journal of Geographical Sciences, 18(2), 246-275.
- Özdemir, F. ve Öner-Özkan, B. (2016). Türkiye'de sosyal medya kullanıcılarının Suriyeli mültecilere ilişkin sosyal temsilleri. *Nesne*, 4(8), 227-244.
- Öztekin, H. (2015). Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (38), 925- 936.
- Parlak, İ. (2015). Kimliğin İnşası, Ötekinin İcadı ve Şeytanlaştırma. İsmet Parlak (Ed), *Öteki'nin Var Olma Sancısı: Türk Politik Kültüründe Şeytanlaştırma Eğilimleri* (s. 25-122) içinde. Dora Basım-Yayın.

- Poyraz, B. (2002). *Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik*. Ütopya Yayınevi.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. (Ayşegül Sönmezay, Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Şeker, M. ve Şimşek, F. (2011). Ötekilik Bağlamında ‘Muhteşem Yüzyıl’ Dizisinin Farklı İdeolojideki Gazetelerin Köşe Yazılarına Yansımaları. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, 483-501.
- Türk Dil Kurumu. (2019, 6 Aralık). Tükçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>
- UNHCR. (2021, 6 Aralık). <https://www.unhcr.org/>
- Ünür, E. (2013). Görünmeyen Kimlikler: Öteki Kimliği Bağlamında ‘Kayıp Şehir Dizisinin Analizi’. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(2), 251-273.
- Yurtdaş, G. T. ve Yıldırım, S. (2016). Türkiye’deki Katılımcı Sözlüklerde Suriyeli Sığınmacıların Sosyal İnşası: Sosyal Medya ve Açıklayıcı Repertuarlar. *Middle East Journal of Refugee Studies*, 1 (1), 77-122.
- Yüksel, A. (2007). *Nitel Araştırma- Neden, Nasıl, Niçin?* Detay Yayınları.

COVID 19 PANDEMİSİYLE ZORUNLU ESNEK ÇALIŞMA VE TEKNOLOJİ ELİYLE DENETİM

Songül DEMİREL DEĞİRMENCİ
Hitit Üniversitesi, Türkiye
songuldemirel@hitit.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0982-0796>

<i>Atf</i>	Demirel Değirmenci, S. (2022). Covid 19 Pandemisiyle Zorunlu Esnek Çalışma ve Teknoloji Eliyle Denetim. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 1140-1151.
------------	--

ÖZ

Yirminci yüzyılda denetim kabul edildiği üzere tüm teknik alanlarda ilerleme kaydedildikçe, çalışanların denetimine de sirayet etmiştir. COVID-19 pandemisi döneminde bazı meslek gruplarının evlerinden bilişim teknolojilerinin desteği ile işlerini yapmaları istenmiştir. Kamuda ve özel sektörde çoğunlukla beyaz yakalı çalışanların yapabileceği birçok iş kolu evden çalışmaya geçmek durumunda kalmıştır. Zorunlu olarak geçilen evden çalışma biçiminde çalışanların fiziksel denetimi yerine, kullanılan teknolojiler vasıtasıyla denetlenmesi yoluna gidilmiştir. Denetim, geçmişte çok eski olmayan yönetim bilimi için vazgeçilmez eylemlerden biridir. İlk olarak denetim, çalışanların daha fazla ürün üretebilmesi adına yapılmış; iş yerlerinde işi bölerek işçinin hızlı çalışması sağlanmak istenmiştir. Sonrasında üretim miktarı, üretim hattı hızlandırılarak kontrol edilmek istenmiş; bununla üretimin miktarı ve doğal olarak çalışanlar denetlenmişlerdir. COVID-19 pandemisi sürecinde evden çalışılırken; çalışanların yaptıkları iş, teknoloji üzerinden denetlenmiş ve denetimle ilgili geçmişte iddia edilen süreç hızlı bir biçimde gerçekleşmiş olmuştur. Çalışanlar teknolojik araçlarını sürekli kontrol etmiş, iş yaşamı özel yaşama ait süreyi kapsar hale gelmiştir. Çalışmanın amacı, evden çalışma sürecinde çalışanların işiyle ilgili çabalarının uzaktan teknolojiyle denetlendiği, bu denetimde iş yaşamı-özel yaşam sınırlarının aşıldığı, işi için harcanan zamanın arttığı ve bütüne bakıldığında iş yüklerinin artmış olduğuna dikkat çekilmektedir. Araştırma, sistematik derleme yöntemini kullanmaktadır. COVID-19 pandemisi sürecinde kurulan evden çalışma alt yapı olanaklarının sürdürülmesi ve benzer durumlarda kullanılması düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışma, teknoloji eliyle denetimin önem kazandığının ve devam edeceğinin tespitini yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Denetim, Evde Çalışma, Teknoloji.

COMPULSORY TELEWORKING DUE TO COVID 19 PANDEMIC AND TECHNOLOGY-BASED SUPERVISION

ABSTRACT

In the twentieth century, supervision started to increase along with the progress in all technical fields, and this situation also extended to the supervision of employees. During the COVID-19 pandemic, some occupational groups were asked to perform their jobs with the assistance of information technologies. Many lines of work that can be mostly done by white-collar employees in the public and private sector were forced to switch to teleworking. In the form of teleworking, which is switched to by necessity, it is preferred to supervise the employees through the technologies used, instead of performing physical supervision on the employees. Supervision is one of the indispensable actions for the management science, whose history is not so old. First of all, the supervision was applied so that the employees could produce more products, and it was intended to ensure that the employees could

work quickly by dividing the labor in the workplaces. Afterwards, it was desired to control the amount of production by speeding up the production line, which led to the supervision of the amount of production and naturally the employees. The work done by employees was supervised through technology while teleworking during the pandemic process, and the process claimed in the past regarding the supervision was realized quickly. Employees were forced to constantly check their technological tools, and business life started to encompass the time allocated to private life. The objective of the study is to draw attention to the fact that during the teleworking process, the efforts of the employees regarding their work are controlled by remote technology, the boundaries of work-private life are exceeded, the time spent for work has increased, and the workload has scaled up on the whole. In the study, the systematic review method was adopted. It is considered that the infrastructure facilities of teleworking established during the COVID-19 pandemic process will be continued and used in similar situations. For this reason, this study determines that control by technology has gained importance and will continue.

Keywords: *Supervision, Teleworking, Technology.*

GİRİŞ

Çalışma eyleminin insanlığın varoluşuyla başladığı düşünülebilir. Yapılan çalışma eylemi öncesinde, süresinde ve sonrasında çalışan bireyin kendisi dâhil kim ya da kimler için nasıl bir anlam taşıdığı incelenmeye başlanalı çokta uzun bir zaman olmamıştır. Yirminci yüzyıla kadar hayatını emeğini satarak idame ettirmek aşağılayıcı bir durum olmuştur. Çalışmanın yüceltilmesi İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, kapitalizmi insanileştirmek için yumuşatmanın aracı olan Keynesyen ekonomi politikalarıyla kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra çalışma kavramı yoksullukla eş bir kavram olmaktan uzaklaşmaya doğru gitmiştir (Bozkurt & Dolgun, 2020: 185).

Günümüzde ise çalışma, birçok yönüyle değerlendirilebilmektedir. Örneğin kavrama yalnızca insanların hayatını idame ettirebilmek için bir araç olduğu gözüyle bakılmamaktadır. İnsanın birçok bakımdan bireysel tatminlerinin merkezinde iş yaşamı bulunduğu bilinmektedir (Bozkurt & Dolgun, 2020: 178-179). Dolayısıyla iş yerinde yaşayabileceğimiz olumsuzlukların özel yaşamımızı olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilme gücü bulunmaktadır.

2020 yılının ilk aylarından itibaren ülkemizin de etkilendiği COVID-19 pandemisinden dolayı birçok iş yeri evden çalışmaya başlamıştır. Bu işyerleri arasında internet aracılığıyla uzaktan eğitime geçen üniversitelerde bulunmaktadır. Ülkemiz genelinde kamu ve özel tüm kurumlarda evden çalışılabilmesi mümkün işler evlerden yürütülmeye başlanmıştır. COVID-19 pandemisinin yayılım hızı süreci hızlandırmış ve birçok eksik parça ile doğrudan çalışmaya başlanmıştır.

Çalışmada evden çalışmada yaşanan sorunlara değinilerek, hali hazırda devam eden ve ilerleyen yıllarda benzer biçimde pandemiler yaşanması halinde geçilmesi düşünülen bu çalışma biçiminde bazı önlemler alınmasına dikkat çekmektedir. Bu anlamda yapılacak yasal düzenlemeler çalışanlar için zaruriyet arz etmektedir. Diğer yandan kapitalist üretim sürecinin, COVID-19 pandemisi sürecinde işin denetlenmesi adına, çalışanlar üzerinde teknoloji yoluyla denetimin hızlandığı ve yaygınlaştığını göstermektedir. Kuramsal anlamda 1980'lerden başlayarak tartışılan, toplumun izlendiği iddialarını, yaşanan süreç itibarıyla doğruluğu olduğunu ortaya koymaktadır. Pandemi sürecinin bu yansımaları, ilgili literatür taraması ve COVID-19 pandemisi sürecinde yapılmış akademik araştırmalardan sistematik derleme yöntemi kullanılarak yapılmıştır.

ÇALIŞMA NEDİR? NE DEĞİLDİR?

Çalışma eyleminin, eski Yunan ve Roma' da acı çekmek ve yorgunluk anlamında bir olumsuzluk (Lordoğlu & Özkaplan, 2007: 1), Kant' a göre bir gereklilik ve Berger'e göre bireyin var olduğunun bir kanıtıdır (Berger, 1961: 212-214). Giddens çalışmayı, iş ya da meslek olarak tanımlamakta ve ekonominin temeli olarak görmektedir (Giddens, 2012: 792). Bireyler ihtiyaçlarını giderebilmek için

dâhil oldukları sürece, zihinsel ve fiziksel çaba sarf ederek vazifelerini gerçekleştirmektedirler (Giddens, 2012: 836). Arendt'e göre çalışma insanların dünyaya karşı verdikleri sürekli bir mücadele halidir. Sürekli tüketilen bu bedensel faaliyetin bu nedenle tekrarlanması gerekmekte olup; tekrar etme zorunluluğu ise çalışma eyleminin acımasız tarafıdır (1994: 140-141). Sanayi devriminde buharın kullanımı ve post modern toplumda teknolojinin kullanımıyla beraber gelen bilgi devrimi çalışma biçimini hayli değiştiren iki etmen olmuştur (Tüfekçi, 2011: 79-83). Çalışma bireylerin ruhsal yapılarının ve günlük faaliyet döngüsünde başlıca inşa edici etkidir. Çalışma karşılığında elde edilen para, yapılan etkinliğin düzeyi, yaşamda sürekli yapılan işlerde meydana getirdiği değişiklik, zamansal yapıyı planlaması, kurulan toplumsal temaslar ve sağladığı toplumsal kimlik sağlamaktadır (Giddens, 2012: 827). Çalışma günümüzde yaşamın tek ana merkezi haline gelmiştir. Z. Bauman'a göre yapılmasına izin verilen tek faaliyet çalışmadır. Çalışma yaşamı, aileyi, toplumsal yaşamı ve mülkiyeti belirleyici bir konumdadır. Bireyin aktif çalışma hayatı süresince yürüttüğü işi ve sahip olduğu mesleği, kişiye statü ve öz saygı kazandırmaktadır. Kişiye kim olduğu sorusuna verilen cevap işiyle ilişkilendirilmektedir (Lordoğlu & Özkaplan, 2007: 6-7). Her bireye her döneme göre farklı anlamlara gelebilecek olan kavram, çalışmayı değiştiren ve etkileyen teknoloji, eğitim, iletişim gibi gelişmeler oldukça üzerinde durulur bir kavram olmuştur. Çalışanlar için işten elde edilen gelir kadar güvenlik ve iyi çalışma koşulları da önemli olmaya başlamıştır (Keser, 2009). Çalışma hayatı insanların hayatlarının merkezinde yer alan eylemlerden biridir. Bireyler toplumdaki yerlerini elde ettikleri çalışma hayatları ile sosyal ve ruhsal olarak doyum elde edebilmektedirler. Çalışma bireye farklı faydalar sağlayan bir araç olma özelliğini de taşımaktadır. Hayatın ev yaşamı dışında en çok tatmin alanı olan ikinci merkezidir (Samsun, 2017: 160-164). İnsanlar işlerinden elde ettikleri iyi ya da kötü her türlü etkiyi özel yaşamlarına, özel yaşamlarından elde ettiklerini ise kuşkusuz iş yaşamlarına taşıyabilmektedirler (Dikmen, 1995: 115-116). İnsanlar işleri dışında kalan zamanlarını uyuyarak, yemek yiyerek, ev işlerini (yemek yapmak, temizlik yapmak, ütü yapmak) yaparak vb. geçirmektedirler. Sayılan faaliyetler dışında her birey, tekrar işe gelinceye kadar bir de, şey yaparak ya da yapmayarak dinlenmektedirler. Bu seçimlik zamanları onlar için boş zamanlarıdır.

Elias, boş zamanı insanların amaçlarına ulaşmalarında, olaylar süresince buldukları yerin farkında olarak ve çeşitli vazifeleri yapabilmeleri için ayrılmış süre olarak tanımlamaktadır. Yapılacak işlerin sayısı ve miktarı arttıkça zamana karşı hassasiyette artmıştır. Zamanı ölçmek için kullanılan araçlar ile toplumun yarattığı dış baskı nedeniyle insanlar, durumu zaman içerisinde içselleştirmişlerdir. Yaptıkları faaliyet ve eylemleri belirledikleri zaman ile sınırlayarak kısıtlar duruma gelmişlerdir (2000: 45-46). Lafargue, birçok farklı kaynaklar (din, toplum, ekonomi) tarafından meşrulaştırılan çalışmayı eleştirerek tembellik ve boş zamanın bir hak olduğunu savunmaktadır (Lafargue, 2000: 11). On dokuzuncu yüzyılın sonunda çalışma süreleri on yedi saattir. Bu dönemde yazdığı kitabında çalışma sürelerinin 3 saate kadar azaltılmasını istemektedir (Lafargue, 2000: 24). Yoksulların çalışma süresinin azaltılmasının zenginlerce olumsuz karşılandığını ifade eden Russell çalışma süresinin azaltılmasıyla elde edilecek faydanın uygarlık ve refah olduğunu ifade etmektedir (Russell, 1990: 14-15). Çalışmadan arta kalabilen boş zaman, kapitalizm için ise; tüketim anlamına gelmektedir. Basit bir denklemle tüketilmeden, üretim mümkün olamayacaktır (Aytaç, 2006: 50). O halde insanların yaşayabilmesi, çalışması, üretmesi ve tüketmesi birbirine bağlı bir sistemin herhangi biri olmaksızın yürüyemeyeceği çarklarıdır. Sistemin adı ise kapitalizmdir.

Neoliberalizm, COVID-19 Pandemisi ve Evden Çalışma

1972 sonrası kültürel, politik ve ekonomik faaliyetlerde köklü değişimler olmaktadır. Sermaye birikiminde esnek tarzların ortaya çıkışının nedeni post-kapitalist hatta post-endüstriyel değişikliklerden kaynaklanmaktadır (Harvey, 1997: 7). Kapitalizmin temelinde, sermayenin birikim ve örgütlenme biçimi yatmaktadır. Bu zemin üzerinde cereyan eden endüstriyel üretimde meydana gelen değişiklikler kavramın kendisine karşılık gelmektedir. Son otuz yılın itici faktörleri, iletişim, ulaşım ve teknolojiye gelişmeler olup; bu durum sermayeye esneklik ve küresel ölçekte hareketlilik kabiliyeti kazandırmıştır (Samsun, 2017). Üretimin endüstriye dayalı biçiminden, enformasyon ekonomisine dayalı bir biçime geçiliyor olması yeni bir küreselleşme sürecinin başlangıcı kabul edilmektedir

(Harvey, 2008: 84-85). Üretimin değişmesi, çalışanlardan beklenen niteliklerinde değişmesi zorunluluğunu getirmekteydi.

Neoliberalizm, emeğin niteliğinde değişimleri zorunlu kılmış, meslek gruplarından biri olan profesyonellerin istihdam oranlarının içerisinde artmasına neden olmuştur. Tam zamanlı ve sürekli çalışanlar yerine geçici ve kısmi zamanlı çalışanlar artmıştır. Güvencesiz çalışma ve kayıtdışı istihdamda artış olmuştur (Emirgil, 2010). Dünya genelinde son yüzyılda her geçen gün çalışma süresi azalmış ancak ülkeler arası çalışma süresindeki farklar artmıştır. Bu sürelerin azalması yanında tam zamanlı çalışanların toplam çalışanlar arasındaki oranı her geçen gün azalmış, yerini esnek bir çalışma takvimine göre çalışanlara doğru bırakmıştır. Teknoloji daha az çalışmayı sağlar ancak; çalışma süresi ve takvimi üzerinde belirsizlik etkisi yaratır. Gidişat çalışma vaktinin geleneksel merkezi olma durumunu yitirebileceğini göstermektedir (Castells, 2008: 586). Çalışmanın yere ve zamana bağlı olmaksızın, yaşamımızın diğer alanlarını kapsayabileceğinin ipuçlarını vermektedir. En yakın ve yanımızda bulunan telefon, çaktığı sürece her yer çalışanlar için bir işyeri niteliğinde olabilecektir.

Çalışanın ulaşılabilir olmasını sağlayan teknoloji aracılığıyla iş görenlerin sayısının artacağı beklenmektedir. Avrupa ülkeleriyle kıyaslanarak, esnek çalışmayla istihdam edilen kişi sayısı arttıkça nüfusun istihdam edilenlerin sayısının arttırılacağı düşünülmektedir. Bu nedenle yasal altyapının tamamlanarak işgücünün sürekli işyeri değişiminin sağlanması istenmektedir (Doğru, 2015: 128). Esnek çalışma biçiminde istihdam edilenlerin oranının her geçen gün arttığı iki binli yılların başında Gorz tarafından tespit edilmişti (Gorz, 2001: 72). Bu çalışma sistemi, tüm dünyayı saran COVID-19 pandemisi ile birlikte artış göstermiştir. İşletmeler çalışma zamanını her geçen gün azaltmışlardır. İşverenler çalışma için ayrılan zamanı azaltırken, işçinin birkaç gün ya da birkaç saat kendisine ihtiyaç duyulacağı zamanı bekleyerek geçirdiği zamanın ücreti verilmektedir. Böylelikle işçinin yaşamının tümü üzerinde ve kapsayıcı biçimde bir denetim gerçekleştirilmiş olmaktadır (Gorz, 2001: 128-129). İşyerinin çalışana ihtiyacı vardır ancak çalışanın yalnızca çalışmaya ihtiyacı yoktur. İnsan biyolojik, sosyal ve psikolojik bir varlıktır. Geri kalan yaşamsal faaliyetlerine de zaman ayırmak durumundadır. Aksi halde çalışanın gereğince işini yapabilmesi de güçleşecektir.

Gorz, neoliberal küreselleşme döneminde Marksizm'in tanımladığı şekliyle bir proletaryanın yerini artık yeni bir proletarya grubunun aldığı ifade etmiştir. Bu grubun içerisinde toplumun tüm dışlanmış kesimleri bulunmaktadır. Buna göre; yeni proleterler güvencesiz çalışanları, esnek çalışma biçimleriyle çalışanlar, yoksullar, yeteneklerine ve becerilerine uygun işlerde çalışmayanlar olmak üzere geniş bir nüfusu oluşturmaktadır (Güler, 2018: 183). Gorz, post-endüstriyel zamanda işgücü piyasasının daralması ile artık yükseköğrenim görmüş olanların bu eğitime ihtiyaç duyulmayan işlerde çalışacaklarını ve yeni proletaryayı oluşturacaklarını iddia etmiştir (2011: 65). Esnek çalışmanın farklı tanımları yapılabilir. Bunlardan biri de iş için ayrılan zamanın esneklediği COVID-19 pandemisi döneminde olmuştur.

COVID-19 pandemisi başladığında tüm dünyada “stay at home-evde kal” çağrıları yapılmıştır. Evinde kalarak, kalabalıklardan ve hastalıktan kendini koruyabilecek insanlara yeni üretim ve tüketim çözümleri bulunmuştur. Bu çözümlerden biri de evden çalışabilme esnekliğinin getirilmesidir (Genç vd., 2020: 136). Teknolojinin gelişmesiyle, sanayileşme sonrası evden ise yerine doğru olan geçiş, işyerinden eve doğru bir değişim sergilemekteydi. Ev dışında yapılan düzenli bir iş, evde yapılan bir işe dönüşmüştü. COVID-19 pandemisi bu süreci hızlandırmış oldu. Daha çok yüksek gelirli işler eve taşınarak evler, işyeri örgütlenmesinin bir birimi haline gelmişlerdir (Sancak, 2021: 77). Hastalığın insan hareketliliği ile artması, her düzeyde eğitim alan ve eğitim verenlerin evlerinde devam etmesini zorunlu hale getirmiştir.

Ülkemizde okulların kapatılması kararının ardından Yükseköğretim Kurumu uzaktan eğitimle çalışılabilirliği yeni teknolojik alt yapı sistemleri kurmuştur. Kayıtlı öğrenci ve akademisyenlerin buradan derslerini takip etmeleri istenmiştir. Uzaktan eğitimle verilen dersler, tez savunmaları,

seminer sunumları, sınavları vb. kayıt altına alınarak denetlenmeye çalışılmıştır (Yükseköğretim Kurumu, 23.07.2022). Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitim Bilişim Ağı ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumu ile beraber uzaktan eğitim faaliyetlerini yürütmüştür. Hızlı bir biçimde verilen karar sonrası, yaşanan sıkıntı ve yürütülen süreçteki eksiklerin saptanması gelecek benzer uygulamalar için alt yapı oluşturacaktır (Alper, 2020: 47).

COVID-19 VE EVDEN ÇALIŞMA

Methodoloji ve Bulgular

Araştırmada ulusal alan yazında sistematik derleme yöntemi kullanılmıştır. Bunun için esnek çalışma, kapitalizm ve çalışmanın denetimiyle ilgili literatüre erişilmiştir. Ardından “yök tez tarama”, “google scholar” ve “dergipark” altyapısında COVID-19 kelimesi geçen akademik araştırmalara ulaşılarak, konuyla ilgili olanlardan faydalanılmıştır. Bu çalışmalar COVID-19 pandemisinin başladığı 2020 yılından günümüze kadar yayınlanmış olanlardır. Çalışmanın amacı, COVID-19 pandemi sürecinde teknoloji aracılığıyla çalışanların denetlendiğini ortaya koymaktır. İncelenen araştırmalarda, çalışmanın iddiasını destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır.

Teknoloji ve Denetim

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi hem küreselleşmenin sonucu hem de sebeplerinden biridir. Castells'in “küresel ağ etkisi” adını verdiği durum, ülkelerin enstrümantal bir enformasyon ağının bulunduğu, fiziki sınırların anlamsızlaştığı, dünyanın ortak pazara dönüştüğünü tanımlamaktadır. Tüm bu döngünün oluşmasına zemin hazırlayan şey olan iletişim, gözetlenme ihtiyacı duyulan bir araca dönüşmüştür. Küresel gözetim, kapitalist ekonominin yeniden yapılandırılabilmesinin temel uğrak noktasıdır. Müşteri verilerini artırmak ve verileri çeşitlendirmek için nitelikli çalışmalar yapılmaktadır (Günaydın, 2014: 5-6). Micheal Foucault'nun “Panoptikon” ve George Orwell'in “Büyük Birader” metaforları dürbününde modern gözetim faaliyetleri süreci, küresel gözetime doğru evrilmiştir. Ball ve Webster için gözetimin tanımı; insan, süreç ve kurumlar hakkındaki bilgilerin sınıflandırılması, gözlemlenmesi ve kayıt edilmesinden teşekkül etmektedir. Bu nedenle bilgiler toplanmalı, depolanmalı ve değerlendirilmelidir. Bundan da ötesi, ulaşılan bilgiler aktarılmalıdır (Ball & Webster, 2003: 1). Manuel Castell bilgiyi, “mantıklı bir yargı ya da deneysel bir sonuç sunan, başkalarına sistemli bir biçimde iletişim aracıyla aktarılan olgulara ya da düşüncelere ilişkin örgütlü ifadeler dizisi” biçiminde tanımlamıştır (Castells, 2008: 20). O halde gözetlemekle ya da denetimle ele geçen tüm veriler aslında dahil oldukları örgütlü ve kendisinden daha anlamlı bir bütüne aittirler.

Kapitalizm öncesi işgücünün denetimi çoğunlukla kişinin kendi kendini denetlediği bir faaliyet olmuş, kapitalizm sonrasında ise başkasının denetimine geçmiştir. İşgücü başta olmak üzere, ürün miktarı, kalite ve elde edilen hasılat denetlenmiştir. Kapitalizm öncesi emek veren zanaatkar ürettiği ürünü denetlemekteydi. Organizasyonel değişikliklerle sürece hâkimiyeti artmış olan sermaye sahiplerinin denetlemesini getirmiştir. Bu bağımlılığa teknolojinin de eklenmesiyle artık çalışma daha sıkı bir biçimde denetlenir olmuştur. Teknik araçların çeşitlenmesi ve özelliklerinin artması çalışanları makinenin ya da yaptığı işin kölesi durumuna getirmiştir. Çalışanların ürettiği ürüne ve kendine her geçen gün yabancılaşmasına neden olmaktadır. Teknoloji destekli işler kısa sürede ve yoğun biçimde çalışmayı gerektirmektedirler (Lordoğlu & Özkaplan, 2007: 30). Teknoloji aracılığıyla üretimin niteliği ve niceliğinin kontrolü maksadıyla çalışan denetlenmektedir. Çalışanın kapitalizmin kontrolünde olmasının yolu; bütün dürtü, duygu ve yaratıcı güçlerinin sermayenin koyduğu hedef yönünde kullanılması gerekmektedir. Burada çalışanların, arasındaki dayanışmanın etkin fayda için kontrol edilmesi, teknolojinin ihtiyaç duyduğu yönde kişinin yetiştirilmesi ve işin rutinine ayak uydurması beklenmektedir. Düzenlenen faaliyetler boyunca işe kapanması, fiziksel ritmini ve isteklerin dizginlenmesi, emeğin yoğunluğunun istendiği süre boyunca kullanabilecek bir toplumsal yaşamın sağlanması, işe göre farklı iş bölümü türleri geliştirebilmesi, otoriteye karşı duyarlı ve uysal bir halde olması gerekmektedir (Harvey, 2008: 132). Çalışan üzerindeki denetim yalnızca iş yeri ile sınırlı kalmamaktadır. İşçinin kapitalist topluma entegrasyonunun sağlanması için eğitim, çalışma

etiği, şirkete bağlılık vb. toplumsal duygular ve çalışma yaşamıyla kimlik arayışı, bireysel inisiyatif alabilme vb psikolojik eğilimler üzerinde de bir denetim söz konusudur. Sayılan alanların her biri kendi başına birey üzerinde etkili olmaktadır (Harvey, 1997: 146). Çalışanların denetlenmesi bugüne özgü bir eylem değildir.

Edwards, sermaye ilişkileri gözüyle bakarak; tarihi süreç içerisinde farklı denetim biçimlerinin olduğunu iddia etmiştir. Edwards'a göre sırayla bu dönemler; 19. yüzyılın başlangıcından itibaren basit ve doğrudan denetim yerini, 20. yüzyıl ile beraber yeni bir biçime bırakmıştır. Taylorizm ile beraber teknik denetim; İkinci Dünya Savaşı sonrasında bürokratik denetim ve diğerleri izlemiştir (Edward, 1979: 1073-1075). İlk kontrol biçimi montaj hattıyla beraber, üretimin hızını arttırarak yapılan teknik kontroldür. İkincisi tarımdan kopan halk topluluklarının üretimi büyük merkezi yerler etrafında yapmalarıyla beraber zorunlu hale gelen bürokratik denetim biçimidir. Üçüncü sırada gelen ideolojik denetimin içerisinde baskının ve rızanın birlikte olduğu bir karmaşık süreç bulunmaktadır (Çağlayan & Bayrakçı, 2016: 267-269). Lyon gözetimin iki yüzünde hem koruyucu hem kontrol edici olarak iki yönüne işaret eder (2006: 17). Korumak neden olarak gösterilerek, gözetleme meşru zemine oturtulmaya çalışılmaktadır. Örneğin güvenlik, bankacılık, fast-food ve satış görevliliği vb. meslekleri yapanlar; bedenleri zihinleri, duygulanımları (ses, gülümseme) dâhil olmak üzere tüm bedenleriyle denetlenmektedirler (Yücesan Özdemir, 2010: 44-48). Denetlenen emek sahiplerinin iş güvencesinin olmaması, uzun çalışma saatleri ve düşük düzeyde ücret almaları denetimi baskıya dönüştürebilecektir.

Zygmunt Bauman'ın "Bahçe Kültürü" yaklaşımında; modern dönemdeki totaliter eğilimli devlet biçimlerinin yabani otları çapalayarak düzene soktuğu kendi doğasına bırakmaksızın, doğru olduğuna inandığı bir toplum mühendisliği inşasına giriştiğini iddia etmiştir (Bauman, 2003). Bauman'ın yaşadığı dönemde ve belki günümüzde de bu durum devam etmekte; denetimin aynılaştırdığı her ne ise bununla bir estetik düzene kavuşulduğuna inanılmaktadır. Denetlemek, çalışanlarla ilgili bilgi sahibi yapmaktadır. Bu ise, iktidarın pekiştirilmesinin zeminini hazırlamaktadır. Foucault'a göre iktidar ile bilgi arasında karşılıklı organik bir bağ mevcuttur. Bilgi, iktidarı ele geçirmenin ve sürdürmenin aracılığını yapmaktadır (Foucault, 2003: 35-36). Bauman ise bilgi ile iktidar arasında tek yönlü bir ilişki olduğu iddiasındadır. İktidara sahip olanlar kamu yararının hangi insan davranışlarıyla sağlanacağını bulabilirlerse, bu davranışların kalıcılığının güvencesini de sağlayabileceklerdi. Her iki halde belli bilgileri ele geçirmekle mümkün olabilecekti. Bilgi iktidara meşruiyet ve etkililik kazandırabilecekti (Bauman, 1996: 62).

Günümüzde teknolojinin (çip, telekomünikasyon, telefon, kameralar vb) gelişmesi ve kullanımının yaygınlaşmasıyla insanlar daha yakından izlenebilmektedir. İnsanlar çoğunlukla bu bilgilerin ne olduğunu, kimlerin kullandığını, ne zaman ve hangi işler için kullanıldığını araştırmamaktadırlar. Çoğunlukla bunun için vakitleri bulunmamakta ve ellerinde bulunan imkânlar yetersiz kalmaktadır. İlerleyen yıllarda bu bilgilere sahip olanlar onları yönlendirebilmekte ve ilerideki tercihlerinde yol gösterebilmektedirler. Çoğu zaman farkında olmadığı bu durum nedeniyle birey, iktidar odaklarının bilinçli ve kendine yönelik bir etki alanı içerisinde kalır (Wood, 2006). Yaşadığımız döneme, "Risk Toplumu" dönemi adını veren Beck bu dönemde teknolojinin gelişmesi ve hızlanmasıyla bazı kararlar üzerinde çok düşünülmeden kararlar alındığını; bunun ise çeşitli tehdit ve tehlikeleri beraberinde getirdiğini yazmaktadır. İnsan yeterli bilgiye sahip olarak kararlar vermelidir. Diğer yandan fazla bilginin kimin elinde olduğu da önemlidir; nitekim yanlış kararlar alınarak belirsizlikler üretilebilecektir. Dolayısıyla bilinçsizlik ve bilgisizlik yeni riskler ortaya çıkarabilecektir (Adam vd., 2000; Beck, 1992: 31). O halde bilgi sahibi olarak doğru kararlar alınabilecektir.

Petersen birçok araçla gözetlendiğimiz iddiasındadır: testler, kimlik çipleri, sınır geçiş kamerası, otoyol kamerası, otoyol monitörleri, ATM'ler, kayıt yapan ve taşınabilen diğer araçlar (2007). Gözetleme, bir kimseyi veya bir şeyi izleyerek kaydetmek ve muhafaza etmektir. Tek başına bilginin bir anlamı yoktur ancak başka bilgilerle anlamlı hale gelebilecektir. Bilgi elde edilerek bazı şeyler ve bazı kimseler için saklanabilecektir. Saklanan bilgiler ekonomik ve sosyal kıyaslamalar için ya da

başka pek şey için kullanılabilir (Petersen, 2007: 10). Çalışanların belirli bir zamanda ve belirli bir mekânda bulunarak çeşitli eylemler sergilemeleriyle oluşan çalışmanın denetim yöntemleri değişmiş ve değişecektir. Örgütler akla dayalı örgüt biçimini farklı hegemonya araçlarıyla desteklemeleri halinde; işyerleri disiplinin hâkim olduğu yerler olabileceklerdir. Bu uygulamaların bir adım ötesi rıza alınmaksızın tepeden kontrolcü bir bakış açısıyla (bir nevi panoptik) kullanıma doğru gidebilecektir (Man, 2015: 45). Bu bağlamda Steven's bütün sanal ortamların terör ve yıkıcı güçlerden dolayı, güvenlik için yoğun bir gözetleme ve izlem alanı olduğunu iddia etmektedir (Steven, 2014: 247). Evden çalışma döneminde kullanılan araçlardan başlıcası internete bağlı geliştirilen uygulamalar olmuştur. Hızlıca geçilen bu dijital zorunluluk iş yapma biçimini kolaylaştırırken zorunlu olarak kullanılıyor olması, dijital diktatörlüğe doğru evrilebileceği konusunda uyarılar yapılmaktadır (Tarhan, 2021: 19). Nitekim yapılan alan araştırmalarının bir tanesinde COVID-19 pandemisinde yöneticilerin, zaman sınırı olmaksızın çalışanlara ulaşmak istediğini göstermektedir (Elçi vd., 2022: 104).

Çalışma Yaşamı ve Çalışma Zamanı Sınırlarının Kalkması

COVID-19 pandemisi döneminde Castells'in teorisinde iddia ettiği işletme türü olan küresel ekonomiye hızlıca ayak uyduran, hızlı değişikliklere karşı araçlarını da değiştirebilecek esnekliğe sahip, yenilikçi ve yenilik yapabilme becerisi olanlar başarılı olmuşlardır (Castells, 2008: 237). COVID-19 pandemisi sonrası iş yaşamında yarı zamanlı çalışma, bilişim teknolojilerinin kullanımının artması ve hızla otomasyona geçiş yaşanabilecektir (THINCKTECH, 2022).

COVID-19 pandemisi döneminde çalışanların bir bölümü teknolojinin desteğiyle evden çalışabilmişlerdir. İşyerlerinde bulunan amirler, çalışanları yalnızca kendilerine verilen yetkilerle bilişim teknolojileri üzerinden denetlemişlerdir. Birçok üniversite, zorunlu ve hızlı bir biçimde dâhil olduğu uzaktan eğitimde deneyim biriktirmiş ve alt yapıya dair çalışmaları itibarıyla zorunlu bir yatırımda bulunmuşlardır (Bilginöglü, 2021: 1125). Evden çalışma sistemi alışılmadık dışındadır. Bu süreçte çalışanlar ve yaptıkları işlerle ilgili farklı konularda birçok araştırma yapılmıştır. Özçelik' in bir kamu çağrı merkezinde yaptığı araştırmada, evden çalışma sürecinde iş yerinin herhangi bir kaybı olmaksızın işlerin sürdürüldüğünü, çalışanların ise aile, çevre ve kendilerine daha fazla zaman ayırabildikleri sonucuna ulaşmıştır (Özçelik, 2021). Çalışanlar, evden çalışınca ısınma, yemek, aydınlatma, internet, bilgisayar, telefon vb. alt yapı ve gündelik ihtiyaçlarını çoğunlukla kendi cebinden karşılamak zorunda kalmıştır. Başka bir araştırmaya göre; evden çalışma özel yaşama daha çok zaman ayrıldığı, masrafların arttığı ve bireysel ihtiyaçların karşılanmasının kolaylaştığı bir süreç olmamıştır. İş yükü en çok artan kesim evli kadınlar olmuştur. Çocuk sahibi olanların olmayanlara kıyasla dikkatlerini toplayamadıkları ve işlerini yetiştiremedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma süresinin arttığı ancak iş yerlerine dönmek istemediklerini ve pandemi sonrası imkân tanınması halinde evden çalışmayı istedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların %29'u iş-özel yaşam dengesini kurabilmenin kendi kontrolünde olmadığını belirtmiştir (İnKam, 2020: 9-13). COVID-19 pandemisi sonrası evden çalışma maliyetinin az olduğunu fark eden işverenlerin, durumu devam ettirmek için bazı girişimlerde buldukları bilinmektedir (Omay, 2000: 8).

COVID-19 pandemisinin başlattığı zorunlu evden çalışma deneyimi gelecekte de benzer durumlar için kullanılabilir. Yaşanılan dönemde uygulanan yöntemlerin olumsuzluklarının giderilerek birer kazanım olarak ilerleyen yıllara aktarılması önerilmektedir (Bilginöglü, 2021: 1125). Çalışma hayatında üretimin biçimi, yeri ve zamanı COVID-19 pandemisiyle değişmiştir. Evden çalışmanın kısmen de olsa sürdürülmesi ve teknolojinin kullanımı arttıkça çalışanlardan beklenen yetkinlikleri farklılaştırmıştır. COVID-19 pandemisi nedeniyle yapılan çalışma biçiminin ilerleyen yıllarda da mekânla ve zamanla sınırlı tutulmayacak biçimde ilerleyebileceği düşünülmektedir (Yuyucu, 2019: 96).

ILO, evden çalışılan dönemde işe gitmek ve gelmek için ayrılan zamandan tasarruf sağladığı; ancak evde işe ayrılan sürenin (%38), iş yükünün arttığı, hafta sonu ya da akşamları çalışıldığı tespitini

yapmıştır. Evden çalışanların dörtte biri serbest zamanlarını da iş yaparak harcadığını ifade etmişlerdir (ILO, 2020). Akbaş Tuna ve Türkmendağ yaptıkları çalışmada iş yükünün arttığı, çalışma saatlerinin uzadığı, çocuklu evlerde zorlanıldığı, iş disiplininin azaldığı ve bilgi teknolojilerinin alt yapı ihtiyacı doğurduğuna ulaşılmıştır (2020: 3246). Örneğin çağrı merkezi çalışanları zamanı belirli olmaksızın üstleri tarafından daha fazla çalışmaları beklenmiş ve daha fazla denetlenmişlerdir (Köse & Güllüpinar, 2022: 162-163).

COVID-19 pandemisinin, “insanların toplu bir biçimde korkmaları için ideal bir zemin” sunduğu söylenebilir. Hükümetler bu zemin üzerinde kendi ürettikleri güvenlik endişesini araçsallaştırarak, özgürlükleri kısıtlayan uygulamaları kabul ettirmekte zorlanmamaktadırlar (Agamben, 2020). Ancak burada önemli olan şudur ki; bahsi geçen denetimin özel yaşam alanını işgal etmemesi gerekliliğidir. İşverenin denetim yetkisine hak vermekle beraber, çalışanın özel yaşam alanı korunmalıdır (Baycık vd., 2021: 1721). İşyerleri yaptıkları denetimin bu sınırı aşmaması gerektiğinin bilincinde olmalıdır. COVID-19 pandemisinde de benzer bir durum yaşanmıştır. Evden çalışan insanlar sürekli ulaşılabilir olmak zorunluluğuyla yönetim tarafından boş zamanları işleştirilmiştir. COVID-19 pandemisi döneminde üniversitelerin hibrit online eğitime geçmeleriyle birlikte kurumsal yönetim ilkelerinin sağlanıp sağlanmadığının tespitinin yapılmasının kolaylaştığı ifade edilmektedir. Online eğitime geçişle elde bulunan olanakların devamı önerilmektedir. Bunun yanında üniversitede fiziksel olarak bulunmaksızın, ders ile ilgili bilgileri interneti kullanarak erişip dersi ve ders sorumlusunu denetleme imkânı bulunduğu ifade edilmektedir (Toprak vd., 2020: 234-235). Kadın akademisyenlere yapılan bir araştırmada evden çalıştıkları süre zarfında sürekli iletişim araçlarını kontrol etmek durumunda kaldıklarını ve teknolojiyi kullanarak yaptıkları iş yüklerinin arttığı bulunmuştur (Elmas Atay & Gerçek, 2021: 231-232). İşverenlerin iş hacminde yaşanan bunalım çözmek için çalışanları daha sık denetledikleri ve teknoloji yoluyla mobingin arttığına dair tespitler bulunmaktadır. Tüm gün online olunması, mesajların hızlıca okunarak geri dönüş sağlanması, sosyal medya hesaplarının iş yeri için kullanılması ve tatil günlerinde iş istenmiştir. Sürekli iletişimde kalma ve çalışma halinde bulunma, iş-yaşam dengesini ve kişinin kendi ailesiyle sıkıntılar ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yıldırımalp & Tur, 2021: 183-184). Başol ve Çömlekçi'nin çalışmasında evden çalışma; planlı ve düzenli olması, ihtiyaç duyulan alt yapının sağlandığı, iş yükünün artmadığı, eğitim seviyesinin yükseldiği, aile ve özel yaşama zaman bırakıldığı takdirde tercih edilebileceğine ulaşılmıştır (2021: 755).

SONUÇ

Ülkemizde 2020 yılı COVID-19 pandemi sürecinin başlarında, uzaktan teknoloji desteğiyle yapılabilecek olan işler tespit edilmiş; zorunlu ve hızlı bir biçimde birçok çalışan evden çalışmaya başlamıştır. Evden çalışmaya başlayanlar işlerini çoğunlukla teknoloji destekli bir biçimde yürütmüşlerdir. Süreçle beraber işverenler çalışanlar üzerindeki fiziki denetimlerini kaybetmiş; yerini teknoloji üzerinden bir denetleme biçimi almıştır.

Günümüz enformasyon çağında, toplum birçok teknolojik alt yapı ve araçlarla zaten gözetlenmekteydi. Sistematik derleme sonucunda ulaşılan araştırmalar gösteriyor ki; evden çalışma biçimiyle bu alanın içerisine bir de çalışmanın denetlenmesi üzerinden özel yaşam alanı eklenmiştir. Teknoloji ise, bu iş için araçsal bir nitelik kazanmıştır. Çalışma zamanı ve boş zaman, özel yaşam ve iş yaşamı evden çalışma döneminde birbiriyle iç içe bir hal almıştır. Çalışanların işi bekleyerek geçirdikleri ya da mesai saatleri dışında istenen işi yaptıkları zamanlar olmuştur. Böylelikle işe ayrılan süre artmış; çalışma belirli bir zaman ve mekâna bağlı bir eylem olmaktan çıkmıştır. Evden çalışma döneminde işverenlerin çeşitli masraf kalemleri azalmış, bu çalışma sistemini devam ettirmek istediklerine dair tespitler yapılmıştır.

Kapitalizm için insan, öncelikle birer çalışan olabilir. Günümüzde çalışma eyleminin, denetlenen ücretli çalışanların yaşam gerekliliklerini sağlamada vazgeçilmez bir yeri olduğu da aşikârdır. Unutulmaması gereken ise, insanın sosyal ve psikolojik yönleriyle bir varlık olduğudur. Toplumda çalışan olma rolü yanında evinde eş, baba, anne, evlat olma vs. gibi ailevi rolleri de bulunmaktadır. Ev

ve iş yaşamının birbirini etkilediği kuşkusuzdur. Bu nedenle herhangi birinin diğerini kapsayacak denli sınırlarının aşılması halinde, çeşitli sosyal ve psikolojik sıkıntılara yol açabilecektir. Bireyleri aşarak yaygınlaşması sonucunda, toplumsal sorunlara dönüşecektir.

COVID-19 pandemisinde hızla geçilen evden çalışma için oluşturulan alt yapının ilerleyen yıllarda da benzer durumlarda kullanılabileceği düşünülmektedir. Ulaşımın hızlanması ve insan hareketliliğinin artması nedeniyle görünen o ki benzer pandemi vakalarının tekrar etmesi muhtemeldir. Dolayısıyla süreç bitmiş değil ilerleyen zamanlarda tekrarlanarak devam edebilecektir. Hastalıklara karşı bulunan evden çalışma çözümü de yinelenebilecektir. Benzer bir sürece girilmeden, hem çalışma zamanı ve boş zaman sınırları, hem de çalışma yaşamı ve iş yaşamı sınırlarını netleştirilmesi gerekmektedir. Yasal mevzuatın evden çalışmaya göre düzenlenmesi için; politika yapıcılara ve hükümetlere iş düşmektedir.

KAYNAKÇA

- Adam, B., Beck, U.& Joostvan, L. (Eds)(2000). *Risk society and beyond: critical issues for social teory*. SAGE Publications.
- Agamben, G.(2020), COVID-19: Gereksiz bir acil durumun yarattığı istisna hali, *Terrabayt Dijital Dergi*, (Ö. Karakaş, Çev.), (2022, 12 Mart), <https://terrabayt.com/covid19/covid-19-gerekcesiz-bir-acil-durumunyarattigi-istisna-hali/>.
- Akbaş Tuna, A.& Türkmendağ, Z. (2020). COVID-19 Pandemi döneminde uzaktan çalışma uygulamaları ve çalışma motivasyonunu etkileyen faktörler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 3246-3260.
- Alper, A. (2020), Pandemi sürecinde K-12 düzeyinde uzaktan eğitim: durum çalışması, *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 45-67.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık durumu*. (B. S. Şeren, Çev.). İletişim Yayınları.
- Atay, S. E.& Gerçek, M. (2021). İş-yaşam çatışmasının koronavirüs (COVID-19) pandemisi sürecinde yeniden değerlendirilmesi: kadın akademisyenler açısından nitel bir araştırma. *Balıkesir Univesity The Journal of Social Sciences Institute*, 24(45), 203-241.
- Aytaç, Ö. (2006), Tüketimcilik ve metalaşma kıskacında boş zaman, *Kocaeli Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 27-53.
- Başol, O.& Çömlekçi, M. F. (2021). Uzaktan çalışmanın sosyal ve demografik değişkenlerle ilişkisi üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi*, 16(3), 755-776.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve müphemlik*. (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1996). *Yasa koyucular ile yorumcular*. (K. Atakay, Çev.). Metis Yayınevi.
- Baycık, G., Doğan, S., Dulay Yangın, D.& Yay, O. (2021), COVID-19 Pandemisinde Uzaktan Çalışma: Tespit ve Öneriler, *Çalışma ve Toplum*, 2021(3), 1683-1728.
- Ball, K.& Frank, W. (2003). The Intensification of Surveillance. *The Intensification of Surveillance*, Kirstie Ball, K., Webster, F. (Eds.). Pluto Press.
- Ball, K., Lyon, D., Wood, D. M., Norris, C.& Raab, C., A report on the surveillance society, surveillance studies network. Wood, D. M. (Ed.)(2006). (2022, 15 Mart). <https://ico.org.uk/media/about-the-ico/documents/1042390/surveillance-society-full-report-2006.pdf>.
- Beck, U. (1992). *World risk society*. Polity Pres.
- Berger, P. L. (1961). Some general observation on the problem of work. *The Human Shape of Work*, Peter L. Berger(Ed.). Macmillan.

- Bilginoglu, E. (2021). COVID-19 pandemisi sırasında uzaktan çalışmanın artan önemi: bilinen yanlışlar ve doğruları. *Çalışma ve Toplum*, 2(69), 1099-1146.
- Bozkurt, V.& Dolgun, U. (2020). Çalışmanın tarihi, evrimi, çalışma kültürü, Alptekin, M. Y. (Ed.), *İktisat Sosyolojisi*. (1.Baskı, ss. 175-207). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Buğra, A. (2007). Polanyi's Concept of Double Movement and Politics in the Contemporary Market Society. Buğra, A., Ağartan, K. (Der.). *Reading Karl Polanyi for the twenty-first century* içinde, (1. Baskı , ss. 173-190). Palgrave Macmillan.
- Castells, M. (2008). *Ağ toplumunun yükselişi*. (E. Kılıç, Çev.; 2. baskı). 2.Cilt. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çağlayan, S.& Bayrakçı, O. (2016). Emek süreçlerinde denetim. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (39), 257-274.
- Dikmen, A. A. (1995). İş doyumunu ve yaşam doyumunu arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50(3), 115-140. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001851.
- Doğru, Ç. (2015). İnsan kaynakları açısından esnek çalışmanın istihdama etkilerinin -incelenmesi: Türkiye örneği, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 109-130.
- Edwards, R. (1979). *Contested terrain: the transformation of the workplace in the twentieth century*, Heinemann.
- Elçi, A., Seçkin, Z.& Doğan, O. (2022), A case study on the evaluation of whatsapp groups established for managerial purposes by academicians, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 93:107.
- Elias, N. (2000). *Zaman üzerine*. (V. Atayman, Çev.; 1.baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Emirgil, B. F. (2010). Yeni kapitalizmde emeği sorunsallaştırmak: emeğin maddi olmayan görünümleri, *Çalışma ve Toplum*, (1), 221: 239.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın gözü*, (I. Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Genç, S. Z., Engin, G.& Yardım, T. (2020), Pandemi (COVID-19) sürecindeki uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin lisansüstü öğrenci görüşleri, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (41), 134-158.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*, (H. Özel vd., Çev). Kırmızı Yayınları.
- Gorz, A. (2001). *Yaşadığımız sefalet ve kurtuluş çareleri*. (N. Tural, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Gorz, A. (2011). *Maddesiz, bilgi, değer ve sermaye*. (I. Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Güler, M. A. (2018). Çalışmanın sonu tartışmaları ve Andre Gorz üzerine bir değerlendirme, *VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu*, 171-190. (2022, 12 Nisan), https://www.academia.edu/9801375/%C3%87al%C4%B1%C5%9Fman%C4%B1n_Sonu_Tart%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1_ve_Andr%C3%A9_Gorz_%C3%9Czerine_Bir_De%C4%9Flerlendirme.
- Günaydın, Ö. (2014). Emniyet Teşkilatında Teknolojik Yeniden Yapılanma: Denetim ve Gözetimin Değişen Doğası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı/Yönetim Bilimleri Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin durumu*. (S. Savran, Çev.), Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2008). *Umut mekânları*. (Z. Gambetti, Çev.), Metis Yayınları.
- ILO, *COVID-19 Ortamında ve sonrasında uzaktan çalışma uygulama klavuzu*, Uluslararası Çalışma Ofisi, (2022, 17 Nisan), https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_759299.pdf.

İnkam (2020). *COVID-19 salgını döneminde “zorunlu” evden çalışma: iş ve özel yaşama etkileri özet rapor*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İnsan Kaynakları Araştırma Merkezi, (2022, 17 Nisan), <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=ozet.-inkam.-evden-calisma.pdf>.

Keser, A. (2009). *Çalışma psikolojisi*. Ekin Yayınevi.

Ball, K.& Webster, F. (Eds)(2003). *The Intensification of surveillance*. Pluto Press.

Köse, H.& Güllüpinar, F. (2022). Bilgisayar, telefon ve kulaklık üçgeninde çağrı merkezinde duygusal gözetlenen toplum, emek süreçleri: bir saha çalışmasının sonuçlarıyla yüzleşmek. *Çalışma ve Toplum*, (1), 143-166. <https://doi.org/10.54752/ct.1060786>.

Lafargue, P. (2000). *Tembellik Hakkı*. (V. Günyol, Çev). Telos Yayıncılık.

Lordoğlu K., Özkaplan N. (2007), *Çalışma İktisadı*, Düzeltilmiş 3. Baskı, Der Yayınevi.

Lyon, D. (2006). Gözetlenen toplum. (G. Soykan, Çev.). Kalkedon Yayınevi.

Man, F. (2015). Akılcılık, kontrol ve hegemonya: örgütlerde emek kontrolü üzerine eleştirel bir değerlendirme, *İş Yazıları Dergisi*, (2), 45-64.

Omay, U. (2020). COVID-19 salgını sonrası çalışma hayatı: güncel sorunlar, öngörüler ve öneriler. Demirbaş, D., Bozkurt, V., Yorğun, S. (Eds.). *COVID-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri*. (1.baskı, ss.153-170). İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Özçelik, Z. (2021). COVID-19 nedeniyle evden çalışma sürecinde performans değerlemesi: bir kamu kurumu çağrı merkezi örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (58), 221-240.

Petersen, J. K. (2007). Understanding surveillance technologies. *Taylor and Francis Group*.

Russell, B. (1990). *Aylaklığa övgü*. (M. Ergin, Çev.). Cem Yayınevi.

Samsun, N. (2017). Çalışmanın değişen anlamı ve güncel durumuna ilişkin tartışmalar. *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırma Dergisi*, 3(3), 160-210.

Sancak, D. (2021), COVID-19 sürecinde uzaktan çalışmanın iş performansı üzerine etkisi: bilişim teknolojileri çalışanları üzerine bir araştırma, C. Ş., Eysel (Edit.), *COVID-19 Sürecinde Çalışma Yaşamı ve İşletme Yönetiminde Yaşanan Değişim: Uzaktan Çalışma*, (ss. 71-113), İKSAD Yayınevi.

Stevens, T. (2015). Security and surveillance in virtual worlds: who’s watching the warlocks and why?, *International Political Sociology*, 9(3), 230-247. <https://doi.org/10.1111/ips.12094>.

Tarhan, N. (2021). Aile ve Yalnızlık, Pandemi ve Yalnızlık. Süleymanlı, E, Çakmak, B., Dağ, B. (Eds.). II. *Uluslararası yalnızlık sempozyumu kitabı*. (1.baskı, ss. 17-25). Üsküdar Üniversitesi Yayınları.

THINKTECH. (2022, 21 Mart) https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608825101_stm-blog-covid-19-sonrasi-calisma-hayatinin-gelecegi.pdf?

Toprak, M., Bayraktar, Y. & Özyılmaz, A. (2020). COVID-19 Pandemisi ve Yükseköğretimde Dijital Dönüşüm: Endüstri 4.0 Ve Toplum 5.0 Perspektifinden Bir Değerlendirme. Demirbaş, D., Bozkurt, V.& Yorğun, S. (Eds.). *COVID-19 pandemisinin ekonomik, toplumsal ve siyasal etkileri* (1. Baskı, ss. 245-262). İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Tüfekçi, E. (2011). Post Modern Süreçte Çalışma, Değişen Anlamı ve İçeriği. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çalışma Ekonomisi Endüstri İlişkileri ABD. Çalışma Ekonomisi ve Sosyal Siyaset Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yıldırımalp, S.& Tur, G.(2021), COVID-19 salgın sürecinde mobbing Sorunu: Evden Çalışan Beyaz Yakalılar Üzerine Bir Araştırma, *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 171-186.

Yuyucu, H. (2019). Çalışmanın dönüşümü üzerine kısa bir değerlendirme. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8(20), 96-107. <https://doi.org/10.31199/hakisderg.517711>.

Yücesan Özdemir, G. (2010). Despotik emek rejimi olarak taşeron çalışma. *Çalışma ve Toplum*, 4(27), 35-50.

Yüksel, Y. (2010). Esnek kapitalizm ve altın yakalı çalışanlar. *İş Ahlakı Dergisi*, 3(5), 97- 117.

Yükseköğretim Kurumu (23.07.2022), Basın açıklaması (18 Mart 2020), <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx>.

İLETİŞİM ÇALIŞMALARINDA UYGULAMALI KURAM EĞİTİMİ: İLETİŞİM KURAMLARI DERSİ ÖRNEĞİ

Tamer BAYRAK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye

tamer.bayrak@comu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0776-1606>

Deniz YENGİN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye

deniz.yengin@comu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6846-0770>

<i>Atıf</i>	Bayrak, T. & Yengin, D. (2022). İletişim Çalışmalarında Uygulamalı Kuram Eğitimi: İletişim Kuramları Dersi Örneği. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 1152-1167.
-------------	---

ÖZ

İletişim çalışmalarında kuramsal bilginin önemi tartışılmaz biçimde büyüktür. Araştırmacı tarafından ele alınan problemin incelenmesi ve çözümü için kuramsal bilginin rehberliği, elde edilecek sonucun sınanması ve bilim normlarında sunulabilmesi için gereklidir. Ancak iletişim içerikli derslerde bu bilgilerin öğrencilere aktarılmasında sorunlar yaşanabilmektedir. Bu sorunların başında gelen öğrencideki dikkat ve meditasyon eksikliği önemli bir problem olarak göze çarpmaktadır. Problemin aşılabilmesi içinse uygulamalı ders anlatımının önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın araştırma aşamasında rastgele seçim yöntemiyle seçilmiş, İstanbul Aydın Üniversitesi Yeni Medya Programının 13 yüksek lisans öğrencisiyle odak grup çalışması gerçekleştirilmiştir. Güz 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde yer alan Yeni Medya Uygulamaları dersinde öğrencilerle odak grup biçiminde çalışılmıştır. Ders bağlamında bazı iletişim kuramları uygulamalı biçimde öğrencilere aktarılmış, öğrencilerden derslerde aktarılan kuramsal bilgilerle ilişkili makale yazmaları istenmiştir. Öğrencilerin araştırmalarıyla ilgili makale çalışmaları bağlamında iki ay içinde veriler toplanmış ve araştırmalar sona ermiştir. Bu araştırmalarda saptanan ve incelenen problemlerin kuramlarla ne ölçüde örtüştüğü ve bu bilgilerin ne ölçüde uygulanabildiği içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Böylelikle kuramsal ders içeriği ile uygulamalı dersler arasındaki uygunluk derecesi ve öğrenci açısından kalıcılığı araştırılmış, öneriler getirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Sosyal Bilimler, Kuram, Uygulamalı Eğitim.

APPLIED THEORY EDUCATION IN COMMUNICATION STUDIES: EXAMPLE OF COMMUNICATION THEORIES LECTURE

ABSTRACT

The importance of theoretical knowledge in communication studies is indisputably great. Guidance of theoretical knowledge for the examination and solution of the problem handled by the researcher is necessary for testing the result to be obtained and presenting it in scientific norms. However, there may be problems in transferring this information to students in courses with communication content. At the beginning of these problems, the lack of attention and meditation in the student stands out as an important problem. In order to overcome the problem, it is considered that applied lectures are important.

In this context, a focus group study was carried out with 13 graduate students of Istanbul Aydın University New Media Program, who were selected by random selection method in the research phase of the study. In the New Media Applications course in the Fall 2021-2022 academic year, students were studied in a focus group form. In the context of the lesson, some communication theories were transferred to the students in a practical way, and the students were asked to write articles related to the theoretical information conveyed in the lessons. In the context of article studies on students' research, data were collected within two months and the research was concluded. The extent to which the problems identified and analyzed in these studies overlap with the theories and to what extent this information can be applied were examined by the content analysis method. Thus, the degree of compatibility between the theoretical course content and the applied courses and its permanence in terms of students were investigated, and it was aimed to make suggestions.

Keywords: *Communication, Social Science, Theory, Applied Education.*

GİRİŞ

Günümüzde okul toplum yaşamının önemli bir parçasıdır. Bireyler, ortalama altı – yedi yaşından itibaren okul kurumuyla tanışmakta ve hayatlarının önemli bir bölümünde bu kurumla etkileşimde olmaktadır. Okul, bireyin kültürel ve kurallar gibi bilgilerle beceri ve anlayışları sistematik bir sıralamada, eğitim – öğretim adı altında edindiği ortamdır. Bu bağlamda okul, çift yönlü iletişim modelinin uygulandığı enformasyon ortamı olarak öne çıkmaktadır. Bireyin temel hakkı olan eğitimin yaş ve seviyelere uygun olarak dönemlere ayrıldığı okulda geleceğe açıkça yön verilmektedir.

Modern toplumlarda önemli bir yeri olan üniversitelerde eğitim kuramsal ve uygulamalı içeriklere sahiptir. Ancak bu noktada en çok dikkat çeken noktalardan biri kuramsal içerik aktarımında yaşanan zorluklardır. Uygulamalı eğitimin oyunlaştırıcı yapısı ve tasarım üretimi açısından öğrencinin oldukça ilgisini çekecek yapıdadır. Herhangi bir uğraşı gerektirmeyen ve genellikle yazılı kaynaklar vasıtasıyla aktarılan kuramsal derslerde ise odaklanma ve meditasyon kayıpları mevcuttur. Özellikle mesleki yaşamda bireyden talep edilen tasarımsal gereklilikler eğitim alan öğrencilerde farkındalık oluşturmaktadır. Bu bağlamda profesyonel içerik tasarımı için önemli olarak görülen bilgilerin haricinde bir eğitim akışı öğrencinin eğitimi edinmesinde direnç geliştirmesine neden olabilmektedir. Bu açıdan teorik içeriğin aktarımında öğrenci tarafından geliştirilen direnç sorunsalının analizinin yapılması ve saptanan problemlerin ıskartaya çıkartılabilmesi için uygulamaların geliştirilmesi oldukça önemli hale gelmiştir.

Pek çok disiplin gibi iletişim de dizgeli (sistematik) bilgi kümesi anlamını taşıyan bilimin bir üyesi olarak anılmaktadır. Aksiyomatik ve pozitif olarak sınıflandırılan bilim içinde pozitivist özelliği olan sosyal bilimler, günlük sorunların çözümü amacıyla 18. yy.'da başlayan kuramsal çalışmalarla yeni bir boyuta sahip olmuştur (Aziz, 2003). Her yaş ve seviyede çeşitli başlıklar altında verilen sosyal bilim eğitimleri ise güncel müfredata uygun olarak teorik ve uygulamalı biçimde oluşturulmaktadır. Türkiye'de geleneksel (Karakuş, 2014) ve güncel eğitim seviyeleri (ilkokul, ortaokul, lise, üniversite) teori ve uygulama formatı açısından farklı yüzdelerle dağılımlara sahiptir. Ancak özellikle üniversite düzeyindeki sosyal bilim eğitimlerinde teorik ve uygulamalı içerikte eşit dağılıma özen gösterilmektedir.

Sosyal bilim bağlamında iletişim fakültelerinde öğrenciye aktarılan derslerin kuram temelli yaklaşımı benimsemesi, meslek hayatını uygulama ağırlıklı geçirecek olan birey için hayati öneme sahiptir. Yapacak olduğu uygulamaları bilimsel ve kuramsal temele dayandıramayan birey, gerçekleştireceği tasarımsal içeriğe tam anlamıyla hakim olmayacak, tasarımını tanımlayamayacak, hedef kitleye aktaramayacak ve nihayetinde elde ettiği başarı beklentisinden düşük olacaktır. Bu anlamda sözü edilen başarı, bireyin ürettiği tasarımsal içeriğin temelinde yer alan bilgiye hangi düzeyde hakim olduğuyula doğru orantılıdır. Bilginin, birşey elde etmenin ve üretmenin teknik bilgisi olduğu düşünüldüğünde, üretimden elde edilen unsurun tanımlanabilmesinin ve doğru bir şekilde hedef kitleye iletilebilmesinin sağlam kuramsal alt yapıyla mümkün olduğu açıkça görülmektedir. Bu teknik bilgiler de evrilerek

benzer teorilerle desteklenmekte ve kendisinden sonra gelecek teknik bilgiyi hazırlamaktadır (Forestieri, 2005: 9). Bu nedenle her ne kadar tasarımsal derslerin mesleki yaşamdaki önemi büyük olsa da kuramsal alt yapının sağlam temelde gelişmesi, bilinçli üretimi teşvik edecek, anlamsal açıdan zenginlik sağlayacak ve bu üretimle gerçekleştirilmek istenen iletişim sürecinin başarılı şekilde tamamlanabilmesini sağlayacaktır.

Sosyal bilim içerikli derslerde öğrenciye aktarılan bilgilerin kuram ağırlıklı olması öğrencide dikkat ve meditasyon kaybına yol açabilmektedir ve bu durum akademisyenlerce bilinen bir gerçektir. Öğrencinin hangi seviyede olursa olsun üzerine düşünülmesi, mevcut bilgilerle harmanlanarak işlenmesi ve yorumlanması gereken kuramsal bilgilere karşı yaşadığı dikkat ve meditasyon kayıpları, ders aktarımının mevcut müfredat süresine sığamamasıyla sonuçlanabilmektedir. Bunun sonucunda istenen ve aktarılması gereken kuramsal içerik aktarılamamakta veya yarım kalmakta, tasarım alt yapısı için hayati öneme sahip olan kuram temeli eksik kalmaktadır. Bunun önlenmesi için gerekli akademik çalışmaların yapılması sorunsal olarak görülen kuram aktarımındaki dikkat ve meditasyon kayıplarından bazı unsurları ıskartaya çıkarmaya yardımcı olacaktır. Ancak bu konuda Türkiye’de yeterince çalışma yapılmamış olması göze çarpmaktadır. Bu çalışma da, kuram aktarımının uygulama yöntemleriyle nasıl eşleştirilebileceğine ve sonuçlarının neler olduğuna odaklanmaktadır.

Çalışmanın araştırma aşamasında İstanbul Aydın Üniversitesi Yeni Medya Programının 13 yüksek lisans öğrencisiyle odak grup çalışması gerçekleştirilmiştir. Güz 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde yer alan *Yeni Medya Uygulamaları* dersinde öğrencilerle odak grup biçiminde çalışılmış, önce bazı başlıca iletişim kuramları uygulamalı biçimde, ders bağlamında aktarılmış, ardından öğrencilerden aktarılan kuramsal içeriklerle ilgili makale yazmaları istenmiştir. Buradaki uygulama kuramsal içeriğin makale içeriğine nasıl aktarılabilirliğinin gösterimini ve öğrencilerin pilot çalışmalarını içermiştir. Her bir öğrenciye araştırma yapacağı konuyu ve kuramı seçme özgürlüğü tanınmış, kendilerinden makalelerinde seçtikleri konularla ilgili birbirlerinden mümkün olduğunca farklı kuramı dayanak almaları istenmiştir.

Öğrenciler makale çalışmalarında, teknolojik belirleyicilik kuramı, ağ toplumu kuramı, kamusal alanda dönüşüm kuramı, izleyici kuramı, enformasyon kuramı, aktif izleyici tezi, simülasyon kuramı, suskunluk sarmalı, iki aşamalı akış kuramı, teknolojik determinizm, Kristeva ve metinlerarasılık kuramı, global köy, iletişim ekonomi politiği, iletişimde şırınga modeli, Saussure ve Barthes’in göstergibilim yaklaşımları ile medya ve kültür endüstrisi yaklaşımlarını bilimsel dayanak olarak edinmişlerdir. Öğrencilerin makale çalışmaları 10 Kasım 2021’de başlamış, 10 Ocak 2022’de sonlanmıştır. Bu çalışmalarda ele alınan problemlerin kuramlarla ne ölçüde yorumlanabildiği ve uygulanabildiği içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Böylelikle yoğun kuramsal ders içeriğinin uygulamalı anlatım sonucu ne ölçüde karşılık bulabildiği ve kalıcılığı araştırılmıştır.

Sosyal Bilimlerde Teoriler

Çalışmaya katılan öğrencilerin makaleleri için saptadıkları problemler yeni medya ve iletişim sistemlerinin kullanıcılar nezdinde oluşturduğu olumlu - olumsuz etkiler etrafında toplanmıştır. Günümüzde oldukça hızlı bir şekilde gelişmekte olan yeni medya teknolojilerinin kullanıcı olarak tanımlanan birey üzerindeki etkilerinin belirsizliği ve değişkenliği, toplumların geleceği için ciddi bir sorunsaldır. Tüm dünyayı etkisi altına almış olan bu teknolojilerin sürekli tüketimin yanında üretimi de teşvik etmesi, bireyin üretketicisi olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Bu araştırma için öğrencilerden istenen makale çalışmalarında, öğrencilerin özgür bir biçimde saptadıkları problemler, yüksek lisans seviyesindeki öğrencilerde yeni medya teknolojilerinin ürettiği sorunlara karşı farkındalığın yüksek olduğunu göstermiştir. Bu açıdan yüksek lisans seviyesinde uygulamalı kuram eğitiminin sonunda ortaya çıkan araştırmaların niteliği araştırmanın esas odaklandığı unsurdur.

Tablo 1’de yüksek lisans öğrencilerinin araştırma için seçtikleri konular ve kuramlar belirtilmiştir. Buna göre 13 yüksek lisans öğrencisi toplamda 20 sosyal bilimsel teoriyi araştırmasına dayanak olarak belirlemiştir.

Tablo.1: Yüksek Lisans Öğrencilerinin Seçtikleri Konular ve Yaklaşımlar

Makale No	Tercih Edilen Araştırma Konuları	Tercih Edilen Yaklaşımlar
1	Yeni Medyada İçerik Üretimi Bağlamında Drone Teknolojisinin Kullanımı	Teknolojik Belirleyicilik Kuramı Ağ Toplumu Kuramı Kamusal Alanda Dönüşüm Kuramı
2	Televizyon Yayıncılığının Geleceği: Dijital Yayıncılıkta İzle-Öde Yaklaşımı	İzleyici Kuramı
3	Türkiye'de Faaliyet Gösteren Yemenli Medya Kuruluşlarının Sosyal Medya Kullanım Analizi	Enformasyon Kuramı Aktif İzleyici Tezi
4	Yeni Medyada Ödülün Oyun Bağımlılığına Etkisi: Ready Player One Film Analizi	Simülasyon Kuramı Suskunluk Sarmalı
5	İnternet Haberciliğinde Yapay Zekâ Gazeteciliğinin Eşik Bekçiliği Açısından İncelenmesi	İki Aşamalı Akış Kuramı
6	Türk Spor Medyasında Dijitalleşmenin Etkisi: Exxen UEFA Şampiyonlar Ligi Turnuvasının Dijital Yayını	Teknolojik Determinizm
7	Okullarda Öğrencilerin Teknoloji Okuryazarlığı Becerilerinin Geliştirilmesine Okul Yöneticileri Perspektifinden Bakış	Kristeva ve Metinlerarasılık Kuramı Yeniliklerin Yayılımı
8	Sosyal Medya Teşirciliğinin Kadın Erkek İlişkileri Üzerindeki Etkisi	Enformasyon Kuramı, Global köy kavramı
9	Youtube Gazeteciliği Ekseninde Dönüşen Geleneksel Gazetecilik: Gerçektivi Örneği	Kullanımlar ve Doyumlar, İletişimin Ekonomi Politikası, İletişimde Şırınga Modeli
10	Sosyal Medyada İlaç Pazarlaması: World Medicine Reklamlarının Göstergibilimsel Analizi	Saussure Göstergibilim Rolart Barthes
11	E-Ticaret Pazarının Türkiye'de Bilinçsiz Üretim ve Tüketiminin İşçi Sınıfına ve Doğaya Etkisi	Karl Marx Yabancılaşma Medya ve Kültür Endüstrisi
12	Tiktokable Kavramının Dijital Oyun Üretimi Çerçevesinden İncelenmesi	Kullanımlar ve Doyumlar Simülasyon Kuramı
13	E-Ticaret Sitelerinin Pazarlama Çalışmaları Kapsamında Görseller Aracılığıyla Uyguladığı Clickbait(Tık Tuzağı) Yöntemleri	Kullanımlar ve Doyumlar

Öğrencilerin araştırmalarında dayanak olarak kullandığı kuramlara bakıldığında, sosyal bilim için oldukça önemli olan temel iletişim kuramlarının ve göstergibilimsel yaklaşımların çalışmalara rehberlik ettiği görülmektedir. Bu kuramlar iletişim disiplininin kaynak ve hedef üzerindeki etkilerini ortaya

koyabilmek için ortaya konmuş ve doğrulukları defalarca sınanarak toplumlara mâl olmuş işlenmiş bilgiler olması açısından oldukça önemlidir. Çalışmanın bu bölümünde öğrencilerin araştırmalarında tercih ettikleri yaklaşımlar kısaca tanımlanmıştır.

Bu kuramlardan ilki teknolojik belirleyicilik kuramıdır. Bu kuram, geleneksel medyadan teknolojinin ışığında evrilen yeni iletişim teknolojilerinin toplumda kültürel ve örgütlenme yapısı bağlamında dönüşüme neden olduğu düşüncesine dayanmaktadır (Uzun, 2013: 107). Teknolojiyi bağımsız değişken olarak kabul eden bu anlayış teknolojiyi, dünyadaki sorunların çözümü ve toplumun değiştiricisi olarak görmektedir. Ancak teknoloji tarafsız olmamakta, egemen güçlere hizmet etmekte ve değişim yönünde potansiyel sağlamaktadır (Yaylagül, 2017: 69).

Ağ toplumu kuramına bakıldığında Manuel Castells'in toplumları anlamak için onların iletişim teknolojilerine, dolayısıyla da medya yapılanmalarına bakılması gerektiği savı göze çarpmaktadır (Güngör, 2016: 212-215). Burada bahsedilen ağ, belirli bir sosyal organizasyonda önde gelen değerlerin ve çıkarların komutlarını yürüten bir bilgi ağıdır (Castells, 2004: 114). Ağ toplumunda metin, görüntüler ve sesler, küresel bir ağda ve çok farklı noktalardan etkileşimli biçimde iletişimin sahip olduğu karakteri tamamıyla dönüştürmüştür (Castells, 2005: 440). Bu bağlamda kuram, iletişim teknolojileri nezdinde açığa çıkan ağ toplumu kavramını kapsamlı biçimde tanımlamaktadır.

Bir diğer yaklaşım olan kamusal alanda dönüşüm, devletle toplumun entegrasyonu ile kamunun yapısal dönüşümünün sağlanabileceği (aktaran: Falay, 2014 59) gerçeğinden yola çıkmaktadır. Bu bağlamda 19. yüzyıldan günümüze kamusal alanda dönüşüm açısından kitle iletişimin geçirdiği süreci üç temel aşamada sınıflandırmaktadır. Birinci aşamada, yani 19. yüzyılın ortalarına kadar basın da toplumun gözünde en az devlet kadar etkin ve yetkindir. İkinci aşama 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın ortalarına kadar sürmekte, bu aşamada basın siyasi partilerin etkisi altına girmektedir. Üçüncü aşamada ise halkın ya da izleyicinin kitle iletişim kuruluşları veya medya için tüketici olarak tanımlandığı süreç başlamaktadır (Güngör, 2016: 371-373).

Araştırmalarda yer bulan izleyici kuramında, 1950'li yılların ortalarından itibaren yapılan araştırmalarda elde edilen bulgular pasif izleyici yaklaşımından aktif izleyici yaklaşımına doğru bir evrilişin söz konusu olduğunu göstermektedir. Bu evriliş iletişim alanında bir bakıma paradigma değişikliği olarak da nitelendirilmektedir (Güngör, 2016: 129). Evriliş sürecinde ortaya çıkan medya için izleyici iki açıdan önemlidir. Biri tüketicidir, çünkü reklam kapitalist toplumun temel sistemlerinden biri konumundadır. İkincisi ise satış için üretilen meta olarak konumlanmadır (Yaylagül, 2017: 165-166).

İletişimin temel kuramlarından biri olan enformasyon kuramı, Laswell'in modelinin ardından geliştirilen matematiksel iletişim modeli olarak anılmaktadır (Gallager, 1968: 1), Shannon ve Weaver'ın geliştirdiği bu yaklaşımın önemli bir farkı gürültü (teknik veya soyut, iletişime olumsuz etki edebilen her şey) etkisinin dikkate alınmasıdır ve bu yaklaşımda Shannon'ın bakış açısının özü, herhangi bir kaynak çıktısı değil, olası kaynak çıktuları kümesidir (Gallager, 2007: 6). Bu açıdan kuram iletişimin teknik boyutunu önemsemektedir (Güngör, 2016: 65-66). Laswell kişiler arası iletişim sürecini anlamak ve tanımlamak için şu soruları sormaktadır; kim-kaynak, kime-hedef, hangi kanalla-kanal, iletim aracı, hangi etki ile, ne söylüyor? İleti, mesaj (Yaylagül, 2017: 57).

Öğrenci çalışmasında Laswell'in enformasyon kuramıyla birlikte yer bulan aktif izleyici tezi iletişim alanında bir diğer paradigma değişikliği olarak algılanmaktadır. Bu durumda iki önemli unsur vardır; birincisi izleyicinin atomize birim konumundan etkin birey konumuna taşınmasıdır. Bu değişiklik iletişimde kuramsal çerçevenin de değişmesine neden olmuştur (Güngör, 2016: 149-150). Bu nedenle, izleyici araştırmacıları, izleyicinin bazen aktif, bazen pasif, bazen homojen ve bazen farklı olup olmadığından ziyade, izleyicinin medyayı neden gösterilen yollardan anlamlandırdığını daha açık biçimde açıklamayı umabilirler (Varol, 2012: 147).

İletişim çalışmalarında son dönemde güncel çalışmalara dayanak oluşturan Jean Baudrillard'ın simülasyon kuramı sayısal düzlemde imgenin dönüşüme uğrayıp simülakrlarla yer değiştirdiği savını ileri sürmektedir. Buradaki simulakr, gerçekmiş gibi davranarak simülasyonu oluşturan, gerçeklik algısını pekiştiren öğeleri ifade etmektedir. Bunun için Disneyland örneğini veren Baudrillard, gerçek yaşamın içinde gerçeklikten kopyalanarak çoğaltılan imgelerin inkâr edilemez biçimde ve fazlaca yer aldığını belirtmektedir. Bu bağlamda gerçek nesnenin yapay olarak yeniden üretilmesi anlamına gelen simülasyon hakikati gizleme amacıyla dolaşan simulakrların alıcıya gerçekmiş gibi görüldüğü yapay bir dünyayı ortaya koymaktadır (Baudrillard, 2016).

Tüm bu yaklaşımların yanında çalışmalarda yer alan önemli bir yaklaşım Elizabeth Noelle Neumann'ın ortaya koyduğu suskunluk sarmalı olmuştur. Neumann, insanların güçlüden yana duruş sergiledikleri argümanını ortaya koymuş ve 1984 yılında yaptığı bir dizi çalışmada bireylerin herhangi bir konuda fikir oluşturması gerektiğinde toplumun genel kanaat iklimini gözlemleyerek kendi kanaatlerini oluşturduklarını belirlemiştir. Bu anlamda, tetikleyiciler ne olursa olsun, iktidar karşısında sessiz kalmalarının veya çoğunluğun görüşlerini dile getirmelerinin arkasında yaygın bir korku ve güvensizlik vardır (Güngör, 2016: 379). Ayrıca bu kurama göre, insanlar, kendi düşünceleri toplumun egemen genel düşüncesinden farklı olduğu zaman toplum tarafından dışlanmaktan korkmaktadırlar (Yaylagül, 2017: 81).

İletişimin temel yaklaşımlarından biri olan iki aşamalı akış teorisi, kitle iletişim araçlarının etkisinin insanların düşündüğü kadar güçlü olmadığına işaret etmektedir. İnsanların seçimlerinde kanaat önderi çok önemlidir. Bireyler toplumda yalnız değildir ve farklı seviyelerde ilişki içerisindedir. Kitle iletişim araçlarının propagandası karşısında bireyler eşit değildir, ancak iletişim sürecinde farklı roller üstlenmektedirler. Bu rollerde aktif rol oynayanlar (kanaat öncüleri), farkındalıkları, sosyallikleri ve liderlik rolleri ile karakterize edilmektedir (McQuail & Windahl, 2005: 85). Bu özellikler günümüzde kanaat öncülerinde aranan temel özellikler olarak öne çıkmaktadır.

McLuhan'ın teknolojik determinizm kuramında ise teknolojinin keşfedilmesinden ve yenilenmesinden ilham alınmıştır (Hartley, 2011: 244). McLuhan'a göre teknoloji kitleleri belirlemekte ve bu bağlamda belirginliği ifade etmektedir. Belirginlik ise, bir kerede tek bir şeyi, duyuyu, tek bir zihinsel ya da fiziksel işlemi dile getirmek anlamına gelmektedir (McLuhan, 2007: 28). Teknoloji duyularımızı genişletmekte ve genişlediği takdirde yeni teknolojinin içselleştirilmesiyle birlikte hızla yeni kültürel aktarımlar ortaya çıkmaktadır. McLuhan'a göre artık elektrik teknolojisi merkezi konumdadır (Barbier & Lavenir, 2001: 303). Bu bağlamda tüm dünya görüntü ve mesajlarla kaplanmış durumda ve televizyon özelinde bireyler dünyanın herhangi bir yerindeki olaydan anında haberdar olabilir hale gelmektedir (Yaylagül, 2017: 69).

McLuhan'a göre elektromanyetiğin keşfinden bu yana insanlar kökenlerine, kabileciliğe yönelmiş ve hızlı biçimde küçük bir köyde yaşar gibi dönüşüm geçirmiştir. Ancak bu köy, teknoloji merkezli bir köy olup, yaşam ve teknolojinin iç içe geçtiği, dijital teknoloji tarafından organize edilen bir yapıdır. McLuhan teknoloji aracılı bu köyün söze dayalı iletişimin yoğun olarak kullanıldığı ve kendi içinde sürekli gelişen bir evren olduğunu ifade etmektedir (Güngör, 2016: 189). Öyle ki bu dönüşüm kaçınılmaz biçimde kullanım - doyum ilişkisini de dönüştürmüştür.

Gönderici-alıcı ve mesaj sürecine dayalı iletişim araştırmalarının uzantısı olan kullanımlar ve doyumlar 1960'lı yılların ortalarında izleyici merkezli tutumların gelişmesiyle, Amerikalı, Kuzey Avrupalı ve İngiliz iletişimciler tarafından ortaya konmuştur (Erdoğan ve Alemdar, 2002: 187-188). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı, iletişim araştırmalarında önemli bir yere sahiptir ve izleyicilerin dikkatini çeken, onlara doyum duygusu veren hazzı incelemek için geliştirilmiştir (Yüksel, 2013: 85). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımına göre izleyiciler, medyadan aldıkları bilgileri dahil oldukları grubun diğer üyeleriyle paylaştıkları ortak kültürel kodlar çerçevesinde yorumlamaktadırlar (Yaylagül, 2017: 73).

Öğrencilerin çalışmalarında kullandığı bir diğer yaklaşım olan ve Adorno, Golding, Murdock, Mosco, Garnhman, Chomsky ve Herman gibi akademisyen ve aydınların öncülüğünde geliştirilen iletişimin ekonomi politikası yaklaşımının kaynağı, Marksist gelenek içerisinde biçimlenen eleştirel ekonomi politikasıdır. Genel olarak ekonomi politikaları iki temel başlığa ayrılmaktadır. Bunlar klasik ekonomi politikaları ve eleştirel ekonomi politikalarıdır. Klasik ekonomi politikaları bireyin piyasadaki egemenliğini varsayarken, eleştirel ekonomi politikaları bireysel egemenliğin olmadığını, bireyde belirli tüketim eğilimlerinin oluştuğunu, bunun sonucunda da satın almaya yönlendirmenin gerçekleştiğini savunmaktadırlar (Güngör, 2016: 145-149). Bu ayrım iletişim alanında yapılan çalışmalarda incelenen problemlerin ele alınış biçimini etkileyebilmektedir.

Kitle iletişim araçlarının etkileri konusundaki önemli araştırmalardan biri de Payne Vakfı'nın gerçekleştirdiği araştırmadır. Vakıf, filmlerin çocuklar ve ergenler üzerindeki etkisini ölçmek için toplam 13 araştırma gerçekleştirmiştir. Bu araştırmalarda film içeriği, izleyici profili ve çocuklar üzerindeki etkisi gibi üçlü sınıflandırmaya dayalı analiz teknikleri uygulanmıştır. Bu nedenle sinemaya giden çocukların çoğunun duygusal ve davranışsal yönelimlerini izledikleri filmlerin etkisiyle şekillendirdiği gözlemlenmiştir. İletişimde sınıra model olarak bilinen modelin bu çalışmalardan elde edilen sonuçlardan geliştirildiği belirtilmektedir (Güngör, 2016: 88-89).

Toplum hareketinin çok hızlı gerçekleştiği yirminci yüzyıl, aynı zamanda düşünce ve toplum hareketi tarihinin de en verimli yılı olmuştur. Değişen toplumsal dinamiklerle ortaya çıkan sorunları pek çok düşünür araştırmış olsa da bunlardan en dikkat çekenlerinden biri, eski adıyla Sosyal Araştırmalar Enstitüsü olan Frankfurt Okulu'nun çalışmalarıdır (Koç, 2021: 40). Frankfurt Okulu düşünürlerinden Theodor W. Adorno'nun kültür endüstrisi teorisi, ekonomi politik ile kültürel analizin bir karışımı konumundadır. Adorno temel olarak medyanın kültürel ve ideolojik etkisini incelemektedir. Ancak bu sorunu emek ilişkilerinde ve dolayısıyla ticari çıkarları merkeze alan bir kapitalizm anlayışıyla ele almaktadır. Endüstriyel ortamda kitle iletişim araçlarının kendisi birer meta işlevi görmektedir. Bu bağlamda kitle iletişim araçları hem bir metadır hem de diğer metaların satışına katkı sağlamaktadır (Güngör, 2016: 163-165).

İletişimde bir diğer önemli etken olan yeniliklerin yayılması, yeniliklerin belirli kanallar aracılığıyla sosyal ağın üyeleri arasında zamanla yayılması sürecini ifade etmektedir. Bu anlamda yeniliklerin yayılması teorisi, bireyler, kuruluşlar ve topluluklar tarafından yeni olarak tanımlanan olguların kabul ve ret sürecini belirtmektedir. Bu süreçte birey tarafından uyum kararı alındığında uygulama aşaması başlamakta ve son aşamayı ifade eden onay süreci ile yeniliği kabul etme ya da reddetme durumu sonuçlanmaktadır (Rogers, 2003).

Karl Marx'ın sosyolojik düşüncesinde önemli bir yeri olan yabancılaştırma kavramı da öğrenci araştırmalarında yer bulmuştur. Felsefe tarihinde bu kavram uzun bir geçmişe sahip olsa da ona sosyolojik bir statü kazandıran ve mevcut toplumsal süreçlerle birlikte ele alan ilk düşünür Marx olmuştur. Marx, yabancılaşma kavramını Hegel ve Feuerbach'ın felsefi kavrayışından ilhamla ele almış ve maddi toplumsal süreçler bağlamında bulgular ortaya koymuştur (Uluç, 2020: 26). Bu bağlamda Marksizm yabancılaşmayı, "insan emeği" ile "üretim araçlarının mülkiyeti" arasındaki ilişkinin, ekonomiden toplumsal yaşama yayılan, çarpık ve eşitsiz bir örgütlenme ağı olarak yorumlamaktadır (Dinç, 2021: 774).

Sosyal bilimsel yaklaşımlar yanında öğrenci çalışmalarında göstergebilimsel çözümler de mevcuttur. Belirledikleri problemleri derinlemesine çözümler için gösteren-gösterilen çözümlerine ihtiyaç duyan genç araştırmacılar alanında önemli göstergebilimcileri referans almışlardır. Öğrenci çalışmalarında yer bulan göstergebilimsel yaklaşımlardan biri Fransız göstergebilimci Julia Kristeva'nın geliştirdiği metinlerarasılık kuramıdır. Bu kurama göre metinler birbirlerine eklenirken ve çoğalırken özünde kültürel üretime temel oluşturmaktadır. Önemli bir göstergebilim kuramcısı olan Kristeva, tarihsel bağlamı göz ardı ederek metinlerin sürekli çoğaldığını ve kesiştiğini, yeni metinlerin temelini oluşturduğunu ileri sürmüştür (Güngör, 2016: 253). Bu bağlamda kuram temel düzeyde iki metin ve herhangi bir olgu arasındaki ilişki, iletişim, paralellik ve karşıtlık,

geçiş ve aktarıma göndermede bulunmaktadır (Bulut, 2018: 2). Böylelikle iletide yer alan unsurların derinlemesine analizi, anlamlandırılması ve durum saptaması yapılabilmekte, ardından gelecek araştırmalarda gereksinim duyulan göstergebilimsel açılımlarda rehberlik edici çalışma elde edilebilmektedir.

Bir diğer göstergebilimci olan Ferdinand de Saussure dilin bir göstergeler sistemi olduğunu ifade etmektedir. Saussure gösteren-gösterilen ilişkisi bağlamında yapılandırdığı, özünde toplumsala ilişkin dil ile bireysel ilişkin sözün kesin hatlarla birbirinden ayrıldığını ifade etmektedir (Saussure, 2001: 50). Saussure, dil içinde herkesin kabul ettiği anlamın haricinde ikinci anlamın da bulunduğunu ifade etmiştir (Saussure, 2014: 81). Bu bağlamda gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin kullanıcı bireyler arasında gerçekleşen uzlaşma ile belirlendiğini belirtmektedir (Fiske, 2017: 139).

Yapısalcılık, postyapısalcılık ve Marksizmden etkilenen Roland Barthes ise geliştirdiği göstergebilimsel yaklaşımla araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Özellikle de popüler kültürel metin çözümlemeleri konusunda ortaya koyduğu yapıtlar iletişimciler için önemli başvuru kaynağı konumundadır (Güngör, 2016: 253-257). Barthes, çağdaş mitlerin post-kapitalist toplumlarda ortaya çıktığını ifade etmektedir. Buna göre mitin işlevi, insan ve doğanın farklılaşması ve tarihin doğallaştırılmasıdır. Bu bağlamda mitler çelişki giderici olarak görev yapmaktadır (Barthes, 2003).

Sosyal bilimlerde problem çözümü bağlamında araştırmacıların rehberi konumunda bulunan bu kuramlar oldukça detaylı ve yoğun içeriklere sahiptir. Her biri başlı başına inceleme ve tartışma konusu olan bu kuramlar gündeme entegre edilebilir yapılarıyla öne çıkmaktadır. Bu açıdan ilgili kuramlar iletişim yüksek lisans derslerinde mutlaka öğrencilere aktarılmakta, yapılacak araştırmalarda bu kuramların rehberliğinin önemi vurgulanmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin seçtikleri kuramların her biri farklı amaçla geliştirilmiş yaklaşımlardır. Bu açıdan farklı öğrencilerin seçtikleri kuramlarda herhangi bir bağ bulunması beklenmemiş, nitel ve nicel açılımları olan bu yaklaşımlar öğrenciler tarafından özgürce seçilmiştir. Araştırmanın bu bölümünde de kuramların kısa tanımlamaları nitel ve nicel sınıflandırmaya tabi tutulmadan, mümkün olduğunca makale sıralamasına sadık kalınarak aktarılmıştır.

BULGULAR

Öğrencilerin seçmiş oldukları konularla ilgili araştırmalar 10 Ocak 2022 tarihi itibarıyla sonuçlanmıştır. Bu süre içerisinde neredeyse bütün öğrenciler seçtikleri konularla ilgili edindikleri kuramsal dayanağı sorgulamış ve araştırmayı yürüten hocalarına danışmak durumunda kalmıştır. Ancak öğrencilerin ders haricinde kuramlarla ilişkili kitap okuması yapmasında bazı yetersizlikler yaşadıkları gözlenmiştir. Bu durum tasarım uygulama derslerinin aksine kuram içerikli derslerin, dersten sonra öğrenciler tarafından mutlaka tekrar edilmesi, okuma yapılması ve pratik biçimde etüt edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Nitekim öğrenci çalışmalarına bakıldığında bazı kuramların niteliklerinin çalışmalarla tam olarak örtüşmediği görülmektedir. Tablo 2’de araştırmaya katılan ve çalışmasını sonuçlandıran 13 öğrencinin makale özü yer almaktadır. Burada öğrenciler derste öğrendikleri biçimde makalelerini tamamlamış, makale özünde araştırma konularını, seçtikleri kuramları ve problem saptamalarını öz biçimde aktarmışlardır.

Tablo 2. Öğrenci Araştırma Makalelerinin Özleri

Makale No	Makale Özü
1	Yeni medya bir ok meslek grubu gibi yenilenen ve gelişen bilişim teknolojilerini takip etmekte. Dronelar ve kamera ekimleri yeni medya içerikleri üretim aşamasında etkin olarak kullanılmaktadır. Özellikle deprem, yangın, sel gibi insanların ulaşamayacakları ya da veri almalarının zor olduğu mekânsal çekimlerde dronelerin kullanılması haber içerik hazırlanmasını daha güvenli ve kolaylıkla ulaşılmasını sağlamaktadır. Bunun dışında konser, moda ekimleri, tanıtım filmleri, spor müsabakaları gibi alanlardaki ekimlerin drone ile yapılması haber üreticileri için oldukça görsel zenginlik ve çarpıcılık

	<p>içermektedir. Ayrıca drone çekimleri daha önce yapılan çekim tekniklerine göre maliyet olarak daha ucuz ve daha geniş içerik barındırmaktadır. Ancak bu noktada gelişen teknolojiyle birlikte hayatlarımıza giren dijital güvenlik ortaya çıkmaktadır. Dronelerin herkes tarafından temin edilebilmesi, görüntü kayıt sisteminin bulunması ve ulusal güvenlik açısından bakıldığında çeşitli tehlikeler de barındırmaktadır. Bu çalışma, Dünya’da ve Türkiye’de yeni medya içerik üretimi bağlamında drone kullanımı, yeni medya araçları ile haber çalışmalarına yönelik farklılaşma, dijital güvenlik ve drone ehliyetinin önemini araştırmayı amaçlamıştır. Ülke ve dünya genelinde drone haberleri, çeşitli video düzenleme biçimleri ve dronelerin getirdiği kolaylıklar ve dijital güvenlik platformu incelenmiştir.</p>
2	<p>Televizyon yayıncılığı hayatımıza girdiğinden itibaren çeşitli evrelerden geçerek izleyicileri kendine bağlayacak içeriklerle buluşturmayı amaçlamıştır. Değişen zaman, teknoloji ve sosyo-ekonomik gelişmeler ışığında evrilmiş, karasaldan sayısala, sayısaldan ise dijital dönüşüm sağlamıştır. Bu dönüşüm neticesinde geleneksel yayıncılık yerini dijital yayıncılığa bırakma noktasına yaklaşmıştır. Bu çalışmada geleneksel televizyon yayıncılığının dijital entegre olma çabası, günümüzde yaygın olan izle-öde yaklaşımı ve bu bağlamda televizyon yayıncılığının geleceğinin varabileceği nokta izleyici kuramı ile incelenmektedir. Türkiye'nin en eski ulusal kanallarından ATV ile en yeni dijital platformlardan Exxen örneklem olarak kullanılmıştır. İncelemeler sonucunda geleneksel yayıncılığın temsilcilerinden olan ATV'nin, dijital yayıncılığa açılımında yeterli uygulamalara gitmediği, izle-öde temsilcilerinden Exxen'in ise içerik çeşitliliğini artırma ve dijital yayıncılığa entegre olma çabası halinde gelişimine devam ettiği saptanmıştır.</p>
3	<p>Arap Baharı devrimlerini takip eden geçiş döneminin ardından, Yemen'de iç savaşın patlak vermesiyle 2014 yılından itibaren Türkiye'de Yemen medya kanalları ve kurumları oluşmaya başlamıştır. O günden bu yana bu alan genişlemiş ve Türkiye'deki Yemenli topluluğun sayısındaki artışa paralel olarak bu medya kuruluşlarının sayısı da artmış ve bu kanalların faaliyetleri yurtiçinde ve yurtdışında Yemen halkı üzerindeki etkileri netlik kazanmıştır. Bu kanalların en öne çıkanları arasında (Belqees Tv, Yemen Shababb TV, Almahriah TV) yer almaktadır. Bu nedenle, farklı sosyal medya araçlarını kullanmaları ve kamuoyuna sundukları içerikleri analiz etmek için bu kanallar çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Çalışma, bu kanalların sosyal medyayı kullanımını analiz ederken “Enformasyon ve aktif izleyici tezi” olan iki kurama dayanıyordu. Çalışma aynı zamanda bu kanalların içeriklerini, hedef kitesini ve bu kanalların sosyal medyadaki web sitelerine ve sayfalarına dayalı etkilerini karşılaştırmayı da ortaya koydu. Çalışma, genel olarak Yemen medyasına ve özel olarak Türkiye'deki Yemen medyasına genel bir bakış içermekte, okuyucunun çalışma konusuna ilişkin bir dizi ayrıntıyı açıkça öğrenmesi amaçlanmaktadır.</p>
4	<p>Spielberg bize "Ready Player One" filmi ile gerçekçi bir gelecek tasviri sunmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte hareketli görüntü sistemleri önemli bir yere sahip olmaya başlamıştır. Görsel grafiklerin sayısal kodlardan meydana gelmesi insanların birbirleri arasındaki etkileşimini artırmaktadır. Yeni dijital dünya sanal gerçeklik ile birleştiğinde yeni bir evren modeli ortaya çıkmaktadır. Bu modele metaverse yani evren ötesi dünya denir. İnsanlar meta evrenlere sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi yeni araçlarla erişecektir. Filmde ailesini küçük yaşta kaybeden Wade Watts, gerçek dünyanın sıkıntılarından kurtulmak için zamanını The Oasis adlı bir oyun evreninde geçirmektedir. Bu oyunun sahibi oyundaki sanal evrene bir anahtar saklamıştır. Bütün servetini ve oyunun kontrolünü anahtarı bulana verecektir. Acımasız bir ödül oyunu oyuna ait şirket yöneticileri dahil herkesi ele geçirebilmektedir. Filmde oluşan bu sanal metaverse dünyanın gelecekte bizim de hiper gerçekliğimiz olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada "Ready Player One" filminde yer alan sanal Oasis evrenindeki ödülün yaratmış olduğu oyun bağımlılığı simülasyon kuramı çerçevesinde içerik analizi yöntemiyle incelenerek analiz edilmiştir.</p>

5	<p>İnternet ile birlikte haberin okuyuculara sunulmasından okuyucuların gazeteciler arasında olan iletişimine kadar pek çok değişim yaşanmıştır. İnternet haberciliği kitlenin haberi almasını hızlandırarak haber kültüründe köklü dönüşümler yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönüşümle beraber okuyucuların haberi okuma zamanını kısaltmıştır. İnternet haber platformları kullanıcıların bu isteklerini karşılayabilmek için habercilikte otomasyona gitmek zorunda kalmaktadır. Böylece dijital gelişmelerle internet haberciliği yapay zekayı kullanmaya başlamıştır. Artık yapay zekâ haberciliği daha hızlı bir forma dönüşerek haberin veriliş şeklini değiştirmiştir. Yapay zekanın birçok alanda kullanılmasıyla başlayan süreç ile internet haberciliğinde sunulan haberler robotik bir süreçten geçmektedir. Bu gelişmelerle birlikte internet haberciliğinde robotik habercilik, birçok ulusal medya kuruluşunda kullanılmaya başlamıştır. Yapay zekâ tarafından haber metinlerinin oluşturulması ve haber kuruluşları web sitelerinde otomatik olarak yayınlanması bu karmaşık sistemlerin düzenlenmesi ve denetlenmesini de zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada, yapay zekâ algoritmasıyla üretilmiş haber içeriklerinin dili ve tekniği ve editöryal bir işleminden geçmeden okuyucuya ulaşmasının sonuçları iki aşamalı akış kuramı çerçevesinde içerik analiz yöntemiyle incelenmiştir.</p>
6	<p>Medyanın içinde bulunduğu dijital dönüşüm, medyanın bütün alanlarını etkilediği gibi spor yayıncılığını da etkilemiştir. Öyle ki Avrupa’da bir ilk olarak Türkiye’de UEFA Şampiyonlar Ligi, Avrupa Ligi ve Konferans Ligi turnuvaları izleyicilere geleneksel medya aracılığıyla değil, yeni medyanın kapsadığı dijital içerik platformu olan Exxen ile sunulmaya başlanmıştır. Bu çalışmada, Teknolojik determinizm kuramından yararlanılarak, Medyanın dijital dönüşümü UEFA Şampiyonlar Ligi örneklemini üzerinden incelenmiş, Spor yayıncılığındaki bu değişimin izleyiciler üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz özellikler Twitter’da 24.11.2021 - 24.12.2021 tarihleri arasında paylaşılan kullanıcı yorumları analiz edilerek saptanmıştır.</p>
7	<p>21.yüzyıl dünyasında birey olarak var olabilmenin yanı sıra yapısı ve dinamikleri sürekli bir şekilde, hızla değişen ve dönüşen topluma adapte olabilmeyi sağlayan teknolojik ürün ve hizmetler eğitim alanında da yerini almış bulunmaktadır. Çağımızda yaşanan dijital dönüşüm ile yeni medya ortamları, sanal platformlar, web 2.0’in etkileşimli dünyası, bulut bilişim, artırılmış ve sanal gerçeklik, 3D yazıcılar ve yapay zekanın yeni dünyaya farklı bir bakış açısı kazandıran etkisi okullarda da ezber bozan bir inovatif dönem başlatmıştır. Durmaksızın gelişen teknoloji bireylerin kendileriyle ve yaşadığı toplumla olan ilişkilerine her geçen gün yeniden farklı bir tanım kazandırmaktadır. Bu yeniden tanımlama sürecinde bireyler tarafından yaşamlarının her alanında kendileriyle ve diğer insanlarla girdikleri etkileşimde kullanmaları gereken bilgi ve iletişim teknolojileri becerilerinin toplamı olan teknoloji okuryazarlığı kavramının önemi ön plana çıkmaktadır. Yeni Medya çağında okullarda yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme, iletişim, iş birliği, bilgi ve iletişim teknolojileri; teknoloji/medya okuryazarlığı, öz değerlendirme, girişimcilik, kültürler arası beceriler, üretkenlik, sorumluluk ve liderlik öğrencilerden edinmeleri ve geliştirmeleri beklenen 21. yüzyıl becerileridir. Bu çalışmada öğrencilerin teknoloji okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesi sürecinde okul yöneticilerinin okullardaki dijital teknoloji entegrasyonu ve dönüşümüne uyum sağlamasına hangi etmenlerin etki ettiği Yeniliklerin Yayılımı Kuramı ile ifade edilmiştir. Çalışmanın sonucunda okul yöneticilerinin eğitimde teknoloji entegrasyonuna verdikleri önem, bu konudaki mevcut bilgi ve pratik donanımları, tutum ve bakış açılarının okullarda öğrencilerin teknoloji okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesine etki eden en önemli etmenler olduğu görülmüştür.</p>
8	<p>İlerleyen teknoloji ile toplumsal ve sosyal yaşantılar da etkilenmektedir. İnternet v2’ye geçiş ile birlikte sosyal medya, yaşamların odak noktası haline gelmektedir. Sosyal medya platformlarının kolay, ucuz, herkesin ulaşabileceği ve herkesle anında iletişim kurma olanağı sağlayan bir medya alanı olarak da betimlenebilmektedir. Günümüzde istatistiksel verilerle dünya nüfusunun yüzde 59’u yani yarısından fazlası internet kullandığı kanıtlanmaktadır. Bu oranın gün geçtikçe artmasıyla birlikte, kullanıcıların bu</p>

	<p>platformlarda geçirdikleri süre de artmaktadır. Dünyada üzerinde bu kadar etkili bir hale gelen yeni medya kavramlarından sosyal medya, iletişim açısından birçok avantajı kullanıcılarına sunduğu gibi aynı şekilde pek çok problemin de ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu çalışmada, sosyal medya platformları ile birlikte daha bariz şekilde ortaya çıkan teşhircilik kavramının dijital ortamda ki biçimleri, toplumsal ve sosyal yaşantıya etkileri mahremiyet ekseninde etrafında incelenmektedir. Ayrıca McLuhan'ın 'Teknolojik Belirleyicilik' kuramı içerisinde yer alan 'Global Köy' kavramı çerçevesinde bireylerin özel ilişkilerine ve evlilik yaşantılarına etkileri ele alınmaktadır.</p>
9	<p>Geleneksel medyanın gelişen teknoloji ile beraber sosyal medya platformlarında faaliyet göstermesi kitleler tarafından benimsenmektedir. Yeni medya geleneksel medyanın tekniklerini, yöntemlerini ve çalışma biçimini değiştirmiş haber üretimi ve ulaşımı bağlamında insanlara yepyeni olanaklar oluşturmaktadır. Bu olanaklar izleyicilerin ve okurların iletişimlerini ve medyanın gündem belirleme gücünü büyütmektedir. Yeni medya beraberinde coğrafi sınırları da ortadan kaldırmaktadır. Sosyal medyada YouTube en güçlü mecralardan birine dönüşmüş olup, geleneksel medyada yer bulamayanların gündem yaratma, yorum yapma, analiz etme imkanlarını ortaya çıkarmakta ve birer kişisel televizyon sahipliğine dönüştürmektedir. YouTube içerik üretenlerin patron ve yönetici sansürünü, baskısını ortadan kaldırmakta, daha özgür bir ortam yaratmaktadır. YouTube aynı zamanda habere, analize ve yoruma ulaşmada geleneksel medyanın tekeli kırılmakta ve geleneksel medyadaki haberin maliyetini de ortadan kaldırarak kısıtlı olanaklarla (bir tripod, bir kamerayla) milyonları etkilemeyi başarmakta olup, geleneksel medyadan çok daha etkili olmaya sağlamaktadır. Bu makalede, geleneksel medyada öne çıkamayan medya mensuplarının ve yurttaş gazeteciliğinin de önünü açmakta olan YouTube kanal sahiplerinin, ekonomik olarak da özgürleşmesini ve bu şekilde yeni nesil gazetecilik yapmaya başladıkları incelenmiştir.</p>
10	<p>Dijital teknolojilerin yaygınlaşması ve geliştirilmesi bağlamında, insanlar ilaç şirketleri de dahil olmak üzere kurumsal siteleri aramak, arama motorlarını ve ayrıca sosyal ağları ve anlık mesajlaşma programlarını kullanarak iletişimlerini gerçekleştirirler. Günümüzde ilaç şirketleri, profesyonel doktorlar, eczacılar vd. topluluğuyla çalışarak ürünlerini tanıtmak için çok yatırım yapıyor. Şirketin ve ürünlerinin tıbbi temsilciler aracılığıyla geleneksel tanıtımının yerini, internet ve sosyal ağlar aldı sadece sosyal değil, aynı zamanda ekonomik faktör için de geçerlidir. Bu çalışma, bir şirketin Instagram pazarlaması bağlamında World Medicine yayınlarının göstergebilimsel bir analizini yaptı. Bu yayınlardan 29.09.2021– 6.10.2021 tarihleri arasında 6 adet görsel paylaşılmış ve göstergebilimsel analiz yapılmıştır.</p>
11	<p>Teknolojinin gelişmesiyle birlikte yeni bir ekonomik örgütlenme ve ekonomik sistem oluştu. Buna yeni ekonomi, bilgi ekonomisi ya da e-ekonomi denilebilmektedir. Türkiye'de de elektronik ticaretin hızla büyümesi ve iletişim hızının artması; tekstil, gıda, elektronikten birçok alanda üretim ve kullanım kapasitesini artırmış ve kapitallere kar sağlamıştır. Ancak bunun avantajları kadar dezavantajları da bulunmaktadır; pazarda artan rekabetten dolayı e-ticaret mağazası artmaya başlamış ve birçok e-ticaret mağazası kendi ürünlerini satabilmek için az maliyetli hızlı üretime ve kargolamaya başlamıştır. Bu makalede yavaşça değişmeye ve dönüşme başlayan işçi sınıfının Karl Marx bakış açısıyla yabancılaşması ve artan üretim ve tüketimin doğaya verdiği zarar maliyetiyle hem doğa hem de insan sağlığının konusu ele alınmıştır. E-ticaret sitelerinin daha verimli ve bilinçli kullanılmasının değerlendirilmesi açısından bu makalede veriler röportaj yoluyla toplanmıştır. Röportaj soruları amaçsal örnekleme yoluyla belirlenmiş ve farklı e-ticaret sitelerinde yönetici, uzman, uzman yardımcısı pozisyonlarında çalışanlara sorular sorulmuştur.</p>
12	<p>Yeni medya teknolojilerinde yaşanan gelişmeler her alanda olduğu gibi dijital oyunları da etkilemiştir. Dijital oyunlar popülerlik kazanmaya başladıkları 1980'li yıllardan itibaren teknolojik ve toplumsal gelişmelerden etkilenerek çeşitli türlere ve platformlara ayrılmaya</p>

	<p>başlamıştır. Bu türler için yapılan adlandırmalar çok çeşitli olsa da dijital oyun içerisinde yapılanlar, platformlar ve tüketim alışkanlıkları göz önünde bulundurularak ayrıştırılmaktadırlar. Geçtiğimiz son 10 yıl içerisinde büyük bir gelişme gösteren dijital mobil oyun endüstrisi yeni medya platformlarıyla birlikte dijital oyun üretimi metodolojisinde yeni farklılıklara sebep olmaktadır. Hızlı tüketim ve sosyal ağlardaki video içeriklere benzeyen dijital oyunlar firmalar tarafından üretilerek mobil oyun pazarına sürülmektedir. Bu noktada üretim aşamalarında sosyal ağ platformları kaynaklı etmeye başlamıştır. Hızlı tüketim ve akışım olduğu Tiktok uygulaması özellikle mobil oyunlara içerik olarak kaynaklık etmektedir. Bu araştırmada “Tiktok”dan yola çıkarak ve dijital oyun üreticileri tarafından kullanılan “Tiktokable” kavramı üretim metodolojisi içerisinde incelenmektedir.</p>
13	<p>İnternet çeşitli süreçlerden geçerek bugünkü interaktif halini almıştır. İlk yıllarında merkezi bir yapıya sahip olan internet kullanıcı katılımına kapalıydı. Kullanıcı katılımının da etkisiyle internet artık bir sanal dünya haline geldi. Böylece insanlar reel dünyada yapabildikleri birçok şeyi; eğitim, sanat, eğlence, alışveriş vb. gibi her türlü aktiviteleri internet ortamında da yapmaya başladılar. Alışverişin de internetten yapıyor olması ile birçok e-ticaret sitesi kurularak sanal pazaryerleri sanal dünyada yerini almış oldu ve aralarında rekabet başladı. Rekabetin artmasıyla birlikte pazardaki oyuncular çeşitli kampanyalar ile daha fazla kullanıcı kazanmaya çalışmaktadırlar. Daha fazla kullanıcı kazanmak amacıyla etik olmayan Pazarlama faaliyetleri gerçekleştirmektedirler. Bu makalede bu e-ticaret sitelerinin kampanya kapsamında hazırlanmış oldukları görseller ile kullanıcı kazanmak amacıyla yaptıkları clickbait (tık tuzağı) pazarlama yöntemleri kullanımlar ve doyumlar kuramı çerçevesinde incelenecektir.</p>

Birinci makalede öğrenci yeni medyada içerik üretimi bağlamında drone teknolojisinin kullanımını incelemiştir. Araştırması için teknolojik belirleyicilik, ağ toplumu ve kamusal alanda dönüşüm yaklaşımlarını tercih etmiştir. Her ne kadar öz kısmında bu yaklaşımlara yer vermese de drone teknolojisiyle içerik üretimini ilişkili kuramlarla harmanlamayı başarmıştır. Öğrenci ders harici seçtiği kuramlarla ilgili seyrek de olsa okuma yaptığını belirtmiştir.

İkinci makalede öğrenci televizyon yayıncılığının gelişimi bağlamında dijital yayıncılıkta izle-öde yaklaşımını izleyici kuramını baz alarak incelemiştir. Türkiye'nin ulusal kanallarından ATV ile Exxen yayın platformunun karşılaştırıldığı bu araştırmada izleyici yaklaşımının ve aktif izleyici tezinin başarılı şekilde ele alındığı görülmüştür. Bu anlamda araştırma iki farklı yayın platformunun teknik niteliklerinin saptanmasını ayrıca içermiştir. Öğrenci ders harici seçtiği kuramla ilgili seyrek de olsa okuma yapabildiğini, mesleğinden dolayı okuma yapmaya yeterince zaman ayıramadığını belirtmiştir. Üçüncü makalede öğrenci Türkiye'de faaliyet gösteren Yemenli medya kuruluşlarının sosyal medyayı kullanımlarını analiz etmiştir. Öğrenci gerçekleştirdiği araştırmada üç adet medya kuruluşunun sosyal medya paylaşımlarını enformasyon kuramı bağlamında başarılı biçimde sınıflandırmıştır. Ancak aktif izleyici teziyle araştırma konusunun yeterince ilişkilendirilemediği görülmüştür. Bu durumda öğrencinin yabancı uyruk olmasının, yeterli Türkçe okuma yapamamasının önemli bir etken olduğu gözlenmiştir.

Dördüncü makalede öğrenci yeni medyada ödülün oyun bağımlılığına etkisini Ready Player One film analizi bağlamında incelemiştir. Bu araştırma için simülasyon kuramını ve suskunluk sarmalı yaklaşımını benimseyen öğrenci, filmi içerik analizi çözümleme yöntemiyle analiz etmiş ve saptamalarda bulunmuştur. Araştırmanın literatür ve inceleme kısımlarına bakıldığında bahsi geçen kuramların başarılı biçimde özümsemediği gözlenmiştir. Öğrenci ders harici seçtiği kuramlarla ilgili okuma yaptığını belirtmiştir.

Beşinci makalede öğrenci internet haberciliğinde yapay zekâ gazeteciliğini eşik bekçiliği açısından incelemiştir. Yapay zekâ algoritmasıyla üretilmiş haber içeriklerinin editöryal süreçlerinin incelendiği bu araştırmada araştırmacı iki aşamalı akış kuramını tercih etmiştir. Araştırmanın içeriğine bakıldığında

yapay zekâ ve insan tarafından üretilmiş haber örneklerinin sınıflandırılarak çözümlendiği ve kuramla başarılı biçimde ilişkilendirildiği görülmüştür. Öğrenci ders harici seçtiği kuramla ilgili bolca okuma yaptığını belirtmiştir.

Altıncı makalede öğrenci Türk spor medyasında dijitalleşmenin etkisini Exxen'in UEFA Şampiyonlar Ligi turnuvasının dijital yayını üzerinden incelemiştir. Medyanın gelenekselden dijital dönüşümünün incelendiği bu çalışmada tercih edilen teknolojik determinizm kuramının başarılı biçimde ilişkilendirilemediği gözlenmiştir. Öğrenci ders harici seçtiği kuramla ilgili yeterince okuma yapamadığını ve mesleğinden ötürü zaman problemi yaşadığını ifade etmiştir. Bu açıdan makale dijital yayıncılık bağlamında durum saptaması niteliğine sahiptir.

Yedinci makalede öğrenci okullarda öğrencilerin teknoloji okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesine okul yöneticileri perspektifinden çözümlene getirmiştir. Rastgele seçim yöntemiyle odak grup tekniğinin uygulandığı çalışmada araştırmacı, seçtiği Kristeva ve metinlerarasılık ile yeniliklerin yayılımı yaklaşımını başarılı biçimde ilişkilendirdiği görülmüştür. Araştırmanın özellikle literatür kısmının bu açıdan zengin olduğu ve araştırma çözümlenmesine sağlıklı biçimde rehberlik ettiği gözlenmiştir. Öğrenci ders harici seçtiği kuramlarla ilgili bolca okuma yaptığını belirtmiştir.

Sekizinci makalede öğrenci sosyal medya teşhirciliğinin kadın erkek ilişkisi üzerindeki etkisini enformasyon kuramı ve global köy yaklaşımı bağlamında incelemiştir. Rastgele seçim yöntemiyle evli çiftlerle odak grup görüşmesi yapan araştırmacı sosyal medyadan rastgele topladığı teşhir görsellerinin bireylerdeki etkisini analizi etmiştir. Araştırmanın literatür ve araştırma kısmında kuramların başarılı biçimde ilişkilendirildiği gözlenmiştir. Öğrenci ders harici seçtiği kuramlarla ilgili okuma yapabildiğini belirtmiştir.

Dokuzuncu makalede öğrenci Youtube gazeteciliği ekseninde dönüşen geleneksel gazeteciliği yerel medya kuruluşu GerçekTV bağlamında analiz etmiştir. Kullanımlar doyumlar, iletişimin ekonomi politikası ve iletişimde şırınga modelini tercih eden araştırmacı dijital platformda içerik üretimini sınıflandırarak başarılı biçimde çözümlenmiş ve dijital medyada içerik üretimindeki temel farklılıkları ortaya koymuştur. Öğrenci ders harici seçtiği kuramlarla ilgili okuma yapabildiğini ifade etmiştir.

Onuncu makalede öğrenci sosyal medyada ilaç pazarlamasını World Medicine reklamlarının göstergebilimsel analizini yaparak incelemiştir. Saussure ve Barthes'ın göstergebilimsel yaklaşımlarını benimseyen araştırmacı yabancı uyruklu bir öğrenci olmasına rağmen çözümlenmelerini başarıyla tamamlamış, gösteren ve gösterilen ilişkilerini sınıflandırarak sonuca ulaştırmıştır. Öğrenci ders harici seçtiği kuramlarla ilgili okuma yaptığını ve ayrıca lisans düzeyinde bilimsel hazırlık dersi aldığını ifade etmiştir.

Onbirinci makalede öğrenci e-ticaret pazarının Türkiye'de bilinçsiz üretim ve tüketiminin işçi sınıfına ve doğaya etkisini incelemiştir. Odak grup görüşmesinin gerçekleştirildiği bu çalışmada tercih edilen medya ve kültür endüstrisi ile Marx'ın yabancılaşma yaklaşımlarının literatür ve araştırma kısmıyla başarılı şekilde ilişkilendirilemediği gözlenmiştir. Bu açıdan araştırmanın literatür kısmı oldukça zayıftır. Öğrenci ders harici seçtiği kuramla ilgili okuma yapamadığını, mesleğinden dolayı zaman bulmak açısından zorlandığını ifade etmiştir.

Onikinci makalede öğrenci Tiktokable kavramının dijital oyun üretimi çerçevesinden incelemesini gerçekleştirmiştir. Teknik açıdan oldukça karmaşık ve zor bir uğraşı ifade eden bu kavramı çözümlenebilmek için araştırmacı kullanımlar ve doyumlar ile simülasyon kavramını tercih etmiştir. Araştırmanın literatür kısmı kuramlarla iyi biçimde ilişkilendirilmiş olsa da öğrenci, araştırma için ifade edilen üretim metodolojisi analizini gerçekleştirememiş, araştırma kısmı yarım kalmıştır. Öğrenci ders harici seçtiği kuramlarla ilgili seyrek okuma yaptığını, araştırma için yeterince zaman bulamadığını ifade etmiştir.

Onüçüncü makalede öğrenci e-ticaret sitelerinin pazarlama çalışmaları kapsamında görseller aracılığıyla uyguladığı tık tuzağı yöntemlerini kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında analiz etmiştir. Reklam verenlerin tık tuzağı yöntemiyle kullanıcı kazanmaya çalışmasını görsellerle örneklendiren öğrenci kuramsal içeriği başarılı biçimde uygulamış ve zengin bir literatür elde etmiştir. Öğrenci ders harici seçtiği kuramla ilgili okuma yapabildiğini belirtmiştir.

Makaleler genel anlamda kapsamlı bir araştırma makalesi niteliğinde olup ders kapsamında ödev için kısıtlı zamanda yapılmış olması, araştırmaların tekrar elden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak makalelerin her biri ulusal ya da uluslararası nitelikli dergilerde yayımlanabilir özelliklere sahiptir. Makaleler genel anlamda kuramsal içeriği sade bir anlatımla aktarmaktadır. Ancak aktaramayan makalelerin yazarlarının ders harici okuma yapmaması ve ders içeriğini tekrar etmemesi temel etken olmuştur. Bu bağlamda kuramsal derslerin uygulamalı derslerin aksine mutlaka ders harici tekrar edilmesinin ve ilgili okumaların yapılmasının, akademik çalışmanın niteliğini doğrudan etkilediği görülmektedir. Bununla birlikte kuramsal derslerin uygulamalı formatta aktarılmasının ve araştırma formatında sonuçlandırılmasının öğrenci açısından kalıcılığı etkilediği net biçimde gözlenmiştir.

SONUÇ

Günümüzde sosyal bilimlerin iskeletini kuramsal dersler oluşturmaktadır. Bu nedenle kuramsal derslerin anlaşılabilirliği önem kazanmaktadır. Ancak, öğrenciler kuramsal dersleri anlamakta zorluklar çekmektedir. Öğrencilerin lisans eğitiminde sosyal bilim derslerine bakış açılarının incelendiği bu çalışmada; kuramsal derslerin uygulamalı çalışmalar ve görsel kaynaklarla desteklenmesi beklenmektedir. Uygulamalı anlatımlarla güncel konular birleştirilerek kuramsal dersler daha açıklayıcı ve anlaşılır olmaktadır. Büyük bir oranla öğrenciler uygulamalı ve görsel anlatımlarla kuramsal derslerin gerçekleşmesini istemektedirler.

Uygulamalı eğitim vasıtasıyla ders ve öğrenci arasında bağ kurulabilmektedir. Kuramsal derslerde yapılan uygulamalı çalışmalar sonucunda dersler geri beslemenin ağırlıklı olduğu nitelikli derslere evrilmektedir. Bu bağlamda kuramsal derslerin tek yönlü akışı, uygulamalı ve görsel kaynaklarla desteklenmesiyle çift yönlü ya da interaktif akışa dönüşmektedir. Bu noktada; uygulamalarla öğrenciler çift yönlü iletişim süreci içinde daha sağlam bir altyapıyla donatılmaktadır.

Araştırmanın evreninin oluşturan öğrenciler, kuram kavramını kural ya da yasa olarak tanımlamaktadır. İşlenmiş bilgi topluluğu olan kuramsal dersler öğrenciler tarafından yeterince ilgi görmemektedir. Üniversite öğreniminde öğrencilerde özellikle ilk ve orta öğrenimlerinde almış oldukları altyapı eksikliği gözlenmektedir. Buradaki en önemli sorun, kuramsal derste öğrenilen bir konunun öğrenci tarafından yaşamla ilişkisinin kurulamamasından kaynaklanmaktadır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu, kuramsal dersler yerine uygulamalı dersleri daha çok tercih etmektedir. Bu noktada dersin görsel anlatımlarla ya da uygulamalarla aktarımı, öğrencileri dersin içinde tutmaktadır. Bu doğrultuda; kuram derslerinde uygulamalı görsel aktarım ve örnekler önem kazanmaktadır. Kuramda verilen bilgi; uygulama ya da pratikler vasıtasıyla eyleme geçirilmelidir. Kuramsal bilgilerin uygulamalı çalışmalarla pekiştirilerek anlatımıyla daha hızlı ve kalıcı öğrenim gerçekleşmektedir. Bu çalışma sonucunda kuramsal dersler adı gibi kuramlarla sıkıştırılarak değil, güncel bilgilerle hazırlanan uygulamalarla öğrencilere aktarılmalıdır. Bu aktarım sonucunda kuramsal bilgiler; hem daha kalıcı olmakta, hem de hızlı biçimde öğrenciler tarafından öğrenim gerçekleşmektedir. Sonuç olarak teorik bilgiler uygulamalı pratiklerle daha etkileşimli bir eğitimi beraberinde sağlamakta ve kuramla yaşam bağı kurulabilmektedir. Kuramsal derslerde öğrenilen konuların, uygulamalı eğitim yardımıyla öğrenci tarafından yaşamla ilişkisinin kurulması sağlanabilmektedir.

Bu araştırma bağlamında 13 yeni medya yüksek lisans öğrencisiyle birebir makale çalışması gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerden özgür biçimde konu ve bu konuyla alakalı ilişkilendirebilecekleri kuramları seçmeleri istenmiştir. Tüm makalelerin tamamlanabilmesi için toplamda öğrencilere iki aylık süre tanınmıştır. Bu çalışmalardan sadece bir tanesi araştırma kısmı bağlamında tamamlanamamış, ancak hepsi literatür açısından tamamlanmıştır. Ders anlatımlarında kuram aktarımının uygulamalı,

görsel içerik açısından zengin ve yavaş tempoda gerçekleşmesine özen gösterilmiştir. Bu açıdan dersin finalinde öğrenciler dersin işleniş biçiminden memnun kalmış, kuram bilgileri açısından sağlıklı geri dönüşler yapmışlardır. Ancak her ne kadar uygulamalı ders işleme gerçekleştirilse de, öğrencilerin dersi mutlaka ders harici tekrar etmesi, okuma yapması ve öğrenimlerini kuramlarla pekiştirerek gündemi yorumlaması zorunluluktur. Bu nedenle öğrencilerin ders harici yaptıkları tekrarların öneminin vurgulanması, dersin başarısını doğrudan etkilemesi bakımından hayatidir.

KAYNAKLAR

- Aziz, A. (2003). Araştırma Yöntemleri Teknikleri ve İletişim. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Barbier, F. & Lavenir, C. (2001). Diderot'dan İnternete Medya Tarihi. (Çev. Kerem Eksen). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Barthes, R. (2003). Çağdaş Söylenler. Ankara: Metis Yayınları.
- Baudrillard, J. (2016). Simülakrlar ve Simülasyon. (Çev. Oğuz Adanır), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bulut, F. (2018). 'Metinlerarasılık' Kavramının Kuramsal Çerçevesi. Edebi Eleştiri Dergisi, 2 (1), 1-19.
- Castells, M. (2004). Ağda Küreselleşme, Kimlik ve Toplum-Calhoun, Lyon ve Touraine'e Cevap! M. Armağan (Ed.) içinde, Küresel Kuşatma Karşısında İnsan (Çev. Ş. Yalçın). İstanbul: Ufuk Kitap Yayınları.
- Castells, M. (2005). Ağ Toplumunun Yükselişi. (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Diñç, A. (2021). Karl Marx'ın Yabancılaşma Kavramının Epik Tiyatro Müziğine Etkisi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 61 (2), 774-788.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2002). Öteki Kuram - Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi. Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- Falay, N. (2014). Kamusal Alanın Oluşumu, Dönüşümü ve İktisadi Boyut. Journal of Life Economics, 1 (2), 51-70.
- Fiske, J. (2017). İletişim Çalışmalarına Giriş. (Çev. Süleyman İrvan), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Forestieri, E. (2005). Optical Communication Theory and Techniques. Boston: Springer.
- Gallager, R. G. (1968). Information Theory and Reliable Communication. USA: John Wiley & Sons.
- Gallager, R. G. (2007). Principles of Digital Communication. UK: Cambridge University Press.
- Güngör, N. (2016). İletişim - Kuram Yaklaşımlar. İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Hartley, J. (2011). Communication, Cultural and Media Studies: The Key Concepts. London: Routledge.
- Karakuş, H. (2014). 100 Soruda Köy Enstitüleri. Ankara: 2014.
- Koç Alamaslı, I. (2021). Kültür Endüstrisi Bağlamında Instagram. İletişim Bilimi Araştırmaları Dergisi, 1 (1), 39-49.
- McLuhan, M. (2007). Gutenberg Galaksisi. (Çev. Gül Çağalı Güven). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- McQuail, D. & Windahl, S. (2005). *İletişim Modelleri*. (Çev. K. Yumlu) Ankara: İmge Kitabevi.
- Rogers, E. M. (2003). Diffusion of Innovations. New York: Free Press.
- Saussure, F. (2001). Genel Dilbilim Dersleri. (Çev. Berke Vardar) İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Saussure, F. (2014). Genel Dilbilim Yazıları. (Çev. Savaş Kılıç) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Uluç, M. A. (2020). Karl Marx ve Yabancılaşma: Sosyolojik Bir Analiz. Hafıza, 2 (1), 26-38.
- Uzun, R. (2013). "Teknoloji Merkezli Yaklaşımlar", ed. Erkan Yüksel, İletişim Kuramları, s.107-126, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Varol, S. F. (2012). İzleyici ve Yorumlar. Marmara İletişim Dergisi, (19), 125-150.

Yüksel, E. (2013). İletişim Kuramları. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2803, Eskişehir.

ACCEPTANCE CONDITIONS FOR ARTICLES

*The title of the article must be written in, bold and big letters, 14 font size, times new roman font and centered.

*The name of the writer(s) should be centered and written in times new roman font and 11 font size.

*The title of the writer(s), the institutional information, and email addresses should be centered and written in arial font and 11 font size (the information should be listed under the name of the writer(s)).

*The abstract should be written in Turkish and in English. It should be between 200-300 words, written in times new roman font, 11 font size with a 1 line spacing, and the paragraph justified.

*The English and Turkish articles should mention the aim and method of the study. The articles which do not mention these will not be evaluated.

*There should be a maximum of five key words listed under the abstracts.

Download article format:

E-mail your manuscripts to:

tojdac@gmail.com

YAZIM KURALLARI

Dergimize gönderilen tüm çalışmaların aşağıda belirtilen özellikleri taşıması gerekmektedir:

Temel yazım kuralı olarak gönderilen çalışmaların APA (7.0) stiline uygun yazılmış olması gerekmektedir. Örnekler ve istisnalar aşağıda listelenmiştir:

Notlar ve referanslar ayrılmalıdır. Notlar metin içinde numaralandırılmalı ve “dipnot” şeklinde verilmelidir. Referanslar ise, APA sistemine göre düzenlenmelidir.2. Başlıkların düzenlenmesi:

ANA BAŞLIK bütün harfleri büyük, 14 punto ve bold,
GİRİŞ, ÖZ, ABSTRACT, SONUÇ VE KAYNAKÇA bütün harfleri büyük, sola yaslı, 11 punto, bold,
Başlıklar baş harfleri büyük, sola yaslı, 11 punto, bold,
Alt başlıklar, baş harfleri büyük, italik, paragrafa hizalı, 11 punto, bold.

Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa ölçüleri aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu: A4 Dikey

Üst Kenar Boşluk: 2.5 cm

Alt Kenar Boşluk: 2.5 cm

Sol Kenar Boşluk: 2.5 cm

Sağ Kenar Boşluk: 2.5 cm

Paragraf Başı: 1 cm

Blok Alıntı: Sol 1 cm

Yazı Tipi: Times New Roman

Yazı Tipi Stili: Normal

Ana Metin Boyutu: 11 punto

Blok Alıntı: 9 punto
Dipnot Metin Boyutu: 9 punto
Tablo İçi Bilgiler: 9 punto
Paragraf Aralığı: 6 nk
Satır Aralığı: Tek (1)

KAYNAK GÖSTERME İLKELERİ

Kaynakçada, sadece yazıda gönderme yapılan kaynaklara yer verilmeli ve yazar soyadına göre alfabetik sıralama izlenmelidir.

Metin İçi Kaynak Gösterimi

Yapılan çalışmalarda, başkalarının düşünceleri alıntı ya da gönderme şeklinde verilmelidir.

Kısa alıntılar tırnak işareti içinde gösterilmelidir. 4 satırdan uzun alıntılar ise ayrı bir paragraf olarak 1 cm içeriden blok halinde, 11 punto ile yazılmalıdır.

Bu durumda tırnak işareti kullanılmamalıdır.

Göndermelerde yazar soyadı, yayın tarihi ve sayfa numarası bilgileri parantez içinde aktarılmalıdır.

Tek ve iki yazarlı yayınlarda her iki yazarın soyadına da parantez içinde yer verilmelidir.

İkiden fazla yazarı olan yayınlarda gönderme yapılırken sadece birinci yazarın soyadı verilir, diğer yazarlar için “ve diğerleri” ifadesi kullanılmalıdır.

Tüzel kişiler tarafından yazılmış yayınlarda tüzel kişi adı çok uzunsa veya kısaltılmış biçimi çok biliniyorsa ilk göndermeden sonra kısaltma yoluna gidilebilir. Kısaltma kullanılmasına karar verilirse ilk göndermede kurum adının açık hali yazılmalı ve yanında köşeli parantez içinde kısaltması verilmelidir.

Bir yazarın aynı tarihte yayınlanmış birden fazla yayınından yararlanılmışsa, yayınları birbirinden ayırmak için sırasıyla “a,b,c,...” ibareleri kullanılmalı ve bu kullanım gerek metin içinde kaynak gösterme sırasında gerekse kaynakça bölümünde yer almalıdır.

Gönderme Örnekleri

Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki yollamada (kitap):

(McQuail, 1987: 55).

-Aynı yazarın, aynı yıl birden fazla eserine yollama yapılması durumunda:

(McQuail, 1987a: 55; 1987b: 40).

-Alıntı yapılan yazarın başka bir yazardan alıntı yapmış olması durumunda:

(Aktaran: McQuail, 1987a: 55).

Kaynakçada:

McQuail, Denis, (1987). *Mass Communication Theory: An Introduction*, Beverly Hills, CA: Sage Publication Inc.

Cavit, Binbaşıoğlu, (1988a). *Genel Öğretim Yöntemleri*, Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.

Cavit, Binbaşıoğlu, (1988b). “Ödevlerin Öğrenmeye Etkisi”, *Eğitim*, 65, 362-369.

Metin içindeki yollamada (makale):

(Varis,1984: 32).

Kaynakçada:

Varis, Tapio, (1984). “International Flow of TV Programmes”, *Journal of Communication*, 34(1), s.143-152.

İki yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki yollamada (kitap):

(Perelman ve Olbrechts, 1971: 10).

Kaynakçada:

Perelman, C. ve Olbrechts-Tyteca, L., (1971). *The New Rhetoric*, Notre Dame: University of Notre Dame Press.

Metin içindeki yollamada (makale):
(McCombs ve Shaw, 1998: 108).

Kaynakçada:

McCombs, M. E. ve Shaw D. L., (1972). "The Agenda-Setting Function of Mass Media", The Public Opinion Quarterly, 36, (2), s.176-187.

İkiden çok yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki yollamada (kitap):
(Lazarsfeld vd., 1996: 45).

Kaynakçada:

Lazarsfeld, P. F., Berolson, B. ve Gaudet, H., (1944). The People Choice, London: Colombia University Press.

Derleme yayınlar içinde yer alan makaleler:

Metin içindeki yollamada:
(Schramm, 1994: 53).

Kaynakçada:

Schramm, Wilbur, (1992). "Haberleşme Nasıl İşler", Ünsal Oskay (der.), Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş, İstanbul: Derya Yayınları, s.95-134.

Kurum yayınları:

Metin içindeki yollamada:
(DPT, 1989: 145).

Kaynakçada:

DPT, (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994, Ankara.

Yazarı Olmayan Kitap:

Metin içindeki yollamada:

Kitap Adı Kısaysa:

(Kütüphaneciliğe Giriş, 1987).

Kitap Adı Uzunsa:

(Sanal..., 1995: 70).

Kaynakçada:

Kütüphaneciliğe Giriş, (1987). Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Görüşme:

Metin içindeki yollamada:
(O. Koloğlu ile kişisel iletişim, 13 Mart 2007).

Kaynakçada:

Orhan Koloğlu ile 13 Mart 2007 tarihinde gerçekleştirilen kişisel iletişim.

Elektronik Kaynak

Metin içindeki yollamada:

(Çubukçu, 2009).

Kaynakçada:

Çubukçu, Mete, (2009). "Bu Kimin Zaferi?", <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/473346.asp>. Erişim Tarihi:15.06.2010.

Yazarı Olmayan Elektronik Kaynak
Metin içindeki yollamada:
(Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Kaynakçada:
Dışişleri Bakanlığı (2010), <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>. Erişim Tarihi:16.06.2010.
Tüm web site
www.iletgazi.edu.tr

Kişisel web sayfaları
Landis, Barbara, (1996). Carlisle Indian Industrial School
History, <http://home.epix.net/~landis/history.html>, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2001.

Gazete ya da Aktüel Dergilerde Yer Alan Yazılar
Metin içindeki yollamada:
(Nadi, 1950).

Kaynakçada:
Nadi, Yunus, (1950). “Kuvvetin Sırrı”, Cumhuriyet, 9 Temmuz.
Gazete ya da Aktüel Dergilerde Yer Alan İsimli Yazılar

Metin içindeki yollamada:
(Cumhuriyet, 7 Mayıs 1924).

Kaynakçada:
Cumhuriyet, 7 Mayıs 1924.

Metin içerisinde aynı gazetelerin farklı kopyalarına atıf yapılmışsa:
Cumhuriyet, 1950-1960, Hürriyet, 1948-1960.

Belgeler
Metin içindeki yollamada:
(Ticaret Bakanlığı, Karar Sayısı, 21/48/26).

Kaynakçada:
Ticaret Bakanlığı, Muamelat Umum Müdürlüğü Kararları, Erişim: T.C. Başbakanlık Arşivi.

CONTACT US

EDITOR

Prof. Dr. Okan ORMANLI

E-MAILS

tojdac@gmail.com

info@tojdac.org

ADDRESS

İstanbul Kültür University

e-mail: tojdac@gmail.com